A
MAGYAR NÉP
KÖNYVE.

SZERKESZTIK

CSENGERY ANTAL

ÉS

KEMÉNY ZSIGMOND.

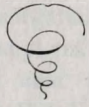

SISKOVICS
KÖNYVTÁRA

KIADÓ

SZÁMVALD GYULA.

EMICH GUSZTÁV BIZOMÁNYA.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Pesten, 1854. Emich Gusztáv könyvnyomdája. (Uri utcza, 8. sz.)

MAGY. AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

GAZDASÁGI ROVAT.

I.

A FALU ÉS ANNAK TEENDŐI.

Van egy nép Európában, s ezen nép az angol, melynek közmondása tartja, hogy az idő pénz.

Ha e közmondás igaz, úgy mindnyájan gazdagok lehetnénk, mivel hogy időnk mindnyájunknak van.

Hogy mégis nem vagyunk mindnyájan vagyonosak, annak oka az, hogy szorgalomban és értelmességben különbözünk. Értelmes és szorgalmatos emberre nézve az idő csakugyan pénz; értelmetlen és hanyagra nézve pedig pusztán csak idő, melyet ha okosan használni nem tudunk, gyakran terhünkre is van, s csak magunk és felebarátaink kárára töltjük azt el.

Szorgalom és értelmesség előtt nincsen is rosz föld, azt világosan bizonyitja azon országok példája, melyek ámbár sokkal mostohább földdel birnak, mint hazánk, mégis jólétben, miveltségben igen messze előttünk állanak.

Isten áldása fekszik a szorgalmon és értelmességen, s ezért nyitja meg előtte kincseit az eredetileg legmostohább, legszegényebb göröngy is.

Magyarország és annak szép földe a természettől gazdagon meg van áldva mindazon föltételekkel, melyek szükségesek arra,

hogy rajta az értelmes és szorgalmas ember vagyonos, elégedett és boldog lehessen. Más részt a népnek is, mely e földön lakik, szép elmebeli tehetséget, erős testet s becsületes gondolkozás-módot adott az isten, s ennél fogva sem a föld, sem az ember őstermészete nem hozza magával, hogy ez ország lakosai nem mindenütt vagyonosak, s jólétben élők.

A földmivelő népben fekszik minden országnak legfőbb ereje, részint mivel az mindenütt a legszámosabb, részint mivel a föld, tehát az ország maga, ennek kezeiben van. Ennélfogva, a mint a földmivelő nép gazdagabb vagy szegényebb, azon mértékben gazdagabb vagy szegényebb maga az ország is. A földmivelő nép feleslegéből él az iparos, a kereskedő, táplálkozik a tudós s a többi mind, kik viszont munkálkodásuk által a földmivelőknek mindazon szükségeit fedezik, a miket ő maga közvetlenül előállitani nem bir. Egyik a másikért van, egyik a másiknak szolgál, s különös, becsületes összemunkálkodásuk mindannyinak javára válik.

Hogy hazánk földmivelői az ország nem minden részeiben vagyonosak, sőt hogy néhol a legjobb föld mellett is valóban szegények, annak oka fájdalom, mondjuk ki kereken, nem egyéb, mint az, hogy a nép ily helyeken nem eléggé értelmes, szorgalmas és takarékos. Hogy ez igaz, mutatja az is, hogy sokszor szorosan egymás mellett fekvő egyenlő földü és körülményü helységekben a jólét és vagyonosság nagyon is különböznek. Ott vagyonosak, mert értelmesek, iparkodók; itt szegények, mert tudatlanok, lomhák s tékozlók.

Minden országot, legyen az bármily nagy és kiterjedt, egyiránt csak kisebb nagyobb helységek, községek képeznek. S a községet, legyen az bár mekkora, csak egyes családok alkotják; a családok állapota ennélfogva utóljára alapja minden ország jólétének. — Mindaz tehát, a mi a család sorsát jobbá vagy roszabbá teszi, emeli vagy sujtja az országot is, s ennélfogva a családok állapotának javitásában fekszik sajátlag a közjólét előmozditása.

Jelen előadásunkban, a faluról és annak teendőiről akarván egyetmást mondani, természetesen a mezőgazdaságról, mint a falusi életnek legfőbb teendőjéről, fogunk szólani; megérintvén egyuttal azon viszonyt és egybeköttetést is, melyben földmives családaink a községben egymáshoz állanak.

A családi teendők, miket minden egyes családnak magának,

a maga jobbvolta és belátása szerint szükség végrehajtania, természetesen magokban foglaljuk mindazon gazdasági eljárásokat, melyek a kis gazda körében, annak háza, kertje, földe, rétje körül, szóval egész birtokán előfordulnak, s a miknek okos és pontos végrehajtásától a gazdacsaládnak létezése leginkább függ. Ezen teendők más szóval maga a mezei gazdálkodás.

Ezekkel szemközt a községi teendőket azokban keressük, a mik a helység összes családainak vagyis lakosainak együttvéve hasznosak, s melyek természetök szerint olyanok, hogy egyesek által alig, az összes lakosságtól ellenben igen is könnyen kikerülnek. Ide tartoznék nevezetesen: falusi tanitókról kellőleg gondoskodni, kiknek feladata gyermekeinkből a jövőre alkalmatos mezőgazdákat és honpolgárokat nevelni; ide tartoznak a közös erőből alapitandó faiskolák, gyümölcs- és szedres kertek közös kertészszel; tüzoltó-szerek, tenyész-állatok s gazdasági eszközök beszerzése; jóravaló falusi mesteremberek felfogadása s megtelepitése; lecsapolás, töltésezés, homokkötés, vizmosások gátlása, a határutak jó karban tartása; takarék-magtárak stb. stb. Mindezek természetesen csak az egész községtől kerülhetnek ki, csak az egész község által szereztethetnek be, ámbár utójára a község minden tagjának és lakosának egyiránt javára szolgálnak.

Nézzük az ajánlott dolgokat egy kissé közelebbről.

Mondottuk már fölebb, hogy értelmesség és szorgalom boldogulásunknak legfőbb föltétele; mondjuk azt itt ujból, s állitjuk, hogy azok nélkül a földmivelőnek sem lehet boldogulnia. Értelmes és szorgalmas ember minden dolgait okosabban és pontosabban végezi; az ilyen tehát jobban megmiveli földjét, alkalmasabb időben végzi munkáit, állatainak jobban viseli gondját, szóval mindent a mit tesz, megfontolással és szeretettel végez, s azon fölül, mivel értelmes, kevesbbé ragaszkodik a megrögzött rosz szokásokhoz, s ha néhol egyetmást jobbat lát, mint eddig maga ugyanazt tevé, jobb belátásánál fogva könnyebben hajlik annak elfogadására és utánzására.

Ugyde ezen értelmességnek birtokába hogy tehetjük magunkat inkább, mint ha gyermekeinket jóravaló mesterek tanitása mellett iskoláztatjuk? hol vethetnők meg erre nézve az alapokat jobban, mint gondos és értelmes tanitó vezérlete alatt, ki egészen fontos hivatalának élhet? Máshol bizonyosan nem; sőt még ezen

oktatás mellett is elég marad gyermekeinken azon rosz és káros szokásokból, mik azokra a közlegelőkön a pásztorkodás alatt, a malom s a helység korcsmái körül oly gazdagon burjánozva elragadnak. Az iskolának ezekkel szemben még mindig lesz elég leküzdeni valója; iskola nélkül azonban ugy maradnánk teljesen a jövőre is, mint valánk eddig; fájdalom! az ország legnagyobb részében: kellő oktatás és pallérozódás nélkül.

Hogy jó hazánknak áldott földe malasztjait ránk nagyobb mértékben nem önti; hogy mellette, daczára termékenységének is nem ritkán szenved és nélkülöz a földmivelő; hogy értékes, buján álló termények helyett, oly gyakran gazzal és burjánnal megrakva találjuk azt; hogy állataink nyomorultak, törpék, s czélunknak csak elvétve felelnek meg; hogy magunk is erkölcsileg elgyomorodva, annyira szeretjük a babonát és haszontalan mendemondákat: mindennek oka semmi más, mint hogy szüléink egykor neveltetésünkről gondoskodni érdemesnek nem tartván, értelmiségben hátramaradtunk, s ez által megfosztattunk azon varázserőtől, mit az emberben szellemnek nevezünk, s mely összes létünk- és munkásságunknak a szint, az életrevalóságot megadja.

A falusi iskolatanitó sorsa eddig hazánkban, csekély kivétellel igen szánandó volt; ennek a legtöbb esetben megevő kenyere is hiányzott, s nálánál az utolsó falusi kondás is nagyobb bőségben élt sorsához képest. Ennek nem szabad ezután igy maradni, ha a magunk hasznát helyesen feltudjuk fogni. Módot kell találni, hogy azon emberek, a kik bennünket sajátlag emberekké képezznek, becsületesen megélhessenek. De arról is kell tennünk, hogy gyermekeink az ifjukor fogékony napjait értelmességök és erkölcseik öregbitésére forditsák. A jobb jövő, higyjük el, a jobb oktatásban és növelésben fekszik; e nélkül hasztalan sóvárog fölvirágzás után bármely ország.

Magától értetik, hogy a falusi iskolának aztán a növendék tanitásánál, főleg annak mezőgazdasági jövendőjét kellene szem előtt tartania; abban tehát mindazon dolgokat szükséges lenne tanittatni, melyek a növény, az állat, a föld s a mezőgazdaságra befolyó természeti tünemények ismeretéhez vezetnek; kitünő figyelmet kellene továbbá forditani a számitás tanitására is, mert hiszen számitás nélkül vajmi sokszor hibákat követünk el legegyszerűbb vállalatainkban is, s a nélkül rendes

gazdálkodást és háztartást vinni ugyszólván lehetetlen is. Egyszersmind ezen oskoláknak oly *térekkel* és *kertekkel* is összeköttetésben kellene állaniok, melyekben a növendék a vidéke számára legalkalmasabb gyümölcsfa fajtákat nemcsak megismerni tanulná, hanem egyuttal a gyümölcstenyésztésben is szükséges gyakorlati oktatást kaphatna.

Ha hazánk helységei egykoron hasonló oskolákkal birnának; ha továbbá a földmives gyermeke ezen oskolák látogatása nélkül nem nőhetne fel: akkor más alakot fogna ölteni bizonyosan nem sokára a földmives család, mást az egyes helységek és az egész ország.

A leghasznosabb és legszebb hagyomány ennélfogva, mit apa gyermekének hagyhat: a *kellő gondoskodás annak neveltetéséről*; mert ezzel a birtok is, a mit számára hagyunk, alkalmas kezekbe jön, a nélkül pedig a legjobb esetben is csak nehezen birja fentartani a mit tőlünk örökölt. Az oskolákróli gondoskodás tehát, a falusi nép s a falusi élet javulásának is legelső föltétele, s mindazon befolyásos értelmesebb férfiak, kik a községek vezérletével megbizvák, áldásteljesebb hatást a gondjaikra bizott helységekben alig gyakorolhatnak, mint ha a falusi nép oktatására az érintett irányokban minél buzgóbban közremunkálnak. Ez lenne ime egyik közös teendője a községi eröknek, mit ha igazán akarnak, egyesülve minden magok megerőltetése nélkül létesithetnek.

A községi teendők sorozatában második helyen emlitettük a közös erővel alapitandó *faiskolákat, gyümölcs- és szederreskerteket közös kertészszel*.

Hogy hazánkban a fatenyésztés, széles értelemben, annyira el van hanyagolva; hogy a gyümölcs-tenyésztés nálunk oly ritka és elhagyatott: annak okát hasztalan keresnök máshol, mint a hozzánem-értésben, s erkölcsi elparlagulásunkban. Nincs fánk, mert nem értünk tenyésztéséhez; nincs gyümölcsünk, mert nem tudunk termesztéséhez; sőt falusi népünk nagy része e tekintetben annyira elvadult, hogy még abban is örömét találja, ha a szomszédjának szorgalmából ittott ültetett facsemetét sértheti és pusztithatja. Tudunk esetet magunk is, hogy egy birtokos határát több izben ülteté ki fákkal, melyeket a szomszédban lakó nép, merő kártételi viszketegből, mindannyiszor kivagdalt, s a jó szándékú vállalkozónak elvégre nem maradt hátra egyéb, mint a faültetéssel végképen felhagyni. Már kérdem: tehetné-e ezt értelmes és csak némileg is

jobb érzéssel biró nép? tehetné-e olyan, a ki életében csak egy fát is nevelt? Az ilyen kétségkivül nem tehetné; mert sokkal nagyobb mértékben tiszteli a más tulajdonát, s mert az ilyen sokkal több szeretettel bir egy ártatlan növény iránt, semhogy azt vad kicsapongásának áldozza.

Pedig a faültetés dolga hazánkra sok oldalról igen fontos. Tüzelőszer, szerszámfa, gyümölcs, mind csak a fatenyésztés buzgó felkarolásában állana bőségesen rendelkezésünkre; holott most fának hiányában azon trágyát égetjük el, mely földünk termékenységének fentartására s emelésére volna rendelve; egy hiányzó faszegért, mivel közel nincsen fa, sokszor órákig áll tétlenül az eke a barázdában, s a ritkaságnak tekintett legroszabb gyümölcsért is oda adja most a nép cserében legszebb buzáját. — Mindez máskép lehetne, ha értenénk a fatenyésztéshez s a sokszoros hasznon kivül, mely azzal járna, terjedelmes — mostan kopár — sivatagokat hódithatnánk meg homokkötés által a mivelésnek, szépitenők egyszersmind lakásaink környékét, szépitenők azon földet, melyet hazánknak vallunk. De különösen a magyar úgynevezett Alföld érez e tekintetben feltünő szükséget, s átláthatlan rónáin néha órákig utazhatunk a nélkül, hogy csak egy árva bokorral találkoznánk.

Minél nagyobb tehát a szükség nálunk a fának szaporitására, annál inkább elvárnók életrevalóbb községeinktől, hogy ezen dolgot közös erővel felkarolván, azt a lehető legnagyobb kiterjedésben létesitenék. Ez érdemben azonban közös erővel létrehozandó faiskolák- s közös költségen fogadott községi kertészek nélkül nem boldogulunk. Mert ha e dolgot egyesekre bizzuk jövőre is, körülbelől csak ott maradunk a hol eddig voltunk. Aztán nagy számban kell fákat növelni, a mi közösen fizetett értelmes kertész nélkül nem igen volna lehetséges. De ekkép növelve a fát, ahhoz legolcsóbban is juthatnánk, s juthatnánk oly bőségben, a mint csak szükségeink megkivánnák. Pár hold föld, néhány mérő gabona, ingyen lakás, s egykét száz forint, bizonyára nem ölne meg egy falut sem, s ez áron lehetne mindenütt kertész, és általa mindenütt fa.

Hogy a községekben szedres kerteknek sem kellene hiányzani, bizonyára mindenki belátja, ha a selyemtenyésztés hasznairól hallott valamit; s tudja, hogy ezen dologgal tehetetlen öregek és gyermekek is könnyen elbánhatnak. Oly hasznos ugyanis a selyem termelés, hogy abból némely országok, hol ezen dolog nagy mér-

tékben gyakoroltatik, csaknem annyit vesznek be, mint mi magyarok beveszünk összes gazdaságunkból, pedig az egész munka, a mi vele jár, az esztendőnek csak mintegy másfél hónapján keresztül tart, s azon erők, melyek vele foglalkozhatnának, az öregek és gyermekek t. i. a mezőgazdasági dolgoknál különben is ez időre akárhol nélkülözhetők. Csak akarat és egykis hozzáértés kivántatnék, s a selyemtenyésztés Magyarországban szinte nevezetes kiterjedésre juthatna. Hogy a dolog megy, ha komolyan akarjuk, kitetszik azon példákból, miket ittott magában az országban találhatunk; s nemde vajmi jól esnék a gazdának, ha öregei és gyermekei munkájával, melyet a selyemtenyésztésre fordítana, csak annyit venne is be évenkint, hogy teszem birtokának összes adóját lefizethetné? Az értelmesebbek részéről minden helységben egykét példa a selyemtenyésztésben; továbbá a fiatalságnak a selyembogarakkal való bánásmód iránti oktatás megadása az iskolákban, sokkal előbb mint gondolnók, meghonosithatná a selyemtenyésztést hazánk legnagyobb részében.

A községi közös kertekről szólva, nem tehetjük hogy meg ne emlitsük azon derék gyakorlati kertész-iskolát, mely hazánk fővárosában, Pesten létezik, s hol ez évben már az ország számosabb részeiből fiatalok vannak együtt, magukat a kertészetben kiképezni. Dr. Encz vállalatát értjük, hová ha vagyonosabb községeink, a derék Kalocsa mezőváros példájára, közös költségen keblökből egykét fiatal életrevaló embert küldenének: ez uton közös kertök s fatenyésztésök számára kétségkivül legolcsóbb és legalkalmatosabb módon szereznék meg az illető embert. Reméljük is, hogy miután e hasznos intézet iránt a m. kormány is felhivta legujabban a községek figyelmét, azt saját érdekökben nem mulasztják el használni.

Közös kert, kertész, szederfaültetés, gyümölcsfák és selyemtenyésztésről ekképen intézkedve, kétségkivül csakhamar el fognák községeink érhetni, hogy a jelenleg jobbára fátlan telkek és határok, a puszta utczák és a sok haszontalan térek, mesgyék és utak, melyek most csak a gyom- és dudvának fészkei, körülményekhez képest gyümölcs-, szeder-, szerszám- és tüzelőfával lennének elboritva, s ekkép a kietlen tájakat hasznunkra és gyönyörüségünkre lassanként mindenütt élőfa és lomb foglalná el. Az utczákat és belső helyeket nevezetesen gyümölcs- és szederfákkal lenne czélszerü beültetnünk, részint hogy igy közel legyen kezünkhez a

selyembogár számára szükséges szederlevél, részint hogy a gyümölcsfára, melyből csak figyelem és ápolás mellett lesz valami hasznos, könnyebben ügyelhessünk. Nehány ezer fa utczáinkon és kerteinkben ilyformán elhelyezve, higyjük el, nemcsak ezrekre menő hasznokat adhatna évenként, hanem kellemetesebbé tenné lakásunkat, sőt tűzveszély idejében házainkat annak gyors tovább terjedése ellen hathatósan biztositaná, stb.

Tűzveszélyről szólva, helyén látjuk kissé részletesebben megemlékezni a tűzoltó szerek már fönebb érintett közös beszerzéséről.

Hogy hazánkban oly gyakoriak és oly nagy pusztitással járók a tűzi szerencsétlenségek, sajnosan tapasztaljuk; de leginkább helységeink szegény lakói érzik, kiknek ily szerencsétlenség sokszor hosszu évek alatt nehezen gyüjtött szerzeményeit teszi pár pillanat alatt semmivé. Hogy a bajok oka nagy részint gondatlanságunk és épitkezési módunkban fekszik: ki hozná kétségbe, ha látta szalmából és nádból álló helységeinket, melyek felett mondhatni egyedül a jó szerencse őrködik. De hogy e vigyázatlanság és hitvány épitkezés mellett aztán a tűz annál könnyebben terjedhet, annak bizony nem más az oka, mint hogy oltószerekről még a legtehetősebb helységek is csak elvétve gondoskodnak; pedig a községházánál nehány jóravaló létra, készen álló vizzel töltött hordós szekér, nehány tüzcsáklya, bőrcseber, egy pár derék fecskendező — egy helységet sem tenne szegénynyé, s ezekkel-kéznél, becsületes vállvetés mellett, vajmi sokszor elejét vehetnők a kezdetben kicsiny, de később fékezhetlen veszélynek. Ezeknek hiányában most rendesen, ha valahol tűz támad, a helyett hogy a bajt nyomban elfojtanók, eszeveszetten futkosunk fel s alá, keresünk vizet, csebret, létrát, csáklyát, s mire egyesektől nagy nehezen valami ezekhez hasonlót összekapkodunk, akkorra már rendesen oly nagy a tűz, hogy fékezésére a későn összeszerzett eszközök már elégtelenek. Gondatlanságunk miatt fejünkre nő most minden tűzveszély, s örülünk, ha a helységnek fele vagy harmada megmarad. Hogy kivétel van itt-amott az országban, nem vonjuk kétségbe; de sőt épen ezt tartjuk bűnös mulasztásnak, hogy hasonló intézkedések csak kivételképen találtatnak. E dolgokról is tehát gondoskodnunk kellene a jövőre, s ha azokat minden egyes gazda saját házánál is erejéhez képest előrelátólag beszerezné, közös erővel pedig a legkisebb helység is beszereztetni kötelességének tartaná,

higyjük el, hogy sokkal ritkábban lennénk az érintett szerencsétlenségnek földönfutó szegényeivé.

Nem kevésbé fontos teendője lenne minden saját érdekét helyesen felfogni tudó községnek: magát jóravaló tenyész állatokkal ellátni; mi összevetett vállakkal nem is kerülne sokba, s mi mégis összes állattenyésztésünk sorsát idővel vajmi nagy mértékben javithatná. Községi csődörök és bikák vannak ugyan most is az ország egynémely helységeiben, ámde a nagyobb részben nincsenek, s a hol vannak is, ritkán vannak elégséges számmal, s még ritkábban választatnak meg kielégitő figyelemmel, s találtatnak kivánatosan. Szóval a tenyészállatokra nem forditottunk eddig valamire való figyelmet, s innen van a többi okok mellett, hova főleg a rosz táplálkozás tartozik, hogy marha-, ló- és sertéstenyésztésünk egyiránt eltörpült, elkorcsosúlt. — A ki gyomot vet, az nem arathat egyebet gyomnál; a ki tenyészállatait kellőleg meg nem választja s ápolja, hasonlag csak hitvány ivadékra számolhat, ivadékra, mely gazdájának gondjait, fáradságát s költekezéseit sehogy sem képes illőleg megjutalmazni, mert az idomtalan és esetlen testü szarvasmarha vagy ló csak annyit eszik, mint a legnemesebb, magáért és ivadékáért azonban, ha gazdája pénzt akar kapni, legfelebb csak a veszett fejszének nyele kerül vissza. Ily tenyésztés mellett sem öröme sem haszna a gazdának, s az ember ha szétnéz az országban, a sok haszontalan állatnak látása felett méltán elszomorodik. Nézzünk bárhol utána az oknak, hol jobb lovakat és szarvasmarhákat találunk az országban: a jobb táplálkozás és gondosabb ápolás mellett bizonyosan ott fogjuk találni a jobb tenyészállatokat is, melyeket elvétve, vagy a helység okosabb gondoskodása, vagy tán az előbbi földesur vagy megye szivessége szerzett be a helységnek. Miről azonban eddig csak elvétve intézkedénk, vagy a mit másnak gondoskodásából nyerénk, az iránt ezentul szabály szerint magunknak kellene gondoskodnunk, s nem kellene tűrnünk ezentul, hogy csak egy helység is legyen az országban, melynek jóravaló tenyészállatai ne legyenek. Mi a vetőmag növényeinknél, az a tenyészállat állatainknál, s ha amarra gondot és költséget forditani hasznosnak tartjuk, nem látom át, miért nem tartanók érdemesnek szintugy forditani emerre is. Nem is kerül a dolog olyan sokba, mint egyelőre véljük, s összetett vállakkal alig esnék egyegy gazdára, s az is nem minden évben, csak nehány forint, mely — miután az állattenyésztés magvára

fordittatnék, rövid időn tizszeres haszonnal kerülne mindenkinek vissza. Csak egy mákszemnyi józanság kell hozzá ennélfogva, hogy ez oldalról mind helyrehozzuk jövőre, a mit eddig súlyos kárunkra mulasztottunk.

De szerezhetne minden helység magának közös erővel egynémely gazdasági eszközöket is, melyek bizonyosan igen jó kamatot fognának hozni. Hogy sokat ne mondjunk egyelőre, s teszem ne ajánljuk mindjárt a cséplőgépeket, melyek még értelmesebb egyes gazdáinknál is egy kissé nehezen terjednek, csak a rét-gyalut emlitjük fel például, mely alig kerül nehány forintba, s mely mégis a helység vakandturásokkal teljes réteinek oly jótékony szolgálatot tehetne korán tavaszszal, mihelyt a rét felszikkadt, s a fűnövés indulni kezd, s kaszálás után sarju alá. Most persze hogy rendesen senki sem egyengeti a vakandturásoktól elboritott rétségeket, de azért aztán kaszáláskor, midőn minden egyes vakandturást csaknem külön kell körülkaszálni, s e miatt ezen munkára kétszer-háromszor annyi időt és erőt vesztegetünk el, meg is adjuk derekasan gondatlanságunk árát. Nehány rét-gyaluval a legterjedelmesebb rétségeket is pár nap alatt tisztára lehetne igazitani, s annak aztán az a következése lenne, hogy a szétteregetett föld rétünk termékenységét növelné, s azonfölül minden munka szaporább is lenne. Ha aztán a rét-gyalun kivül szereznénk még egy-két jobb ekét, fogast s több effélét, hogy a falu kovácsa rajta valamit tanulhasson, s magunk is okulhassunk, kétségkivül nem erőltetnők meg a község vállait, s bizonyára oly kiadást tennénk csak az érintett pár dologban is, mi nagyon kifizetné magát. Látva a jobb ekét, az okosabbak azt majd csakhamar megszeretnék, s ha a helység gazdáinak nagyobb része olyannal magát idővel ellátná, a különbséget földünk termékenységén bizonyosan rövid időn kézzelfoghatólag észrevehetnők.

S ez érdemben minden maga jobbvoltát helyesen felfogni tudó községnek érdekében állana egyszersmind arról is gondoskodni, hogy a faluban ügyes mesteremberek, olyakat értünk főleg, kik a mezőgazdaság folytatására szükséges eszközök készitésével foglalatoskodnak, mindenütt kéznél legyenek; ilyenek nevezetesen a kovács és kerékgyártó, kik ekéinket, szekereinket, szóval összes gazdasági eszközeinket készíteni szokták. Kiknek ügyességétől függ tehát részben az is, hogy földünket a jobb eszközök segélyével jobban mivelhessük, barmainkat jobban kimél-

hessük. Ezeknek megtelepitésére ennélfogva némi kis áldozatot sem lenne rosz számitás hozni, mert a jobb és tartósabb eszköz, jobb és hasznosabb munkája által, kétségkivül szinte kifizetné magát.

Nem különben igen jótékony következésü lenne helységeink részére, ha például némely legkönnyebben s legolcsóbban csak közös erővel végezhető közös hasznu dolgok végrehajtására becsületes vállvetéssel szövetkeznének. Minők — mint már emlitettük — nevezetesen posványos rétek és egyéb helyek lecsapolása, mentesités a vizáradástól, szélhordta homokok faültetés általi megkötése, vizmosások tovább terjedésének gátolása, a helység határában levő gazdasági utak jó karban tartása, stb.efélék.

Nem egyszer találkozunk hazánkban rétségekkel, mikről első pillanatra meglátszik, hogy a természet gazdag fütermő térekké alkotta volna; megadta termékenységökhez a kellő nedvességet, meg a jó talajt, a nemes füveket, megadott szóval mindent, egyedül csak árkot nem ásott helyettünk, melyben a felesleges viz lefolyhatna; az ember azonban annyi jónak ingyen nyerése mellett, az ily szerencsés fekvésü helyeket mégis a legtöbb esetben, fájdalom! el hagyja posványosodni, azt hivén, hogy ha a viz rájön a rétre, ám lássa, mikép mehet le róla. E konok gondatlanság következménye aztán, hogy a legáldottabb rét sem teremhet jó és elégséges takarmányt. A hetekig és hónapokig ott álló viz elsavanyitja a talajt, a legjobb füvek lassankint el-eltünedeznek, s azok helyett haszontalan szittyók és sásfélék tenyésznek buján. Pedig az egész dolgon egy csekélyke vízárok segithetne gyakran, melyet a helység közös erővel ásva, tán fél nap alatt elkészithetne, s e félnapi munkájában magának évenkint százakra és ezerekre menő hasznot biztosithatna. S ha mégis látjuk, hogy az ily csekély munka sem történik meg, tekinthetjük-e ezt egyébnek bűnös gondatlanságnál, tekinthetjük-e másnak, mint hogy nem törődünk saját javunkkal? A dolog természete szerint ily helyeken az egyes birtokos hiában ás, mert birtoka szélén végződik az árka is, a viz tehát összeszürethetik ugyan abba, de birtokáról csak szomszédjának s minden további szomszédjainak szövetkezésével folyhatna le. Annál szükségesebb lenne tehát ily helyeken az egyesült erőveli összehatás, annál nélkülözhetlenebb, mivel itt egyes erő a legjobb szándék mellett sem boldogulhat.

Hasonló tekintet alá esik a közös erőveli töltésezés munkája is, mely alkalmas helyen téve, sokszor a határ legnagyobb

részét megmenthetné a vizáradások átkaitól, s nem lennénk ekkép tűrni kénytelenek, hogy a csak valamivel nagyobb vizállás is, vetéseinket pusztitsa s tönkre tegye. Nem mondjuk, hogy ez uton minden vizáradásoknak utját lehetne szegni, mert hiszen tudjuk, hogy nagyobb folyamok mentében hasonló dologra nem egyes helység, hanem gyakran az egész vidék szövetkezése lenne szükséges. —

Szintoly közhasznu vállalkozása lenne a helységek egyesült erejének a szélhordta homok-térek faültetések általi megkötése, melylyel nemcsak az éretnék el, hogy a magában haszontalan tér idővel fatermésében tetemes hasznokat nyujtana, hanem megakadályoztatnék egyuttal a még haszonhajtó földtérek elboritása is. Következetes kitartás és czélszerü intézkedés mellett, habár évenkint csak keveset tennénk is, idő mulva ezuton kétségkivül igen sokra mehetnénk.

A viz-mosások az ország hegyesebb vidékein ittott valóságos átkai a mivelésnek, olyanok ezek, mint a testben a fekélyes rész, melynek ha idejekorán elejét nem veszik, utóbb egész dűlők s határrészek válnak azok következtében haszonvehetlenekké. A baj természeténél fogva pedig kezdetben vajmi csekélységgel lehetne segiteni, s tudunk magunk is esetet, hol a hegy lejtője irányában pajkosságból vont barázda nyomán, nehány esztendő elteltével olyatén vizmosás kerekedett, hogy a helység templomával együtt bele férhetett volna. E baj ellenében a rögtöni s egyesült erőveli segély a fő dolog, s a mely falu kellőleg gondol saját javával, bizonyára igen helyes lenne, ha e czélra évenkint alkalmas időben egypár napi erejét felszentelné.

Hát a helység határában fekvő utak jó karbani tartását vajjon honnan követelhetjük inkább, mint a helység vállvetett munkájától? Ha számba vesszük, hogy a rosz és dülős utak miatt mennyire csigáztatik a marha, mennyit romlik a szekér, s késleltetik a takarodás, ugy bizony csak könnyen beláthatnók azt is, hogy az a munka, melyet a község e czélra forditana, igenis kifizetné magát, sőt a miatt hogy ez érdemben eddig ugyszólván mit sem szoktunk tenni, bizony a határ termő földjéből is nem csekély mennyiség az, mi idő folytán haszontalanná válik; mert ha egyszer a régi út, mivel nem törődtünk vele, annyira kimosatik, hogy mint ut többé nem használható, mi marad egyébb hátra, mint csapást törni mellette új útnak, s ha ezzel hasonlag csak ugy bánunk

mint az előbbivel, egész vidékeket teszünk a sok puszta ut által mivelhetlenekké.

Egyik igen szép s közhasznu feladata volna még a helység közös erejének, ha az ujabb időben hazánkban is itt-amott már létrejött takarék-magtárak általános életbeléptetéséről is gondoskodnék. Ezeknek alapját bővebb években maradandólag megvetni nem lenne nehéz, s létrehozataluk mindenesetre sokkal kevesebb nehézséggel járna, mint általában hiszük. Egykis rend, czélszerü kezelés, s takarékos bánásmód meghozhatnák az egészet, s vajmi jól esnék aztán drágaság és inség napjaiban, ha abból, a mit jobb napokban könnyedén félretevénk, legalább égetőbb szükségeinket fedezhetnők.

Ezeken kivül lehetnek még egyéb dolgok is, miket egyegy jóravaló helységnek közös erővel és eszközökkel végrehajtani hasznos volna. Mi a fölebbiekben csak a legfontosabb és legszükségesebb dolgokat akartuk megérinteni, s igen örülnénk, ha szavunk az illető helyeken méltó fogadtatásra s elismerésre találna. Örülnénk, ha az itt mondottak ép oly készségesen fogadtatnának azok részéről, a kiket illet, mint a mily szivesen és jó akarattal történt részünkről az elszámlált teendők kimutatása.

Ugyde szinte látjuk előre a sok kétkedést, a sok akadályokat, miket hasonló legjobb szándéku javaslatok irányában az emberek rendesen felhozni szoktak. „Csak volna miből — rendszerint a válasz — beszereznők mi e dolgokat mind, s igen jól tudjuk, hogy azok nagyon is ránk férnének; hanem a szegény embernek ugyis annyi a költsége, hogy csak a legszükségesebbek beszerzését is alig győzi: s ennélfogva hasonló közhasznu czélokra nincsen pénz, nincsen erő.

Azonban épen e felfogás az, melyet mi hibásnak tartunk, s ugy hiszszük, hogy az érintett közös eszközlésekre minden helységnek, csak komolyan akarja, megvan a képessége. Nem tekintve, hogy a legtöbb helységnek van némi közös birtoka, egész vagy fél telke, bormérési javadalma stb., mikből takarékos és okszerü kezelés mellett, ha nem csorog, hát cseppen; de minthogy ezeknek jövedelme más dolgokra sem elég, mi ezekre nem számolunk, hanem a kimutatott közös teendők végrehajtására oly forrást jelölünk ki, melyet megnyitni és használni csak lelkesült akarattól függ.

Jelen soraink elején mondottuk, hogy az idő pénz. Természetesen a munkát, a szorgalmat értettük az alatt. — Már

pedig ki tagadhatná, hogy egyegy község nagy munkaképességgel bir? ki merné állitni, hogy e munkaképességből esztendőn át nehány napot alkalmas időben közös keresetre forditani ne lehetne? Nem mondunk ujat, midőn a helység pénzforrásává azon módot ajánljuk, hogy aratás idején annak lakói közös aratásra és kaszálásra menjenek, munkás kezekben amugy is szükölködő nagyobb földbirtokosokhoz; s a mit aztán igy együtt keresnek, azt forditsák az érintett községi szükségek fedezésére. Ha jól emlékszünk, e dicséretes szokást Fejérmegyében a Sármelléken több jóravaló község évek óta gyakorolja, s öröm látni, mily csinos állásba helyezték templomukat, oskolájokat, helységházukat, lelkészök, jegyzőjök és mesterök lakását. Egyegy aratási kereset pár ezer forintot tesz ezeknél évenkint, és ezen összeget a derék lakosok folyvást helységök köz-szükségeinek fedezésére forditgatják.

Ime itt van a forrás, melyből csak az nem merit, a ki nem akar, s melyet csak oly helység nem használ ezentul, melyben életrevaló összetartás nincs. E munkán, melynek alapja a legbecsületesebb jóra-törekvés, a községi hazafiuság, bizonyosan Isten áldása feküdnék, s gyümölcseiből — higyjük el — a kellőnél elegebben megkapnók mindazon eszközöket, melyek az általunk ezuttal ajánlott községi teendők életbeléptetésére szükségesek lennének.

Minthogy azonban értelmes vezérlet és kellő kitartás nélkül a nép magától ritkán tesz az ajánlottakhoz hasonló dolgokat; hazánk lelkészei, jegyzői s egyéb a helységekben befolyással biró értelmesebb embereken volna a sor, ez irányban az illetőket rávenni, miszerint nehány napot tűzhelyök legközelebb szükségétől elszakitva, magok, gyermekeik s unokáik, szóval a következő nemzedék javára feláldozni ne resteljenek. A magyar nép, ha a módját eltalálják, minden jóra fogékony, s hiszük, hogy sokra mehet vele az ajánlott irányban, egyegy szeretetben álló befolyásos ember. Lássunk hát hozzá, hogy a megpenditett eszme a pusztában nyom nélkül el ne enyészszék!

Jövőre a kitűzött tárgy fonalán egyebekről fog szólani a

„GAZDASÁGI LAPOK“
szerkesztősége.

Mogorva vén ember itt a csaplár,
Szavát sem hallani,
Szájat ő csak azért tart, hogy legyen
Mivel ásitani.
Ilyen a csaplár, a vén Dömötör;
Hát a felesége ?
Ez takaros menyecske — lehetett
Annak idejébe'.

De az idő a szegény jó asszonyt
Megviselte rútul,
Noha ötven, ötvenöt esztendőn
Még nem igen van túl.
Boglyas fakó haja beillenék
Repcze-petrenczének,
És melléje mingyárt szörnyű képe
Madárijesztőnek.

Ő sem igen beszél; s ha szól: száját
Szidalomra nyitja,
Hogy a vármegye a betyárokat
Már mind kipusztitja;
Még mikor a világ ezeké volt,
Ha nem csordult, csöppent,
De ezek hijával a kereset
Egészen megcsökkent.

Odabenn a kutyakaparóban
Igy forog a világ,
Ily szomorún s az ember vidámabb
Dolgot kivül se lát,
Ablaka csak egy van, és annak is
Üveg csak a fele
Fele pedig a kalendáriom
Kitépett levele.

Pendelyes gyermek voltam még, mikor
Az az eső esett,
Mely falának két-harmadrészéről
Levitte a meszet,

S a mi rajta imitt-amott maradt,
Az egészen sárga,
S korommal irt furcsa figurákkal
Van tele firkálva.

Pózna végén abroncs a czégére;
Ha véle összevesz
A szellő, mint az akasztott ember,
Oly búsan lengedez.
Jószágból a csaplárnak nem jutott
Egyéb egy kuvasznál,
A ház végén szundikál naphosszat,
Nem árt, nem is használ.

És a milyen maga ez a csárda
Ollyan a vidéke,
Körülötte a homokbuczkáknak
Se' hossza, se' vége.
A meztelen homokban alig teng
Egy-két gyalog-bodza
Mely fekete gyümölcsét nyaranként
Kedvetlenül hozza.

Meghalni jár a távol falukból
A harangszó ide,
S az eltévedt madár körülnéz csak
S odább megy izibe.
Még a nap sem süt itt ugy, mint máshol;
Bágyadtabb sugára,
Mintha szánakozva tekintene
Ez árva csárdára.

A csárdától vagy száz lépésnyire,
Kopár dombtetőn fent,
Senki által meg nem látogatva,
Áll egy régi köszent;
Ennek is valaki egy kopott tarisznyát
Akasztott nyakába,
Mintha mondta volna: menj isten hirével,
Mit állsz itt hiába.

MAGY. AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

KUTYAKAPARÓ.

Kivül-belül szomoru csárda ez
A kutyakaparó,
Éhen-szomjan szokott itt maradni
A jámbor utazó,
Mert eledelt nem kap, és hogyha csak
Rápillant borára,
Megátkozza Nóét, hogy szőlőt is
Vett be a bárkába.

A kis szobán hosszú vékony asztal
Nyujtózkodik végig;
Feldőléstől erőtlen lábai
Már csak alig védik.
A mily hosszú az asztal, mellette
Olyan hosszú a pad,
Közepe nem a sok ülés, hanem
Vénség miatt, horpad.

Átellenben az ágy. Régesrégen
Lehetett megvetve;
Lefekünni beléje, nem támad
Senkinek is kedve.
Fejét egyik vállára bocsátá
A pufók kemencze;
Redők gyanánt tisztes agg homloka
Meg van repedezve.

TEDD LE BOJTÁR A SUBÁDAT.

Tedd le bojtár, a subádat,
Menykő szántsa meg a hátad,
Látod, már a patak is letette,
Vele a langy tavasz letétette.

Falu végén foly a patak,
Fejér keble csak úgy dagad.
Dagad, dagad széles jó kedvében,
Hogy az ég lenéz megint rá kéken.

Hova szállott a czinege ?
Honnan jöttél fülemile ?
Akárhonnan , semmi gondom rája,
Csak te dalolj, bokrok furulyája.

Kizöldült a kis kert fája,
Mintha toll nőtt volna rája;
El ne röpülj, megtollasodott fa,
Hadd üljek rózsámmal árnyékodba.

Minek mégy a boltba, kis lyány,
Pántlikát akarsz venni tán ?
Nézd a mező szebb pántlikát árul,
Szebbet, ingyen, sok ezer virágbul.

PETŐFI.

AZ 1854-ben LÁTOTT ÜSTÖKÖS CSILLAGRÓL

I. Fejezet.

Melyben azon óhajtás van kifejezve, hogy bár minden embernek volna esze.

Ne legyen terhökre kegyöknek tisztelt és becsült olvasóim, hogy most, midőn az üstökös csillagról igérkezem beszélni, elébb az ész dolgába vágok. Mondhatnám mentségül, miszerint az üstökös oly magasan van, hogy azt bizony csak észszel lehet felérni, s világos, hogy mikor az ember valami szerszámát eléveszi, elsőben is megnézegeti és megtapogatja, hogy minden része jó rendben van-e? Gondoljon csak rá kegyes olvasóm, mikor vasárnap reggel a borotváját, vagy kegyes olvasónőm, midőn őszszel guzsalyát és orsóit szedi elő! Vagy talán az én olvasóéimnál is kiment divatból a fonás? Nem szeretném hinni! — Ezzel hát, mint mondám, kimenthetném tulajdonképi tárgyamtól való eltérésemet. De én zsákban macskát, mint mondani szokták, nem árulok, s őszintén megvallom, hogy egészen más indokom van az észről szólani. A német egy közmondást használ, melyet Erdélyi János imigy tolmácsolt magyarul:

„Kinek szive telve, megered a nyelve.“

Ez történik rajtam is. Hiszen tudja, érzi és tapasztalja ezt a gazdasszony azon nevezetes időszakban, midőn kalácsa be van vetve a sütőkemenczébe s nem szeretné sem tésztásan sem égetve szedni ki onnan; tapasztalja a gazda, midőn épen aratáskor megerednek az ég csatornái s a kereszt kizöldül a mezőn. Tudja és érzi a szerető apa, midőn fiát elsőben vitte ki saját házától más helységben tudományt vagy mesterséget tanulni; igen a jó anya, midőn jegyben levő leányát a menyekző napjára készíti. Ezen s más

ily esetekben, nemde oda tér, bár mi más tárgy forogjon fenn, amaz illető egyének beszéde, a mivel szivök „telve“ van. Említém, hogy ilynemü állapotban vagyok magam is. Nekem ez időben igen sok és gyakori alkalmam van az emberi észt és ennek fejlődését vizsgálni, s e tárgy annyi érdekkel és fontossággal bir reám nézve hogy még az üstökös és az ő vészjóslatai sem vehetik figyelmemet egészen más vágásba.

Én t. i. azon szomoru tapasztalatra jutottam, hogy az emberi ész korán sem fejlődik a test gyarapodásához, és az évek haladásához mért irányban.

Bővebben magyarázom ki magamat. Nemcsak azt értem én, hogy az ész nem tesz a későbbi években oly hatalmas előlépteket, mint a boldog gyermekkorban; hanem azt, hogy ebben az ész átalában magasb fokon áll, mint az ugynevezett érett korban. Látogassuk csak sorban a tanuló osztályokat és tapasztalni fogjuk, hogy a tantárgyak iránti részvét, a figyelem, a fogékonyság, a megtartás, a legalsó osztályban a legnagyobb mértékben vannak meg, és a felsőbbekben folyvást és fokozatosan csökkennek és hanyatlanak. Még csak külsőleg is megitélhetni ezt. Ha egy felső és egy alsó iskolai osztályt szembe állitunk, amazon átalán véve butább képet találunk. Az a lelki tűz, elevenség, az az elme, mi amazok szeméből sugárzik; emezekében már némi részben el van homályosodva.

„Ugy de az csak tanulási ész“, mondják, „tudós ember ugy sem válhatik mindenkiből; csak életre való ész legyen!“

Igaz, de én itt még feljebb állok, s azt mondom, hogy még az életre való észben is meghaladja a kisebb kor a nagyobbat, s a gyermek a meglett embert. Nézzük csak ama kisdedet, ki alig tud még járni és beszélni, minő finom fogásokkal tudja kivánságát kinyerni! Minő ügyes mesterségekkel, minő kitűréssel, kitartással bir czéljához jutni! Minő csaknem hibetlen fortélyokkal érti felhasználni szülői vagy gondviselői gyengéjét! Mi marad az ezekben tanusitott észből húsz éves korára?

Azonban még sem ez az oldala a gyermeki észnek, melyért én azt bámulva és csaknem egykis irigységgel szemlélem. Az a készség és könnyüség az, melylyel magát a körülményekhez és korához alkalmazza.

A kis leány — ha valamit — a bábját szereti ugy-e? No's meddig tart ez a szeretet, meddig a vele való játék? Mig észre-

veszi, mig teljes meggyőződésre jut, hogy az egy mereven holt alak, melynek csak az ő képzelődése kölcsönözött életet és értelmet. Mihelyt ezzel tisztába jő, elhányja s minden hozzá való szenvedélye egyszerre eltűn. Szintugy szégyenli együgyüségét, hogy ő annak a fa- és rongynyalábnak beszélgetett, s azt hitte hogy megérti; hogy megverte s azt vélte hogy fáj neki? Hányszor ábrándul nagy ember a szenvedélyéből imigy ki? Hányszor pirul előitéletein vagy balhiedelmein?

Ilyenkor jut bezzeg eszembe üdvezitőnk az evangeliumban, s hiszem hogy jobban értem, mikor azt mondja: „Valaki ugy nem veszi az istennek országát, mint a kis gyermek, semmiképen nem megyen oda be.“

És vajjon mikép veszi a kis gyermek az istennek országát? — Megmondom én azt két szóban: őszintén és komolyan.

Igenis! a gyermeki észnek megint más feltűnő szép vonása a hazugságtól való iszonyodás.

Erre persze, hogy megint ellenvetéseket hallok: elsőben is azt, hogy „hiszen a gyermek maga is hazud!“.

Erre két feleletem van, egyik az, hogy ha maga hazud is néha, még sem szereti ha más hazud neki; másik, hogy én a hazugságot mindig a gyermekkel való fonák bánás eredményének tartom.

Aztán azzal is vélhetné valaki gyengithetni állitásomat, ha felhozza, „mennyire gyönyörködnek a gyermekek a mesében.“ De itt bizony nagyon felsült az ellenvető; mert a gyermek csak addig gyönyörködik a mesében, mig hiszi annak valóságát. Mert tapasztalatlansága nem engedi megitélnie, mennyire lehető vagy nem lehető, az a réz bika, vagy a hét mérföldes saru, vagy Borsszem Jankónak magánál 77-szerte nagyobb buzogánya. Mikor egyszer kérdezni kezdi meséidre a gyermek, ha vajjon igaz-e? akkor ügyelj mit mesélsz neki, mert ha rajta ér a hazugságon, minden érdektől megfosztád magadat s meséidet. Szakállas embernek vagy nagy leánynak kell neki lennie, hogy a költeményben mint költeményben gyönyörködjék; és gondolkozásának, eszének és izlésének nagyon megromlottnak, hogy gyönyöre annál nagyobb legyen, minél valószinütlenebb, képtelenebb a mese*) Szóval a hazugsá-

*) Tisztelt munkatársunk ezen nézetében mi is osztozunk, csak az a kérdés, mit értünk a „képtelenség“ alatt? Szerintünk p. o. a mi „jellemző“ nem képtelen, ha valótlan is. Igy a mesében sokszor beszélnek az állatok. Az a kérdés, hogy a mit beszélnek megfelel-e azon tulajdonoknak, melyek, a közhit szerint, azon állatok jellemét alkotják. — Szerk.

gokban való gyönyör az észnek a korral haladó csökkenéséből származik.

II. Fejezet.

Melyben példák vannak előhozva, mikép szoktak botlani egész ménesek.

Nem én vagyok az első, kedves olvasóim, a ki az érett emberek eszének egy nevezetes gyengeségét, a hazugságon való kapást szóba hozom. Hogy másokat ne emlitsek, megrótta ezen hibát már előttem 1500 évvel, azon régi kornak egy hires és jeles irója, egy maig is megmaradt tüzetes értekezésében. De én nem fűzöm oly meszsze a dolgot, mint ő, hogy még azon ártatlan költeményekbeni gyönyörködést is kárhoztassam, melyek nélkül a szépművészeteknek minden érdeke elenyésznék. Csak azon hazugságokat szeretném én pellengérre állittatni, melyek magokban silányak, de a bennök hivés igen igen ártalmas és az észre nézve lealacsonyitó.

Ezek közé számlálom én, illő megkülönböztetésekkel a jövendöléseket. Istennek az ő végére mehetetlen bölcseségében tetszett hajdan prófétákat bocsátani ki, kik az embereket megtérésre intsék, s a Messiás eljövetelét előre hirdessék. De a Messiás eljött, többet nem várunk, még tán eszes és felvilágosodott zsidók sem. Azon szent próféták tisztje tehát teljesitve van, s czimjöket azon ámitókra ruházni, kik nekünk hetekkel, hónapokkal sőt évekkel előre hideget vagy meleget, szelet vagy esőt, égi vagy földi háborukat, egyes emberek vagy népek és országok sorsát és eseményeit jósolgatják, nem egyéb mint valódi káromlás lenne. Azonban bár mint ocsároljam is én őket, bár mint bélyegezzem vakmerőséggel és szemtelenséggel cselekvényeiket, azt ők nem sokat bánják; mert hiszen ők pénzt és becsületet aratnak vele. De mit mondjak azokról, kik nekik hiu beszédeikért azt a becsületet azt a pénzt adják; azokról, kik magukat ámittatni engedik? Egyenesen gyávaságnak nevezem azt biz' én; de félek hogy ugy járok, mint bizonyos pap, ki azzal fenyegetődzvén, hogy egy meg nem nevezett aszszonyt, kit hibáiért feddett, meg dob a könyvével, a mennyi nő mind a szék alá bujt. Ha csak egy kettő volna a ki magát ámittatja, azt mondaná az ember, hogy hiszen „száz forintos paripa is megbotlik;" de uram! annyin vannak, hogy épen ménes-botlásnak nevezhetni. És én valóban nem igen merek nagy szájat tátni, félve,

hogy épen valamelyik olvasómat találom megharagitni magamra. Inkább hát a régiség homályába húzom vissza magam, s azokat kezdem feddeni, kik nem kelnek ki sirjokból, hogy szememet ki vájják.

Midőn Urunk születése után ezredik év közelgetett, az a jövendölés terjedt el az emberek között, hogy azon ezredik évvel a világ vége eljövend. Ez a balhiedelem, mely az ujtestamentomnak némi félreértett szavain alapult, ugy elrémité az emberek nagy részét, kivált Franczia- és Németországban, hogy a legátalánosabb csüggetegség vett erőt. Sokan elhanyagolták üzletöket, gazdák parlagon hagyták földeiket, sőt oly nagy volt a zavar, hogy szigorú hitelezők önkintesen elengedték adósaiknak a tartozó summát s ismeretes rosz fizető adósok felszólitatlanul lefizették tartozásaikat. I. Otto német-római császár ezen időben menvén Rómába megkoronáztatni magát, hadserege ugy el vala telve ezen aggodalomtól, hogy a mint egy nagy napfogyatkozás történék, mindnyájan azt hivék, hogy elérkezett a világ vége. A bátor vitézeket, kik az ellenség kardjaival rémületlenül mentek volna szembe, e nem értett szokatlan jelenet ugy el bóditá, hogy ki a bagázsia közé, ki a szekerek alá, ki pedig üres hordóba bujt, s a lüttichi tanult püspök nem birt lelket verni beléjök, mig a fogyatkozás el nem mult.

A hajdani pogányok ugynevezett „Oraculum"airól, melyek az akkor ismert egész világot bolonddá tartották, nem szólok; mert ezeknek kellő ismertetésére nem egy külön értekezés, hanem egész könyv lenne szükséges. De szólok ám, (egy kis bátorságot véve magamnak) azon jóslók*) és jóslónők sokaságáról, kik tenyérből kártyából, kávéból, ólomból, gyűrűből és asztalból a legarczátlanabb bizakodással akarják, vagy inkább állitják, felfedezni másoknak a jövendő titkait. Párisban egy Lenormand nevü kisasszony ajtaját királyok és koldusok ostromolták, és sok évek során keresztül osztogatott, kártya-oraculuma által, ezreknek szintoly alaptalan reményeket, mint haszontalan aggodalmakat. Ezelőtt egynehány évvel hazánk egyik népes városában megjelenék hasonlókép egy nő, és kémjei s megvesztegetett cselédek által egynehány család legtitkosb viszonyait kipuhatolván, majd midőn ezeknek valamely tagja hozzája ment, olyakat mondott neki, melyekről az együgyűen azt vélte, hogy azt csak bűbájos erőnél fogva tudhatni. „Ha a

*) Jövendőmondók.

jelent előtte ismeretleneknek megbirja mondani, megtudja a jövendőt is;“ igy okoskodának nagy bölcsen s hirét terjeszték a jóslónőnek. A városihatóságoknak nem volt ily erős hitök benne, s kiparancsolák a városból. De a nő a határszélen egy csárdába húzódék, s nehány hétig ugy tele volt az országut szekeren- és gyalog járóval, mint a legnépesebb vásár napján. S azt vélik önök, hogy számtalan tévedései és hazugságai felnyitották az elámitott emberek szemét?

Soha se higyjék biz azt. IV. Henriknek Francziaország legjobb királyának egész országlása ideje alatt egy év, de egy hónap sem telt el, melyre ne jövendölték volna halálát a jósok. „Utoljára egyszer megtörténik“ — monda e nagy és eszes fejedelem — „s akkor az emberek elfelejtik, hogy hányszor hazudtak s azon egy esetet fogják felemlegetni, a mikor jövendölésök betelend.“ Ügyeljenek csak rá, szives olvasóim, ha nem épen azt teszi-e igen sok ember az ugynevezett „jolsvai próféta“ időjárási jövendöléseivel? De még többet is tesznek: ha egy bizonyos hétre esőzést jövendöl, s azon héten bár csak egy kis permetécske elveri a port; vagy egy száraznak jóslott hónapban a nap egyszerkétszer kipillant a fellegek közől, már meg van elégedve vele az ámitott közönség, s azt mondja: „Na még is! ni biz' eltalálta!“

S ez az elámitott közönség nem százakból, nem is ezrekből, hanem tiz-és százezrekből áll s én nem méltatlanul mondám, hogy nem egy paripa, hanem ménes botlik meg.

III. Fejezet.

Melyben azt puhatoljuk, vajjon az egeknek véghetlen ürege, s az abban foglalt iszonyu és képzetet felül muló nagy testek csak azért léteznek-e, hogy a picziny föld hangya lakói arasznyi éltökbeli viszontagságaikat megjósolják?

Az emberek annyira kapnak a hazugságon és a hamis jóslatokon, hogy nem elégedve meg az egymáshoz intézett szóvali hazugságokkal, a természet néma tárgyait is szintugy kényszeritik, hogy nekik beszéljenek és őket ámitsák. A hold, mely minden 4 hét alatt átmegy a látszatos nagyságnak minden fokozatán, nem elég hogy telésével és fogyásával az időszámitást segiti és naptárunkat szabályozza. Nem, hanem még azt kivánjuk tőle, hogy a retket, spárgát sat. nevelje, a borsót jó vagy rosz fővővé tegye,

a rák húsát gyarapitsa vagy apaszsza; mindenek felett pedig az időváltozást megjövendölje.

— „De, engedelmével az iró és szerkesztő uraknak, ez utóbbit meg is teszi ám!“ — igy kiált fel itt, tudom, nem egy olvasóm tüzesen. — „Hiszen országszerte ismeretes dolog, hogy az idő mindig holdváltozáskor változik — —.“

— Ha változik, és kivéve azon eseteket a melyekben nem akkor változik; nem különben, engedelmével kedves olvasóm! Őszintén kérem önt, tegyen ugy azzal a holddali vesződséggel, mint az eszére tért kis leány a bábjával; forditson hátat neki; még pedig a következő okokból:

Elsőben, mivel azokkal a vélt tapasztalásokkal ugy van kegyed, mint IV. Henrik mondatakint, az emberek a jóslatokkal. Megjegyezte magának mindig, mikor az idő a holddal talált változni; és ügyelet nélkül hagyta mindazon eseteket, melyekben az időjárás a közbe eső napokon történt.

Másodszor, mivel magok a holdpártolók sincsenek egymással megegyezve, vajjon a változásnak az újság napján vagy azután 3-ad és 4-ed nappal kell-e történni? Ez azt mutatja, hogy ők sincsenek tisztában az ügygyel s kemény biró előtt ugy járhatnának, mint a Dániel próféta két vén embere, midőn a szűz Zsuzsánna ellen tanubizonyságot akarának tenni.

Harmadszor, mivel a hold változásai közt semmi megkülönböztethető határvonal nincsen. T. i. nem ugrik a hold hirtelen egyik változásból a másikba; hanem mindennap és egyformán szélesedik a holdvilág egyegy késfoknyival s hasonlóan apad is. És igy mindennap holdváltozása van. S ha a csillagászoknak tetszett volna, épen ugy vehettek volna fel 6 hatodot, vagy 8 nyolczadot stb. mint 4 fertályt.

Negyedszer és utoljára, mivel azok tulajdonkép nem is változások; mert a hold sem nem apad sem nem nő, sem el nem fogy, sem meg nem újul, hanem csak a nap világitja hol egyik, hol másik oldalát, s azért hogy mi nem látjuk ott van ő egészen az égen. Sőt megtörtént, hogy éles szemü emberek puszta szemmel, vagy látcsővel látták az egész holdtányért holdfogytakor is; teljes napfogyatkozáskor pedig mindig láthatja akárki. Szóval, holdváltozásainak csak ugy mondhatni, mintha valamelyikünk előtt egy ember haladván el, azt természetesen elébb szemben, azután oldal-

ban, végre hátban látnók, s aztán azt beszélnők, hogy az az ember elváltozott.

Végül megjegyzem, hogy a holdvilág sugárainak oly igen kevés erejök van, hogy gyujtó üveggel sok ezerszeresen sűritve is alig birja megmozditni a legérzékenyebb melegmérőt.

Reménylem, hogy ezeket megfontolván holdas olvasóm, eldobja a bábját. Ha pedig nem teszi, akkor jobb lesz neki, dobja vagy forditsa el az egész czikkemet, mielőtt még inkább megbotránkoznék. Mert én a hold után most mindjárt a bujdosó és álló csillagoknak esem.

Itt ugyan az a szerencsém, hogy divatból nagyjára kiment balvélemények ellen kell szólanom. De szólok mégis, mert a mit csak a divat küszöbölt ki, azt a divat megint be is hozhatja; okos embernek jó hát előre tudni, hányadán van vele. Lám a csillagok jelentőségében való hitnek maig is meg van két kis maradvány-babonája. Egyik az, a mely minden élő emberi állatnak egy csillagot szab ki élte társául s a hulló-csillagok jelenségét mindig egy ily csillag elenyészténck, s az illető ember halála jelének magyarázza. Ugy de szives olvasó! könnyü számitással kimutatni, hogy a föld kerekségének emberlakóiból egyremásra minden perczre esik egy, kérlelhetlen halál áldozatául; már pedig a legtisztább csillagos egen is sok másod, sőt számos első perczek mulnak el, ugy hogy egyetlen egy futó csillagot sem sejtünk. Ellenben és másfelől vannak az évnek bizonyos részei, melyekben ezen csillaghullások nagyon sűrük; de semmi tudósitás nem mondja, hogy ezen évrészek táján nagyobb volna a halandóság az emberek között. Sőt ama kijelelt napok némely években, mint p. o. 1832-ben nov. 13-dikán, oly sűrű látmányát mutaták a csillaghullásnak mint a záporeső. Ugy hogy azon balhiedelem szerint akkor éhségnek, pestisnek vagy háborúnak vagy más országos csapásnak sok ezer embert kellett volna elpusztitniok; de biz' ily csapást épen azon időben az egész föld kerekségén sehol sem tapasztaltak. Még azt is kell tudni, hogy ezen hulló csillagoknak ama valóságos csillagokkal semmi közük; és kétezer év óta, mióta emezeket számba tartják, egyetlenegy sem hullott le közölök; hanem a melyik elenyészik, ott helyben látszik elaludni, a mire volt már ritka példa.

Másik maradvány-babona a csillag-jóslatos korból az, a mely az idők folyását hét éves szakokra osztván, a hét közől mindeniknek egyegy bujdosó befolyását tulajdonitja, s igy minden évnek,

lezzlább időjárási jellemét előre megmondani igérkezik. E szerint a jelen éven kezdve a közelebbi hét esztendőnek a következő tulajdonuaknak kellene lenni:

1854, Jupiter alatt, középszerü meleg és inkább nedves mint száraz.

1855, Mars alatt, inkább száraz mint nedves, inkább meleg mint hideg.

1856, a nap alatt, csaknem egészen száraz, a meleg középszerü.

1857, Venus alatt, inkább nedves mint száraz; de igen meleg.

1858, Merkurius alatt, inkább száraz mint nedves, és inkább hideg mint meleg.

1859, a hold alatt, inkabb nedves mint száraz, inkább meleg mint hideg.

1860, Saturnus alatt, hideg és nedves.

Látni való, hogy ezen jellemzések elég határzatlanul és ovatosan vannak kimondva arra, hogy sok erős hitü férfiu avagy nő majd az illető évben felkiáltson: „No csak látszik a planéta befolyása, akárki mit mondjon.“ — No hiszen, ha valaki tavaly, a jó bort termő évben (midőn nem hogy nyáron, de télben sem vala hideg) fázott csak azért, hogy Saturnust dicsőitse, az az ő dolga. A helyett 1813-ban, midőn Mars alatt inkább melegnek kellett volna lennie, májusban, s 1836-ban, midőn Venusnak igen nagy meleget kellett volna csinálnia, juniusban hó esett; de akkor senkit sem hallottam, hogy hibáztatták volna az illető planétákat, hogy nem tették kötelességöket. Szintugy 1811-ben sem, mely a hideg Saturnus befolyása és uralkodása daczára a leghiresebb bortermő évek egyike. A dolog valósága az, hogy midőn csak hét planétát ismertek s ezek közől is kettő, a szó szoros értelmében nem volt planéta, könnyü volt ezeket hét éves időszakra alkalmazni. De ma már midőn 37 igazi planétát ismernek, s azok a fürkésző s katuskodó látcsövek többel is fenyegetnek, már nehéz volna mindeniknek szerepet juttatni s egyegy évet keze alá bizni.

Nos hát, azokkal az urakkal, kik az évekkel és időjárásaikkal azt a gyöngyörü gazdaságot űzték, illik hogy valamivel közelebbről megismerkedjünk. Astrologusoknak hivták őket. De mivel e szót kimondani magyar szájnak kissé nehezen esik, nevezzük őket magyarúl ál-csillagászoknak. Mert valóban csak ugy hasonli-

tottak ők az igazi csillagászokhoz, mint az álarcz az embernek igazi arczához vagy képéhez. Az egyiken belül agyvelő, ész létez, a másikban egy nagy üresség és semmi. Az igazi csillagász a csillagokat azért vizsgálja, hogy a természet törvényeit és ezekben a teremtő bölcseségét kitanulja. Vizsgálata eredményei pedig a világra nézve a legjótékonyabbak sőt nélkülözhetlenebbek. Ezek tartják rendben az időszámitást, mely nélkül minden polgári ügyeink, foglalkodásaink a legsiralmasabb zavarba jőnének. Ezek biztositják a hajókázást és ez által sok százezer ember életét és vagyonát. Az álcsillagászok ellenben csillagok állásából a jövendő titkait akarják felfedezni, melyeket ugyan maguk sem tudtak, de másokat mégis magukra s erszényökre nézve igen sükeresen ámitottak nagyban.

Jaj de ezek az ál-tudósok egykor igen fontos emberek valának a világon s egész Európa, sőt Ázsiának is egy része egy nagy botló ménes volt az ő szavukra. Azokon kivül, kik az üzletet maguk erején vitték s jó pénzért minden embernek hazudtak, a fejedelmi, sőt magános nagyuri udvaroknak is voltak zsoldban tartott ál-csillagászai, kiknek tanácsa és utasitása nélkül semmihez sem kezdtek. Nagyobb becsületben voltak azok akkor, mint most tán a pénzügyministerek. Midőn gyermek született, első gondja a szülőknek nem a keresztelés volt, hanem az, hogy az astrologussal feltétessék a horoscopusát.

De kedves olvasóm! ön tán nem tudja mi az a horoscopus, melyből származott a mindenek előtt ismeretes szó: a „hókuspokus.“ Hogy hát valami kis eszmét adjak róla, meg kell mondanom, hogy az ál-csillagászok az ég azon részét, melyen a planétákat látjuk, felosztották, ugynevezett házakra, melyeknek mindeniknek saját tulajdonságaik voltak szerintök. Megvizsgálák ők, hogy a gyermek születése pillanatában miesoda bujdosó, melyik házban van, s ezeket aztán az ő saját szabályaik szerint összevetegetvén meghatározták a gyermek jövendő tulajdonságait, talentumait, erkölcseit, hibáit, éltehosszát és annak viszályait, egészen amugy kártyavetés módjára, s ezen előrajzból állott a horoscopus. Természetes, hogy ennek tizezred része sem telt be; de ha csak egy is talált történetesen, az elég volt nekik IV. Henrik mondatakint hitelt szerezni. Ehez járult az is, hogy sok ember tudva a horoscopusát, már csak azért is ugy cselekedett alkalom szerint a mint abban meg volt mondva. Igy bolonditották a világot hosszas

ideig, s alig 300 éve, hogy a tudomány és felvilágosodás terjedtével megszünt az ő hatalmok sőt létezésök is.

Szükséges azt tudni, kedves olvasóim! mert bölcs Salamonkint: „semmi uj nincsen a nap alatt“ s mint Jézus mondá: „a ki áll, az ügyeljen magára, hogy el ne essék.“ A világ bolondságai, melyeket az ember rég kiküszöbölteknek hinne, ottan ottan viszszatértökkel fenyegetnek, s épen most midőn ezeket irom, sok uri ember, kikről több eszet tennénk fel, oly kiseprűzött babonákat szed elé, melyeket ezelőtt csak két évvel kinevettünk volna, most pedig a divat sokakkal mint nagy bölcseséget csodáltat.

IV. Fejezet.

Melyben már valahára az üstökös csillagokról is lesz szó.

Az ál-csillagászok elhunytak s velök együtt elhanyatlott a csillagokba vetett remény is; az t. i. hogy az ő világuknál a jövendőnek rejtélyes fátyola alá tekinthetünk. De nem enyészett ám el egészen a tőlök való félelem. Mert van egy nemök, melynek megjelenése még ma is sokak szivét aggodalommal tölti el. Ez, a mint már gyanitja ön, figyelmes olvasó, az üstökös csillag.

Van is ebben igazán valami meglepő. Lám a hold változásai oly rendesen folynak le minden négy hétben. Az álló csillagokat minden éven fél fél évig szemléljük szokott körutjokat megtenni. A planeták is egyre másra majdnem szemünk előtt vannak s figyelmes vizsgáló vagy éjjeleit a szabad ég alatt töltő ember csillagász nélkül is meg birja mondani, mikorra lehet várni a csillagok ama legnagyobbikának a Vénusnak (azaz hajnalcsillagnak) megjelentét az ég bizonyos tájékán. De azok az üstökösök, azok oly véletlen váratlan vendégek, megjelenésök, eltűnésök oly bizonytalan, hogy az ember csakugyan hajlandó azt kérdeni; vajjon nincs-e valami czél az ő rögtöni előállásukkal összekapcsolva. És mivel az ember látja, hogy a lónak érette vagy legalább az ő szolgálatára vannak futó lábak adva, a sertések és czethalak neki raknak szalonnát; a juhok neki hordanak bundát; mivel tapasztalja, hogy még az elemek is az ő kényelmére és érdekében szolgálnak: a szél az ő hajóinak vitorláit dagasztja, a viz az ő malmait hajtja, az eső az ő réteit kövériti, a tűz az ő érczeit olvasztja s az ő ételeit főzi s a

föld érette vagy az ő hasznára öltözik tavaszi, nyári és őszi pompájába: mindezeket mondom látva és büszkévé léve, nem csuda ha azt gondolja, hogy az üstökös csillag is épen neki jött valamit mondani. De ha — felteszem, de nem engedem meg — igy volna is, miért kell ennek a mondanivalónak a közhitel szerint épen valami rosznak lenni? Miért kelljen az üstökös csillagnak a világot éhséggel vagy dögvészszel vagy háborúval, avagy valami nevezetes ember halálával fenyegetni? Talán bizony az ember minden önhitsége mellett is, csaknem akaratlanul érzi az ő méltatlanságát, érdemetlenségét, jóságos teremtője iránti hálátlanságát s a rémes üstökös csillagból saját lelkiismerete hallatja szemrehányó szavát? Én azt hiszem hogy az; mert az az üstökös az ő szelid fényével sokkal jámborabbnak mutatkozik, mintsem hogy oly vészes események előpostáját láthatná elfogulatlan ember benne. És én sok eszes és tanult emberek szavára s magam csekély tapasztalására s okoskodására épitve, azt hiszem, hogy épen oly jámbor és ártatlan is, a milyennek mutatkozik, és nem benne lakik a rémités, hanem csak bennünk a rémülés. Egyébiránt minden a mi véletlen, meglepő és a természet szokott rendéből kiríni látszik, megdöbbenti az embert. Azok a bárdolatlan népek, kik a nap- és holdfogyatkozások igen természetes okát és előállásuk szabályozott rendét nem ismerik, épen ugy elrémülnek rajta, mint nálunk sokan az üstökösön. Hadd beszéljek erről egy történetecskét.

Kolumbus Kristof tudós hajóskapitány, kinek köszöni Europa a negyedik világrésznek, Amerikának felfedezését, odavaló harmadik utjában igen szerencsétlen volt. Hajóit a szél és hosszas használat ugy megrongálták, hogy alig alig birt kijutni velök egy ismeretlen szigetre, melyet ma Jamaikának neveznek. Itt kellett neki legénységével együtt nehány hónapig vesztegelni, mivel rohadt hajói épen javithatlanok valának. Élelmök is el volt fogyva s tartásuk a sziget vad lakói terhére esett, kik pedig maguk is ugy éltek mint az égnek madarai, csaknem egyedül azon gyökerekkel és gyümölcsökkel, melyet dicső éghajlatuk nekik mértékletes életmóduk mellett bőven kiszolgáltatott. De nem volt ám az bőség a torkos spanyoloknak, kik a szegény szigetbelieket erőszakkal is kényszeriték vendégszeretőségre; ugy hogy azt kellett nekik tenni, mit maguk élelmeért alig valaha tettek, t. i. dolgozniok. Utoljára meg is sokallák, kezdének elmaradozni az életszerekkel, sőt készültek eltakarodni a sziget más részére s éhen hagyni veszni hi-

vatlan vendégeiket. Mit tegyen e szorultságban Kolumbus? Eszébe jut szerencséjére: hogy közelebbről egy napfogyatkozásnak kell történni; mint jó hajósnak, jó csillagásznak is kellett lennie neki. Megnézvén jegyzéseit, kiszámitja a fogyatkozás idejét s előhivatván e tájra a jamaikai vadak elöljáróit, szemökre hányja szeretetlenségöket s megfenyegeti, hogy a spanyolok istene az ő napjokat elfogná enyésztetni, hogy ha meghagyják éhezni öket. Ezek eleinte csak nevették, mint egy végszorultságban levő ember tehetetlen átkozódásait. De egyszer a nap kezd fogyatkozni, s a jamaikaiak hüledezni s esdekelni kezdtek Kolumbusnak, hogy engesztelje meg istenét, mert ők azontúl gondoskodni fognak mindenről. Kolumbus kissé kérette magát, mig a fogyatkozás jó derekában volt, s ekkor töredelmességöket látván, biztatni kezdé hogy jobbra fordul a nap dolga is. Ezentul persze megvilágosodik a nap, s a jamaikaiak nagy készséggel hordák az eledelt az okos kapitánynak és társainak, mig hajót kapván, elszabadulhata onnan.

Mi nevetjük az ő együgyüségüket ugy-e? mi nevetjük, midőn halljuk, hogy némi vad népek nap- és holdfogyatkozáskor azt hiszik, hogy egy régi sárkány akarja elnyelni ama világitó testeket, és dobokkal, sípokkal kimenvén, ezeknek lármájával s kurjongatásaikkal akarják elijeszteni a sárkányt, mint a gazdasszonyok az ölyvet a majorságtól. És nevetünk azért, mivel tudjuk, hogy midőn a hold az ő utjában a nap és föld közé talál, mig elhalad előtte, elfogja sugarait tőlünk s árnyékot vet mint egy napernyő, vagy tudjuk másfelől, hogy ha a hold, midőn különben telve volna, be merül olykor a föld árnyékába s mig kihalad belőle, elveszi a naptól kölcsönözött világát. De a jamaikaiak nem tudták, s azért féltek tőle. De a jámbor IX. Lajos frank király, a Nagy Károly kicsiny fia sem tudta 837-ben, midőn tavaszszal az ég déli részén egy szép üstökös csillag jelenék meg, hogy a teremtő ezen égi testeknek is épen oly pontosan kiszabta az utjokat, mint a planetáknak és holdaknak. A jó fejedelem hát nem az isten bölcseségének mivét, hanem haragjának jelét látta benne s rögtön parancsot ada ki, hogy számos egyházakat és zárdákat épitsenek engesztelésére. V. Károly német-római császár sem lehetett nagyon tisztában a kométák természete iránt, midőn az 1656-ban mutatkozó nagy üstökös csillagot intő jelnek vette, s annak következtében leszálla fényes trónusáról, melyen ketten is osztoztak utána s mindeniknek elég jutott. És csaknem elmosolyodunk, midőn az

1618-ban vert emlékpénzen látjuk, miként van földre borulva az akkori nagy üstökös előtt a rakás ember. Az isteni bölcseség és ennek mivei előtt mindennap földre borulhatunk; bűneinkről mindennap meg kell emlékeznünk, megbánnunk és megtérnünk. De a ki ezeket csak az üstökös láttára, gyáva félelemből teszi, az rabszolgai gondolkodást árul el s cselekvényében érdem nincs.

De mikép is jöhettek az üstökösök ebbe a rosz hirbe? ez a kérdés merülhetne fel valamelyik vizsga olvasóm reszéről.

Megkisértem a feleletet reá.

Mindenek előtt ezen sajátszerü égitesteknek rendetlen és szokatlan megjelenése és még szokatlanabb alakja öltözteték őket másoknál rémségesebb jellembe. Rejtélyes, csaknem bús fényök, hosszukás szabásu termetök, hosszura nyúló üstökük, mely néha félig beérte az ég boltozatát, s a mely a keresztyéneknek azon angyal langoló kardját juttatá eszökbe, kit isten Mozses szerint az ember kiűzése után a paradicsom kapujába állitott; mindezek minden más égi testtől annyira megkülönböztetik őket, hogy még a legnagyobb igazi csillagászok is, minő p. o. Kepler volt, megzavarodtak korábban rajta. De ezen megakadás csak addig tartott, mig tökélyesebb szerszámok s folytonos vizsgálatok minden egyébben hasonlóknak mutaták ki őket az ég üregében szabályosan keringő más csillagokhoz.

Hanem többet tett feketitésökre ezen ártatlan csillagoknak másodszor azon eléggé nem óvható és feddhető hebehurgyaság, miszerint igen is hajlandók vagyunk két dolgot a mi egyszerre vagy egyik a másik után hamarjában történik, egymással kapcsolatba hozni. Hadd világositsam ezt egykis példával.

Tegyük fel, hogy némi külföldi utas egykor Magyarország kellő közepén átutazván, szekeréből kitekint s egynéhány embert, kik ménes, gulya vagy juhnyáj őrzésével vannak megbizva, juhászbundáján heverészni s a napon piritkozni lát. És ime legott kész a kárhoztató itélettel: „a magyar paraszt a legtunyább, leglomhább teremtés a világon s idejének legnagyobb részét heverésben tölti.“ Úti jegyzeteit külföldön kiadja, munkája különben vonzólag van irva, kapós lesz, sokan olvassák s elhamarkodott igazságtalan jellemzésének az a következése, hogy a magyar parasztot az egész mivelt külföld azon gyülöletes vonások alatt ismeri. Látják becsült olvasóim; az a mit épen most csak feltétképen emliték, a korábbi időkben szomoru következésével együtt valóban meg is történt. Igy lett

szép hazánk s becsületes népünk idegenek szemében egyfelől lomha betyárok, másfelől rabló szegény legények csordájává. Igy lettek az üstökesek is vészpostákká.

Megjelen p. o. Rombán Urunk születése előtt 44 évvel egy üstökös és elesik ugyanazon évben a birodalom feje Julius Caesar gyilkos fegyver által. Imé mindjárt kész volt az itélet, hogy annak a Caesar halálát kelle jelenteni. Ugyde látták ezt a földnek minden népei, kik Romának és Caesarnak hirét sem hallották; hát ezeknek mit jelentett? Ugyde Romának számos és köztök igen jeles császárai múltak ki részint természetes részint erőszakos halállal s egy üstökös sem találta méltónak, hogy előre hirdesse. Holott egy Nero, egy Domitianus a roszaságukért, egy Titus, Trajanus, Marcus Aurelius a jóságukért, egy Nagy Károly császár a világ eseményeibe való nagy befolyásáért bizony megérdemlették volna e megkülönböztetést épen ugy mint Julius Caesar. Hasonlókép harmadfélszáz római pápa között igen keveset talált az üstökös ilyes kitüntetésre méltóknak. Az elhanyagoltak közé tartoznak VII. Gergely, III. Innoczencz, II. Gyula, XIV. Benedek, XIV. Kelemen; holott mindezek kitűnő szerepet vittek nemcsak az egyházi, hanem a világi események hordozásában is. Mikor a cholera 1831-ben Európában legelsőben pusztitott, hallottam embereket, kik a látott két üstököst ennek előjeléül akarták bélyegezni. Igen de az 1348-beli rettenetes dögvész, mely Európát megtizedelte, sőt ötödölte s a melyet „Fekete-halálnak" nevezének, a sok ezer üstökös közt melyek az ég végetlen üregeit összebarangolják, egy hirmondóra sem talált. Az 1618-diki nagy üstökös megjelentekor kezdődék egy roppant háboru, mely Németországot közel 30 évig dúlá s világos hogy nem hiányzottak elhamarkodott itéletek, melyek azt a gyönyörü csillagot ezen felette csunya háboru előpostájának nyilvániták. De másfelől a világ legnagyobb csatáját, Tamerlán, tatárkán és Bajazeth törökszultán sergei közt küzdött ütközetet, hol 2 millió, olvasd két ezerszer ezernyi ember, harczolt egy napon egymással 1398-ban, egy üstökös sem méltoztatott hirdetni. De a hét éves háboruról, melynek a föld két oldala, két világrész egyszerre volt a szinhelye, mélyen hallgatott a csillagos ég és az ő üstökösei. Egy szó mint száz, ha némely nevezetes események alkalmával, vagy kevéssel előttök, üstökösök jelentek meg az égen, ezeket amazokkal kapcsolatba hozni szeles és esztelen itélet. Mert ezer más nevezetes esemény történt a világ történelmében, melyekér

egy üstökös sem fáradt hozzánk. Aztán meg számos üstökös mutatkozott, melyek után rövid időn sem valami nevezetes ember meg nem halt, sem éhség vagy dögvész nem pusztitott, sem háboru ki nem ütött s a melyek nem ártottak egyebet, hanem fortélyos embereknek a világ ámitására eszközül szolgáltak.

Igen is: mert a harmadik ok, mi az üstökösöket rosz hirbe keverte az volt, hogy léteztek minden időben oly lelkiismeretlen s önhaszonkereső emberek, kik a közönség ámithatóságát, jövendő iránti kandiságát, az ismeretlentől való félelmét, az ő saját nyereségökre és magán czélaik elérésére fel tudták s akarták használni. Sikerült is az nagyban nekik, nem egy tekintetben. Az ilyenek között kitűnő helyet foglalnak a már emlitettem ál-csillagászok, kiknek az üstökösökről i balvélemény keletése s terjesztése szintugy kenyérkeresetökhez tartozott.

Hogy az astrologusoknak a kometák rágalmazásában igen igen nagy részök volt, nemcsak világos tanuk által tudjuk, hanem kitetszik az abból is, hogy ők ezen csillagokat a feljebb irtam égi házaikkal kapcsolatba hozták.

„Mikor az üstökös" azt mondják ők, „a második házban van, mely is a gazdagságnak háza, akkor a vagyon ellen dúl, a nyereséget csökkenti, lopásokat, házak felverését, bukásait jelenti. — Midőn a „kos" égijegyben jelen meg, nagy háborut, nagy halandóságot, a nagyoknak megalázását, a kicsinyeknek felemelését, iszonyatos szárazságot jósol azon helyeken, melyek ezen égijegy uralkodása alá vetvék. A „szüz"-jegyben jelent veszélyes magzatvesztéseket, zsarolásokat, fogdosásokat, terméketlenséget és teméntelen nőnek halálát. A „skorpióban," eddigi ártalmai mellé még a sáska és féreg általi pusztitások is járulnak. A halakban végre hitfelekezeti czivódásokat, levegőbeli rémitő jelenségeket, háborut, dögvészt és a nagyoknak halálát jósolja."

Igy szabták ki az álcsillagászok a csillagok teendőit vakmerő arczátlansággal. Épen mintha a Duna partján mászkáló féreg diktálna Paskievics vagy Omer vezéreknek hadmozdulatokat.

Azonban bármily sültelenek is ama hazugságok, mégsem merném megmondani olvasóimnak, hogy a közelebbi aprilis elején látott s eddigelé legujabb üstökös melyik jegyben mutatkozott. Bizony bizony félnék, hogy az ember gyarló s valamelyikök himet találna varrni belőle.

IV. Fejezet.

Melyben a mi kitisztitott jó barátunkat, az üstököst, utjának egyrészében elkisérjük s aztán tőle búcsut veszünk.

Felszólitjuk még egyszer jó olvasónkat, hogy a józanuló kis leány példájára, a következő bábjait, ha még játszanék velök, dobja el. Azaz:

Ne higyje elsőben, hogy az ég egy lazur vagy kristályköből álló boltozat, melyre a csillagok amugy arany és brilliánt gombok módjára vannak felaggatva. Ez ugyan a „Vadrózsák" vagy a „Kemenesi Czimbalom" számára igen szép eszme lehet, de a valóságban egy pipa dohányt sem ér.

Másodszor, hogy a mi lakó földünk ezen nagy mindenség középpontja, mely körül égbolt, nap, planéták, csillagok, ezek a mi földünknél ezerszer s részint milliószor nagyobb testek szerencsések keringhetni; mintha nagy gráczia volna nekik, hogy a mi picziny hangyahalmunkat minden oldalról nézegethetik.

Erre a csillagászok (az igaziak) azt mondják: hogy is ne!? — Sőt inkább vakondok turás, ő kegyelme tartsa magát szerencsésnek, ha jó igyekezete után, u. m. keringésével és forgásával minden oldalára meleget s világot nyerhet ki n a p ő felsége ingyen jóvoltából."

És azt mondják továbbá, hogy a nap ezen jóvoltát 54 más égi testtel közli, melyek részint kisebbek, részint nagyobbak mint a mi földünk. És mindnyájan folytonosan udvarolnak neki, kisebb nagyobb távolságokban, kisebb nagyobb körökben keringvén körülte, megtartva utjokat, melyeket a teremtő ujja mutatott ki nekik.

De ezek a mi lakföldünkkel együtt csak a mindennapi, ugynevezett törzsvendégei a n a p nak. Többen vannak, sőt megszámlálhatlanok azok, kik csak látogatóul jőnek ottan-ottan piritkozni a roppant világitó test éltető sugárainál.

Ezen látogatók az üstökös csillagok.

Kérdhetné valaki, miért oly ritka és kevés ideig tartó a megjelenésök? Honnan jőnek és hová mennek?

E kérdések elsejére könnyü felelni. A 37 planét[illegible]ak mindenike keringő pályáján szabályos kis változással egyenlő t[illegible]ávolságra tartja magát napgazdájától, s azért ezek egymást foly[illegible]vást is láthatják,

mikor az égnek azon táján nincsenek, a melyen a nap nagyobb és eredeti fénye az ő kölcsönözött világukat el nem homályositja. Az üstökösök pályája ellenben, felette keveseket kivéve, igen hosszukás. A tojáséhoz hasonlitnók ezen hosszukásságot, de az korán sem elég, hanem közelebb jár hozzája az orsó-alak, csakhogy hosszát ezermillió mérföldekkel kell számitani. Könnyü kimondani, de hej nagy szám az; egy 80 éves élet mind számlálásban töltve nem volna elég reá. Hát még megfutni, bármi gyorsasággal is, ezen rengeteg pályát! — Továbbá ezen pályának egyik vége közel, oly közel esik a naphoz mint egyik vagy másik planéta, miből következtethetni, hogy a másik vége sőt legnagyobb része annál iszonyatosabb meszsziségre van tőle. Világos hát, hogy mi az üstökösöket csak azon kis idő alatt láthatjuk, midőn pályájoknak azon részét futják meg, mely hozánk s a naphoz közel van; ez pedig az egész körutjoknak igen igen kis része.

És még is elég arra, hogy ügyes csillagász némelyiköknek egész pályáját, másoknak jó darab részét megismerje, keringése idejét, naptóli távolságát, haladása gyorsaságát meghatározza. És valamint a planétákra nézve odáig jut ezen ismeretek biztossága, hogy a csillagász órák, napok, évek és századok utánra meg tudja előre mondani, hogy egy bizonyos jövendő perczben, Venus, Mars, Jupiter vagy Saturnus az égnek nemcsak melyik tájékán, hanem épen melyik pontján fog állani, épen ugy megtudja azt az ismert pályáu üstökösökről is határozni. Ezen meghatározások következtében tudjuk, hogy bizonyos üstökösök 5, mások 7—8 év alatt kerülik meg a napot. Mások, pedig számszerint ötön, körülbelől 70 év alatt futják meg pályájokat, miből következik, hogy ezeket egy ember egész életében csak egyszer láthatja. Legnevezetesebb köztük az, a melyről egy angol csillagász 1759-ben, mikor mutatkozott, megjövendölé hogy 1835 körül ismét meg fog jelenni. Ő ugyan jövendölésének (de igazi jövendőlésének ám)*) beteltét nem érhette meg; de mi, kik 1835-öt megértük, tanui valánk az óhajtva és feszült figyelemmel várt üstökös megjelentének. Legközelebbi eljövetelét 1911-re várják, s adja isten, hogy sokan, kik e soraimat olvassák, gyönyörködjenek benne és az igazi tudomány csalhatlanságában.

A mi a két utolsó kérdést illeti, arról, hogy rá feleletet nem

*) Igazi jövendölésének, mondjuk, mert biztos számitásra volt épitve.

adhatok, engedelmet kell kérnem a csillagászok nevében a szives olvasótól, mert gyanitásokat adni tiszta igazságok helyett, nem tartanám helyesnek.

Hanem szolgálhatnék a helyett számos más jeles és érdekes dolgokkal, ismertetésekkel, ha a helyből ki nem fogytam volna. De reménylem, hogy olvasóim érdekét némi részben iránt uk felköltöttem és bizonyos vagyok, hogy a teremtő jósághoz méltóbb fogalmat adtam rólok, mint azoknak van, kik azokat az isten haragja jeléül akarják tekintetni. Isten bölcseségének jelei és mivei azok, s bámuljuk azt bennök s adjunk hálát, hogy az embernek oly eszet adott, mely azt bámulni s a természet elrendelését és törvényeit bár kis mértékben felfogni birja.

BRASSAI.

MÁTYÁS ANYJA.

Szilágyi
Örzsébet
Levelét megírta;
Szerelmes
Könyével
Azt is telesírta.

„Gyermekem!
Ne mozdulj
Prága városából,
Kiveszlek,
Kiváltlak
A nehéz rabságból.

Fiának
A levél,
Prága városába,
Örömhirt
Viszen a
Szomorú fogságba:

„Aranynyal
Ezüsttel
Megfizetek érted;
Szivemen
Hordom én
A te hazatérted.

„Ne mozdulj,
Ne indulj
Én egyetlen árvám!
Ki lesz az
Én fiam
Ha megejt az ármány?

„Adassék
A levél
Hunyadi Mátyásnak,
Tulajdon
Kezébe,
Senkinek se másnak.“

Fekete
Viaszból
Nyom reá pecsétet;
Könyöklőn
Várnak az
Udvari cselédek

„Ki viszi
Hamarabb
Levelem Prágába?
Száz arany,
Megaló,
Teste-fáradsága.“

‚Viszem én,
Viszem én,
Hét nap elegendő‘.
„Szerelmes
Szivemnek
Hét egész esztendő!“

‚Viszem én,
Hozom én
Válaszát három nap‘.
„Szerelmes
Szivemnek
Három egész hónap!

„Istenem,
Istenem,
Mért nem adál szárnyat,
Hogy utól-
Érhetném
Az anyai vágyat!“

S ahol jön,
S ahol jön
Egy fekete holló;
Hunyadi
Paizsán
Űl ahoz hasonló.

Lecsapott,
Lecsapott
Fekete szélvészből;
Kikapá
Levelét
Az anyai kézből.

„Hamar a
Madarat....
El kell venni tőle!“
Szalad a
Sokaság,
Nyomba, hogy lelője.

Madarat,
Nem egyet
Százat is meglőnek;
Hire sincs,
Nyoma sincs
A levél-vivőnek.

Napestig
Az erdőn
Űzeti hiába:
Éjfelen
Koczognak
Özvegy ablakába.

„Ki kopog ?
Mi kopog ?
Egy fekete holló!
Nála meg
A levél,
Vagy ahoz hasonló.

„Piros a
Pecsétje;
Finom a hajtása:
Oh áldott,
Oh áldott
A keze-irása!“ *)

ARANY JÁNOS.

VARJU ISTVÁN.

(Elbeszélés)

I.

Kecskemét városában senkinek sem volt hegyesebb bajusza, sem a Temető-utczában szebb háza, mint Varju Istvánnak. Magas szál ember volt ő hetyke katonás magatartással, szerette a huszáros tempókat s ifjabb korában nem érkezhetett a városba magas vendég, hogy ónas pej paripáján ne lovagoljon kocsija előtt, mint a várostól tisztesség okáért kirendelt lovas legények vezetője. Nem is volt hozzá fogható lovas a vidéken. Még a kőrösi ember is megvallotta, hogy papjok, kántoruk, iskolájok ugyan kölönb, mint a kecskemétieké, de olyan lovas, mint Varju István, bizony még Kőrösön sincsen.

Ezen kivűl még más vitézi tulajdonsága is volt neki. Ha a határban félelmes betyárok mutatkoztak, s a pusztázó hadnagyok nem tudtak elbánni velök, rendesen őt kérték föl fővezérül. Nem egy betyárt juttatott akasztófára, miért el is nevezték akasztófa madarának, valóságos varjunak. Azonban rég eltölt már az az idő, midőn Varju István valóságos varju volt. Ötvenhat év nyomta vállát s egy hosszas betegség ugy megviselte, hogy tüzes paripa helyett csak jámbor kanczán ballaghatott illegetve billegetve magát: vajjon tudná-e még a régit, midőn bolondult utána a fehércseléd s rettegett

*) A mese alapja feltalálható Bonfinnál: De c. III. Lib. IX.

a betyár. Régi vitézségéből csak hegyes bajusza maradt meg, melyet kegyetlenül ki szokott kenni s csavargatni erre arra, s az erős szitkozódás, melylyel oly czifrán kizsinorozta beszédét, mintha teljes életében csak sujtást vart volna.

Azért most is büszke rátartó ember volt. Úgy húzogatta vállát, tolta előre lábait, dúzta föl ajkát, nagyokat fúván, mintha egész Kecskemét az övé volna. Azt meg kell adni, hogy volt is mit a pritnia a tejbe. Tanyái voltak a pusztákon, szőlői a Széktón, sok szarvasmarhája és lova, s a Temető-utczában oly háza, mint senkinek. Jó gazda volt s a fösvénységig takarékos. Csak akkor pazarolt, midőn neve napját tartotta föl vagy jó vásárt tevén le kellett innia magát. „Huzd rá czigány, huszassal verem ki a szemed!“ kiáltá ilyenkor lassu negéddel szedegetve lábait, szórva a pénzt, örülve, ha az emberek bámulva és irigykedve suttogják: „Könnyű annak, a kinek van honnét“ !

Legkivált házával büszkélkedett. Valóban derék egy épület is volt. Szilárd kőből a szokottnál magasabban és szebben épitve, a harmadik utczából meglátszott. Egyébiránt a kecskeméti épitésmód szerint íves falai s oszlopokkal beépitett folyosójával hosszában nyult el az udvaron, s csak két ablakkal nézett az utczára. De az ablakokon zsaluk zöldeltek, fölöttök cserepes fedél piroslott, az udvar vert téglákkal volt kirakva, az istáló és ólak vetekedtek sok szegény ember lakházával, mig a keritès sasfáin, léczes kapuján, födeles ajtóján ugyancsak rajta hagyta keze szennyét az ács. Szóval ritka s oly pompás épület volt, hogy inkább illett volna egy némely nemes emberhez, kinek régi családja s uj pantalona, nagy gőgje és kurta kabátja van, mint Varju Istvánhoz, ki csak közönséges ember volt, zsinóros kék magyar nadrágot viselt hegyes kordovány csizmával s nagy gőgje ugyan megvolt, de azt csak fényes gombu dolmánynyal takargatta.

Sokszor megállott kapuja előtt, midőn esténként haza jött, hosszan elbámulta, milyen szép háza van neki s oly megvetéssel tekintett a többi házakra, hogy csoda, mikép azok szégyenökben össze nem omlottak. Leült aztán ilyenkor a kőpadra s elgondolkozott: vajjon ki lehetne a kecskeméti leányok közől méltó azon szerencsére, hogy e pompás házban lakjék, hogy Varju István menye legyen, hogy Varju Miska menyasszonya legyen, hogy a legboldogabb nő legyen az egész városban.

Hosszas gandolkodás után abban állapodott meg, hogy Szücs

Jozsef leányát, Marcsát, teszi szerencséssé, ki épen átellenben lakik. Hogy miért választotta ő épen Marcsát, annak megvoltak a a maga okai. Szücs József nem volt ugyan oly gazdag, mint ő, de azért jól birta magát s előkelőbb ember volt nálánal. Tanultabb levén, beleszolt a város és egyház dolgaiba, tanácsadója volt a szomszédoknak, nagy házat tartott, köz tiszteletben részesült. E mellett testvére által, ki pesti ügyvéd létére jól házasodott, sok uri emberrel jött rokonságba. Épen azért nem is gazdagadott a jámbor. A sok vendég, szép butor, uj ruha miatt sok pénz ment el a háztól. Aztán Marcsa is szerette a piperét. Selyemköntösben, kesztyüs kezében csipkés zsebkendő és napernyővel, ujjain gyűrűkkel, nyakán arany lánczczal oly begyesen lépdelt a homokos utczákon, mintha Pesten a mennyi váczi-utczai gavallér mind őt nézné. Sokan járták érte a házat, anyjuk kedvelte a lakzit, apjuknak pedig füstölt a feje a sok gondtól s orrával kellett turnia a földet, hogy elég jövedelme legyen.

Varju István csak mosolygott s várta azt az időt, midőn az ő kedves szomszédja koldus lesz. Nagyon örvendett volna, mert vetekedett vele, hogy ki elsőbb ember az utczában. Aztán kölcsönzött pénze fejében szerette volna lefoglalni azon legjobb darab földjét, mely épen egyik tanyája szomszédságában esett. De Szücs József nem lőn koldus, csak nem gazdagodott, nem verhette élére a tallérokat, sokat törte magát, sokszor szorult meg pénz dolgában s ha hozzá jutott, hamar túladott rajta. Nem telhetett hát Varju István kedve s most épen azért akarta menyének Marcsát. A leány elég gazdag, szép és jó házból való volt. Apja halála előtt is csak ad vele valamit s talán épen azon földet, melyre annyira áhitozik. A világ pedig azt fogja beszélni: „Szücs Marcsa ugyan jó szerencsét tett, Varju István boldogokká tette Szűcséket, talán koldusbotra is jutnak azok a vesztegető emberek, ha meg kell fizetniök azt a a tömérdek adósságot a mivel neki tartoznak, pedig mennyi roszat beszélnek róla azok a hálátlan Szücsék.“

Ily nyavalyás gondolatai voltak Varju Istvánnak s ugy tudott örülni azoknak mintha mind tiszta arany volna. Ha pedig öreg ember vesz fejébe valami bolondságot jobban megbicsakolja magát, mint akármely fiatal legény. Arra távolról sem gondolt, hogy Miska ellenkezni fog vagy szerencsétlen lesz Marcsával. Azt hitte, ugy kell folyni a világnak, mint a hogy ő kigondolja s a házi boldogságot is épen ugy föl lehet épiteni, mint a cserepes fedelű házat. Csak pénz kell hozzá, azután meg nagy gőg.

— Tudod-e Miska, mi ujság." — mondá hazatérő fiának egy szép tavaszi alkonyatban, miután székéről fölkelve szokása szerint nagy hetykén elébe állott.

— Nem én!

— Pedig nagy ujság ám, — ingerkedék az apa nagyokat csavarintván bajszán — nem törnéd-e rajta egy kissé a fejed, ? - he !

— Nincs nekem kedvem találósmeséhez, — veté oda daczosan Miska ostorát és kalapját az asztalra dobva, — ugy megharagitott Jancsi, hogy ha nem nézem öregségét, bizony valami bolondot csinálok. Csak képzelje kigyelmed, gondatlansága miatt ujdonuj nyergemet ellopták. Ugy szőrén kellett haza jönnöm a tányáról. Pedig olyan szép nyereg volt, hogy nem adtam volna a fejéért. Még ez sem elég. Mikor legjobban haragszom, egyik jármos ökör felfordul. Mennyit lótottunk futottunk, kiabáltunk, kurozsoltuk, mig valahogy helyre állithattuk. Még ez sem elég. Mikor a marha körül borbélykodnánk, sallangos dohányzacskómra sáros lábával ugy rátapos Peti bojtár, hogy tudom nem virit ki többé rajta a piros tulipán. Pedig hej kedves zacskóm az nekem. Nem hijában, hogy ma péntek van, ütné meg a menkü. Hanem bocsásson meg kigyelmed, hogy gorombán beszélek s még jó estét sem mondottam. Adjon isten szerencsés jó estét! t

Varju István gyönyörüséggel legelette szemeitt fián. Tetszett neki, hogy búsul nyergéért, hogy dologgal öli magát a tanyán. Jó gazda lesz belőle, — gondolá — s még n agyobbra vihei a Varju-családot, de ugy szemre is legény ám a talpán Miska s megérdemli, hogy atyján kiv ülmás is gyönyörködjék benne. Ifju, alig több tizenkilencz évesnél. Barna is, piros is, karcsu is, délczeg is, erős is, fürge is. Szemében épen annyi szilajság, mint szelidség, fenn hordja fejét s olvasni lehet homlokáról. Egy szóval huszárnak való, magyar huszárnak, a világ legelső katonájának. Jól illett reá az a végig gombos nadrág, a meleg miatt panyókára vetett dolmány s izzadt, porlepett arcza akként tetszett, mintha puskapor fogta volna meg. Már hijába jó magyar szem mindig huszárt lát a jóra való magyar legényben.

— Ne mérgelődjél Miska, hátha a péntek szerencsét is hoz, mert nagy dolog ám az az ujság, folytatá az öreg s mind inkább jobb kedve kerekedett. Tudod-e, hogy holnap keresztapádat leánykéröbe küldöm ?

— Hát házasodni akar kigyelmed? — mondá Miska örülve is szánakozva is apján, mert eszébe jutott édes anyja s most vette legelőször észre, hogy atyjának haja sokkal szürkébb, mint gondolta.

— Enyje lánczos-lobogós! hát mi csuda volna abban is, ha házasodnám, — csattant fel az atya félkomolyan és féltréfásan. Nem jutottam én még oda, hogy kása legyen a pecsenyém. Jobban birom én magam, mint sok nyapicz legény. Veled is kimennék birokra, te finak, te fattyu, folytatá enyelegve vállon tapogatva fiát, mintha birkózni akarna vele; — aztán ne félj, van nekem hála istennek, annyim, hogy három fiat is ki tudnék házasitani, s még én is megházasodhatnám, a mellett a bolond is tudja, hogy Varju István még senkitől sem kért kölcsön s elege van, — a teremtettét!....

— Bocsáson meg kigyelmed; nem ugy értettem! szólott közbe kedvetlenül Miska.

Ekkor künn megszólalt az esti harangszó s mély hatalmas hangjával betöltötte az utczákat. Atya és fiú darabig némán állottak, egymás szemébe néztek. Mindkettő elgondolkozott, magába szállott egy kissé, s mig egyik komolyabb lett, a másik elszomorodott.

— Elég már a tréfából fiú, beszéljünk okosan, — mondá Varju István ünnepélyesen és leült. Ideje már fiam, hogy házasodjál. Annál jobb mennél hamarább neki kezd az ember az életnek. Többre megy dolgában, levén neki segitő társa s a helyett, hogy kedvét vesztené, mind inkáb neki zsendül. Én is ifjan házasodtam s megáldott az isten. Szenvedtem, törődtem eleget, de volt kiért és jutalom koronázta fáradozásaimat. Elég gazdag vagyok a szegény emberek között. Boldog voltam ifju esztendeimben s bár elhalt anyád, elhaltak testvéreid, de megmaradtál te, hogy lenne kiben én helyezném földi reménységemet. Bizony édes fiam szeretlek is téged. Neveltelek, őriztelek, szemem fénye voltál, most pedig boldoggá akarlak tenni. Választottam számodra egy derék leányt, kiben szivem megnyugodott. Holnap annak rendi és módja szerint megkéretem, hat hét mulva megüljük a lakodalmat, aztán átadom a gazdaságot nektek, éljetek, gazdálkodjatok, gyüjtsetek, legyetek boldogok. Bár élne szegény anyád, hogy részt vehetne örömünkben, az isten nyugtassa meg a jámbort.

A harang még mindegyre kongott s Miska megemlékezett anyjára, ki ugy szerette őt, megemlékezett arra a barna kis leányra, kit anyja után legjobban szeretett. Harangszónál temették

el édes anyját, esteli harangozáskor szokott ő legtöbbször szeretőjéhez ballagni. Szomoru is, víg is volt neki a harangszó, de soha sem volt szomorubb, mint ma. Nagyot sohajtott, aztán nem szeretvén, hogy sohajtott, köhögni kezdett, feledtetni akarván sohajtását. Atyja pedig elkomorult s valamit mormogott fogai között. Indulatos ember levén, könnyen állott nála a nevetés, goromba szó, a méreg s kilátta Miska szeméből, hogy nem kap a dolgon.

— Hát mit sohajtasz ott, mintha nem volna mit enned s koldulni akarnál, — kérdé Varju István egy kissé türtőztetve magát.

Miska ötölt hatolt. Sok jött nyelvére, de nem merte kimondani, a mit pedig ki akart mondani, azt oly szépen akarta, hogy mint a muzsikaszó még ott is szép legyen, hol erősen szól.

— Hát mit állasz ott, mint egy bakter? Befagyott-e a beszélősipod? — kiáltá mérgesen Varju István, fölkelve székéről s meg-megrángatva bajszát.

Miska ujra sohajtott egyet, hanem most már nem mert köhögni, hane n megszólalt.

— Ha nem sérteném meg kigyelmedet csak azt gondolnám, hogy nagy dolog az a házasság. Aztán nem jó avval oly nagyon sietni. Aztán tavaszi idő van, sok a munka, inkább ejtsük meg szüret után, uj borra. Aztán hagyná kigyelmed reám a választást. Ugy van annak a sora, hogy a fiu válaszszon, a szülék megegyezzenek, s az isten megáldja.

— Hát aztán még hány aztán? kérdé az öreg rútul megnyujtván hangját. Nézze meg az ember, még te akarsz engem tanitani! No bizony, hátrább az agarakkal urfi. Nekem is apám választotta anyádat. Nekem sem az lett legelőször feleségem, kit legelőször megszerettem, még is holtig boldogul éltem vele s még porában is áldom. Hát te miért akarnál különb ember lenni apádnál. Teremtette! Egy szó, mint száz: Szücs Marcsa feleséged lesz, gazdag, is, szép is, jó is, aztán meg — én akarom. Értetted? Ha nem tetszik, keress magadnak más feleséget más apát. Nagy a világ, fel is ut, le is ut. Háladatlan!

— Ugy hiszem Marcsa is szivesebben menne Ladányihoz, ahoz a fityfirity diákhoz, ki napestig ablaka körül ólálkodik, — veté oda Miska, elbusulva magát. Ugy érezte szegény, mintha szivén két ember birkoznék, egyik ide huzná, a másik oda, aztán ugy fájna s meg akarna hasadni.

— Te pedig inkább elvennéd ugy-e Erdősi Erzsit?

Jól mondja a példabeszéd, hogy szerelmet, szegénységet és hurotot nehéz eltitkolni. Miska is midőn meghallá szeretője nevét elpirult elsáppadt s összeborzadt. Nem tudja miért szerette volna, hogy atyja soha se vegye ajkára a szegény leány nevét. Azt is meggondolta, hogy jobb volna, ha kimenne a szobából s nem hallaná, mit atyja szeretőjéről fog mondani. Félt, hogy méregbe jő s valami olyat mond vagy tesz, mit holtig bánni fog. De zúgott a feje s azt sem tudva, hogy mit tesz elébb lépett.

— Inkább biz én, tudja meg kigyelmed, ha épen akarja, — kiáltá nagy bátorsággal.

Varju István csak elhült belé, Miska is megijedt bátorságán s oly keservesen nézett atyjára, hogy a kő megindult volna. De Varju István csak hallgatott s nem tudta csodájában hova legyen.

— Édes atyám azt mondta, hogy szeret, — kezdi Miska lassu, szomoru hangon, — szeressen hát igazán. Bizony ha eddig nem érdemeltem meg, ezután meg fogom. Mindig engedelmes fia voltam én s csak egyszer vétettem parancsolatja ellen. Akkor is engedelmeskedni akartam, de isten látja lelkemet, nem lehetett. Azt parancsolta, hogy ne járjak Erzsihez, mert eltöri a lábamat. Nem a lábamat féltettem én — törje el most is itt van ni, hanem féltem, hogy rosz órát okozok kigyelmednek. El is határoztam magamban, hogy nem megyek többet oda, de nehéz viz ellen uszni. Esti harangozáskor hijába indultam más felé, csak azon vettem észre magamat, hogy Erzsi ajtója előtt vagyok. Nagy búmban hijába ittam bort s tánczoltam, mint a veszett állat, még a hegedün is azt huzták: Erzsi lelkem beh szeretlek! Hijába feküdtem le kigyelmed parancsolatjára gondolva, Erzsivel álmodtam. Azt álmodtam, hogy feleségem lett szegény s olyan boldogok voltunk, hogy még jó embereink is megirigyelték. Istentől vannak az álmok. Ne vegye hát kigyelmed rosz néven, ha inkább engedelmeskedtem istennek, mint kigyelmednek.

— Lári-fári! förmedt reá az öreg, kezével pofozva a levegőt, mintha fia bolond beszédét akarná pofozni.

— Hallgasson végig kigyelmed, aztán nem szólok többet soha folytatá a fiu elkeseredve, de hallgasson meg igazán. Ugy be szélek én, mintha imádkoznám, kigyelmedért, magamért Erzsiért imádkoznám. Én szeretem Erzsit s verjen meg engem az isten, ha feleségül nem veszem, a minthogy neki meg is esküdtem. Nem kell

nekem Marcsa, ha mindjárt aranyból volna is. Maradjon magának, pipéskedjék, öltözködjék, tánczoljon, vihogjon, nem lesz nekem gondom reá soha. Csak Erzsi én hozzám való. Szelid, mint a bárány, szép, mint egy angyal, dolgos, mint egy férfi. Én csak Erzsit szeretem, de ugy szeretem, hogy ha ki tudnám mondani elvágnám a nyelvemet. Ha rá nézek, még a bánat is mosolyog lelkemben, ha szól, lelkemre száll minden szava s ugy énekel ott, mint a fülemilemadár, s ha vállára hajtom fejemet, azt gondolom, bölcsőben nyugszom s édes anyám renget. Árva ő szegény, de én volnék árva, ha nem szeretne s mind a ketten meghalnánk, ha elhagynók egymást. Ne kivánja kigyelmed halálomat, ne kivánja szegény Erzsi halálát. Juj ha látná kigyelmed, hogy ápolja szerencsétlen apját, hogy dolgozik töri magát, mennyit szenved, és soha sem panaszol, bizony megszánná. Tegye kigyelmed boldoggá, ugy is azt beszéli a rosz világ, hogy édes apját kigyelmed tette tönkre. Hadd küldenök el holnap keresztapámat Erdősiékhez, hadd üljük meg a lakodalmat hat hét mulva. Akkor lássa meg mily derék ember leszek én, mily vigasság lesz kigyelmednek mindég, épen mintha még élne édes anyám. Juj hogy kipótolná Erzsi édes anyámat.

— Hát vége lesz már a predikácziónak, kérdé az apa csufolkodva.

Miska e szavakra oly szemet vetett Varju Istvánra, mintha nem is volna atyja s azt akarná mondani: vége hát!

— No bizony még az volna szép, hogy annak a koldus Erdősinek leányát vedd feleségül, — folytatá az öreg kezével fia orra alatt hadonázva, — inkább lerontatom házamat, minthogy az a hitvány koldusnép átlépje küszöbét. Aztán ki mondta neked, hogy Erdősit én tettem tönkre? Persze te elhiszed, mert kedvesebb neked Erzsi, mint apád. Kedvesebb, sokkal kedvesebb. Teremtette fattya én tettem tönkre. Tette ő maga. Hát annak én vagyok oka, hogy atyafiai az osztályban megcsalták, s egyik atyafiának részét adósság fejében nekem ekzekválta a város, miért ő esztendőkig pazarolt, ivott, korhelykedett, ugy maradt, mint az ujjam még sem nyert semmit? Persze te azt mondod én vagyok: rágalmazóim közé állasz, ellenségeimmel czimboráskodol. Szeretnél ugy-e csuffá tenni, hogy beszélje a város: Varju István megbánta büneit s leányában akarja megengesztelni az apát.

— Roszúl magyarázza kigyelmed biz azt!

— Hallgass! Az a koldus leány soha sem lesz feleséged.

— Szegénység nem gyalázat.

— Alma nem esik messze fájától. Hitvány, mint az atyja.

— A virág csak virág marad, akár hol nyilik.

— Rut is. Oly szomoru és sovány, mint a böjt.

— Elég szép nekem, én élek vele, nem kigyelmed.

— Teremtette ne feleselj, mert ugy nyakon ütlek — kialta Varju István kegyetlenül rángatva bajszát. Egy szó, mint száz; koldus is, hitvány is rut is, s nem lesz feleséged. Érted! . .

Miska mint valami köbálvány szótalan állott. Maga sem tudta miről gondolkozik, de ugy nézett atyjára, mintha épen atyja gyilkolta volna meg atyját.

— Soh'se búsulj érte — folytatá az öreg szelidebben, örvendve, hogy nem hall ellenző szót — ha két napig nem méssz hozzá, ugy elfeled, mintha soh'se látott volna s elszökik a katonák után, ismerem a fajtáját, roszféle.

— Ne mondja azt, az istenért ne mondja! búgott föl Miska, mint valami sebzett állat.

— De mondom: katonák után való, roszféle.

— Ne mondja többet.

— De mondom: katonák után való, roszféle.

Miska szemei szikráztak, felfordult vele a szoba s neki rohanva fölemelte öklét. De egyszerre csak visszahökkent s fölemelt ökle, mintha el akarna száradni, lehanyatlott. Nagyon szenvedett, atyjáért is, Erzsiért is. Szemébe köny tolult. Nem fénylett az a köny, hanem beszélt, azt beszélte: bocsásson meg kigyelmed, szeretem Erzsit, meghalok érte, de nem engedelmeskedem.

Varju István felorditott dühében. Fia emel reá kezet, kit oly erős regulában tartott, egy koldus leányáért, ki halálos ellensége. Kereste fokosát, hogy összezuzza, megölje, hogy ugy bán jék vele, mint hajdan a betyárokkal, de szerencsére nem találta meg. Most már e miatt haragudott. Egyik haragja szelídité a másikat, s midőn ugy puszta kézzel neki rohant, ugy kifáradt, hogy ütleg helyett egy nagyot káromkodott.

— Üssön, öljön meg kigyelmed, mert megérdemlem, de ne bántsa azt, a ki ártatlan.

Varju István elcsodálkozott, hogy még nem zuzta össze Miskát. Elszégyelte gyávaságát s most már ujra ezért kezdett mérgelődni. A háromféle harag miatt majd eszét vesztette a nyavalyás

Képéből kikelve, egész testében reszketve, nem tudott egyebet tenni, mint hogy ujra nagyot kiáltott: „Eltakarodjál, mert összetörlek“!

Miska távozni akart.

— Megállj, egy tapodtat se! Vagy lódulj tüstént keresztapádhoz s még holnap kéresd meg vele Marcsát. Értetted! Addig ne merd küszübömet átlépni, mert eltöröm a lábadat. Értetted!

— Ugy soha sem lát kigyelmed, — sohajtá elkeseredve Miska.

— Elmészsz ugy-e Erdősihez, leiszod magad, elveszed Erzsit, korhelykedel. Szép lesz: két koldusból három. Azt hiszed, hogy vén bolond apád megszán, magához vesz, megbékél: igy föztétek ki bizonyosan, gondolta ki Erdősi, adta eszedre Erzsi, te megfogadtad, mert mindenkinek szót fogadsz, csak apádnak nem. De ne legyek Varju István s düljön el a házam, ha még kenyérhéjat is hányok nektek.

— Elmegyek én a világba — szólalt meg Miska nagy buvában, makacson hátra szegve nyakát, — ugy elmegyek, hogy híremet sem hallja kigyelmed, csak akkor, midőn ember lesz belőlem. Meg tudom én keresni kenyeremet s ha isten megsegit, szerzek annyit, hogy elvehessem Erzsit. Boldog leszek én czifra ház nélkül is s ha vétettem is kigyelmednek, lehetek én még azért becsületes ember. Bánom a mit teszek, de kigyelmed is bánni fogja s adja is az isten.

— Csak menj, isten hirével. Ott az ut, hol a kerékvágás. Ne félj nem verem falba fejemet érted. Egy örökbe tartott gyermek jobban bánt volna velem. Csak menj, csak rajta, kutyámat megverem s kezemet nyalja, lovamat elkinzom s hozzám nyerit, szolgámat összeszidom s áldázkodik, fiamat boldoggá akarom tenni, s kezet emel reám. Csak menj, csak rajta! Elmegyek én is a város végére, kiválasztom a legrongyosabb koldusgyereket; fölnevelem s mindenemet neki hagyom. Legalább ha nem szeret, megbecsül, ha boszant, nem hagy el öregségemben, ha elhagy, nem véremből való vér, kiért gyötrődjem. Csak menj, csak rajta! monda az apa egy székre dűlve és szomoruan lehajtva fejét. Most már nem haragudott többé, hanem búsult, már nem tudott káromkodni, csak bajuszát rángatta.

— Bocsásson meg kigyelmed! sohajta Miska elérzékenyülten borulva atyjára.

— Takarodjál! — kiáltá az öreg mérgesen ellökve magától fiát, — mindenemből kitagadlak, — verjen meg az isten!...

Áldja meg az isten kigyelmedet! mondá a fiu kitántorogva a szobából. Aztán megállott a pitvarban s keservesen elkezdett zokogni. Ugy megzokogott, mint egy kis gyermek. Anyja temetésen sem sirt oly keservesen. Nincs neki már sem anyja, sem atyja, kebelén a kenyere, hátan a háza, csak szeretője van meg, az ő jó, az ő szép, az ő szegény Erzsikéje. Fiatal volt, bizott istenben, jó emberekben, két keze munkájában, becsületességében. De lelkébe nyilallott valami, egy hang, egy szó s megrendült bátorsága. Mintha pap szólana lelkében, bibliából olvasná, s az egész templom énekelné: ne szomoritsd vén apádat; gyermekkorában tanulta ő ezt egy kis könyvből, melyet anyja vett volt vásárfiában, — nem hijában hát, hogy sirt, mint a gyermek.

Jó hogy senki sem volt a pitvarban, ki kerdéseivel faggassa, elbeszélje a dolgot a szomszédoknak. Igy is megtudja azért az egész város. Nincs neki már otthon maradása. Bujdosnia kell a világban, idegen emberek között, szükséget szenvedve, senkinek sem panaszolhatva, eltagadnia, hogy atyja van, pirulnia, ha rá ismernek. Csak most kezdette belátni, mire vetette fejét. Elveszet az ő becsülete a világ előtt, szerencséje sem lesz, megátkozta atyja, megvetik jó emberei, elfordul tőle isten. Mind hiába, megtörtént már! Igy is ugy is csak boldogtalan az ő neve. Mélyen elbúsult, csak mint alvó mécs lobogott föl előtte a reménység. Ott látta világánál Erzsit, mint vár reá esztendőkig, imádkozik érte s borúl nyakába, midőn hosszu bujdosásából haza térve bekopogtat ajtaján, a paphoz vezeti s igy szólhat hozzá: édes feleségem!

— Soh'se búsuljon megvan a nyereg! kiáltá még az utczáról Jancsi, ki már Jánosnak is beillett volna, mert vén volt az istenadta — ott hevert a fűben a kis gyerek hordozta el, hála istennek! — S nagy diadallal rohant be a kapun.

— Nyergelje föl hát kend lovamat s vezesse egy óra mulva az utcza végére, még ma este indulnom kell — mondá Miska letörölve könyeit s haragosan fölvetve fejét.

— Indul! Hát ugyan hova, éjszakának idején?

Miska nem felelt, keményen becsapta az ajtót s neki rohant az utczának.

Jancsi hosszan nézett utána, még a száját is kinyitotta, hogy jobban lásson, aztán mikor illőnek látta befogni, csak azért fogta

be, hogy ujra kitátván felkiálthasson: Sirt! az ám, valami történt! Oda ment az ablakhoz, hogy megnézze mi dolog, mit csinál az ő gazdája, s benézett mind a három szemével, tudniillik szájával is.

II.

Varju István ott ült még székén. Felhagyott már a búval s s ujra a haraghoz fogott. Haragudott, hogy nem verte meg fiát, hogy nem hagyta elnyulva a földön bőgve, jajgatva az egész utcza félelmére. Nem is értett egyébhez, mint hogy megverje, kényeztesse, mit aztán regulának és szeretetnek nevezett. Elhatározta, hogy mihelyt haza kerül, ránczba szedi, elnyujtja, összezúzza. Hazajöveteléről távolról sem kételkedett, egy krajczár nélkül mit csinálna a világban. Csak szája jár a haszontalannak, fellovalta az a részeges gazember, tele beszélte fejét az a ringyó. Na hiszen megtanitja ő keztyüben dudálni. Kereste fokosát, hogy mindig keze ügyiben legyen, mert fokosa nélkül nem tudott verekedni, ugy megszokta hajdanában, vitézsége idejében. Bekiáltotta Jancsit, összeszidta, hogy miért lopatta el a nyerget, miért betegedett meg a jármos ökör, miért tátja el a száját, s miért nem keresi meg a fokost. Erre Jancsi a másik szobából oly nagy diadallal hozta elő a fokost, mint elébb a nyerget. Varju István pedig kezébe vette s kedve lett volna próbát tenni vele a Jancsi hátán: vajjon tudná-e még a régit, midőn pörgött kezében s kopogott a betyárok fején. Jancsi bámult és szájtátva hallgatott gazdájára, ki elbeszélte, hogy miképen keritette kézre Czifra Laczit, a leghiresebb rablót az alföldön. Megifjudott e beszéd alatt Varju István, s ha most lépne be fia, csakugyan keményen elverné. E helyett Jancsival és Pintérnével, ki a ház gazdasszonya volt, éreztette gyilkos kedvét. Meghagyta nekik keményen, hogy Miskának semmiféle ételt se ne küldjenek, se ne vigyenek. Nem mondotta ugyan meg, hogy miért, de oly szavakkal fenyegetődzött, miket nem illendő kiirni, s hogy bunkója is legyen a beszédnek, nagyot ütött fokosával az asztalra.

A konyhán nagy suttogás és találgatás támadt. Pinterné és Jancsi összevesztek Miska dolga felett. Egyik azt mondta, hogy azért haragszik rá a gazda, a másik meg, hogy nem azért. Pintérné ugy lenyelvelte Jancsit, hogy ez elbúsulta magát, kifordult a konyhából, a lovak után látott, fölnyergelte a Miskáét, abban vi-

gasztalódván meg, hogy még is ő nyergeli — a Miska lovát, ő vezeti az utczavégre, s elébb tudja meg a dolog mivoltát, mint Pintérné.

Azalatt Varju István az ablakhoz lépett s boszuságában kinézett az utczára. Szép este volt. Már feltetszett a hold s pislogni kezdtek a gyertyák. Vidáman jártak keltek az emberek, ültek ki a kőpadra, beszélgettek egymással, futkároztak a gyerekek, vihogtak a leányok. Mindezt boszonkodva szemlélte. Hogy mer más örűlni, midőn neki rosz kedva van! Nagy boszuságára Ladányi, az a fityfirity diák is, most kezd olálkodni Marcsa ablaka körül. No volt diák uramnak drága dolga Varju István elméjében. Elnevezte sehonnainak, korhelynek. A dologban volt is valami. Ladányi nem diákoskodott már, csak ott lézengett a városban, hol egyik, hol másik vig pajtásánál élősködve. Különben jól megtermett legény volt s nagy bolonditója a leányoknak. Tudott guitározni, énekelni, kártyázni, tréfát űzni bor mellett. Nyalkán csipte ki magát, urfiskodásból görbén járt, mindig felfodrozta, kikente haját, mint valami borbélylegény. Most is fényes gombu dolmány pompáskodott rajta, vörös kihajtással; fekete pantalon, czifrán kötött selyemkendő, bokrétás kerek kalap és sárga keztyü. Szücsék kapujához érve megállott össze-visszanézegette magát, kivette hajkeféjét s hosszan kikefélte haját, bajuszát, szakálát, még talán szemöldökét is. Varju István pedig nem állhatta ki tovább a dolgot s hangosan elmordult belé. A diák meg azt gondolván, hogy jó estét kivánnak neki ezer jó napot, jó estet, jó ejszakát kivánt s berontott Szücs Marcsához.

Varju Istvánt ette a méreg. Boszuságában már oda akarta hagyni az ablakot, midőn az utczavégről valami keservesen vig ének csapta meg fülét. Erdősi Péter a részeg szűrszabó tántorgott haza felé. Azt énekelte: „Kalapom, szememre vágom!“ Szemére is vágta s nagy kék köpenyét csakugy hazta maga után. Keskeny volt neki az utcza, hol az innenső, hol a tulsó sornak ment s megmegtámaszkodva a házakhoz sirva is, nevetve is sohajtá: „Ej haj kutyabaj hajahaj!“ Ez már inkább tetszett Varju Istvánnak, mint a diák sétálgatása, örömét találta benne, hogy fia szeretőjének atyja részeg, kaczag rajta az utcza s ingerkednek vele a gyermekek.

De Erdősi, midőn a cserepes fedelü házhoz közeledett, mintegy kijózanodni látszék. A világért sem dült volna hozza, sőt ugy emelte fel öklét, mintha szeretné ledönteni. Eszébe jutott, hogy ő szorgalmas mesterember volt, jó gazda is lehetett volna, ha

testvérei az osztályban meg nem csalják; eszébe jutott, hogy esztendőkig perelt Varju Istvánnal, tömerdeket költött ügyvédekre, birákra, még is megvesztette perét s utoljára is a költség többre ment, mint a mennyit megért az a pár darab hitvány föld, mit Varju István testvérétől, adósság fejében, elvett, s mikért ő perelt, mert része volt bennök. Eszébe jutott, hogy akkor tájt halt meg az ő felesége, azóta nincs rajta isten áldása, azóta szegényedik, azóta a világ csufja. Kijózanodott s részeg lett a bútól, a dühösségtől. Kiállott az utcza közepére, hátra vágta kalapját s a hogy a torkán kifért orditani kezdett.

— Gyere ki te varju, te akasztófa madara! Gyere ki, itt nincs prókátor, nincs biró, én vagyok a prókátor, isten a biró. Ugy a földhöz teremtelek, hogy házad is eldül belé. Testeden veszem ki, mit lelked elperlett tőlem. Kitapodom a lelkedet.

Ezzel fölemelvén egyik lábát oly nagyot tapadott a földre, hogy megrengett belé nem ugyan a föld, hanem ő maga s darabig csak csetlett - botlott s nem tudott egy helyben megállni. Aztán lekonyitotta fejét s elkezdett nyögni.

Varju Istán nem szólott semmit, csak vitézül kezébe vette fokosát s várta az ellenséget.

— Egy ingben hagy a prókátor, — biró mindig a nyertes — a varjué a dög — kiáltá ujra elkeseredve Erdősi — a prókátor is varju, a biró is varju, Varju is varju. Hej ez a sok varju ett meg engem, ásta ki szememet... sem pénz, sem posztó — a varju vitte el, sem feleség, sem becsület — a varju vitte el. Hej Varju István, ha kezembe kaplak!

A zajra kidugták az emberek fejeiket ablakaikon s nevettek a részeg kiabulásán, s csitították, hogy menjen haza. De Erdősi nem mozdult avagy mozdult biz ő, hanem csak előre hátra: tántorgott a cserepes fedelü ház előtt.

— Akadtál volna csak tegnap kezembe — kezdé ujra Erdősi — öt esztendővel tegnap, tudom, hogy fenakadsz, akaszszanak fel.... mind bankóval fizettem ki mindent, épen tegnap öt esztendeje... uj bankóval, hej prókátor, biró, hát a sok menkü esküdt, aztán varju — varju nem ássa ki a varju szemét... akasztófán károgjanak, bankóért károgjanak. Hajahaj bankóért... Akadtam még egy bankóra! Persze akadtam. Nem vagyok én koldus, csak azért sem. Azért hogy én rongyos vagyok, becsületes ember vagyok, nem vagyok akasztófára való. Aka.... akadtam még egy bankóra, jó le-

szen szemboritóra! Nem jó lesz! Nem kell nekem szemboritó, iszom rajta, megiszom a szerencsédet Varju, a menybeli jussodat iszom meg, van is neked menybeli jussod, varju a menyországban.. a varju fekete, pokolba való az ördög... ha! ha! ha!

— Elmenj az ablakom alól részeges bolond — kiáltá Varju István nem állhatván ki tovább a lármát — mert mindjárt a város házához vitetlek.

— Hát ott vagy... gyere ki — a véredet — a véredet! — orditá feldühödve Erdősi, aztán neki tántorgott egy darab kőnek, hogy megdobja vele ellenségét, azonban köpenyében megbotolva elnyult a földön s fejét a kőbe vágta. Orrán száján megindult a vér s fuldokolva kiáltozá: segitség, megölt Varju István, fogják meg, mindjárt meghalok!

— Ott a vér! kiáltá ablakából Varju István nagy diadallal emelve fel fokosát, mintha csakugyan vért ontott volna.

— Ez sem varr több szűrt, — jegyzé meg egy öreg ember a körülállók közől.

— Csak a bor foly ki fejéből, — röhögte egy suhancz.

Erdősi még mind nyögött és kiáltott a földön. A szerencsétlen tökéletesen azt hitte, hogy Varju István ütötte meg. Nagy sokaság gyült körüle, az asszonyok sápitottak, a férfiak pedig nagy okosan kétszer is elmondották egymásnak, hogy a részeg szűrszabó csakugyan részeg. Szücsék is kidugták fejöket a zajra. Marcsa elsikoltotta magát a vér hallatára, Ladányi uramnak pedig több esze volt, mintsem magához ne szoritsa bátorság okáért. Ezalatt Szücs József egy potrohos kis ember — egész méltósággal kilépett az utczára s lehordta a bámészkodókat, hogy miért nem viszik haza a szerencsétlent.

— Vért eresztett rajtam Varju István, vért bizony biró uram — nyögte Erdősi birónak képzelve Szücs Józsefet — igazságot, — gyilkos Varju István.

Szücs József megcsóválta fejét a bolond beszédre, s már épen rá nógatott egy markos legényt, hogy emelje föl s vigye haza Erdősit, midőn egy ifju leány félénken és könyezve tört át a sokaságon s rohant a szerencsétlen szűrszabóhoz.

— Keljen föl édes apám! menjünk haza — suttogta Erzsi s alig szólhatott szégyene és fájdalmában.

A hold épen kibukott a felhők közől s rá világitott Erdősi vérbe borult arczára. Szegény leány reszketett s kevésbe mult,

hogy ijedtében atyja mellé nem rogyott. Azt hitte, hogy megverték atyját s már haldoklik. Többször vezette ő már haza részegen, de ily szégyen és fájdalomnak még soha sem volt kitéve. Sajnálkoztak körüle az emberek, azt mondták; kár, hogy ily derék leánynak oly hitvány atyja van. És a hitvány ember az ő édes atyja volt, kit szeretett, s ki már alig tudott szólani, csak nyögött. Erzsike kendőjével törülte le arczáról a vért, elsimitotta haját, megcsókolta vigasztalta és zokogott.

— Te vagy édes Erzsim, oh édes jó leányom — dadogta a részeg egy kissé szelidülve, mint mindig, ha leánya közelében volt s magához vonva őt összecsókolta.

Köny és vértől ázva térdelt a szegény leány atyja mellett. Szép volt ő minden időben s még most, a holdfénynél is ragyogott rajta a szépség. Ha a liliomnak nincs neve, bizonyosan Erzsinek keresztelik vala Kecskeméten. De csak ártatlan szelid lelke, fehér arcza, karcsu termete hasonlitott a liliomhoz. A liliomnak nincs édes csengő hangja, szemérmes fekete szeme, hosszu barna haja, miket az embert mindig hallani, mindig nézni, mindig csókolni szeretne. Azért hogy köny és vér áztatta, sem volt ő rutabb. Atyjáért könyezett, atyja vére száradt rajta. Szemlátomást is hervadott tőle, hervadó liliom lett Erzsiből pár percz alatt. Rég szenved ő atyjáért s örömest szenved, de soha sem ijedt meg, szégyelte magát és szenvedett ily nagyon. Nem mert fölnézni ugy félt a sok embertől. Azt gondolta, hogy tömlöczbe akarják vinni atyját, elszakasztják tőle, csufot üznek vele. Szerette volna, hogy Miska ott legyen a sokaságban, védelmezze, elkergesse azt a sok rosz embert, s haza kisérje őket. De még is ugy örvendett, hogy Miska nincs ott, s nem lehet tanuja ez iszonyu dolognak, mert föld alá sülyedne szégyenében.

— Keljen föl édes atyám az istenért, ne csináljon magának ily szégyent — suttogta Erzsi atyja fülébe, hogy ne hallják mások.

— Menjünk, lelkem, menjünk, nem ad igazságot a biró, meghalt az igazság, főbe ütötte Varju István... varju, varju... meg ölt engem, de én is megölöm — kiáltá Erdősi fölkelni erőlködve, de ujra visszaesett s keservesen nyögött.

Utoljára valahogy fölsegitették s Erzsi vezetni kezdte. Erdősi nem engedte, hogy mások vezessék ütött, rugott, ha valaki hozzá nyult és szidta Varju Istvánt, s azt gondolván, hogy őt üti. Soha sem engedelmeskedett is ő másnak, csak leányának, csak Erzsi tudott vele bánni az

egész városon, az izgága részeges ember ugy engedett neki, mint a bárány. Sietetett Erzsi s oly sebesen huzta maga után atyját, hogy többször csaknem elestek mindketten. Azt akarta, hogy mielőbb szabaduljanak a sok ácsorgó embertől, kik mindenfélét beszélnek rólok, szánalom, guny s nevetéssel kisérik. Akkor pedig épen ujra sirni kezdett, midőn meghallotta háta megől, hogy Varju István miket mond róla s atyjáról Szücs Józsefnek, s mit vihognak rajta Marcsa és Ladányi.

— Menjünk édes atyám, menjünk! suttogta folyvást s nagy erővel huzta maga után atyját.

— Ne siess ugy Erzsi — hebegte Erdősi keményen leányába fogódzva — ne siess, elérünk a koporsóhoz holnap is, holnapután is . . . megöltek engem, elfolyt a vérem, Varju István itta meg, bele döglik ha! ha! ha! elébb meghal, mint én; csak azért is; Miska elvesz téged, tiéd lesz a szép ház, a miénk az ugy is, jussunk van hozzá.

— Ne beszéljen ilyeket édes apám!

— Ne haragudjál Erzsi, nem iszom többet, jól mondod, árt az embernek a bor. Nem is adnak nekem már, haj! nem adnak, csak egy itczével ittam, csak bizony, még egy kis pálinkát, csak egy kicsit . . . . se pénz, se posztó Erzsi! nem szabhatok otthon nincs posztó, sokat varrnék Erzsi . . . sokat az egész városnak . . . ujra kezdjük a pert Erzsi! Egészen ujra, nem kell se prókátor, se biró, a királyhoz megyünk, a király lesz a biró, te leszesz a prókátor Erzsi! te oly szépen beszélsz, hogy na . . . tudod . . . Jaj jaj meghasad fejem . . . elesem tarts meg Erzsi . . . meghalok. . . .

Valóban a szerencsétlen szűrszabó nagyon roszul volt. Nyolcz évi korhely élet rég bedolgozott egészségének s a ma estei düh és ütődés nagyon megviselték. Midőn haza értek, nem tudott már lábán bemenni. Erzsinek kellett felölelnie s letennie az ágyába. Ott feküdt nyögve mozdulatlanul s nem birt szólani. Erzsi gyertyát gyujtott s megmosta a vértől arczát, bekötötte fejét s mindegyre kérdezte: jobban van-e? Erdősi hallgatott s halavány arczával, melyen csak rezes orra piroslott, kékült ajkaival, melyek habot túrtak és meredt fénytelen szemeivel, melyekben buta mámor és fájdalom könyekkel küzdöttek, keservesen nézett leányára. Erzsi orvosért akart szaladni, de azon gondolat, mikép atyja talán meghal, annyira megijesztette, hogy mintha az ágy mellé szegezték volna, nem tudott mozdulni, s atyjára borult.

Mily más estéje volt ezelőt tizenöt évvel Erdősinek. Senkisem ismerne reá most azon jó emberek közől, kik akkor vacsorájánál ültek, borát itták, dicsérték s most feléje sem néznek. A piros ép ember helyett beesett arczu csontváz fogadná a vendéget, de nem csak vendéget, mig koldust sem látott az ő háza már esztendők óta. Háza sem volt neki, csak szűk szobája, mely ha Erzsi nem tartaná tisztán, kamrának illenék. Felesége nevenapját tartotta vala föl akkor, sokat ivott egészségére, nagy kedve kerekedett, viradtig tánczolt: most a korcsmákon van ünnepe, megszomoritja az ital, tántorgás táncza s a kertek alatt ébred föl. Midőn vásárokról haza jött, felesége fogadta s gyügyögő kis leánya; most kalendarium sincs a háznál, melyben megnézhetné a vásárnapokat, felesége sincs, ki vigasztalná, s mig felnőtt leánya dolgozik, töri magát érte, ő mindennap megszomoritja. Ruháit rég beitta a korcsmán, csak kék köpenye maradt meg elrongyolva, hajdan büszkén viselte, most szégyenét sem takarja el. Becsülték az emberek, annyi legénye volt a hány garasa sincs, most csufolkodnak vele, még egy rosz gyerkőczöt sem tarthat s csak kutyája vonit az ajtónál. Abban a tulipántos ládában pénzét tartotta, kulcsát most is magánál hordja, de midőn kinyitja, siránkoznia kell a sok peres irományon. Nem hagyta jussát, körömszakadtáig perelt, s eljátszotta jussát a szerencséhez, istennel kezdett perelni. Annyi papirosa van pénz helyett, hogy szűröket szabhatna belőle, ha nem feledte volna el a mesterségét. Csak foldozni szokott már, a szomszédok szürét, a maga rongyos életét, szennyes napjait, de a folt is szakadni kezd, isten sem foldozza meg többé, el kell költöznie szegény szűrszabónak az árnyékvilágból, kitették szürét, pedig posztója sincs, nem hogy szüre legyen, ide kell hagynia mindenét, ha ugyan volna valamije.

Mindez megfordult a haldokló elméjében, szaggatásai, görcsei fuldoklásai közepett legnagyobb kinja volt, hogy még eszmélhet valamire. Ugy eszmélt, mint a hogy a tébolyodott szokott azon időre, mikor még esze volt. Mintha a bor és pálinka szesze meggyuladt volna lelkében s kisérteties kék lángjánál elvonulna előtte egész élete a falakon, az ágy felett, a levegőben. De még is leginkább fájt lelkében az a kép, mely élve állott előtte, leánya, kinek elrontotta szerencséjét, s meghervasztá boldog ifju napjaiban.

— Mit csinálsz, ha én meghalok Erzsi? kérdé rekedt gyönge hangon a haldokló, elfeledvén, hogy mióta utolsó darab szölőjét

eladta, leánya szerez mindent a házhoz mosás s egyéb kézi munkájából.

— Dehogy hal meg édes atyám, de hogy hal meg. Sokszor meggyógyult már. Mindjárt elmegyek doktorért, ne takarja ki addig magát.

— Ne menj Erzsi, ne hagy egyedül. Erzsi te azt hiszed, nem szeretlek . . . gyere ide édes lelkem — sohajtá az apa magához vonva leányát s megölelve — szeretlek én lelkem . . . ugy-e felgyógyulok? ne menj doktorért, sokat kell majd fizetni a patikába, ezután pedig takarékos leszek, nem iszom többet Erzsi! Gyüjtünk, leányom gyüjtünk, visszaváltjuk a házat, a szőlőt, veszek neked szép ruhát, kiházasitlak, milyen lakodalmad lesz te Erzsi — s mosolygott a beteg reszkető kezeivel simogatva leányát, kit a hideg borzogatott félelmében — nem látod ott a varjut — kiálta hirtelen a levegőbe kapva — ki akarja vájni szememet. . . . iit sem hogy béket . . . hej Varju Isván!

Uj kinok rohanták meg Erdősit, szüntelen fejéhez s gyomrához kapott s lekéredzett ágyából a lóczára. Erzsi segitségért kiáltozott. Nem birt atyával, ki erőnek erejével le akart ágyáról szállani, s nem volt ereje hozzá. Hijába kért, parancsolt, mint szokott máskor is, ha atyja izgágáskodott. Nem használt. Erdősi varjukat látott mindenütt, melyek károgva, kiterjesztett szárnynyal szállanak reá s leányára, mintha már halottak volnának. Erzsi ágyat vetett hirtelen a lóczára s elfakadt hangosan sirva atyját leemelvén, mert eszébe jutott, hogy midőn a beteg változtatja fekhelyét, a koporsót szokta keresni. Azonban Erdősi a lóczán jobban érezte magát s egy darabig csendesen pihent.

— Gyere ide lelkem! imádkozzunk, rég nem voltam templomban — szólalt meg búsan — korcsma volt a templomom, itcze az imádságos könyvem — hej nem gyógyulok meg én soha, halál ellen nincs orvosság. Gyere imádkozzunk, hosszu a halál utja, utravaló kell nekem, édes anyádhoz akarok menni... nem bocsátanak be... imádkozzunk. Ugy-e szeretsz engem Erzsi ... elmondom édes anyádnak, hogy milyen jó leány voltál... vedd elő anyád imádságos könyvét... vedd elő...

Erzsi levette a mestergerendáról anyja imádságos könyvét s leülvén atyja mellé olvasni kezdett. Tiszta hangja, mint ezüst harang csendült meg a csendes éjszakában. A haldokló összetette kezét s utána mondott minden szót. Eltüntek előle a varjuk fekete

szárnyaikkal, a nyomoruság és gyalázat képei, a halál kínja s ugy érezte, mintha a halál óráján ujjá születnék, szép vasárnap derülne fel, harangoznának, beivott ruháit öltené magára, uj kék köpenye lebegne hátán, régi házából lépne ki, köszöntenék az emberek, ott ülne a templomban s egész lelkéből énekelne: „Téged isten dicsérünk"! Leánya még mind imádkozott s nagyobb áhitattal mint valaha. Ártatlan ajkon, szerető szivből buzogva nagy az imádság ereje. Minden szó mélyen esett a haldokló lelkére s bár testi ereje végfogyatékán volt, eszmélete világosodni látszott, mintha sok részeg esztendő után egy pillanatra kijózanulva érezné emberi méltóságát, az élet örömét s megtelnék szive szeretettel. Nem birta már Erzsi után mondani a szót, csak szája mozgott, csak keze volt imára kulcsolva, de arcza megszelidült és szemei kimondhatlan szeretettel csüggtek leányán, mintha angyalt látna maga előtt, ki a menyország kapuját nyitja meg előtte.

— Angyalom! susogta gyöngén, aztán hevesen kapott a levegőbe, melléhez fejéhez s elkezdett vivódni. Le akart szállani a lóczáról a tulipános ládára s ugy tett kezével, mintha ki akarná nyitni. Erzsi alig tudva hogy mit tesz, kinyitotta. Akkor ugy tett kezével, mintha keresgélne. Erzsi keresgélt a papirok közt. Ekkor intett, hogy jobb felől keressen. Erzsi egy kis posztó darabot huzott ki, melybe valami be volt varrva. Ekkor visszaesett párnájára s könnyebbülni látszék. Erzsi kibontotta a bevarrt posztót s öt darab arany fénylett ki belőle, anyjának aranyai, melyekről azt hitte, hogy atyja már rég elpazarolta. De Erdősi mindenhez hozzá nyult a szobában, mindent beivott, még leánya keresményét is kilopta ládájából, csak ezt az öt aranyat kimélte, leánya kiházasitására szánta s mindig örvendett magában valahányszor arra gondolt, hogy ő leányát megörvendezteti. Ez volt az egyetlen jó érzés, jó tett, mi nyomoruságos napjaiban földerité s megkönnyité halála óráját.

Erzsi bámulattal szemlélte az aranyakat s atyjához vitte, de atyja már meg volt halva. Félt egyedül a szabában, ki akart szaladni s fáradtan dült a székre s az imádságos könyvre hajtván fejét, imádkozott könyv nélkül, némán. Ekkor megkoczogtatta valaki az ablakot s a kutya elkezdett ugatni. Erzsi összerezzent s dobogó szivvel szaladt ki a pitvarba, mert megismerte Miska lépteit. — Csakugyan Miska jött el, hogy elbúcsúzzék szeretőjétől, mielőtt világba menne. Egymás karjaiba borulván keservesen zokogtak. Atyjokat siratták, s egyik sem tudta, hogy a másik mit sirat. Mind

ketten árvák voltak már, mert Miskára nézve annyi volt atyja, mint halott s haj nehezebb az élőt halva tudni, mint a halottat.

De midőn elbeszélték egymásnak szomoru történetüket még jobban elbúsultak szegények. Azonban egyik a másikat vigasztalva, egyik a másik búját könnyebbitni akarva, maga is könnyebült. Miska letörölte Erzsi könyeit, Erzsi a Miskáét, aztán egyik sem sirt, hogy a másikat ne búsitsa, hanem megölelvén egymást érezték, hogy nagy erő van az igaz szerelemben s nem ők a legboldogtalanabbak a világon.

Ragyogott a csillagos ég, isten szemei virasztottak a hű szeretők felett. Oda fohászkodtak mind ketten s Miska erős hitet vetett szerencséjébe. Mennyre földre esküdött, hogy elmegy, mesterséget tanul, dolgozni fog egész erejéből, ember lesz belőle, s isten se tegye boldoggá, ha el nem veszi Erzsit. Erzsi le akarta beszélni szándékáról, százszor is mondotta: „Ne tedd azt Miska, ne tedd magad szerencsétlenné értem.“ Miskának nehezen esett e beszéd, megdorgálta szeretőjét s ajkon csókolta, hogy ne beszélhessen. Erzsi hosszan nézett Miskára s arczán nagy elhatározást, szemeiben büszke szomoruságot látván, ugy tetszett neki, mintha Miska megférfiasodott, megszépült volna. Nem mert többet szólani, csak homlokon simitotta s gyönyörködve merült el nézésében. Miskának nem volt kedve enyelegni. Szomoruan tudakolta, hogy mit fog most csinálni Erzsi, midőn senkie sincs, atyja is meghalt, ő is elbujdosik. De Erzsi azt mondotta, hogy még jobban dolgozhatik ez után, szolgálni mehet, többet gyüjt, a ki szeret könnyü annak a munka. Oly szépen beszélt, mintha könyvből olvasná, Miska elhallgatta volna itéletnapig s a mint ott csüggöttek szemei rajta ugy vette észre, hogy Erzsi többé nem csevegő leányka, hanem okos asszony, gyönyörüsége a férfiunak, s házának koronája. Ujra megölelték egymást és sokáig hallgattak. A szerencsétlenség megérlelte ifjuságokat, a szerelem megvigasztalta s ugy csendült meg lelkökben a reménység, mint midőn az ember álmában valami édes hangot hall, nem tudja honnan, még akkor is hallja, midőn fölébred, csendesen elmosolyodik, megvidul s nem tudja miért.

Még sokáig ültek ott együtt, még sokszor kicserélték egymás baját, örömét, adtak egymásnak jó tanácsot, aggódtak egymás baján s vigasztalták meg egymást. — Még is néha Erzsi megfeledkezett magáról a felkiáltott: „Mi lesz belőled idegen földön, idegen emberek között, ha megbetegednél, tudom nem jösz többé

vissza soha!“ Miska is fel-felsohajtott: „Sokat fogsz te szenvedni ebben a mostoha városban, megölöd magad a munkával s csufolkodni fognak veled az én rosz embereim!“ Erre aztán mind kettő hiábavalóságnak nevezte a másik gondját, meggyőzték egymást, hogy sokkal jobb napok derülnek rájok, mint ezelőtt s ha valamelyik rázta fejét, azt mondta reá a másik: „Isten az árvák édes atyja s több gondja lesz reánk ezután!“

Már hajnal felé járt az idő, fehéredett az ég, kukorikoltak a kakasok, s nyeritett a ló a keritésnél. Miska mind azt olvasta a csillagokról, mind azt hallotta, a kakasszóban s lova nyeritésében: „Miska el kell menned! Erzsi pedig mind azt susogta fülébe: „Miska ne menj még! Nehezen tudtak elválni, kivánták volna, hogy ne keljen fel a nap, sokáig alugyanuk az emberek, ne szólaljon meg a pacsirta, holnap is legyen éjszaka, holnap után is, örökké énekeljen fölöttök a fülemile, nézzen reájok a hold és sirjanak egymás keblén.

— Itt a gyűrüm — mondá végre Miska gyűrűt vonván Erzsi ujjára — eljegyezlek én menyasszonyomnak téged s verjen meg az isten, ha megcsallak. Őrizd meg jól, s valahányszor reá tekintesz jusson eszedbe, hogy ugy fénylik az én szerelmem, s hüségem olyan, mint arany, mely tüzben sem olvad el.

— Szegény leány vagyok én — zokogta Erzsi — csak rézgyűrüt adhatok neked, ha elveszted sem busulok érte, mert tudom, hogy soha se felejtesz el szivedben. Megvárlak én téged, ha megöszülök is s nervadjak el, ha nem maradok hű hozzád!

Szászszor megesküdtek, százszor elbúcsuztak s egyszer sem tudtak elválni. Erzsi meghalt atyjára gondolt, kivel egyedül marad, Miska haragos atyjára, ki megátkozta s kit talán soha többé nem lát, aztán egymásra néztek, mintha meg akarnának bizonyosodni: vajjon együtt vannak-e még? ekkor Erzsinek eszébe jutott valami, megfogta Miska kezét s belé csusztatta azon öt aranyat, mi atyjáról maradt rá.

Miska megbotránkozott a cselekedeten s eljajdult.

— Hogy fosztanálak meg te árva lélek! — annyid sincs, mivel apádat eltemesd, Inkább én hagyok neked valamit. Nem hoztam el otthonnan semmit, csak viseltes ruhámat, lovamat, s harmincz forintot, mi az enyém. Itt hagyom felét, több szükséged van neked reá, mint nekem. Eladom lovamot s ára váltig elég lesz nekem, mig valahol megragadhatok.

— Nem veszem el — mondá Erzsi hasonlókép megbotránkozva — vedd el kérlek Miska!

— Nem veszem el — felelt Miska haragosan — vedd el kérlek Erzsi!

Kinálkoztak, haragudtak darabig, mikor egyszer csak eszébe jutott Miskának, hogy nem kellene egyedül hagyni szeretőjét s áthijja a szomszédból a vén Sári nénit, ki egy pár garasért örömest segit egyetmást a halott körül. Azt is meggondolta, hogy ne menjen el addig, mig Erdősit el nem temetik, Erzsi el nem helyezi magát, de sehogy sem lehetett már neki a városban maradnia.

— Jaj hogy ki van szakadva a dolmányod — monda Erzsi — ugyan add ide hadd varrjam meg, tegyek érted még utoljára valamit, megesik az addig, mig elhivod Sári nénit.

Miska oda adta dolmányát s elment Sári asszony után. Azalatt Erzsi a szobában tűt czérnát keresett, mielőtt varrna előbb bontani kezdett; kibontotta a béllést, bele varta mind az öt aranyat, s csak azután varrta meg a feslést. Ezerszer áldotta atyját, hogy neki ennyi pénzt hagyott és nagyon szégyelte magat csalárdságaért. Pedig Miska és hasonló csalárdságon törte fejét. Midőn Sára asszonynyal visszajött s utolszor megölelte, észrevetlen három bankót czusztatott az imádságos könyvbe és sebesen kirohant, elvágtatott, nehogy észre vegyék.

A hajnalsugár utban találta Miskát le a Tisza fele, Erzsit a bú és törődéstől elszunyadva a pitvarban; Sára asszony pedig a halott kinyujtóztatásához fogott.

III.

Varju István más nap reggel várta fiát, hogyha engedelmet kér, meghocsálhasson neki, de Miska még késő este sem mutatta magát. Várta más nap is; akkor sem jelent meg. A tanyán tekereg — mondá magában — hej de elpáholom az ilyen olyan adta fattyát. Kilovagolt a tanyára, de bizony ott sem volt Miska s a cselédek azt beszélték, hogy a bojtár látta, mikor a szikrai csárda felé vágtatott, kérdezte is hova megy, de csak szitokkal felelt, Varju István ugy tette magát, mintha nem érdekelné az egész dolog, azonban a suttogó cselédek jól látták, hogy gazduram lassacskán a szikrai csárda fele ballog. Csakugyan oda is ment s jó napot mondván a

laki-telki pusztabirónak, megivott vele egy pohár bort s ugy szóbeszéd közt kérdezte: nem járt-e itt minapában fia. A pusztabiró elmondta, hogy járt biza, itt is reggelizett, nagyon szomoru volt, aztán átkelt a Tiszán. „Persze — mormogá magában Varju István — szomorkodik... ugy kell, visszajő, ha kifogy a pénze — megtanitom!“ A pusztabiró egész jóakarattal tudakolta a dolog mivoltát. „Mi baja van kigyelmednek a más dolgával — mondá haragosan Varju István. „Soha bizony! — csodálkozék a pusztabiró — tudja-e kigyelmed kinek ad enni?

— Bolondnak, ha kendnek adnék — gorombáskodott Varju István minden igaz ok nélkül, s vágtatott, vitte lova, mit csak akkor vőn észre, midőn érezte, hogy kifáradt. Más felé jártak gondolatai, egy kissé megzavarodott, miután hinni kezdé, hogy fia csakugyan világba ment. A város közelében ismét elkapta lova, de visszahorkant és ágaskodott, midőn a Temetőutczában befordult. Megijedt az énektől, a koporsótól, a sokaságtól. Erdősit temették, ott vitte négy legény, elől ment a pap, két diák, hátul leánya s egy csoport vén asszony. Varju István küzdött lovával, mely a népség előtt a temető felé vitte. „Bele viszi a sírba, isten büntetése — sápitott egyik vén asszony. Varju Istvánnak hideg veriték folyt arczáról. „Viszi a Szent Mihály lova — mondá a másik. Varju István mindezt hallotta s oly dühösen forditotta vissza és sarkantyúzta meg lovát, hogy nehány percz mulva kapuja előtt állhatott meg. Jancsi és Pintérné soha sem látták ennyire kikelve képéből gazdájokat. Darabig szótlan ült székén s elmerült gondolataiban. Megemlékezett a hosszu perre, Erdősire, a sirra, koporsóra. Megbocsátott neki, mit vélett ellene, aztán gondolkozott a maga büneiről. Hiszen ő is öreg ember már, nem sokára követni fogja, ide hagyja szép házát, földeit, oda temetik Erdősi mellé, ugy meg férnek egymás mellett, mintha legjobb barátok lettek volna. „Én istenem milyen az emberi élet, hiábavalóság minden“ — mormogta, aztán szomoruan hánytorgatta elmejében, hogy neki ugyan pompásabb temetése lesz, de nem fogja követni koporsóját sem fia, sem leánya, javaival idegenek töltöznek s még sirkövet sem emelnek sirjára. Mélyen elbúsult s inni kezdett egyedül. Szerette volna, hogy fia bejőjön, beszéljen vele a gazdaságról, mondja el, mi hir van a városban, trefáljon, bolondozzék, mig elnyomja szemét az álom. Roszul izlett a bor, unta magát egyedül. Bekiáltotta Jancsit, bort töltött neki s mindent összevisszabeszélt vele. Jancsi nem tudta,

mikép jutott e nagy szerencséhez, sok zöldet összehordott s csak eltátotta száját, midőn gazdája gabogyásan azt kezdte beszélni, hogy ő a pörben nem csalt, a miért a birónak egy kis ajándékot küldött, az nem csalás, Erdősi koldus, részeges volt, ha valamivel gazdagabb, tisztességesb ember lesz, bizony nem ellenzi a házasságot, Erzsinek levágatja haját, kikergetteti a városból, fiát kötélen hozatja haza, aztán megveri, aztán kitagadja, aztán az eklesiának hagyja mindenét. Minden szóra ivott, s ugy elázott, hogy Jancsi és Pintérnének kellett ágyba emelniök.

Varju István várta fiát hetekig, hónapokig. Nem jött, hire hamva sem volt. Jancsi és Pintérné tudakolták a dolgot Erzsitől, ki Szűcsékhez került szolgálatba, főzőnek, Erzsi sem tudott róla semmit. Annál többet tudtak a városban. Némelyek azt beszélték, hogy beállott katonának és szemökkel látták Budán a nádorispán palotája előtt istrázsálni. A tiszteletes uram szolgája pedig váltig esküdött, hogy betyár lett belőle, megismerte lovát s még azt kiáltotta meszsziről; „Azt izenem Varju Istvánnak, hogy fogjon el, ha van bátorsága.“ Ez utóbbi hir közhiedelemmé vált, annyival inkább, mert a vidéken egy félelmes betyár mutatkozott, s a Varju István marháit különös hajlandósággal dézmálgatta. Sajnálták, vigasztalták Varju Istvánt, s akadt oly kárörvendő ember is, ki biztatta, próbálja meg a régit, s legyen még egyszer a pusztázó hadnagyok vezére. Varju István nem szólott semmit, hagyta beszélni barátjait, ellenségeit, büszkén tűrte gyalázatját, de otthon, midőn senki sem látta, neki adta magát a bánatnak. Az ő fia, kiért annyit gyüjtött, kire annyi szerencse, boldogság nézett, kiben megifjult, ki gyönyörüsége, büszkesége volt, betyár lett, utonálló, félelme szülővárosának s atyja fosztogatója. Visszaképzelte fiát, a milyen volt, a milyennek remélte, szépnek, gazdagnak, irigyeltnek; eszébe jutott a lakadalom, mely örökre elmaradt, a vendégek, kik nem látogatják, az úrias feleség, ki máshoz megy férjhez, az unokák, a szép napok, mindaz, mi elmult a nélkül, hogy megszületett volna. Könyeznie kellett füstbe ment reményein, midőn elfáradt káromkodni. Hogy is ne? Fel fogják akasztani fiát, Varju István fiát akasztják fel, a hóhér akasztja fel. E gondolatra ugy megpödörte és rángatta bajszát, hogy felsivott belé, aztán kiorditott: „Teremtette, Jancsi, mikor hozod már azt a bort!“

Vala pedig szép őszi vasárnap, midőn Varju Istvánnak ily gyilkos reggeli imádságban tellett kedve. Erőt meritve a kancsó

fenekéből nagy léptekkel járt föl s alá a szobában s a mint meglátta a kályhán fia himzett zacskóját, mely Erzsi ajándéka volt, oda rohant, széttépte, kihányta az ablakon. Azt képzelte, hogy fiát tépi, Erzsit tépi, a hóhért tépi. Aztán maga is kinézett s nagy boszúságára Erzsit látta meg, ki ludakat hessegetett az utczán. Neki rivalkodott. Meg is ijedtek a ludak, gágogtak, szétrebbentek, s elejtették szájokból a zacskó felkapott rongyait.

— Mit vétettek kigyelmednek azok a ludak — mondá Erzsi felgyuladva, mert ugy szerette azokat a ludakat, mint Miskát, mert a Miskától hagyott három bankón vásarolta s kereskedett velök. Szücséknél szolgált ugyan, de szabad idejét Sára asszonynál töltötte, és nem hijába töltötte, hanem a ludakat töltötte, aztán jól eladta, s már is szép kis összeget kapart össze arra az időre, mikor Miska haza jő.

— Vétettél ... te .. te.. te.. kiálta Varju István s kimondhatlan gyűlölettel szemlélte az ártatlan teremtést, ki jó kedvvel látott majorságai után, Miskára gondolt s esze ágában sem volt, hogy higyje felőle azon rosz hireket, miket tulajdon atyja szentül hitt. Varju István pedig ujra sétálni kezdett s bekiáltotta Jancsit. Megparancsolta, hogy hozza elő ezt a ládát, azt a ládát, meg a másikat. Jancsi előhozta s rendbe rakta a szoba közepére. Erre Pintérné is bepillantott, hogy lássa mi dolog lesz immár ebből. Varju István kikergette Pintérnét, mert a mi történni fog nem asszony orrára való. „Ne tátsd el szádat, hanem nyisd ki! — kiáltott aztán Jancsira, ki nem tudta mire vélje a parancsolatot, mig végre csakugyan a ládát nyitotta ki illendő alázatossággal.

A ládákban nem kincs rejtezett, sem papiros, mint a boldogult Erdősiében. Az egyikben ruha volt, a másikban fehérnemü, a harmadikban lószerszám s holmi apró csecsebecse, mind a Miskáé, mind az atyja pénzéből. Varju István Jancsival szépen kirakatta földre, s hosszusan elnézett, elprédikált minden darabot. „Senkinek sincs ilyen posztója Kecskeméten — monda fölemelve egy dolmányt — ezt a csizmát most esztendeje vettem neki a pesti vásárkor 20 fr. 30 krajczáron — csak ünnepeken volt lábán — ezeket a szép ingeket még szegény édes anyja varrta — az isten nyugtassa meg!“ Sokáig prédikált igy, és szomoru egy prédikáczió vala az, halottas prédikáczio. Minden darab egyegy elmult örömet, füstbe ment reményt juttatott eszébe. Soha sem gyülölte ugy fiát, mint most s midőn felkelt, nagyot rugott a holmikon s meghagyta

Jancsinak, hogy menten ide hijja a szomszédok fiait vagy a kit elől hátul talál.

— Nesze neked is ... nesze neked is — mondá fia holmiit a betóduló kisebb és nagyobb ifjuság közt kiosztva — vigyétek, nekem nincs fiam, kitagadtam; ha felakasztják, ne hijjátok Varju Miskának, hanem Sehonnai Miskának... értitek ... Ne nyúlj semmihez Jancsi ... ne tarts meg semmit ... nesze neked egy tallér igyál egészségemre, máskor is kapsz, nincs nekem már senkim, kinek gyüjtsek, könnyü nekem.....

Az ifjuság még künn a pitvarban is osztozott a holmiken s jól oldalba döfögette Pintérnét, ki meg akarta őket fosztani s rettenetesen nyelvelt. Az utczán sem volt vége hossza az osztozkodásnak. A nagyobbak elvették a kisebbektől, miből egész czigány vásár támadt s félutcza állott ki csodájára. Varju István egy hangot sem hallott a zajból, ott állott merőn, a szoba közepén, ugy tetszettek neki a ládák, mint üres koporsók : egyikben fia fekünnék, másikban ő, harmadikban cserepes háza. Egy könyet törült szeméből, egy pohár bort ivott meg, egy nagyot káromkodott — és fia nem volt többé fia.

Beharangoztak már és Szűcs Marcsa még csak most kezdett öltözködni a czifrájából. Nyitva volt az ablak s belátszott Varju Istvánhoz, hogy mosakodik, néz a tükörbe, veszi föl a viganót. Ihogó-vihogó leány volt s hamis kék szemei, midőn valakire igazán rá pillantottak, azt látszának mondani : „adjon isten engem kendnek.“ Különben szépnek nagyon is megjárta, karcsu termetén ugy állott a ruha, mintha reá öntötték volna, s hosszu szőke haja, alabastrom fehér bőre, nemcsak Ladányi fejét zavarták meg Kecskemét városában. Varju István szeme megakadt rajta, s nagy buvában nagy gyönyörüséggel nézte fehér keblét, telt karjait és szidta fiát, hogy elég bolond volt nem venni feleségül, de egyéb is főtt még az ő elméjében, csillogott szeme, melege kezdett lenni s ágaskodott, mint kakas, midőn tyukot kerülget. „Jó reggelt magának — kiáltá által — elég szép már, elég szép, menyaszszonynak is beillik!“ Marcsa haragudva is, nem is becsapta az ablakot s vihogott a bolond öregen. Még is ha valamely derék ifju legény leskődnék! Varju István pedig megivott egy pohár bort. „Eh a ki adta — mondá megpödörve bajszát miért ne házasodhatnám én meg, miért ne lehetne még fiam. Mit mondasz hozzá Jancsi! Jancsi szomoruan nézett gazdájára, nehezen esett

neki a beszéd, mégis hogy szóljon valamit oda vetette : „Akár hat is, ha az isten akarja.“

— Miért ne akarná Jancsi! mondá Varju István, aztán ivott hozzá, összeütötte bokáját, tetőtől fogva talpig gyönyörködve termetében. Azt gondolta búfejével, hogy ifju legény, kinek soha sem volt sem fia, sem felesége s most kezdi járni a bolondját. Azt hitte, hogy már meg is házasodott, fia is született, kit nem hínak Miskának, fiának felesége is van, kit Marcsának hínak, épen mint édes anyját. „Takaritsd ki a mentét Jancsi ... lakodalom lesz itt csak azért is ... nem volt ilyen kedvem van száz esztendeje! kiáltá kétszer, háromszor, aztán sétált, pödörte bajszát mosolygott s rá-rákezdte : „Az idén, az idén megházasodom én!“ Jancsi rázta fejét, tátotta száját, Pintérné pedig künn a kertelésen által esküvel erősitette a szomszéd asszonynak, hogy gazdája kötözni való bolond.

Szücs József épen akkor ballagott be savanyu képpel az ajtón s mondott egy szomoru jó reggelt, mikor Varju István legjobb kedvében volt.

— Adjon isten a mi nincsen szomszéd uram! válaszolt Varju István hetykén állvan eléje.

— Bár adna! Szük világban élünk szomszéd uram.

— Soh' se búsuljon, búsuljon a ló, elég nagy a feje. Igyék!

Szücs József kidugta vállai közül fejét látván szomszédja vigságát s poharat koczczintott. Aztán borzolgatta üstökét, hümmögött s kisütötte, hogy bizony nem fizethet kamatot, ma sem, két hét mulva sem.

— Soh' se emlegesse! Adok én azért még kölcsön kigyelmednek akár ezer forintot is.

Szücs József kis zömök férfiu volt, de ha csodálkozásában megnyulhatnék az ember, bizony nagyra nő vala.

— Hijjon engem kigyelmed fiam uramnak, jobb fia leszek én, mint a mostani fiatalság, aztán költsön kigyelmed valamit a fiáéból is, ujjitsunk a világon, hadd segitse apját a fiu!

— Már hogy értsem én ezt a beszédet — kérdé Szücs József még mindig csodálkozva.

Ekkor Varju István megmagyarázta, hogy ő azért is lehetne fia, mert ifjabb négy esztendővel, aztán meg azért is, mert el akarja venni a lyányát, mivelhogy neki fiura van szüksége, azt

pedig nem fogják a Dunából. Szücs József még mind csodálkozott, Varju István pedig elkezdett teremtettézni.

— Talán a miért kigyelmed pantalonban jár, nagyobb urnak képzeli magát? Hogy is ne, csak ne olyan fennyen! Teremtette talán bizony azt sem hiszi, hogy még fiam születhetnék?

Hogy mit hitt s mit nem? arról nem szólott Szücs József, hanem rá gondolván a kamatokra, a szűk világra, felesége pazarlására, leánya cziczomájára, nagyot sohajtott. Aztán közelebbről tekintvén a dolgot, ugy tetszett neki: bizony abban nincs semmi csodálatos, hogy Varju István megbolondult, mert eddig sem volt sok esze. Hányták vetették a dolgot, poharat köszöntettek, s elnevezték egymást apám uramnak, fiam uramnak. Varju István elmondta, hogy végrendeletet tesz, kitagadja fiát, mindenét Marcsának hagyja s haza taszigálta Szücs Józsefet, hogy beszélje meg a dolgot feleségével, csináltasson jó ebédet, mert oda megy enni, s mikor magára maradt mindazt dudolta:

Az idén, az idén
Megházasodom én!

GYULAI PÁL.

(Vége a következő füzetben).

RÓKA ÉS LIBA.

(Mese).

Igy szóla egy ravasz róka a libához:
„Kedves tubarózsám, szóm lenne magához,
S hogy meg ne hallja más, aranyom kis hugom,
Várjon meg a kertben, ott fülébe sugom.
De el ne maradjon, eljőjjön édesem, —
Ha ott lesz, és reám hallgat figyelmesen
Oly egyetmást tanul, mit egy liba sem tud
S kegyed lesz e tanyán a legtudósabb lud.
Még egyet angyalom, — ám ki ne gágogja
Hogy jóban oktatni hol, mikor, s ki fogja;
Mert az öreg ludak szörnyen irígykedők,
Restelnék ha liba annyit tudna mint ők.
Hallgatás tehát, és — elvárjon estére,
Szép regék és még szebb vásárfi lesz bére.“

Ez édes beszédet egyszálig elhiszi
A bamba libácska, s dolgait ugy viszi,
Hogy kiosonhasson észrevehetlenül
Mihelyt elszált a nap, s egy lugasba beül,
A nélkül hogy csak egy szóval jelentené
Jó édes anyjának, ki őt felnevelé,
És nagy kivánesian ott vár a rókára
Az ő titokteljes bölcs professorára. —
S bár nem soká kelle várni ökemére
Ki rég fente fogát liba pecsenyére,
Még is nyugtalan lőn a szökevény liba
Mert érezni kezdé, hogy a mit tőn hiba.
Ha a lugas felé kis szellő lebbene
Nyugtalan zuzája szörnyen megdöbbene,
Nem tudván a lugast valljon mi ingatja,
Nem jött-e nyomába mamája vagy atyja?
S megbánva szökését vissza is ment volna,
Ha a beköszöntő róka igy nem szólna:

„Jó estét szép libus, ezer hála értte,
Hogy akép cselekvél, mint szép szád igérte.
Egész világ előtt állítani merem,
Hogy hetedhét ország határán nem terem
Oly kellemes állat, mint te szőke fattyu,
Szolgálód lehetne bármely büszke hattyu.
Hetekig lehetne magasztalni téged
S eléggé nem lenne dicsérve szépséged.
Azért hozzá fogni én nem is merészlek,
Csak azt említem mi legbájosabb részed.. —
Kecseid közt nyakad varázsol legjobban,
Ha erre pillantok szivem lángra lobban.
Ülj mellém közelebb libuskám a padra,
S engedd hogy felkössem e gyöngyöt nyakadra.“

Az együgyü libát a hizelgő szavak
Elszéditik s enged mindenben mint a vak.
Oda ül a róka tőszomszédságába,
Már nyaka körött a lator első lába,

S a mint lesi várja, hogy mikép illeszti
Nyakára a gyöngyöt, hirtelen elveszti
Lélekzetét . . . . .
Szegény könnyenhivő pára!
Azért került zsengén a róka fogára;
Hogy több hitelt adott csábitó szavának
Mint édes szülője hű oktatásának,
Ki gyakran elmondá: mily veszélyes hiba:
Ha titkos uton jár s könnyen hisz a liba.

DIENES LAJOS.

HOGY ÁLL A VILÁG?

(Történeti rajz.)

I.

ELŐSZÓ.

Senki sem csudálkozik, ha az angol, mely kiválólag kereskedő nép, mindenfelé uj vásárpiaczokat keres, hol portékáit eladhassa. Senki sincs meglepve, ha a franczia az ő változékony természeténél fogva hamar talál békétlenségre és zavargásra okot. S ily formán még azon sem kellene okos embernek bámulni, ha Oroszország — mely fekvésénél, helviszonyainál és egész multjánál fogva hóditásokra van hivatva — hamar küld seregeket gyöngébb szomszédjai s különösen a török ellen, kitől egyszer is másszor is sok derék tartományt foglalt el.

Már nagy Péter czár, kit a muszkák birodalmuk második alapítójának tekintenek, igy szólt: „Az örök isten kegyelméből én előre látom nemzetem jövendőjét. Az orosz Európa feletti uralkodásra van hivatva; mert Európa más népei többnyire megvénültek, s egy fiatal uj nép által könnyen győzhetők, mihelyt t. i. ez magát kinövi, és erejének teljes birtokába jut.“[2])

---

[1]) A kinek több ideje és kedve van, olvassa el ezen rövid értekezésből még az apró betüvel irt dolgokat is; mert hasznukat veheti. Egyébiránt a ki csak a nagy betük mellett maradna is, nem tarthat attól, hogy egészen ok nélkül fárad, s hogy a most folyamatban levő háborunak keletkezése, körülményei és nevezetesebb történetei felől épen semmi figyelemre méltót nem talál.

[2]) Ezen nyilatkozat Péter czár testamentumából van kivonva. Állitják ugyan némelyek, hogy az egész testamentum koholmány s valami franczia iró tollából került. Nem lehetetlen; de ez a dolgon épen semmit sem változtat. Mert *elő ször*, az orosz uralkodók soha kétségbe nem vonták Péter czár véghagyományának hitelességét, és *másodszor*, mindig a szerint intézték politikai eljárásaikat is.

Péter óta enyhébb indulatu czárok is szerettek ravaszsággal és fegyverrel terjeszkedni.

Hogy ne menjek régibb időkre vissza, csak azt hozom elő, miként 1771-től kezdve 1830-ig, a czárok 23 millió léleknél többet olvasztottak hódítások által birodalmukba, nem is emlitve az oly tartományokat, mik fölött különböző békekötések szerint védelmezői jogot gyakorolnak.[5])

A most uralkodó Miklós maga is fiatal korát oly szerencsés foglalásokkal tette nevezetessé, melyek a II-dik Katalinéval büszkén versenyezhetnek s a perzsákon kivül leginkább a törökök sanyarulták meg hadviseléseit, melyek épen nem támadtak annyira fontos okokból, hogy szükségességöket a béke és keresztyéni türelem barátjai sem tagadhatták volna.

A kik tehát olvasóim közől a régi időket eszökben tartották, a kik a történet adataiból a jelenre következtettek, a kik a muszkák eljárását hallomásból vagy könyvekből ismerték, már azok mihelyt Menczikoff herczeg, az orosz czárnak rendkivüli követe, Stambulba érkezett és a szultánt fenyegetni kezdette, tüstént gyaniták, hogy a szóbeli pörlekedésnek még háboru lesz a vége.

Ellenben kétségkivül akadt olvasóim közől sok és pedig belátó ember, a ki nemcsak akkor nem félt semmi komoly összezörrenéstől; de később is, midőn a Duna partján az ágyuk megdördültek, és a vér naponként folyt, egész meggyőződéséből mondá: ebből bizony még sem lesz háboru, legfölebb egy kevés dulakodás, melyet majd a többi hatalmak jó tanácsaikkal lecsendesitenek.

S itt most az a kérdés: vajjon ezen embereknek, kik a béke

---

[5]) Az oroszok meghóditották 1771-ben Krimet . . . . . 460,000 lélekkel.
„ „ 1785-ben Georgiat . . . . . 400,000 „
„ „ 1793-ban Kislengyelországot és Ukraniát . . . . . 6,500,000 „
„ „ 1794-ben nyugoti Oroszországot, Lithvaniát és Podoliát . 8,500,000 „
„ „ 1795-ben Kurlandot . . . . . 400,000 „
„ „ 1803-ban a Kaukaz vidékének egy részét . . . . . 300,000 „
„ „ 1809-ben Finföldet . . . . . 1,400,000 „
„ „ 1809-ben Bessarabiát . . . . . 500,000 „
„ „ 1813-ban Sirvant . . . . . 140,000 „
„ „ 1815-ben Lengyelországot . . . 4,000,000 „
„ „ 1827-ben Erivant . . . . . 150,000 „
„ „ 1829-ben Arméniának szintén más nevezetes darabját . . . 500,000 „

Mindez tesz összesen . . . . . 23,250,000 „

fentartásában ugy biztak, volt-e nézeteik támogatására elég okuk? vagy tán csak a puszta levegőből beszéltek; tán csak magokat ámitották könnyelmüen? vagy másnak akartak szemébe port vetni?

Meg kell vallani, hogy a békét jóslók sem beszéltek ész és tapasztalás nélkül. Mellettök is sok jeles ok harczolt. Elszámlálom a főbbeket. Ők igy okoskodtak: Való ugyan, hogy Miklós czár fiatal korában élénk hóditási vágygyal birt; szent igaz az is, hogy 1830 előtt Francziaországgal gyanus czélokra szeretett volna szövetkezni, de rögtön megváltoztatá gondolkozását, mihelyt a demokraták fölemelt fővel kezdettek járni, s a hirlapirók, a prokátorok és a szabadelvü polgárok a párizsi néptömeg segitségével X-dik Károlyt a trónról elüzték. Ezen percz óta Miklós czár folytonosan a béke barátja volt. Mindig csak azt tanácslá, hogy a kormányok ne czivakodjanak egymással; de a helyett forditsák egész erejöket a rend fentartására, és a forradalmi szellem megsemmisitésére. Inkább akart azok által dicsértetni, a kik a fenálló rendhez ragaszkodtak, mint győzedelmeket nyerni; inkább törekvék nagy áldozattal védeni a létező állapotot, mint az uj zavarokból nagy hasznot vonni. — Ezt tettel is bizonyitotta 1848-ban. S később is midőn Németországban igen kényes kérdések merültek fel, nyiltan kimondá: hogy seregét azon hatalom ellen szándékozik küldeni, mely követeléseinek foganatositásáért háboruhoz kezd. Ezzel pedig igen kedvelt sógorára, a porosz királyra czélzott, kit csak tán nem szomoritott volna ily nyilatkozatokkal, ha az európai békét szivén nem hordja vala. Miként lehet tehát — mondák azok, kik a török-muszka háboru kiütésében nem hittek — most Miklós czárrol föltenni, hogy megszóllaltassa ágyuit, s jelt adjon egy nagy küzdelemre, melyet ő Európának tudva levő viszonyai közt kétség kivül igen veszélyessé válhatónak tart? Azután az ok, mely miatt a szultán kormányával egyenetlensége támadt, oly csekély, hogy ha azért hadat lehet izenni, ugy soha ki nem fogynának a háboruzásból.

Ez vala a békét remélőknek okoskodása.

S tagadhatlan, miként legalább kezdetben azon ok, melyet Európa nyugalmának megzavarására ürügyül használtak, a hirlapolvasók figyelmét parányisága miatt egészen kikerülte; sőt most is száz ember közől alig tudná egy pontosan elmondani.

Nekem is, bár mindig a hirlapokat forgatom, ugyancsak jól

össze kell szednem emlékezőtehetségemet; mert különben itt könnyen bakot lőhetnék.

Lássuk tehát:

II.

Miért haragudott meg a muszka a törökre? mit csinált Menczikoff Stambulban? miért távozék onnan el? s mik voltak távozásának rögtöni következményei?

Bizonnyal hallották olvasóim, hogy Krisztus urunk születésének és halálának helyén több szent épület van, hová — kivált a régibb századokban — az áhitatos keresztények a széles világ minden részéből búcsúra jártak. Továbbá az is ismeretes dolog; hogy az egész hajdani Zsidóországon a török uralkodik ugyan; de azért Bethlehemben és Jeruzsálemben mind a katholikus mind pedig a görög hiten lévőknek oly egyházaik, kolostoraik és kápolnáik vannak, melyek különböző szerződéseknél fogva, ugyszólván már nem is annyira a szultán, mint részint a franczia, részint az orosz kormány ótalmára támaszkodnak.

A katholikusok eredetileg 19 szent helyet birtak; de azokból kilenczet a görög barátok rendre elfoglaltak, állitván, hogy a török nekik ajándékozta; miben igazuk is volt. Csakhogy a dolog bibéje az, hogy a török tulajdonkép mindezeket el sem ajándékozhatta; mert még 1740-ben XV. Lajos franczia királylyal oly alkut kötött, melyben a katholikusoknak átadta vala. A görög barátok naponként több szigorral ragaszkodtak a katholikusok sérelmével nyert előnyeikhez. Letörték az ezüst keresztet, melyet a Krisztus születéséről nevezett egyházra a római hitüek még a középidőben emeltek volt, s nem engedték, hogy imádkozni Szüz-Mária sirkápolnájába járhassanak. Ezen czivakodások következtében Lajos Napoleon franczia császár 1850-ben egy jegyzékiratot küldött a szultánhoz, melyben határozottan kivánta, hogy a katholikusok egészen visszahelyeztessenek régi jogaikba. A diván a vitatárgy megvizsgálására vegyes bizottmányt nevezett, s miután e bizottmány elveit s eljárását a franczia követ részrehajlónak mondá, Emir Effendi elnöklete alatt uj személyek vették át a kérdés tisztába hozatalát. Emir Effendit azonban már a muszka czár tartotta igazság-

talan embernek, és sajátkezüleg levelet irt a szultánnak, melyben kinyilatkoztatta, hogy a görögh itüek kezéből egyetlenegy szent helyet sem enged elvétetni. Ismét uj választmány alakult tehát, s már most csupa törökökből. Mit csináltak e törökök mit nem? annak én nyomára nem akadhattam; de annyit tudok, hogy a belügyminister végre értesité a franczia követet, hogy a katholikusok ezentul a bethlehemi szenthely főkapuján bejárhatnak és szabadságukban áll Szüz-Mária sirkápolnájában misét tartani; azonban kárpótlásul a görögöknek is joguk lesz a „Menybemeneteli templomban", melyet mostanáig csak a katholikusok használtak, szintén misézni.

Igy tehát tulajdonkép a francziák semmit sem nyertek vagy legalább igen keveset, s mégis Lajos Napoleon az eredménynyel elégültnek mondá magát; ellenben Miklós czár rendkivül megharagudott. Később Fuad Effendi, a török belügyminister, mind határozottabban kezdé a francziákat pártolni; mire aztán a muszka czár seregeket öszpontositott, s rendkivüli követül, fényes katonai kiséretel, Stambulba*) küldé, az admiralját és hadügyministerét Menczikoff herczeget.

Ez nagy garral lépett föl. A belügyministert meg sem akarta látogatni, a szultánnál pedig szokott szertartás ellenére, kaputban udvarolt.

Büszke és mellőző bánásmódja szokatlan ingerültséget gerjesztett Stambulban. Fuad Effengi lemondott tárczájáról, s a bölcsebb törökök tüstént sejditették, hogy a czár a török udvar méltóságát és önállóságát akarja lábbal tapodni, s csak ezért parancsolta meg követének a gorombáskodást.

Gyanujok igazolva lőn.

Menczikoff herczeg hol titkolózott a ministerekkel, hol boszantá és lenézte öket. Most a czár seregeivel fenyegetőzött; majd pedig nevetségesekké tette azokat, kik netalán az angolok vagy francziák pártfogására számitanak. Midőn aztán a ministerek hüledezni, aggódni sőt rettegni is kezdettek, büszkén előhozta, hogy a czár a szenthelyek kérdésében körömfeketényit sem fog ugyan engedni; de még ez nem a fődolog. Mert a fődolog az, hogy a szultán a czárt személyesen megbántotta. S ezért elégtétel kell. Továbbá, ha a törökök békét ohajtanak, adjanak az ő uralkodójának kezességet az iránt, hogy többé a görögh itüek jogait nyirbálni

*) Konstantinápoly a török fővárosa.

nem fogják. Ily kezességre pedig csupán egy mód van, t. i. a szultán Miklós czárt tegye a török birodalomban lakó görögh hitüek védőjévé az által, hogy a két udvar közti ünnepélyes szerződésben kötelezze magát, miként soha a görögh hitüek jogain sérelmet nem ejt, és semmi olyan engedélyt tőlök meg nem tagad, melyben a többi keresztyén felekezeteket már eddig is részeltette, vagy pedig ezután fogja részeltetni.

Ugyan pórul járt volna a szultán ő magassága, ha Menczikoff herczegnek kivánatát teljesiti. Mert ekkor naponként talált volna a czár ürügyet Törökország belkormányzásába vegyülni. Ekkor a 12 millió görögh hitünek, azaz az európai török birodalom nagy többségének valódi ura többé nem Stambulban, hanem Pétervárban lakott volna.

De a nagyvezér és a miniszterium többi tagjai hamar észrevették: hogy hányat ütött az óra. Sőt azt is megfontolák, mi nekünk, europaiaknak, eszünkbe sem ötlött, hogy nálok a keresztyén helységekben a községi ügyek nagyobb része, s még az adó kivetése és fölhajtása is a papok és az egyház vénebbjeinek kezében levén, könnyen történhetnék, hogy Miklós czár parancsára a török birodalomban egyszerre meg fogna szünni a közigazgatás és a közjövedelem, még pedig ugy, hogy a miatt a szultánnak még panaszkodni sem lenne joga. Végre a ministerek előtt világosan állott, hogy a nagyhatalmasságok sem türhetnék békével, ha a szultán eléggé gyönge volna magát a czár föltétlen gyámkodása alá vetni, és az europai súlyegyent szerződések által még inkább veszélyeztetni, mint egy rosz kimenetelü háboru is tehetné. Ekként tehát számot vetve körülményeikkel, kereken visszautasitották Menczikoff követeléseit. De egyszersmind kinyilatkoztatták, hogy a keresztyén lakosoknak, s köztök a görögöknek is, vallásos szabadságát csorbitani nem akarják, sőt készek azt uj engedményekkel gyarapitani [4]).

Menczikoff válasza büszke és fenyegető volt. Ő alkudozni nem fog, mondá, s ha majus 10-kéig [5]) azon utra nem lép a török udvar, melyet ő kiszabott, akkor rögtön odahagyja Stambult, s meglátják, hogy mekkora következése lesz eltávozásának.

---

[4]) A pör alatt levő szenthelyekre nézve is a francziák rovására uj előnyöket igértek a czárnak, csakhogy ne haragudjék.

[5]) Értsék olvasóim a mult év majus 10-kéjét.

A ministerek ujra tanácskoztak, s kihallgaták az országnagyokat is.

Ez alatt Menczikoff a török szokások ellenére a szultánhoz ment, a nélkül, hogy hivatták volna, bár tudta, hogy ez most éppen édesanyja halálát siratja, kit rendkivül szeretett, s a kinek nézeteit még az országlati kérdésekben is követni szokta volt. A szultán meg volt lepve a herczeg gyöngédtelen modora által, s a ministerek letették hivatalaikat, ezzel akarván tudtul adni, hogy mennyire kárhoztatják az elkövetett botrányt.

Uj kormány alakult, melyben a fővezérséget Mustafa basa, a hadi tárczát Mehmed Ali, a külügyeket pedig az angol befolyás alatt álló Resid vette át, kivel mérközhető országos embere nincs a török birodalomnak.

Ezek, noha a háboru elfogadására készek voltak, hogy az europai béke fölzavarásának vádját Menczikoffra háritsák, a mérséklet szélső határáig mentek.

De engedékenységök mit sem változtatott a herczeg makacságán, ki nehány nappal meghosszabbitá ugyan a tanácskozásokra föntartott határidőt; azonban majus 21-kén, megszüntetvén minden viszonyát Muszkaországnak a törökkel, kiséretestől elutazott Stambulból.

Ekkor a szultán a birodalom minden keresztyén főpapjaihoz egy fermánt [6]) küldött, melyben biztositja keresztyén alatvalóit előjogaik, és mentességök sértetlen föntartása iránt, s a becsuszott visszaélések haladéktalan orvoslását igéri.

A hadi készületek pedig a legnagyobb erélylyel elkezdődtek.

A Mahomed vallását követő nép leirhatlan lelkesedéssel gyülekezett a zászlók alá, az országnagyok vagyonaik és drágaságaik egy részét a haza szükségeire ajánlák föl, még a keresztyén alattvalók is készneк mutatkoztak bármi áldozatra, és maga a görög patriárka nyilvános iratban kárhoztatta az orosz czár nézetét: mintha a papság ohajtana jogaiban a muszka által védetni.

De mind ennél sokkal nevezetesebb volt két tény, mely Menczikoff távozásával összefüggött: egyik az, hogy az angol és franczia flotta parancsot kapott a Dardanellák [7]) mellé vonulni; a

[6]) A ferman szó és parancsot jelent. A törökök a ferman alatt értenek oly rendeletet, mely a nagyvezér által a szultán nevében adatik ki.

[7]) Ha olvasóim a földabroszt kezökbe veszik, látni fogják, hogy a középtengernek azon része, melyet némelyek égéumi, mások pedig szigettengernek, vagy is görögösön archipelagnak neveznek, egy keskeny tengerszoros által

másik pedig, hogy Miklós czár jun. 26-kán kelt nyilatkozatában tudtúl adá népeinek, miként a dunai fejdelemségeket — t: i: Moldvát és Oláhországot — meg fogja szállni.— Nem azért ugyan, mintha a török ellen most háborut akarna inditani; hanem egyenesen csak azért: mert e fejedelemségeket zálogként szándékszik kezei közt tartani, valameddig a szultántól az elkövetett sérelmekért teljes elégtételt, s a jövendőre nézve biztositékot nem nyer.

Már jul, 2-kán Dannenberg tábornok alatt az orosz csapatok Moldovába és Oláhországba be is nyomultak, s Gortcsakov herczeg a dunai sergek fővezérévé neveztetett ki.

III.

Hogyan foly a háboru s ugyanakkor a békitő tanácskozlat is? Miként vág, még pedig véletlenül, az utóbbinak utjába a sinopei esemény?

A törökök pénzt és fáradtságot nem kimélve az egész Duna vonalát védelmi állapotba helyzék, a bolgár várakat megerősitették, s Omer basát, a dunai had fővezérévé nevezék: Az ázsiai tábort pedig, melynek feladata volt Erzerumból [8]) Woronzoff ellen — ki a georgiai orosz sereg parancsnoka — nyomulni, s ha lehet a cserkeszekkel összeköttetést nyitni, Szelim basa gondjaira bizták.

A mint a muszkák Bukurest és Galacz közt kezdék erejöket öszpontositni és fölállitani, a stambuli nép harczvágya annyira növekedett, hogy a kormányt, mely még az alkudozások terén kivánt maradni, nyugtalanságba ejté. Az ulemák, talán a hadügyminister által — ki a hadpárt feje volt — mozgásba hozatva, a

---

van a Marmora tengerrel összekötve. A tengerszoroson hat vár őrzi a bejáratot, s ezen hat várat együtt Dardanelláknak hivják, s utánok rendszerint magát a tengerszorost is. A dardanellák teszik ugyszólván Stambul egyik kapuját; a másikat pedig a Feketetengerbe menő csatorna, t: i: a Bosporus.

Már csak azt kell felvilágositásul emlitenem, hogy az angolok és francziák, miért küldötték hajóhadaikat csupán a Dardanellák közelébe, nem pedig a Dardanellákba; holott az utolsó esetben még jobban örködhettek volna a Feketetengeren öszpontositott orosz hajóhad fölött?

Ezen eljárás oka az 1841-ki szerződés, melyben az öt nagyhatalom igéretet tön, hogy hadihajót nem küld a Dardanellákba, a szultán pedig kötelezé magát, hogy hün fog a török biradalom azon ősi szabályához ragaszkodni, miszerint békeidején idegen hadihajót sem a Bosporusba sem a Dardanellákba bebocsátani nem szabad.

[8]) Török örményország, ugyanazon nevű fővárossal.

háboru megizenését követelék, s a bájraminnep alatt [9]) hosszu menetben vonultak a szeráj-császári udvar-elé, s nyugtalanul sürgették, hogy a szultán adjon parancsot az ellenség megtámadására. Végre a rajongás oly fokra hágott, miszerint még forradalom kitörésétől is lehetett tartani. Az idegen követek tehát magok nógatták a szultánt, hogy irjon engedélyt, nehány angol és franczia hajónak a Dardanellákba jövetelére. Mi meg is történt. De ezen elővigyázat daczára is, a nép felhevült indulatja nem csillapult. A hadpárt, mely a közvélemenyt képviselte, a ministeriumban is megszeppentő a mérsekeltebb elvüeket. Viszont összehivattak tehát a török főurak, s egy nagy diván-ülésben az orosz elleni háboru elhatároztatott. [10]).

Vonuljunk tehát mi is a táborba, s nézzük meg mi történik ott.

Miután pedig két török tábor van, melyen szemlét kell tartanunk, t: i: egy europai és egy ázsiai, hogy ne kelljen képzelődésünkkel majd ide majd oda nyargalni, állapodjunk meg előbb Omer basánál, s lássuk: mi történik nála? Később aztán Azsia felé is fordithatjuk szemeinket, hol Szelim basa akarta, de bizony sikertelenül, Woronzoff herczeget tőnkre tenni.

Az oroszok fő hadiszállasul Bukurestet választották s az egész bukurest-galaczi vonalon a törökök mozdulatainak szemmel tartására kisded csapatokat küldöttek a Dunához, melyek egyébiránt állandó összeköttetésben maradtak a nagyobb hadtömegekkel, miknek központja — mint emlitém — Bukurest vala.

Csak Viddin felé inditottak Fisbach altábornok vezénylete alatt egy önálló hadosztályt, mely a nagy távolság miatt saját erejére volt hagyva, s feladatul nyerte a viddini várat fenyegetni, s ha a viszonyok kedveznek, Szerviával összeköttetésbe tartani magát; mert akkor még remélték a muszkák, hogy a szerbek velök fognak szövetkezni.

---

[9]) Ez a bájraminnep második napján történt, mely a mult évben sept. hó 13-ra esett. A bájramot a mahomedhitüek az égből lehozott Koránnak emlékére ülik. A korán vallásos és polgári törvénykönyv egyszersmind. A kik a Korán-magyarázatára magokat kiképezték Ulemáknak neveztetnek, és számuk aránylag igen nagy.

[10]) A diván sept. 20-kán dönté el a háborut. Megjegyzem, hogy divánnak a törökök rendesen nem a ministeri ülést hivják; hanem azon népes tanácskozmányt, melybe a belügyi ministerium főbb hivatalnokai, és a birodalom más tekintélyes egyénei is részt vesznek.

M. AKAD. KÖNYVTÁRA

Omer basa jól látván a veszélyt, mely ezen oldalon a török sereget érheti, még oktober derekán parancsot adott Izmail basának, Widdin és Silistria közt Kis-oláhországba törni, s Kalafatot [11]) elfoglalván, azt erős sánczokkal venni körül. Ez meg is történt. Fisbach tábornok vagy azért, mert megtiltották, hogy az armádia központjától ily távol ütközetet álljon; vagy pedig azért, mert a törököket mélyebben akarta Oláhországba becsalni, egész Krajováig retirált, [12]) mi, mint később kisült igen hibás lépés volt. Izmail basa hagyta a muszkákat kedvök szerint vonulni vissza, s a kergetés helyett egész idejét Kalafát sánczolására fordítá.

S most Omer fővezér, hogy e szándék végrehajtását könnyitse, egy Kalafattól messze fekvő helyen ment a Dunán át, és Olteniczát [13]) elfoglalta, honnan aztán Bukurestet látszott fenyegetni.

Az oroszok, kiknek épen itt volt legösszepontositottabb seregök, csakhamar megtámadták őt.

Apró csatározások után november 4-kén jelentékeny ütközet fejlődött ki, melynek részleteit is elmondom. Már hajnalban 8000 muszka megkezdé a támadást, azon hittel, hogy csakhamar a törököket a Dunába fogja kergetni. Az orosz ágyutelepek kiváló ügyességgel voltak elhelyezve, egyenlő távolságban egymástól, s mind a golyók mind pedig gránátok hibátlanul irányoztatának. Háromszor sikerült tehát a törökök puskaporos szekereiből egypárt légbe repiteni, s a sánczokban is hosszu alagutat furtak magoknak a golyók. De a törökök is a sánczról kilencz ágyuval, a dunasziget keleti párkányáról egy egész ágyuteleppel és a Duna jobb partjáról néhány hatalmas ágyuval vitézül tüzeltek. Az oroszok a falu két szélét végre elfoglalták, s délután egy órakor élénk támadást tettek a törökökre, s midőn láták, hogy ezek visszavonulnak, nagy ujjongatással rohantak a sánczoknak. A törökök pedig hagyták, hogy hozzájok minél közelebb jőjenek; de midőn már minden golyónak találni kellett, egyszerre iszonyu tüzelést nyi-

[11]) Kalafát egy rongyos s ronda oláh falu, mely meglehetős magasságu dombról a Duna partjáig ereszkedik le, és szalmafedelü házaival majdnem Viddin átellenében foglal helyet, attól csak a nagy folyó által választva el. Most hajóhid köti ezen hires várral össze. — Kalafát a jelen háboru alatt, Omer basa terve szerint, ugy meg van erősitve, hogy csupán rendes ostrommal és igen sok emberélet koczáztatásával vétethetnék be. Jó darabig a muszkák ez iránt más véleményben voltak; de tévedésökért meg is lakoltak, mint alább látni fogjuk.

[12]) Krajova Kisoláhország legvagyonosabb és legnépesebb városa, Kalafáttól körülbelől nyolcz mértföldre.

[13]) Olteniczа nagy falu az Argisnak Dunába ömlésénél, Turtukájjal szemben.

tottak meg, mely halomban verte le az ellenséget. A muszka gyalogság megfutamodott. A tüzérség még fél óráig tartotta magát, s csak akkor kezdett zavarba jönni. E perczben az ágyunaszádok, a duna-sziget ágyutelepe, és a bolgár parton fekvő Turtukai [14]) nagy ágyui menydörgeni kezdettek. A törökök, hogy fejök fölött repüljenek el a golyók egy veszteglő-ház háta mögé és a sánczárkokba vonultak; de a szegény muszkák, kik a tüzelésnek kitéve voltak ugyancsak rakásba hullottak. Csupán a gyors visszavonulásban volt tehát menekülésök, s öt órakor már ugy megtisztult Oltenicza környéke, hogy a törököknek nem volt miért többé az ágyuzást folytatni. A muszkák, kiket Dannenberg tábornok vezérelt, 1500 halottat hagytak a csatatéren; noha az egész török sereg, mely a diadalt kivivta, alig rugott 4 ezer főre. [15]) Omer basa, kinek az olteniczai átkelésben más czélja nem volt, mint a muszkák figyelmét Kalafátról elvonni, mihelyt hallá, hogy Izmail basa a szükséges erődítéseket fölépittette, legott légbe röpité az olteniczai sánczokat, s katonáit onnan a Duna jobb partjára visszaküldötte. Ekkor persze mondták a muszkák, hogy tőlök ijedt meg, s azért futott a bolgárföldre; de ezen dicsekvés csak néhány napig talált hivőkre, s a későbbi hiteles tudósitások hamar felvilágositák a közönséget a dolgok valódi mivoltáról.

Omer basával majdnem egy időben kezdett Ázsiában Szelim basa az ellenségeskedéshez. Batumból török csapatok rohantak october 28-kának éjjelén a szomszéd orosz várra, melynek neve Szent-Nikolaj vagy Sefketil, s azt véletlen megtámadásukkal elfoglalták. [16]) Karganoff ezredes szerette volna másnap ismét visszavenni az erősséget; de a törökök már a Skurdeb vizéről a hidat lerontották, a mocsáros folyón az átgázlás lehetetlen vala; az ezredes tehát csak távolról nézte, hogy az idegenek miként fészkelik be magukat a czár jószágába.

Az első siker uj vállalatokra ingerlé a törököket.

Ali basa Ardahanból tetemes haderővel indult Achalzik el-

---

[14]) Turtukaj vagy Totrokán kis piszkos város a bolgár párton Olteniczával átellenben. Dombon fekszik s 6000 lakosa van. 1829-ben itt mentek a muszkák a Dunán át.

[15]) Halil és Mustafa basa valának a közvetlen vezérek, kik a török csapatokat ütközetbe vittek.

[16]) Batum török határvár a Feketetenger mellett; Szent-Nikulaj szintén a parton fekszik Batumtól éjszakra. Csak két század gyalogsággal és egy csapat kozák őrizettel volt megrakva.

len; [17]) Abdi basa pedig Karsból megmozditá táborát és szép számu sereggel tört orosz örményországba; [18]) végre hogy ezt is emlitsem egy harmadik csapat Bajesidből Eriván felé mozdult meg. [19])

De mind a három sereg vagy eredmény nélkül, vagy még azon felül nagy veszteséggel volt kénytelen visszavonulni.

A legroszabbúl azonban Ali basa járt. Ő 18 ezer emberrel és 13 ágyuval Achalzik mellett foglalt igen erős helyet, sergét részint a hegyekre, részint pedig a közelfekvő falvakra támasztva. De november 14-kén altábornok Andronikoff herczeg heves és tartós megrohanás közt kezdé állásaiból kinyomni. A rendes katonaság hősileg védte magát; mig ellenben az önkéntesek s honvédek hamar szétszaladtak. Legmakacsabb volt a küzdés egy kisded helység kertjeiben, hová a török gyalogság nevezetes része vonta magát be. Különböző orosz csapatok nyomattak innen vissza, mignem Andronikoff herczeg fris kozákokat és georgiai insurgenseket küldött ostromra, kiknek iszonyu vérontás közt sikerült a törököktől a kerteket elfoglalni, de a harczban ugy kifáradtak, hogy megkelle pihenniök, mig az űzéshez kezdhetnének. A törökök a beállott szünetet uj hadi-állás vételére forditák; hanem abból is végre a kozákok és georgiaiak által kitolattak: midőn aztán gyors visszavonulásban keresének menekülést. Az ellankadt oroszok nem tudták kergetni őket s igy az ütközetnek vége szakadt. Legalább ezer török maradt a csatatéren és sok ágyu meg zászló esett martalékúl.

Az ázsiai három török csapatnak szerencsétlen kisérletei a fegyelem fölbomlását idézték elő. A vezérek többé sergeiket összpontositani, a népet az elszéledt katonák féketlen rablásaitól védeni és uj hadműködéshez fogni nem tudtak. Ebből aztán az következék, hogy az orosz birtokból ki kellett takarodniok s csak Szent-

---

[17]) Ardaham erős hely török Örményországban, nyolcz mértföldre Achaltziktól. Ezen orosz város a Tiflisből (Georgia fővárosából) Batumba vezető országutra van épitve, a Kur folyam bal partján. Erős várral és 15 ezer lakossal bir. Itt verte meg 1828-ban Paskewics herczeg a törököket.

[18]) Kars egy basa székhelye az orosz örményhatárszélen. Fellegvárával együtt 6000 láb magasságu hegytéren fekszik, s tiz ezer többnyire örmény lakost számlál, kik a persákkal élénk kereskedést üznek.

[19]) Eriván orosz örményországnak igen jól megerősített fővárosa, éjszakra az Ararattól, hová az özönvizkor Noé bárkája kikötött vala. Erivan arról is nevezetes, hogy 1827-ben az orosz perza háboru alatt Paskewics ostrommal vette be, s vitézsége jutalmaul Miklós czár által herczegi rangra emelteték, erivani melléknévvel.

Nikulaj várát tarthatták kezeik közt meg. S a mily elragadtatást okoztak a dunai vonalról érkezett hirek Stambulban, szintoly haraggal tölték el a kedélyeket az ázsiai tudósitások. A török nemzet harczvágya már akkorára nőtt, hogy a győzedelem és megveretés egyenlő hatást okozott; mert csak az elszántságot nevelé most a dicsőség reménye, majd pedig a boszu szomja által.

Mig két világrészben viaskodtak a táborok, a bécsi követtanácskozmányok [20]) nagy buzgóságot fejtettek ki azon nemes czél elérése körül, hogy a vérontás becsületes módokon szüntessék meg, t. i., a török birodalom gyöngitése, a czár lealáztatása és az europai érdekek sérelme nélkül. November 5-kén — épen az oltenicai ütközet után való nap — egy jegyzőkönyvet irtak közegyetértésből alá, mely Menzikoff herczeg követeléseinek alapján ajánlott oly kiegyenlitési feltételeket, mik csak igen finom árnyalatokban különböztek azoktól, melyeknek visszautasitásáért a török-orosz háboru keletkezett. Méltán lehetett tehát remélleni, hogy azok ellen a czárnak ellenvetése nem lehet. Más részről pedig az is képzelhető vala, hogy a török udvar által sem utasittatnak vissza; mert az az előnyük mégis volt, miszerint ha elfogadtatnak, szigoru megtartásuk fölött őrködni a négy nagyhatalom erkölcsi kötelességévé válik. — De a következés nem felelt meg e reményeknek. Miklós czár a jegyzőkönyv pontjaira elvileg ráállott ugyan; azonban kikötötte, miként apró módositásokat fog azokiránt később közleni. A szultán pedig csak lényeges változtatásokkal ajánlkozék az elfogadásra; mert mint mondá, a bécsijegyzék különbözik ugyan Menczikoff követeléseitől; de oly módon van szerkesztve, hogy átalánosságai és határozatlan kifejezései miatt a czár mégis a Menczikofféval tökéletesen összhangzó értelműnek fogja állitani, ha t. i. egykor a dolog magyarázatokra kerülne.

A szultán sejtelmét hamar igazolák a Pétervárról érkezett nyilatkozványok és jegyzékek. Nem volt tehát csoda, hogy bár kezdetben az angol és franczia kormány a török vonakodásáért igen haragudott, végre mind a négy hatalom átlatta, hogy a november 21-ki bécsi jegyzék csakugyan el nem fogadható.

Uj szerkezethez nyultak tehát, uj értekezletek szövettek, uj diplomatiai levelezések váltatának; de a kérdés még sem haladt

---

[20]) Ausztria, Poroszország, Anglia és Franczia ország követei vettek benne részt.

előbbre, s kezdett kitünni, hogy a czár inkább csak hadi készületekre időt nyerni, mint kibékülni vágyik.

Ekkor jött közbe a sinopei esemény, melyet körülményesebben fogok előadni.

Egy hajóhad-osztály Ozman basa, török admiral vezénylete alatt, katonaságot szállitott Batumba, s terhét letéven tüstént visszafordult. Utközben azonban vihar lepte meg, mely a sinopei [21]) kikötőbe vonulásra kényszerité. Midőn Korniloff orosz admirál, ki 6 sorhajóval és 8 kisebbel a Feketetengeren kószált, e tényről értesült, elhatározá az ellenséges hajóhad megtámadását. Itt meg kell jegyeznem, hogy Ozman basának egyetlen sorhajója sem volt; hanem egész flottája 7 fregatból, 3 corvetből, 3 gőzösből és szintén annyi szállitó-hajóból állott, mely járműveken összesen 433 ágyu és 3660 ember vala. A kik nem ismerik mily sokkal hatalmasabb a sorhajó a fregatnál s annyival inkább a többi apróbb nemű hajóknál, azok pusztán csak a menyiségből itélve Ozman basa hajóhadát tán nem képezelik oly gyöngének, hogy a Korniloff admiráléval teljességgel meg ne mérkőzhetett volna. De a kik a tengeren történt csatákra emlékeznek, bizonyosan nem fognak arra példát hozhatni fel, miszerint 7 fregat 6 sorhajóval valaha diadalmasan szembeszállhatott volna. — Ezen kitérés után tovább folytatom az esemény előadását.

A muszka hajóhad első osztálya már horgonyt vetve leli a török hajós sereget. **Mária**, mely fedezetén Nakhimoff admiralt hordá, megkezdé a támadást. Kevéssel utóbb más sorhajók is csat-

[21]) Sinope a Feketetenger ázsiai oldalán fekszik és a legrégibb s leghiresebb városok egyike. Igaz ugyan, hogy most nem egészen ott áll, hová a milesiaiak' gyarmata épitette; de ezen csekély helyváltoztatás miatt senkinek eszébe sem jutott Sinopét a hajdanitól különböző városnak tartani; noha szorosan véve az ő ősisegéhez is, mint némely nagynevű családokéhoz, szó férhetne. Sinope egy különcz görög bölcsnek, kit hiréből nálunk is minden ember ismer, t.i. Diogenesnek, s egy általam nevéről is alig ismert, vigjatékirónak, t. i. Diphilusnak volt szülötte helye. Továbbá Sinope a vitéz Mithridatesnek, kit a világhoditó Róma sok évi harcz után alig tudott legyőzni, fővárosa volt; a 13-dik században pedig a trapezunti császársághoz tartozott, mig később függetlenné lőn, hogy aztán 1460-ban II-dik Mahomed török szultán által végkép meghódittassék. Most — az az a muszkák általi leromboltatása előtt — oly kopott és rongyos alakja volt, mint ezer más török helységnek; de kicsiny várának falában és az utczán szanaszét sok görög és paphlagoniai föliratokkal bevésett kődarabokra lehetett találni, s még egy szép ódon szoborra is, mely fölforditott fővel van a vár körfalába helyeztetve. A kik oda rakták, nem is sejték jámbor tudatlanságukban, hogy becses maradványt temettek a többi kő közé. Sinope a mi értünkre csak erős cserfaiért, melyek hajóépitésre különösen alkalmasok, birt némi tekintélylyel. Jó kikötője az emberek ügyességének éppen semmit sem köszön.

lakoztak hozzá, s iszonyuan folyt a tüzelés, a hirtelen meglepett hajókra, melyekről a legénység egy része a csata kezdetekor még a parton volt. Három óra alatt az egyenetlen küzdés a törökök teljes semmivé tételével végződött. Csak Taif nevű gőzhajó menekült a végveszélyből. A 7 fregat, 3 korvet, 2 gőzös és 3 szálitóhajó vagy elégett vagy légbe repült. A terhes sebet kapott Ozman basán és bizonyos Ali Mahir nevű törzstiszten kivül, csak 150 fogoly jutott az ellenség kezébe. A sereg többi részéből 4155 ember halálát lelte; 450 pedig Stambulba visszament Taif gőzösön vagy később angol hajósok által Sinope romjai közt még élve találtatott. Mert a kegyetlen ágyuzás Sinopét is lángba boritotta, s a még el nem hamvadt házakat a partra szállott muszkák, csak a csata bevégzése után menthették meg az emésztő tüztől. Ekkora rombolás ily rövid idő alatt ritkán lön végrehajtva. Tagadhatlan, hogy az oroszok a hadtudomány legujabb haladásait müvészileg alkalmazták a védelemre készületlen ozmán hajócsapat tönkre juttatására; mert különben lehetséges nem lett volna tulnyomó erejök mellett is ily gyorsan ekkora pusztitást eszközölni.

A sinopei szerencsétlenséget december közepe körül hozá egy távirati tudositás Bécsbe, s itt kiki érzé, hogy a sinopei lángokban aligha füstbe nem oszlattak minden békereményeket, melyekről lemondani annyi csalódások után is igen zokul esett. A londoni és párisi közvélemény előbb a gyászhirnek hitelt adni sem akart; midőn pedig róla részletes adatokat vőn, nagy ingerültséggel sürgette Miklós czár ellen az addiginál határozattabb eljárást, s csodálkozott, hogy az egyesült angol-franczia hajóhad; mely már nov. 7-ke óta a Bosporban horgonyzott, semmit sem tett a csapás elháritására vagy megboszulására.

A czárnak a hadtörvények szerint joga volt meglepni és összerontani a vele háboruban álló Törökország hajócsapatjait. De az ilynemü jog alkalmazását ha gyönge államok veszik erősek ellen igénybe, ügyességnek mondja a világ, ha pedig erősek gyöngek ellen, akkor lovagiatlanságnak. Ehhez járul még, hogy Miklós czár midőn a dunai fejedelemségeket zálogként elfoglalá, tisztán kinyilatkoztatta, hogy a törökök megtámadásait vissza fogja verni, azonban maga nem lép a megtámadási térre. Igende a sinopei csatában, ismételt igéretei daczára, támadólag működött, mi által aztán a kiméletlen eljárás még némileg jogtalannak is látszék.

Legalább ekként magyarázták az angolok és francziák.

A pétervári angol követ tehát a folyó év januarjának 12-kén tudtul adá a muszka kormánynak, hogy Viktoria királynő és Lajos Napoleon császár hajóhada a Feketetengerbe fog evezni, s ott minden orosz hajót, melylyel csak találkozik, letartóztat s valamelyik orosz kikötőbe visszavezeti.

Ez, ugy mint mondva volt, meg is történt.

Az angolok és francziák elfoglalták a Feketetengert.

Ha — igy szóltak — a muszkák zálogként kezökben tartják Moldovát és Oláhországot; hát bizony mi is zálogként elveszszük a Feketengert. Majd aztán ha a muszkának nem tetszik, hogy a törökök kivánatainak biztositására ily zálogot szereztünk, isten hirével, cserélje ki az ő zálagával. Kivonulunk mihelyt ő kivonul, különben nem.

Senki sem hitte, hogy ily tény után a muszka Viktoria királynőnek és Lajos Napoleon Császárnak háborut ne izenjen; de a czár, talán azért, mert hadi készületeivel még egészen rendbe nem jött, egy jegyzékiratban csak azt kérdé tőlök, hogy mi czélból és micsoda utasitással küldötték admiráljaikat a Feketetengerbe? [22]). —

Mig a nyugoti hatalmak erélyes eszközökhez nyultak, a Duna partjain is mozgalmasabbá lőn a csatatér, mely a rosz idő a nagy sár, a jéghasáboktól zajló Duna, és még ezenkivül politikai okok miatt is, elvesztette volt előbbeni élénkségét.

Gortcsakoff herczeget t. i. igen untatta Kalafat folytonos erődítése. Minthogy pedig Oroszországból épen fris csapatai érkeztek, parancsot küldött Anrep tábornoknak, hogy füstölje ki onnan a törököket, akár rendszeres ostrommal, akár, ha módját találja, vitéz megrohanással.

Anrep tábornok, igazán kitünő jártassággal, körül is véteté Kalafátot, s minden oldalról elzárta. De Omer basa januar 6-kán a keresztyénből törökké vált Szelim basa [23]) az orosz zárvonal szélső szárnyát megtámadta. Csetátye nevü falunál, melyet 4 ezred muszka gyalogság, 12 ágyu és feles huszár védett, ütközetre került a dolog. Tüzbe a törököket Izmail basa vitte, s nagy sikerrel; mert három órát tartó harcz után a muszkák a helységből kinyomattak. Minden utcza az ellenség holt testeivel volt fedve.

---

[22]) Ezen kikerülő modorral összhangzék azon pétervári rendelet is, mely a Feketetengeren minden muszka hadihajónak a kikötőbe vonulást parancsolta, hogy alkalom ne nyiljék angolok s francziakkal találkozni.

[23]) Kit nem kell a muszkáktól Azsiában megvert Szelimmel összevétni.

Egy egész zászlóalj körülvételték, s az utolsó emberig elhullott. Mig azonban itt az öldöklő harcz folyt, egy uj muszka csapat[24]) közelitett, s a falu előtt nyugvó tartalékseregetmegtámadta; de heves ágyulövéssel, s midőn közelebb jött, jól czélzott puskatűzzel és kartácscsal fogadtaték. Másfél órai csata után tehát hátrálni, s utóbb rendetlenül szaladni kezdett, mignem a beállott alkony és kifáradás miatt a törökök felhagytak az üldözéssel.

A januar 6-kai ütközetben összesen 3000 orosz esett el; de a törökök vesztesége is tetemes volt.

A következő napokon szintén jelentékeny, azonban kisebb eredményü csaták folytak, melyeknek következésében a muszkák távolabb vonultak Kalafattól, s bár számuk szaporodott, nem mertek ellene több megtámadást intézni.

Miklós czár meggyőződvén, hogy az angol és franczia már felhagyott a huzás-halasztással, igyekezék Austria és Poroszország segédét, vagy legalább semlegességét kieszközölni. Titkos küldetéssel inditá tehát utba legkedveltebb szolgáját és barátját Orloff grófot.[25])

Orloff előbb Bécsbe ment intézkedni, s csak azután akart Berlinbe menni.

Westmoreland lord, ki az osztrák udvarnál Anglia követje, ezen szavakkal adja elő Orloff eljárásának folyamát és eredményét: „Orloff gróf az osztrák császár ő Felsége elé terjeszté azon ajánlatot, hogy a bekövetkezhető háboruban, melyben, mint látszik, Anglia és Francziaország részt akar venni, maradjon Austria tökéletes semlegességben. Erre a császár ő Felsége tudakolá: kötelezi-e Muszkaország magát, hogy a Dunát át nem lépi, s hogy a háboru bevégzésével Moldvából és Oláhországból kivonul? Mire Orloff gróf válaszolá, miként a czár ő felsége ily kötelezést nem vállalhat el. Ezen esetben — mondá ekkor a császár ő Felsége — a javaslott intézkedésnek elfogadása is lehetlen; mert ő a többi hatal-

---

[24]) Két lovas ezredből, kilencz zászlóaljból álló.

[25]) Orloff a lovasság tábornoka, s a császári palota s a rendőrség feje. Őt, mert mély belátással és szokatlan ügyességgel bir, titkos küldetésekre is használja a czár, de csak rendkivüli fontosságu körülményekben. A hová Orloff megyen, ott világesemények felől van szó. Ezen főhivatalnok iránt Miklós czár méltán viseltetik hő ragaszkodással; mert neki köszöni trónját, sőt tán életének megmentését is. Pétervárott t. i. 1825-ben a sereg lázadást ütött oly czélból, hogy Miklóst, kinek részére Constantin az örökösödési jogról lemondott, foszsza meg az uralkodástól. Ezen mármár felülkerekedő támadást leginkább Orloffnak éber és tevékeny eljárása fojtotta el.

makkal közösen elfogadott elvekhez hű maradand s a teendőkben egyedül csak birodalmának méltósága és érdekei által fogja magát vezettetni.“

Ily válasz után Orloff gróf szükségesnek sem hivé Berlinbe rándulni; hanem egyenesen Pétervárra tért vissza. Ő cs. k. Felsége pedig kiadá rendeletét, hogy a történhetőségek szemmeltartására, s ha kell megelőzésére, 50 ezerből álló figyelősereg vonuljon a Vojvodinába és temesi bánságba.

Most már Lajos Napoleon császár is uj zökkenést adott az európai eseményeknek, januar 29-kén egy önkezüleg irt és igen szép levelet küldvén az orosz czárhoz, melyben miután a pétervári kormány eljárását szigoru birálat alá veté, ajánlatba hozta, hogy az angolok és francziák kivonulnak a Feketetengerből, ha ugyanakkor a muszkák is Moldovát és Oláhországot odahagyják. Különben a nyugoti hatalmak kénytelenek lesznek azt fegyver által dönteni el, mit még most a józanokosság és igazságszeretet békés uton rendezhetne.

A czár febr. 9-kén irá meg tagadó válaszát, mely szintén szigoru birálat alá vonta a nyugati hatalmasságok egész eljárását.

E közben januar 31-kén az angol parliament — vagyis országgyülés — megnyilt, s abban a királynő rendkivüli költséget kivánt a szárazi erő és hajóhad szaporitására. A ministerek előterjesztették az orosz kormánynyal folytatott hivatalos levelezéseket, annak bizonyságául, hogy ők minden becsületes uton igyekeztek az európai béke megóvására hatni; de a nemzet méltóságát semmi káros igéretekkel nem csorbitották, és a háboru esetére is készen tarták magukat. A parliament beleegyezék a szárazi seregek és a hajóhad szaporitásába, s látszott, hogy a háborut tettleg már megizentnek tekinti.[26])

A franczia császár szintén nagy szabályokban intézkedett. Hajóhadát rendkivüli erélylyel növelte, s egy február hó 24-kén költ rendelet által, az 1849-ki kiszolgáltakat, kiknek száma 80 ezerre megyen, összehivta.[27])

---

[26]) A sereg száma 10 ezer tengeri s 58 ezer szárazi katonasággal szaporíttatott; a hadköltségek pótlására pedig, a mi pénzünk szerint 30 millió pengő forint szavaztaték meg, mely összlet közelebbről a pénzügyministernek egy uj terve által nevezetesen gyarapodott.

[27]) Mert Franczia országba a katonák szolgálati ideje nem hosszu ugyan; de a kötelezettségi év eltelése után még egy darabig a tartaléksereg (reserva) közé vannak sorozva, s csak szabadsággal ülnek otthon, mig nincs rájok szükség.

Mindkét hatalom a török hadműködéseinek fedezésére sereget vala Stambul környékére s a balkani [28]) vonalra inditandó. Továbbá szintén czélba vették Oroszországot az éjszaki tengeren is, hol legerősebb kikötői vannak, megtámadni.

Már marczius 11-kén — noha még a háboru forma szerint nem volt megizenve — oly hatalmas hajóhad indult az északi tengerre Napier admiral vezénylete alatt, minőhez hasonlót Anglia tán soha nem állitott ki.

A tapasztaltabb férfiak előtt, kik azon tájaknak, hová Napier sietett égalyi viszonyait ismerik, rendkivül feltűnt: hogy miért hajózik oly gyorsan a vitéz admiral az éjszaki tengerhez, holott a muszka kikötők körül még aprilis közepén is áttörhetlen jég szokott lenni? Később e gyors távozásnak mély titokban hagyott oka kisült. Napier ugyan is diplomatikai küldetéssel volt előlegesen ellátva. Neki, Oroszországnak szomszédját Svédországot kellett az angol-franczia szövetségre rábeszélni; aztán Dániában is a semlegesség kérdésében elintézni valói voltak. Annyi sorhajó, a mennyivel a svéd- és dánpartok körül horgonyozó admiral rendelkezett, minden szónoklatnál több rábeszélő erővel hatott a kedélyekre. Egyébiránt kivált Svécziára nézve nem is volt sok ösztönzésre szükség; mert ezen ország hajdan igen fontos tartományoktól fosztaték meg Oroszország által, s vesztéseit maig sem tudta feledni. Nem csoda tehát, ha — mint közelebbről köztudomásra jutott — a nyugoti hatalmakkal véd- és daczszövetségre lépett s 50 ezer katonát igért az oroszok elleni hadviseletre.

De ezen kitérés után visszatérek az eseményeknek történeti fonalához.

Miklós czár egy perczig sem élt ábrándokban a nyugoti hatalmak készületeinek czélja iránt, s maga is óriási szabályokban fegyverzé népét, hevité a kedélyeket a vallásos rajongás által, tette járhatlanná a kikötőhöz vezető tengerutat, s hogy Franczia-országnak és Angliának Törökországban is adjon eligazitni való dolgot, megparancsolá, hogy seregei támadólag lépjenek föl, s egyszersmind a szultán hatalma alatt élő görögöket is lázadásra inge-

---

[28]) A Balkán-hegylánez, melyet régen Haemusnak neveztek, Stambul természetes védje minden északról jövő megtámadások ellen. Szoros utai közt 60 vagy 70 ezer embernek, kivált ha bátorsággal bir és értelmes vezérei vannak, nem volna igen nehéz feladat, a Dunánál most harczoló egész orosz sereget diadalmas előnyomulásában feltartóztatni. De erre legalább az idén alkalmasint nem lesz szükség.

relte, minek következésében február elején Arta és Janina környékén a zendülés ki is ütött.

Napier eltávozása után nem sokára Pétervárra érkezett azon futár is, ki a nyugati hatalmak végnyilatkozatát hozta, melyben ezek a dunai fejedelemségek kiürítését oly kikötéssel sürgetik, hogy ha a czár hat nap alatt kedvező választ nem ad, akkor a háboru megizentnek fog tekintetni. — „Válaszomra nem hat nap, de hat percz is elég," mondá a czár, ki egy angol lapból már előre értesült azon ügyről, melyben a futár járt. Nem is irt semmi feleletet, idővesztésnek tartván a további levelezést; a helyett Kronstadtba utazott, hogy a védelmi munkálatokat személyesen intézze.

Így indult meg az európai háboru, melynek nevezetesebb történeteiről majd máskor fogok beszélni.

KEMÉNY.

GAZDASÁGI ROVAT.

II.

A FÖLDMIVES CSALÁD HÁZA, UDVARA ÉS KERTJE.

Multkor a falu közös teendőiről szólottunk; most a földmives család azon dolgairól akarunk megemlékezni, melyek háza, udvara és kertje körül várnak rá, s miket csupán az illető család és tagjai végezhetnek.

Tekintve hazánkban a falvakat, s ezekben mezőgazdáink lakását, mindenek előtt a feltünő rendetlenség, a hanyag, disztelen s rosz épitkezés ötlik szemünkbe. Helységeink legnagyobb része valóságos képe a véletlennek, melyekben a legkedvezőbb fekvés mellett is hasztalan keresnénk rendet és öszhangzást. — Az egyik ház kiebb, a másik beljebb, s mindannyi egymáshoz rendesen oly közel áll, hogy a háztetők egymással csaknem érintkeznek. Mintha csak azért épitenénk igy, hogy a tüz a helységet annál könnyebben felégethesse. S nem elég, hogy lakházaink igy vannak elhelyezve, hanem azokhoz csatlakoznak még rendesen az istálók is, legtöbb helyütt a lakással egy fedél alatt, sőt sokszor a csür, a pajta is ott áll társaságában a többi épületnek.

Kik helységöket egykor ekkép alapitották meg, azok bizony belátásuknak nem a legkedvezőbb jeleit hagyták hátra, s fő nélküli intézkedésökkel egyszersmind a jövőnek is annyira megkö-

tötték kezeit, hogy a bajon most már másképen segiteni nem is lehet, hacsak szilárdabb, kevésbé éghető anyagokból nem épitünk. Gazdáink az erősebb épitkezéstől, a házaknak cseréppel fedésétől, a nagyobb költség miatt, mely — ugy vélik — hogy csak kevesektől kerülhet ki, idegenkednek oly annyira, s készek összes vagyonukat inkább kitenni a bizonytalanságnak, hogysem magokat tüzveszély ellen biztositóbb épitkezésmódra elszánnák. Ez okoskodásban van ugyan valami, de ha a dolgot szegről-végről kellőleg megvizsgáljuk, ezen eljárás még sem helyes, mert habár nád- és szalmával fedett házaink egyszerre nem kerülnek is sokba, mégis elég busásan megadjuk azok árát, ha rövid időn, mi pedig elég gyakran történik, kétszer háromszor leégnek egymás után. A rosz épitkezés tehát, habár sokkal olcsóbb is, sohogysem gazdaságos, s mi hiszszük, hogy ezentul más országok példájára hazánkban is lassankint lábra fog kapni azon józanabb belátás, mely a drágább, de tűz ellen biztositottabb épitkezéstől, ha nehezebben esik is, a nagyobb költséget megtagadni nem fogja.

Egy másik körülmény, mit épületeink dolgában oly ritkán tartunk szem előtt, s mire mégis minden józanul számitó gazdának tekintettel kellene lennie: azok tűzelleni biztositása, mit hazánkban fájdalom csak elvétve gyakorolnak. Pedig hányszor adjuk ki esztendőn át azon összeget korcsmára s egyéb haszontalan dolgokra, melylyel épületeinket biztositva, vagyonunk nagy részét megmenthetnők, s magunktól számtalan nyugtalan éjszakát és aggodalmakat elháríthatnánk. Hogy ezt mégsem teszszük rendesen, vajjon minek tulajdonitsuk egyébnek, mint rosszúl számitó fukarkodásnak, s könnyelműségnek.

Magát az épitkezés kivitelét illetőleg is, sok történik nálunk, a mi részint egészségünkre szerfelett ártalmas, részint emberhez sem illő. Házainkban az ablakok rendesen akkorák, hogy a fejünk is alig fér ki azokon, s aztán télen át még e lyukakat is annyira betömjük, hogy azokon át istennek szabad levegője nem is hathat hozzánk. Ez ime egyike azon kárhozatos szokásoknak, melyek egészségünkre nézve szerfelett ártalmasak, és a miben magunkra és gyermekeinkre nézve nem egy betegségnek találjuk forrását. Másik rosz szokásunk, hogy hazánk oly számos falvaiban ma is még nélkülözzük a kéményeket, s a konyhában gyülekező nehéz füst, a helyett, hogy a tűzhelytől egyenesen elrepülhetne, a konyha ajtaján kénytelen ugy a hogy tud, kitódulni, miből aztán természetesen a

szobának s kamrának is jut elég. E vad szokás ime ismét nem csekély mértékben ártalmas az egészségre, s az ily helyeken a népnél, de főleg a mindig otthon levő gyermekeknél a szemfájás és gyuladások ugyszólván örökösek, mikből aztán idővel a legveszedelmesebb hályogok szoktak kifejlődni. Emberhez végül nem illő, s az egészségre hasonlag ártalmas szokás az is, mely hazánk szegényebb vidékein, a magyar ajku népnél ugyan nem, de a Kárpátokban lakó ruthén és tót fajnál annál gyakrabban előfordul, hogy t. i. a nép marhájával és baromfiával együtt lakik. Ez persze hogy a legnagyobb szegénység jele, s abban is találja mentségét az illetők között, de mi azt hiszszük, hogy alig lehet az ember annyira szegény, hacsak némi önérzettel bir, hogy magát e nyomoruságos együttlakásra kényszerittetni engedhesse. Kinek ép keze és lába van, tud munkálkodni, s ezen munka által bizonyára seholsem volna lehetetlen a barmoknak, bármily egyszerü és szegényes tartózkodást összegabajitani. E sajnálatos szokásnak tehát lelki szegénység, miveletlenség az oka; s hogy e szokást eltűri és fentartja, csak azt mutatja az ember, hogy még nagyon is közel áll azon szegény állatokhoz, melyekkel együtt lakik.

Valóban kivánatos volna, ha a felsőbbség e tekintetben hatalom szavával lépne föl, s szigoruan meghagyná, hogy kéményeket épitsenek, melyek a tűzveszélyeket is nagy mértékben kevesbbitenék; s tágas és szellős ablakokot készitsenek; az állatokkal együttlakást pedig teljesen eltiltaná. Ez intézkedés hasznosság és egészség szempontjából kétség kivül igen üdvös lenne.

Épitkezés dolgában helyén látjuk itt az illetők figyelmét a nagyobb rendre, csinra és szükséges ovatosságra is felhivni. Rendet, igaz, nem könnyü olyatén helységben létesiteni, mely már meg van, és pedig rendetlenül; de a szerencsétlenség elég sajnosan nyujt·néha alkalmat, midőn t. i. az ily helységnek egy része leég, a bajon legalább némileg segithetni. S ha már ilyenkor mindig nem is tehetjük azt, hogy két-három szük telket egygyé alakitsunk, s a sorból kiszoruló gazdának alkalmas helyen uj telket mérjünk, annyit mindazáltal kétségkivül tehetünk; hogy az utczának illető részét szabályozzuk; a lakházaktól az istállókat, csüröket s egyéb gazdasági épületeket illő távolságra elválaszszuk, szóval: mindazon rendszabályokat életbe léptethetjük, miket ovatosság szempontjából a józan ész sugal. A mi pedig a lakházak nagyobb és szellősebb ablakokkal és kéménynyel elláttatását illeti: e részben — ugy

hiszszük — könnyen segithetne magán, a ki csak egy kissé vagyonosabb és életrevalóbb, és belátja, hogy ablaktalan lyukakban egészségére ártalmas a lakás.

És ha már kisebb falusi gazdáink lakházaikkal rendesen oly keveset törődnek, hogy várhatnánk tőlök nagyobb figyelmet udvaruk s kertjök iránt? Tapasztalásból szólunk, midőn állitjuk, hogy hazánk számos helységeiben az udvar, a lakháznak ezen előtere, rendesen a legtisztátalanabb hely, hova minden szemetet, gazt, sőt trágyát is minden rend nélkül széthánynak; s melynek levétől és bűzétől alig mehet a jobbhoz szokott ember a gazda lakásába. S ez undok szokás hasonlag nem csak egészségi szempontból ártalmas, de káros is, a mennyiben azon trágyaszereket, miket földeink javitására kellene használnunk, nagy részben elvesztegetjük. Pedig kevésbe kerülne e részben is segitni magunkon, csak birnánk egy kissé nagyobb mértékével a rend- és tisztaság-szeretetnek. Pár napi munkával minden gazda elkészithetné magának telke alkalmatos részén, lakházától mindenesetre kissé távolabb, azon helyet, melyet trágyagödörnek nevezünk, s a hová aztán az istállóból kikerülő hulladékokat rendesen összerakhatná; mire ha még egy kissé nagyobb figyelmet is forditani nem restelne, hordhatna a trágya fölé, a mint az gyarapszik, vékony rétegenként földet, mi által nemcsak a trágya erejének kipárolgását előzhetné meg, hanem szaporitaná szántóföldei és rétjei számára a legbecsesebb trágyát is. Egy két napi munkával tehát, mely pedig csakugyan minden háztól könnyedén kikerülhet, szolgálnánk a tisztaságnak, rendbe hoznók udvarunkat, s egyúttal nevezetes hasznot is tennénk magunknak. E trágyahelynek nem szükséges mély gödör, hanem, csak olyszerü mélyedés, mely a közepén legfölebb félölnyi, s onnan a végek felé teknőszerüleg menetelesen fut ki a földszinre, hogy igy — midőn azt kiürítik — belőle a trágyával rakott szekér is könnyedén kijárhasson. A készitése alkalmával belőle kikerült földet a trágya érintett befedésére és szaporitására használhatnák, s hogy a trágyából kiszüremlő nedvesség elszivárgását is, mi annak legbecsesebb részét képezi, lehetőleg megakadályozzuk, a trágya-gödör fenekét, hol nehéz agyag van kéznél, czélszerü azzal kiverni, kibélelni.

Nem különben szomorú képét mutatják az elhagyatottságnak, falusi gazdáink kertjei, melyekben most kevés kivétellel csupán gyom és dudva terem. Pedig a kert az által, hogy a gazdának

keze ügyében fekszik, minden kis időt haszonba menni engedne, s nincs ház, a melynek lakói annyi időt el ne szakithatnának magoktól, hogy terjedelmesb házi kertet is kellőleg meg ne mivelhetnének. A kert annyira tűkre a gazda életrevalóságának, a menynyire egy más birtoka sem, mert ha kivül, teszem a külső földeken, sokszor mindent nem végezhet akkor és ugy, a mikor és a hogy kell : e miatt sok körülményben talál mentséget, a miket megváltoztatni a gazdának nem áll hatalmában; de ha a kert, mely házunk tövében fekszik, melyet teljesen elzárhatunk mindenkinek hozzájárulásától, a hol korlátlan urai lehetünk a mivelésnek, buján diszlő zöldség, gyümölcs és takarmány helyett mégis gyomot terem : akkor nem fogunk hibázni, ha annak gazdája felett a pálczát eltörjük; nem fogunk hibázni, ha az ilyennél külső és belső gazdaságában csak tehetetlenségre, hanyagságra következtetünk.

Messze vezetne bennünket, ha itt egész részletességgel le akarnók irni, hogy a gyümölcsöst és zöldségest miképen kelljen a gazdának kezelni. Növeljünk bár fát, vagy termeszszünk zöldséget, egyik sem jár valami boszorkánysággal, nagyobb mesterséggel, hanem a fő dolog csak az, hogy az elültetett mag vagy növény számára készitsük el kellőleg a földet; termékenyitsük azt jól, növése közben pedig óvjuk a szárazság ellen és gyomtól; a többit aztán megteszi az idő. S az ember könnyü szerrel, nagyobb szorgalom mint fáradság után, konyháját, asztalát izletes étkekkel, gyermekeit pedig egészséges gyümölcscsel láthatná el; mely utóbbit, ha magunk termesztenők bőségben, nem lennénk kénytelenek, mint most falvakon rendesen szokás, házaló gyümölcsárusoknak a leghitványabb gyümölcsfélékért drága gabonánkat vesztegetni.

Házaknál, hol a kertek nagyobbacskák, egyegy darab jó luczernásnak is mindenütt kéznél kellene lenni; igy aztán könnyü volna a közlegelőről rendszerint éhesen hazajáró tehénnek egészséges és hasznothajtó táplálékot nyujtani. Egy fél hold jól tartott luczernás eltáplálhat egész nyáron át két-három darab tehenet, s az igy tartott marha aztán ellátná a házat illőleg tejjel és vajjal.

A luczernás készitésénél megjegyzendő, hogy az különösen jól mélyen mivelt, termékeny, és kitisztitott földet szeret; mi végre igen czélszerü, hogy ahol a gazda magának luczernást akar készíteni, ott előbb olyan növényt termeszt, melynek mivelése kapálással jár; kukoriczát tehát vagy burgonyát legczélszerübb e czélra választani, de azok alá a földet egyszersmind derekasan meg kell trá-

gyázni. Őszszel aztán, mikor a kukoriczát vagy burgonyát kiszedtük, a földet azonnal fel kell szántani, s télen át, hogy a fagy és hó jól átjárhassa, nyitott barázdákban hagyjuk feküdni; tavaszszal pedig, mihelyt kellőleg felszikkadt, meg kell erősen fogasolni, néhány napra reá szántani, ismét befogasolni, s azután ugy hagyni, mig a vetés ideje eljő, mi april havában van s a szerint a mint a vidék később, vagy korábban tavaszodik, ujra fel kell szántani, s nyomban árpával vagy zabbal és luczernával bevetni. Az árpa vagy zab előbb vettetik a nyitottan hagyott magházakra, mik fogassal megjáratván, a luczerna rávetése s annak könnyü tüskeboronávali behuzása következik. Az árpát vagy zabot, melyet csak azért vetünk, hogy a gyenge luczernát védelmezze, ha fejeit hányni kezdi, zölden lassankint le kell kaszálni és fölétetni, ki azonban inkább szeretne magot venni arról, azt is megteheti, csakhogy az előbb érintett mód mégis jobb. Első évben, ha kedvező az idő, ősz felé már neg lehet kaszálni egyszer a luczernát; azonban természetes, hogy marhát vagy juhot, mely azt ily gyenge korában végképen összetiporná, legeltetés végett nem szabad rá ereszteni. Egy pozsonyi mérős földre (600 □ öl) a luczernamagból 8—10 fontot bátran vethetünk, mert a luczerna, kivált kezdetben, annál szebben áll, minél sürűbben van vetve. Következő év tavaszán az igy kezelt luczernát csakhamar kasza alá lehet venni, s ha a föld eléggé volt trágyázva, azon évben már megkaszálhatjuk négyszer-ötször. A kaszálást mindig virágzás előtt kell megkezdeni, s úgy intézni, hogy mire a luczerna magba készülne menni, már teljesen fel legyen étetve. Étetésnél csak arra kell vigyázni, hogy a marha a luczernát egyszerre nagy mennyiségben és nedvesen vagy pedig megmelegedve ne kapja, mert igy pazarlást teszünk a takarmánynyal s egyszersmind könnyen fel is puffaszthatjuk a marhát. Igen jó a luczernást télire egy kis érett trágyával, melyet a földön apróra szét kell gereblyélni — meghinteni, tavaszszal pedig, a növés megindulása előtt, keményen megfogasolni. Egyik ugy, mint másik, nagyobb diszlésére szolgál. Luczernát minden termékeny földbe lehet vetni, csupán az igen agyagos és nedves föld alkalmatlan számára. A luczerna jó földön sok esztendeig eláll, s van rá eset, hogy egy helyen 15 évig is folyvást jól diszlett; rendesen mégis 8—9 esztendő azon idő, a meddig eltartani szokott. Hol azonban a luczerna egyszer ily sokáig állott, ott aztán legalább is annyi ideig nem kell termeszteni azt ismét. Ta-

pasztalás szerint ugyanis a luczerna maga után egyátalában nem akar diszleni, ennélfogva ha kertünkben folyvást szándékunk zöld luczernával birni, azzal a kertnek egyszerre, legfölebb csak fele vethető be, hogy igy, midőn az egyik félen a föld azt teremni megunja, a másikban csinálhassunk újat; a régi luczernásnak helyét pedig legczélszerübb, feltörése után, kertnek vagy kapanövények alá használni, minők a kukoricza, burgonya, burgundi répa, mely utóbbi árpaszalmával, szénával, vagy sarjuval különösen jó tejelő téli takarmány, s melyből egy holdon szorgalmas mivelés mellett megterem 4—500 mázsa is.

Azoknak kedveért, kik a feljebb mondottakat tán szivökre vevén, belső telkeiken a jövőre kissé nagyobb rendet és csinosságot akarnának behozni, s belső telköknek egyúttal nagyobb hasznát is óhajtanák venni, közlünk itt egy pár rajzolatot, mik azt mutatnák, hogy a belső teleknek felosztása- és használatában miképen kellene eljárni.

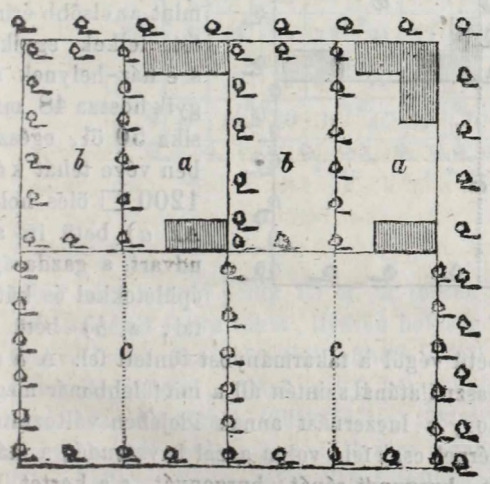

Ezen első rajz két belső telket mutat, melyek egyenkint egy-egy 1200 □ öles holdat tesznek, s melyeknél az *a*) betüvel jegyzett rész az udvart, a lakházzal és gazdasági épületekkel, a *b*) betüvel jegyzett a konyha-kertet, a *c*) betüvel jegyzett végül a takarmányost vagyis luczernást mutatja. A rajzolaton látható fák részint az utczán, részint magában az udvarban, kertben s takarmányosban állanak, s azok legczélszerübben gyümölcs- és szederfák lehetnének. A telek szélessége elölről 24, hossza 50 ölet tesz, s ilyetén mértékekkel az épületek egymástól elég távolra állittathatnak. Ezen telekből az udvar 300, a konyhakert hasonlag 300, a takarmányos pedig 600 □ ölet foglal el. Minthogy azonban, mint fölebb már megjegyeztük, a luczernás

örökké egy és ugyanazon helyen nem állhat, hanem legfölebb csak 8—9 esztendeig, a *c*) betüvel jegyzett takarmányosnak két egyenlő részre, mikép azt a pontozott vonalak mutatják, szükséges osztatnia, hogy igy aztán az egyik felét luczernával, a másikat pedig kukoriczával burgundi répával és burgonyával vetthessük be. Hasonlag lehetne a *b*) betüvel jelelt konyhakertnek is felét még luczernás alá használni, mivelhogy 150 □ öl untig elég arra, hogy a gazda házát és konyháját zöldség-félékkel elláthassa, s ez esetben a luczernás, midőn feltöretik, folyvást a konyhakerttel cseréltetnék ki.

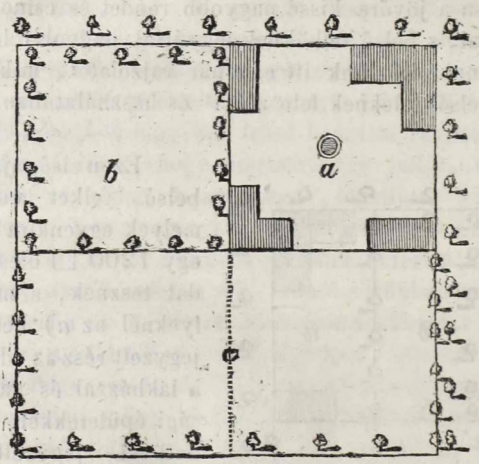

A második rajz hasonlag egy belső telket mutat, valamivel nagyobb gazdaság számára. Ez épen kétszer akkora, mint az elsőbb érintett telkek egyike, s e ház-helynek egyik hossza 48, másika 50 öl, egészben véve tehát két 1200 □ öles hold. Az *a*) betü itt az udvart, a gazdasági épületekkel és kúttal, a *b*) betü a konyha-kertet, a *c*) betü végül a takarmányost tünteti fel. A *b* és *c*) betük alatti térek használatánál szintén áll a mit fölebb már megjegyzénk, miszerint hogy a luczernást annak idejében változtatni lehesssen, mindenik térnek csak fele volna azzal bevetendő, a másik fél itt is kukoriczát, burgundi répát, burgonyát, s a kertet illetőleg zöldséget teremhetne. A nagyobb L) betü formáju saroképület lenne a lakás, a kisebb a pajta, a másik két hosszukás épület pedig szinek és istállók.

A tulsó lapon levő rajzolat végül egy — a második rajzolatban felvett mértékü belső telkekből álló helységet képez, mely-

ben összesen van 100 házhely, s e házhelyek mindegyike két-két hold. A falu derekán keresztül menő főutczának szélessége 20, a

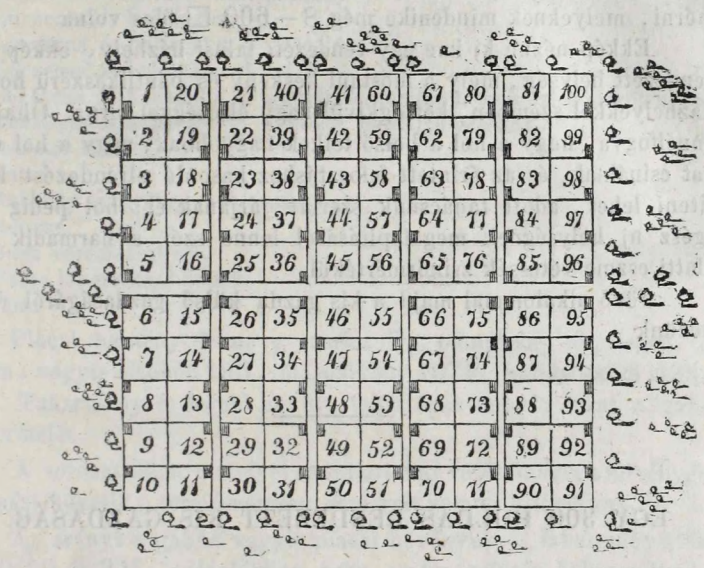

többi négy utczáé pedig 15 öl. A telkek nagyságánál s az utczák szélességénél fogva tehát, ilyetén helység tűz ellen alkalmasan biztositva lenne. Az utczákról jobbról balról két-háromszoros fasorokat kell gondolni, miket csak a kép kicsinysége miatt nem rajzoltunk oda. Az utczák kiültetésére, tekintve a selyemtenyésztésnek nagy hasznát, hol csak a vidék arra alkalmatos, mindenütt szederfákat kellene alkalmazni; máshol gyümölcs- és egyéb gazdasági fák is pótolhatván azoknak helyét.

A 45, 46, 55 és 56-ik számokkal jegyzett belső telkek, melyek egészen a falu közepébe esnek, s melyek együttvéve 8 holdat tesznek, a templom, oskola, helységház, jegyző és mesterlak, községi faiskola, meg az iskolával összekötendő gyömölcsös kert számára lennének forditandók; a helység tőszomszédságában pedig körüskörül, annyi fákkal beültetendő közös legelő hagyatnék,

mennyi a helység apró marháinak és a marhák kijárására okvetlenül szükséges lenne. E czélra minden házhely után egy-két holdnál több nem kivántatnék. Azon esetre, ha ily helységben külső gazdasággal nem biró zsellérek is telepittetnének le, ezek számára lehetne egyegy házhelyből három vagy négy belső telket kimérni, melyeknek mindenike még 8—600 □ öles volna.

Ekkép nézne ki ime egy rendezett falusi házhely, ekkép egy rendezett helység, mely a mostani keskeny és pántlikaszerü hosszu házhelyekkel szemben, kétségkivül nagy elsőséggel birna. Óhajtjuk ennélfogva, hogy a hol a belső telkek nagyobbak, vagy a hol ujakat csinálnak, és az érintett felosztáshoz hasonló elrendezést létesiteni lehet, adott tanácsunk szerint járjanak el; hol pedig egy egész uj helységnek megalapitásáról lenne szó, e harmadik rajz alatti eszme vétessék zsinórmértékül.

Jövő alkalommal majd a kis gazda külső gazdaságáról értekezünk

---

EGY 300 HOLDAS RENDEZETT KIS GAZDASÁG.

Hazánkban sok embernek van 300 holdja, de kevésnek utána kielégitő jövedelme. Nem tudunk gazdálkodni, s mindig másban keressük bajaink forrasát, csak önmagunkban nem.

Hogy 300 holdról okszerü eljárás mellett tisztességesen meg lehet élni, szolgáljon például egy ily rendezett kis gazdaságnak ismertetése.

A gazdaság egy régi jó barátunké, ki a gazdai mesterséget mérsékelt vagyonnal, több év előtt, mint haszonbérlő kezdette, jelenleg pedig értelmessége és takarékossága jutalmán szerzett sajátjában ül. Birtoka, mint emlitők, 300 holdnyi csak, de teljesen tagositva, s gazdasági épületekkel kellőleg ellátva. Ő ezen birtokot nem rég szerezvén, most javában a rendezés- és felszerelésel foglalkozik; mi vala hát természetesebb, mint hogy legutóbbi találkozásunkkor beszédünk e tárgyra csakhamar általment, s ő az általa behozott vetőrendet gazdaságán, mely jó középminőségü földdel bir, de sem természetes rétje, sem legelője

nincsen, nekünk a következőkben előadván, róla egyszersmind véleményünket kérte.

A vetőrend következő:

1) Kukoricza magnak, trágyázva.
2) Árpa, luczerna- és baltaczimmel.
3) Luczerna és baltaczim
4) Luczerna és baltaczim } kaszálónak.
5) Luczerna és baltaczim
6) Luczerna és baltaczim } legelőnek, miután a 6-ik sz. tábláról nyár-
7) Luczerna és baltaczim } előn egy kaszálás vétetett.
8) Buza és rozs.
9) Zab.
10) Bükköny trágyázva, takarmánynak.
11) Repcze.
12) Buza vereslóherével.
13) Veres lóhere kaszálónak.
14) Rozs.

Piaczi termény lenne e szerint 7, takarmány 6, legelő 2 táblán, vagyis elsőből 150, másodikból 107⅒, harmadikból 42⅒ hold. Takarmány és legelő együtt, tehát épen annyi, mint a gabna-termelés.

A sorozat ellen, melylyel az ismertetett vetőrendben a növények egymást követik, természetesen nem volt semmi kifogásunk.

Az arányt a gabna vagyis piaczi növények és takarmányfélék között 50 és 35⅒ százalékban azon esetre szintén helyesnek találtuk, ha a takarmányfélékből általában holdankint 25—30 mázsa termés remélhető, s ennyit pedig, miután a takarmánytermelés súlya a nagy terméstadó luczernára és baltaczimre van fektetve, bizvást fel lehetvén venni, az évenkint trágyázandó két tábla, vagy is az egész birtoknak heted része meg leszen trágyázható.

De nézzük ugyane tekintetet, t. i. a trágyázást más oldalról is.

Fölebbi vetésforgásban a táblák 21⅒ holdasok levén, kettőnek azaz 42⅒ holdnak megtrágyázásához, holdjára 250 mázsát számítva, szükséges 10,700 mázsa trágya.

Van pedig, vagyis inkább lesz valószinüleg trágyaanyag: először is az öt tábla takarmány, azaz 107⅒ holdról 27½ mázsa átlagos terméssel 2945 mázsa; a két tábla piaczi növény, vagyis 150 holdról 20 mázsával 3000 mázsa szalma és szár, összesen tehát mintegy 5945 mázsa trágyaanyag; mit kettővel sokszo-

rozva*) tesz a remélhető nyers trágya 11,890 mázsát, a nélkül, hogy a legelőről haza kerülő trágyamennyiség, melyet elvesztegetésre és trágyaapadásra elhagyunk, számba vétetnék. Miből tehát ismét kitűnik, hogy az arány a gabna- és takarmánytermelés közt helyes, megállható; mert a gazdaság a szükséges trágyát takarmányából és szalmájából kellőleg ki birja állitani.

Ereje a gazdaságnak áll 8 ökör- s 4 lóból, mely utóbbiak hat ökörnek felelvén meg, esik aránylag az egész gazdaságból egy ökör erejére 21⅒ hold, mely arány a tapasztalás bizonysága szerint szintén olyan, a minőnek belterjesen mivelt gazdaságban lenni szükséges.

Haszonhajtó állatokul a gazdaság, a házhoz szükséges teheneken kivül, juhot számszerint mintegy 400 darabot tart.

Nézzük a takarmány és szalma mit mond ehhez?

A 3000 mázsa szalma és szár, 2½ mázsát véve belőle 1 mázsa szénával felérőnek, tesz 1200 mázsa szénaértéket; ehhez adva a 2945 mázsányi takarmányt, tesz a gazdaság összes takarmánya szénaértékben 4145 mázsát.

Ebből felemészt a 400 darab juh hat hónapon keresztül, a mig t. i. legelőre nem járhat, naponkint 2¼ fontot számitva darabjára, összesen 1620 mázsát; a 8 ökör és 4 ló pedig, egyre egyre naponkint 25 font szénaértéket véve, összesen egész éven át 1095 mázsát; marad tehát még tehéntartásra 1430 mázsa szénaérték, melylyel hasonlag gazdagon kitartható egész éven keresztül teljes istállózás mellett mintegy 15 darab. Ha pedig barátunk a tehenek számát talán sokallaná, ugy a mennyivel ezekből kevesebbet tartana, annyival szaporithatná aránylag juhainak számát. Istállózási tartást értve, egy tehénnek élelmén 10 darab juh tartható ki.

Helyes tehát a tartandó juhok, a haszonállatok, s a vonós erő mennyiségéhez képest a takarmánykészlet is, mely ismét szalma és széna közt, mivelhogy mindkettő súlyra nézve csaknem egyenlő mennyiségben van, szintén helyesen oszlik fel.

Nézzük most, hogy állunk gazdaságunkban, melynek — mint megjegyzők — semmi természetes legelője nincsen, mondom: nézzük, hogy állunk legelő dolgában?

A mesterséges legelő összesen két tábla, vagyis 42⅒ hold; a tartandó juhok száma ellenben 400 levén, esik azokból egy holdra

*) Tapasztalás szerint ugy találtatott, t. i. hogy egy font száraz takarmány vagy szalma egyremásra két font nyers trágyát szolgáltat.

csaknem 10 darab. Tiz darab juhnak kell naponkint 25 font szénaérték, negyedfél hónapon keresztül tehát, a meddig t. i. kizárólag a vetett legelőre lesz szorulva, 23% mázsa, ennyit pedig — sőt annál többet is, a luczerna- és baltaczimből álló legelő holdankint könnyedén megterem, miből kitetszik, hogy a legelő mennyisége is helyes arányban áll a tartandó juhokkal.

S mindezek után természetesen csak helyeselnünk kelle a barátunk által elrendezett gazdálkodást, főleg miután tőle még megértők azt is, hogy nála jobb és czélszerü gazdasági eszközökben sincsen fogyatkozás, s nem állhattuk meg, miszerint előtte azon óhajtásunkat ki ne fejeztük volna, hogy bár az ő gazdaságához hasonló, az övéivel megegyező körülmények közt, minél számosabb lenne az országban.

Ugyde, kérdi az olvasó, mi lesz hát s mi lehet az ismertetett gazdálkodás s elrendezés után a tiszta jövedelem?

E kérdésre engedelmet kérünk, ha egy kissé feltételesen felelünk.

A tiszta jövedelem, tisztelt olvasó, feljebbi gazdálkodás mellett lehet holdankint 5 pfttól 10 pftig, sőt azon tul is, a szerint t. i. a mint annak kivitele ügyesebb- és pontosabban, vagy ügyetlenebből és hanyagabbúl fog történni. Hogy barátunk közelebb fog állani a 10, mint az 5 forinthoz, az iránt előre kezeskedni mernénk.

Különben: mivelés, gazdasági eszközök, trágyázás, gyapjumennyiség és minőség, utánlátás — mind megannyi befolyásos tényezők ez érdemben, s a jövedelem azon arányban megy közelebb, sőt tul is, holdanként a kimutatott határon, a mint azok inkább-inkább megütik a mértéket, s megforditva: annál inkább száll alább, minél kevésbbé elégiti ki az okszerü és pontos gazdálkodás kivánatait.

Szóval: barátunkhoz hasonló okszerü és önálló kis gazdát minél többet ohajtanánk mi az országnak; s hogy gazdaságunk rövid időn egészen más alakot fogna magára ölteni, meg van győződve a

„GAZDASÁGI LAPOK“
szerkesztősége.

A VÁNDOR LEGÉNY.

Hogyha üres az embernek
Zsebje : üres a has is.
Zsebem üres, ennélfogva
Üres az én hasam is.

Tegnap ettem utójára,
Az igaz, hogy keveset,
No de semmi! van elég, ki
Én helyettem is evett.

S holnap ujra nap lesz, akkor
Ehetem majd . . . ha lesz mit.
Addig reménység anyámnak
Szívom édes emleit.

Hasam üres, de helyette
Tele vannak szemeim,
Megtöltötték a hidegtől
Kiszoritott könnyeim.

És az jó, hogy ily hideg van,
Legalább sietnem kell,
S igy a csárdát, mely még messze,
Szaporábban érem el.

Gyí, te fakó, gyí, te szürke,
Gyí, két lábam, fussatok! . .
Milyen áldott két csikó ez,
Egyik sem kér abrakot.

Egyik fakó, másik szürke,
Mert nadrágom két darab,
Egyik szárát úgy toldottam
A másikhoz a minap.

Volt nekem jó uj ruhám is,
Volt nekem szép új ruhám;
De kimélni kel az újat . . .
Hogy ne kopjék, eladám.

S hogy kijátszam a haramját,
Ki megállit, meglehet:
A legelső kocsmárosnak
Általadtam pénzemet.

Most a mely'k zsivány nálam csak
Egy fillérre is akad,
Díjúl annak én azonnal
Fizetek száz aranyat.

Nincs zsivány, de a helyett a
Szél kutatja zsebemet.
Szél barátom, ne kutyálkodj',
Megütöm a kezedet.

Tréfa, a mi tréfa, de ez
Kriminalis rosz idő,
Összeesküdt ellenem ma
Szél, hidegség, hó, eső.

Az az egyetlen szerencsém,
Hogy mezitláb útazom,
Tele menne vízzel sárral
A csizmám e rosz uton.

Gúnykaczaj gyanánt süvöltöz
Fölöttem a fergeteg.
Hadd gúnyoljon! rajta egykor
Én is jókat nevetek.

Ád az isten egy kis műhelyt,
Ád az isten majd nekem,
Benne lesz meleg kandallóm,
Feleségem, gyermekem . . . . .

Ott ha a szél, e czudar szél
Ablakomnál megjelen:
Olyat kaczagok szemébe,
Hogy megpukkad mérgiben!

PETŐFI.

MELEG DÉL VAN.

Meleg dél van itt kinn a mezőben,
Rakja a nap a tüzet erősen.
Meleg dél van, meglippen a madár,
A fáradt eb kiöltött nyelvvel jár.

Két lyány gyüjti ott a széna rendét,
Két siheder hordja a petrenczét,
Hejh de nem telik nagy kedvök benne,
Mert ilyenkor súlyos a petrencze.

Legjobb dolga van most a királynak,
Vagy ott annak a gulyásbojtárnak;
Király pihen aranyos karszéken,
Gulyásbojtár kedvese ölében.

PETŐFI.

VARJU ISTVÁN.

(Elbeszélés.)

(Vége.)

Szücs József otthon jobban meggondolta a dolgot s kezdett irtózni azon gondolattól, hogy Marcsa Varju Istvánné legyen. Szomszédját kissé parasztos, s nagyon vén embernek találta leányához. Aztán félt a világ szájától is. Majd azt fogják mondani: Szücs József leányával fizeti adósságait s Varju István megvette testét lelkét. De az eladósodott embernek csak félakaratja lehet s ha e mellett még feleségétől is függ, annyi sem.

— Miért ne lehetne Marcsa Varju Istvánné, mikor lehet s lesz is — kezdé a perpatvart felesége, ki szörnyüképp szánakozott férjeura együgyüségén, — talán bizony azért, hogy Varju István gazdag s neked maholnap mindenedet elekzekválják? Persze hogy azért, oh te nagyon okos ember vagy, nincs párod kilencz puszta vármegyében. Varju István nem illik hozzánk? Még te mondod azt! Milyen nagyra vagy vele, hogy testvéred ügyvéd s egy kereskedő leányát vette feleségül. Persze az én familiám semmi, én nem vagyok nemes leány, én nem tudom mi illik, mi nem. Tudom biz én, de azt is tudom, mit te nem tudsz, hogy az embernek sok nem szeretem dolgot meg kell tennie, ha hasznát látja. — Varju István vén ember — azt mondod. Ojé mily kevés eszed van. Te azt föl nem éred észszel, hogy igy Marcsa hamarább lehet gazdag özvegy, ki aztán ujra férjhez mehet kedve szerint, még ifju korában. Mit mond reá a világ? Bánom is én akár mit mond. Megfizeti-e adósságodat a világ, vesz-e leányodnak uj ruhát, ad-e nekem a konyhára csak egy krajczárt is? Azt fogja mondani a világ, hogy irigykedik; kire pedig irigykednek, nincs annak rosz dolga.

Ha Szücsnében megeredt a szó, meg nem állitotta ember.

Szücs József már esztendők óta nem is merte megpróbálni ezt a mesterséget, miután sokszor keservesen beletörött bicskája. Most is csak hümmögött, hol nem szerette rázta fejét, s néhol el is álmélkodott, mintha csakugyan hinni kezdené, hogy feleségének igaza van.

— Persze rázod a fejed. No jól van, ne add hát oda leányodat. Kinek adod aztán, ki veszi el, ha Varju István ekzekválja rajtunk adósságát, s ha amugy isten igazában neki indulunk szegényedni? Senki, épen senki, legfeljebb valami ágról szakadt ember. Még az e diák is oda hagyja, pedig nem hiszem, hogy valami birtokos ember fia legyen, ha mindjárt itéletnapig is dicsekszik. Hanem azért te csak rázzad a fejed, ne félj, akkor nem fog semmit mondani a világ, még nem is irigykednek, dehogy irigykednek, csak szánni, sajnálni fognak. Csak rázzad a fejed, bizony sokra méssz vele. Meg tudod-e fedetni házadat, pedig már a hátsó szobában beszivárog az eső. Persze rázod a fejed. Adsz-e a konyhára annyit, mennyit eddig adtál. Még megérem, hogy éhezni fogunk. Persze te rázod a fejed. Tudsz-e nekem uj ruhát venni? Három álló esztendőig viseltem fekete selyem ruhámat, ugy hogy már a szolgálótól is szégyenlem. Persze te rázod a fejed. Mindjárt itt a vásár, fogadok, hogy még uj fazekat sem vehetek. Nem lesz miben főzzünk. Persze te rázod a fejed. Nem is értesz egyébhez. Csak rázzad, meddig kedved tartja: én azért férjhez adom Marcsát. Az én leányom ő, nem a te fiad. Ha fiu volna, nem szólnék dolgába, de minthogy leány, nem bánom, ha még jobban rázod is a fejed.

Igy nyelvelt Szücsné, férje pedig nem rázta többé fejét, hanem megnyugodott sorsában. Különös ember volt ez a mi jámbor Szücs Józsefünk. Bele szólt a város és egyház dolgaiba, csak otthon nem volt szava; tisztelték, becsülték szomszédai, mert tanult és jószivü ember volt, csak felesége és leánya nem vették számba; mindenkinek tanácsot adott s maga mindig felesége tanácsát követte; a prókátor emberekkel országos dolgokról vitatkozott s háznépének soha sem volt rendén szénája. Mióta adósságokba keveredett ritkán pendült igazi vig kedve s tán boritalra adja magát, ha felesége nem vigasztalja tanácsaival s nem talál mindig módot, hogy régi adósságát ujakkal tisztázza. Sokszor próbált ugyan egynek másnak ellenállani a háznál, de mindig belesült. Szóval valóságos derék ember vált volna belőle, ha felesége nyelv nélkül jő a világra. Azon-

ban ki tehet arról, hogy Szücsné nyelvvel született s férje ugy fél tőle, mint a tűztől? A jámbor most is hagyta folyni a dolgot s férfiúi büszkeségét oly formán nyugtatta meg, hogy ha Marcsa fiu volna, csakugyan nem engedné meg neki, hogy feleségül vegye Varju Istvánt.

Szücs Józsefné nem találta otthon helyét, ugy fúrta oldalát a titok. Mig leánya a templomból hazajött, be kellett járnia, mennyi szomszéd- és komaasszonya van s elmondania, hogy miféle nagy szerencsétlenség érte az ő háznépét. „Csak képzelje lelkem — mondá itt is, ott is — csak képzelje Varju István bele bolondult leányomba — oh hogy az isten akárhova tegye a vén ember dolgát! — hallott-e lelkem valaha ilyet — csak képzelje, ahoz a csuf öreg emberhez akar menni, — szereti lelkem, ugy szereti, mint valami ifju embert — na csak nézze! — ugyan beszélje le róla, még azt a szégyent teszi rajtam, hogy hozzá megy férjhez. Tudom lesz pletyka, mind azt fogják mondani, hogy csak pérzéért ment hozzá — oh mert ez a Kecskemét csuf pletyka város. Én eleget mondom, hogy ne tegye, de nem lehet birni vele, erőltetni pedig nem erőltethetem; mert én szabad akaratjára hagyom leányomat, hogy válaszszon akárkit, szegényt vagy gazdagot, csak becsületes embert. Már most tanácsoljon lelkem, mittevő legyek. Én hagyom a dolgot a maga utján, lássák mit csinálnak. Igaz-e?

A jó szomszéd- és komaasszonyok tudakolták, tanakodtak és vigasztalták szegény Szücsnét, mikor pedig elment rágalmazták és irigykedtek rája. Milyen nagy csatarát ütöttek ezek a vén satrantyuk, kik a magok dolga helyett mindig a máséval foglalkoznak. Nem hijába, hogy egy óra mulva már tudta az egész város s mindenki kitalálta, hogy Varju István miért ballag az aranymüveshez. Csak Marcsa nem tudott semmit a dologból, de nem is akart s veszekedni kezdett anyjával, ki természetesen nem maradt adós. Már ez régi szokásuk volt nekik, hogy mindjárt-mindjárt összevesztek, pityeregtek, aztán vihogtak s kényeztették egymást. Mikor együtt látta az ember őket, nem tudta megmondani, melyik inkább egymáshoz való: a leány-e anyjához vagy az anya leányához.

— Megyen az ördög ehez a vén emberhez — kiálta Marcsa, oda vágva nyakkendőjét az ágyra — még meg se álmodtam. Ugyan hogy is gondol affélét anyám?

— Csak vágd jobban oda azt a kendőt, hogy szakadjon el,

tudom mostanság nem fog apád helyette mást venni — mondá Szücsné a kendőt szépen összefogva.

— Bánom is én — felelt durczásan Marcsa, kikapva anyja kezéből kendőjét.

— Te Marcsa ne hozz méregbe! — fortyant föl az anya s kikapva leánya kezéből a kendőt, s most már maga vágta az ágyra. — Azt mondom el ne rontsd szerencsédet s gondold meg, hogy szegényedünk.

— Én Ladányihoz megyek, megigérte hogy elvesz, birtokos nemes asszony leszek, az ám!

— Na csak nézze meg az ember! Apádra ütöttél édes leányom. A világra olyan vagy, mint apád. Annyi eszed van, mint a libának. Te azt hiszed, hogy Ladányi valami jó házból való. Valami mesterember fia lehet édes leányom, valami csizmadia fia, fogadni mernék száz forintba. Lásd én csak azért néztem el, hogy a házhoz jár, mert megtanitott gitározni, mulatságos vig ember s jól tölti az időt. Liba vagy édes leányom, hanem gyere ide, a miért olyan szépen felöltöztél adok valamit, gyere ide rosz leány, nem érdemled meg, hogy szeresselek, gyere galambom! — csalogatta Szücsné Marcsát, szép arany fülönfüggőket mutogatva.

— Be szép! — csodálkozék Marcsa, mig anyja felczifrázta a fülönfüggőkkel — édes anyám még is azt mondja, hogy szegényedünk.

— Ugy-e szép; lásd Varju István küldötte. Adott-e neked Ladányi egyebet virágnál, hajkenőcsnél, aztán azoknál a kérdező és felelgető kártyáknál? Jaj be jól illik neked galambom! Ha férjhez méssz, mindened lesz, mit csak szád és szemed kiván. Jó mikor ifju asszonynak vén férje van. Mindent megtesz a kedvéért, az ifju csak addig szereti a leányt, mig elveszi. Tudom én, apád is addig tejbe vajba fürösztött, mig leány voltam, most már azért is haragszik, ha egy uj ruhát veszek. Nézd lelkem, nekem is milyen szép kendőt küldött Varju István. Az igaz, már kiment a módiból, a feleségéé lehetett, de ujdonuj, nem hiszem, hogy egyszer is lett volna a nyakán. Veszen ilyet nekem apád? Eszébe se jut. Csak adósságot csinálni s töprenkedni tud.

Szücsné felpróbálta a tükör előtt a régi uj kendőt, leánya megigazitotta, hol nagy ránczot vetett, aztán mind ketten megbámulták egymást, milyen szépek.

— Csak ne volna olyan parasztos és vén ember — szólalt meg hirtelen Marcsa, régi fülönfüggőit a tükörfiába téve.

— Soh'se búsulj azért Marcsa. Ha meghal, ujra férjhez mehetsz, nem bánom, ha Ladányit választod is. Aztán ne félj, eligazitok én mindent, rendbe hozzuk ökemét, nagyobb házat tartunk, kissé uribb embert faragunk belőle. Te bolond, mindene reád marad, fiát kitagadta, atyafia nincs. Beh gazdag leszesz galambom! Irsai Jánosné megpukkad mérgében! Tudom nem csúfolódik többet fekete selyem ruhámmal.

— Igen de —

— Jól van édes leányom jól van, kissé vonogasd magadat, aztán csak akkor tégy kedvére valamit, mikor igen meg akar haragunni. Nagyon kezedre kell szoktatnod, Varju István nagyon bakafántos ember. Ma délbe ide jő ebédre. Ne tedd föl uj fülönfüggőidet, majd azt gondolja, hogy nagyon kapsz rajtok. Te kis bolond. Ki gondolta volna ma reggel, hogy még este menyasszony lesz belőled.

Marcsa nem juthatott szóhoz. Anyja annyit beszélt, annyi tanácsot adott neki, már egészen kezdé beletalálni magát uj helyzetébe. Arra pedig nem volt ideje, hogy Ladányira gondolhasson, mert épen harangozták tizenkettőt s Varju István, hegyesre kipödrött bajuszszal, kiberetválkozva, czifrán kicsipve magát, fokossal kezében a szobába rontott. Nagyot sikoltott Marcsa s beszaladt a benyilóba, hogy betegye a fülönfüggőket s jobban kicsinositsa magát. Varju István tudta, mit gondolnak ilyenkor a leányok. Hej ha ifju legény volna, mint utána szaladna, mint elnyaggatná, a helyett most egy pohár szilvóriumot ivott meg, megbeszélte Szücs Józseffel a világ dolgát és Szücsné hizelkedésére meg-megpödörte bajuszát s azt mondotta: Hamis csont maga Szücsné asszony, eszem a zuzáját.

Mikor Erzsi felhozta a levest, elkomorodott Varju István, eszébe jutott fia s ugy képzelte, mintha ez a leány ártatlan arczával, szelid szemeivel vén bolond, vén hamis lelkűnek nevezné s nyakon akarná önteni a leveses tállal. Azonban midőn bejött Marcsa s nagy begyesen melléje ült, mindjárt jó kedve kerekedett. Ugy félszemmel pislantott rája s nem állhatta meg, hogy kezével meg ne lapogassa hátát s mikor Marcsa haragunni kezdett érte, ne kaczagjon egy nagyot, s ne sugja Szücsné fülébe: e csak a kezdete ugy-e anyám asszony! Az ebéd vigan folyt. Szücsné sokat beszélt,

minden tálnál engedelmet kért a rosz ételért, Varju István pedig dicsérte, csak a kenyeret gyalázta; mert azt hitte, hogy Marcsa dagasztotta. Faggatózni akart, próbálni a régit, azt hitte búfejével, hogy a Szücs Marcsa-féle leányok most is dagasztani szoktak, mint az ő ifjuságában, s nem bizzák az affélét anyjokra vagy a szolgálóra. Marcsa ki is akarta mondani, hogy ő nem dagaszt kenyeret. Evvel egyszersmind azt is tudtára adta volna az ő jövendőbelijének, hogy mikor felesége lesz, ne várjon tőle efféle paraszt munkát. De Szücsné nem akarta elrontani Varju István tréfáját s oda vetette: nem lehet mindenkinek oly jó buzája, oly jó kemenczéje, mint Varju István uramnak, ha abból és abban sütne Marcsa, ő bizony tudja, hogy egész nap enné kenyerét valaki. „Ki az a valaki Szücsné asszonyom? Kérdé Varju István — ki az a valaki galambom Marcsa? Persze nem felelt senki, Varju István pedig kaczagott, megpödörte bajszát, hirtelen megölelte Marcsát, csókot nyomott arczára felkiáltván: szeretlek, szeretlek, mint a lágy kenyeret! Marcsa előbb csodálkozott, hogy Varju István vén létére oly erőset tud ölelni, aztán nagyot sikoltott, mire Szücs Józsefnek ijedtében torkán akadt a falat s csak tikkadva nyöghette: „Enyje szomszéduram!“

— Fiam uram, ha mondom! kiáltá nagy kedvében Varju István még mind szorongatva a sikoltozó Marcsát. Szerencsétlenségre épen akkor hozta be Erzsi a sültet. Varju Istvánnak, mihelyt szeme a csodálkozó Erzsiével találkozott, kezdett rosz kedve lenni. Mintha a csók megfagyott volna ajkán s lelki szájával valami keserü italt innék. Azt hitte, hogy Erzsi csufolkodik vele, pedig csak ő szégyelte magát előtte s jobb érzése ilyformán szólalt meg lelkében: szomorú mulatság a vén ember szerelme! Görbe szemekkel nézett Erzsire és fészkelődött székén. Szegény Erzsi reszketett félelmében s Varju István egy heves mozdulatára elejtette a tálat. Oda esett biz a Varju István és Marcsa közé s minthogy szorosan egymás mellett ültek mindegyiknek kijutott a sültből is, a zsirból is, a tört cserépből is: szóval Erzsi akaratán kivül megpecsételte szerelmi szövetségöket. Szép historia lett aztán ebből, Erzsi sirni kezdett és Szücsné, hogy még jobban sirjon, nyelvével és amugy kezével is illendőkép bátoritotta; Marcsa sikoltott s a másik szobába rohant ruhát váltani, Varju István pedig mérges szitkokra fakadt, mig Szücs József valóságos részvéttel nézett a porba hullott bélpecsenyére.

Azonban Szücsné hamar nyélbe ütötte a dolgott. Kifordult a konyhára, behozta a maradék sültet, Varju István elé tette, rettenetesen kinálkozott, majd leánya helyére ült, nagy hirtelenséggel feltörölte a pecsétet Varju István gavalléros öltözetéről s avval vigasztalgatta, hogy van neki oly essenciája, melylyel ugy ki lehet venni a pecsétet, mintha ott sem lett volna.

— Essenczia, édes szomszédasszony, essenczia, de mi a menyküért tartják a háznál ezt a leányt? Ugyan hát nem ismerték atyját a részeges szürszabót, ki oly gyalázatos életet élt? Bizony kevés jóra tanithatta leányát. Csodálkozom, hogy eddig még nem lopta meg kigyelmeteket. Meglássa szomszédasszony, hogy még csufot tesz kigyelmeteken.

— Tudja édes szomszéduram isten nevében is csak tesz az ember valamit. Megszántam szegényt, mikor árvaságra jutott és szolgálatomba vettem. Legalább nem koldul az isten adta s tanul valamit, mert tudja szomszéduram nem minden háznál lehet tanulni. Aztán nem is olyan rosz leány, csak az a hibája, hogy mindjárt felduzza az orrát s oly szomorú, hogy sajnálja az ember nyakon ütni. Különben jól főz, varr, mos s Marcsa sok hasznát veszi, mert lássa szomszéduram, mi nagy házat tartunk, nekünk nem mindenféle leány tudna főzni, az én uram nagyon válogatós, sok nálunk a mosás, téglázás, olyan ruhát, fehérnemüt, mint Marcsa kettő sem visel Kecskeméten.

— Hát azt képzeli a szomszédasszony, hogy az én ruhám olcsó. Még az volna szép! Szilágyi a pesti gombkötő hányta ki ezt a dolmányt, posztóját a váczi utczában vettem, hogy is hijják, tudj' az ördög, valami Erger-berger kereskedőtől, első kereskedő Pesten, varrni sem varrták Kecskeméten, Kostyál varrta s ugy megfizettem érte, mint akármely nemes ember, s igy pocsékká tenni.

— Tudom, tudom, hiszen látszik rajta. Nem azért mondom, mentsen isten. Szomszéduram egyik zsebével is megvehetne minket. Hanem én bizony ha szomszéduramnak volnék egészen másképp öltözném. Pantalont attilát hordanék s fényes csizmát. Inkább megilleti az szomszédurat, mint akárkit. Hiszen szomszéduram megvehetné az egész utczát, mégis csak ugy jár, mint valami közönséges ember, oly háza van, hogy mindenki irigyli, még is csak ugy él, mintha félne az éhenhalástól. Én bizony kimondom, ha haragszik, ha nem — folytatá Szücsné barátságosan meglapogotva Varju Istvánt — mi szegények vagyunk még is jobban élünk. Az

igaz, nekünk nagy az atyafiságunk, leányunkat is ugy neveltük, hogy nem minden embernek adjuk oda, uram még hivatalbeli is lehet, adnunk kell valamit a világra. . . .

Szücsnében meg nem állott a szó legalább egy jó negyedóráig. Mennyi mindent elbeszélt egy szusz alatt! Elmondta, hogy Varju István annyi fáradtság, törődés után s annyi vagyon mellett mily szép napokat élhetne, hogy Marcsa kéről közöl alig tud választani, még is szomszéduramat választotta, hijába, jól van nevelve, kiismeri a derék embert; kissé akaratoskodik ugyan, a fülönfüggőket sem tette még föl, mert Ladányi szebbeket vett volt neki, no még olyan gyermekes, de jó gyermek, nem is illik tisztességes leánynak nagyon kapni a szerencsén, ezért a nagy szerencséért egész Kecskemét irigye lesz, hadd irigyeljék szegényt, csak legyen boldog. Aztán azt is megkérdezte leendő vejétől, hogy ugyan mennyire becsüli összes vagyonát s midőn ez ujjain előszámlálta az ezer meg ezer forintokat, csak összecsapta kezét és sirva emlegette, hogy milyen boldog lesz az ő unokája az a icziny-picziny fiucska, ki mindezt öröklendi.

Varju István mosolygott s megveregette Szücsné vállát. Mindig örömest hallgatta a hizelgést s ha vagyonáról volt szó, eldicsekedett volna itéletnapig. Ittassá tette a bor, hizelgés, és szerelem, s oly büszkén nézett szét, mintha Szücs József az ő ingyen kegyelméből hörpölgetné borát, Szücsnének roppant szerencse volna, hogy mellette ül s rá nézhet. Nagy elégtétel volt neki, hogy fenhéjázó szomszédai oly alázatosak, annyira kedvében járnak s azon gondolatra, hogy neki még icziny-picziny fiucskája lesz, egész lelkéből nevetett, egész erejéből ivott. Arcza fénylett s bajusza szintugy neki hegyesült. Csak akkor komorult el, midőn Szücsné Miskát kezdé emlegetni. „Ne emlegesse szomszédasszony — kiáltá mérgesen az asztalra ütve — nekem nincs fiam. Még ma, ebben az órában testamentumot teszek, kitagadom. Mindenemet leendő kedves fiamnak és feleségemnek testálom. Nem hiszi a szomszédasszony? Enyje teremtettét! Hivassanak kigyelmetek egy prókátort. Ma legyen a mátkaság és testamentum egyszerre. Fogja szomszédasszony e gyürüt — folytatá Varju István mindinkább neki derülve — huzza föl Marcsa ujjára, szép gyürü ám, tudom, az a fityfirity diák soha sem adott ilyet neki, veszek én fülönfüggőt is, a legszebbet a világon. Varju István felesége nem fog semmiben fogyatkozást szenvedni s elbujhatik mellette akárki leánya.“

Az ügyvéd csakugyan eljött s az egész társaság oda számitva a boros kancsókat is, a másik szobába távozott, hogy a végrendeletet kifőzze. Ezalatt Marcsa nemcsak ruhát váltott hanem gyürüt is. Ujján bizonyos lószőrgyürű helyett, melyet Ladányi saját kezeivel kötött, Varju István vastag arany gyürűje csillogott. Mihelyt szülői kimentek a szobából, besompolygott s el kezdett az ajtón hallgatózni. Hallotta, hogy róla s leendő gyermekéről beszélnek. Elugrott onnan, mintha ott sem lett volna, aztán mosolygott, meg elkomorult. Vajjon miről gondolkozott? ő bizony csak arról, hogy ideje már férjhez mennie, örömest is menne Ladányihoz, de azt a vén bolondot ki nem állhatja. Marcsa kisasszony — igy nevezte őt a szomszédság — valóban ragaszkodott is Ladányihoz, mert mindinkább kezdé belátni, hogy két szék közt a pad alatt marad. A két szék között pedig, a kecskeméti uri és nem uri rendet értjük. Ugyanis Marcsa nagyobb kisasszonyt játszott, mintsem a szegény legények merjenek hozzá közeledni, a gazdagokhoz pedig ő volt szegény. Abban a különös helyzetben volt, mi nem egy leánynak baja a mai világban, hogy a kik jártak hozzá nem kérték meg, a kik meg megkérték volna, nem bátorkodtak átlépni küszöbét. Diák uram, ki szegény volt s magát gazdagnak hirdette, épen jó volt arra, hogy a két szék közt pad alá eső Marcsát karjaiba zárja. Ebben nem is volt hiba. Egész hűséggel megtette ő ezt mikor csak lehetett, sőt azt is igérte, hogy elveszi, mihelyt atyjával, ki biharmegyei birtokos nemes ember, kibékül. Marcsa természetesen inkább szeretett volna egy fiatal nemes felesége lenni, mint amolyan parasztos vén emberé. Mindez eszébe ötlött most, s nem volt mellette anyja, ki fejéből kiverje. Be akart menni a másik szobába, hogy visszaadja a gyürüt és szemébe mondja Varju Istvánnak : kend vén bolond, de nem volt bátorsága. Ekkor el kezdett sirni. Könnyen állott nála a sirás, sokszor sirt már életében : ha nem telt pénz oly ruhára, minő a főbiróné leányáé volt, ha nem hivták meg ez vagy amaz ügyvéd báljába, s több más fontosabb alkalmakkor, de soha sem ily keservesen. Azt is meggondolta, hogy bármily szegényen boldog lehetne Ladányival s a mint az ágyon fekvő gitárra tekintett, ugy tetszett, mintha mind megzendülnének lelkében ama szerelmes nóták, melyekre Ladányi tanitotta. Igazán el volt érzékenyülve s látszott, hogyha anyja s a világi hivság nem bolonditaná, tudna oly leány is lenni, kinek szive helyén. Becsületére váltak a kö-

nyek, de bizony nem érdemelte meg szeretője, ki azokat képes volt oly czudarul letörülni.

A mint Marcsa ott állott az ablak mellett egyszer csak lábujhegyen háta megett termett Ladányi s ugy befogta szemét, hogy kiszorultak belőle a könyek. Enyelegni, tréfálkozni akart s valóban komolyan cselekedett. Vakon vezette ő mindig e leányt, most sem volt szüksége reá, hogy okos legyen és lásson.

— Maga az, maga, tudom én — kiáltá a pillanatra megvakult Marcsa — hogy megijeszti az embert.

— Milyen ijedős lett, mióta Varju István mátkája.

— Hát tudja már?

— Az egész város beszéli s hogy irigylik, ha tudná.

— Még csufolódik. Rosz ember maga. Tudja mit, ha szeret ne engedjen, kérjen meg feleségül, én bizony meghalok bánatomban, tudom meg biz én — sohajtá Marcsa szeretőjére borulva.

— Ej kicsiny piczuskám, ne sirjon ugy na — tréfálkozott Ladányi — ugyan hogy vegyem feleségül, mikor bizony isten nem vehetem. Mig apámmal ki nem békülök, nem házasodhatom.

— Hát miért hitetett, menjen innen, soha se jöjön hozzám — mérgeskedék Marcsa.

De Ladányi nem tágitott megölelte s kis bolondjának nevezte. Marcsa nem tudja miért jól találta magát karjaiban s vizsgálgatta, hogy milyen csokorra van kötve nyakravalója, mily csinosan van kifodrozva haja, szóval : mily derék szép szeretője van neki.

— Hát ugyan mirevaló ez a pityergés? No tudja, ha valami fiatal emberhez menne férjhez én is búsulnék. De Varju István ha! ha! ha! alig él pár évet s az én kis piczuskám, oly derék és gazdag özvegy lesz, hogy legalább is hat leányt fog fölérni s ugy feleségül veszem, mint a pinty.

Marcsának anyja is igy beszélt, tehát a dolognak fele sem oly bolondság, mint ő hitte, gondolta magában Marcsa búsan kérdezgetve: vajjon mennyi idő mulva jut ő özvegységre, s mit fog ő addig csinálni, ő bizony tudja, hogy meghal bánatában, akárki mit beszéljen.

— Kis bohó piczuskám, itt vagyok én, itt leszek én, megvigasztallak, eljárok hozzád mindennap, tréfa lesz nekem ezt a vén embert lóvá tennem — mondá Ladányi Marcsát megölelve s a kanapéhoz vonva s annyi bolondott sugdosott fülébe, hogy Marcsa el kezdett vihogni. Hogy is ne lett volna Marcsának jó kedve? Anyja

szeretője egyaránt azt tanácsolták neki, hogy menjen férjhez ahoz a vén emberhez, pazarolja el vagyonát s csalja meg. Betelt rajta az a két régi tapasztalás, hogy kiki ugy szeret, a mint őt szeretik, s hogy egyik ember a másikat rontja. Anyja és szeretője rég megrontották már őt, ő meg fogja rontani Varju Istvánt. A két szerencsétlen szerelmes ugy megvigasztalá egymást, hogy a mint csak kell. Ölelgetőztek, nevettek, csókolodtak, aztán intették egymást, hogy legyenek csendesen.

— Ki ván a másik szobában? kérdé Ladányi.

— Varju István, testamentumot csinál, kitagadja fiát.

— Derék — kiáltá Ladányi ujjaival csattintva.

— Csitt! susogta Marcsa s mindketten hallgatták a végrendeletet, melyet a másik szobában épen most kezdett felolvasni az ügyvéd.

— „Kijelentem — hangzott az ajtón át a többinél emeltebb hangon — hogy fennevezett fiamat, miután engedetlenségével mélyen megszomoritott, gonosz élete által becsületes nevemet meggyalázta, minden ingó és ingatlan vagyonomból kitiltom, kizárom, kitagadom.“

— Nagyon jól van, igazán van! kiáltá benn Varju István nagy elégültséggel.

— Nagyon jól van, szépen, igazán van! mondá utána Ladányi rángatva bajszát s egészen utánozva Varju István szokott mozdulatát.

— Beh bolondos ember maga, búján is megnevetteti az embert! szólt Marcsa kezével tréfásan pofozgatva Ladányit s vihogott minden szónál. Áldott jó természeténél fogva már épen ugy dült belőle a jó kedv, mint azelőtt a boszuság és bú. Azt is próbálgatta: vajjon tudná-e ő is azt a majomjátékot, de persze belesült, mire aztán majd eldült nevettében.

A nevetéshez lassu zokogás hangja vegyült a tornáczról. Erzsi sirt ott, elébb szégyenében, hogy asszonyától ütlegeket kellett szenvednie, aztán fájdalmában, mert hozzá is kihangzott a végrendelet. Tehát ki van mondva a halálos itélet: Miska földön futó koldus s mindez miatta — gondolta magában s el kezdett hangosan zokogni. De Marcsa hangosabban nevetett, az ügyvéd még mind olvasta a végrendeletet, Varju István fel-felkiáltott: „Nagyon jól van!“ s a zokogás lassan-lassan elhalt.

Sirás és nevetés mellett tett vala hát Varju István végrendele-

tet s valóban az egész dolog nem volt egyéb, mint egy szomorú komédia. Ő maga sem nem sirt, sem nem nevetett, csak midőn elkészült a végrendelet, a tanuk aláirták megpecsételték s ő kezébe véve átadta Szücs Józsefnek, mint végrehajtónak, kezdett visszaborzadni attól, mit megtett. „A ki testál halálát érzi, oh bizony koporsóban az én fél lábam!“ jutott eszébe hirtelen, s a mint reszketett keze és kezében a végrendelet, ugy elhalványult, mint a ki halálra válik s ugy kezdé üritni a poharakat, mintha még ötven esztendeje volna hátra. Szegény bohó öreg hiába erőlködöl, roszadat érzed. Haldoklol már te, temetnek már téged, künn ama sirás és nevetésben halotti éneked zendül : temetéseden sir érted az, kit gyülölsz, koporsód mellett nevet, kit szeretsz.

Már annyi volt, mint bizonyos, hogy Varju István házasodik. A lakodalom napját is kitűzték s keményen vásároltak mind két részről. Csodálkozott rajta az egész város, de senki sem annyira, mint Pintérné. Uton utfélen erről beszélt s nem tudta, hogy csodájában hova legyen. Százszor elmondta Jancsinak, hogy ilyen dolog nem történt világ teremtetése óta s hogy az ő gazdájok vén bolond kurafi. „Tán bizony kendet kellett volna elvennie — jegyzé meg ilyenkor Jancsi csufolkodó tempóval veregetve pipáját, mintha azt akarná mondani : pipa dohányt sem ér az asszonyi állat! „Bizony inkább is illeném hozzá, mert nem vagyok, sem ifju sem vén épen a legjobb koromban. Tiz esztendő óta szolgálom becsülettel, hüségesen, ezalatt lehetett elég ideje kiismerni, ha már épen házasuló szándéka volt — pattogott Pintérné, aztán félben hagyva dolgát elkezdte beszélni, hogy ez a ház fenekestől felfordul, ő nem üli ki az esztendőt, még lakodalom előtt elmegy, neki tudja, hogy nem fog parancsolni az a konpolti kisasszony, lássa Varju István mire megy ifju feleségével, de meglássa akárki, ezen a házasságon nem lesz isten áldása. Azt is hozzá tette, hogy az egész dolgot Szücsné főzte ki, Szücsné marta el a háztól Miskát, most már oly világos a dolog, mint a tiszta víz; ezért nem állhatta ki őt Szücsné soha, mert mindig pártját fogta annak az áldott jó gyermeknek, kit soha se juttasson isten vármegye kezére. Itt elfogódott Pintérné s ugy elsiratta Miskát, mintha saját fia lett volna. Jancsi szokása szerint tátotta száját, s csizmába dugva a pipát elnyult a lóczán, gondolkozott s mintegy félóra mulva, midőn Pintérné könyei már rég felszáradtak, igy szólalt meg : „Biz azt jól mondja kend, elmarták a háztól, szegény kisebbik gazdám!“

Egyébiránt Jancsinak volt legtöbb haszna az egész dologból: alhatott, pipázhatott a mennyit tetszett. Varju Istvánnak kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy utána hordja a zsindelyt. Mióta vőlegénynek csapott fel egész más biró járása állott be a háznál. Ritkán ült otthon, nem látott gazdasága után s örökös dinom-dánomban élt Szücséknél. Szücsné orránál fogva vezette a jámbort. Együtt jártak keltek s Pintérné nagy boszuságára nem egy malacz, majorság és sok egyéb vándorolt a szomszéd konyhára. A vásárlást is együtt tették, de Kecskemét szük volt nekik, Pestre mentek föl, s mikor haza jöttek annyi mindent hoztak, hogy Temető-utczában két hétig mind arról folyt a beszéd.

Ugyanekkor történt az is, hogy Varju István az uri atyafiság kedvéért, kiket Pesten meg kellett látogatnia, pantalon, attila s félmagas tetejű kalapba öltözött. Jancsi egész uton tátott szájjal nézte, haza tértekor pedig senki sem ismert rá s még Marcsa is, midőn távolról meglátta a kocsit, azon törte fejét: vajjon hova tette anyja az ő drágalátos vőlegényét? De leginkább megjárta vele Pintérné, ki a konyhába belépő gazdájához egész jó hiszemben igy szólott: „Kit keres a teens ur? Varju István uram nincs itthon, holnap jő haza!“ Varju István nagyot nevetett, szörnyen tetszett neki, hogy teens urnak szólitják s a világért sem vetette volna le uj ruhájat, bár sehogy sem tudott benne szabadon s illendőkép mozogni. Pintérné majd megveszett csodájában. De hát még akkor, midőn a lakodalom közeledtével Szücsné el kezdte rendezni a házat. Semmi sem maradt régi helyén, még a meszelés és zsurolós is másképp történt, mint Pintérné idejében. Uj czifra butorokat tettek a szobába, képeket raggattak a falakra, függönynyel huzták be az ablakokat, szóval: ugy elváltoztattak mindent, hogy Varju István sehogy sem tudta magát feltalálni benne. Nem mert leülni azokra a szép székekre, mert azt hitte, hogy bepiszkolja s legörömestebb a konyhában tanyázott. Itt alutt délutánonként Jancsi nagy boszuságára, kit kiturt a lóczáról s hortyogta ki az erős borok mámorát, melyeket Szücséknél ivott. Pintérné hosszan elnézte ilyenkor alvó gazdáját, megsajnálta keresztet vetett reá kezével, fogai közt mormolván: „Nem él sokáig, vagy vizkórságban hal meg, vagy a guta üti meg! Édes istenem milyen gazdagok lesznek Szücsék!“

Szücsné teljesen meg volt elégedve leendő vejével, ki egészen ugy tánczolt, mint a hogy ő fütyült. Csak egy óhajtanivalója volt még: hogy Pintérné elmenjen a háztól s leánya főzőnő és szolgálója

Erzsi legyen. Ezt pedig azért akarta, mert tudta, hogy Pintérné ellene dolgozik, rágalmazza leányát s ezer galibát fog okozni, mig Erzsi jámborabb és roszabb lábon áll Varju Istvánnál, mintsem effélékre vetemedjék. Szakadatlanúl ostromlá Varju Istvánt, hogy üzze el Pintérnét s fogadja föl Erzsit. De már erre Varju István nem állott reá. Azt mondta inkább lerontja házát, mintsem egy fedél alatt lakjék aval a ringyóval.

— Ugyan ne mondjon ilyet vejem uram; — szelidité Szücsné naponként Varju Istvánt — hiszen igaza van, méltán haragszik. Én is ugy tennék, de egyszersmind meggondolnám minden dolognak elejét végét. Lássa Marcsát nem minden jöttment leány tudná szolgálni, olyan uri háztartáshoz nem könnyen kaphatni jóravaló leányt. Aztán adni kell valamit a világ nyelvére is. Ugy, ugy vejem uram! Ha tudná mikép rágalmazzák vejem uramat fiáért, s mint sajnálják, dicsérik Erzsit. Mutassa meg, hogy nem ezért a leányért üzte el fiát, hanem mert rosz gyermek volt, hogy ellenségének is megbocsát, aztán biz olyat csak nem is fogadhatott volna menyéül, kit szolgálójául fogad. Igaz-e?

— No no, igazságra nézve igaz.

— Aztán lássa Pintérné uton utfélen csak roszat beszél kigyelmedről. A minap azt beszélte: „Engem is el akart venni Varju István, mióta nála lakom mindig kerülget, de több eszem van, mintsem olyan izgága vén emberhez menjek. Mikor leányom ezt meghallotta, majd a föld alá bujt szégyenében s még most sem tudom kiverni fejéből, hogy kigyelmednek Pintérné szeretője volt.

— Enyje teremtette vén boszorkánya! No hiszen megadom én neked! kiáltá Varju István s kapva fokosát nagy sebbel lobbal haza rontott.

Hogy mit csinált otthon, mit nem, hosszas volna elbeszélni. Elég az hozzá, hogy lakadalom napján Pintérné helyett már Erzsi koppasztotta a ludakat, sütötte a fánkot s izzadt a nagy tűz mellett, melyre Jancsi hüségesen s kissé dülingezve hordta a fát és szájtátás helyett roppant nagyokat kurjantott. Már Jancsi magas kedve azt mutatta, hogy nagy hűhó készül Varju István uram házában s folyni fog a lé Henczidától Bonczidáig. Esketö előtt és után mind egyre omlott a sok vendég. Varju István majd kibujt böréből, mikor látta a sok uri embert, kik eljöttek inni, jól lakni s nevetni a vén paraszt bolondságán, a mint öt magok közt elnevezték. Hát még mikor két kocsival érkezett meg Pestről Szücs József testvére,

az ügyvéd roppant atyafiságával. Ily nagy megtiszteltetésre eszét vesztette Varju István, olyan fürge lett mint a madár és összebeszélt tücsköt bogarat. „Isten hozta uraimékat! . . . Jancsi el ne törd a poharat, részeg vagy ugy-e? teremtette! Köszönöm a barátságot, vigan leszünk. . . Édes napam asszony vajjon eljön-e ebédre a főtisztelendő ur és . . . . Jancsi fuss czigányokért. . . . Édes lelkem Marcsám . . . ugyan ipam uram adja ide srófos kését, hadd vegyük ki ezt a dugót. Hej mint kicsipte magat diák uram! Ide, ide komám asszony . . . Hajahaj! Éljen a barátság!" Igy járt mind egyre szája, sürgött forgott s egy egy pillanatra kiállott az utczaajtóba, hogy vendéget várjon, hogy megmutassa az egész utczának, milyen uri, milyen boldog ember ő. Sőt jó kedvében még Erzsi vállát is meglapogatta, s azt mondta neki : „Csak frissen leányom, egy tallért kapsz, ha jó lesz minden, haragunni sem fogok, hogy Miskát. . . . Itt elakadt szava, szikrázó szemekkel nézett a reszkető leányra, meglassúlt s ugy lődörgött be, mint vén ember, kinek koporsóban féllába.

Este nagy tánczczal végződött a lakodalom. Huzták a czigányok, járta kicsinye nagyja s a sarkantyúnál csak a bujdosó pohár csengett jobban. Még azok is tánczoltak, kik ültek, illegették magokat vagy legalább rá kiáltottak : huzzad czigány három a tánez, ki világos viradtig! A három a tánczból harmincz is lett, s a világos viradtnak csak kevés lett híja. Varju István is kiállott a sikra. Szégyen lett volna, hogy völegény létére csak igyék s ne tánczoljon, mint azok a vén emberek, kikkel együtt gyermekeskedett. Kitett magáért a mint illik. Az erős bor ifjuvá táplálta, de csak ő tudhatja vala, ha mamorában rá ér gondolkozni, hogy mibe került neki ez az ifjuság. Soha sem volt ily fáradt és soha sem ivott annyi bort és rosolist, hogy elmuljék főfájása, mint most. Ladányi mindegyre kinálta, s ő bizony mindjárt rugni kezdte a port s kiabálta : Ej haj! tánczra tánez! Az egész utcza nem alhatott, a félutcza állott ki csodára. Ki irigyebb ember volt, felszámitotta, hogy Varju István házassági költségei s e nagy lakoma került annyiba, mint az a darab föld, melyet a boldogult Erdősitől elperlett, ki pedig nem irigykedett s ihatnék volt, benézett a konyhára s a Jancsi szivességéből megivott egy pohár bort s odább állott. Jancsi kegyetlenül gazdálkodott a konyhán. Erzsit Pintérnének nézte s neki neki fogott, hogy megölelje. Nem tátotta most száját, hanem annál többet beszélt. Kivül belül elázott : be-

lül a bortól, kivül pedig egy cseber viztől, melyet a konyhába emelt volt Erzsinek edényt öblögetni s magára öntött. Sokáig veszekedett mindenkivel, kit elől hátul talált, hogy vele ne csufolkodjanak, ne öntözzék ilyen hideg időben, aztán megbékült, ivott, elnyult a lóczán s mind azt gagyogta, hogy ő is megházasodik, elveszi Pintérnét, holnapután kis kedden, bornyunyuzó pénteken.

A zene táncz, öröm, mámor és pazarlás közepett csak egyetlen teremtés volt józan, szegény és szomorú, Varju István cserepes házában : ott ült szegény Erzsi a konyhán kifáradva álmosan, kezébe hajtva fejét. Kell-e mondanunk, hogy miről gondolkozott? Miről gondolkozhatik egy fiatal leány midőn tánczolnak lakodalmat ülnek körüle, minthogy ő is tánczolni szeretne s ohajt menyasszonynyá lenni. Oly nehezen esett neki e gondolat s midőn a leges-legvigabbat hozták összefacsarodott szive keserüségében. Nem a vendégek örömét irigyelte, sem Marcsa pompás menyasszonyi ruháját; eddig sem igen járhatott mulatságokba, eddig is elég szép volt a hogy járt, de eszébe jutott : vajjon fog-e ő még valaha vigan tánczolni, lesz-e ő neki is lakodalma? Szemei a Miska gyürüjén függöttek s könyek csillantak meg szemén. Arról gondolkozott él-e még Miska, gondját viseli-e isten, visszavezérli-e hozzá? Az eszébe sem jutott : vajjon hű maradt-e ? mert szivéből, lelkéből szerette. Kezei akaratlanul összekulcsolódtak s imádkozott a szegény bujdosó fiuért, kit az apai háznál mindenki elfeledett vagy káromolt.

Mennél vigabban csengettek benn a poharak, mennél jobban kurjongatott a násznép, annál inkább elszomorodott s elhagyottabbnak érezte magát. Elgondolta a maga sorsát is. Miért kellett neki Szücsékhez, miért Varju Istvánhoz kerülnie szolgálatba? Ki tudja mit fog szenvedni Varju Istvántól, ki oly vad szemeket mereszt reá, mit Marcsától, ki gögös és haragos leány s annyira érezteti vele, hogy szolgálója? Lesz-e jó vége e házasságnak? Hogy nézi ő végig, hogy mint csalják lopják s teszik szerencsétlenné az ő kedvese atyját? Miért ámitotta ő magát avval, hogy Varju István házánál szolgálva, jobban megismertetve magát talán még használhat Miskának, szót tehet érte s isten segedelmével ki is engesztelheti atyjával. Oh bizony őt elkergetik innen, csufot űznek belőle s rágalmazni fogják jó akaratjáért. Ugy felzajlott benne az érzés s lelke fenekén valami olyforma gondolatok ébredtek, hogy csak a gonoszoknak szolgál a szerencse, ki a becsület ösvényén jár tövisek vérzik lábát s kifáradva a szenvedésben, csak a más világon remél-

het boldogságot. Majd megdorgálta szivét e gondolatokért s ugy kérdezte magától : nem szolgált-e neki is a szerencse, majorságaiból nem gyüjtött-e szép összegecskét, nincs-e elég jó ember Kecskeméten, ki azt mondja róla : milyen derék becsületes leány ez az Erzsi? Bizonyosan Miska sem szerencsétlen, küzdenie kell az embernek a nyomorusággal, s végre isten jóra vezérli dolgát. Fel akart kelni, hogy elővegye anyja imádságos könyvét, de teste fáradt volt, alig mozdulhatott s lelkén még mind virasztott a szomoruság. Azonban az imádságon és reményen kivül van az istennek még egy ajándéka, melylyel meg szokta vigasztalni a szenvedőket. Szép csendesen lezárja a könyes szemeket, édes álmokat lehel a lélekbe, hogy beteljenek a remények s mosolyogva ébredjen föl az ember. Erzsi aludt s álmodozott Miskáról, kinek útait isten vezérli haza. Álmában ő is lakadalomban volt, ő is táncolt, rövid lobogós ingujban, hóna alatt csipkés fodrozattal, suhogó ránczos szoknyában, fekete semlyem-mellénynyel, menyasszonyi ruhájában, aztán édes karok ölelték meg, édes szavak ringatták el mély szelid álomba. Mily szép volt ez álom az álomban. Egész lelke mosolygott arczán s rá világitott a hamvadó tüzfény.

A már oszolni kezdő vendégek verték föl álmadozásából. Félébren, félálmosan felragadott egy gyertyát s kikisérte a vendégeket. Tántorgott, búcsúzott az egész társaság, de legjobban Varju István, komája, atyja, sógora s bátyjának nevezett mindenkit s különösen Ladányit össze-visszacsókolgatta, ugy megtetszett neki az a tréfás diák ember. „Tartsd jobban azt a gyertyát te álomszuszék te . . te . . . kiáltá Erzsire, ki ijedtében nem tudta hova legyen. Ugy libegett lobogott szegény, mint kezében a gyertya s egészen összefagygyúzta Marcsa menyasszonyi ruháját. A vendégek óbégattak, Marcsa mérgelődött. Hát még Varju István. Meg akarta verni Erzsit. „Bocsássanak! kiáltá a vendégeknek, kik megfogták — összetöröm, elesapom házamtól, mindig ez a leány keserit engem, mindig de mindig, jaj! — itt elakadt szava, feje lekonyult, s megtántorodva Miskáról mormogott valamit. Bocsássanak! kiálta ujra mérgesebben, de bizony nem bocsátották, s miután valahogy lecsendesiték, Szücsné bekisérte a nyoszolyás szobába s lassan-lassan lecsendesült az egész ház.

Erzsi könyezve, ébren, aluva ögyelgett föl s alá, oltotta ki a gyertyákat, zárta be az utczaajtót. Két napi folytonos törődés után oly fáradt, álmos volt, hogy lefekünni is alig birt. A nélkül

hogy akarná, megállott a tűz előtt, dörzsölte szemeit s mindegyre bólintott fejével. Mintha valami mágneserő huzná, visszahanyatlott a székre, hol az előbb aludt. Azonban most álmai nem voltak oly szépek. Többé nem álmodozott Miskáról, Varju István állott előtte, haragosan, szitkozódva kezében fokossal, a mint kergette, ütötte s a mint ő lelkendezve rogyott lábaihoz. Majd arról álmodott, hogy Varju Istvánt mint csalják, lopják, hogy lesz beteg, hogy nem ápolja senki, s mint ordit fel dühében, s halálos ágyán végerejét összeszedve mint akarja megölni feleségét, Marcsa sikoltását hallotta s — fölébredt. Ugy tetszett, mintha a sikoltást ébren is hallaná, s a konyhába rohanna valaki s őt keményen rázná — sikoltani kezdett.

— Ne sikolts Erzsi, én vagyok — kiáltá Marcsa reszketve — a gazda haldoklik, fuss doktorért.“

— Jézus, uristen! — sikoltott Erzsi megragadva Marcsa kezét, aztán mind ketten az utczaajtóra szaladtak. Marcsa átrohant anyjához, Erzsi pedig a nélkül, hogy tudná mit tesz, visszament a konyhára s onnan be Varju Istvánhoz. Bátorsága visszatért, nem irtózott már a haldokló embertől, hisz atyja is karjai közt halt meg. A szoba sötét volt, Erzsi tapogatózott : Varju István mozdulatlanul feküdt ágyán, gutaütés érte, de nem halálosan. A borbély, kit Erzsi a szomszédból áthivott, hirtelen eret vágott rajta s mire az atyafiság nagy sápitva megérkezett, már valamivel jobban volt, legalább remény lehetett életéhez. Mint kiderült Erzsi s mint szomorodott el Szücsné, ki rettenetesen ápolta a beteget, mig halálát remélte, s tüstént alább hagyott gondjával, mihely hinnie kellett, hogy megél. Marcsa irtózott közelebb lépni az ágyhoz. Ugy távolról tekintett férjére, mint valami koldusra, kinek teste undok sebekkel rakva s kit a kényesebb ember inkább utál, mint szán. Ha idegen lépne a szobába, azt kellene hinnie, hogy Erzsi Varju István felesége. De ha csakugyan vagy egy idegen lépett a szobába, tudták ők mit csináljanak. Szücsné sirva simogatta szegény veje arczát, Marcsa pedig oda lépett az ágyhoz s jobban összehuzta a takarót, sőt még Ladányi sem tréfálkozott ilyenkor, nagy búba merülve vigasztalgatta a szalma özvegyet.

Pár nap mulva Varju István kezdé visszanyerni eszméletét. Első dolga volt, hogy elüzze ágya mellől Erzsit. Hadonázott kezével, szólni is akart, de nem tudott, szája félre állott s csak érthetlen szavakat mormolt. Erzsi megijedt, azt gondolta, hogy rosz-

szabbul van, azonban a mint lehajlott hozzá, nagy erővel taszitotta vissza a beteg és szemei haragosan meredtek reája. Ujra szólni próbált, de csak érthetlen szavakat galagyolt s leesett feje a párnára. Ekkor tudták meg Marcsa és Szücsné, hogy Varju Istvánnak nyelvét érte a guta, megnémult, többé nem szitkozódhatik, nem panaszolhat s akármi történhetnék vele és vagyonával, mégsem tudná meg senki. Ez a gondolat annyira tetszett Szücsnének, hogy levette minden gondját a betegről s Marcsa sem tett különben, mint anyja. De annál inkább ragaszkodott hozzá Erzsi. Mióta nem hallá rut szitkait, mikkel őt ezelőtt uton utfélen illette, nem félt ugy többé tőle; betegségében jobb, tiszteletre méltóbb öreg embernek nézte s ugy járt utána, mint tulajdon atyja után, szüntelen Miskára gondolva, ki ha visszajő, ezerszer áldani fogja jó cselekedetéért.

Varju István nyomta az ágyat s még mind nem türhette maga körül Erzsit. Sokszor hadonázott kezével, sokszor próbált beszélni, de kezei fáradtan hulltak alá, beszéde nyöszörgésbe halt és szemébe keserves köny gördült. Hogy nem panaszolhatja ő el senkinek, hogy beteg, hogy nem szidhatja feleségét, anyósát, apósát kik egyedül hagyják abban a sötétes szobában, hogy nem kérdezheti mikép folynak a ház dolgai, midőn annyi zajt, kocsizörgést hall az udvaron! E gondolatok voltak irva arczára, szemébe s betegebb lett az ő lelke, mint teste, szegény ember nem tudta felérni ésszel, hogy anyósának sokkal nagyobb dolga van, mintsem utána lásson, mert a pénzes ládát nyitogatja, a gazdaságot tartja rendben. Hijába az ember inkább gondoskodik magáról, mint másról és Szücsné ugy nézte már a cserepes házat, pénzes ládát a széktói szőlőt, a pusztát és gulyákat, mintha mind az övé volna. Marcsa sem volt ugy nevelve, hogy ifjuságát egy izgága beteg ember mellett hervaszsza el, aztán vigasztalódnia is kellett ily nagy szerencsétlenségben s az isten áldja meg Ladányit, olyan vigasztaló volt, a milyen csak kell. Szücs Józseftől sem lehetett kivánni, hogy veje mellett pazarolja a drága időt. El volt ő foglalva a város és eklézsia gondjával s ha által is jött néha, ugyan hogy tudott volna időt tölteni egy néma emberrel?

Akár akarta, akár nem, tűrnie kellett Varju Istvánnak Erzsit. Nélküle elepedhet vala szomjan, megbolondulhat unalmában. Lassan-lassan hozzá is szokott. Erzsi mindig oly ételt főzött neki, mit legjobban szeretett, egy nap háromszor is megigazitotta ágyát s mindjárt be-beszaladt megnézni, nincs-e szüksége valamire? A szép

vasárnap délutánokat, a hosszu téli estéket szakadatlan mellette töltötte s Varju István szintugy várta, mikor végzi már dolgát Erzsi s ül az ágya melletti székre. Az asztalon rendesen egy hosszu szál gyertya égett s Varju István félig felülve ágyában nézte a gyertya világot, hallgatta Erzsi csevegéseit. Erzsi mindenről beszélt neki, a mi a városon a házban történt, csak a Szücsné és Marcsa dolgát hallgatá el, mert nem akarta méregbe hozni gazdáját, Varju István közbe-közbe különféle figurákat csinált kezével, arczával s hol erősebb hol gyöngébb hangon belé búgott a beszédbe. Erzsi mind értette, hogy mit felel, mit kérdez gazdája. Megszokta már mozdulatait s ismerte galagyolásának mindenik hangját. Felelt reá s Varju Istvánnak oly jól esett, hogy még is van valaki, ki megérti, kinek panaszolhat. Sokszor azt hitte a szerencsétlen, hogy ő nem is néma, csak a rosz emberek nem akarják érteni s csak egyedül Erzsinek van jó szive a világon. Ekkor aztán untalan galagyolt, hadonázott oly jó kedve lett, hogy bajszát is pödörni kezdé. De hej az a bajusz nem volt többé hegyes, bajuszkurája sem volt már s eszébe jutott az ő nyomorult sorsa. Lecsüggesztette fejét s összevissza elgondolta a rég elmult dolgokat, megemlékezett első feleségére, gazdagodása napjaira, fiára, második feleségére, a lakodalom éjszakájára s ott veszett szeme Erzsin, majd a feltoluló könynyektől nem látott semmit, csak sötétséget. Mikor pedig ujra világosodni kezdett előtte a szoba, ugy vette észre, mintha Erzsi nagyon hasonlitana Erdősihez, a részeges szűrszabóhoz, ki ifju korában a legszebb mesterlegény volt Kecskeméten. Nagyot sohajtott s neki bomlott képzelődése. Peres irományok suhogtak ágya körül, aranyok csengettek, mikkel a birót megvesztegette, hallani vélte Erdősi temetési énekét s a szegény árva keserves zokogását. Befordult a fal felé, s ha Erzsi oda ment tudakozodni, mi baja, szeliden eltolta kezével s hosszan nyögött. Máskor pedig, midőn látta hogy napról napra nagyobb gondja van reá a szegény árvának, fülébe csendült, mit fia mondott volt neki ama szerencsétlen napon: „Higyje meg kigyelmed, Erzsi kipótolja édes anyámat a háznál.“ Szivébe nyilalott e gondolat, és ohajtotta, hogy Erzsi roszul bánjék vele, legyen hasonló feleségéhez és anyósához. Intett kezével Erzsinek, hogy menjen ki s midőn egyedül maradt, elnyult ágyán, összefogta kezeit, imádkozni próbált. De beteg embernek imádsága sem egészséges. Azért imádkozott, hogy isten ve-

gye magához, hogy pusztitsa el az ő feleségét, anyósát s áldja meg Erzsit és Miskát mind a két kezével.

Egy délután jobban érezte magát s fejébe vette, hogy ő bizony már fölkel s nem hajt sem az orvosra, sem anyósára. Öltözködni kezdett, de világért sem huzta volna föl sem a pantalont, sem az attilát. Mind kettőt bevetette az ágy alá s előkereste régi ruháit. Nagyon megörvendett, midőn a szegletben fokosát is megpillantotta, az ő régi jó barátját. Kezébe vette és próbálgatta: vajjon birja-e még, vajjon tudna-e ütni vele. Gyengén ütött ki a próba s megbővült ruhájában csak amugy lődörgött szegény az ajtó felé. Azonban hirtelen megállott. A másik szobából beszéd csapta meg fülét. Megismerte a Ladányi és Marcsa hangját, hallotta azt is, mint csattog a csók s oda támaszkodott az ajtóhoz. Ő eddig nem tudott egyebet feleségéről, mint hogy őt kutyába sem veszi, de azt távolról sem gondolta, hogy magának szeretőt tart. Varju István jobban oda támaszkodott az ajtóhoz s ezt igen bölcsen tette, mert a mit a kulcslyukon át látott és hallott könnyen eldülhet vala belé. Marcsa és Ladányi búcsuztak egymástól, azaz hogy Ladányi búcsúzott, mert haza kellett mennie atyjához, a mint ő mondta, a biharmegyei jószágos nemes emberhez, hogy kibéküljön vele, átvegye a jószág felét és ur legyen, mivel pedig az utra költség kellett, pénzt kért Marcsától kölcsön. Marcsa panaszkodott, hogy nem lehet Varju István pénzes ladájához férnie, a kulcs anyjánál áll s minden jövedelem hozzá foly be. Ladányi oktatgatta a menyecskét, hogy ne engedjen anyjának, legyen asszony a háznál, hisz ő Varju Istvánné, nem pedig anyja. Ekkor Marcsának eszébe jutott valami. „Várj csak egy kissé — mondá hirtelen fölkelve, a pohárszék fiókjában a minap egy ötvenes bankót láttam, hátha ott van még . . . itt van biz az, vedd el édes lelkem. Varju István még mind nyomta az ajtót s ugy rémlett előtte, mintha az ötvenes bankót lakodalma előtti napon sietségében ő tette volna a fiókba. Reszketett kezé, elejtette a fokost, a levegőbe kapott, hogy elvegye a bankót, hogy megfojtsa Marcsát.

Marcsa és Ladányi nem hallották a fokos kopogását s tovább búcsuztak, csókolóztak. Marcsa szokása szerint sírt, Ladányi meg mind azzal vigasztalta, hogy nem telik belé egy hónap s visszajő, addig talán felfordul az a vén gutaütött ember s valahára már feleségül veheti az ő kedves piczuskáját. Varju István mikor meghallotta, hogy ő egy hónap mulva meg fog halni, egész eszten-

dőre való életerő szállotta meg. Megbillent keze a kilincsen, berohant, két kézbe fogta fokosát s leütött — a földre. Aztán tovább indult, hogy ne csak a földre üssön, de nem birták lábai s a falhoz támaszkodott. Szólani akart, hogy legalább átkozódásban enyhüljön s csak nyöszörőghetett. Veszteni kezdé eszméletét, forgott vele a szoba, azonban keze még mind mozgott, a fokossal még mind ütögetett. Azt hitte a szerencsétlen, hogy a mint a szoba forog, Marcsa és Ladányi is közelebb jönek hozzá, fokosa alá jönek.

Marcsa sikoltva szaladt ki a szobából, Ladányi pedig nagyot kaczagott Varju István vitéz tempóin. „Menjen be kend, feküdyék le!“ — riasztott reá keményen, hogy méregbe hozza, betegebbé tegye. De Varju István csak azt hallotta, hogy őt „kend“-ezik, cserepes házában kendezik, az a fityfirity diák kendezi, ki feleségével éli világát, pénzéből költ és ő minderre mit sem szólhat, mozdulni alig bir. E gondolatra elfásult, megbutult s oly félénken nézett Ladányira, mint iskolás gyermek mesterére. „Eleget élt már kend, koporsóban a helye, menjen be feküdyék le s holnapra haljon meg. Érti kend!“ — szólott Ladányi durván s nyakon ragadva belökte a másik szobába, rá zárta az ajtót.

Midőn Erzsi este felé haza jött, zokogva találta ágyán Varju Istvánt.

— Az istenért mi baja nagy-uramnak? Hol fáj? Ne hijjak-e doktort? Varju István szomoruan rázta fejét.

— Talán szüksége van nagy-uramnak valamire? Ihatnék ugy-e? Bizony ehetnék, ma délben nagyon kevesett ett. Csinálok én mindjárt egy kis csirke becsináltat, akár ad Szücsné, akár nem Van nekem csirkém, ludam; ne féljen nagy-uram semmit. De mint össze van gyúrva ez az ágy! Az isten szerelmeért, hisz ebben nem lehet nyugodni. Mindjárt puhára vetem én, jó puhára s nagyuram ugy elalszik benne, mint a bölcsőben. El bizony!

Varju István ujra rázta fejét.

— Talán bántotta valaki nagyuramat? kérdé elrémülve Erzsi.

Varju István „igen“-t intett fejével.

Erzsi nem tudta már szóval vigasztalni gazdáját s reá borult. Varju Istvánnak oly jól esett, hogy szivet érez kebelén, mely érette dobog, könnyeket arczán, melyek boldogtalanságáért folynak, reszkető karokat vállain, melyek a koporsóból vissza akarják ölelni az életre. Megölelte Erzsit, simogatta arczát, játszott hajával csó-

kolta homlokát s ugy ohajtott volna megszólalni, csak egy pillanatra, hogy annak, kit annyit szidalmazott, azt mondhassa : „Édes angyalom!“

— Oh ha itt volna Miska, mint megvédene bennünket! sohajtott önkénytelen Erzsi, s mióta a háznál van, most említé először gazdája előtt a kitagadott fiu nevét. Varju István összeborzadt, elereszteté Erzsit s visszahanyatlott ágyára. Most volt egész életén keresztül a legboldogtalanabb. Megemlékezett kitagadott fiára, kit talán többé soha sem lát, eszébe jutott a végrendelet, melyet már vissza nem huzhat, sem élőszóval, mert néma, sem irásban, mert nem tud irni — és zokogott. Erzsi észrevévén, hogy mily nagy fájdalmat okozott az öregnek, ujra reá borult, csókolta vigasztalta, de az öreg nem vigasztalódott s oly mozdulatokat tett, oly hangokat ejtett, melyeknek értelmét Erzsi nem ismerte. Ekkor magának Erzsinek is vigasztalásra lőn szüksége, összetette kezét s fennhangon imádkozni kezdett, hogy isten vezérelje jóra gazdája sorsát, gazdája fiának sorsát, az ő völegényének sorsát.

Varju István hosszan nézett reá, s míg kezei összekulcsolódtak, ajka mozgott és szemei könybe lábbadtak. Ő is imádkozott, fiáért, fia menyasszonyáért és lassan csendes álomba szenderült.

Oh bizonyára nem hijába imádkoztak. Isten nem hagyhatja meghallgatlanul az ártatlan leány, és a bünbánó öreg ember imádságát!

IV.

Azon nap, melyen Varju István lakodalmát ünnepelte, Miskának legkeservesebb napja volt egész életében. Nagy-Várad utczáin bolyongott föl s alá, azaz hogy nem is bolyongott biz ő, hanem csak vánszorgott s talán nem is vánszorog vala, ha van hova lehajtsa fáradt és beteg tagjait. Nagy-Váradon sok ember lakik, utczái kivált heti vásár napján eléggé népesek, de Miskához hasonló hideglelős képü szomoru legényt, keresve sem találhatott volna az ember. Ruhája annyira szakadozott volt, hogy Erzsinek lett volna egy napig mit foldoznia rajta : szóval valóságos koldus vagy lézengőnek nézhette vala akárki, ha történetből nem tekintett szemébe, honnan annyi becsületesség és büszkeség sugárzott ki, hogy akár kölcsön adjon belőle az egész városnak.

Hosszas volna elbeszélnem az ő bujdosása historiáját. Elég az hozzá, hogy mióta átlépte Kecskemét határát nyomról nyomra kisérte a szerencsétlenség. Először is túl a Tiszán, mindjárt az első csárdánál ellopta lovát egy betyár; ebből kerekedett aztán az ő betyárságának hire, mert ismervén lovát a kecskeméti pusztákon, azt gondolták, hogy a hol a ló, ott a gazda is. Ő ugyan erről mit sem tudott, de elég baj volt szegény fejének, hogy a lova árából remélt pénz odalett s midőn Nagy-Várad tornyait meglátta egy krajczárnak sem volt ura. Tulajdonkép e városban akart szerencsét próbálni, mert anyjának atyafia lakott itt, egy becsületes szijgyártó mesterember, kit gyermekkora óta ismert. Hozzá akart szállani ho y mint szijgyártó legény kezdjen az életnek. De a becsületes szijgyártó már két év előtt meghalt s Miska kénytelen volt egy rosz csapszékben ütni fel tanyáját. Egész éjjel nem aludt, azon törte fejét : mihez fogjon, melyik mesterségre adja magát? Erősen el volt határozva, hogy mesterséget tanul, mert igy hamarabb remélhet független állapotot s veheti el Erzsit, mintha falun gazda emberhez szegődik szolgálatba. Az volt már a kérdés : mi legyen, szabó, csizmadia, vagy asztalos? Nem tudta elhatározni : valósággal egyikhez sem volt kedve. Csak a pusztai élet tetszett neki s lelke visszavándorolt, a hullámzó vetések, szilaj gulyák és ménesek társaságába. A mint a szalmán elaludt, álmában is a pusztákon vágtatott s midőn fölébredt oly roszúl esett arról gondolkoznia, hogy melyik műhelyben fog ő már azokon az átkozott faparipákon lovagolni, melyeknek hol két, hol három, hol négy lábok van.

Utoljára is abban állapodott meg, hogy asztalosnak áll be. Gyermekkorában ugy is sokat faragcsált szomszédjokban az asztalosnál s mindig nagy kedve telt a gyalulásban és tulipános ládák festegetésében, aztán az asztalos legalább döfölődik, mozog, üt, vág, nem mint a szabó és csizmadia, kik egész nap csak ugy csendesen rángatóznak. A csapszékkel általellenben épen asztalos lakott, s Miska rövidre fogva a kantárszárat tüstént beállitott hozzá. Megette biz ő a szurkot, mert mesteruram bakafántos ember volt, mesterné asszonyom pedig valóságos hárpia. Aztán ki isten csodája ne csufolkodnék egy tizenkilencz éves inassal, ki épen legénynek illik be. A vihogó zöld kötényes kis inasok „nagy apó"-nak hitták Miskát, mestere vén kamasznak, mesterné asszonyom pedig mindig ugy szólitotta : „te hórihorgos!" Miska ezt Kecskeméten nem tűrte volna el a főbirónétól sem, de itt csak lenyelte

valahogy s avval állott boszút, hogy a vihogó inasok vállai közé jókat sózott, mesteruramnak egész illendőséggel kimondotta : isten tehet róla, hogy ő nagyra nőtt s mesteruram oly cseppentett kis ember maradt, mesterné asszonyomat pedig a legények előtt elnevezte bőjti boszorkánynak. Amugy csendesen visszatromfolt mindent, mit lehetett, de bizony keveset lehetett. A mesterné mindig küldözte, reggelenként kosarat akasztott kezébe, meghordozta a piaczon, mint valami medvét s mig vásárolt, pletykált, ide oda benézett, Miskának ott kellett stázsálnia. A cseppentett kis ember is sok borsot tört orra alá s isten tudja hányszor üti pofon, ha nem ijed meg a karján duzzadó erektől s jó vaskos kezeitől, melyekkel ugy hányt-vetett deszkát, tőkét, mint valami labdát.

Miska csakhamar annyira ment, hogy képes volt egy ládát összeütni s oly szép tulipánokat festeni rá, mint annak a rendje. Volt ám öröme s most először kezdte megszeretni mesterségét, mely eleinte oly nehezen fért fogára. Olyan büszke volt, mintha alföld legszebb paripáján lovagolna. Elgondolta azt az időt, midőn nemcsak tulipános ládát, hanem mindenféle politurozott dolgokat fog készitni, Nagy-Váradról Pestre vándorol a leghiresebb mesterhez s első asztalos lesz Kecskeméten. Milyen szép ládát, asztalt, ágyat fog készitni Erzsinek s milyen szép ifj'asszony lesz abból az Erzsiből a teremtettét! Ez utóbbi gondolatra elmosolyodott s kötényével törülgetni kezdé ujján a rézgyürűt s belé kezdett a nóta végébe: „leszakasztom a nyáron." Azonban boldog napja estére szomoruvá változott. Ugyanis volt a mesternének pár ezüst kanala, kése, melyek a legszebb asztalon a fiókos tükör mellé voltak téve ékességül, hogy mindenki lássa és senki se egyék vele. Ez a pár kanál és kés épen az nap elveszett. A mesterné mérgében, hogy sehol sem találja, Miskára támadt, elnevezte tolvajnak. Miska asszonytól mindig többet türt el, mint férfitól s csak szóval fizette most már szemében mondván : „bőjti boszorkány az ifj' asszony, de midőn a mester is tolvajnak, zsiványnak nevezte, ki a vármegyétől féltében állott be asztalos inasnak, fogta az enyves csészét s ugy a fejéhez vágta, hogy szeme szája összeragadt a cseppentett kis embernek. Támadt aztán ebből harcz, háboru. Miska összeverte az egész műhelyt s midőn a mester két legényével együtt a földön hevert, mind azt kiáltotta, hogy ő soha sem volt sem zsivány, sem tolvaj, s nem is lesz. A dolog vége még is csak az lett, hogy Miskát bezárták a városi tömlöczbe, mint gazembert, ki mes erét

meg is lopja, meg is veri, s csak két hónap mulva bocsátották ki, midőn az ezüst kanál és kés megkerülvén, kisült: Miska ugyan nem tolvaj, de miután mesterét ok nélkül megverte, megérdemelte a két hónapi ingyen szállást.

Miska egy hónapig a tömlöczben mindi arról gondolkozott, hogy milyen ez a világ, a másik hónapban, midőn kezdte rázni a harmadnapos hideg, hogy milyen lesz az a más világ, most pedig azt sem tudta ezen a világon jár-e vagy a másikon. Ezelőtt pár órával szabadult ki a tömlöczből s nem tudta merre forduljon. Egy krajczárja sem volt, csak négy aranya, melyeket Erzsi vart be dolmányába, hogy észre ne vegye s a mai napig sem vett észre. A furfangos hideglelés ugyan próbálta eszére adni, mert hátába véve magát egész erejéből rázogatta a dolmányt, hanem bizony nem csendültek meg benne az aranyok, de fogai annál jobban vaczogtak. Tántorgott, majd pihenés végett leült egy ház előtti köpadra s hagyta, hogy pusztitson rajta a hideg kivül belül, mert épen sanyaru decemberi idő volt.

Azon ház, melynek padjára ült, egy kis, kopott zöldre festett ház volt s ugy nézett ki, mintha őt is épen a hideg lelné. Ablakai felett czimer emelkedett, melyre pár szék, asztal volt festve s az asztal alatt Kenderesi György nyult el, azaz a neve, nagy kövér betükkel kimázolva. Miska nem látta sem az asztalt, sem Kenderesi Györgyöt, annyira rázta a hideg, hogy lassan-lassan a házak hófödte tetői, a templom tornya, a járó-kelő emberek elvesztek szemei elől s Nagy-Várad helyett Kecskemétet látta, midőn már semmit sem kezdett látni. Látta atyját is, látta Erzsit is, de persze egészen más volt az a Kecskemét, mit hagymázos álmában látott, mint a valóságos, mert ha a valóságost látja, azt is látnia kell vala, hogy atyja ebben az órában mily vigan tánczol, lakomázik, hogy Erzsi milyen búsan néz gyürűjére s hajtja le fejét a konyhán. Ő atyját szomoruan, megvénülve látta föl s alá járni cserepes házában, a mint unalmában kinéz az ablakon, egy beteg koldust szemlél az utczán, s nem ismer tulajdon fiára. Ő Erzsit vigan dolgozgatva látta, a mint egyszer reá ismer, elszomorodik, puha ágyat vet számára viraszt mellette s meggyógyitja édes szóval, édes csókkal. Midőn az édes gyógyitó álomból fölébredt, csakugyan puha ágyban találta magát, de Erzsi helyett egy tisztes öreg asszonyt látott a szobában s egy hasonlókép tisztes öreg embert, kik ugy koczódtak egymással, mint két gyermek.

— Ki tudja miféle dolog — kerülő! — mondá az öreg ember.

— Már honnan tudod te azt? felelt az asszony.

— Hát te honnan nem tudod?

Olyan becsületes embernek látszik, mint a darab kenyér. Ugy megsajnáltam szegényt, a mint ott a padon magán kivül feküdt s félrebeszélt. Biz én mindjárt behozattam a legényekkel. Tudtam, hogy haragunni fogsz, de én bizony érted nem leszek pogány.

— No, no, hiszen!... szólott az öreg ember, aztán elakadt s morgott valamit azt gondolva, hogy mond is.

— Eszembe jutott szegény Ferim is. Ő is lehet beteg, vele is tehet jót valami áldott asszony — folytatá az asszony s kezdte szemeit törülgetni.

— Feri, ha főbe ütnék, sem halna meg — kezdé ujra az öreg ember — rosz fejsze nem vesz el. Fogadok, hogy most is valahol kártyázik, vagy valami hazug levelen töri fejét, igy s amugy beteg volt, küldjünk neki pénzt. Nem adnám sokért, hogy Ladányi Ferinek hijják s nem Kenderesi Ferinek.

— Bíz én sem adnám, ha megint Ladányinénak hivnának, nem pedig Kenderesinének. Áldott jó ember volt az én első uram, soha sem keseritett meg, mint te. Ugyan hogy mondhatod, hogy Feri kártyázik, hogy hazug levelen töri fejét. Tanul biz ő szegény meg is betegszik bele, hogy ne a lelkem, sok költsége van, nemsokára prókátor, ur lesz belőle, azért haragszol, hogy nem lett ő is asztalosmester, mint te.

— Talán szégyelled hogy asztalosmesterné vagy s első férjed is az volt. Bolond voltál te is, szegény Ladányi is — az isten nyugoszsza meg, hogy urfit akartatok belőle nevelni s lett egy naplopó.

— Mondtam-e én valaha első feleségedről, hogy bolond? Nem becsültem-e meg mindig, pedig bizony nem volt a legjobb gazdasszony; hanem a holtakról minden jó lélek csak jól beszél, nem mint te. Oh istenem! az én szegény első férjem bolond, fiam naplopó — hát én már mi vagyok, no mond ki mi vagyok — zokogott keservesen Kenderesiné.

— Te feleség már miért sirsz? Mindjárt pityeregsz. Ha idegen lépne be, azt gondolhatná, hogy roszul élünk. Jer ide no, jer ide — mondá Kenderesi s minthogy felesége nem mozdult, ő ment hozzá és csendesen nyakon ölelte — ugy na, tudod szivem, nem ugy értettem. Ladányi, az isten nyugoszsza meg, derék ember volt, te is derék áldott jó asszony vagy, azt is jól tetted, hogy azt a

beteg legényt behozattad, csak ne sirj feleség, mert azért haragszom.

Kenderesiné megvidult arczczal tekintett férjére s egész lelkéből kérdezé : „Feri is derék fiu ám ugy-e?“

— Tőlem lehet az istenadta, kivánom is, de tehetek-e róla, hogy korhely, hogy a debreczeni kollegiomból kicsapták, Kecskeméten öt esztendeig járta a just, már huszonhat esztendős s fogadok soha sem lesz belőle prokátor s fizetünk érte, mint a köles.

— Azok a rosz professorok haragudta reá.

— Professos ide, professor oda, legjobb professor lenne ez — mondá mérgesen Kenderesi, feltűrt karját könyökben keményen hajtogatva — dejszen csak neveltem volna én, most tudom derék asztalos legény volna vagy a háta rostának sem volna jó.

— Jaj te kegyetlen — kiáltá irtózva Kenderesiné — megölnéd, pedig hátha most is beteg szegény, beteg biz ő, megálmodtam a mult éjjel, istenem, istenem!

Kenderesi megunta tovább is hallgatni feleségét, ugy tett kezével mintha mostoha fiát gyalulná, aztán kiment deszkát gyalulni.

Miska végig hallgatta az egész jelenetet s meggyőződött, hogy ő nincs Kecskeméten, hanem Nagy-Váradon Kenderesi György uramnál s hogy életét Ladányi Feri anyjának köszöni, annak a jó öreg asszonynak, ki ott az ablak mellett még folyvást zokog. Ugy megszánta a szegény anyját, mintha saját édes anyja volna s nem állhatta meg, hogy fel ne kiáltson az ágyból : Ne búsuljon mesterné asszonyom, nincs semmi baja fiának, egészséges, mint a makk, én ismerem, Kecskemétről való vagyok!

Képzelhetni Kenderesiné örömét. Oda szaladt Miskához hosszon elkérdezősködött fiáról, még azt is megkérdezte, megnőtt-e nagyon a szakála; hordja-e még pettyes fekete nyakkendőjét, mit ő vett volt neki? Miska felelt a mi keveset tudott, mert csak arról ismerte Ladányit, hogy Szücs Marcsához jár, jól tud gitározni. Arról, mit róla különben is csak fülhegygyel hallott, hogy kártyás s több efféle, hallgatott. Nem akarta búsitani a szegény anyát, sőt azt is nehezen esett megvallania, hogy már ezelőtt hét hónappal jött el hazunnon s azóta nem tud róla semmit. De Kenderesinének ez is elég volt. Mindjárt kifutott férjéhez, elbeszélte, hogy a beteg legény mily jó hirt mond fiáról, aztán a konyhán levest habart össze Miska számára s mind fiáról beszéltette azalatt is, mig ett.

Ugy megszerette Miskát Kenderesiné, mintha tulajdon fia volna s ápolta, kényeztette, mint szokta Ferikéjét. A kitagadott fiu az egész anyai gondok alatt szemlátomást javult, mert gyógyit a doctor, gyógyit a patika, de leginkább gyógyit a gond és szeretet. Miska nem volt olyan legény, ki örömest nyomja az ágyat. Másod napra már fölkelt, lábon állva várta be a harmadnapos hideget s oly vitézül megküzdött vele, hogy az csak egy órára birta leverni lábáról. Mikor ujra talpra állott s meg akarta próbálni, hogy hideg uram boszúságára nem tudna-e eljárni egy csárdást, az épen benyitó Kenderesi oly szemeket vetett reá, mintha ki akarná nézni a szobából. Mester uram előtt nem is volt valami kedves vendég Miska. Ennek megvolt az ő oka. Soha olyan pár embert, mint Kenderesi és felesége. Áldott jó teremtés volt mind a kettő, szerették, becsülték egymást, még is örök perpatvarban éltek azért a fityfirity diákért, ki csak akkor törődött velök, ha pénzre volt szüksége. Kenderesiné mindig pénzt akart küldeni fiának, Kenderesi mindig ellenzette, Kenderesiné mindig dicsérte Ferit, Kenderesi mindig gyalázta, Kenderesiné mindig rakta a lotteriát, hogy fia számára nyerjen legalább is ezer forintot, Kenderesi tépte haját mérgében: mindig czivódtak, zsörtölődtek miatta s mig Kenderesiné sirt, Kenderesi rettenetesen haragudott feleségére, hogy sir, magára, hogy azt a jó asszonyt megrikatta. Még a legények és inasokra is kihatott ez örökös czivakodás. Kenderesiné mindig az első legénynyel iratott fiának levelet, miért Kenderesi jól összeszidta az első legényt, az inasokat járatta a postára, lotteriára, miért az inasok is kikapták a kutyaporcziót. Miskára is azért haragudott Kenderesi, hogy annyit beszél feleségének arról az átkozott fiuról, ki annyi bajt okoz neki, annyi pénzét fölemészti, felforgatja házi boldogságát s még is csak örökös diáknak marad, ha akasztófára nem kerül.

Miska vette észre, hányat ütött az óra, de azért nem tágitott. Azt mondotta Kenderesinek, hogy ő hála istennek jobban van, el is búcsuzhatnék már a kapufélfától, de biz ő csak akkor búcsuzik el, ha mesteruram bottal veri ki, mert ő soha oly becsületes emberek közt nem volt, beszédén pedig ne botránkozzék meg, nem ingyen kenyeret kiván enni, meg fog dolgozni reá, hisz ő is asztaloslegény volna. Ekkor elmondta, miféle járatban van, azt elhallgatta, hogy hazunnan elszökött, ott kezdte bujdosása historiáját, midőn asztalosnak állott. Kenderesi darabig csak téltül hall-

gatott reá, szokása szerint morgott egyet kettőt, de midőn meghallá, hogy az enyves csészét mestere fejéhez vágta, nagyot kaczagott, kétszer is megkérdezte, igazán oda vágta-e s midőn Miska azt mondotta : „Oda biz én, hogy a szeme, szája beragadt," rettenetesen megdicsérte, mert a cseppentett asztalos neki is sok borsot tört orra alá, legnagyobb ellensége levén a városban.

Az enyves csésze historiája Kenderesinél épen ugy megalapitotta Miska szerencséjét, mint feleségénél a Ladányi Feriről mondott hir. Ily csekélységektől függ sokszor az ember szerencséje az életben. A szerencse vaktában és tréfából szórja kegyelmét, megnyerni vakeset, de megtartani erő, ide ember kell s Miska emberszámot tett. Ugy megtudta magát szeretteini mind kettőjökkel, hogy bennök valóságos második szülőire talált. Ez oly jól esett neki, hogy vidám kedvétől megijedt a hideglelés, oda hagyta s most már egész lélekkel dolgozhatott a műhelyben. Dolgozott is ugy mint hat, a mellett mindent megtett a ház körül, s minthogy Kenderesi egy kis gazdaságot is folytatott, nagy hasznát vette Miskának, ki ehez jobban értett, mint az egész asztalos czéh. De nem csak ezért szerette Miskát Kenderesi. Szerette a hozzá való ragaszkodásaért, vidám tréfáért s jóizü beszédjeért. Miska vacsora után nem ment ki, mint a többi legény. Ott maradt az asztal mellett s isten tudja mi mindenről elbeszélt mesterével. Kenderesi szerette emlegetni a régi jó időket, ifjukori napjait, midőn mint vándorlegény bekóborolta a világot, midőn haza térve műhelyt akart nyitni, két esztendeig huzakodott a váradi czéhvel s oly iróasztalt csinált remekbe, hogy még a főispán is azt mondotta reá : ilyet még Bécsben sem láttam. Tréfákat is elegyitett a beszédbe s megmegijesztette feleséget, hogy milyen hamis legény volt ő fiatal korában, Miska figyelemmel hallgatta, Kenderesiné sirt, hol szomoru volt a historia, nagy bohónak nevezte férjét hol vigra fordult, Kenderesi pedig kivevén a pipát szájából, megivott egy pohár bort s azzal végezte beszédét: Ugy volt biz a, mesének látszik, pedig igaz, oly igaz, mint hogy te a cseppentett asztalos fejéhez vágtad az enyves csészét, jól tetted fiam, az isten sokáig éltessen!" Miska is mesterére köszönté poharát s neki fogott a beszédnek. Kenderesi hosszában könyökölve hallgatta, hogy miképen gazdálkodnak a pusztán a becsületes emberek, miképen a zsiványok s ki-kimorgott bajusza alól : Enyje öcsém! Kenderesiné ezalatt észrevétlen kikerült, elküldötte az inast borért s Kenderesi, csak azon

vette észre magát, hogy pohara ujra tele. „Magától telik ez a pohár feleség vagy mi?“ kérdé csodálkozva, mintha nem tudna a dologról. „Magától csak idd ki, szombat estve van ma, sokat dolgoztál a héten, nem árt egy kis korhelység, holnap vasárnap, akár harangozásig alhatol.“ Kenderesi megitta a bort, közelebb huzta magához feleségét, nyaka körül fonta karjait, ugy ivott, pipázott s hallgatott Miskára, ki meg-megszakitá beszédét, mosolyogva nézett reájok, mert gyönyörködött, hogy a két jó öreg békében kezd élni egymással.

Igazán, mióta Miska a házhoz jött nem is czivódtak annyit. Szégyelték magokat előtte s Miska mindig tudott oly fordulatot adni a beszédnek, hogy a két jó öreg egészen elfeledte : bizony folytatni kellene a veszekedést. Szép volt őket együtt látni. Azt hitte volna az ember, hogy Miska fia a két öregnek s valóban Miska azt találta meg itt, mit az atyai háznál hiába keresett. Kenderesiné annyira szerette Miskát, hogy azt tette vele, mit sem első, sem második férje egyetlen legényével sem tett : fehérneműket vart neki és szakadozott ruháit megigazitotta. Miska ruhái nagyon megkivánták a foltozást, kivált dolmánya, melyet már foltozni sem lehetett igazában. Kenderesiné mellényt akart belőle szabni, de mint összecsapta kezeit, midőn bontás közben Erzsi aranyaira talált. Hát még Miskának mily öröme volt! Megcsenditette az aranyakat az asztalon, s Erzsi hangját hallotta bennök. Majd kiugrott bőréből s egy félnapig beszélt volna mesternéjének, hogy mily szép, mily derék szeretője van neki, ha künn nagy sirás-rivás nem támad.

— Nesze lotteria, ácsorogj nekem egész délelőtt a piaczon — kiáltá künn Kenderesi keményen verve inasát, ki mindazt jajgatta, hogy őt mesternéje küldötte megnézni a kijött számokat. Adok én a mesternének is — folytatá Kenderesi egyszersmind a verést is folytatva, mire Kenderesiné benn sirni kezdett, mintha őt ütnék.

Nagy sebbel lobbal lépett be Kenderesi, kalapját az ágyra hányta, pálczáját a szegletbe, kezével pedig az asztalra ütött.

— Te feleség — te feleség, vigyen el az ördög, ha meg nem verlek — kiáltá Kenderesi, mire felesége Miska háta megett keresett oltalmat s onnan zokogta el, hogy ő három számot álmodott, fel is tette, hogy fiának pénzt nyerjen, eddig ki is jött.

— Jött a pokolba — vágott közbe Kenderesi — mindig rakod azt a lotteriát, már annyit pazaroltál reá, hogy megvehetném

vele a szomszéd szőlőjét. Meg is érdemli fiad, no hiszen derék madár, itt van két levele, tudom nem teszed ablakodba — folytatá Kenderesi, két feltört levelet huzván ki zsebéből — az egyik neked szól, arra kér benne, hogy békeltesd ki velem, haza akar jőni; persze a vége az, hogy beteg volt, pénzre van szüksége — no adok én a hátára! Aztán még ugy titulálja Tekintetes Kenderesi Györgyné asszonynak. Mikor lettél te teensasszony. Bizonyosan bolonditni akarja a világot, hogy mi gazdag nemes emberek vagyunk — a kötélre való! Itt e másik levél nekem szól, egy kecskeméti szabó irja, hogy fizessek ötven forintot érte. Na feleség csak ruhára ötven forint! ötvent kellene vágni mind a szabóra, mind drágalátos fiadra.

Kenderesiné kikapta férje kezéből a levelet s oda adta Miskának, hogy olvassa. Miska baktatni kezdett rajta, de Kenderesi elkapta kezéből és széttépte.

— Ugyan mester uram! monda Miska, azonban jól teszi vala, ha nem szól, mert Kenderesi reá is megharagudott, hogy felesége mellett fog.

— Te Miska, mond meg igaz lelkedre, de ne hazudjál, ugy sem szokásod — kérdé Kenderesi később megjuhászodva — nem kártyázik-e az a Feri, nem kornelykedik-e? Ez az asszony most sem hiszi, tégy te is bizonyságot mellettem!

— Hát uram honnan tudjam én, midőn csak látásból ismertem. A mit a világ beszél, fele sem szokott igaz lenni, elhagytam a fülem mellett. Én csak amolyan parasztlegény voltam hozzá képest. Csak azt tudom, hogy czifra ruhában járt, urakkal társalkodott.

— Hát kivel is társalkodjék mással — monda Kenderesiné Miska háta mögől előlépve — azért költöttünk annyit nevelésére.

— Hallgass feleség! kiálta Kenderesi ujra Miska háta megé riasztva feleségét — mikor a férfiak beszélnek az asszony hallgasson.

— Aztán — folytatá Miska részvéttel tekintvén megszontyolodott mesternéjére — még azt tudom róla, hogy egy Szücs Marcsa nevü leányt szeret, oda sokat jár, s igen meg tudja zavarni a leányok fejét, mert csinos, tréfás legény.

— Biz az ő a lelkem — vágott közbe Kenderesiné — ugy-e derék, szép, gazdag leány az a Marcsa, bizonyosan a főbiróné

leánya, dejszen az én fiam uri házasságot tesz, azért neveltük prókátornak.

— Már megint szólasz? Isten ugyse megverlek feleség. Az eszed kurta, a hajad hosszu neked is, mint minden asszonynak. Csak a nagyravágyás viczkándozik fejedben. Azt bezzeg nem jut eszedbe megkérdeni, hogy mit csinál ő most Kecskeméten, mikor még taval végeznie kellett volna a just, s most az volna rend, hogy Pesten juratuskodjék. No szólj ehhez! De ne szólj, te tudsz mindenre felelni. Én arról a fiúról többet semmit sem akarok hallani. Reá költötted mindened, mi első férjedről maradt, az enyémet nem költöd. Ebbe a szobába többé be nem teszi lábát. Kihirdettetem az ujságokban, hogy senki se adjon neki kölcsön. Ötven forintot költeni csak ruhára! A melyik gyermek nem engedelmeskedik, meg kell verni — az anyját is meg kell verni — ha akkor sem engedelmeskedik, el kell üzni, ki kell tagadni. . . .

— Nem ugy van biz a mester uram — kiáltá Miska kipirult arczczal — én sem engedelmeskedtem apámnak, még is becsületes ember vagyok, engem is kitagadott apám érte s még is gondot viselt reám isten. Sokszor elvaditja a szüle a gyermeket, aztán mind ketten megbánják, mikor már késő.

Kenderesinének nagyon tetszett a beszéd. Döfte karjával Miskát, hogy csak beszéljen, védje az ő Feriképét. Kenderesi csodájában, hogy Miska ellene támadt, elbámult s iszonyatosképen kezdett gyalulni a levegőben. De Miskának eszébe jutván atyja, elérzékenyült, nem tudott szólani, rihatnék volt, aztán megszégyelve magát egy könyet törült ki szeméből, mit meglátván Kenderesiné ő is el kezdett sirni, künn az inas is mind sirt s Kenderesi majd megveszett mérgében, hogy ő oly kegyetlen ember lett, ki az egész világot megrikatja.

Ekkor Miska elbeszélt magáról mindent, mit eddig elhallgatott: hogy veszett össze atyjával, hogy bujdosott el hazunnan, hogy vált el szeretőjétől. Csörgette az aranyokat, midőn a szegény árva leány sorsát emlegette s ugy eldicsérte Erzsit, hogy versben sem lehetne jobban. Kenderesiné mind azt mondta, hogy bizonyosan Marcsa is olyan, mint Erzsi, Feri miatta tanulta oly sokáig a just, keveredett annyi adósságba, oh mert sok bajt okoz az a szerelem. Emlékszel-e édes lelkem György, mikor te is fiatal legény voltál, négy hétig nem dolgoztál, majd a vizbe ölted magad értem, hogy Ladányihoz adott anyám férjhez s mihelyt özvegy lettem csak

hozzám huzott a szived. Tudod, mikor egyszer a bálba vittél leánykoromban, két heti béredet költötted reám s aztán nem volt mivel végy ruhát. Bizony fiatalság bolondság, mi sem voltunk jobbak a Deákné vásznánál.“

Kenderesinek megesett szive Miska sorsán s midőn felesége könyezve emlegeté a régi időt, még jobban elérzékenyült, noha nagyon restelte, hogy utoljára még maga magát is megríkatja. Ő bizony megvallva az igazat szeretett volna künn a mühelyben lenni, de ha már a szobában volt s felesége megölelte, csak nem taszithatta el magától, mint rosz dészkadarabot.

— De ötven forintot csak ruhára, kipusztit mindenünkből! — kiáltá hirtelen szemébe ötölvén a szabókontó s örvendett, hogy csakugyan nem lágyult meg egészen szive.

— Tudja mit mesteruram, ez az öt arany teszen ötven forintot. Nekem hála istennek nincs szükségem reá. Fizessük ki vele Feri adósságát.

— De már azt nem engedem öcsém, inkább én adok még neked egy aranyat ajándékba. Végy vele bornyukat, ellegelhetnek tehenem mellett s mikor kitanulod mesterséged, lesz egy kis kapitalisod, mivel az élethez kezdj.

— Idegennek inkább adsz, mint fiamnak! zokogta Kenderesiné.

— Te feleség! kiáltá Kenderesi.

— Mesteruram! kiáltá Miska.

— Édes lelkem György! zokogta Kennderesiné.

A dologból csak az lett, hogy Miska elbeszélte; nem kell elvaditani Ferit, hátha most fog megtérni esze; Kenderesiné azon rimánkodott, hogy csak most az egyszer engedjen meg neki férje, többet aztán ne engedjen soha, de soha. Egyik a jobb, másik a bal kezét fogta meg Kenderesinek, ki ugy izzadt, mintha egész nap gyalult volna s végre, hogy már béket hagyjanak neki, azt kiáltotta : „Bánja az ördög!

Ezen békességgel végződött háboru után nem sokára még két nevezetes dolog történt Kenderesi György házában. Egyik, hogy Miska az aranyakon pár szép bornyut vásárolt, s Erzsinek szép selyem kendőt vett, melyet egy kecskeméti fuvarostól szerencsésen el is küldött neki, megizenvén : ne búsuljon érte : másik, hogy Ladányi Feri, Kenderesi nagy boszúságára és felesége nagy örömére, megérkezett. Képzelhetni, mint hökkent vissza, midőn meglátta

Miskát, mikép törte fejét, hogy mit mondjon meg neki s mit ne atyja állapotáról. Képzelhetni, hogy Kenderesiné napokig sem fogyott ki a csók és kérdezősködésből, sem Kenderesi az atyai intések és boszuságból. Elég az hozzá, hogy tiz napig tanyázott otthon Feri, tiz napig kötötte az ebet karóhoz, tiz napig ijesztette Miskát, hogy az istenért haza ne menjen.

A tizenegyedik nap estéje a legszebb tavaszi est volt, oly szépen sütött a hold, oly kedvesen lengett a szellő, hogy nem kivánt az ember alunni. De Miska nem ezért nem tudta behúnyni szemeit. Midőn a többi legények a műhelyben elaludtak, minden elnémult, még a kutya sem ugatott már, nagy zenebona támadt lelkében. Atyjáról és szeretőjéről gondolkozott nagy elbúsulással. Hogy is ne? Feri nagy szeget ütött fejébe, midőn még megérkezése napján nagy titkon elmondá neki, hogy atyja megházasodott, végrendeletet tett, őt kitagadta, s mind azt mondja: mihelyt Kecskemét határába lép az a zsivány, mindjárt főbe lövöm. Hogy atyja épen Marcsát vette feleségül, hogy guta érte nyelvét, hogy Erzsi nála szolgál, mind elhallgatta vagy egyebet hazudott. De ennyi is elég volt Miskának, mert szomoru dolog, ha a fiú szivében atyja iránt, kit szeretni és tisztelni ohajt, oly érzés támad, melytől maga is megijed, mintha valami istentelenséget cselekednék. Azonban van még ennél szomorubb dolog is, midőn a fiú az anyai szeretetből űz csufot és bűnt; s ott a kis kertben, a nagy almafa alatt ily szomoru dolog volt készülőben.

A mint Miska fel akart kelni, hogy elverje bús gondolatait, meglátta az ablakon keresztül Kenderesinét fiával együtt a nagy almafa alatt ülni. Nem ütődött meg rajta, mert többször látta már őket ott ily időtájban is. De bezzeg megütődött azon, hogy Kenderesiné sir, Feri pedig ugy hányja-veti kezeit, mintha meg akarná verni anyját.

— Jaj édes fiam — nyögte Kenderesiné — hogy lopjam én meg apádat? Mire kell neked annyi tenger pénz?

— Én nem tudom, hogy édes anyám nem érti már a dolgot — felelt a fiú durván — nem megmagyaráztam-e már, hogy attól a rongy száz forinttól függ szerencsém, mert lássa édes anyám, Marcsát férjhez adta anyja egy vén emberhez, kit lakodalma éjszakáján megütött a guta, s ki talán már eddig meg is halt. Marcsa gazdag özvegy lesz, mert az a vén ember kitagadta fiát, atyafiait, mindenét neki testálta még lakodalma előtt. Marcsa, mihelyt

meghal az öreg, hozzám jő feleségül, s én valóságos gazdag ember leszek.

— Hisz az mind jó lelkem, az is jó, hogy már iskolát végeztél s megházasodhatol. Nem bánom én fiam, ha ott telepedel is le, pedig inkább szeretném, ha itt Váradon lennél prókátor.

— Nem arról van a szó — vágott közbe haragosan Feri, mig anyja sirva rezzent össze — de mig elvehetném, kissé uri módon kell élnem, különben azt hiszik: valami fáról szakadt vagyok. Igaz, mostoha apám kifizette adósságomat, de olyan is van mit még nem mondtam meg; a mi kész pénzt adott anyám, arra sem elég, hogy ajándékot vegyek vele Marcsának. Aztán ha adósságomért bezárnak, oda becsületem, ha koldusmódra élek, reám sem néz az a leány. Édes anyám elrontja szerencsémet.

— Nyerek a lotterián fiam, a mult éjszaka megálmodtam, ternót nyerek fiam, mind egy krajczárig neked küldöm, csak azt ne kivánd, ó jaj . . . jaj! zokogta fiára borulva Kenderesiné.

— Tudja mit édes anyám — folytatá a fiú szelidebben — menjen be szépen, feküdyék le, mostoha apám már rég alszik . . . kis idő mulva vegye ki apám párnája alól a kulcsot, nyissa ki a ládát s hozza el a száz forintot.

— Jaj fiam nem tehetem!

— Alig telik bele két hónap s megküldöm anyámnak. Nem kerül belőle baj. Én holnap ugy is elutazom, holmim már a gyorskocsi-intézetnél van, apám nem fog gyanakodni, azt fogja hinni: más lopta el; anyám azt mondja rá, hogy eltévedt s két hónap mulva megtalálta. Mi van ebben valami? Senki sem tudja meg.

— Az isten, fiam! zokogta a szegény asszony, mire Feri mérgesen felugrott, aztán mérgesen ujra leült.

Miska szemfül volt. Mindent látott, hallott. Első gondolata az volt, hogy azon gazdag öreg ember, ki Marcsát elvette, bizonyosan az ő atyja, s a vagyon, mire Feri számol, az ő vagyona. S mindezt eltagadta előtte Feri. Ki tudja mi igaz, mi nem? Borzasztó dolgokat sejtett s mintha villám csapott volna le mellette, bódultan állott.

— Jól van, ne tegye hát anyám, ne nyuljon a világért sem hozzá! szólalt meg hirtelen Feri egy kis pisztolyt vonva ki zsebéből — én nem bánom megölöm magamat, anyám megválthatna száz forinton, . . . jól van, ne váltson meg.... szálljon vérem anyám lelkére! Teszi vagy nem teszi?

A szegény anya magán kivül volt, megkapta fia kezét s valami oly keserves nyöszörgéssel mondotta ki e szót : megteszem, megteszem, hogy Miska majd ríva fakadt; ki is akart rohanni, de visszaijedt Kenderesiné halvány képétől, ki már a szoba felé tántorgott. Szegény asszony! E pillanatban huszonhét év fájdalma nehezült reá, mindazon öröm, szeretet és kényeztetés, mit huszonhét év alatt fiára pazarolt, fájdalommá változva fordult vissza reá, hogy büntesse. Mert csodálatosak az isten útai, az anyában bünteti a fiút s a fiúban az anyát. Bizonyára sehol sem tünik föl szomorubban gyarlóságunk, midőn gyermekeinket szeretetünkkel rontjuk el és sehol sem sujtóbb isten büntetése, midőn szeretetünkért büntet s az által, kit szeretünk.

Mély csendesség lőn. Feri a fák mellé vonta magát s visszajövő anyjára várt. Miska nem tudta : mit csináljon, kirohanjon-e, földre tiporja-e a gazembert? De a zajra fölébred mestere, s talán rajta kapja feleségét a lopáson, ki szörnyet hal félelmében. Nem mert hát megmozdulni, nézte a csillagokat, istenre gondolt.

Félóra mulva kilépett Kenderesiné, kezében bankóczédulák reszkettek, alig eszmélve hullott fia karjai közé.

— Vegyen erőt magán édes anyám — suttogta a fiú eltévén a bankókat.

— Meghalok fiam!

— Feküdyék le csendesen anyám, ne féljen semmit.

— Többé nem megyek vissza apádhoz, vigy el magaddal — zokogta a szegény asszony. De Feri szépen ölébe vette anyját s bevitte a pitvarba. Ekkor Miska kirohant a műhelyből s megállott a pitvar ajtaja előtt. Negyedóra telt el, semmi nesz, csak egy egy sohajtás s az ajtó gyönge nyikorgása. Ugy tetszett Miskának, hogy Kenderesiné végre bement férjéhez, lefeküdt, Feri még mind a pitvarban van s leskődik : vajjon nem ébredt-e föl mostoha atyja. Mit csináljak? gondolta magában Miska. Elengedjem-e, hogy meglopják gazdámat, vagy zajt üssek s megrepeszszem annak a szegény asszonynak szivét, ki életemet mentette meg. Eltűrjem-e, hogy visszamenjen Kecskemétre ez a gazember, ki szegény atyámnak legnagyobb ellensége. Míg esze nem tudott határozni, ökle emelkedett s a nélkül, hogy akarná leütött, Feri nyaka közé, midőn ez a pitvarajtón kilépett, hogy egy künn elhullatott bankóját fölvegye.

— Tolvaj! kiáltá Feri.

— Tolvaj vagy magad! — orditá Miska mellen ragadva s

földre nyomva Ferit — szólj igazat; megházasodott-e apám? megütötte a guta apámat... apámat... apámat.

Feri ijedtében nem tudott szólani s Miska annyira dühbe volt, még egy ingerlő szó, egy kézmozzanás és Ladányi Feri többé soha sem látja meg Marcsáját. De Feri életét megmentette egy sikoltás, anyja sikoltása, melynek hallatára Miska ugy megrendült, mintha az egész város fölébredt volna s azt kiáltaná fülébe : gyilkos. Jóltevője fiát ölje-e meg, jóltevőjét keverje-e tolvajság hirébe, mert már hallik Kenderesi szitkozódása, a legények is ébredeznek s az egész dolog kivilágosodik.

— Ide a pénzt! — kiáltá hirtelen elvéve Feritől a bankóczédulákat, aztán a levegőbe emelve az udvar közepére dobta, Feri fölszedve magát a kertelésen tüstént elillant. Miska az elhullott bankót is fölkapta s az egész pénzt keblébe rejtvén a kilépő Kenderesi felé tartott.

— Mi dolog történik itt! kiáltá Kenderesi, a műhelyből előtóduló legényekre tekintve, kik hol bottal, hol fokossal felfegyverkezve ütni akarták a tolvajt. Kenderesiné is ott reszketett a pitvarban s nem mert kilépni, csak zokogott.

— Nincs semmi baj mesteruram! — monda Miska oly hangon, mintha a föld alól szólana — összevesztem Feri urfival, valami kecskeméti dologért, kissé megdöngettük egymást, ennyi az egész, a bolond ijedtében elszaladt. Ne sirjon mesterné asszonyom, nem ütöttem meg erősen — folytatá Miska Kenderesinéhez lépve a pitvarba s kezébe csusztatta a bankóczédulákat. — Tegye vissza! suttogta lassan, aztán hangosan azt kiáltotta : Ne sirjon mesterné asszonyom.

Kenderesi szitkozódott, hogy őt még alunni sem hagyja az átkozott fattyu, veszekedni kezdett feleségével, de Kenderesiné most nem feleselt s nem mert sem férjére, sem Miskára föltekinteni. Végre mindnyájan fekünni mentek, kivéve Miskát, ki a műhelyben összeszedte a mi kevese volt, egy kötéllel összekötötte bornyait s midőn hajnalban kilépett mestere, azt mondta neki: „Az isten áldja meg mesteruram!

— Hát mit akarsz fiam!

— Megyek haza .... valami nagy dolog történt otthon .. ne maraszszon mesteruram. Visszajövők még ... az isten áldja meg mesterné asszonyom .... köszönöm a mit értem tettek ... soha sem felejtem el. . .

Még mind beszélt akkor is, midőn már künn volt a kapun, Kenderesi is mind kiáltott utána, de Miska keményen ütötte bornyait, keményen sarkantyuzta magát s csakhamar eltűnt.

Ugyanazon pillanatban indult el Feri is a gyorskocsira. Szegény anyja nem tudta, hogy épen mellette robog el, midőn egy tarisznyával Miska után futott s az utczavégén elérte.

— Egy kis utravaló Miska. . . .

— Köszönöm mesterné asszonyom . . . kár volt.

— Aztán Miska tudod mire kérlek. . . Ne haragudjál fiamra, ne verd meg, jó fiú ő, csak sok adóssága van, az viszi roszra. Ugy-e, mihelyt téged meglátott, visszaadta a száz forintot. Ne félj Miska, visszatettem már a ládába, nem tudja férjem. Szegény Feri megszégyelte magát s bújában elbujdosott. Ne engedd Miska, hogy meglője magát. Ügyelj rá, igérd meg Miska.

Volt ám a szegény bornyuknak dolguk. A kötélnél fogva ide oda ránczigálta Miska. Ütötte, hogy fussanak s ő is futhasson utánok. Szerette volna, hogy ne igérjen semmit, de restelte még is meg nem vigasztalni mesternéjét, dünnyögött valamit s Kenderesiné azt gondolta, hogy mind azt mondja: Igérem mesterné asszonyom!

— Köszönöm lelkem, de állj meg még egy kissé. Neszo itt van három huszas. Nincs több pénzem, neked is adnék: ezt add oda szegény Ferinek, evvel is több pénze lesz. De ugyan vedd el ezt a tarisznyát, már én bizony a nyakadba akasztom.

Miskát, nyakában a tarisznyával, markában a három huszassal utoljára elránczigálták a bornyak. Kenderesiné még akkor sem mozdult az utczavégről, midőn már Miska nem látszott s csak akkor vette észre, hogy otthon van, mi or férje mérgesen felkiáltott: „Te feleség azért a Feriért még megbolondulsz, hála istennek, hogy elvitte az ördög!“

Kenderesiné semmit sem szólott. Mióta meglopta férjét, nem mert szemébe tekinteni, sem összeszólalkozni vele. A szegletbe vonult és csendesen zokogott. Ekkor Kenderesi is elbúsulta magát, aztán mindketten önkénytelenül Miskára gondoltak, ki ha itt volna, bizonyosan meg tudná őket vigasztalni.

VI.

— Ni nagyuram selyemkendő! Miska küldötte Váradról. Él

Miska, nem zsivány Miska, én nem is hittem soha! kiálta Erzsi kendőt lobogtatva Varju István szemeibe, ki Sára asszony udvarán gabonát szórt Erzsi majorságainak, mert mióta a cserepes ház, a puszták nem voltak többé övéi, e majorságok valának minden kincse, legfőbb gyönyörüségét köztök találta. Ki-kiballagott reggelenként hozzájok, gyügyögött velök és számitgatta, hogy egy hónap alatt mennyi jövedelme lesz belőle Erzsinek. Ugy ohajtotta sokszor bárcsak egy forintnak lehetne ura, mindjárt oda adná Erzsinek, ki tizet tudna belőle csinálni s legalább ő is járulhatna valamivel fia szerencséjéhez. Az egykor gőgös ember irigyelte a béna koldust, kinek alamizsnát vetnek az utczavégen. Mily örömest állott volna ő is oda, de a gazdag Varju István szegénységét ugyan ki hinné el Kecskeméten.

Megörvendett a kendőnek és hirnek s egyszersmind mélyen elszomorodott. Tehát fia nem zsivány, fia él s ő nem huzhatja többé vissza a végrendeletet, de csak nyöszörőghetett. Midőn haza ment minden kabátos embert megragadott az utczán, összekulcsolta előttök kezeit, beszélt szemével, orczával, rámutatott cserepes házára, fenyegette a Szücs József házát, fölvett egy papirdarabot szétszaggatta, ugy csinált kezével, mintha irna s mindezt a legfájdalmasabb hangok kiséretében, de senki sem értette meg, mindenki azt mondotta: Varju István kötözni való bolond. Azon gondolat, hogy ő néma, hogy ő nem tud irni, hogy őt bolondnak tartják, hogy minden erőlködése hasztalan, kétségbeejtette. Oda borult Erzsi nyakába, engedte, hogy haza vezesse, leültesse székére, s kedves csevegésével enyhitse fájdalmát.

Mig Erzsi csevegett s a kendőt egész jó kedvvel ilesztgette nyakára, Varju Istvánnak egyeben járt az esze. A végrendelet lebegett előtte, az a szürke fehér papiros, ákombákomokkal beirva, megpecsételve, összehajtva, a mint Szücs József betette ládájába Fülébe mindaz csengett: „Fennevezett fiamat minden ingó és ingatlan vagyonomból kizárom, kitagadom!“ Már rég cseng lelkében e hang, már rég gondolkozik azon, hogy a végrendeletet kezéhez keritse. De Szücs József ládája keményen meg van vasazva s ő gyönge, mint őszszel a légy. Pedig most mily jó alkalom volna, sem felesége sem Szücsék nincsenek otthon, a pesti vásárra mentek mindnyájan pénzét pazarolni. Ha beszélni tudna, ha Jancsi és Erzsi megértenék, mint betörhetnének a szobába hárman, mint feltörhetnék a vasas ládát. Ekkor fölkelt székéről, ütötte az ajtót,

ütötte a ládát s kimutatott a Szücsék hazára. Azonban Erzsi nem értette meg, hogy mit akar. Varju István most már egyedül akarta megrabolni rablóit. De Erzsi és Jancsi megfogták, szépen visszavezették s azt gondolták, hogy megtébolyodott.

Varju István minden reményétől megfosztva lekonyasztott fővel ült székén s hallgatta, hogy a konyhán Jancsi és Erzsi menynyire sajnálkoznak szegény tébolyodott gazdájokon. Mikor neki legtöbb esze van, bolondnak tartják az emberek, s mikor bolond volt, mint okos embert dicsérték. E szomoru gondolatból csak akkor ocsudott föl, midőn Jancsi azt mondotta Erzsinek, hogy ne csináljon oly nagy tüzet, mert könnyen kigyulhat a kémény, Nagy-Kőrösön egy szolgáló gondatlansága miatt tegnap is porrá égett egy ház. Nagyot kiáltott örömében Varju István s égni látta maga előtt Szücs József házát, a vasas ládát, a szürke papirost, az ákombák betüket, a pecsétet s minden bolondságát, mit valaha cselekedett. Erzsi ijedten rohant be hozzá s nagyon elcsodálkozott, midőn Varju István megölelte, megcsókolta s a Miskától küldött selyem kendővel törülte meg könyes szemeit. Erzsi kérte, hogy egyék valamit, feküdyék le, mert alig várta az estét s azt gondolta, hogyha lefekszik mindjárt este lesz. De mihelyt elcsendesült az utcza, mindjárt fölkelt s a fiókból előkereste pipa-szereit. Természetesen nem pipázni akart, hanem kiütni. Cserszentett egyet, cserszentett kettőt s midőn a tapló tüzet fogott, égett, lelke is égett örömében. Cserszentett százszor s a csillámló szikrákon ugy elmulatott, mint a tűzzel játszó gyermek. Aztán számlálni kezdte az óra ütéseit s azt hitte, hogy nem az óra, hanem a harangot verik félre, kürtölnek, s azt kiáltják : tűz van. De minden csendes lett ujra, csak szive dobogott hangosan, mintha mindazt zúgná fülébe: rajta! Éjfélre járhatott az idő, mikor lassan felöltözött, csendesen kinyitotta az ajtót, lábujhegyen átlépett a konyhán, udvaron, kapun s már ott állott Szücs József házánál egy kis szénaboglya előtt, mely az udvarról egészen a kertelésre dült — reszkető kezében tapló égett, dobogó szivében szilaj gyönyörüség.

Egy óra mulva félrevert harangok és Varju István kaczagó nyögése verték föl Erzsit álmaiból. Szücs József háza már egészen lángba borult, midőn oltani kezdték, minthogy senki sem levén otthon későre vették észre a tüzet. Varju István kikinézett s mennél jobban lobogott a láng, annál vigabb kedve lőn. Megragadta Erzsit, Jancsit, hogy ne mehessenek oltani, midőn pedig azok ki-

siklottak kezéből s egyedül maradt, letérdelt, imádkozott, hálát adott istennek, hogy semmit sem menthettek ki a házból, hogy minden oda égett, az ő végrendelete, az ő bűne, minden, de minden. Pestről haza érkezett felesége, apósa, anyósa is még mind térdelve találták, de távolról sem sejtette senki, hogy ő gyujtotta fel a házat. Tébolyodottnak hitték s örvendettek rajta, mert igy talán hamarább elpusztul.

Képzelhetni mint törte kezét, óbégatott Szücs Józsefné elégett háza fölött, mint hümmögött Szücs József, mint búsult Marcsa nem annyira a házért, mint inkább azért, hogy Ladányi Feri még nem érkezett meg. Varju István hosszan elgyönyörködött az ő atyafiai boszúságain s oly csufondáros figurákat vágott szemével, kezével, galagyoló hangjával, hogy még a türelmes Szücs Józsefet is kihozta sodrából.

— Ez a Varju István valóságos bolond! kiálta elszörnyedve, midőn Varju István nagyot kaczagott igen hosszu, igen keserves beszédén, melyben elöszámlálta, hogy mennyi kárt okozott neki a tegnapi tűz.

— Bolond voltál bizony te, hogy nem maradtál itthon ház őrizni — csattant fel Szücsné, örvendve, hogy valakin kiöntheti mérgét s történetből ez a valaki mindig férje volt — mi hasznodat vettük Pesten? Nem, te nem maradsz itthon, a világért sem, eljösz vásárolni te is, eljösz, itt hagyod házad, arra a pesztonkára bizod, ki soha sem ül otthon — ezt is te fogadtad — s ott van la, házad elég, mindenki háza megmarad csak a tiédnek kell elégni. Mindennek te vagy az oka. Most már hova mennél, ha nem adtam volna férjhez leányomat? Hova húznók meg magunkat, ha nekem nincs eszem. Most is nemhogy behordatnál holmit, hanem ott állasz, mint valami csóva. Tán azt hiszed: utczán fogunk lakni, leányomnak azért van cserepes háza, hogy kivülről bámuljuk?

Varju István mikor cserepes házát emlegették, függét mutatott egyik kezével s várta, hozzák szóba a végrendeletet is, hogy mindkét kezével mutathasson. De biz azt nem emlegették, csak jártak keltek, csapták az ajtókat, ablakokat s őt számba sem vették, noha azt hitte, hogy egész Kecskeméten senki sem beszél egyébről, mint az elégett végrendeletéről. Azalatt Szücs Józsefné megparancsolta Jancsinak, hogy fogjon be s vigye ki gazdáját a tanyára, mert ezután ott fog lakni, ott a levegő egészségesebb a koszt is csak megvan, itt nincs hely, mert ők is ide költöznek, a

vendégeknek is kell tartani ágyat, aztán az az Erzsi nagyon rontja, kényezheti vejét, hanem majd nem ér reá, mert bizony ezután az ő cselédeinek is Erzsi fog főzni, az ő szolgálója is Erzsi lesz, mivelhogy őt az isten meglátogatta, földönfutóvá tette, Varju István pedig ne csináljon afféle figurákat előtte, hanem takarodjék ki a szobából.

Varju István nem is csinált afféle figurákat, hanem elbúsult, hogy a végrendeletet nem emlegetik s neki el kell válnia az ő kedves Erzsijétől. Erzsi megigérte, hogy meglátogatja mikor csak teheti, ételt is visz neki csak ne ellenkezzék, mert Szücsné lármáz s reá fogja az egész dolgot. Varju István épen akkor ült fel kocsira, hogy elbúczuzzék cserepes házától, melyet nem magának épitett, feleségétől, kit nem magának vett el, midőn Ladányi Feri, ki mindkettőt már magáénak képzelte, megérkezett. Volt öröm Marcsa részéről, volt csodálkozás Szücsné részéről, midőn meghallotta Feritől, hogy Miska nem zsivány s aligha utban nincs haza felé.

— Hanem bánom is én, jöjön — mondá Szücs Józsefné később — itt bizony elfér, elég tágas Kecskemét : apja mindenéből kitagadta ökemét, meg nem békülhet vele, a testamentumot sem vonhatja vissza, mert néma, s irni annyit sem tud, mint a tyukvakarintás. Hadd jöjön. Innen bizony nem kap semmit, no nem mondom valamit, ugy felebaráti szeretetből, de jussát nekem ne emlegesse.

— Igen de feleség — szólalt meg Szücs József üstökét borzolgatva — a testamentum elégett, többi irásaimmal együtt — tudod a vasas ládában volt, — még vasát sem találom a ládának.

— Jaj te gondatlan ember — kiáltá Szücsné kékülve sárgulva — miért is nem vettem ki kezeid közől. Semmit sem lehet, reád bizni. Ott van la, elég a házad, elég a testamentum. Uram isten, a testamentum elég. Ki hallott valaha ilyet. Hát másnak miért nem ég el. Egy rongyos papirost nem tudsz megőrizni s még ott állasz, pipázol, nemhogy szaladnál a prókátorhoz, szolgabiróhoz, alispánhoz, főispánhoz. . . Na még is valahára elindulsz. . . Hanem azt a gyermek is tudja, hogy Varju István mindent feleségének testált, lesz reá tanu, de per támad belőle s elvesztjük mint Erdősi. Azt bizony nem vesztjük, az nyeri meg, ki jobban győzi pénzzel, de Miska is vehet fel kölcsön, reménység fejében s nekünk sok rosz emberünk van. Uram isten mit csináljunk. Te

Marcsa mit vihogsz most is, mikor oly nagy csapás érte házunkat. Maga diák uram is hozhatott volna jobb hirt, adhatna jó tanácsot. Meglássa Miska elviszi apját a biró elé, mert hiszen az isten adta nem bolond, csak néma, kérdeznek tőle holmit, felelni fog integetve s az átkozott esküdtek ugy irják be mint vallomást. Ha Varju István az éjjel meghalna — uram bocsáss!... hiszen jó tétemény volna reá nézve, legalább nem kinlódnék .... ha meghalna, mielőtt még fia haza jő — könnyebben lehetne elütni a dolgot....

Marcsa és Ladányi, midőn magokra maradtak, sehogy sem tudott jó kedvök kerekedni. Marcsa duzzogott, hogy szeretője alig szól hozzá pár szót, Ladányinak pedig oly rosz kedve volt, mintha kicserélték volna. Mindaz csengett-bongott fejében: Ha Varju István az éjjel meghalna, könnyebben lehetne elütni a dolgot. Marcsa piros arczán, mosolygó szemében, karcsu derekán is azt olvasta: „Ha Varju István az éjjel meghalna, övé lenne e piros arcz, mosolygó szem, karcsu derék a cserepes ház és szántóföldekkel egyetemben.

— Ugy-e Marcsa még most is járnak betyárok a kecskeméti pusztákon?

— Biz igen. A mult héten is nagy rablás történt a Lőrinczi pusztán.

— Gyilkosság is.

— Azt nem tudom.

— Ugy-e még most is azt hiszik, hogy Miska betyár?

— Azt ám. A mi kárunkat is mind neki tulajdonitják, ugy beszélik, hogy házunkat is ő gyujtotta fel.

— Te Marcsa, ha az éjjel ráütnének a Varju István tanyájára.

— Hogy jut eszedbe afféle.

— Csak onnan, mert én is tartok a betyároktól. Még ma este Kőrösre kell átmennem egy barátomhoz, s nem szeretnék találkozni velök.

— Alig jösz, már mégy.....

— Te Marcsa — közbeszólott hirtelen Ladányi — ha te holnap arra ébrednél fel, hogy özvegy asszony vagy?

— Meg is untam már ezt a dolgot. Annyi roszat beszélnek felőlem. Némelyik menyecske nem is akar hozzám szólani. Ideje volna már, hogy elvégy s véget vess a sok pletykának. Hátha még gyermekem lesz? S ekkor Marcsa sirni kezdett.

Ladányi Marcsa sirásában is azt hallotta: Ha Varju István az

éjjel meghalna, Marcsa nem sirna többet s a mint az esti harangszó megkondult, azt mormolta fogai közt: „Hej ha Varju Istvánnak igy huznák.“ Mikor elbúcsuzott szeretőjétől s az utczán egyik hitelezője megtámadta, hogy ideje volna már fizetnie, ugy tetszett neki mintha azt is mondaná: Ideje volna már, ha meghalna Varju István. Nagyon bevette lelke e gondolatot s azon néhány pohár bor, mit a korcsmán megivott rá, egészen vérébe itatta. Haza menve vizsgálgatta puskáját, pisztolyait, czélzott velök s nevetve mormogta: „Nyul vagy varju egyre megy ki, mindegyik felfordul s azt sem mondja: csötörtök.“

Mig Ladányi a képzelt varjut halálra czélozgatta, addig az igazi künn a tanyán Erzsi karjai közt egészen uj életre ébredt. Szegény Varju Istvánt Erdősi sem nevezhette volna már többé fekete varjunak, akasztófa madarának, mert egészen galambféhérré őszült egy esztendő alatt. De Erdősinek szitka is elnémul vala, ha látja mily szeretettel öleli leányát az ő halálos ellensége. Ott ült Erzsi ágya szélén, nyakába borulva s nem fogyott ki a szóból, mit Varju István ugy hallgatott, mint szent irást. A kis tanyai épület szük, az éjszaka nem volt elég csillagos, örömüknek. Oly jól esett nekik, ha a fellegek közől benézett a hold hozzájok, megmutatta egymásnak arczukat, hogy gyönyörködjenek egymás mosolygásán. Erzsi ilyenkor elhallgatott, elmerült örömében s mind azt hallotta a szellőben, a madár felcsattogó hangjában, a furulyaszóban, az ebek távol csaholásában: Miska haza jő!

— Eljöttem biz én hazunnan — elmondá kétszer háromszor Varju Istvánnak — mihelyt föltálaltam a vacsorát; nem bánom, ha meg is ver Szücsné. Tudtam, hogy nagyuram jobban fog alunni, ha megtudja: a testamentum elégett — igazán elégett, hallottam a konyhán, mint sápitozott érte Szücsné. Hátha még azt is megtudja, hogy Miska utban van haza felé — igazán haza jő, Ladányi Feri mondotta, ki Váradról jött, de higye meg nagyuram, olyan igaz, mint hogy isten van az égben. Olyan lárma veszekedés volt a háznál, hogy észre sem vették, mikor kiterültem a konyháról s felültem az Irsai János szekerére, ki épen tanyájára ment ki. Haza sem megyek már hajnalig. Ugy-e jól tettem nagyuram!

Varju István minden szóra bicczentette fejét, és simogatta kezével Erzsit. Ugy szerette volna megmondani neki, hogy ő égette el a végrendeletet, ő mentette meg Miska vagyonát és — nem szólhatott.

— De nagyuram itt nagyon roszúl élhet — folytatá Erzsi igazitva gazdája párnáit — az a kertészné*) olyan ágyat vetett, mint egy cselédnek. De milyen rosz rend is van itt az egész tanyán. Képzelje nagyuram, a kertész részeg, a béresek a szomszéd csárdában isznak, egy betyár mindent elhajthatna innen. Bezzeg mikor nagyuram volt a gazda, máskép volt minden. Tudom az a kertészné is roszúl főz nagyuramnak. Azért hoztam ki egy kis ennivalót. Itt van ni, egyék nagyuram belőle. Beteg embernek szabad az ágyban is enni. Jó ludczomb, délről tettem el nagyuramnak. Tudja nagyuram, mi hizlaltuk ezt a ludat, tőlem vett Szücsné ötöt; megérdemeljük, hogy mi is együnk belőle. Én is eszem nagyuram. De ugyan egyék már!

Varju István annyira jól volt lakva a jó hirekkel, hogy nem kivánta az ételt. Erzsi kedvéért vágott valamit a czombból, Erzsi is ugy tett, mintha ennék s mind csak Miskáról beszélt.

— Ha Miska haza jő, minden héten kétszer fogok én ludat sütni nagyuramnak, csötörtökön is, vasárnap is. Ugy-e nagyuram ezután már Miska fog gazdálkodni? De én bizony megmondom neki, hogy ne pereljen, ha Szücsék pert kezdenek. Szegény édes apám is annyit perelt s az rontotta meg. A nélkül is neki kezdhetünk az életnek. Nekem már kétszáz váltó forintom van a ludak árából, az isten áldja meg Miskát, ő adott nekem tizenöt forintot mikor elment. Megáldja az isten a becsületesen szerzett vagyont. Műhelyt nyitunk, dolgozunk, nagyuram is velünk fog élni, eltartjuk szárazzal meleggel, mig csak él. De mi baja van nagyuramnak, hogy ugy zokog. Enyje bizony isten ne legyen olyan gyermek, haza jő Miska, haza jő.

De Varju István zokogott. Eszébe jutott a per, melyet Erzsi atyja ellen folytatott, a birák, kiket megvesztegetett, az elperlett földek, melyek a tanyától nem messze feküsznek. Szücsék is megvesztegethetik a birákat, kiperelhetik vagyonából fiát s isten mind visszafordithatja reá azt, mit ő mások ellen tett. Összetette kezeit s imádkozott istenhez, hogy adja vissza neki a hangot, melylyel kitagadta fiát, hogy visszafogadhassa, a hangot, melylyel átkozta Erdősit, hogy porában is megáldhassa, a hangot, melylyel szidalmazta Erzsit, hogy angyalnak nevezhesse, a hangot, melylyel annyit kérkedett magáról, hogy kikiálthassa az egész világnak: ő bolond, ő bűnös vén ember. Erzsi csodálkozva nézte az öreget s

*) A tanyafelügyelőt kertésznek nevezik Kecskeméten.

nem tudta elgondolni mi baja, aztán ő is összefogta kezeit s imádkozott Miskáért s végre mindketten, egyik az öröm, másik a bánattól kifárasztva csendesen elszenderültek.

Ha tudták volna, hogy Miska nehány lépésnyire van tőlök. Épen bornyait kötötte egy fához, midőn atyja és szeretője behunyták szemeiket. Már távolról megismerve atyja tanyáját, ugy gondolta előbb beszól oda, tudakozódik atyjáról s csak reggel megy be a városba. Alig ismert a régi szép tanyára, hol ezelőtt minden zegzug ismerőse volt. Csak elcsodálkozott, midőn a béresek közől senki sem volt otthon, s a kertész részegen feküdt a pitvarban. Menynyire megváltozhatott itt a világ, s még miket fog ő látni és hallani — gondolta szomoruan. De midőn azon ajtó elől, hol atyja és szeretője aludtak felszökött a komondor s farkcsóválva nyalta kezét, megvidúlt szive, mert kezdette érezni, még is otthon van. A komondor mind ugrált körüle, bevezette a szobába is, és im ott látta atyját és szeretőjét egymás mellett alunni a mint a fák között berezgő holdsugár arczukra világit. Megállott, hosszan nézte, hogy atyjának arcza mily megvénült és szomoru, Erzsi mint megszépült s mosolyog álmában, hogy atyja karjaival öleli Erzsit, az ő szeretőjét, kiért őt elűzte magától. Mennyire szerencsétlen lehet az ő atyja, midőn egyedül ellenségének leánya maradt dajkálóul, menynyire szeretheti őt most, midőn Erzsit is annyira szereti. Egyiket sem merte felkölteni, csendesen lefeküdt a földre, feje alá tette batyuját s mind nézte az ő szeretteit, mind arról gondolkozott, hogy mennyire boldog.

Alig telt el félóra s lódobogás hallszott a tanyához, majd a lódobogás elhangzott, léptek dobbantak meg az épület felé s ugy tetszék, mintha az, a ki jő, nem a tanyához tartoznék, mert óvakodva, zaj nélkül lépdel az épületet környező fák között. A komondor csunyán felugat, majd nagyot hörög s minden csendes lesz. Miska felkelt s épen ki akart menni, midőn az ablak előtt egy ember állott meg vigyázva tekintve körül minden felé. Miska a holdfénynél Ladányit ismerte meg benne s hirtelen az ablakfal mellé vonta magát. Egy pillanat, s Ladányi pisztolylyal kezében a szobába mászott, más pillanat, Ladányi a földön hevert s Miska mellére tapodva kiáltá: „Atyámat akartad ugy-e megölni, vérét, jószágát akarod venni . . . te halsz meg gazember.“

Miska iszonyu dühben volt s ha a fölébredt Erzsi sikoltása s atyja nyöszörgő hangjai nem tartóztatják, Ladányi megszünik vala

élni. Mindketten melléje borultak, Erzsi rimánkodott, hogy vért ne ontson, atyja ölelni akarta mit sem tudva arról, mi körüle történt.

— Megfojtalak — kiáltá ujra Miska, mert Ladányi használva az alkalmat ki akarta szabaditani magát. Miska most fojtogatni kezdte, de keze visszarángott, midőn Ladányi kinlódó halvány arczán Kenderesiné vonásait képzelte megrezdülni a holdfénynél.

— Az isten szerelmeért ne légy gyilkos Miska — kiáltá Erzsi.

— Lelkem Erzsi — sohajtott Miska a düh, szerelem és hála érzései közt hánykódva — kelj föl hát, de meg ne moczczanj — folytatá egyik kezével az elvett pisztolyt Ladányi mellének szegezve, mig a másikkal zsebébe nyult — nesze ezt anyád küldi, három huszas, elég lesz uti költségre, de meg ne állj hazáig s többé ki ne mozdulj Váradról.

Ladányi azt gondolta, hogy csufolódik vele Miska s reszketve várta halálát, mig Erzsi és Varju István egymásba fogódzva elámulva várták, mi lesz immár ebből?

— No vedd el mikor mondom, isten ugyse nem tréfálok — folytatá Miska egészen megkönnyebbülve s oly barátságos hangon, mintha azt mondaná: kocczintsunk poharat — édes anyád küldötte s verjen meg engem az isten, ha valaha elfelejtem azt a jó öreg asszonyt, ki életemet megmentette s ugy ápolt, mint tulajdon gyermekét. Ne száradjon az én lelkemen a te véred, sem az ő könyei. Nem igaz Erzsi?

— Lelkem Miska! — mondá Erzsi, és Varju Istvánnal ugy nézett Ladányira, mintha meg akarnák köszönni neki, mit anyja Miskáért tett. Ladányi a halál félelmei közt test és lélekben megverve, buta arczczal nézett Miskára s valahányszor pisztolya megmozdult, reszketett, valahányszor jó lelkü szavát hallá, nagy lélekzetet vőn, de mindannyiszor szivében fordulatot érzett, talán a szégyent, talán nyomorultsága érzését; talán a lelkiismeret szavát, mely soha sem ébred föl hatalmasabban az emberben, mint midőn az élet reménye és halál félelmei közt hánykódik — s a szerencsétlen még mind azt gondolta, hogy Miska tréfákkal akarja kinosabbá tenni halálát.

— Na indulj, s anyád mellől soha se távozzál el, telepedjél meg Váradon, s vigasztald szegény anyádat, mert isten engem ugy

segéljen, ha egyebet teszesz, eddigi életedet folytatod, bevádollak a törvény előtt, mint gyilkost. Érted, most takarodjál, de megállj, te gazember vagy, jó lesz neked egy kis félsz, megállj te diák vagy, tudsz irni, adj nekem irást róla, hogy gyilkos vagy de becsületes ember léssz. Erzsi hozz gyertyát. Itt az én asztalos plajbászom, itt vándorkönyvemből papiros.

Erzsi nagy bajjal gyertyát keresett elő, Ladányi leült s Miska a pisztolyt még mind mellének tartva, diktálni kezdett.

— Ird: „Én Ladányi Ferencz elismerem s adom tudtára mindazoknak, kiknek illik, hogy Szent-György nap után két héttel csötörtök éjjelén pisztolylyal felfegyverkezve Varju István tanyájára üröttem, hogy őt megölve feleségét elvehessem s jószágát kezemre kerithessem, azonban fia Varju Miska megmentvén atyja életét, egyszersmind az enyémnek is megkegyelmezett, ha visszamegyek Váradra, ott megtelepedem, becsületes életmódot keresek s anyámat gyalázatos tetteimmel nem búsitom.“ Jól van. Ird alá nevedet, az esztendő számot, napot is. Jól van, most pusztulj. Ha gonosz hiredet hallom, ez az irás elég lesz, hogy miat gyilkost befogassalak. Itt Erzsi is bizonyság. Előre!

Miska pisztolylyal kezében egész lováig kisérte Ladányit, ki nem tudta égen vagy földön jár-e s ugy ellovagolt, mintha puskából lőtték volna ki. Miska darabig utána nézett, aztán föltekintett a már hajnallani kezdő égre s mig betelt lelke a hála és jólét gyönyörüségével, a szerelem karjai ölelték körül, mert utána jövő atyja és szeretője borultak nyakába.

— Ugy-e atyám, jó leány Erzsi? Ugy-e Erzsi, soha sem hitted, hogy zsivány vagyok? Többet nem szólhatott, Erzsi is megnémult örömében, csak Varju István beszélt, legalább azt gondolta, hogy beszél, mind Erzsit dicséri, pedig csak szája mozgott, sirt és karjaival ölelte mindkettőjöket.

Egy hónap mulva Varju István cserepes házában ismét lakodalom volt, avval a különbséggel, hogy Varju István helyett fia volt a vőlegény, Marcsa helyett Erzsi a menyasszony, Erzsi helyett Pintérné főzött, Jancsi nem a bortól, hanem jó kedvéből volt részeg, az uri vendégek helyett egyszerü emberek ültek körül az asztalt, a többek közt Kenderesi és Kenderesiné is, kik nélkül Miska nem akarta megünnepelni házasságát.

A lakadalom azért haladt egy hónapig, mert Szücsné pert kezdett volt Miska ellen, a prókátorral, tanúkkal bizonyitván, hogy Varju István kitagadta fiát. Azonban az elégett végrendeletet semmi sem pótolta, kivilágosodván, hogy Miska soha sem volt zsivány s atyja, mióta haza jött, nagy szeretettel csüng rajta, és sokkép fejezi ki utálatát Szücsék iránt, a birák föl sem vették a pert. Szücséknek oda kellett hagyni a cserepes házat, Marcsát elválasztották férjétől, Miska átvette atyai örökét, mely a pazarlások miatt annyira megfogyatkozott, hogy jobbnak látta folytatni mesterségét, alig várta azt az időt, mikor kiszegezheti a czimert.

A lakadalom vigan folyt. Miska egyik bornyút vágatta le e nagy napra, Erzsi ludjaiból mellesztett meg néhányat és soha a világon senki sem ett jobb bornyú és ludhust mint ők. A vendégeknek is jobban izlelt, mikor megtudták historiáját, Varju István pedig csak ebből az ételből ett s nem tudott eleget enni.

— Hogy nincs itt az én Ferikém! — mondá Kenderesiné, midőn a táncz elkezdődött — milyen jól tud a lelkem tánczolni, hogy megforgatná Erzsit.

— Ugyan ne állj elé mindig Ferikéddel — szólott közbe boszúsan Kenderesi — hadd nyughassam legalább itt az ördögadta fatytyától.

— Talán valami uj csinyt tett? kezdé Miska.

— Oh most jó fiu a lelkem! mondá Kenderesiné, de lesütötte szemét s nem mert sem Miskára, sem férjére tekinteni, mert eszébe jutott a száz forint.

— No, most csak jobban viseli magát, valaminek történni kellett vele, mert mióta haza jött, legalább csinál valamit, kanczellistának állott a városhoz, de korhely, czifra most is, szóval: kutyából nem lesz szalonna.

— De lesz — kiálta Kenderesiné s talán összevész férjével, ha Miska ki nem békélteti.

— Lesz mesterné asszonyom lesz; s mondja meg neki, hogy ha majd megházasodik, én elmegyek lakodalmára és széttépem azt az irást . . . . . tudja ő már mit. . . Ne kérdezze asszonyom, inkább engedje meg, hogy megöleljem.

Varju István az ablak mellől nézte, mily szépen tánczol fia Erzsivel és sirt örömében, aztán kinézett az ablakon és kaczagott örömében, mert künn Szücs József házát árverezték, Szücsné nyelvelt férjére, ki utoljára már elvesztette türelmét s elkezdte verni, Marcsa el akarta őket választani és sirva szaladt utánok. A dob-

szót a zene nyomta el, a sirást az ujjongatók zaja és Varju István hol kinézett, hol be, hol sirt, hol nevetett s igazán senki sem volt boldogabb sem szerencsétlenebb ember nálánál.

GYULAI PÁL.

KINN A MÉNES, KINN A PUSZTÁN.

Kinn a ménes, kinn a pusztán,
A betyárok országutján.
Benn a csikós a csárdában,
Iszik isten igazában.

Hadd igyék, ha kedve tartja,
Ha kiszáradott a torka,
Nem is csoda ily melegben,
Süt a nap esze-veszetten.

De ha beballag kend, bátya,
Iszogatni a csárdába,
Legyen gondja a ménesre,
Bizza kelmed jó kezekre.

Ott kinn hagyott három bojtárt,
Egy sem ér egy hajitó fát,
Mind a három azzal mulat,
Hogy alszik a kalap alatt.

Hevernek a földön hanyatt,
Orczájok a kalap alatt,
Egyebökkel nem gondolnak,
Ha megpörköli is a nap.

Hát amott Kecskemét felől
A homoktorlatok megől
Ki lépeget szép lassacskán
Egy szép sötétpej paripán?

Szép tüzes ló, de még rajta
A legény tüzesebb fajta,
Bátorság van a szemében,
Karikás ostor kezében.

Csak jön, csak jön, halk lépést tart,
Egyszer a méneshez ugrat,
Kiszakit egy jó nagy falkát. . . .
Kis-Kunság, most isten hozzád!

Fárad a nap, már alant jár,
Egyre nyargal még a betyár,
És előtte a paripák,
Csattog pattog a karikás.

Jön a csikós a csárdából
Gyógyulóban mámorából,
A bojtárok ébredeznek,
Nagy híja van a ménesnek.

El az egész kerületbe,
Ló-keresni, szedte vette.
De hiszen kereshetik már
Kit Szabadkán, kit Kikindán.

PETŐFI.

GAZDASÁGI ROVAT.

III.

A KIS GAZDA KÜLSŐ GAZDASÁGA.

Miután a falu közös teendőiről, s a földmives család belső telkéről már szólottunk: átmegyünk most igéretünk szerint a kis gazda külső gazdaságára.

Első, mi ezen leginkább szemünkbe ötlik, s mi a gazdálkodás hasznát legnagyobb mértékben csökkenti: a birtok elaraboltsága s részeinek egymástól szerte fekvése.

Tudjuk, hogy a tagositás kérdése hazánkban csak a legujabb időkben kezdte a gazdák figyelmét magára vonni; tudjuk mennyi nehézséggel jár annak megoldása még értelmesebb gazdáinknál is; tudjuk végül, hogy főleg a kis gazdák, az előbbi urbéresek, és csekélyebb birtoku nemesség azon osztály, mely a tagositás szükségét nemcsak hogy nem érezi, hanem a legtöbb esetben kereken tagadja is, s ez utóbbiak részéről alig tudnánk az országban egy-két példával többet felhozni, hol a tagositást tisztán, és ugy a mint kell, behozták volna.

Elismerjük ugyan mi is, hogy a tagositás a szó teljes értelmében nem mindenütt létesithető, például: nem, igen hegyes vidékeken, termékenységre nagyon különböző földü határokban, és a hol gazdag rétségek vagy csupán legelőnek alkalmatos térségek fordulnak elő. Ily helyeken a tagositás annyi való és képzelt nehézségekkel jár, hogy azoknak legyőzését az egyszerű földmivelőtől hasztalan kivánjuk. A jó rétből természetesen mindenik részesülni akar; a csupán legelőnek való földet a tagositásba bevonni és felosztani nem lehet; a termékenységre igen különböző földből, tagban osztva, egyiknek csupa jó, másiknak csupa rosz jutna,

mely különbséget, hiában, nehány négyszeg öllel kiegyenliteni nem lehet; az igen hegyes vidék pedig, már annálfogva, hogy ilyen, nagy akadálya a tagositásnak.

Ezek volnának a kivételek, mely esetekben tőlünk is távol van kivánni, hogy gazdáink nyakra főre minden birtokukat egy tagba ejtsék. Szerencsénkre azonban az ország nagyobb része nem ilyen, hanem igen is oly természetű, mely a tagositást elfogadhatná. Minél rónább s egyformább ugyanis a föld, minél szárazabb és szánthatóbb a réttalaj, s minél alkalmasabb a legelő is arra, hogy eke alá kerülhessen : a tagositásnak annál inkább volna helye s annál kevésbé vannak alapos akadályai. Egyébiránt mi a mostani állapothoz képest azon tagositást is nyereségnek tartjuk, mely például a rétet és a szántóföldeket, sőt a legelőt is külön tagokban birná, mivelhogy három vagy négy helyen fekvő birtok mégis csak sokkal haszonhajtóbb, mint ha husz — harmincz darabban az egész határon szerte szét fekszik, mint jelenleg általában.

Gazdáink azonban, midőn a tagositást ellenzik, koránsem indulnak ki a felebbiekhez hasonló okokból, hanem az egyik a jégesőt hozza fel, a másik a közlegeltetéstől nem akar elállni, a harmadik a földnek legkisebb különbségétől is retteg, s óhajtja, hogy neki a határ minden jobb és rosszabb részeiben legyen földje; a negyedik meg minden ok nélkül ellene van a tagositásnak, s azt hiszi, hogy mivel apái ellehettek a nélkül, ő is csak megél valahogy a régi kerékvágásban.

A tagositás hasznosságának belátásához tehát jobb felfogás szükséges, s mivel a kis gazdák legnagyobb része csak azt tartja jónak, a mit eddig látott és megszokott; s mivel más részről az ellenkezőt példa-adás által senki sem mutatja neki : tormába esett féregként van kibékülve megszokott legfonákabb helyzetével is.

Ezeknek előrebocsátása után, kisértsük meg a tagositás kézzel fogható hasznait olvasóinknak kimutatni.

Tagositás mellett mindenek előtt több hasznát venné a gazda, mint most veszi eszének, belátásának; miután az egy tagban fekvő birtoknak teljesen ura levén azt termeszthetné, a mit leghasznosabbnak lát, nem pedig a mit a szomszédok termesztenek, s mit ennélfogva neki is, akarva nem akarva, termesztenie kell; továbbá tagositás mellett hasznosabb lenne a munka is, mit birtokunkra forditunk, miután abból sokkal kevesebb menne veszendőbe, mint megyen most a földek szerte fekvése mellett, hol gyakran megesik,

hogy a csipcsup részletekre való járkálás mellett és a mig azokról a termést betakaritjuk, csaknem több időt forditunk az ide s tova járkálásra, mint magára a munkára; de csekélyebb lenne sokkal épen az érintett okoknál fogva a mivelési költség is, főleg ha a marhának egy része a tagon tartatnék, s igy a trágya kihordása, mi a gazdasági kiadások egyik legnevezetesebbje, annyira kezünk ügyében feküdnék, tagositás mellett végül birtokunkból barázdákra sem vesztegetnénk annyi földet, mint vesztegetünk jelenleg, hol nem ritkán látunk egy-két ölnyi széles pántlikaforma földeket 4—500 öles hosszusággal is; melyeknél a barázda jobbról balról nem kevesebbet foglal el 150 négyszeg ölnél, s igy a földnek csaknem negyedrészét teszi használhatlanná. Tagositás mellett szóval urai lennénk birtokunknak, ugyanazon eszközök és kiadások mellett nagyobb volna a tiszta haszon, virágzóbb a marhatenyésztés, értékesebb földünk, kedvesebb — mert szabadabb — gazdálkodásunk, s az annyira elhanyagolt gyümölcs- s egyéb fáknak tenyésztése is csak tagositott birtokon kaphatna az országban nagy mértékben lábra.

Ennyi haszonnal szemben, valóban csodálni lehet, hogy az emberi józan ész a megrögzött szokások fölött oly nehezen bir erőre kapni; csudálni lehet gazdáink azon konokságát, melylyel e kérdés megoldásának oly állhatatosan utjában állanak. Hisz a jégverés káraitól pár forinttal biztosithatjuk magunkat az országban létező e czélra alakult s már több év óta a legszebb sikerrel fennálló intézeteknél; a közlegeltetés feláldozása tagositás mellett nemhogy nem veszteség, hanem mindenkire valóságos jótétemény lenne; a föld minőségének csekély különbségei végre tagositott állapotban szorgalmasabb mivelés és trágyázás által nehány éven át tökéletesen ki lennének egyenlithetők.

Tagositsunk hát ezentul mindenütt, a hol csak lehet; sok helyen lehet pedig, ha igazán akarunk, s higyjük el, hogy csak nehány év mulva már magunk sem kivánnók a régi állapotot a világért sem vissza, gyermekeink és unokáink pedig egykor áldani fognák emlékezetünket. Hol egész birtokunkat a fenforgó körülmények egy tagba ejteni nem engedik, ejtsük azt annyiba, a menynyibe lehet; kerüljük azonban a daraboknak szükségen felüli szaporitását minden áron, s tapasztalni fogjuk, hogy rövid időn jólétünk gyors emelkedésével hazánk földje értékben három — négyszeres lesz, s kerthez hasonló tájékok fognak előállani ott is, hol most Ázsia pusztaságaival vetélkedő térekkel találkoznak szemeink.

Kis gazdaságaink második nagy baja: a földnek szokásos rosz mivelése, melylyel ugyszólván országszerte találkozunk, s minek kell főleg tulajdonitani, hogy a legjobb fekvésű és minőségű földdel ellátott vidékek is alig termesztenek évenkint egyre-másra 4—5 szemnél többet, mely eredmény mellett a gazdának jólétre vergődnie természetesen nem lehet.

Gazdasági eszközeink általában ma is még a régi roszak s vannak az országban egész megyék, melyekben a hajdani urbéreseknél egyetlen jobb vasekét sem birnánk feltalálni. A rosz ekével alig karczolják a földnek szinét is fel, bele hányjuk aztán nagyjából a magot, s ha szárazság vagy kissé több eső jár, gabnánk a csekély miveletű földben vagy kiszárad vagy megdűl. Hogy a tavaszi vetemények alá még ősz végén vagy tél elején készitenék el a földet, — azt csak elvétve teszik gazdáink, pedig miután tavaszaink rendesen szárazak, ezen csekély, de igen fontos következményű munka által, tavaszszal vetni szokott gabnaféléink diszlését a legtöbb esetben biztositathatnók magunknak, holott e munka elmulasztása mellett, most rendesen csak akkor vethetjük be tavaszszal földeinket, mikor az már teljesen kiszáradt, s ha aztán történetből hamarjában nem esik, hetekig hever földben a mag kikeletlenül s a növésnek szánt legszükségesebb időt veszti el.

Nem szándékunk e helyen a föld mivelésének részletes előadásába bocsátkozni, majd lesz később hely, hol a termeszteni szokott egyes növények megemlitésénél erről is megemlékezhetünk; ezuttal általában csak azon óhajtást fejezzük ki: bár gazdáink földeik szántására, mivelésére az eddiginél nagyobb figyelmet forditanának; a szükséges munkákat annak idejében lelkiismeretesen hajtanák végre; s e czélból különösen mulaszthatlan kötelességüknek tartanák: magukat lassankint jobb ekékkel és egyéb gazdasági eszközökkel is ellátni.

Ha a birodalmi egyéb országokban, mint például Alsó- és Felső-Ausztriában, Stájer-, Cseh- és Morvaországban a földnépe ma már általában leginkább vasekéket használ, nem látjuk át, miért nem tehetné ugyanazt a magyar földmivelő is? kinek földje, mivel amazokénál a természettől sokkal inkább meg van áldva, a jobb szántást, a jobb mivelést háládatosabban jutalmazná meg. Megtehetné biz azt kétségkivül, csak ismerné a jobbat, s ne ragaszkodnék annyira régi szokásához. Utat törni ez irányban a helységben lakó egyes értelmesebb emberek feladata lenne, s különösen —

mint már az első füzetben emlitettük — a helység közös ereje szolgálhatna azon forrás gyanánt, honnan a többi dolgok mellett jobb ekéket is be lehetne szerezni, a czélból, hogy az egyes földmivelők azokkal megismerkedhessenek, és hogy a falusi kovács mintát kapjon, mely szerint okulhasson. Olvasóink kedveért közlünk alább rajzban egy ily vas ekét, s adjuk annak egyuttal leirását is.

Földmivelőink fonák szokásai közt alig van továbbá egy furcsább, mint midőn rosz, s a földbe alig két-három ujnyinál mélyebben beható faekéjök elébe négy, sőt néha hat ökröt is fognak. Ha kérdezzük tőlök, hogy miért vesztegetik ily nevetséges módon erejöket, miért drágitják szándékosan a munkát? rendesen vállvonitás a felelet, s azon hivatkozás, hogy apáik is igy tettek. Persze a jámbor nem tudja, hogy a legnehezebb, s legmélyebben járó eke is alig okoz nyolcz — kilencz mázsánál nagyobb terhet, a közönséges szántás pedig alig négy — öt mázsánál többet. No már, hogy ennyi tehernek tovább vitelére négy vagy hat ökörre lenne szükség, azt csakugyan nem lehet állítani; nyilvánvaló a szerint, hogy a régi szokásnak vak utánzása pazarlásra visz bennünket. Ha pedig azért fogunk négy vagy hat ökröt az eke elé, mert ökrünk rosz, erőtlen, s mert azt ekkép kimélni akarjuk, ugy ismét világos, hogy sokkal okosabban cselekednénk, ha négy gyenge ökör helyett tartanánk kettőt, de jót. Kivéve némely igen erős agyagos földű vidékét az országnak, bizony higyük el, hogy *jó ekével, s jó erős* marhával mindenütt bátran kettősben szánthatnánk, a mint hogy ez ujabb időben, a robot megszünése következtében, a nagyobb birtokokon már valóban történik is.

A vetőmagra sem forditanak kis gazdáink mindenütt annyi figyelmet, mint kivánatos lenne. Hogy kisebb földbirtokosaink gabnavetései oly gyakran tele vannak üszöggel, konkolylyal s egyéb számtalan gazzal, azt főleg a hanyag mivelés, s a magnak kellőleg meg nem választása okozza. Szemes gazda annálfogva vetőmagnak csak is legtökéletesebb gabnáját választja ki, s jól tenné ezenfelül, ha a vetőmagot ily vidékekről, hol tökéletesebb gabna terem, mint minő az övé, időszakonkint változtatná is. A tapasztalás bizonysága szerint, e dolgoknak szemmel tartását mindenütt a legjobb siker követi.

Kis gazdáink boldogulását nem csekély mértékben akadályozza még azon eljárás is, a mint országszerte az *ugarral* szoktak bánni. Néhol ugyanis az ugart egyáltalában nem szokták bevettetni, más-

hol pedig minden trágyázás nélkül évről évre termesztenek abban. Mindkét eljárás hibás. Az első hibás azért, mert mellette birtokunk egyharmada haszontalanul hever; a másik annálfogva hibás, mivel a trágya nélkül használt ugaron nem teremhet aztán ugy, a mint kell, gabona. Az ugar használatára vonatkozólag megszeghetlen szabálynak tartsuk: hogy azt csak annyiból vessük be, a mennyiben meg birjuk trágyázni. Igy hasznunkra fog válni annak bevetése, különben pedig kapzsiságunknak csakhamar megadjuk az árát. Ki trágyázni nem tud, tartson tiszta ugart, s legyen azon, hogy gazdaságát akkép rendezze, hogy mielőbb trágyázhasson.

A trágyázáshoz természetesen az eddiginél nagyobb takarmánytermesztés, s az állatoknak ez által bővebb táplálása, nagyobb mértékben istállózása vezethet csak. Mostani gazdálkodásunk, földeink felosztása, s réteink szokásos mivelése mellett azonban ezt sehogysem érhetjük el. De kevesebbek és terméketlenebbek is átalában a rétek az országban, hogysem mesterséges (vetett) takarmánytermesztés nélkül boldogulhatnánk. Maga a rétek jobb mivelése tehát — hova azoknak kiszáritása, hol lehetséges öntözése, tavaszonkénti meggyalulása, a bokrok és csepőték kiirtogatása, a legeltetésnek rajtuk okszerűbb alkalmazása, a szénakészitésnek gondosabb kezelése tartoznának — még teljesen ki nem segithet bennünket, ámbár mindezen érintett dolgok igen is nagyot emelnének rajtunk. Teljesen boldogulni egyedül csak ugy fogunk, ha a jövőre illő arányban szántóföldeinken is termesztünk takarmányt.

Hogy ekkor aztán a szokásos hármas nyomásu gazdálkodást is módositani szükséges: magától értetik; s szerencsénkre módosithatjuk azt a nélkül, hogy őszi és tavaszi gabnaféléinkben rövidséget szenvednénk, ha t. i. a munkát s a trágyázást derekasan megteszszük, a trágyát pedig gondosan megtakaritjuk. Egy szóval az ugart takarmánytermesztésre kell forditanunk, a többi kétharmadrész pedig teremhet ezentul is gabonát, mely kétharmad rész — miután már földeink egyhatod része évenkint trágyát is kaphat, holott jelenleg alig trágyázhatjuk azoknak egyhuszadát — kétségkivül a gabnából is többet fog adni, mint azelőtt.

Azon növények, miket gazdáink az országban átalában és nagyban termeszteni szoktak, vagy legalább sikerrel termeszthetnének: a buza, rozs, repcze, árpa, zab, kukoricza, burgonya (krumpli), burgundi répa, dohány, bükköny (lednek), veres lóhere, luczerna,

baltaczim. A kendert, lent, hagymát, káposztát, sáfrányt s több effélét, azért nem sorozzuk amazokhoz, mert ezek kivételkép s rendesen csak kertekben termesztetnek. A repczét, luczernát, veres lóherét és baltaczimet igaz, hogy kis gazdáink szintén csak kivételkép termesztik szántóföldeiken, felvettük azokat mégis, mivel gazdasági állapotaink javulásával, gazdáink szorgalmának emelkedésével, majd azokra is mindinkább rá kerül a sor.

Kérdés most, mikép változtathatnók hármas nyomásu gazdálkodásunkat könnyü szerrel jobbra, s a nélkül, hogy a határt ujból kellene osztani, mérni?

Tudnivaló, hogy a gazdasági körülmények az országban egymástól nagyon is különböznek; a mit tehát mondandók leszünk, csak általában kell érteni, s javaslatunk felállitásánál szemünk előtt nagyban tekintve az ország két nagy része, t. i. az al- és felföld lebegett.

A felföld számára, tekintve kötöttebb földjét, nedvesebb éghajlatát, a következő vetőrenddel gondolnók a szokásos hármnyomásu gazdálkodást nevezetesen javithatni. Minden nyomás földe mindenekelőtt a gazda által két egyenlő részre osztatván, lenne a hármas nyomásból hat, s azokon a következő természeti rend: u. m.

1.) Ugar trágyázva, s ez esetben zabos bükkönynyel bevetve takarmánynak. Ugyanide lehetne vetni a gazdának kukoriczát is, melyet zöld takarmányként használna nyáron át vonós és egyéb marháival. Azon esetre, ha az ugart nem birnók egészen megtrágyázni, a trágyázatlan rész tiszta ugarképen kezeltetnék, miután a tapasztalás bizonysága szerint, két termést csak gazdag, vagy trágyában szükséget nem látó földről lehetséges venni.

2.) Búza vagy rozs, a szerint t. i. a mint a föld egyik- vagy másiknak kedvezőbb. Hogy azonban ezek a vetett ugar után jól teremjenek, mellőzhetlenül szükséges a földet, a takarmánynak az ugarróli letakaritása után, azonnal felszántani, hogy igy a föld meg ne keményedjék, s a gaz rajta el ne szaporodjék.

3.) Árpa vagy zab, vagy mindkettő bizonyos részekben a föld és vidék természete, s a gazda szüksége szerint. Ezen növények diszlésének igen lényeges feltétele, az ősziek alá használt földet számukra már őszszel vagy tél elején derekasan felszántani, s télen át nyitott (fogasolatlan) barázdákban fagynak és nedvességnek kitenni. Tavaszszal aztán a föld kellőleg elkészit-

tetvén, velök vettetik el egyuttal a takarmánynak szánt veres lóhere is.

4.) Veres lóhere takarmánynak, mely az előbb érintett tavasziakkal vettetvén, ha gazlag föld s kedvező időjárásra talál, néha még a vetés esztendejében ad egy kaszálást. Gyengébb földön persze hogy nem történik ez, hanem csupán a következő évben jutalmazza fáradságunkat. Azon esetben, ha az ugart trágyázni nem birtuk, s földünk is soványabb, tanácsosabb az itt érintett veres lóhere helyett is tiszta ugart tartani, mindaddig, mig gazdaságunk földeit trágyával ellátni, ugy a mint fölvettük, képessé válik. A veres lóhere a használat esztendejében két kaszálást adhat ugyan, de a legtöbb esetben jobb lesz megelégedni egygyel, s azután elkésziteni a földet ugy, a mint kivántatik a következő őszi alá.

5.) Buza vagy rozs, azon értelemben mint feljebb már megjegyeztük.

6.) Árpa vagy zab, mint már emlitve volt. Ezen földön termeszthetne a gazda házi szükségére aránylagos részen egy kis burgonyát és kukoriczát is.

A melegebb, termékenyebb, de szárazabb földü alföldnek ellenben a következő vetőforgást ajánlanók: u. m.

1.) Ugar trágyázva s zabos bükkönynyel és zölden kaszálandó kukoriczával bevetve takarmánynak. Vagy pedig igen gazdag föld és termékeny rétek mellett repczével, s részben, hol azt termeszteni szokták, dohánynyal.

2.) Buza vagy rozs a körülmények szerint.

3.) Kukoricza, burgundi répa, burgonya; a gazda tetszése, szüksége, s a föld minemüsége szerint.

4.) Buza vagy rozs, mint feljebb.

5.) Árpa vagy zab, vagy bizonyos arányban mindkettő.

6.) Luczerna takarmánynak, mely a vetésforgáson kivül levén, mindaddig meghagyatnék, a mig csak gazdagon teremne. Feltörés esetében ezen földbe jönne a kukoricza, répa és burgonya, az uj luczernás pedig a 2-ik szám alatti, őszivel bevetett földön készülne, olykép t. i. hogy tavaszszal a luczernamag a buzára rávettetvén, fogas boronával alátakarittatnék, mely fogasolás egyszersmind a buzavetésnek is javára válnék. Melegebb, de soványabb földü vidéken, főleg ha a földben mész is van, a luczernát helyesen baltaczimmel lehetne a gazdának pótolni, s ez az 5-ik szám alatti tavasziakkal vettethetnék.

Ime így gondolnók az országban szokásos hármas nyomásu gazdálkodást lényegesen javithatni. s miután javaslatunk szerint a gazdának annyi őszi és tavaszi gabonája volna, mint a tiszta hármas nyomás mellett, takarmánya pedig legalább egyharmad részszel több, világos: hogy az ajánlott mód mellett a gazda — csak a munkát s a trágyázást el ne mulaszsza — sokkal jobban boldogulna.

Ezen elrendezés mellett a rétekkel együtt egyremásra körülbelől akkora téren termesztetvén takarmány, mint gabona s egyéb piaczi növény, kis gazdáink gazdaságaiba is a mostaninál sokkal helyesebb, sokkal haszonosabb arány hozatnék, s annak hatását — ne kételkedjünk benne — csűr és istálló, s ezekkel természetesen a gazda is rövid időn megérezné. Mellette a trágyázandó részt, a földeknek egyhatodát t. i. — feltéve, hogy a trágyát nem vesztegetjük el, — minden évben kellően javithatnók.

Hasonló elrendezés mellett, miután a volt urbéresek egy egész telkéhez szántóföldben mintegy 20—24 hold, rétben ellenben 8—10 kaszás föld tartozik, trágyázni kellene évenkint az egész telkes gazdának $3^1/_2$—4 holdat, s ehhez — holdjára 250 mázsa vagyis 25 kocsi nyers trágyát számitva — kivántatnók mintegy 850—1000 mázsa, azaz 85—100 kocsival. Ha már most felveszszük, hogy a holdankénti szalma, szár s vetett takarmány utáni termés 20 mázsát teszen; annyit pedig jó mivelés mellett igen könnyen tehet, lenne 20 hold után a trágyát szolgáltató szalma, szár és széna 400, s 24 hold után 480 mázsa; mihez a rétek szénáját — egy kaszást csak 8 mázsával véve fel — egészben 64—80 mázsával hozzáadva, tenne első esetben a trágyaanyag 464, másodikban 560 mázsát; miből tapasztalás szerint takarékos bánás mellett, kikerül kétszer annyi trágya vagyis mintegy 928—1120 mázsa; s innen kitetszik, hogy a szükséges trágyamennyiség érintett felosztás mellett nem hiányoznék.

Erő dolgában a kis gazdának aránylag mindig többre van szüksége, mint a nagynak, részint mert előfogat, utcsinálás s több effélékre is gyakran szükséges kiállani, részint mivel ha kisebb is a birtok, mint a mennyit két marha megmivelni elbirna, — kevesebbet kettőnél nem tarthat, mert kevesebbel nem dolgozhatik. A tapasztalás bizonysága szerint egypár jó erős marhával vagy lóval 30—35 hold földet lehet megmivelni; a feljebb érintett kiterjedésü gazdasághoz ennélfogva két ökör vagy ló untig elég lenne,

de minthogy az erő, mint emlitettük, egyebekre is szükséges, az egy-telkes gazda kevesebbet két igás lónál, s két jármos ökörnél nem igen tarthat, hanem ezzel aztán földeit meg is mivelheti, jobban mint akárki, s ugy a hogy kell.

S ha a mivelésben földei rövidséget nem látnak, s minden ugy, s akkor történik, a hogy és a mikor kell, egy telken, a vonó erőn kivül számba véve a legelőnek használatát is, kitarthat még vagy hét—nyolcz darab szarvasmarhát, lovat, vagy pedig ha a vidék inkább a juhtartásnak kedvez; hatvan—hetven darab juhot. Az itt mondottak alapján tájékozást merithet a felvettnél nagyobb és kisebb birtoku gazda is.

Gazdálkodásunk egyik legbecsesebb támaszát mindenesetre a jó, a termékeny r é t e k teszik. Nem kell azokat szántanunk vetnünk, s mégis gazdag termést nyujtanak. Okosan tennők hát, ha azokat jobban megbecsülnők, s mivelésüktől nem sajnálnók azon csekély fáradságot, melyel azokról a viznek levezetése, a haszontalan gyomok és bokrok irtogatása, s a vakandturások szétteregetése jár; rájok férne továbbá, ha a tavaszi legeltetéssel jobban kimélnők, s ha marhát, midőn nedvesek, egyátalában nem hajtanánk azokra. Hogy a s z é n a k é s z i t é s n é l is egyben másban czélszerűbben cselekedhetnénk, azt tudja a ki csak látta, hogy a réteket az országban itt-ott mily későre kaszálják; s a ki tudja, hogy a kis gazda eddig bizony a rendeknek forgatásával, s ekkép a száradás siettetésével bibelődni nem tartja érdemesnek. Ő lekaszálja a füvet, az ur isten aztán száritsa meg tetszése szerint. Ha aztán minden a rendeken rothad, sopánkodik, okozza az időjárást, de azért a maga hanyagsága eszébe sem jut.

Legczifrább azonban mindannyi közt azon bánásmód, melyben kis gazdáink az ugynevezett k ö z l e g e l ő t, gazdaságunk e szégyenfoltjait részesitik. Használja azt boldog boldogtalan, de senki sem müveli; keresztül kasul jár azon mindenféle állat, a ludtól kezdve a sertésig és szarvasmarháig. Roppant térek feküsznek mai napig az országban közlegelők gyanánt, mikre a jobb állapotok embere csak sajnálkozással tekint, mert a minő kopárok s elhagyatottak azok, olyanok e térek vendégei, a kis gazdák barmai is. Ha mindazon legelőket, melyek mivelhető talajjal birnak, az illetők maguk közt felosztanák, s takarmányt és egyebet termesztenének azokon, a mostani ösztövér haszon bizonyosan tizszeres lehetne; de ha már közlegelőknek használjuk, osztanók legalább az arra járó

marhafaj szerint külön részekre, s ügyelnénk egykissé arra is, hogy legeltetés közben a fű növésének javára alkalmatos szüneteket hagyjanak, s hogy a marha a legelőn állva a fű növését ne legyen mintegy várni, lesni kénytelen. Ha ehhez aztán még a jobb részeket luczernások, lóherések s egyéb takarmányfélék termesztésére a legelőből kiszakitanók, ugy olyas valamit tennénk, minek jótékonyságát összes gazdaságunkban csakhamar tapasztalnók.

Ezeket a kis gazda külső gazdaságáról röviden megérintvén, s mindenkinek, ki a nép és saját javát szereti, figyelmébe ajánlván, alkalmilag majd az egyes növények helyes mivelési módjára fogunk átmenni.

IV.

JÓ VASEKE.

Sokféle ekét láthatunk hazánkban országszerte. A közönséges faekék közől nagyon bajos a legjobbat kiismerni, mert csaknem minden vidéknek van egy kedvelt ekéje; a vasekék közől legjobbaknak tartjuk azokat, melyek a hohenheimi ujabb ekék mintájára készittetnek, s milyeket Vidacs István, Farkas István, Szijj Sámuel pesti gépészek, a rimaszécsi herczeg Coburgféle eszközgyár kitünő minőségben állitanak elő. Az e fajta ekét sok helyen Vidacs-ekének is nevezik, mert e szorgalmas gépészünk már évek óta nagy számmal terjeszti jeles szerkezetű ekéit az ország minden részeiben. Vannak egyébiránt sokan, kik még most is az ugynevezett Zugmájer-féle vasekét pártolják, s milyenek különösen jól készitve Czenkről szerezhetők.

A hohenheimi vagy ha ugy tetszik a Vidacs-ekének adjuk ime rajzát, és ugyan az első ábrán a barázda felőli oldalról, a másodikon pedig a szántatlan föld felől tekintve.

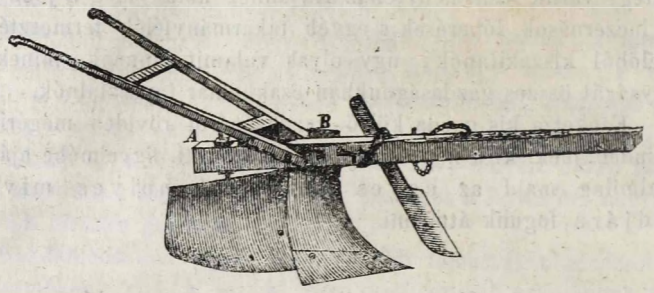

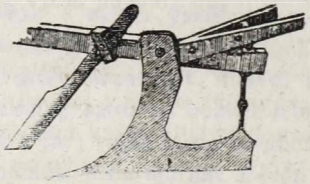

Ezen jeles szerkezetű ekének kormánya is vaslemezből van, mely elül az eketestel, s a tökéletes fél ekét képező ekevassal oly pontosan foglaltatik össze, hogy rajta semmi mélyedést vagy emelkedést nem lehessen észrevenni, s innen szép csigavonalosan hajlitva nyulik hátrafelé. Ekkép a kormány-lemez, az ekevassal folytonos csigavonalban kanyarodván, az ekevas és csoroszlya által elvágott föld-zeletet nem nyomja oldalvást, hanem felemeli, s könnyen és tökéletesen megforditja; e szerint a borona alá kellően elkészitett földbe a gyomot jól eltemeti, s vasa a földet egészen vizirányosan metszvén, egyenlő mélységű barázdát vág, ugy, hogy a termesztendő növény gyökerei mindenütt egy mélységre nyulhatnak a földbe.

Annak, hogy az eketest, ekevas és kormány-lemez külön darabból állanak, az a haszna van, hogy ha egyik vagy másik darab elromlik, ujjal lehet pótolni, a nélkül, hogy az egész ekét félre kellene dobni; aztán a külön darabból álló ekevasat magára lehetvén tüzbe tenni, ennek élesitése, s az egésznek kijavitása sokkal könnyebb, gazdaságosabb, s a kormánylemeznek az eketesthezi odaillesztése is sokkal czélszerübben eszközölhető.

Az eke kődöke a gerendelyen fölül *B)* betünél mintegy kis ujjnyira kiáll, s csavarral van ellátva, mi a gerendelyt mozgóvá teszi, s az eke hátulsó oszlopánál az *A)* csavarral a szerint, a mint mélyebben vagy sekélyebben akarunk szántani, a gerendelyt alább és feljebb ereszti.

A csoroszlya ez ekén nincs a gerendelybe eresztve vagy is azon keresztül ütve, minek az a rosz oldala van, hogy a csoroszlyát bajosan lehet igazitani, de meg általa a gerendely is nem kevéssé gyengittetik, hanem amerikai mód szerint egy külön vaskapocsesal oldalvást a gerendelyhez van szoritva, s tetszés szerint előbb- vagy hátrább tolható. Nagyon taraczkos földön a csoroszlyát előre lehet taszitani, hogy az eke meg ne torkoljon; tiszta földön pedig mélyebbre és ez ekevashoz közelebb lehet állitani.

A gerendely és ekeszarvak fából készitvék. Általában a faeszeken jobb minden mesterkélt görbeséget mellőzni, azon oknál fogva, hogy ha az ekén akár kopás, akár vigyázatlanság következtében egyik vagy másik részt pótolni szükséges, e végre minden gazdaságban könnyebben kaphatni egyenes, mint görbe vagy hajlott szerszámfát, sőt ilyet, fában szükölködő vidéken drága pénzen sem szerezhetünk.

A vasekének sok jó oldalai vannak a faekével szemközt; t. i. sokkal kevesebb erővel s mégis biztosabban jár, a földet jobban forditja, az idő viszontagságainak jobban ellentáll, s igy tartósabb, mi nagyon is kivánatos tulajdonság oly eszköznél, mely az idő romboló hatásának mindig ki van téve, s aztán, ha a vaseke végképen elhasználtatott, vasának még ekkor is van valami értéke; egyébiránt egy kis gond mellett 15—20 évig is eltart. Hogy mégis oly lassan terjednek nálunk a jobb vasekék, egyebet mellőzve, okát főleg annak kell tulajdonitani, hogy a vas- és fa-ekék ára közt mindeddig jókora a különbség, mert faekét körülbelül 8 pfton szerezhetni, ellenben a vaseke 18—20 pftba kerül. E nagy árkülönbség onnan van, hogy a vasekék még eddig többnyire csak nagyobb városokban készittetnek, hol a munka drágább, mint a falukon. A vasekék gyorsabb terjedését kétségkivül nagyon előmozditaná az ügyes falusi kovácsok szaporitása, miről gondoskodni a községi előljárók kötelessége volna.

A jó ekéhez azonban alkalmatos talyiga is szükséges. Ez annak egyik fontos alkotrésze, s együtt kell hogy képezzenek egy összhangzó egészet, ha vele a szántást könnyen tetszés szerinti mélységre, s még középszerü munkálókkal is czélszerüen végezni akarjuk.

Egy ily jóravaló eketalyigát láthatnak olvasóink a következő ábrán.

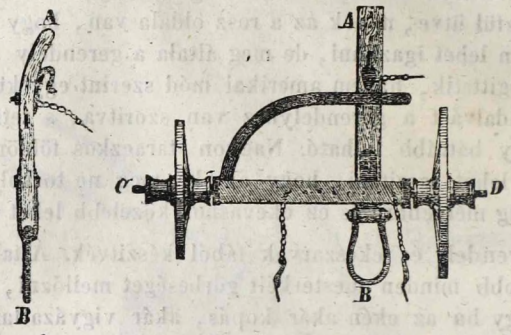

Két kereke nem egyenlő, hanem a jobb oldali 22, a baloldali pedig 18 hüvelyk magas; amaz, miként magától értetik, a nyilt barázdában, emez ellenben a még szántatlan földön jár.

A közönséges kétkerekű eke-talyigáknál, a tengelyderékon lenni szokott vánkusfa a gerendely számára, az itt ismertetett talyigán egészen elmarad, s helye teljességgel nem is lehetne, minthogy különben a jobboldali kerék, nagyobb közülete és gyorsabb járása miatt, mindig a felszántatlan föld szöge felé forogna, s a talyiga ez által rendetlenül jobbra balra járna.

Annálfogva, hogy az *A*) talyiga rudat jobbra balra, beljebb és küljebb lehet igazitani, az eke egyenes és szilárd járást kap, s ezen igazitás által egyszersmind a barázda szélességét is szükséghez képest szabályozhatni. A gerendely a talyigával *B*) guzsnál fogva akasztatik össze. A tengelyderékon a gerendely szabályozására két lyuk van furva, s magassága a földtől 15 hüvelyk.

A tengelyderék fából van, s fölül, a hét lyuknál, vékony vaspléhvel van megpántolva nagyobb tartósság végett; alul *C*, *D*, vas tengely van beeresztve.

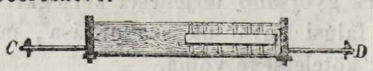

A kerekek agyból és nyolcz küllőből állanak, miket a kerékvas tart össze; a talpak egyszerűsités okáért egészen elmaradnak, mivelhogy ezek nem is épen szükségesek, miután az eke-talyigán tulajdonkép valami nagy teher nem fekszik.

„GAZDASÁGI LAPOK"
szerkesztősége.

HOGY ÁLL A VILÁG?

II.

Bevezetés.

Nálunk körülbelül két század óta nem volt vallásos háború, s ha az isten ugy akarja, soha sem lesz. Alig tudjuk többé elevenen képzelni azon gyülölséget, mely a hit körüli izgatásokból támadhat.

De a bölcsek, kik az emberi természetet ismerik, kivétel nélkül állitják, hogy a ki a vallás védelmének szine alatt lázitja a népet, legöldöklőbb küzdést idézhet elő. Mert, ha egyszer fejünkbe vettük, hogy az istenimádás igaz utjáról akarnak eltériteni és örök kárhozatba taszitani: akkor keserűségünk feneketlen, boszuvágyunk határtalan lesz, és nem kiméljük sem a magunk sem a mások életét.

Nagy dolog volt tehát az, hogy Miklós czár, ki a törökökbe belekötött, a vallásos rajongást használta fegyverül ellenök, s a segitségökre ment angolok és francziák ellen óriás birodalma lakosait, kik többnyire görögkitűek, már első nyilatkozatában azzal hitegesse, hogy az elnyomott keleti vallás szabadságának kivivásáért küldi táborát. S később is mind ilyen hangból beszél. Az angolokat, kik jó reformatusok, és a francziákat, kik buzgó katholikusok, ugy festé le mint a keresztyénség ellenségeit, s azt mondá, hogy ezek az igaz ó-hitet, a meg nem hamisitott vallást törekszenek, a pogányokkal czimboráskodva leigázni. Utolsó nyilatkozatát is, mely april 23-án kelt, ekként végzé: „Vajjon az igazhivő Oroszország rettegjen-e a fenyegetésektől? Készen állván ellenségei merészségeinek megfenyitésére, vajjon fog-e azon szent czéltól eltávozni, melyet az isteni gondviselés szabott elébe? Nem,

Oroszországot nem feledte el az isten. Nem világi érdekben ragadott fegyvert; a keresztyén hitért küzd, s védelmére elnyomott hitsorsosainak. Majd meglátja a keresztyénség, hogy a czár ugy gondolkodik, mint összes igazhivő népe, mely istenhez, s egyetlen fiához az üdvözitő Jézus Krisztushoz hű maradt! Ha isten velünk, ki ellenünk?"

Miklós czár ezen izgató nyilatkozványai miatt két dologtól lehetett tartani. Először, hogy ő a békeajánlatokat okvetlenül visszautasitja; mert ha háborúra nem tökélte magát el, föl sem izgatott volna oly szenvedélyeket, melyeket igen bajos fékezni. Továbbá, hogy a török császár keleti hitü alattvalóit forradalomra szándékszik rábeszélni.

S az eddigi tapasztalatok tisztán mutatják e kettős aggadalom alaposságát.

A béke reményei naponként fogynak. A tartós háború eszméivel mind inkább meg kell barátkoznunk.

Oly küzdést látunk mind inkább fejlődni, melyben az orosz ellen szövetkezett hatalmaknak ugyancsak ki kell tenni magokért, hogy a czárt engedékenységre szoktathassák. S győzedelmek nélkül aligha boldogulnak.

Nem vagyunk különben a muszkák izgatásaira nézve sem. Kezdetben voltak, kik a czár nyilatkozataiból azt olvasták ki, hogy midőn a keleti hit elnyomói ellen prédikál, csupán katonáit akarja bátoritani.

No ez még nem volna baj, mondák, mert végre is, ha harczba viszszük a sergeket, oly hanggal kell azokat lelkesiteni, melytől istenigazában föl tudnak lelkesedni, s csak nem követelhetjük, hogy lassu nótát fuvasson a czár, midőn riadóra van szükség. Ilát a francziák és angolok nem hirdetik-e, hogy ők a polgárisodást akarják a kozákoktól védeni? S ha nekik szabad igy buzditani katonáikat, miért veszszük zokul, hogy a muszka kormány meg a vallás védelmezését használja ürügyül?

És ezen szempontból nézve a dolgot a czár nyilatkozványait menteni lehet.

De az idő megmutatta, hogy a vallásos rajongást azon okból is szítogatta a czár, hogy a szultánnak göröghitü alattvalóit föllázithassa. A török hatalom alatt élő görög és szláv tömegek fegyverfogására számitott. Ellensége földén szeretett volna népfelkelést rendezni.

Ily eljárás, bár nem egészen szokatlan, a mivelt népek fogalmai szerint lovagiatlannak tartatik.

Miklós czár mentségül felhozhatja, hogy elődei is II. Katalin óta mindig igy tettek; sőt a kanardsi békekötéstől kezdve [1]) a bukurestiig [2]) és az 1821-ki görög mozgalmak bevégződéséig, a muszkák a növekvő befolyást, melyet a törökök fölött szerződésileg nyertek, különféle lázadások segitségének köszönhetik. A czár I. Napoleonra is hivatkozik, ki bár nagy hadvezér volt, Olaszföldön, Lengyelországban és más helyeken, hová táborát vitte, igyekezett néplázadások által gyöngiteni az ellenség erejét.

De meg kell gondolni, hogy a régibb muszka czárok nem állitották magokat az europai conservativ párt vezetőinek; Napoleon pedig a forradalom által emelkedett föl: mig ellenben Miklós czár egész Európában a fő rendcsináló szerepét vitte, s mindenütt a forradalmi irányok ellen küzdött, ugy annyira, hogy mostani izgatásai a világon előfordult legnagyobb következetlenségek közé sorozhatók.

Ezt átalánosan emlitvén, alkalmat veszek részletekbe is elegyedni.

Mert külön akarom előadni a görög lázadás és a többi apróbb orosz izgatások történetét, s csak azután térek a Duna mellett és a Fekete-tenger ázsiai partjain folytatott hadműködések rajzolásához.

Első szakasz.

Ezen szakaszban meg van irva, hogy a muszka kormány sem az oláhokat, sem a szerbeket és bolgárokat nem tudta a törökök ellen fellázitani [3]).

Mihelyt az oroszok Gorcsakoff vezérlete alatt Oláhországba vonultak és a törökök ellen a háborut elrendelték, tüstént derekas figyelmet forditottak arra, hogy e tartomány népéből keresztes katonákat toborzzanak, kik a keleti vallás védelmének czime alatt saját uralkodójokat, a szultánt, megtámadják. Azonban az oláhok semmi lázadási kedvet nem mutattak; de annál több gyülöletet az oroszok ellen.

---

[1]) Melyet 1774-ben irtak alá. [2]) 1812.

[3]) Ha olvasóim közül valaki a Duna jobb partján hol Buda, Mohács és Vukovár fekszik — utnak indul, mindenütt e nagy folyamot követve Zimonyba s onnan rögtön Belgrádba fog érkezni, hol Szerbország kezdődik. Ezen ország török felsőség és muszka védelem alatt él.

Mind a förendek mind a közönséges helyzetüek — bár egykor csak a czárba vetették reményeiket, — most hűk akartak maradni a törökökhöz s ha soraikból vált is ki egy-egy muszkabarát, azt a közvélemény árulónak tekintette s megvetéssel fordult tőle el.

A nézetek ezen átalakulásának számos okai voltak.

Oláhország t. i. az adrinápolyi békekötés által — 1829-ben — szélesebb és jobban meghatározott alapjogokat nyert, mint a milyenekkel addig birt.

De a muszka csakhamar bánni kezdé, hogy az oláhoknak oly sok és szép szabadságot szerzett.

Ennélfogva, mihelyt 1848-ban a bojárok, vagyis az uriren-

A török t. i. Kara György és később Miklós által vezérelt szerbeknek, kik ellene sikerrel támadtak föl, bizonyos alapjogokat adott, melyek közől a főbb pontok következők: független belkormányzás, vallás-szabadság, az ország épségének megtartása, és minden töröknek a Szerviában lakhatástóli eltiltása.

Ezen alapjogokat a muszka az adrinápolyi békekötésben biztositotta.

Mivel Szerbország a török felsősége alatt van, a török császár a belgrádi várat, — de nem a várost — katonai őrizettel rakja meg, aztán kap évenként, ha nem csalódom, kétszázezer forint adót, és a fejdelmi szék betöltése körül is bir némi hatással, melyet azonban a muszka cselszövények igen korlátoznak. Ennyiből áll Szervia fölötti hatalma. Az egész viszony oly forma, minő hajdan Erdélyországé volt a török világban.

A muszka védelmét a mi illeti: ez csak két kötelességbe foglaltatik, t. i. a czár nem engedheti meg, hogy Szerbország a töröktől elszakadjon, és tartozik még ügyelni, hogy a török a szerbek számára biztositott alapjogokat ne sértegesse. Azonban a mi papiroson csekélynek látszik, gyakorlati életben néha igen is nagy. S én inkább választanám, ha hatalmasság volnék, a czár jogát Szerbország fölött mint a szultánét.

Különben Szervia csak 65 mértfölddel kisebb Erdélynél, s lakosainak száma egy millio és háromszázezer lélekre rug.

Áldott, de miveletlen föld, hegyekkel és őserdőkkel fedve, hol a barom- s főként a sertéstartás tenyészik. Buzát nem sokat találunk benne, mert a nép örömestebb vet tengerit. Bora és dohánya bőven elég van. Lakosai a mi ráczainkkal egyfajtáju emberek. Most elég ennyit tudnunk Szerviáról.

Ha az utas, ki a Duna jobb partján vándorolva Belgrádba érkezett, nem kel át e folyón, hanem a parton tovább folytatja vándorlását, annyi idő mulva a mennyi alatt Mohácsról Belgrádba jött, Bolgárország széléig jut.

Ezen nagy tartomány félholdként kanyarul a Duna jobb partjára; hátát a Balkán hegysorai védik, homlokán Viddinen kezdve Szilisztriáig számos vár látható, s mindenik a Dunára s ennek balpartján fekvő Oláhországra néz, oly formán mint Buda a pesti oldalra. Bolgárország nem bir alapjogokkal mint Szerbország, hanem a török birodalomba van olvadva. Nagysága legalább másfél-akkora, mint Erdély, s lakosainak száma 4 millio. Földe termékeny és jól mivelt. Népe többnyire a keleti vallást követi, s nyelvére nézve szláv. Majdnem ugy beszél, mint a mi ráczunk.

Már hogy a sorból Oláhország is ki ne maradjon, erre nézve megjegyzem, miként a szerbekével majdnem egyenlő alapjogokkal és függetlenséggel bir de a közelebbi években inkább ki volt téve a muszkák védelmének, minek következtében alkotmányos biztositékainak hire-pora alig maradt fön, s fejedelme is az országon kivül kóborol. Ezen tartomány valamivel nagyobb Erdélynél, s lakosainak száma több egy kevéssel.

düek, zavargani indultak, Miklós czár nemcsak rendet csinált köztök; de még a fölött a balta-limani szerződésben emberül meg is nyirbálta azon jogokat, melyeket az adrinápolyi békekötéskor biztositott vala.

Nagy szálka volt tehát az oláhok szemében a balta-limani alku, mely a bojárok gyüléseit megszüntette — azaz nem engedte, hogy több dieta tartassék — és a czárt felhatalmazá a nyugtalanságok esetében 35 ezer, a csend helyreállitása után pedig 10 ezer katonát vonni a fejedelemségbe, mind addig, mignem ennek belviszonyai teljesen rendezve leendenek.

Ide vegyük még, hogy Oláhország oly belkormányzat mellett is, minővel tettleg birt, jobban érezhette magát, mintha orosz tartománynyá alakittatik; már pedig a törökök megveretésével épen ettől lehetett félni.

S igy levén a dolog, nem csudálhatjuk, ha az oláhok kevés kedvet éreztek a törökre lődözgetni.

Hasztalan buzditá Gorcsakoff herczeg őket, hogy keresztes katonának csapjanak föl; mert, kivált a vagyonosabbak közöl, senkinek sem volt ahhoz kedve.

Többnyire csak a czigányok és a csavargók, a kik zsákmányra vágytak és rablásra számitottak, léptek a keresztes zászlóaljba, s ezek is, hamar megunván a sok strapáczját és kevés martalékot, szökdösni kezdtek vagy a törökökhez, vagy az erdőkbe, hol haramia-bandákat alkottak.

Nagy csapássá lett a szegény nép nyakán a keresztes had, s maga Gorcsakoff herczeg is belátta, hogy ily csőcselékkel gyalázatot vall. Igyekezék tehát ballépését, a mennyire csak lehet, jóváhozni, s az oláhok lázitásával egészen fölhagyott.

Lássuk már Szerbországot. Nézzük meg: teljesültek-e a czár reményei vagy tán itt is dugába dőltek?

Az orosz udvar jókor hozzáfogott azon akadályok elháritásához, melyek a szerbeket gátolhatták a kiütendő háborukor a török ellen fegyvert ragadni. Mert tudva volt előtte, hogy az ugynevezett nemzeti párt, melynek élén Garasanin minister állott, a törökökhöz szít; nem azért ugyan, mintha őszinte barátságban akarna velök maradni; hanem mivel a muszkáknál gyöngébbeknek tartá, s remélte, hogy az ozmán uralkodás alatt könnyebben erősödhetnek a szerbek, miglen ha az alkalmas óra üt, a bosnyákokkal és

bolgárokkal összeolvad, egészen szabaddá tehetik magukat s egy déliszláv birodalmat alkothatnak.

Ily szédelgős vágyai levén a nemzeti pártnak, természetes volt, hogy nem ohajthatta a török mostani legyőzetését, nem kívánhatott a muszkák mellett küzdeni.

S viszont az is természetes, hogy a czár Garasaninnak és a nemzeti pártnak a kormányból kiszoritását mindenek előtt szükségesnek tartá.

Egy Fonton nevű hires status- és követségi tanácsost küldött tehát a czár még 1853-ban — ha jól emlékszem november közepe táján — a fejedelemhez [4]), ki a többek közt az orosz kormány mély sajnálkozását fejezte ki a szerb beligazgatás kezelése fölött, s elmondta mi hasznos volna a modoron és taktikán valamit változtatni, nehogy majd utóbb a sok nemzetieskedésből szánom-bánom következzék.

A fejdelem eleinte nem akarta a czélzatokat elérteni; de idővel mégis oda értek a dolgok, hogy Garasanin letette hivatalát, s a hevesebb muszka-ellenségek mind kiléptek hivatalaikból.

De e változás nem sok vizet hajtott a czár malmára.

Mert Sándor fejdelem, bár Péterváratt nevekedett föl, mégis vagy meggyőződésből vagy politikából a törökhez mutatott több rokonszenvet.

Aztán a muszkák azt a tapintatlanságot is követték el, hogy midőn Oláhországot megszállották, ijesztőül magokkal vitték a vén Obrenovics Miklóst is [5]), ki, mint mondá, önkénteseket szándékozott gyüjteni Szervia megszabaditására.

Hogy érté e megszabaditást? én bizony nem tudom. De akkortájban beszélték, hogy Miklós második fiát, Mihályt a czár, vagy tán annak tudtán kivül nehány muszka főur, rácz királysággal

---

[4]) Szerbország mostani fejdelme Kara-Gyorgyevics Sándor, második fia Cserni Györgynek, kit barna arczszinéért kara, azaz fekete Györgynek neveztek, s a ki az első szerb szabadsági háboru vitéz vezére volt.

[5]) Obrenovics Miklós egy napszámos gyermeke volt s 1780-ban született, Apja, ugy látszik, szerencsés napszámos volt; mert egy özvegy ezredesnét, kinek Milán nevü fia vala, vett nőül. Milán uriember lehetett, miután azt olvassuk, hogy Miklós ezen mostoha testvéréhez szolgának állott be, s ott jódarabig sertéseket őrzött. Az első forradalom kitörésével azonban ő is fegyvert ragadott, s oly vitézül harczolt, hogy Cserni György három kerületnek — melyet régebben Milán vezérelt — parancsnokává tette. De 1811-ben összekoczczant Csernivel s kitették hivatalából. 1813-ban a bosznyákok ellen harczolt, s csak miután minden vesztve volt, adta meg magát a törököknek, kik becsülettel fogadták, s főispánná nevezék ki. Miklós azonban két évvel később Szerviát a törökök ellen ismét föllázitotta, még pedig jó szerencsével; mert a szultán sergeit előbb megverte Polesnél, aztán Moravánál és Bolecsinánál. Elfoglalta Pocsarovácsot s végre az egész

kecsegtette volna, s ezen a török birtokból alakitandó uj királyság alá Szervia is befoglaltatott — t. i. tervben, és olyan általános igéretekben, miket az emberek hamar tesznek és hamar felednek, s miknek értekét legjobban fejezi ki ezen közmondás: nesze semmi, fogd meg jól.

De kétség kivül Sándor fejdelemnek is megütötték fülét az ily keringő hirek.

Fegyverzeni kezdette tehát alattvalóit, s kinyilatkoztatta, hogy ő a török-muszka háboruban semleges[6]) kiván maradni, s azt fogja megtámadni, a ki Szerviába meri betenni lábát, legyen török vagy muszka.

Minthogy pedig a töröknek esze ágában sem volt Szerviába bemenni, el lehet gondolni, hogy a fenyegetés voltaképen csak a muszkát illette.

Igy vette fel a dolgot a török szultán is, s nagy hirtelen elküldé Ettem basát egy császári rendelettel, melyben Szerbország minden alapjogait és szabadságait megerősitette; de egyszersmind tudtúl adta, hogy a muszka czárnak e tartományon gyakorolt véduralma a háboru által önként megszüntnek tekintendő.

Szükség volt e fermán (császári rendelet) kibocsátására: mert a nemzetek közti jogok szerint[7]), mihelyt egy ország a másik ellen háborut indit, az által tüstént megszünik minden joga, előnye, szabadalma és kötelezettsége, melyet békekötések és másnemű szerződések által a megtámadott nemzet fölött nyert. Azontul a papirosra irt régi határozatok semmit sem érnek, s a háboruzó felek elől kezdik a dolgot, mintha egymással semmi multjok nem volna. Ámde Szerviának független belkormányzása az adrinápolyi török-muszka békekötésre van alapitva, s következőleg ezen tartomány a leküldött fermán nélkül szabadságaitól lett volna megfosztva, még pedig saját hibáján kivül.

Szerviából kihajtotta a töröket. Ekkor békélni kezdett és magát fejedelemmé emeltette. Kormányzása szigoru levén, különböző lázadásokat vont maga után; de ő mindannyiszor lenyomta a felkelőket, s 1827-ben a népgyülés által örökösödési joggal fejdelemmé kiáltatott ki. 1830-ban Szervia belfüggetlenségét s Miklós uralkodási jogát a szultán elismerte. 1838-ban pedig ez elismerést még ünnepélyesebb formában tette közzé. De már a következő évben oly általános lett a nép elégületlensége, hogy Miklós a maginéletbe volt kénytelen visszavonulni, s misik fia is, ki helyébe következett, rövid ideig tarthatta a hatalmat kezei közt.

Végre az egész Obrenovics család kiküszöböltetvén az országból, a fejdelemséget Cserni György ivadékára, Sándorra ruházták.

[6]) A ki egyik háborúzó félhez sem csatlakozik.

[7]) Vagy diákos kifejezéssel, a „jus gentium“ szerint.

A mit Ettem basa hozott, február 4-én ünnepélyesen felolvasták. Sándor fejdelem tiszteletteljes levélben köszönte meg a szultán kegyét, s csak a főtanács emlitette a fejdelemhez küldött válasziratban, hogy a muszka véduralmi jog sértése nélkül fogadta el a szerb nemzet a fermánt.

S valóban ily kikötés eszélyes tény volt; mert másként Szervia a semlegesség köréből kilépett volna.

Mucsin orosz fő-consul[8]), ki Belgrádból, hol mindezek történtek, még azelőtt Zimonyba költözött, nyilvános tiltakozást tett közzé a fermán kiadás és elfogadása iránt. Sem nem használt, sem nem ártott vele.

Sándor fejedelem pedig még jobban üzte a népfegyverzést, s tavaszra már legalább ötvenezer embere volt védelemre készen.

Nehány versiró verset faragott a czár dicséretére, nehány diák szidta a törököt, egy professzort tán lecsaptak s valami kémeket az országból kiutasitottak — ennyiből állott, tudtomra, minden további muszka csetepaté.

De jól jegyezzük meg, hogy az izgatásoknak komoly kimenetele is lehetett volna, ha két körülmény nem teszi vala a czár terveit semmivé.

Egyik, hogy a muszkák kezdetben Oláhországból Sófia[9]) felé a Balkánhegyekhez s onnan Stambulhoz akartak nyomulni, s ekkor mellékcsapatuk Szerviába is berontott volna, hol aztán az oroszpárt, melyet csekélynek épen nem lehet mondani, az idegen erő védpaizsa alatt könnyen föllázadhat, s Miklós herczeg a zavarosban szépen halászhat vala.

De Omer basa, kinek igen jó orra van, hamar megszaglá: mit főznek nagy titokban a muszkák, s tettetvén magát, mintha Olteniczánál akarna a Dunán átkelni, hirtelen Kalafátot megrakta katonákkal s Viddinbe derekas erőt szállitott, s igy épen azon útat állotta el, mely Sófiához vezet.

E bölcs tette és fényes győzedelmei kényszeriték az oroszt az első hadműködési terv felhagyására, s hogy Oláhország másik végén próbáljon uj megtámadási tervet.

---

[8]) A consul egy országban az ott tartozkodó vagy állandón lakó idegenek kereskedelmi, s néha egyéb magánérdekeit is védi. A fő-consul pedig a kisebb államokban egyúttal azon foglalkozásokat is elvégzi, melyeket a nagy országban a követek intéznek.

[9]) Sófia Török-szervia fővárosa. Magyarul Zsófiának hivják.

Igy tehát összedőlt minden aranyvár, melyet Pétervárban a szerb lázadás kiütésére épitettek.

De volt még egy másik szintén fontos körülmény, mely kiábránditá a szerb muszkapártot, sőt Omer basa megveretésének esetében is kevés reményt hagyott volna sikerre az izgatóknak.

Ausztria t. i. nagy erőt öszpontositott a Bánátba világosan oly végre, hogy ha a viszonyok követelik, Szerviába nyomulhasson. Látszott, hogy érdekeinek koczkáztatását nincs kedve eltürni. Tudatá is mind a török, mind pedig az angol és franczia udvarral azon eseteket, melyekben seregeit Szerviába fogja küldeni. A nyugoti hatalmak helyeslék szándékát, s a szultán a szükség beálltával nem tagadta volna meg a megszállási engedélyt.

Ha muszka csapatok lépnek Szerviába, vagy ha lázzadás talál kiütni.: e két eset volt a benyomulásra kijelölve. Miből önkényt következett, hogy mihelyt Gorcsakoff akár egy ezredet küld oda, már a muszka Ausztriával háboruba keveredett volna, s mihelyt a a czárhoz szitó párt komolyan kezd mozogni, már Sándor fejdelmen kivül van még erősebb kéz is, s akárhány szurony és ágyu a megzavart rend gyors helyreállitására.

Szóval, Miklós czár nem volt oly helyzetben, hogy a déli szlávokba vetett reményei teljesülhessenek.

De miután a török hatalom alatt élő déli szlávokhoz tartoznak a bolgárok is, nézzük meg : vajjon akart-e itt a muszka kormány a forradalomtól kérni segédet?

Egész Bolgárországban a következő proklamáczió keringett, részint nyiltan, részint titokban.

„Hitsorsosainkhoz, kik a török tartományokban élnek:

Urunknak, a minden oroszok czárjának, akarata szerint, ki dicsőséges győzelmes sergeit, az isteni megváltó iránti hit leghübb tisztelőit, hozzátok küldé, nem azon szándékkal, mely a sátánokat a pogány országokból hozzátok hajtja, hogy titeket rabigába görbeszszenek, hanem Krisztus szent keresztjével kezünkben, vallásos lelkesedéstől ihletten, jöttünk mi, megszabaditani benneteket a minden kinokban dús rabszolgaság inségéből.

Legmagasabb és leghatalmasabb Uralkodónk és Urunk egyedüli és semmi mellékczél által meg nem homályositott szándéka, a keresztyén vallást és az igazhivő nyáját, melyet az örökre elkárhozott sátánok földre tiportak, oltalmazni, fölemelni. Az orosz vér mai napig nem földi és önző czélokért folyt, hanem értetek, s isten áldásánál fogva nem hasztalan lön az feláldozva : csak értetek, és a ti javatokért ontatott az ki örömteljesen, s mi nemcsak azért jöt-

tünk, hogy jogaitok iránti üres szavakkal ámitsunk, hanem eljöttünk, hogy szavainkat a legférfiasabb tettel erősitsük és valósítsuk.

Ezért közöletek mindenki ismerje meg és tudja, hogy Oroszország az egyházakat is ki akarja emelni a porból, és a szent hit méltó hajlékaivá tenni, s azontul őrködni fog, miszerint senki, bárki legyen, rajtatok tovább erőszakot ne gyakoroljon.

Testvérek! Urunk, a megváltó Krisztus nevében, ki feltámadott, az emberiséget a sátánnak karjaiból kiszabaditni, jőjjetek hozzánk, hogy mindnyájan szent egyházunk, közös anyánk tiszteletére általános örömzajban törjünk ki. Szent a mi segélyünk. — Varsói herczeg, gróf Paskievics Erivansky tábornagy."

Az orosz fővezér lázitó kiáltványai a pusztában hangzottak el.

Bolgáriába, hol a török erő öszpontositva volt, mozgalmakat szitani csak ugy lehet vala, ha Paskievics telepedik azon pontokra le, melyeken Omer basa tanyázott.

Varnából, Szilisztriából és a Balkán-hegy párkányairól messzebb hallatszott volna a buzditó proklamátió, mint a dobrudzsai mocsárokból.

De nehéz dolog ám annak nógatni az embereket, ki maga sem tud mozdulni.

Egyébiránt még kérdés: vajjon a muszkák győzedelmével is feltámadtak volna-e a bolgárok?

Alig hiszem; mert a nép hangulata igen békés volt, mit eléggé mutat, hogy bár Paskievics herczeg kiáltványai közkézen forogtak, Omer basa szükségesnek sem tartá azokról tudomást venni.

De noha az oláhok, és szlávok minden kecsegtetés daczára nyugodtan maradtak, másként ütött ki a dolog a török földön lakó görögökkel.

Ezek nagy hirtelen beleharaptak a horogba, s mai napig is szájokban van a csal-étek ize.

Röviden el fogom mondani a görög-zavarok történetét is; azonban, hogy olvasóim jól megértsenek, régi, igen régi historiákon kezdem.

Második szakasz.

E szakaszban oly emlékeztetések fordulnak elő, melyeket ugyan olvasatlan hagyhat a ki életében már sokat olvasott és a világ állását könyv nélkül tudja; de még sem árt, ha el is találja olvasni, mert az ember feje nem káptalan.

Egy hires római császár, a nagy Konstantin, hogy birodalmát a vad népek berohanásaitól jobban védhesse, az uralkodás állandó székhelyét Büzanczba tette át, melyet aztán Konstantin váro-

sának neveztek; de nem római, hanem görög nyelven. E város nevét, mi magyarok, a rendes kiejtéstől kevéssé eltérve, Konstánczinápolynak hangoztatjuk.

Később az óriás római birodalom két felé szakadt, t. i. keletire és nyugotira.

A keleti, melynek fővárosa Konstánczinápoly maradt, lassanként kifogyott a római nyelvből és uralkodó házakból, s minthogy a lakosoknak többsége a főváros környékén görög volt, és általában a mivelt osztály görögül beszélt, tehát ezen keleti római birodalom görög császársággá változott.

Mi magyarok, az Árpádház alatt sokszor valánk barátságos, s még többször ellenséges viszonyban a görög császárokkal. Vágytak minket meghóditani, s mi szerettünk volna az ő rovásukra terjeszkedni. Összesógorosodtunk, és ismét hajba kaptunk, hogy aztán ujra lakadalmazzunk. Igy tölt időnk nehány századig.

De egyszer csak veszszük észre, hogy görög barátaink nekünk többé semmi követeléssel nem alkalmatlankodnak. Ennek oka pedig az vala, hogy közénk fúrta magát a török s Adrinápolyba letelepedvén, rémitőn szorongatta a keleti császárt, s minden földjét, mely velünk szomszédos vala, elfoglalgatá.

Végre 1453-ban Konstánczinápolyt ostrommal bevették, s a görög birodalmat egészen meghóditák.

A győzedelmes török uralkodás székhelyét Konstánczinápolyba vitte át, s ezen várost Stambulnak [10]) hivatá.

A görög megfosztaték hóditói által a magasb polgári jogoktól; nem ugyan nemzetisége, de hite miatt: mert a török országlat a mahomed-vallásra épült, s a ki keresztyén maradt, hivatalt nem viselhetett, tanu nem lehetett, s egyátalában oly alacsony helyzetbe jutott, hogy házát más színre kellett festenie, mint a minő a törökök volt, ruhája sem hasonlithatott a törökéhez, s halálra itélték, ha török leányt vett nőül.

De elnyomatása és elparlagiasodása mellett is a görög meg tudta oltalmazni nemzetiségét; miben két körülmény segité.

Egyik az volt, hogy a konstánczinápolyi pátriarka ([11]) és főzsinat a legmostohább viszonyok terhe alatt is a törökök előtt bizo-

---

[10]) Stambul, vagy lágyabban ejtve Istambul szóról szóra azt teszi: a hit bősége.

[11]) Legfőbb görög püspök, ki majdnem oly méltósággal birt köztök, mint a katholikus egyházban a pápa ő szentsége.

nyos tekintélyt birt fentartani, s egybekötő kapcsul szolgált a hóditó s a jobbágygyá vált nép közt.

A másik körülmény pedig az vala, hogy a török a görögöknek igen széles jogu községi rendszerét sértetlenül hagyá.

Ide járult még a fanarioták [12]) ügyessége, kik vagyonuk és eszök által rendre befolyást vivtak ki magoknak, s védték a mint csak tőlök telhetett, nemzetök érdekeit.

Később aztán a keleti hitű muszka birodalom hatalmassá kezdett válni, s török földön lakó hitsorsosainak titkos istápul szolgált.

Már nagy Péter czár uralkodása alatt a görögök áhitattal fordultak észak felé s onnan várták szabaditójokat.

Csakhamar a muszka e hangulatot felhasználta, s valahányszor a törökökkel háborúba vegyült, nem mulasztá el zendülést is csinálni a görögök közt. Rendszerint szomorú vége lett e mozgalmaknak. Mert a muszkák, ha már több szükségök nem volt a kleftákra [13]), menten hagyták, hogy a szultán vonassa őket karóba.

A nagyobb forongásokban is, midőn közös haditerv szerint a jelentékeny görög sergek működtek a muszkákkal együtt a török ellen, a pétervári udvar semmi tekintettel sem volt szövetségeseire, kiket fölizgatott.

Világossag kedvéért példákat idézek elé.

II-dik Katalin Poniatovszki nevü udvarlóját erőnek erejével az akkor még független Lengyelország királyává akarta tenni, s 1764-ben nagy serget küldött a megválasztás végrehajtására. A lengyelek fegyvert ragadtak s háború ütött ki, melyben a törökök, mint orosz elleni szövetségesek vettek részt, s csakhamar tengeren és szárazon Katalin által megtámadtattak. A czárnő a görög népet pártütésre birta, s azon hires helyeken, hol az ó-világ legcsodálatra méltóbb diadalai vivattak ki, Sparta tájékán és a sziget-

---

[12]) Fanar Konstanczinápolynak egyik elővárosa, hová a görög polgárok a török uralkodás kezdetekor kivonultak. Fanariotának az oly görög neveztetik, kinek családa a 15-dik században Fanarion lakott. A fanarioták élelmes és ravasz emberek lévén, minthogy többnyire irástudók is voltak, a szultánok és basák titkáraivá, tolmácsaivá s házi orvosaivá furták be magokat, s majd minden ügyet, melyhez sok főtörés kellett, ők intéztek. Ha kellett, pénzzel is szolgáltak a megszorult ozmán uraságoknak, s ki tudták vinni, hogy 1821-ig minden moldovai s oláhországi fejdelem közölök neveztetett ki.

[13]) A Klefta oly szabadcsapathoz tartozó egyén volt, kit felzendültnek és zsiványnak is lehetett tekinteni. Harczolt a török ellen, s változás kedvéért kirabolta a keresztyén birtokát.

tengeren, az ujkori görögök is rendkivüli vitézséggel küzdének. E közben Orlov Elek a muszka hajóhad főadmirálja Cszeménél, a Fekete-tengeren, tökéletesen megsemmisíti a török tengeri erőt, a szultán szerencséje hanyatlik, s bár apró csatákat nyernek még a törökök, mindamellett kénytelenek Kucsuk-Kajnardcsiban [14]) terhes feltételek alatt békét kötni, 1774-ben. Az emlitett békében a keleti vallás érdekei körül történtek hasznos intézkedések s a muszka amnesztiát eszközölt a lázadásban résztvett görögöknek. S igy azt gondolná az ember, hogy a czárnő ugyancsak szivén hordozta a görögnép sorsát. De mi történik utóbb? A török féketlen albaniai zsoldosaival évekig dúlatta, perzseltette és raboltatta a közkegyelmet nyert görög tartományokat, s bár maga a szultán is sokallá a vérontást, de nem gátolhatta többé; az orosz udvar sem szavát, sem fegyverét nem emelte föl a görög nép védelmére, mintha e szerencsétlenségbe taszitott nemzetnek soha hirét sem hallotta volna.

Még más példát is hozok fel.

II dik Katalin 1787-ben ujra hadba keveredik a szultánnal. Ekkor proklamacziókat küld a görögökhez, s felszólitja, hogy vele egyesülten hajtsák el a keresztyénség ellenségeit Európából, s vivják ki a nemzeti függetlenséget. A buzditás nem talált siket fülekre. A görög nép titkon követeket küldött Pétervárra s ezek a czárnővel következő haditervben egyeztek meg: A görögök [15]) Szuliban talpra kelnek, s miután sikerül föllázitaniok Livadiát és Athént, hajócsapataikat is megmozditják, s annak kiséretében Theszszaliába rontanak; itt aztán bevárják a maczedoniai felkelőket, s mihelyt minden erejök össze van gyüjtve Adrinápolynak tartanak, hogy ott a muszkákkal egyesülten végre Stambul ellen működhessenek. E terv szerint meg is indult a közös háboru. De a muszkák, miután a reichenbachi [16]) szerződés létesült, hirtelen cserben hagyják a görögöket, s a szultánnal Jassziban [17]) megbékélnek. Ekkor a görög hajóhad admirálja, Lambro, tengeri rablónak lőn kinyilatkoztatva, s az albaniai hegyek közé rejtőzött, honnan nagy bajjal kül-

---

[14]) Bolgaria egy faluja.

[15]) Szuli Epirusz fővárosa. Régen Szelleidének is hivták. Néhány mértföldnyire fekszik a tengerparttól, s tulajdonkép csak több falvakból áll, melyeket szántóföldek, kaszálók vesznek körül és kősziklák védenek. Egy patak öntözi éltető nedvével Szuli határát, ez a görög hitregékben előforduló Acheron (Akheron), mely a halottak országába, az alvilágba vezetett.

[16]) Reichenbach porosz város.

[17]) Jasszi (Jassy) Moldova székvárosa.

földre menekült, hol azon pénzért, melyet a hajók fölszerelésére innen-onnan kölcsönzött volt, adóssági börtönbe zárták, s többi pajtásai is keményen lakoltak a muszka-barátságért.

Ezen példák fölidézésével egyszersmind elmondám a görögnép történetét, vagyis szenvedéseit és csalatkozásait, egészen a hetéria [18]) alakitásáig.

A hetéria nevű titkos társaság czélja volt: a török birodalomban szétszórtan lakó görögöket a vallás és szabadság nevében, forradalomra izgatni. Különösen az ifju nemzedék megnyerésére fordítának fő gondot, s a nagyobb tanodákban kevés oly tanuló vala, ki a hetériával, melyet Oroszország is helylyel-közzel pártolt, viszonyban nem lett volna.

A törökök kegyetlenségei, a görögök lelkesedése s a hetéria, melynek legtekintélyesebb tagjai az orosz armádiában és az orosz kormányban szolgáltak, [19]) végre előidézék az 1821-diki forradalmat.

Ez tulajdonkép Moldovában, s Oláhországban kezdődött, hol aránylag kevés, de többnyire fanariota görög lakik. Ipszilanti tábornok t. i. egyenruhába öltözve, s csak öccsétől és két szolgától kisérve átment a Pruthon [20]) s egy proklamáczióban fegyverre szólitotta a népet, azon nyilatkozattal, miként az orosz czár segitségökre fog lenni. Tódultak zászlói alá, s minden feltartóztatás nélkül haladt egész Bukarestig. De ide már megérkezett volt Sándor czár tiltakozása; sőt a mi több, a konstánczinápolyi görög főzsinatnak is egy irata, melyben Ipszilanti és minden párthivei egyházi átok alá vettettek s a keresztyének sorából kitöröltetének. [21]) E kettős csapás megtörte a görög részére feltámadt orosz tábornok erélyét. Ingadozott, tétovázott, minek aztán előbb nehány megveretés s végre pedig kibujdosás volt eredménye. De mig Ipszilántit a balszerencse üzőbe vette, a valóságos görög tartományokban sikerrel terjedt a forradalom. Előbb Moreában, később Szuli környékén, s

[18]) Hetéria baráti egyesülést jelent. A heteria alkotója a leghiresebb uj-görög költő Rigász (Rigas) volt, kit 1798-ban a törökök Belgrádban ketté fürészeltek, vagy némelyek véleménye szerint csak lenyakaztak.

[19]) Mint p. o. Ypsilanti (Ipsilanti) tábornok és a hires muszka követ Kapodistriász gróf, ki a heteriát ujra alkotta

[20]) A Prúth folyam választja el Moldvát a muszka kézbe jutott Beszarábiától.

[21]) Noha a főzsinat ily határozottan nyilatkozott a görög lázadás ellen, még is pőrul járt. Mert a török kormány az egész zsinatot pátriarkástul együtt felakasztatta, oly formán, hogy a pátriarkát palotájának kapujára szegezteté, a többi papokat pedig a Boszporusz jobb partjának hosszában végeztette ki, arra ügyelve, hogy minden keresztyén falu előtt egyegy pap függjön.

végre az égeumi (vagyis szigettenger) számos szigetein folyt a fegyverkezés, s ontatott a vér, mind a görögök, mind a törökök részéről nagy vitézséggel és nagy kegyetlenséggel.

Nem szándékom az ütközetet elősorolni.

Csak azt jegyzem meg, hogy jódarabig a görögöknek kedvezett a sors; de később a törökökhez szegődött; kivált midőn Ibrahim basa, az egyiptomi helytartó fia,[22]) nagy sereggel rontott rájok.

Az europai udvarok évekig nehezteltek a görög mozgalomra.

De 1827-ben megunván a sok vérontást, három nagy hatalom, t. i. Anglia, Franczia-, és Oroszország a lázadás lecsendesitésére közbevegyülésöket ajánlák a szultánnak azon feltét mellett, hogy a görögök a török uralom alatt független belkormányzást nyerjenek.

A szultán határozottan visszautasitá javaslatukat.

Ekkor a három békéltető hatalom hajóhada rendelést vett: meg nem engedni, hogy Ibrahim basa Egyiptomból segitséget kapjon.

Az admirálok csak utasitásaikhoz akarták magukat tartani s a navarini kikötőben csendesen horgonyoztak a török flotta mellett, mely roszat nem sejtvén, szintén megtámadásra készületlenül hevert. Azonban — mint mondják — valamelyik muszka hajón el talált egy ágyu sülni, s a lövést a törökök viszonozták. Készen volt tehát a békekötésre az alkalom, s nehány percz alatt nagyszerű csata fejlődött ki, s a szultán hajóhadának teljes megsemmisitésén végződött.

A navarini győzelem, mely a szinopeinál borzasztóbb volt mind eredményre, mind igazságtalanságra nézve, 1827-ben oktober 20-kán történt, s azután csak 19 nappal hagyták a három hatalom követei Stambult oda.

Navarinnál főleg az angol tengerészek vitézsége kieszközlé, hogy a muszka a Fekete-tengeren kénye-kedve szerint uralkodhassék.

A milyen volt a kezdet, olyan lett folytatása is.

Az orosz használva az alkalmat, a következő év tavaszán háborut izen a szultánnak, s ekkor a nyugoti két hatalom is a fenye-

---

[22]) Ezen helytartó a hires Mehemed Ali volt, ki Egyiptomot 1839-ben Törökországtól egészen függetlenné akarta tenni, és czélt is ért volna, ha Napier admirál, ki most a keleti tengeren harczol és az angolok meg nem akadályozzák.

getö veszélyt észrevévén, minden hadizenet nélkül, Maison tábornokot a törökök ellen, a görögök segitségére küldi.

Gondolák, hogy igy legalább nem a muszka fogja egyedül diktálni a békét.

Ez külszínre ugy is történt; mert a muszka aláirta a londoni jegyzőkönyvet, mely szerint a görögök négyszázezer pengő forint évi adó fizetése és a török uralom elismerése mellett, teljesen önálló és független belkormányzást nyertek volna. De a szultán vonakodott magát a londoni jegyzőkönyvhez szabni, s Paskievics győzedelmei kényszeriték őt a hires adrinápolyi békére, mely a többek közt a görögök állapotának rendezését is eldönté, még pedig a londoni jegyzőkönyv kivánata szerint.

Alig hogy a béke meg lön kötve, belátták az angolok és franczíák, miként igy a görög csakugyan mindent a muszkának köszönhet. Ezen tehát segiteni akartak, s kimondák Görögország teljes függetlenségét. Természetes volt, miként a szultán megbicsakolta magát, s nem akart tul menni a londoni jegyzőkönyvön és az adrinápolyi békén. De Muszkaország ismét hasznára fordità a viszonyokat, s megkérte a szultánt, hogy teljesitse azoknak a hatalmaknak kivánságát; mert ő kész kárpótlásul egymillió aranyat a hadiköltség visszafizetéséből elengedni.

A török kormány engedett, s Görögország a londoni jegyzőkönyvet aláirt hatalmak védelme alatt szabaddá lön; de ugy, hogy függetlenségét valósággal mégis a muszkának köszönheté, mely sokszor cserbenhagyta őt, azonban most saját hasznáért, s mert két kollégája — t. i. az angol és franczia — orra alá borsot akart törni, a bajból kisegité.

Eligazulás végett még hozok föl nehány észrevételt.

Anglia és Francziaország a görögök felszabaditása által rendkivül meggyengité a török birodalmat, mi más szóval azt jelenti, hogy veszélyesebbé tette a czár hatalmát Európára nézve. Következőleg saját érdekei ellen cselekedett.

De vannak kérdések, melyekben a nemzeteknek sem kell önzőknek lenni, mint az egyéneknek nem. S ám, vegyük ilyennek az 1822-ki görög mozgalmakat.

Tekintsük helyesnek, hogy Anglia és Francziaország a török ellen lépett föl; azonban már ekkor oly erélylyel kell vala a két nyugoti hatalomnak közbevegyülni, hogy a görög nép által ne a muszka tartassék szabaditónak. Mit ők megtenni elmulasztottak.

De fájdalom, még itt sem végződik a botlások sora; mert a legnagyobb hiba mit elkövettek abból áll: hogy a törökkel háboruban lévő görögöknek csak egy részéből csináltak független államot; a más részét pedig visszahelyezék a török uralom alá.

A miből külön királyság lőn, oly szűk kiterjedésű, hogy benn jól alig kormányozhatják, künn semmi tekintélylyel nem birhat, a forradalom alatt vett kölcsönöknek kamatait nem fizetheti, s kénytelen az orosz czártól függeni [23]).

A mi pedig a görögöktől lakott tartományokból a töröknek visszaengedtetett, az örökké zavargásról fog álmodozni, s tárt karral megy az idegen kecsegtetések elébe. Ez előre volt látható. Annyival is inkább; mert épen oly tartományok maradtak a szultán alatt, melyekben kezdődött minden fölkelés; melyek legvitézebb hősöket, rablókat és kalandorokat állítottak elő; melyek a lángeszü Botzaris Márk győzelmeinek szinhelyei voltak, s a melyekben Szulin kivül még sok más forradalmi fészek fekszik.

Valóban jobb lett volna vagy Görögországot helyre nem állitani; vagy ha már ez mellőzhetlenné lett, akkor Epirust, Tesszaliát és Maczedoniát is ahhoz csatolni.

De a dolgon most már többé változtatni nem lehet.

A hiba megvan, s következménye sem maradt el, mint a következő szakaszban szemlélni fogjuk.

Harmadik szakasz.

Miként és mily sikerrel ütöttek pártot azon görög tartományok, melyek az 1821-ki forradalomban is tényezők voltak, de a béke megkötésekor ismét török uralom alá estek? Micsoda kezek gerjesztették és szították alattomban a tüzet? Kinek kellett volna a parázsból a meleg gesztenyét kikaparni? s kikaparta-e azt, vagy csak a körmeit égette meg?

A muszkáknak a dunai fejedelemségekbe vonulásával a stambuli udvar leginkább görög lázadás keletkezésétől tartott. A déli szlávok és oláhok hangulata iránt meg volt nyugodva; de a görögökre gyanúval tekintett. Szerencséjére, a keleti pátriárka [24]) s az egész felsőbb papság nem sok kedvet mutatott a pétervári főzsinattóli függésre; sőt nyilvános okiratban kárhoztatá Menczikoff

[23]) Ily véleményben nemcsak a bajor minister Pforten báró van, de számos belátó ember.

[24]) Ki, mint olvasóimnak többször említém, Stambulban lakik.

herczeg eljárását, a rend feltartására inté hiveit, s mig egyfelől tagadta azon vallásos üldözést, melyet a czár a szultán ellen fölhozott, másfelől oda utasitá a keleti egyházat, hogy sérelmei orvoslását a törvényes uralkodótól, nem pedig idegen hóditóktól várja. Igy tehát mindjárt kezdetben el volt véve a kiüthető görög forradalom színezete; de megmaradt a nemzetiségi. A kormány tudta, hogy a felszabadult görögök példája izgatólag hat a fel nem szabadultakra. Sejté, miként a muszka pénzt és cselszövényt fog használni. S éppen ezért kettős figyelemmel őrködött Stambulban, hol sok oly görög lakott, ki nem vetette magát a török törvények alá: hanem mint a muszka czárnak, vagy görög királynak alattvalója, idegen védelem mellett nyitott boltokat, mühelyeket, tőzsérkedett vagy szerelt kereskedelmi hajókat föl.

Közönségesen a török rendőrséget éles szeműnek tartják; mit csakhamar be is bizonyitott. Mert bizonyos Athanasius nevü papot, ki muszka titkos küldött volt, épen midőn tovább akart állani, befogott.

Athanasius kivallá társait, s elbeszélte, hogy általános szláv- és göröglázadás szervezésén törte fejét, még pedig Gorcsakoff herczeg tudtával.

A terv főbb czimborái szintén kézre kerültek.

Közöttök nevezetesbek valának: Oelsner (Ölszner) báró, muszka katonatiszt, továbbá, Konstantin Demeter, ki Otto görög király seregében szolgált, és Menakis, kit a czár szerviai fő-ügynökké (fő-consullá) tett, de a szultán elfogadni nem akart.

Ezen nevek csak magokra is eléggé mutaták, hogy a lázitási kisérletek hol szövetnek, s ki által gyámolittatnak. A szultán kormánya tehát merész szabályhoz nyult.

Parancsot adott t. i., minden keleti hitü görögnek, ki nem török alattvaló, Stambulból és az egész birodalomból kitakarodásra.

Roppant pénz és ember költözött volna igy a törökök közől el; de a kormány szigoruan ragaszkodott a kimondott szabályhoz, s csak a franczia követ fenyegetései vehették némi szelidségre. Elűzték a gyanusokat. A békés érzelmüeknek pedig, valláskülönbség nélkül szabad lőn továbbra is Stambulban lakni.

Mig a főváros kitisztult, a görög tartományokban elkezdődött a lázadás.

Izgatók jártak faluról falura, ingyen adván fegyvert a kinek csak kellett.

Az első föllépés Albániában [25]) kezdődött, Arta nevü városnál, közel a görög királyság széléhez, s innen átjött katonatisztek vezérlete alatt. A nagy háboru miatt Albánia és a vele szomszédos tartományok csekély erővel levén ellátva, a törökök alig tudták magukat védni, s mig segitség nem érkezék, várakba vonultak, s ritkán mertek a sikra kiállni.

A lázadás rendre Tesszáliába és Maczedoniába is elharapódzott; de bádjadtan, vagy legalább meglepő eredmények nélkül.

Az albániai inzurgensek Artát elfoglalták ugyan; de a város fölött uralgó fellegvárt, noha nem tartozott az erősebbek közé, hasztalan ostromlák.

A janinai basa e sikertelen próbák által fölbátoritva, kevés

---

[25]) Albania 700 négyszeg mértföldnyi kiterjedésü török tartomány, két millió lakossal. Határa északról Montenegro, Bosznia és Szervia; keletről Maczedonia és Tesszália: délről a görög királyság; nyugotról az Adria és Jóniai tenger. Déli oldala Epirusz név alatt is ismeretes, s hajdan különkormányzással birt, Epirusz kezdet óta a görög lázadások főhelye volt, s Arta, hol most is először emelte fejét fel a forradalom, Epiruszban fekszik.

Álbániának kevés török lakosa van, s a Mahomed hitét követők is nemzetiségökre nézve többnyire vagy arnauták, vagy görögök, kik a keresztyén vallást világi érdekekért hagyták el. Miféle nemzet az arnauta?, ezt én meg nem tudom mondani. Leake ezredes a régi illirek maradványainak tartja — s tehát szlávoknak; de Smart Hughes szlávokkal felvegyült szityáknak állitja. Ők magukat stipetároknak nevezik, s nyelvöket stíp nyelvnek. Az arnautík közt négy fajt lehet megkülönböztetni, t. i. a gég, a tokszida, a jász, és a kiamida fajt. A gég legvadabb törzse Albaniának. Magas alkatu, fekete tüzes szemü, erős rövid fogu, barna arcz szinü.

A tokszida szintén igen szép, de valamivel szökebb faj. Eredetére nézve szláv lehet, s bár bátorsága sok, a szolgaságot inkább megszokta mint a gég. A tokszida nő oly szépnek tartatik mint a cserkesz, s a török haremek kedveltje, mert szelid, tétlen és magába vonult jelleme a keleti némberek elzárt és munkátlan életének megfelelő. Ellenben a gég nő tüzes, gőgös, vakmerész. Fegyverzetten jár, férjét kisérni az ütközetekbe, s midőn házából kimegy, oldalánál rendszerint két nagy és támadásra betanitott kutya kullog. Az arnauták harmadik faja, a jász, az Ádriai tenger hegyes partjainak szakadásai közt és szoros, keskeny völgyeiben lakik. Többnyire zsivány s tengeri rabló. Ravasz, miveletlen, vad és nélkülözésekhez szokott. A kiamida Albaniának legtündériebb vidékeit birja, a jónai tengerpart körül, s aránylag szelid és szorgalmas nép. Ennyit tudok az arnautákról, kik Albániában a népesség többségét teszik. De fönnebb mondám, hogy Albania déli oldala Epirusz neve alatt ismeretes. Ezen Epirusznak négyszázezerre menő lakosaiból legalább három-negyed görög, még pedig mivelt, gazdag és nyugtalan természetű görög, ki a török ellen nagy gyülölséggel viseltetik, s a lázadásokra hajlékony.

Epiruszt kelet felől a Pindus-hegysora választja el Maczedoniától és Theszaliától. Maczedonia 720 négyszeg mérföld, hétszázezer lakossal, melynek többsége görög. Innen hóditotta meg majdnem egész Ázsiát Nagy Sándor király, kinek nevét a gyerekek is ismerik. Fővárosa a gazdag és terjedt kereskedéssel biró Szalonik.

Thesszalia, az ó-görög faj bölcsője, rendkivül termékeny és kies földdel, de csak háromszázezer lakossal bir, kik majdmind görögök.

Epirusz (azaz déli Albania), Maczedonia és Theszalia azon tartományok, melylyek a mostani görög lázadás szinhelyei valának.

számu de válogatott csapattal febr. 10-kén megjelent Arta előtt, és szétüzte a lázadókat, kik a görög királyság széleire vonulván, onnan gyarapult sereggel érkeztek, midőn a janinai basa visszatakarodását meghallák, ismét Artához, s a fellegvárat körülfogták; de a török őrizet, mely kétezer albániaiból állott, február 26-kán kirontást tőn, s makacs harcz után győzedelmeskedett, a nélkül azonban, hogy sikerült volna a görögöket a város környékéből elhajtani. Pár nap mulva az insurgensek megint megszállották Artát, s hogy a janinai basa nyakokra többé ne jöhessen, a Janinából Artába vezető szoros utakat szépen elfoglalák.

Ez alatt a török kormány sem aludt; hanem feles katonaságot inditott Albaniába. Fuad Effendit a forradalom lenyomására teljhatalmu biztossá nevezte ki. S komolyan fölszólitá a görög királyt, hogy zárja el sergeivel az albaniai és tesszáliai határokat, és tüstént szakitson félbe minden összeköttetést a lázzadókkal.

De Otto király sodortatva népének közvéleménye által számba sem vette a szultán jogos kivánatát, s bár követét még mindig Stambulban tartotta, s bár barátságos indulatot szinlett, alattomban nem szünt a lázadást gerjeszteni.

Azonban, hogy miket tőn és mily kötelességekről feledkezett el a görög király: ezt később sorolom elő; mert világosság kedvéért, most a forradalom haditörténetét kell, noha csak főbb eredményeiben, összeállitanom.

A lázadók számban naponként gyarapodtak, s bár vezéreik közt egyenetlenség dult, még némi sikert tudtak fölmutatni.

Az artai várat kiéheztetés által a feladáshoz közel vitték, s tizenöt ezer embert az általok fedve tartott szorosokan Janina elébe inditottak, s azt körülfogván ostromolni kezdék.[26]) Főerejöket azonban Petába [27]) öszpontositák, hol ideiglenes kormányt is alkottak.

---

[26]) Janina (a régi Jánosvár) Albania fővárosa, egy hegy düllőjén fekszik, s nyugoti legmagasabb pontján a kies tavi palotával s gyönyörü mecsetekkel (török templomokkal) van koronázva. Ágyukkal jól fölszerelt kőfal veszi körül. Vára, melyet Litharicznak hivnak a város régibb részével együtt egy igen szép tóba nyuló félszigetre épült, és oly jó karban van, hogy a rendszeres ostromot is kiállhatja.

A janinai görögök gazdagok, miveltek, kényelmet szeretők, s nagy kereskedést üznek.

[27]) Jelentéktelen helység Janina és Artaközt. Arta, melyet többször emlitettemmár, mocsárban fekvő, s hegyekkel körülvett város, közel a jóniai tengernek Arta nevü öbléhez, melyet Preveza védelmez a tengerfelől jövő megtámadások ellen. Preveza nyolczezer lakossal bir és kősziklákra van épitve, az artai tengeröbölnek

De Fuad Effendinek sikerült végre a tengeri oldalról a várba segéderőt és élelmi szereket vetni; Ozmán basa pedig a Zavella vezénylete alatt álló görög csapatot megverte, s Petát april 25-kén elfoglalták.

Ez alatt a Janinát czernirozó görög sereg is jelentékeny csapást szenvedett. Mert Grivasz tábornok hallván, miként Mezzovo [28]) lakosai, kik a forradalom iránt heves rokonszenvel voltak, titkon török katonaságért folyamadnak, nagy haragra lobbant. Hogy tehát a lakosokat megbüntesse, és a török segitségnek utját állja, 4 ezer emberrel Mezzovo ellen indul. De alig haladt egy órányira, midőn bizonyos görög csapatvezérre talált, ki hirül adta neki, hogy a hegyszorosok közt török sereg tanyáz, melyet ő már bezárva tart, s mind egylábig el akar fogni. Grivasz a jóhiren megörvend s csapatjának tetemes részét e terv támogatására hagyja, s csak a többivel indul Mezzovonak. Midőn azonban a helység ha árához ért volna, hirtelen ezer török rohan rá, s nyomni kezdi egyenesen Mezzovoba, hova már Janinából több zászlóalj rendes katonaság és kétezer önkéntes jött vala. Grivasz tábornoknak nem volt többé kedve Mezzovoba menni; de már akaratja ellen is kényteték. A házokba veté tehát magát és sergét; azonban a törökök egyenként megostromlák a házokat, s végre a görögök 48 órai harcz után, kénytelenek voltak karddal kezökben törni az utczákon a menekvésre utat, s Grivász csak 16 emberrel szabadult a Pindusz hegyeire, honnan aztán Tesszaliába sompolygott be. Azonban itt is csak bomladozó görög csapatok valának már, kik reményeikkel együtt bátorságukat vesztvén, inkább a hazatérésre, mint diadalokra gondoltak.

De Otto görög király kormánya a határszélre tábornokokat és törzstiszteket küldött, hogy a menekvő lázadókat a török földre harczolni visszautasitsák, a fölkelést ujra szervezzék, s azt rendetlen vagy átöltözött rendes csapatokkal is segitsék. Milio Szpiro, volt hadügyminiszterre ruháztatott e vállalat, ki enge-

---

vékony nyakánál. Ide a vizben heverő kődarabok miatt nagy hajó be sem evezhet. Különben is egy imbat nevü északnyugoti szél oly dühösen szokott a nap felköltétől estig fúni, hogy a naszádoknak is csak éjjel tanácsos az artai öbölbe vitorlázni. Ezen dühös imbat a prevezai lakosok legnagyobb jóltévője: mert teméntelen szardinát és rákot hajt az öbölbe, a partra pedig tengeri gyümölcset (kicsiny kagylóju csigákat) vet ki. — Preveza, s igy a tengeröböl bejárása, nem jut hatott az insurgensek állandó birtokába.

[28]) Mezzovo Janinához közel fekszik, a tesszaliai határszélen.

délyt nyert még a szultán birodalmába is — ha szükségesnek találná — nyiltan berontani.

Ilynemü lépéseknek kétségtelenül kellett hatniok a forradalmi szellem ébresztésére; de következményeiket, a kicsny, azonban vakmerő Görögország sokáig fogja kesergeni. Mert mind a szultán, mind pedig az angolok és francziák végtére kifogytak türelmekből. Nem is csoda. Hisz! világosságra jött, hogy a föllázadt tartományokban, a sereg nevezetes része görög királysági katonákból alakult, kiket a hatóságok bátoritottak az átszökésre. De ez még megjárná. Hanem nagyobb vádak is merültek föl, melyeket hosszas volna elősorolnom. Csak azt emlitem, hogy Otto király saját adjutánsait küldötte a forradalom szitására, s az epiruszi lázadók fővezérévé az ő tudtával választották Tzavellást, ki egyszersmind a görög királyság hadi erejének felügyelője volt, s nem találunk a török földön harczoló csapatok élén egyetlen nevesebb egyénre sem, ki a görög udvar minisztere, tábornoka vagy legalább görögországi lakos ne lett volna. Ide járul még, hogy Otto pénzügyminisztere a hetéria tárnoka volt, s nemcsak e titkos forrásból, de az udvari magán pénztárból és a muszkaczár küldeményeiből, melyeket Otto király vön át, kapták a szabadcsapatok fizetéseiket.

Mindez hallatlan példája a nemzeti jogok megsértésének; mert a görög királyság, midőn szomszédjával, a törökkel igy bánt, barátságos viszonyt szinlett iránta, s még követét is Stambulban tartá.

Ottót és minisztereit az angolok és francziák többször megintették. De a kormány eleinte tagadta a lázitásbani részvétet, s később a nép hangulata által mentegette magát; a király őszintébb volt, mert az angol képviselőnek bevallá, hogy istentől nyert hivatásának tekinti a török földön lakó minden görög felszabaditását.

A szivek és vesék titkaiba tekinteni nem lehet, s igy nehéz lenne bizton állitani, hogy egyedül muszka izgatás játszott volna a szomoru történetben szerepet.

Mind a görög nagyságróli ábrándnak, mind pedig az önzésnek mutatkozott elég működési alkalom, elég vakitó remény.

Otto király neje, Amalia oldenburgi herczegleány és Miklós czár rokona, volt a forradalom éltető szelleme.

Lehet, hogy csak a vérségi kötelékek, az atyafi szeretet, birták e lépésre; de az is képzelhető, hogy a görög császári koronát

szerette volna az elfoglalt Konstanczinápolyban fejére tétetni. Vagy Miklós czár ügyét, vagy csupán saját nagyravágyását szolgálta.

De az idő mindkettőre roszul volt választva : mert a muszka seregek nem tudtak a Duna mellett a törökökkel boldogulni, s az angol és franczia admirálok oly szoros őrizet alatt tarták a czár hajóhadát, hogy onnan egy csolnakocska sem mehetett a görög partokra, mig ellenben egész raja az angol és franczia hadihajóknak közelitett Athén elébe [29]).

A török udvar t. i. megsokalva a görög kormány jogsértéseit, azzal minden hivatalos viszonyt félbeszakitott, s a nyugoti hatalmak, miután barátságos intéseikkel csak a szerecsent mosták, igen kemény eszközökhez kezdének nyulni.

III. Napoleon császár végfelszólitásként egy levelet intézett majus 12-kén Otto királyhoz, s abban boszankodását fejezte ki Görögország hálátlan magaviselete felett, mely politikai lételét ép ugy köszöni a jó franczia és angol vérnek és pénznek, mint az orosznak, s mégis most a czár eszközévé lön.

„Rendelem" „Francziaország rendeli" : ily szigoru és szokatlan kifejezésekkel sorolá elő III. Napoleon azon teendőket, melyeket ha Otto király végre nem hajt, akkor országa elfoglaltatik, s a nyugoti hatalmak szárazi és tengeri ereje, mely a görög partokhoz küldetett, nemcsak rendet fog csinálni, hanem az angol és franczia kölcsönnek régóta nem fizetett kamatait is rögtön fölhajtja. Ezen kamatfölhajtást, mi által egész Görögország koldusbotra jutott volna, leginkább Anglia emlegette ijesztő mumusként [30]).

---

[29]) Athén a görög királyság fővárosa. Másfél mértföld távolságra fekszik a róla nevezett tengeröböltől, melyben Püréos nevű hires kikötője van. Athén a régi világnak egyik leghiresebb neve. Bölcseit, épitészeit, festőit most is például hozzák föl, midőn nagyról, rendkivüliről van szó. S nincs ujabb korunknak oly lángeszü irója vagy művésze, ki büszke ne volna, ha őt az athénei nagy emberekhez mérnék, s a ki szolgai hizelgésnek ne tartaná, ha dicsérői által azok fölébe emeltetnék. A kalandorokkal, az elmés udvarlókkal, a bámult szónokokkal és vitéz katonákkal is igy áll a dolog. Mindenik vágyik azon kitüntetésre, hogy egy athénei tekintély mellett említessék. De Athéne ünnepelt férfiai mind Krisztus urunk születése előtt éltek, még pedig több századdal. A régi Athéne szépségét tekintve a világ csodája volt, mig a mostani csak magyarhoni másodrangu városainkhoz hasonlit, kivévén, hogy bámulatra méltó romjai vannak.

[30]) Csak Francziaországnak egyedül 100 millio váltó forinttal, s annak 1828 óta nem fizetett kamatjával tartozik, mi viszont legalább 100 milliora rug. Hát még Angliának?

III. Napoleonnak Otto király elébe szabott pontjai következők voltak :

1) Görögország királya és kormánya világosan jelentsék ki, határozott akaratukat, hogy az orosz-török háboruban semlegesek fognak maradni.

2) Vallják meg hivatalos formában, hogy az eddig történteket kárhoztatják.

3) Nyuljanak legszigorubb eszközökhez az önkéntes csapatok ujonczozásának megszüntetésére, s hivják rögtön vissza a török földre lázitni és harczolni átment alattvalókat.

4) Fogjanak fegyvert azon önkéntes csapatok szétverésére, melyek ezentul merészkednek a görög lázadók segitségére menni.

5) Hivják vissza s engedetlenség eszetében keményen büntessék mindazokat, kik a török hatalom alatt levő görögök fölkelésében részt vettek.

6) A görög kormány senkit ideiglenesen vagy végkép a katonai szolgálatból el ne bocsásson, ha gyanu forogna fön, hogy az elbocsátatását kérő a felkelőkhez akar menni.

7) Tegye közzé a görög kormány az april 9-ki bécsi jegyzőkönyvet, mely Törökország épségét megalapitja.

Ezen utolsó pont értelme az: hogy akármiként üssön ki a mostani europai háboru, a görög király soha sem egyezhetik bele, hogy a muszkák kegyelméből egy talpalatnyi földdel is szaporitassék Görögország kiterjedése.

Nem tudja az ember elhatározni : a muszka czár aláztatott-e e feltételek által inkább meg, vagy a görög király?

Anglia követelései is, bár szelidebb hanguak voltak, lényegileg egyeztek a III. Napoleonéival.

A legmostohább körülmény pedig az volt : hogy a nyugoti hatalmak hajóhada számos ágyukkal és vitéz száraz katonákkal minden czeremonia nélkül bement az athéni kikötőbe (a püréosba), s ugy szólitaték föl a görög király, hogy minisztereivel, kik a lázadás vezetői voltak, határozzon az átküldött pontoknak el vagy el nem fogadása fölött.

Eleinte tanácsolá egypár miniszter Otto királynak: vonulna országa belsőjébe; de a király jól tudta, miként országa oly parányi, hogy annak legbelsőjében is mindjárt megtalálják vagy az angolok vagy a franczíák.

A szükség törvényt ront, s az ember leghőbb reményeiről lemond, ha kénytelen.

Igy történt Görögországban is.

A király engedett, roszalta a multakat, teljesité a mit parancsoltak, s angol párthoz tartozó miniszterekет vett maga

mellé, kik a tánczot ugy járják, a mint a [illegible]ürkösben horgonyzó idegen katonák fujják; pedig alig maradt ott három ezer. A többi csendesen elvitorlázott más tengerekre, s nagyobb vállalatok végrehajtására.

Görögország megfékezése után a török tartományokban levő görög lázadók sorsa kevés figyelmet édemel.

Vezéreik Otto király rendeletére visszamentek hazájokba, s kik még ott találtak maradni, ma okat számüzetteknek tekintik. Epiruszban többé senki nem mozog. Maczedoniában az apró csapatok szétszórattak. Csak Tesszaliában foly a küzdés tetemes vérontások közt, bár kilátás nélkül. De Fuad Effendi, miután Epiruszban a zavart lecsendesité s a hatóságokat ujra szervezte, Tesszaliába nyomult, s Trikalában[31]) sok csapatot összpontositott, hogy a közelfekvő Kalambák helységet, hol Hadzsi Péter, görög vezér, tizezered magával tanyázott, megtámadja. Junius közepe táján heves és hoszas csatára került a dolog, mely a törökök diadalával végződött. Kalambákot Fuad Effendi rohammal vette be; a görög sereg tökéletesen szét oszlalott. Ezer fölkelő maradt a csata.éren, s a győzedelmes török kormánybiztos, az elesettek fejeit Larisszába[32]) küldte, hol a békitő bizottmány működik.

A kalambáki diadal bezárta a forradalmat.

Egyes csapatocskák vonulhattak erdők közé, s onnan háborithatják még a szomszéd falvakat. De az ily végkisérletek az által szokták jelentőségöket elveszteni, hogy közönséges rablássá fajulnak. Szóval, a görög mozgalmak szégyent és megaláztatást hoztak az izgatókra s a népre, mely magát elámittatá. A kik fegyvert ragadtak, szerencsétlenné tevék háznépöket, s ártottak nemzetöknek. S még az a vigasztalásuk sincs, hogy bukásukon valaki sajnálkozzék. Európa közvéleménye ellenök fordult; mert a török, kit megtámadtak, igazságos ügyet véd, és a muszka, kit segiteni akartak, jogtalan helyzetben van.

Aztán a török birodalom épsége Európa magasabb érdekei-

---

[31]) Trikala, a tesszaliai basa székvárosa 12 ezer lakossal. Környékét az agrafai sánczok oltalmazzák, melyeket megostromlani rendkivül nehéz.

[32]) A magyar költők is sokszor megénekelték a kies fekvésü Larisszát és a tündérszép Tempe völgyét. Nem tudom hány látta közölök ezen dicsért tájékot, hová Fuad Effendi a kalambaki csatában elhullottak fejét küldé. A nélkül, hogy a törököknek s kivált Fuad Effendinek miveltségét kétségbe akarnám hozni, vad népekhez való szokás a halottak fejeinek ide-oda hurczolása. Lehet a nyert győzedelmeken vér-ittas mámor nélkül is örvendeni. A mi egyébiránt Larisszát illeti. ez Tesszaliának középpontja, s 30 ezer lakost számláló gazdag város.

vel összehangzó; mig ellenben a czár foglalási vágya nemcsak egyes országok jólétét és függetlenségét, de a köz polgárosodást is fenyegeti, s az európai miveltségnek, szabadabb gondolkozásnak, a virágzó iparnak, kereskedésnek és anyagi haladásnak oszlopait dönthetné meg.

De ideje már a kisebb, bár fontos, történetekről a nagyobbakra térni át.

Keressük fel Omer basát és Gorcsakoff herczeget, s lássuk mi nevezetes dolgot miveltek azóta, hogy a muszkák Kalafátnál kudarczot vallottak.

Negyedik szakasz.

Ezen szakaszban meg kell osztani figyelmünket, s egyik szemünket az irószstalra, a másikat a csatatérre szükség forditani, különben sok nagy dolgot észre sem veszünk. Az irószstalon oly szerződésekre fogunk találni, melyek egyegy fényes győzedelemmel többet érnek; a csatatéren pedig oly harczokat látunk, melyek bebizonyitják a kötött szerződések czélszerüségét, és szükségét. Egyébiránt, hogy olvasás közben kipihenhessünk, csak Szilisztria ostromáig haladunk, s a mi emlitendő maradt még fen, azt külön szakaszban veszszük szemügyre.

A Duna a télen nem fagyott ugy be, hogy jegén ágyukat lehessen vontatni, sőt a könnyü gyalog embernek sem lett volna tanácsos a jobb partról a balra átsétálni. Épen oly időjárás volt, midőn a nagy folyókon állandó hid nélkül nem tudtunk közlekedni, vagy legalább igen ritkán.

Havak töltek tehát el, a nélkül, hogy a török-orosz háboruban apró küzdéseken kivül más előkerülhetne.

S mégis e szünnapok jelentékenyek voltak.

Mert az angol-franczia hajóhad, mely a szinopei borzasztó esemény után **zálogként** a Feketetengert megszállotta, elég kisérettel kezdé támogatni az ázsiai partokra hadkészleteket és katonákat vivő török hajókat. A szultán tehát ázsiai táborát naponként erősithette; de a czár nem volt ily szerencsés helyzetben, minthogy az admirálok parancsot adtak, hogy minden muszka hajót, mely a nyilt tengerre megy, letartóztatván utasitsák oda vissza, honnan kiindult.

A vak is láthatta, hogy e lépés által a nyugoti hatalmak, mint a török szövetségesei, tettleg már a háboruba vegyültek; pedig a szultánnal még semmi irott alkujok nem volt.

Azonban marczius 12-én a szükséges szerződést megkötötték, s május 8-án a három uralkodó alá is irta.

Tartalmából minket közelebbről csak az érdekel, hogy *először*: a szultán kötelezte magát semminemü fegyvernyugvást nem kötni, semmi békealkudozásokba nem bocsátkozni Anglia és Francziaország tudta s megegyezése nélkül; *másodszor*, Anglia és Francziaország fölfogadták, hogy hajóhadaikon kivül annyi szárazi erőt is küldenek a szultán segitségére, mennyi a török birodalom európai és ázsiai egész területének védelmére a török sereggel együtt tökéletesen elég lesz; *harmadszor*, a két szövetséges hatalom szentül igérte, hogy a béke megkötésével tüstént intézkedéseket tesz hadereje visszavonására, s minden török várból és hadpontokból, melyeket a háboru miatt megszállott, negyven nap alatt kitakarodik.

Ezen szerződést april 10-én még fontosabb követte, melly Anglia és Francziaország egymásközti viszonyait szabályozza, s melynek mindig szemünk előtt kell lebegni, ha a keleti háboruról s a naponként fölmerülő béketervekről józanul akarunk vélekedni.

Szükséges tehát, hogy olvasóim annál jobban ráemlékezzenek, szóról szóra ide irnom a pontokat:

1) Anglia és Francziaország minden lehetőt elkövetnek a békének Oroszország és a porta[33]) között szilárd és *állandó* alapokoni visszaállitására, és arra, hogy *Európát hasonló bonyodalmak ujra felmerülése ellen biztositsák*.

2) Miután Törökország épsége megsértetett[34]), mind két fél megegyezett amaz eszközökre nézve, melyek a porta területét felszabaditsák, s kötelezik magokat, hogy e czélra mind szárazon mind tengeren a szükséghez mért elegendő haderőt fognak készen tartani.

3) A szerződő felek kötelezik magokat, hogy semmi ajánlatokat nem fogadnak el, s Oroszországgal semminemü egyezkedésre nem lépnek, mielőtt ez iránt egymással közösön nem tanácskoztak volna.

4) Semmi haszonleső czélt nem tüzvén ki, mindkét fél előre lemond arról, hogy az eseményeket bárminémü különös előnyére használja fel.

5) A császár és a királynő[35]) buzgó készséggel veszik fel szövetségökbe mindazon európai hatalmakat, melyek ahhoz járulni s ugyanazon czélra közreműködni akarnak.

A meghuzott szavakból látszik, hogy Anglia és Francziaország nemcsak arra egyesültek, hogy Törökországból visszaverjék a muszkát; hanem arra is: hogy a muszka birodalomba is átvigyék

---

[33]) A porta (kapu) név alatt a török császári udvart értik.
[34]) Moldovának és Oláhországnak az orosz hadak általi elfoglalásával.
[35]) III. Napoleon és Viktoria királynő.

a háborut, s addig ne pihenjenek, mig a czár vagy birtok-vesztések által nincs ugy meggyengitve, vagy szerződésekkel ugy korlátolva, hogy a mostani bonyodalmokhoz hasonlóktól többé Európa ne félhessen.

Ily szerződés a könnyü békét lehetlenné tette, s Miklós czár átlátta, hogy ha engedékenységhez nyul is, az legfölebb azért történhetnék, nehogy mások az ő nyakassága miatt fölingerülve, az angol és franczia részre álljanak.

Elhatározta tehát a hadviselést még erélyesebb és támadóbb módon folytatni; de egyszersmind a béke iránt több hajlamot mutatni vagy szinleni.

Az egész ármádiának — ide nem értve a kaukazusit — fővezérévé már azelőtt kinevezte volt a hirneves Paskevics herczeget, ki 45 év óta tábornok, s ki nagy és sok győzedelmei által, magának halhatatlan érdemeket szerzett.

A herczeg uj eszmékkel és uj hadiparancsokkal jött Oláhországba.

Midőn Paskievics hatalmának gyakorlatához kezdett, már Gorcsakoff herczeg egy nagy fontosságu lépést tőn, melyet a későbbi működések alapjául kellett tekinteni.

Ugy gondolkozott t. i., hogy ha egyik végén nem megy a dolog, a másikon kell kezdeni, s miután Szervia mellett Kalafatnál nem tudott Oláhországból a Dunán keresztül menni, majd megpróbálja Brailánál, azaz, Oláhországnak Kalafattól legtávolabb fekvő részén, s a moldvai széleken.

Igy minden eddigi fáradsága füstbe oszlott ugyan; de az a haszna volt, hogy egészen fris sergekkel, melyek többnyire csak tartalékot képeztek, vagy most érkeztek meg, foghatott vállalatához.

Marczius 20-án elkezdődött tehát a Dunán átkelés és Dobrudzsa[36]) megszállása.

---

[36]) Dobrudzsának nevezik a szilisztriai kormányzóság alá tartozó részét Bolgárországnak, melyet a Duna a beszarábiai muszka határszéltől és Oláhországtól választ el, s mely keletre a Feketetengerig nyulik. Dobrudzsát régen kisebb Szittyaországnak hivták, s a nép nyelvén tatár földnek. Felső része a Balkán előhegyeiből kinyuló és emelkedett térség, mely Szilisztriánál kezdődik, de északkeletre vonulva szemlátomást alább sülyed. Még ez a legjobb tájéka Dobrudzsának: bár szakadásokkal, ármosásokkal telyes hepe-hupa föld. Az alsóbb vidékek néhol termékenyek, de többnyire egészségtelenek. A Kütendzsétől Csernavodáig fekvő részt igy festi egy Anderson nevü svéd költő: A merre körültekintünk csak tengert és széles pusztákat láttunk. Semmi ház, semmi kéményfüst, semmi pásztorkunyhó, semmi élet és elevenség. A róna végetlennek tetszett. Csernavoda mellett szántóföldeket találánk s azokon a gabna nem vala magasabb a fünél és egé-

Az oroszok sok hajóval, nagy számu sereggel három ponton jelentek egyszerre meg.

Az oláhországi oldalon Brailából szállottak át a Dunán, Macsinnál valamivel alább, egy Pot-Basi nevű falunál; de háromszor nyomattak vissza s ezer embernél többet vesztettek, mig végtére 48 órai harcz után, a törökök, kiknek ágyuütegei igen megrongáltattak, éjjel oláhagyák hadpontjaikat, s a tüzérséggel együtt visszahuzódtak.

A besszarábiai oldalon, hol a muszkák Tulcsa felett két helyen keltek át, még makacsabb csata volt. A török katonák oly vitézül küzdöttek, hogy egy orosz ezred utolsó emberig felkonczoltatott. Majdnem hasonlólag járt két utána jövő zászlóalj is; de a vérontás közepette egyszerre 15 zászlóaly támadta meg a törököket, kik aztán a tulnyomó erő elől hátráltak.

Ekkor Omer basa tábornokai mind a Macsinnál mind a Tulcsánál harczolt dandárokat Karasunál vonták össze; az orosz elősereg pedig Csernavodáig száguldozott, hol egy háromezernyi főből álló kémlőcsapattal találkozván, ismét heves csata fejlődött ki, mely hatórai küzdés után a muszkák megveretésével és visszavonulásával végződött.

A törököknek nem feküdt érdekökben Dobrudzsa mocsárainak visszahóditása; ellenben a muszkákra nézve határzó körülmény lett volna, oly gyorsan nyomulni Bulgariába, hogy az angol s franczia segitség megérkezése előtt[37]) eldöntő csatára kényszerithessék Omer

szen oly szinü. E térség télenként iszonyu hóviharok tanyája, melyek elől a bojtár jühnyájostól más vidékekre költözik.

Csernavodától alább mindenütt morotvákra, kiöntésekre és mocsárokra akadunk. Itt a nyári rekkenőségben rothasztó láz szokott uralkodni, s egy neme a mérges legyeknek sötét felhőként boritja a levegőt el és halálra üldözi a barmokat.

Dobrudzsa lakosai a bolgárokon kivül törökök, tatárok és görögök.

Legnevezetesb helyei: északon Babadág, és délfelől Bazardsik, mely a Fekete-tenger partját érinti.

[37]) Már april kezdetén pár ezer angol Stambulba érkezett volt. Ezen idő óta lassan, de folyvást jöttek a két nyugoti hatalom csapatai. S május 2-án Napoleon Bonaparte herczeg is, a császár unokaöcse a török fővárosba jött, hol nagy pompával fogadták. A segédsergek tetemes részét Gallipoliba helyezték el. Gallipoli 40 ezer lakosu város a hasonló nevü félszigeten, épen ott, hol a Stambulba vivő tenger-csatorna, a dardanellai szoros kezdődik. Gallipolin kivül még Rákóczy számüzetésének helyére, Rodostoba is, szállott ki egy kevés segéd-csapat. Rodosto jeles kereskedő város a Marmora-tengeren, és szintén 40 ezer lakost számlál. A harmadik gyülhely, hová többnyire csak angolok küldöttek, Skutari volt. Skutari a Bospor nevü tenger-csatorna ázsiai partján fekszik, Stambullal szemben, melynek elővárosául tekintetik. — A kik részletesebben akarják tudni: mi a Marmora-tenger, mi a Dardanella és mi a Bospor? olvassák meg a „Nép könyve I. füzetében“ azon czikket, mely szintén arról szól, hogy: „Hogy áll a világ?“ —

basát, ki derekas hadával a Balkánhegy átjáróit foglalta el. Azonban a muszka táborkar, mint látszik, nem volt a működési tervvel tisztában, s a vezérek a drága időt, tett helyett, tanakodással pazérlák.

Mert Paskevics herczeg, ki april 15-én Jassziba érkezett s onnan a csapatok megtekintésére Oláhországba indult, a legnagyobb mértékben elégületlen vala Gorcsakoff herczeggel. Nem szerette, hogy ez igen sok felé szórta el sergét. Nem szerette, hogy Bukurestet választotta volt hadműködési fő pontul. Sőt azt sem szerette, hogy Gorcsakoff a dobrudzsai erő nagy részével és a Duna több pontjain átszállitandó sergekkel egyenesen Sumlának akar tartani, s a Balkán birtoka fölött mihamarább megküzdeni.

Paskevics herczeg tehát a Gorcsakofféval merőben ellenkező elveket állitott fel. Megparancsolta Kis-oláhország kiüritését, hogy kevesebb térre öszpontositassék a muszka sereg. Bukurestet szükségtelennek tartá védelmi állapotba helyzeni; mert ő fő táborhelyét a muszka határszélekhez közelebb, t. i. Moldovába jelölte ki. S végre vakmerőségnek mondá a Sumla felé menetelt, mig a dunai bolgár várok, s különösen Szilisztria, bevéve nincsenek. Szóval Paskevics inkább a retirálás biztositására gondolt, mint a diadalmas előhaladásra; inkább akarta megtartani Miklós czár ármádiáját, mint összerontani Omer basáét.

A dobrudzsai sereg tehát a mocsárok közt veszteglett, várva a megtámadó törököket, kik sokkal okosabbak voltak, hogysem a Balkán éleiről leszáljanak, s kedvezőtlen téren fogadják el az ütközetet.

Ez alatt megkezdődött Kis-oláhország kiüritése. De itt már nem tartották zsebeikben kezöket a kalafáti vitéz törökök, s különben is megparancsolá nekik Omer basa, hogy ugyancsak sarkokba legyenek a visszavonuló muszkáknak.

Ezek april 21-én három hadoszlopban fogtak a Kis-oláhországbóli távozáshoz. De még azon éjjel ötezer török átkelt a Du-

---

Még csak azt jegyzem meg, hogy az angol-franczia segédsergek elhelyezése nagy tapintatot árult el. Mert azon városokból, miket megszálloltak, a körülmények szerint, küldethettek akár Varnába, hogy Dobrudzsában és a dunai vonalon segitsék a törököket; akár a Dunatorkolathoz, hogy azt tartsák elfoglalva, akár pedig a Balkánhoz, hogy Omerral egyesülten verhessék vissza a Stambul felé tartó muszkákat. Szóval, mind szárazi, mind tengeri vállalatokra, Krimia megtámadását is odaértve, czélszerüen alkalmaztathattak.

nán, s a Grujából elhuzódó orosz csapatot annyira megszoritá, hogy annak egy már messzebb haladott orosz dandártól háromezer embert kellett segédül kérnie, kiknek jöttével a törökök Csetatyébe visszatértek; azonban másnap ismét megszálták Turnu-Szeverinig a partokat, és szüntelen az ellenség sarkában voltak. Midőn pedig az orosz sereg egy része a Siul folyón átkelt, a török lovasság vad dühhel rohant a hátramaradtakra s azokat üzőbe vette. Nemsokára a török gyalogság és tüzérség is megérkezett, s mennél közelebb a folyóhoz, annál nagyobb lett a zavar és mészárlás. Az oroszok kitüzték az ágyukat a Siulon innen, s igy sikerült, bár roppant veszteséggel, átkelniök. Az Olt felé, mely Kis-oláhország határfolyója, kettős lépésben siettek. Nyomukban volt a török, s május 7-én kardcsapás nélkül elfoglalta Krajovát, a tartomány fővárosát.

De mig a Kalafát felől jött sergek igy üldözték az orosz utócsapatait; addig Nikápoly, bolgár várból, Szali basa átment a Dunán Turnuba, hogy a muszkákat az Oltnál fogadhassa. Heves ütközetre került a dolog; azonban eredményéről maig sem vagyunk tisztában. Mert a muszkák háladó isten-tiszteletet tartottak a Turnuban megnyert győzedelemért, s Bukurest aligha ki nem volt világitva; de a törökök nemcsak hogy megverteknek nem hivék magokat, sőt büszkén emlitik, hogy Szali basa igen ügyes hadifogással a muszkákat törbe csalta, s közölök 1200 embert ejtett el. Annyi igaz, hogy a muszkák april 28-án, midőn az ütközetet vivták, Turnuban nem tarthatták magokat, s éjjelre egy szomszédfaluba vonultak, honnan reggel tetemes erősitésekkel jöttek vissza; de már akkor a török had Nikápolyba átköltözött vala.

Más nevezetes nem történt Kis-oláhország kiüritése alatt. Legfölebb csak azt kell még emlitnem, hogy a törökök az Olthon tulfekvő Szlatinát, hol Liprandi tábornok 15 ezered magával állott, hasztalan próbálták kezök közé keritni, s hogy viszont a muszkák, midőn néhányszor az Olton Kis-oláhországba csaptak, mindig véres fővel tértek haza.

Ezen élénk s egymást felváltó csatázásokban nagy hirt szerzett magának az európai kalandjairól is ismeretes Iskender beg[38]),

[38]) Iskender, lovassági ezredest, többnyire számüzött lengyel grófnak tartják, azonban tatár eredetü besszarabiai földbirtokos volt, kinek apját a muszkák Sziberiába küldötték. Illiszki — mert ez családneve — husz év óta a világ majd minden háboruiban részt vett. A spanyol és portugal polgárháboruk alatt tizenegy érdemjelt szerzett, később Keletindiában, és Kinában harczolt. S miután ezen távoli vidékeken több alkalom a küzdésre nem volt, Algirba sietett, hol a franczíáknak az

ki mindenütt jelen volt, hol az ellenség nem is gyanitá, s ki a legmerészebb megtámadásokat s legügyesebb visszavonulásokat azon önkénytes csapatokkal vitte végbe, melyeket fegyelmetlen magukviselete miatt haszonvehetleneknek tartottak.

Ötödik szakasz.

Hogy ütött ki Szilisztria ostroma? hogy ment füstbe Paskevics herczeg hadi terve? Mit csinált a fekete-tengeri hajóhad és az ázsiai török sereg? s micsoda jegyzőkönyvet és okiratokat kell meginl megtekintenünk, ha a világ állását érteni akarjuk?

Mint fönnebb mondám, Paskevics herczeg Kis-oláhország kiürítésén és a sergeknek a muszka határszélekhez közelebb vonásán kivül, Szilisztria bevételét tartá sürgetőbb teendőnek.

De a dobrudzsai orosz sereg a Trajáu-sánczokon [59]) keresztültörni nem igen tudott. Aztán, a mi közölök átjött is, annak még egy Rassova nevezetü erősecske várat kellett volna bevenni, mielőtt a szárazi oldalon istenigazában körülfoghatja vala Szilisztriát. Erre pedig időt nem szánhatott. Más módon kellett tehát a dolognak megindulni.

S Paskevics az oláhországi partokra, Kalarás körül, mely Szilisztriával majdnem szemben fekszik [60]) nagy tábort öszpontositott. Aztán nem csekély fáradsággal két kicsiny dunai szigetet elfoglalt s ágyuütegekkel rakott meg. Egy hidat is készittetett, hogy sergeit átvihesse, s midőn mindezek sok idő- és vérvesztéssel létesültek, vitézebb ezredeit a szigetekre és a bolgár partra áttevé, s férfiasan hozzáfogott az ostromhoz.

De győzedelmekhez szokott ellenség sem könnyen veheti be Szilisztriát, ha nem sikerült a száraz oldalról is jól elzárnia, s ha rendszeres és a hadtan minden kellékeinek megfelelő ostrommal nem vivja.

---

arabokkal heves csatázásaik voltak s a hol elég módja lön életét veszélyeztetni, s vitézségének hirét növelni. Az 1848-ki forradalmak alatt sem pihent. 1849-ben pedig török szolgálatba állott, s mig a muszkávali háboru ki nem ütött, a bosnyákok és montenegroiak elleni táborozásokban keresett szórakozást és dicsőséget.

[59]) A traján-sánczok a Fekete-tengernek Köstendzse nevü helységénél kezdődnek s Karasu előtt haladva el, majdnem egyenes vonalban mennek a Dunáig. E sánczokat Traján római császár épittette, hogy a vadnépeknek s különösen a szittyáknak megtámadásait föltartóztathassa. Krisztus urunk születése után 80 vagy legfölebb 90 évvel történt. De annyi század óta is fönmaradtak a római sánczok, s még épebb állapotban, mint a Szent-tamás körüliek.

[60]) Csak tán egy mértfölddel alább.

Miklós czár azonban sietséget parancsolt, s a muszka tábor diadal-ittasságából sokkal inkább ki volt a szenvedett kudarczok által józanitva, hogysem merész megrohanásokkal tehetné szükségtelenekké a kiszámitott, szabályos, lassu de biztos hadműködéseket.

S itt röviden emlitem a vár fekvését.

Szilisztria[41]) egy félkört képez, melynek alapja a Duna felé van forditva. A helyet 10 erődítvényi homlokzat, mindenik 550 lépésnyi, veszi körül, s többnyire porosz hadimérnökök által és az ujabb időkben készitetett. 1828-ban és 1829-ben a várnak, a kapu előtti könnyü műveken kivül, csak két külműve volt t. i. a limani és csengel-tabiasszi sáncz, melyek a Dunávali kapcsolatot képezik s föleg e folyam feletti uralkodásra vannak rendelve. Azóta nagyon megszaporodtak a vár védelmére tartozó előművek is. Ide járul még, hogy régen Szilisztriának déli oldala volt leggyöngébb; mert a vártól nehány ezer lépésre egy magas hegytér feküt, melyet ha az ellenség elfoglalt, az egész várat, annak a Dunára néző torkáig, láthatta. A mult hadjáratban az oroszok e hegytér szélére ágyutelepeket állitottak föl, s igy hátulról is megtámadhatták a várost, s nemcsak a Duna felül. De azóta ide igen erős, árkokkal és sánczokkal védett várda emelteték. Még emlitenem kell, hogy Szilisztria élelemmel és hadszerekkel tökéletesen el volt látva. Keblében 15 ezer vitéz helyőrség volt. A várparancsnok Musza basa mivelt katona s tiszta jellemü férfiu vala, kit az orosz aranyok nem szédithettek el. Magok a lakosok, kik az ostrom alatt benmaradtak — mert a nőket és fegyverfogásra alkalmatlanokat kiköltözteték — a tüzérségbe, a török várakbani szokás szerint, serdülő koruktól fogva gyakoroltattak, és a pattantyuság feje egy Grach nevü hires porosz katonatiszt vala. Tegyük még ide: hogy a szárazi oldalon jól körül sem vétethetett Szilisztria; a vizi oldalon pedig oly mélyen dölt a Dunára, mikép a partról ellene az ágyuk czélszerüen alig használtathattak.

Nagy fába kellett tehát Paskevics herczegnek fejszéjét vágni, midőn Miklós czár sebbel-lobbal kivánta a megostromoltatást. Ha Péterváron több béketürés van, ugy még tán sikerülhet vala; de igy csupa istenkisértés volt az egész vállalat.

---

[41]) Szilisztria huszezer lakosu bolgár város. A muszkák 1828-ban hasztalan vivták. 1829-ben a várat a teljes bezárolás után 43 napig ostromolták, s akkor is a helyőrség a kalmocsai vesztett csata hirére adta magát önkéntesen föl.

Szilisztria védelme az eddigi török háboru fénypontját teszi, s a kalafáti hadműködésekkel együtt azon régi korra emlékeztet, midőn a törökök Európát vitézségök hirével félelemre és bámulatra ragadták.

A nagy Szulimán császár sem kivánhatott volna hős vezéreitől többet, mint a mennyit Musza basa végrehajtott.

De még is felesleges volna oly várostrom körülményes leirása, mely a megtámadók részéről valami különös mesterséggel nem lön folytatva, s a későbbi események fölfogására részletei által alig hat.

Elég röviden emlitenem, hogy majdnem öt héti előleges bombázások s apró csaták után május 19-én az ostrom elkezdetett; mert a Lüders hadtestének már sikerült Rassován tulkerülve a Fekete-tenger partjai felé egész Badardsikig szétterjeszkedni, s onnan Szilisztria és Sumla közé ugy nyomulni, hogy ha szintén szorosan véve nem is zárhatta be Szilisztriát, legalább védfalat alkathatott az Omer basa által netalán küldendő csapatok ellen, és segithette közreműködésével a Duna felől intézett megtámadásokat. Május 21-én az oroszok a vizi oldalon az első mellvédet lerontották ugyan; de Musza basának sikerült a roham napján könnyü ágyuit az elrontott mellvéden ismét felállitani, s a támadók ellen működtetni, mignem azok visszavonulásra kényszerültek. 24-én éjjel már a délnyugoti erődítmények megmászása próbáltatik, azonban legkisebb eredmény nélkül. Paskevics herczeg, hogy katonáinak, vitézségök bebizonyitására teljes alkalmat nyujtson, hadsergéből 30 ezer embert kiválasztott, s azokkal 29-én általános megtámadást inditott, még pedig három oldalon. A harcz makacs volt. A muszkák vetélkedtek a törökökkel hidegvérüségben és rettenthetlen bátorságban. Létrákat vetettek a falakra, s az egyik mellvédre föl is másztak; de a törökök puskaagygyal verték onnan őket az árokba le. Az ostrom mindenütt visszanyomatott, a muszkák hökkenni, zavarba jönni kezdettek, s csak tisztjeik fenyegetésére állották még nehány perczig a sarat meg, hogy aztán rendetlenül visszaszaladjanak. A török csapatok a csatahelyen — nem számitva azon sebesülteket és halottakat, kiket a hátráló ellenség magával vitt — 1500 hullát, sok puskát, kardot és zászlót találtak.

Ezen szerencsétlen kimenetelü támadás után szünet következett, melyet csak apróbb összeütközések szakitottak néha félbe. Silder orosz tábornok, a katonai mérnöktest feje, lőaknákat

ásatott az Arab-Tabia nevü várda ellen, mely a közelebbi megrohanás tárgyául tüzetett ki. De egyik már kész lőaknájának fekvése elárultaték, s Grach hirtelen egy ellenaknát készitett, s s törökök ügyes fogással az oroszokat azon helyre csalták, mely alatt ellenaknájuk feküdt, s a mely perczben ez megtörtént, a lőport föllobbantották. A szétpattant ellenakna az oroszokét is meggyujtá, s négyszáz muszka és számos lőszerkocsi repült a levegőbe.

Silder tábornok a másik aknájával vigasztalta magát, mely szintén készen állott. Jun. 3-kára határoztatik a puskaporrali nagy kisérlet végrehajtása. Egy tizezernyi hadosztály parancsot kapott az akna föllobbanása után z Arab-Tabia várdára rohanni, melynek birása Szilisztria bevételét rendkivül könnyitette volna. Az első rohamoszlop roppant ágyuzás után diszmeneti lépésekben megindult, s az akna fellobbant; de a helyett, hogy az erősséget szétvetné, rosz fedelzet miatt hátrafelé hatott az akna mentében, s a rohanóoszlopból néhány száz embert levert. Ekkor a török ágyuk nagy kárt kezdtek tenni a muszkák közt. Segitségül a második hadoszlop is előnyomult tehát, azonban mig az árokhoz ért, fele lehullt vagy meg volt sebesülve. De a megmaradtak mégis a török mellvédre rohantak, és szuronycsata kezdődött, melyben egyébiránt a kard, gyilok, kés és birkozás is nagy szerepet játszott, mignem az utolsó benyomult oroszt is megölték. Az elesettek hullái gátolták az előnyomulókat, s a törökök kirontása befejezé az oroszok megveretését. — Másnap a muszka szinleges támadást tett a Jelanli eröditvények ellen, hogy az Arab-Tabiai várdához visszatérjen; de nagy veszteséggel hátranyomatott. Junius 5-én a szilisztriai parancsnok rontott ki 4 ágyu, 2 rendes lovas század és 2 rendetlen lovas ezreddel, s néhány százat az ellen soraiból megölt. Junius 8-ka és 9-ke közti éjjel a törökök ismétlék támadásaikat, mely alkalommal az oroszoknak az Abdul Medzsid várdája szétrombolására tett előkészületeit meghiusiták.

Az orosz czár iszonyu dühvel hallá a szilisztriai ostrom szerencsétlen folyamát, és szigoru parancsot adott e várnak mielőbbi bevételére, ha az a legnagyobb áldozattal történend is. Omer basa pedig a franczia és angol segédsergek vezéreivel, a török hadügyminiszter jelenlétében, értekezletet tartott Sumlában[42]), minek

[42]) Sumla 30 ezer lakosu bolgár város a Balkán első vonalában. Szilisztria ostroma alatt Omer basa főtáborhelye volt. Az ozman biradalom legnehezebben bevehető erősségei közé tartózik.

következménye vala : Gallopoliból, Szkutáriból és Rodostoból az idegen csapatok megindultak. Egy része vizen ment Várnába[43]), honnan czélszerüen működhetett volna, akár a dobrudzsai muszka tábor, akár a Dunatorkolatot bezáró orosz hajók és erődmények ellen, akár pedig a Fekete-tengerre vitethetek vala, hogy Krim[44]) meghóditására használtassék. A segédsergek másik része pedig gyorsitott lépésekben indult Adrinápoly[45]) felé, hogy a Balkánvonalt fedje, s alkalmat adjon Omer basának, sergei egy részével Sumlából leszállani és Szilisztria segitségére érkezni. — Mindezeket megfontolá és szivére vette Paskevics herczeg. Tudta uralkodójának haragját, értesült az ellen táborából közelgő veszélyről, s meg volt győződve, hogy Szilisztriát nehéz most bevenni, de később lehetlen. Semmit sem akarván tehát próbálatlan hagyni, hozzáfogott utolsó fegyverténvéhez és junius 9-kén személyesen vezérlett 30 ezer embert Szilisztria sánczai ellen. Ugylátszik, hogy a babérokkal terhelt és száz csatában jelen volt ősz bajnok e napot választotta élete befejezéseül; legalább — mint mondják — a fővezér szerepével nem egyező könnyelmüséggel kereste a veszélyt s a török ágyuk irányában mulatott legörömestebb.

A 9-ki támadás czélja volt a várőrizetet kicsalni, s aztán kedvező pillanatban alattok két aknát föllobbantani. De a törökök jódarabig csak védelmileg tartották magokat, s a megkezdett harcz a legnagyobb elkeseredéssel egészen az éj beálltáig folyt, mire az oroszok visszahuzódtak. S már sötét volt, midőn a várőrség a hátráló ellenség jobb és bal oldalára kirontást tett. Mig itt a küzdés új erélylyel tartott, addig Silder tábornok föllobbantá aknáit, melyek a vár más felén valának ásva, s a lobbanáskor tüstént rohamot parancsolt; de vagy nem csináltak az aknák rést, vagy csak jelentéktelen volt az erősség csorbája; mert a törökök kitarták a támadást s a rohamlókat visszanyomták. A hátrálás zavará-

---

[43]) Várna a bolgár kereskedés rakhelye. A Fekete-tenger nyugoti partján fekszik. Várát 200 ágyu védi. Várnánál verte meg Amurat császár a nagy Hunyadi Jánost.

[44]) Krim vagy Tauria félsziget a Fekete-tengeren. Csak a perekopi vékony földnyelvvel függ a szárazzal össze, s partja egy részét az Azovi tenger mossa. A nemzeti fejdelmek korában, s kivált II. Rákóczy György uralkodásakor, sok szegény erdélyi embert hurczoltak Krimbe a tatárok, s a krimiai rabság hirét bizonyosan oly magyar is hallotta, ki azt sem tudja : hogy a Fekete-tenger vize fehérebbre vagy feketébb a tentánál? Krimiára más alkalomkor visszatérek s akkor a szebasztopoli hires kikötőről is fogok beszélni.

[45]) Adrinápoly, mint máskor elmondám, a Bolgárországgal határos Rumilia fővárosa, melyet a Balkán-negyek szorosai védnek minden bolgár földről jövő megtámadásoktól.

ban az orosz csapatok azon másik orosz sereggel, mely a várból kirontott törökök által nyomaték vissza, összetalálkozának, s nem ismervén egymásra, egybe csaptak, s ágyuikat is egymás ellen lövöldözik. Paskevics, Gorcsakoff és Silder minden erőlködései a rendet többé helyreállitani nem tudták. Itt történt, hogy Paskevics herczeg is zuzást kapott, s a harcztérről elviteték. Csak késő éjjel szünt az öldöklés meg.

A törökök a reményeit vesztett ellenséget nem hagyták többé pihenni.

Huszejn bej, az Abdul-Medzsid várdának parancsnoka jun. 14-én kirontott, s heves harczban az oroszokat ismét megverte, s azok minden közelitési műveit — melyek által Szilisztria vagy annak különvált védhelyei irányában ágyutávolságra állást foglalhattak — rendre szétrombolá. Hihetőleg ekkor ütközött meg egy Sumlából Szilisztriának tartó dandár az orosz tartalékssereg valamelyik szárnyával, s azt szétvervén, fris csapatokat szállitott a várba; honnan aztán másnap minden oldalról kirontást tettek az ellenségre, s azt keményen megvervén a Duna felé nyomták, nagy vérontások közt. Az oroszok az oláhországi partokra huzódtak át, s hidjaikat fölszedték. A győztes törökök a vizen keresztül nem üldözhették többé őket; de a bolgár parton levő orosz erődítvényeket és ütegeket szétdulták. Ekkor az uj átkelés gátlására a vár északi — azaz Dunára néző — részén ütegeket emeltek s raktak ágyukkal meg és igy tettleg megszüntették az ostromoltatást.

A muszka tábor Kalaraszban heverte ki fáradalmait, várva Pétervárból az ostrom megszüntetésére a hivatalos rendeletet, mi junius 22-re meg is érkezett.

Szilisztria megmentésének erkölcsi eredményei a hadtaniaknál még fontosabbak.

A czár makacssága az orosz vezéreket — mint mondám — sok vérbe kerülő és sikert nem igérő megtámadások rendezésére kényszeritő, s az orosz katona fegyelemhez, engedelmességhez lévén szokva, vakon rohant a halál torkába. De bár hüségét semmi sem törhette meg; önbizodalma végtére megtört. A vezényszóra előre rohant; azonban a visszavettetés előérzetében többé nem győzhetett. A legvitézebb csapatok is demorálizáltatnak, ha czél nélkül áldozzák véröket, s ha vezéreik iránt bizodalmukat vesztik.

S mig itt a muszkák adiadal iránti hitet elvesztették: addig a

török hadibüszkesége és lelkesedése a régi korból fönmaradt hősi emlékek magasságáig lön fokozva. S valóban bámulatra ragadó azon merészség és ügyesség, melylyel minden kirohanásokból egy-egy győzedelmet készitettek, s egy pillanat alatt elrontani birták elleneiknek fáradságos előhaladásait.

A Szilisztria ostroma alatt fölkeltett szellem a keleti háboru történetében még sok vesztett csatát fog az oroszokra osztályrészül vetni[46]).

De ha sokat is szenvedtek a Szilisztria ellen alkalmazott orosz csapatok, sorsuk irigylésre méltóbb volt a Dobrudzsában maradottakénál.

Mert azok a harczmezőn, ezek betegségek által fogyatkoztak meg.

A mocsárok, az egészségtelen hőség, a szük élelmezés, az ivóviz hiánya — mert a törökök a kútakat többnyire elrontották — a temetetlenül heverő halottak, melyek a különben is rosz leget kigőzölgéseikkel megvesztegették, a járványos változó-lázon kivül még hasmenést, skorbutot és rothasztó lázat fejtettek ki. A legénység kórházakban hevert, vagy elcsüggedve, lehangolva volt. A naponkénti halálozások összlete megközelité egy folytonos harczban álló tábor áldozatainak mennyiségét is.

S Omer basa bölcseségére mutat, hogy a Balkán magaslatairól idejekorán le nem szállott, és támadólag csak akkor lépett

---

[46]) Szilisztriánál 25 ezer muszka holt vagy sebesült meg. De a törököket is nagyon megtizedelték. Az ostrom kezdetekor 700 tüzérök volt; végével csak 120. A hős Musza basa is elesett; valamint a muszkák részéről Silder tábornok, ki a vár megvivása körüli munkálatokat intézte. Silder rendkivüli eszü hadimérnök volt, s a táborozások terveit nagy hadtani ismerettel tudta kidolgozni. De az ujabb korban idegei igen izgatottakká s lelke betegessé lett. A magnetismusra veté magát. A jövendő titkait és a tulvilági dolgokat nevetséges, sőt keresztyén szempontból tekintve, vétkes és kárhoztatást érdemlő eszközök által akarta megtudni. Asztalt mozgatott, „kopogó lelkekkel" beszélt, s oly babonák és képtelenségek hirdetője volt, melyeket a ki nem feltünési hiuságból és ámitási szándékból terjeszt, az testileg már erős betegségben sinylik, s ki van téve azon veszélynek is, hogy lelki tehetségei megbomoljanak. E tekintetből a legmélyebb szánakozást érdemel Silder tábornok, kinek mind becsületes jelleme, mind pedig nagy elméje általános elismerésben részesült. Utolsó éveiben kifejtett ábrándozása szerencsétlenné tette. Az asztal-mozgatás rögeszméjévé vált, s a gyakorlati élet mezején tervei egymásután kezdettek meghiusulni. Álmaiban a boldogult Sándor czár szelleme jelent meg, s különös tanácsokat adott a lőporos aknák készitésére, s ő hitelt adott az álom üres képeinek. De az aknák, melyeket ily beteg lélekállapotban készitett, vagy nem lobbantak illő eredménynyel fel, vagy a muszkákat röpitették a török helyett levegőbe, s a körülmények arra mutatnak, hogy a sebet, melynek következéseül előbb lábát és aztán életét veszté, szintén egy ilyen akna föllobbanása okozta.

föl, midőn a muszka seregre a szilisztriai ellentálláson kivül a dobrudzsai dögvészes légkör is egész mértékben gyakorolhatta erőtlenitő hatását.

De mielőtt tovább folytatnám a Duna körüli események leirását, röviden elő kell adnom a Fekete-tengeren és az ázsiai partokon történt dolgokat.

Az angol-franczia hajóhad a Fekete-tengeren csatát nem vivott; mert Miklós czár minden ott levő hajóit Szebasztopolba, Krimnek rendkivül erős kikötőjébe, összevonatta, s admiráljának szigoruan megparancsolá, hogy a szabad tengerre menni ne menjen, hanem szép csendesen huzza magát be a kikötő ágyuinak védelme alá.

Szebasztopolt csak ugy lehet elfoglalni, ha a vizi oldalról intézett ostromot a krimi partokra kitett tekintélyes szárazföldi erő is támogatja; de ily erőt az angol és franczia kormány mostanig sem küldött tengernagyainak (admiráljainak) rendelkezése alá.

Ezek tehát a lehetetlenséget nem kisértették meg, s csak azt hajtották végre, a mit körülményeik közt tőlök várni lehetett.

Nem emlitem Odeszának[47]) april 17-én kezdett, s később félbehagyott bombáztatását; mert az csak megfenyitése volt az ott állomásozó orosz őrizetnek, azért, hogy egy franczia fregátot, mely békés czélból közelitett a partokhoz, ágyugolyóval fogadott.

Százszor fontosabb tény volt, hogy a nyugoti hatalmak hajóhada kényekedve szerint uralkodván a Feketetengeren, az oroszok, kiknek az ázsiai parton levő birtokaikkal minden közlekedésök megakadt, kénytelenek voltak Batumtól Anapáig, kétszáz mérföld hosszában, ázsiai váraik közül a könnyebben bevehetőket saját kezeikkel lerontani, meggyujtani vagy lőporral fölvettetni; mert különben azokban a törökök megfészkelhették volna magokat.

E rombolásra az abszásziaiak[48]) neki bátradván, hirtelen levetették nyakukról az orosz igát, s négy személyből álló függet-

---

[47]) Odessza a Fekete-tenger északi partján a Dniszter és Dníper folyók torkolata közt fekszik. Európa kitünőbb kereskedő városai közé tartozik; de alig van megerősitve. Lakosainak száma 97 ezerre tétetik.

[48]) A Kuban vizétől kezdve, mely az Azovi tenger meilett ömlik a Fekete-tengerbe — egészen a Rion folyóig — Potinál, a török birtok határához közel, szintén a Fekete-tengerbe lejt — minden népfajt, mely a Fekete-tenger ázsai partjain lakik, a cserkeszek közé szoktak közönségesen számitani; bár kétségtelen, hogy e fajok egymástól nagyon eltérő nyelven beszélnek, s alkalmasint nem is mindnyájan egy eredetüek. Ily értelemben tartozik a cserkeszek közé az abszázsiai nép is, mely hatalmas főnökök alatt élt, s nehezen vetette

len kormányt alakitottak. Példájukat a többi cserkesz faj is hihetőleg követni fogja.

A muszkák csak négy várat hagytak a tengerparton épségben, s oda, mint erős pontokra, vonták össze azon helyőrség nagyobb részét, mely a semmivé tett kisebb várakban tanyázott.

De a nyugoti hatalmak hajóhadai egyesülve a török flottával már nemcsak Szebasztópol bezárására és a Fekete-tenger teljes birtokbavételére hitték magokat elég erősnek; hanem azt is elhatározák, hogy a négy muszka várat — t. i. Anapát, Sukum-Kalét, Redut-Kalét és Potit — rendre megtámadják.

Kettőt ezek közől sikerült vérontás nélkül elfoglalniok.

Potinál a muszka helyőrség az érkező hajóhad látására visszavonult, s az angolok és francziák partra szállván; fegyverrel és lőszerekkel látták el az egész vidéken lakó cserkeszeket.

Redut-Kalében Lyons admirál hajóhada kétezernyi orosz csapatra talált, kiket a megadásra felszólita. A vár ágyulövéssel válaszolt. A bombáztatás elkezdődött. Csakhamar 300 angol és franczia, meg 1200 török a partra szállott. De ez alatt az orosz sereg kivonult, s maga után fölgyujtá a várost, melynek kevés részét menthették meg az égéstől.

Most — mint gyanitható — a rendkivül erős Anapa ellen szándékszik a nyugoti hatalmak flottája föllépni, mit ha kézre kerithet, akkor a muszkák Fekete-tenger fölötti uralkodásán oly mély sebet ejt, minél halálosabb csak Szebasztópol bevétele lehet.

De Anapa ostromlására is a szárazi sereg együttműködése levén szükséges, még egypár hétig a dolog alkalmasint el fog huzódni. —

Az angol és franczia hajóhad működése a vitéz csecsenczekre hatott legbuzditóbban, kiknek papi és világi feje Samil, évek óta uj meg uj küzdésben állott az oroszokkal, s majd ő maga tett becsapásokat Georgiába[49]) majd pedig a georgiai orosz sereg vezéreitől, s különösen Woronzoff herczegtől támadtatott meg.

---

magát a muszka iga alá. Mellékesen emlitem, hogy azon hires cserkeszek, kik Samil vezérlete alatt oly vitézül oltalmazzák függetlenségöket, csecsenczeknek neveztetnek, s nem a Fekete-tenger partjain lakuak, s nem is a Kaukázhegy innenső oldalán, hanem a Kaukáz tulső felén, s közel a Káspi tengerhez.

[49]) Georgia széles értelemben mind az a föld, mely a Fekete-tengertől Sirvanig a Kaukázi és armeniai hegyek közt fekszik. Az oroszoktól Gruziának, a benszülettektől Iberiának neveztetik, s magába foglalja a régi Kolkhist, Iberiát és a hajdani Armenia (Örményország) egy részét. Területe másfél akkora mint az osztrák birodalomé (18,000 négyszeg mértföld); de a szorosabb értelemben vett

Samil, kihez a hajóhadtól angol tisztek is mentek, az ázsiai török sereggel közös terv szerint kezdett hadat folytatni.

Ezen terv, mint látszik, következő lett volna : Samil a Kaukáz innenső oldalain sergével mindig lejebb jöve, a Kur folyamat lepi meg s Gori és Tiflis közé nyomul. Az alatt a török had egyik csapatja Batumból fölfelé tart, és Samillal érintkezésbe jön; másik csapatja pedig Karszból Georgia déli részeiben halad előre mentől inkább közelitve Tiflisz felé. S midőn már e csapat oly mélyen bement Georgiába, hogy az orosz erőt szintén komolyan foglalkoztatja, akkor Samil a vele egyesült törökkel Tifliszt megtámadja és beveszi.

A terv kétségkivül végrehajtathatott volna, ha a Samil seregéhez fegyelemben és vitézségben hasonlók lesznek vala az ázsiai török hadak is. De ezek a mult évben a muszkák által megveretvén, s a pénzhiány, a rosz élelmezés és a vezérek egyenetlensége miatt egészen rakonczátlanokká váltak. Később hasznos reformok történtek a vezénylet és fegyelem körül. Aztán a török hajók és az angol-franczia hajóhad gőzösei hoztak a tábor számára pénzt, hadiszereket és fris csapatokat. De az emlitett kedvező körülmények mellett is egy baj nem volt elháritható, tudnillik a dunai hadviselet a szultán rendes katonaságának nagy részét igénybe vette, s az ázsiai működésekre többnyire csak önkénteseket, s rendetlen csapatokat lehetett küldeni. Ámde a világ tudja, hogy a muszka czárnak legvitézebb ármádiája épen a kaukazi, melyel Samil diadalmasan szállhat ugyan szembe; de a törökök csak az Omer basáéhoz hasonló ezredekkel kisérthetnék a mérkőzést bizvást meg.

Samil tehát bátran fogott vállalatához. Anaúr és Dushet nevü várokat szétrombolta, mely alkalomkor 1400 oroszt konczolt föl és 1000-et fogságba ejtett. Ekkor aztán 30 ezer csecsenczével Tiflisz és Gori közé be is nyomult, s Mucsránnál ütött tábort. De a törökök nem voltak oly szerencsések. Mert a kitüzött két irányban tettek ugyan némi előhaladást : azonban Andronikoff tábornok, ki őket a mult évben is megverte, Uzurgethi felé nyomult, hol 22 ezer

---

Georgia, melyről nálam van szó, csak egy aránylag igen kicsiny része ezen nagy orosz birtoknak : mert a szoros értelemben vett Georgia nem több 800 négyszeg mértföldnél, és 800 ezer lakost számlál. Hajózható vizei : a Kur (régen Kürosz) és a Rion (régen Fázisz). Georgia Elő-ázsiának legszebb és legtermékenyebb tartománya. Északról szomszéd a csecsenczekkel. Georgia mostani fővárosa a Kur innenső partján Tiflis ; régi fővárosa volt Gori, mely a Kur tulsó partján fekszik észak-nyugotra.

török Szelim basa vezénylete alatt táborozott. Szelim az ellen közelgését észrevéve, hátrálni kezdett; de a muszkák már elvágták a visszavonulási utat. Junius 16-án pedig a támadáshoz kezdettek, s véres csata után a törököket megfutamitották, kik 2000 holtat, 1000 sebesültet, sok zászlót és ágyut hagytak a csatatéren. Hogy az egész tábor tönkre nem tétetett annak köszönhetni, hogy a muszkák általi üldöztetése közben egy csapat rendes katonaság érkezett tizenkét ágyuval segitségül, s ezen fris erő védelme alatt a visszavonulás valahogy csak megtörténhetett.

Szelim basa a fővezér és Akhmet basa az ütközetben terhes sebet kaptak.

Az Ázsiában történteket épen azon napig hoztam le, midőn Európában Szilisztria ostroma tettleg megszünt és a vert muszka tábor, a dunai hidat maga után fölszedvén, Kalarásba vonult.

Itt folytatom tehát elbeszélésemet.

A muszka czár még május 15-én titkon meghagyta volt Paskevicsnek, hogy a bulgáriai hadviseletet többé ne folytassa, s támadó helyzetből menjen át védelmibe. Ezen idő óta Szilisztria ostromát már nem azon büszke czélból erőszakolták, hogy a muszkák a Balkán-vonalra, onnan Adrinápolyba, s innen Stambulba nyomuljanak. Szilisztriát ők most csupán azért akarták bevenni, hogy a muszka fegyverek fénye el ne homályosodjék, s hogy a visszavonulást a czár nagylelkűségnek mondhassa kényszerűség helyett.

Európa csak későn tudta meg a május 15-ki titkos parancsot, s valódi okát maig is találgatja, de egészen el nem találta.

Annyi látható, hogy, habár a törökök vitézül is küzdöttek, oly előnyt mai napig sem nyertek a muszka felett, mely ily szabályt egészen indokoljon. Egyéb okoknak is kellett tehát közremunkálni. Mik lehettek azok? e kérdésre teljes biztossággal nem felelhetek; de annyi tény, hogy Ausztria politikája is az eldöntő okok közé tartozott.

Igy az események megértésére nézve szükséges Ausztria lépéseiről szólanom.

Az april 9-ki bécsi jegyzőkönyv által — melynek szerkesztésében, mint tudjuk, Anglián és Franciaországon kivül Ausztria és Poroszország vett részt — Ausztria is elvileg helyeselte a nyu-

goti hatalmak eljárását. Ezen helyeslés következésében Ausztria — mely még azelőtt a Bánátban és Erdélyben nagy seregöszpontositásokat tön — Európa és Németország érdekében igen nevezetes lépésre határozá el magát.

April 20-án véd- és daczszövetséget kötött Poroszországgal, melynek pontjait szóról szóra ide igtatom.

„I. Ő cs. kir. Apostoli Fölsége, és a porosz király ő felsége kölcsönösen biztositják egymásnak német és nem-német tartományaik birtokát, ugy hogy minden, az egyiknek birtok-területére irányzott támadás, bárhonnét induljon is az ki, a másiktól is mint saját birtokára intézett ellenséges vállalat fog tekintetni

II. A magas szerződők hasonlóképp magokat kötelezetteknek ismerik, Németország jogait és érdekeit minden és bármi kárositás ellen védelmezni, s ennélfogvást minden támadásnak, mely birtokaik bármely része ellen történik, közös visszaverésére azon esetben is kötelezetteknek tartják magokat, ha közölök valamelyik, egyetértésben a másikkal, a német érdekek védelméül cselekvőleg föllépni magát inditva látja.

Az imént érintett esetnek beállása, valamint az azután nyujtandó segély terje fölötti egyetértés egy különleges s a jelen szerződvény kiegészitő részéül tekintendő egyezmény tárgyát fogja tenni.

III. Hogy az elfogadott véd- és daczszövetség feltételeinek egyszersmind kellő biztositék és erő adassék, a két német hatalmasság kötelezi magát: szükség esetében, az egymás közt meghatározandó időszakok szerint s a meghatározandó pontokon fegyveres erejök egy részét tökéletesen harczkészen tartani. E harczerők felállitásának ideje, terje és módjáról szinte külön megállapitás fog történni.

IV. A magas szerződő felek valamennyi német szövetségi kormányt meghivandnak az ezen szövetséghez csatlakozásra, azon mértékben, hogy a bécsi zárokmány 47-dik czikke által előgondoskodott szövetségjogi köteleztetések a csatlakozó államokra nézve azon kiterjedést nyerjék, melyet a jelen szerződvény előfeltételez.

V. A magas szerződő fél egyike sem fog e szövetség tartalma alatt más hatalmakkal bármi külön szövetségre lépni, mely a jelen szerződvény alapzataival a legtökéletesebb öszhangzásban nem áll.

VI. A jelen szerződvény lehető leghamarább a legmagasabb fejdelmek ratifikatiója alá leszen terjesztendő.“

Ezen okmány ő cs. kir. Felsége által april 28-kán Bécsben alá is iratott.

De még april 20-án mellékletként egy külön czikket is állapitottak meg az ausztriai és porosz udvar fölhatalmazottjai, mely a szerződés II-dik czikkében kijelelt eset beállása felől bővebben intézkedik.

Ennek pedig tartalma következő:

„Egyetlen czik. Az ausztriai kormány maga részéről is [50]) az orosz császári udvarhoz nyilatkozatot intézend a végre, hogy ő felségétől az orosz császártól a szükséges parancsokat kieszközölje, melyek szerint legott hadsergének a török földön minden további előnyomulása megakasztassék, egyszersmind hogy ő felségétől teljes érvényü biztositást kérjen a Dunafejdelemségek mielőbbi kiüritése iránt, s a porosz kormány ezen nyilatkozatokat, te-

[50]) A porosz kormány april 8-kán küldött volt Pétervárra a béke helyreállitására czélzó javaslatokat.

kintettel az általa már szent Pétervárra küldött javaslatokra, ismételve a legnyomatékosabban fogja támogatni.

Ha az orosz császári udvarnak a berlini és bécsi kabinetek ezen lépéseire adandó válasza minden várakozás ellenére olynemü, hogy nekik teljes megnyugvást az érintett két pontra nézve nem nyujt, akkor annak elérése végett a szerződő felek egyikétől foganatba veendő rendszabályok a mai napon kötött véd- és daczszövetség II-dik czikkének határozványa alá esnek olyképen, hogy minden a két magas szerződő hatalmasság egyikének birtokára intézett ellenséges támadás, a másik által minden hatalma alatti fegyveres erővel fog elhárittatni.

Egy mindkét részről támadó eljárástazonban csak a dunafejdelemségek Oroszországba keblezése vagy a Balkánnak Oroszország általi megtámadása és átlépése vonna maga után.

E jelen egyezvény a legmagasb Fejdelmek ratificatiója alá, a fenérintett szerződvénynyel egyidejüleg leszen terjesztendő."

Mi meg is történt, s ő cs. kir. Apost. Felsége az osztrák császár által szintén april 28-án iratott alá.

Nem kell magyarázat az osztrák-porosz szerződés irányára nézve; mert elég világosan van az mind magában a fő okiratban, mind pedig annak pótlék-czikkében kitüntetve.

Látszik, hogy mihelyt a Balkán vonalt a muszkák megtámadták volna, Ausztria és Poroszország a muszkákat támadja meg. Látszik továbbá, hogy a dunai fejdelemségeknek kiüritését, Ausztria, ha másként nem lehet, még fegyverrel is eszközlendi.

Szándékát hadiintézkedései eleitől fogva sejteték ugyan; de sereg-öszpontositásainak czélját és horderejét az april 20-ki szerződés irta határozattan körül.

Azonban a szerződések nem szoktak titokban maradni, s az april 20-ki legkevésbé sem volt arra szánva, hogy titkoltassék. Kétségkivül Ausztria az orosz udvart nem akarta bizonytalanságba hagyni az iránt, hogy saját birodalmának érdekeit mekkora erélyel kész védeni.

A czár tehát jól ismerte a bécsi kabinét szellemét és szándékát.

Értesülve volt a tényekről, s hogy mily körülmények mily nemü föllépést vonandnak magok után.

S ebből magyarázhatjuk leginkább ki, a majus 15-kén Paskevicshez küldött parancsot, mely a Bulgáriából visszavonulást rendeli.

Igy lehetlenné volt téve az april 20-ki szerződés azon pont-

jának alkalmazása, mely Poroszországot is támadó fellépésre kötelezi.

S hátra maradt csak a dunai fejdelemségek kérdése, melyre nézve az april 20-ki szerződés tetleges föllépést Ausztriára bizza, s Poroszországnak támadó szerepet csak bizonyos esetlegességek elökerülésével ad.

A czár május 15-ki visszavonulási parancsa az orosz ármádiát Omer basa és a nyugoti hatalmak segédsergeivel szemben, egészen védelmi helyzetre utasitotta, s ezen tervet kellett Paskevics herczegnek még Szilisztria ostroma közben elökésziteni, s később végrehajtani.

Paskevics tehát szorgalmasan folytatá a muszka erőknek Moldovába öszpontositását.

És sergei nemcsak a Szereth, s később a Pruth vonalát védték volna Omer basa és a segédcsapatok megtámadásától; de ugy állittattak föl, hogy a tartalékra szánt ezredekkel Krimet is lehessen segiteni, ha oda a nyugoti hatalmak szárazi erőt küldenének.

Továbbá, Paskevics a dunai fejdelemségeknek Erdély és Bukovina felé eső határaira figyelő csapatokat vont, mi az ausztriai sergek fölállitásának felelt meg.

Végre megrendelé és elkezdé Nagy-oláhországnak is kiüritését.

Ezt pedig két okból tette.

Először, hogy rövidebb védelmi vonala legyen, jobban öszpontosithassa hadait, s erélyesebben nyomhassa Omer támadásait vissza; másodszor, hogy Oláhország kiüritésével mutassa meg, miként az oroszoknak szándékába van nem tartani meg a dunai fejdelemségeket, s ő a mennyire csak a hadi működések engedik, kész elháritani minden alkalmat, mely a czárnak Ausztriávali összeütközését indézhetné elő.

De midőn az oroszoknak Oláhországból Moldovába huzódásai nagyobb szabályokban kezdettek teljesedésbe menni, Paskevics Szilisztriánál sebet kapván, Jassziba viteté magát.

Miklós czár, ki e szerencsétlenségről értesült, Pétervárról küldött hozzá orvost, s mint látszott, kegyelmével árasztja az ősz bajnokat el.

Paskevics lemondani vágyott a fővezérségről, s kérését a czár tétovázás nékül elfogadta.

Az öreg hadastyán falusi jószágára költözött; segédjei és

törzstisztei szétosztattak, s minden odamutatott, hogy nemcsak a vezénylettől felmentve, de egészen nyugalmazva van, még pedig mindazon kitüntetések nélkül, melyek oly magas rangu egyéneket a visszavonultság magányába kisérni szoktak. E szerint Paskevics, kinek az orosz birodalom annyi köszönettel tartozik, kegyelmet vesztett volna, és falusi élete hasonlitana a számüzetéshez; mit azonban az ujabb tudósitások kétségbe vonnak.

A fővezérség — némi ingadozás után, mely a pártok cselszövényeit és küzdéseit gyanittatja — ismét Gorcsakoff herczegnek adatott át, ki a háborut minden áron folytatni törekvő ó-orosz urak közé tartozik.

A vezérlettel a hadterv alapjai megint megváltoztak.

Gorcsakoff régi és felhagyott eszméi fogadtatának el Péterváron. S Miklós czár junius elején megszünteté Nagy-oláhország kiüritését.

Kevéssel ezen uj intézkedések után Ausztria a porosszal kötött véd- és daczszövetség elveivel és értelmével egyezőleg egy szerződésre lépett a szultánnal, mely a dunai fejdelemségek kiüritésének módjaira vonatkozik, s rendkivül nagy fontossággal bir.

A szerződés junius 14-kén iratott alá Ausztriának törökországi követje, báró Bruck Károly és a szultán volt nagyvezére Resid basa, mint meghatalmazottak, által.

E szerződésből közlöm azon czikkeket, melyek az európaivá vált török-orosz háboru folyamára nézve leglényegesebbek :

I. czikk. Ő Felsége az ausztriai császár kötelezi magát, az alkudozás utján, de egyébként is, minden módot megkisérleni, hogy a dunafejdelemségeknek az idegen sereg részéről, mely azokat megszálva tartja, kiüritése eszközöltessék, és szükség esetében még az ezen czél elérésére szükséges csapatszámot is alkalmazni.

II. czikk. Ezen esetre a császári főparancsnokot illetendi kizárólag az ő hadserege operáczióinak vezetése. — Az mindazonáltal gondoskodni fog, hogy az ottoman hadsereg főparancsnokát ezen operáczióiról kellő időben értesitse.

IV. czikk. Az ausztriai császári udvar ezenkivül kötelezi magát, hogy az orosz császári udvarral semmi oly egyezkedésbe nem bocsátkozik, melynek nem ő császári felsége a szultán souveräin jogai s birodalmának épsége szolgálnak kiinduló pontul.

V. czikk. Mihelyt a jelen szerződés czélja egy a magas Porta s az orosz udvar közti békeszerződvény megkötése által el van érve, Ő Fölsége az ausztriai császár legott intézkedni fog, hogy harcz-erői lehetőleg rövid idő alatt a fejdelemségek területéről visszahuzassanak. Az ausztriai csapatok visszavonulására nézvesti egyes részletek a magas Portávali külön egyetértés tárgyát képezendik. —

Ausztria a török határszélekre öszpontositott sergeinek fővezérévé báró Hesz Henrik táborszernagyot nevezte ki.

De Miklós czárhoz, hogy a barátságos elintézés semmi eszközei próbálatlan ne maradjanak, egy fölszólitást (vagy diplomacziai nyelven sommatiot) intézett, melyben a dunai fejdelemségek gyors kiüritését sürgeti, és kéri a czárt, hogy ezt ne kösse semmi oly feltételekhez, melyeknek teljesitése nem függ Ausztria akaratjától.

A fölszólitásra választ hozott, még pedig, mint hirlik, nem kielégitőt, Gorcsakoff herczeg, a dunai orosz sereg fővezérének testvére.

E közben a dunai hadtéren különös és még egészen ki nem magyarázható dolgok történtek.

Gorcsakoff fővezér nemcsak megállitá Oláhország kiüritését; de egészen megforditá a csapatmozgások árját, s a moldovai hadoszlopokat inditá Bukurest felé.

S másfelől pedig Omer basa sergei és a segédcsapatok, a helyett, hogy — mint gondoltuk, s mint szándékok volt — Dobrudzsának nyomuljanak, s Moldovába igyekezzenek a hadtért áttenni, hirtelen egész erővel megjelentek a Duna azon vonalán, hol az átkelő nagyobb sergeknek más czéljok nem lehet, mint Bukurestet bevenni, s az ellenségtől Nagy-oláhországot kitisztitani.

Még julius 2-án Szaid basa, az orosz csapatok gyöngeségét használva, Ruscsukból kisérletet tett Mokán és Radován nevü szigeteknek elfoglalására, honnan aztán a Duna másik partján fekvő Gyurgyevot, mely Bukureströl alig esik tiz mérföld távolságra, fenyegethette volna. De Paskoffsky tábornok, ki azalatt szintén ezen szigetek megszállására kapott rendeletet, a törököket megtámadta, s visszavonulásra kényszerité.

Ebből naponkénti apró küzdések fejlődtek, melyek nem látszottak fontossággal birni; noha az orosz erőt mind inkább e pont felé vonták.

De 8-án a derekas haddal Ruscsukba érkezett Omer basa átkelt a Dunán, s Gyurgyevonak nyomult. Heves csata kezdődött, mely reggeltől éjig, s egész éjen át hajnalszürkületig tartott. Gyurgyevonál az oroszok minden ponton nagy vesztességgel verettek viszsza s teljes rendetlenségben vonultak Fratestiig, mely innen egy postaállomásnyira fekszik, a Bukurestbe vezető országuton. Az ütközet folyama alatt Gyurgyevótól meglehetős távolságra egy török csapat szintén átment a Dunán, s háta megé került a Khruleff tábornok hadosztályának, mely Kalaraszból érkezett, s a várostól három óranegyednyi távolságra egy halom tövében elterülő síkon foglalt volt állást. Ez éjfél táján történhetett. A véletlen megtámadás elkezdődött. Khruleff az összeütközéskor tüstént sebet kapott, s a parancsnokságot utána átvevő vezér karját szintén szétzuzta egy golyó. Az egész orosz hadosztály pedig a város felől arra nyomuló törökök segitségével körülvételeték, s csak nagy veszteséggel vághatta magát ki, s csatlakozhaték a már rendetlenül visszavonuló többi csapatokhoz.

Másnap Omer basa Gyurgyevo erődítéséhez fogott; mert, mint látszik, ezt akarja hadműködési főpontul választani.

Hasonló vérontással folyt Olteniczánál is a csata, hol a törökök szintén julius 8-án nagy erővel keltek a Dunán át, s előbb a városon alól fekvő szigetet szálták meg azon szándékkal, hogy a tulsó parton felállitott lövegeket elfoglalják. Az oroszok azonban sok ideig tartottak magokat, s csak akkor vonultak vissza, midőn a török csapatok tulereje ellen lehetetlen volt tovább harczot vivni.

Junius 8-én meg Szali basa, nikápolyi parancsnok ment a Dunán át, s az oláhparton felállitott nyolczadik gyalog hadosztályát az Osten-Sackenféle hadtestnek Popoff tábornok alatt véres ütközet után visszanyomta. Egy vadászezred, melyet a hátráláskor a törökök keresztttüzbe vettek, csak óriás veszteséggel tudta magát átvágni. Julius 10-én Szali basa megszálta Turnult s helyreállitotta az összeköttetést Iszkender beggel, kinek jobb szárnya Izlasra támaszkodik. S ezzel már a törökök teljesen urai voltak a Dunaparti vonalnak Kalafáttól Olteniczáig[51]).

Omer basa hadai, a rendkivül pontos és hibátlanul végrehajtott haditerv következésében, szintén ugyanazon időben Dob-

[51]) Az itt emlitett helyeket azért nem kisérem magyarázó jegyzetekkel: mert azt már a Nép könyvének első füzetében tevém.

rudzsát is megtámadták, s Mehemed basa julius 9-án Csernavodát elfoglalta, s az oroszokat öt órai harcz után a Duna balpartjára átvetette.

A segédcsapatoknak egyrésze pedig a Dunának Szulina nevü középső torkulatánál, melyet a muszkák elsülyesztett hajók által tettek járhatlanná, julius 5-kén megjelent, s a partütegeket ösz-verombolva, a védő csapatokat szétverve a dunai kikötő urává lett. A hátráló őrség 18 ágyuját és saját vezérét hagyta a győzök kezében. Az orosz dunai hajóhad elől is a menekülés minden lehetsége el van már zárva.

KEMÉNY ZSIGMOND.

Időszaki figyelmeztetés.

Junius haváról a régiek azt szokták mondani, hogy „ha az hűvös és nedves, ugy az egész esztendő rosz lesz.“ Szintoly szójárás az is: hogy „sok káposztát és kendert nyer, ki Medárdkor ülteti el“ — „nedves pünkösd, kövér karácson“ — „éjszaki szél juniusban, gabnát hoz a gazdaságban.“ stb.

E hóban a felszántott ugar keverés alá kerül. A földet ugarban tisztán tarthatása s termő erejének egyrészbeni visszaszerzése végett hagyjuk; tévedés volna azonban hinni, hogy az ugar czélját csupán csak a földnek nyugvása által érjük el. Nem hever a föld az ugarlás alatt, hanem a többszöri szántás által a nap melegének, s az eső és levegő befolyásának kitétetvén, benne növények táplálására szükséges élelmi anyagok gyüjtetnek össze, készittetnek el. Hol a szokásos hármasvetőü gazdálkodást üzik csak, s ennélfogva a keveréssel szokták rendesen összekötni a trágyázást is, hogy a trágyában létező táprészek, melyek könnyen elpárolognak, veszendőbe ne menjenek: a szétteringetett trágyát azonnal szántsuk le, hogy igy az emlitett szállékony táprészeket a föld felfoghassa, magába vehesse.

Egyébiránt a tiszta ugart — hol csak a földnek kötöttsége miatt (kemény agyagban) azt megtartani okvetlenül szükséges nem lenne, — teljesen is mellőzhetjük, s az ugar földeket igen jól takarmány-termesztésre használhatjuk. Igy e hónapban, keverés után az ugar-földbe néhol (kivált hegyes-völgyes vidéken, nedvesebb tájakon) fehérrépát szoktak ültetni, mely már september elsejéig megérik, s elég időt enged a földnek őszi alá való elkészitésére. A hajdina (pohánka) szintén alkalmatos növény tarlóban második termésnek, vagy ugarban agyagos földeken; zölden lekaszálva is jó takarmányt szolgáltat. Kukoriczát is vehetünk még e hóban zöld takarmánynak.

Sok vidéken már junius közepén a szénekaszálás beáll, melyet kezdeni csak akkor tanácsos, midőn a füvek legnagyobb része virágzásban van, mert a további késlelés által a takarmány minőségében sokat veszit, s a föld is a magvak éréséhez kivántató nagyobb erőkifejtésre csigáztatik. Nem csekély godot ád a széna felgyüjtése. Ha a változó idő a takarmány tökéletes kiszáradását hátráltatná, barna szénának készitsük azt, s csak addig hagyjuk száradni, mig annyi nedvesség marad, hogy a virágok levelek s magvak a fels lerakodásnál még száraikon maradnak s le nem hullnak. Ezután a takarmány rakásokba hordatva rétegenként erősen legázoltatik. A széna pár nap alatt füledésbe megyen, s erős kipárolgásában nem kell háborgatnunk. Gőze a felső szalmarétegekbe üllepedvén, azt penészessé teszi, ellenben a széna 6—8 hét alatt megszárad, megbarnul, s jeles takarmányt ád kivált hizómarha számára.

Végén e hónapnak a repcze-aratás is következik, mit tanácsos akkor kezdeni, midőn a magvak barna pettyeket kapnak. Egyébiránt a burgonya-, répa- és kukoriczaföldek tisztán tartása, kapálása, a len gyomlálása elég munkát adnak a szorgalmas gazdának.

(Folytatása a boritékon).

GAZDASÁGI ROVAT.

IV.

GAZDASÁGI NÖVÉNYEINK CZÉLSZERÜ MIVELÉSE.

A.) Ősziek.

A falu közös teendőiről, s az egyes földmivelő család belső és külső gazdaságáról általában szólva, némi tájékozást kivántunk adni: a kisebb gazdaságok rendezése körül szükséges intézkedések iránt. Nem elég azonban valamely gazdaságot csak rendezni, hanem annak minden ágainál a munkákat is lehető legtökéletesebben végre kell hajtani. Ezért már most megkisértjük először is azon növényeket illetőleg, melyek mezőgazdaságunk körében előfordulnak, a helyes mivelési módokkal olvasóinkat megismertetni.

Gazdasági növényeinket, az évszak szerint, melyben azokat elvetjük, közönségesen őszi ekre és tavasziakra különböztetjük meg. Az őszikhez tartozik: a repcze, búza, rozs és árpa.

I. Repcze.

E növény a melegebb déli tartományokban otthonos, de már annyira megszokta égaljunkat, hogy hazánkban, az északi megyéket kivéve, mindenütt megterem, s tapasztalás szerint, ha külön-

ben természetével megegyező földbe vettetik, nem is annyira a hideg, mint az idő gyakori és hirtelen változása szokott neki ártani.

Nálunk olajos magváért kétféle repczét termesztenek, t. i. káposzta- és réparepczét, melyeket nyár végén vagy ősz elején vetnek el, noha szoktatás által mindkettőnek tavaszi alfaja is van. A tavaszi válfajok azonban csak akkor érdemlik meg a mivelést, midőn az őszi repcze valamely ok miatt télen kivesz, s kielégitő terméshez reményt nem nyujt.

Egyébiránt az őszi fajok mivelése egészen egyenlő, s csak annyit jegyzünk meg, hogy a réparepczének a változó időjárás kevésbé ártalmas, a kifagyásnak sincs oly mértékben alávetve, mint a káposztarepcze, sőt soványabb földdel is beelégszik; ellenben a szeme kisebb, s nem olyan becses; később vethetni s mégis hamarabb megérik.

Fődolog a föld kellő megválasztása. Északi szelek ellen lehetőleg oltalmazott földbe vessük, mely keletdél vagy nyugot felé gyenge lejtősséggel bir. Vizenyős földben mind gyökere, mind szivlevelei könnyen és hamar megrothadnak, miért is repcze alá mindig száraz természetű földeinket válasszuk, melyen fekvésénél, s a jó irányban vitt szántásnál fogva a viz csak rövid ideig sem áll meg.

A repcze 9—10 hüvelyk hosszu gyökereket hajt, ennélfogva megkivánja, hogy a föld, ha termőrétege oly mély nem is lenne, legalább első rétegében is porhanyós legyen, hogy gyökerei könnyen lenyúlhassanak. Minél jobban felporhanyósitjuk a földet többszöri és jó mély szántás által, annál jobban diszlik a repcze rajta.

A föld termőrétege legyen egy kissé kötött; ezért diszlik a repcze agyagföldekben is jól, csak az ilyeneket trágyázás és szántás által porhanyóbbá kell tenni. Egészen könnyű, kivált pedig homokföld nem repcze alá való. Legjobban szereti a kövér földet, s az ilyet legkevésbé is soványitja. Ha tehát a föld repcze alá nem birna elegendő termékenységgel, jól meg kell azt trágyázni. E végre legjobb a rövid juhtrágya. Mennyi trágyát vegyünk egy holdra? az a föld és trágya minőségétől függ. Egy közönséges (1200 négyszög öles) holdra 225—300 mázsa jó érett trágyát számitva, még a soványabb föld is kielégitő repczetermést szokott adni. Repcze alá rendszerint tavaszszal trágyáznak; ekkor a trágyát többszöri szántás által jól össze lehet a földdel keverni, s elegendő időt nyer, hogy vetésig illően megrothadhasson. Ha azonban a repcze vetése előtt ugyanazon évben, bükkönyt, kukoriczát vagy más takarmány-

félét akarunk a földön termeszteni, akkor jobb, ha a trágyát az őszszel jól mélyen megszántott földre télen hordatjuk, s kora tavaszszal alászántatjuk. Igy a trágyát is jobban kihasználjuk, s nem fog veszteségünk oly nagy lenni, ha a repcze termésével reménységünket — mi gyakran megtörténik — meghiúsitaná.

Hol jó repczét akarunk termeszteni, ott a takarmánytermesztés divatozzék; mert takarmány után igen szép repczét kapunk. Egy vagy két évi veres lóhere, vagy trágyázott bükköny után igen jól diszlik. Gazdag gyep- és luczerna-törésekbe egymás után többször is lehet vetni. Gabnafélékre nem igen jól sikerül, mivel nem lehet korán vetni, s a gyenge növények a telet ki nem állhatják.

Hazánkban többnyire tiszta ugarba szokták vetni, mi tisztátlan, miveletlen földeken helyén is van; ellenben tiszta és jól mivel földet kár lenne egy évig termés nélkül hevertetni. A repcze alá szánt tiszta ugart legjobb őszszel egész mélységre megszántatni, tavaszszal megfogasoltatni, azután megtrágyáztatván, a trágyát alászántatni; juniusban megfogasolni és megkeverni. A kötött földet juliusban még egyszer megszánthathatjuk, mire augustusban a csekély mélységű vetőszántás következik.

Gazdag repczetermés után gazdag buzatermés szokott következni, mely annyival szebb és jobb lesz, mennyiben a repcze azt a megdüléstől megóvja; igy áll a dolog a rozszsal is. Ezen két gabnafélén kivül nincs is több növényünk, mely megérdemelné, hogy repcze után termeszszük. Hol repcze után a buza nem diszlik jól, ott a repcze sem fog diszleni, s ezen esetben a repcze-termesztéssel fel kell hagyni.

A repczevetés ideje augusztus második fele; lehet ugyan egész september derekáig is vetni, de az ily kései vetés csak kivételképen s igen ritkán jutalmazza meg a fáradságot. Augusztus 15-dike előtt több vidéken azért nem tanácsos vetni, mivel a repczenövények a nagy melegben felette gyorsan nőnek, gyengék lesznek s könnyebben kifagynak.

A repcze kézzel vagy géppel szórva, és géppel sorba szokott vettetni.

A szórt vetés elsőséggel bir a szárazabb, soványabb földeken, s a melyeknek lejtős fekvése a viznek elegendő lefolyást enged. Szórt vetésnél főleg arra kell vigyázni, hogy a magot lehető egyenlően vessék el; mert az egyenetlen vetést egyenetlen termés, és egyenetlen érés szokta követni. Ezért legjobb a vetendő magot két

részre osztani, s kétszerre keresztbe vetni el. Az egyarányos vetést nagyon elősegiti az is, ha a mag nem alant, hanem mindig magosan a légbe vettetik. Egyébiránt a vetés csendes időben történjék, mert a szél az egyenlő vetést lehetetlenné teszi, s magától értetik az is, hogy akár szórva akár sorban vessünk, a földet vetés előtt mindig simára fogasoljuk.

Nagyon száraz időben ne vessünk, hanem vagy nem sokkal eső után, vagy midőn esőt reménylünk; ha pedig a vetést már nem halogathatjuk, ugy vessünk azon este, melyen a földet mag alá felszántottuk, s a magot — mit különben szórt vetésnél mindjárt a vetés után kell tenni — csak a következő reggel fogasoljuk alá; de ha a vetést rögtön nagy eső éri, ugy jobb a magot nem fogasolni be azon nedvesen, hanem később, midőn a föld kiszikkadt, annál hasznosabb a megfogasolás, kivált kötöttebb földön. Ily fogasolás nélkül a megcserepesedett föld alól a növények ki sem bujhatnának.

Szórt vetés mellett 10—12, ellenben sorvetésnél 5—7 itcze repczemag kivántatik egy hold földbe. Semmi sem ártalmasabb a repczének, mint a nagyon sürű vetés, mely a kifagyásnak egyik legközelebbi oka. A repcze legjobban kiállja a telet, ha tél előtt olyan sürüen áll, hogy egyik növény nem éri a másikat. A nagyon sűrü vetést ennélfogva, mihelyt a növények a földből kibujnak, meg kell fogasoltatni.

A sorban vetett repczét, ha 4—5 hüvelyk magasra nőtt, vagy ha a föld meggyomosodott, még hamarább is, lókapával megkapáljuk, késő őszszel pedig halmozó ekével a növények felhalmoztatnak. Igy áll aztán a repczeföld egész télen, s csak a hókérget kell, ha van, marhával össze tiportatni. A repczének lelegeltetése őszszel és télen inkább káros, mint hasznos.

Tavaszszal a soros repczét, ha már nehány hüvelyknyi magos, lókapával ismét megkapáljuk; a szórt vetést pedig, ha nagyon sűrű, megfogasoljuk.

Ha a repcze télen vagy tavaszszal szenvedett, s az első tavaszi jó idővel nem indul azonnal növésnek, ezért nem kell azt mindjárt kiszántani, mivel — habár a növény szive megrothadott is, ismét kihajt, ha koronájának szélei még zöldek. De ha april közepéig a csirázásnak semmi jelét nem mutatná, ekkor ki kell azt szántani, s helyébe — ha repcze után buzát akarunk következtetni — kukoriczát, tavaszi repczét, árpát vagy bükkönyt vethetünk.

Az őszi repczének legveszedelmesebb ellensége a földi bolha,

a fekete fényes bogár és a hernyó. Az első a vetés után a földből kibujt növényeket száraz időben támadja meg; a második a repcze virágzásakor jelenik meg; a hernyó pedig őszszel szokta a vetést meglepni s néha gyökeréig elpusztitani. Legjobban megszabadulunk ezen ártalmas vendégektől, ha repczénket mindig jó termékeny, s jól mivelt földbe vetjük, s azon igyekszünk, hogy annak gyors és erőteljes növését mennél jobban előmozdithassuk; mivel az illyeneknek nem árthatnak azok annyira, mint a gyenge és silányabb növényeknek.

A repczét aratni, vagy kaszálni kell, mihelyt beczői*) piroslók, és kórói sárgásak lesznek; a mulasztás itt nagyon káros lehet, mert egy növényünk sincsen, mely oly könnyen és sokat hullatna, mint épen a repcze. A lekaszált repczét vagy azonnal kévékbe kötjük, vagy felkötözetlenül egyenesen a rendekről kalangyákba rakjuk, s mihelyt annyira megszárad, hogy a megfüléstől többé félteni nem lehet, haza hordjuk vagy a szérüre vontatjuk kicséplés vagy nyomtatás végett, arra vigyázván, hogy a kicsépelt szemet csak vékonyan halmozzuk egymásra, mert hamar meg szokott melegedni és romolni.

Egy pozsonyi mérő tökéletesen megtisztitott repczemag 67—74 fontot nyom, s mintegy 34 font olajat és 33—35 font pogácsát ad. Egy hold föld termése hazánkban 6—30 pozsonyi mérő, s igy átlagosan 18 pozsonyi mérő szem, és 25 mázsa szalma.

A repczeszalmát és polyvát a gazdaságban igen jól fel lehet használni; mert sok polyvája más szalmaszecskával és sós vizzel vagy ezek nélkül is, jó takarmányt ad a meddő marhának; szénával, répával vagy moslékkal a fejős teheneknek, s darával, répával, burgonyával vagy moslékkal az igás ökröknek. A juhoknak répával, burgonyával és moslékkal kedves takarmányt szolgáltat. — A repczeszalmának vékonyabb ágait a juhok ősszel éjjel-és reggelenkint szivesen megeszik, vastagabb kóróját almozásra lehet használni.

II. Buza.

Mezőgazdasági tekintetben a fűféle gabona-nemüek tulajdonsága következő:

1) Gyökerük aránylag kicsiny, ezért csekély termőrétegű földeken jobban tenyésznek, mint a többi mivelt növények.

*) Igy nevezzük tudományosan gyümölcseit.

2) Kevés s inkább száraz leveleik vannak, s száraik szét nem ágaznak, miért a földet nem árnyékolják be, s nem tartják nedvesen és porhanyóan; a gyomokat nem nyomják el; a páraféle testek elrepülését a földből meg nem gátolják, és a szélnek maguk közt szabad folyást engednek, — s igy a földet nagyon kiszáritják.

3) Sok keményitő és kevés sikér van szemükben, ezért az erős állati trágyázást átalában, beteges jelenetek nélkül, nem könnyen szenvedik el.

4) Száraikban és szalmájukban sok kovaföld van, azért szalmájuk tökéletes kifejlődésére e föld-nem okvetlenül szükséges.

5) Még azon sajátsággal is birnak, hogy szalmájuk bütykőiből uj gyökereket hajtanak, mihelyt azon bütykök földdel betakartatnak.

A termesztetni szokott buzafélék meztelenek és mezesek, vagy a mint tudományosan szokták mondani: ondósak és ondótlanok.

A meztelenek közé tartozik:

1) A közönséges buza, mely ismét: kalászos, tar és tömött fejű. A kalászos buzának kalásza, s merevebb, keményebb szalmája van, korábban érik, a rozsdának kevésbé van alávetve, s nem ád oly finom lisztet, mint a tarbuza. Ezen három főbb fajok közől mindeniket lehet őszszel és tavaszszal vetni.

2) Az angol buza (duzzadt buza); ez megint egyszerü és csoportos füzérü, egyiptomi buzának is nevezik. Termesztése főkép Angol- s Francziaország déli részére, Spanyol- és Olaszország egy részére szoritkozik, holott a közönséges buzáé egész Európában el van terjedve. A közönséges buza nálunk is értékesebb termést ad, mint az angol.

3) A lengyel buza, ritkás füzére s igen hosszu polyvája által könnyen megkülönböztethető a többitől; Lengyelországban, s főként ott termesztik, hol a föld télen rendszerint mindig hóval van fedve. Nálunk télen többnyire kifagy.

4) A keménymagvu buza kalászos, s polyvája fehér, piros, kékes vagy fekete.

A mezes magvuak közé tartozik:

1) A közönséges tönköly, melynek kalászos és tar alfajai vannak. A tönköly elsősége a meztelen magvu buzák felett: lisztjének finomságában, szalmájának keményebbségében és gyorsabb kiszáradásában, aránylag nagyobb és biztosabb termésében

áll, minthogy az a közönséges buzabetegségeknek kevésbé van alávetve, s a madarak is kevesebb kárt tesznek benne. Ellenben nem szól mellette azon körülmény, hogy a belőle készült sütemények gyorsabban kiszáradnak, szalmájának takarmányértéke csekélyebb, s megőrölni bajosabb.

2) Az alakor, azzal tünteti ki magát, hogy, mint a rozs, homokos és sovány földeken is megterem. Erdélyben, Moldva- és Oláhországban zab helyett is használják.

A közönséges buza, mint őszi gabona, sik földön csak ott diszlik, hol a hó 5 hónapnál tovább nem igen marad a földön. Meleg, agyagos, egy kissé kötött és korhanyos (televényes) földet szeret, mely a nedvességet megtartja, alsó rétege azt átbocsátja, s mély szántás által jól el van készitve. Mindenesetre erőteljes földet kiván, s ha az nem eléggé televényes, meg kell trágyáznunk. De a trágyát lehető legkorábban hordjuk a földre, hogy azt az ugar vagy törésszántással föld alá hozhassuk, s igy az ez után következő szántások által a földdel tökéletesen összevegyithessük. Ha a trágyát későn hordjuk a földre, vagy épen a magszántás előtt a megkevertre, ugy a vetés egyenetlen lesz, buja foltok keletkeznek, helyenként megdűl, a szem egészségtelen, barna, foltos és tetszéstelen lesz. Azonban kevésbé agyagos és kötött földön is diszlik, ha az különben televénydus, róna, meleg fekvésü, mély miveletü és nedvességtartó.

Legkedvesebb helye a tiszta ugar legelő után, de trágyázott előnövényekre is jó termést ad, például trágyázott bükköny, kukoricza, repcze, lóhere, luczerna, sőt árpa, pohánka, kender és zab után is. Hogy ezen előnövények közől melyik a legjobb elődje, nehéz meghatározni, mert az a föld, égalj, a termő-réteg ereje, mivelt állapota, a vetésforgó, és néha az előnövény állásától is függ. Szabályul lehet azonban állitani, hogy mennél oldékonyabb és kevésbé szivós valamely föld, annál többféle előnövényeket lehet a buza elébe illeszteni.

Szivós földön, mely rendszerint sok vizet veszen fel, s azt nem könnyen bocsátja el, azután pedig száraz időben kőkeménységre szárad össze, a tiszta ugar lesz legjobb buza alá. — Jó, erőteljes földben, mely eső után ismét hamar megszikkad és szétomlik, a dohány és kender igen jó elővetemenyei a buzának. A jó és erős trágyázás, az ismételt és gondosan s jól végzett kapálás, mely a dohányra fordittatik, különösen használ az utána következő buzának is. — Az alföld rónaságain, kukoricza után a földet ugarban

hagyják, s ebbe vetik el őszszel az őszi gabnákat; más vidékeken pedig, főként trágyázott kukoricza után igen szép buzát szoktak termeszteni, holott a föld, minőségre nézve, korántsem mérkőzhetik az alföldivel. Ha az alföldön, mivel a takarmányfélék, a luczernán kivül, nem akarnak diszleni, a tavaszi gabnafélék pedig többnyire csekély termést adnak, csakugyan ugarban szeretik a buzát termeszteni: ugy sokkal jobban cselekednének alföldi gazdáink, ha birtokuknak egy negyed részét évenkint megtrágyázván, ebben kukoriczát és kölest termesztenének zöld takarmányul, ez után buzát, kukoriczát, és ismét buzát vetnének, — mely növények azon száraz égaljat legjobban kiállják, legbiztosabb terméseket adnak, s e mellett megengedik, hogy a birtoknak fele részén az ott legbiztosabb terméstadó őszi buza teremhessen. E vetésforgó a körülmények szerint még több változást szenvedhetne, mely mindig csak a gazdaság javára ütne ki, igy például:

1) kukoricza vagy köles, vagy mindkettő zöld takarmánynak trágyában;
2) őszi repcze;
3) őszi buza;
4) kukoricza magnak;
5) őszi buza. — Vagy 1) kukoricza magnak trágyában; 2) őszi buza; 3) kukoricza és köles zöld takarmánynak; 4) őszi buza. Ezen erős, de jó mivelet mellett az alföldön nagyon jövedelmező vetés-forgót, az ottani televénydus föld, illő trágyázás mellett megbirná, s módot nyujtana birtokosának, hogy a nagyobb értékü őszi gabona árának egy részével, a nála csak silányan teremni szokott zabot marháinak számára olcsóbban megszerezhesse, mint ha azt maga akarná termeszteni.

Gazdag porhanyó buzaföldben, ha egyébkint az égalj megengedi, buza előtt hasznos a bükköny és borsó, s ezek után, ily körülmények közt, a buzatermés az ugarnak semmit nem enged, — azért kár is lenne az ilyen földet haszontalanul ugarban hevertetni. — A több évig parlag, föltevén, hogy a föld jó buzatermő, s jó erőben volt lefektetve, trágya nélkül is igen jó buzatermést ad. Kötöttebb és mélyebb szelid agyagu földön, mely főként lóhere alá alkalmatos, ennek egy évi tarlója legjobb hely a buzának, föltevén, hogy a lóhere is jó erőben volt; mert a gyenge, eltaraczkosodott lóherés, nyomorult buzatermést szokott adni.

Hol a buza parlag, lóhere vagy luczerna után meg szokott dülni, vessünk előtte őszi repczét; ennek korai betakaritása, s ez után a föld czélszerü megmivelhetésére maradt hosszu idő legtöbbet teszen a buzának kitünő diszlésére, szeme nehezebb és szebb szokott lenni, s a repczetarló a megdüléstől megóvja. — Homokos agyag, de még inkább agyagos homokföldben a burgonya is, kivált a korán érő, igen jó előnövénye a buzának; kevesebb kévét ád ugyan, de nem kevesebb szemet, mint az ugarbuza, s a megdülésnek sincs alávetve. — Nem szokatlan az is, hogy néha trágyázott árpa és zab után őszi buza termesztetik, ehhez azonban kitünő buzaföld kivántatik. — Több évi parlag vagy luczerna után homokos földben is jó buzát lehet termeszteni.

Ha a föld jól van mivelve, s a buzát 1—2 évi legelő-használat után, ugarba akarjuk vetni, ekkor három, legfeljebb négy szántás elegendő alája. Májusban, legfebb juniusban a földet megtrágyázzuk, a trágyát sekélyen alászántjuk; mintegy 14 nap mulva jól megfogasoljuk, s midőn zöldülni kezd, jól mélyen megkeverjük; végre a keverést is megfogasoljuk, s annak idejében vetés alá ismét megszántjuk.

Vetés alá keskeny, és nem mélyebb barázdát kell adni a földnek, mint a keverő szántás vala, mivel a terméréteg alól ekkor először felhozott, még éretlen föld a buzának nagyon ártalmas. A magszántás szétomló, vagy könnyen szétfogasolható legyen, mert az ilyen állapot mindig jó miveletre mutat.

A buza vetés-ideje a föld és égalj minősége szerint változó. Hazánk északi vidékein, a felföldön, september utoljáig be kell azt végezni, ellenben dél felé, az alföldön, september utolsó hetétől october végeig bármikor vethetnek, s e tekintetben a tapasztalás legjobb utmutatást adhat ugyan, de azért még sem lesz felesleges egynémelyeket megemliteni.

Az olyan szántóföldnél, mely nedvességtől szenved, s attól lehet tartani, hogy az esőzések beálltával, azt többé fel sem lehet szántani, többnyire jobb, ha a vetés korán végeztetik be. A buza még akkor is jó termést adhat ugyan, ha a magot kelletinél nedvesebb földbe vetjük, de a tapasztalás mégis azt bizonyitja, hogy azon buza-vetés legjobb, mely sem felette nedves, sem felette száraz földbe tétetett.

Ha a buzanövény tél előtt 4—6 levelet hajthat, s alkalmas földbe vettetett, igy elég erős, s a leghidegebb telet és zordonabb időt is képes lesz kiállani. Elkésett a buzavetés, ha 4—6 levelet

nem hajtott, de még inkább, ha tél előtt ki sem kelt, mely esetben kielégitő termést nem is fog adni.

A vetőmag mennyisége nem csupán a föld termékenységétől, hanem annak egyéb állapotától is fü g. Mert ha például a buzaföldben sok agyag van, s felette kötött, annyira, hogy a legjobb mivelet sem képes azon a göröngyöket vetésig szétomlasztani, s a vetőmag tökéletesen jó föld alá nem kerülhet, ezen esetben több magot kell vetni, mivel annak nagy része nem fog csirázni és meggyökerezni. Igy azon föld is több magot kiván, melyet a fagy fel szokott huzni, mert ez által télen sok buzanövény kivész. Átalában tehát csak annyit lehet mondani, hogy a jól mivelt és tökéletes jó erőben levő földeken holdjára egy-két pozsonyi mérő vetőmag kivántatik.

A buza-mag csekély takarót kiván; fél vagy egy hüvelyk mélyen legkivánatosb lenne azt betakarni; mert a nagyon mélyen betakart magból mindig gyenge, beteges növények kelnek ki, miután az első gyökerek, melyek mélyen hajtottak, később egészen kivesznek, tehát a növény kénytelen a föld felülete alatt, természetével megegyező mélységre uj gyökereket verni, mi által elgyengül. — A magot lehető legegyenlőbben kézzel vagy géppel el tudjuk vetni, de azt, közönséges eljárásunk mellett, a tövis- vagy fogas-boronával czélszerű mélységre betakarni nem vagyunk képesek, s ez az oka, hogy háromszor több magot vetünk, mint kellő betakarás mellett vetnünk kellene. Ezen hiányon, ujabb időben, a sorban vető gépek és az eke-alaku magtakarók által segítenek. Különösen az angol gazdák most már mindenféle gabonájukat géppel sorba vetik, tehát a magot tetszés szerinti mélyen tehetik föld alá; a magtakaróval pedig a kézzel vagy szórógéppel elvetett magot szintén tetszés szerinti mélységre szántják alá, megforditván azzal a földet a rajta fekvő maggal együtt. Alább közöl ük olvasóinkkal egy ily szórva vető gép és magtakaró rajzát.

Vetőmagnak legjobb volna a tökéletesen megért, s szellős helyen egy évig állott buza szeme; az ilyen mag erősebb gyökereket ereszt, jobban megbokrosodik, s az üszögnek is kevésbé van alávetve.

Ha a buzának kellő mivelést adtunk, s vetés után a vizvezető barázdákat czélszerüen elkészitettük, hogy a buzaföldön a viz sehol meg ne állhasson, ugy semmi további ápolás nem szükséges a buzának. Tavaszszal, ha a föld felengedett, iszapossá lett,

s nagyon megülepedett, száraz időben pedig megrepedez, igen jó annak a fogasolás; ellenben a porhanyó földnek jobb a hengerezés, valamint az olyannak is, melyet a téli fagyok nagyon felhuztak. Alább egypár jóravaló fogas boronát is közlünk.

A buzavetésnek őszi és téli lelegeltetése — ha a növények kifejlődése nagyon buja, tanácsos is, hasznos is; de ha a buzavetésnek tél előtt csak 5—6 levele van, ekkor a legeltetés káros. Kisebb földeken a buja buzavetést sarlózás által is szokták a megdülés ellen védni.

A buza betegségei közt legveszedelmesebb az üszög. Hogy a bajt kikerülhessük, adjunk a földnek buza alá tökéletes mivelést, s mint emlitettük, jó magot; a trágyát oly korán hordjuk a földre, a mint csak lehet, hogy többszöri szántás által a földdel jól össze lehessen keverni. Üszög ellen még különféle szerekkel is szokták a buzamagot elkésziteni és beoltani. Leghathatósabb e szerek közt a csudaső, mész, és kékkő. Fél font csudaső 4—5 itcze vizben felolvasztva, s ezzel egy pozsonyi mérő buzát jól megnedvesitve, s a megnedvesitett magra annyi porrá vált oltatlan meszet hintve, hogy minden buzaszem egészen megmeszesedjék, jó földmivelés mellett legtöbb esetben megóvja a buzát az üszögtől. Szintolyan hatása van egy fertály vagy fél font kékkőnek is, ha ez ugyanannyi vizben felolvasztatik, s ezzel a mag — mint fölebb mondtuk — megnedvesittetik és mészporral behintetik.

Aratáskor azon legyünk, hogy a buzát kellőleg éretten, tökéletes szárazon takarithassuk be. A kaszálásnak nagy előnye van az aratás felett, mert kaszával sokkal többet lehet végezni, s kevesebb szem hull ki a szalmából, mint aratás által.

A buza meleg nedves időben nagyon gyorsan kicsirázik; nedves időben tehát a kévéket szorgalmatosan forgassuk meg, s e mellett mindig más helyre rakjuk, melyen azelőtt kéve nem vala.

Jó buzaföldről, és tökéletes jó mivelés után, átalában (1600 négyszög öles) holdankint 20 pozsonyi mérő tiszta buzát és 32 mázsa szalmát aratunk. Egy pozsonyi mérő tiszta buza nyom 82—90 fontot; táperőre nézve 4 font buzaszem felér 5 font rozszsal, 6 font jó buza-szalma 1 font rozszsal.

III. Rozs.

Kétféle rozst szoktak termeszteni: közönségest és bokrost. Amaz őszi és tavaszi; emez erősebb bokrosodás, hosszabb

szalma és fűzér (kalász), korábbi vetés és későbbi érés által különbözteti meg magát.

Az őszi rozs kétségkivül egyike a legjelesebb gabonaféléknek. A földben nem válogatós, megterem sovány homokban is, hol semmi tavaszi gabona nem diszlik, s még itt is biztos termést ad. A homokos szelid agyag földet, melynek alsó rétege a vizet átbocsátja, leginkább szereti.

Legkedvesebb helye a vetésforgóban a fekete ugar, előnövények nélkül; de nagyon kötött s nedves földeken, előnövény után, p. o. bükköny-borsó- vagy más takarmány-félére jobban diszlik, mint a tiszta ugarban. A bükköny- és borsónak sok gyökere van, melyel a földet porhanyóbbá és duzzadtabbá teszi, ez által annak kötöttségét, valamint rendkivüli nedvességét is elveszi, s a rozsnak alkalmasabb helyet készit.

Ugaron kivül még legelő parlagba, lóhere, luczerna, zöld vagy takarmány-bükköny, borsó, kukoricza és köles, csibehur, burgonya, dohány, repcze, pohánka, őszi árpa, buza és zab után is szokták vetni, s homokföldben rozsot évekig lehet rozs után termeszteni, föltéve, hogy azt minden évben megtrágyázhatjuk. A jó homokföldre egyébiránt, ha elegendő trágyánk van, alig lehet jobb vetésforgó, mint 1) dohány, 2) rozs. Nem igen kötött földön a repcze, rozs előtt, az ugarnak mitsem enged. Csibehur után csak akkor diszlik a rozs, ha az homokos földön lelegeltetett vagy zöld trágyának alászántatott. Rozs előtt a burgonya legrosszabb előnövény. Sovány homokban a pohánka sem ajánlatos előnövénye a rozsnak. A kétéves lóhere parlag, jól elkészitve, olyan földön, mely inkább rozs mint buza alá való, kétségkivül azon hely, melyen minden tekintetben a legszebb rozsot lehet termeszteni.

Igen jó terméseket ád a rozs trágyázás után a harmadik, negyedik, sőt ötödik évben is, s ha a föld egy-két évig parlagul hevert vagy legelőül használtatott. Megjegyzendő azonban, hogy az ily, több évig mint legelő, vagy herekaszáló feküdt föld három, sőt néha négy szántást is igényel. Noha azon közmondás: „mennél több a szántás, annál több a kereszt“ — csak olyan gazdáknál alkalmazható, kiknek földjük vad, gyomos és rosszul van mivelve, mert rendszerint nagyobb termést ád azon föld, melyet 2—3 szántással jól el lehet rozs alá készíteni. Különösen könnyű földeknek, melyek tiszták s jól mivelt állapotban vannak, főkép száraz években, milyenek hazánkban többnyire létezni szoktak, gyakran hasz-

nosabb két szántás, mint három. — Ezen esetben a földet megugaroljuk, s vetés előtt másodszor szántjuk meg. A földmivelés egyéb fogásaira nézve mind az, mit a buzánál mondtunk, a rozsnál is tekintetbe veendő.

Hideg, lusta földeken, melyekben a növények kifejlődése hosszabb időt kiván; valamint hidegebb vidékeken is, hol a tél hamarabb beáll, — a vetést korábban, néhol már augusztus utolsó hetében kell tenni. Ellenben gyorsan működő, erőteljes és meleg földben, melyben a növények gyorsan nőnek, a későbbi vetés, september utolsó és october első hetében, elsőséggel bir a korai vetés felett, mert ily földben korán vetve a növények hirtelen felnőnek, s ha az ősz még meleg is, olyan hajtásokat tesznek, melyeket tavaszszal kellene nevelniök, s az ilyen vetés aztán téle száraz fagyoktól, sőt még a hó alatt is szenved.

Semmi sem ellenkezik annyira a rozs természetével, mint ha magja a fris szántásra vettetik, és semmi sem biztositja annak jó diszlését, mint ha az, vetés előtt 3—5 héttel jól elkészitett szántásra vettetik. Ha tehát a magnak megülepedett szántást nem adhatunk, jobb inkább 14 nappal később vetni, s a föld megülepedését, megérését bevárni, mint uj szántásba 14 nappal korábban. Tehát azon legyünk, hogy a földe annak idejében elkészithessük, s igy a vetést is korán bevégezhessük, mert ez esetben az időt is jobban megválaszthatjuk, s a vetést mindig jobb időben eszközölhetjük. Nincs rosszabb, mint ha a rozs, nedves időben vettetik, csak azért, hogy a vetéssel annál hamarabb készen legyünk.

Miket a vetésre nézve a buzánál előadtunk, azok a rozsnál is figyelmet érdemelnek. S itt különösen csak annyit emlitünk még, hogy korai vetés mellett, mivel jobban megbokrosodhatik, sokkal kevesebb vetőmag kell; rendszerint $1\frac{1}{2}$—2 pos. mérőt szoktunk 1 hold földbe vetni. A bokros rozsból kevesebb mag kivántatik, mint a közönségesből.

Könnyű földön, mely nagyon meg szokott ülepedni, a mag két hüvelyknyi takarót igényel; nehezebb földön ellenben csak csekély, legfölebb egy hüvelyknyit.

Ha az egy éves rozs szeme tökéletes, és sem a csűrben vagy asztagban, sem a magtárban vagy veremben nem szenvedett, ugy az, vetésre, még akkor is jobb az ujnál, ha ezzel egyenlő minőségű. De ha nem vagyunk bizonyosak abban, hogy az egy éves

mag a tartás alatt nem szenvedett, vagy ha az uj tökéletesebb, ekkor mindig tanácsosabb uj, mint éves magot vetni.

A vetőmag változtatásával ne hirtelenkedjünk, hanem először kicsiben próbáljuk meg. A magváltoztatás leginkább hidegebb vidékről melegebbre, gyakran nagyobb termést biztosit, ha az uj mag különben tökéletes.

A rozs, vetés után, kevés ápolást igényel. A téli legeltetésre, a tavaszi fogasolás- és hengerezésre nézve, a buzánál mondottak, a rozsra is illenek.

A rozs érettségének legbiztosabb jele, ha annak szemei a kalászban annyira kifejlődtek, hogy körmünkön meghajtva, könnyen eltörnek. A rozsot egyébiránt nagy veszteség nélkül csak ugy lehet betakaritani, ha az kedvező időben learattatik, még mielőtt tökéletes érettségre jutna. A korán kaszált rozs, vagyis az olyan, mely tökéletes érettségét nem lábán érte el, sokkal könnyebben meggyőzi az esős időt, szalmája nem lesz oly sötét sárga, s kevesebbet veszit takarmány-értékéből; a szemek erősebben ülvén a kalászban, sokkal kevesebbet hullatnak, világosabb zöld és szebb szinük lesz, fehérebb lisztet adnak, s igy értékesebb terményt szolgáltatnak, melyet a piaczon is jobban megfizetnek. A tökéletes érés előtt lekaszált rozsot nehezebb ugyan jól kicsépelni vagy nyomtatni, s néha — kivált ha nem egészen száraz állapotban hordatott be — több tökéletlen szem marad a szalmában; de a veszteség ez által még sem lesz nagy, mivel az ily szemek, ha a szalma takarmányozásra fordittatik, a marha által legjobban kihasználtathatnak, holott a tulérett gabonából aratáskor a legérettebb s legtökéletesebb szemek hullanak ki és maradnak a földön minden haszon nélkül.

Az aratás idejének gondos megválasztása mellett, figyelmünket még a lekaszált rozs megszáritása veszi leginkább igénybe; mert ha közte sok fű van, vagy felette sürü, ugy megforgatása a markokban igen hasznos.

Midőn a kévék keresztekbe rakatnak, hazánkban azokkal nagyon kiméletlenül szoktak bánni, mert vagy a tarlón hurczolják, vagy fejükön viszik, s erről kiméletlenül vetik a kereszt mellé; első esetben a tarló a szemet a kalászokból kifésüli, s mind két esetben igen sok szem hull ki. Ugyan ily kezelésben részesülnek a kévék akkor is, midőn szekérre rakatnak; az igen nagy és igy nehéz kévék — nem birván azokkal az adogató — nem kalászaikkal előre, hanem megforditva adogattatnak fel a szekérre: ekkor a sze-

keret rakó ember azokat kötelüknél megfogja, s ugy huzza feljebb, hogy a kalászok az alsó kévék szalmája közé beszorulnak, mi által nagyon sok szem lezsúrolódik. A nagy kévék kötözését csak azért is egészen mellőzni kellene, mert a kisebbekkel könnyebb dolgozni, könnyebb azokat keresztekbe összehordani, szekérre és asztagba rakni; továbbá kisebb kévéket fiatalabb legények, sőt nők is elbirnak, tehát a takaritási munkákhoz ezek is használtathatnának, mit a nagy nehéz kévék mellett nem tehetünk; pedig a munkás kéz hiánya miatt szenvedjük a legnagyobb veszteséget. Egy más oka azon veszteségnek, mit gabonánkban szenvedni szoktunk, még onnan származik, hogy a kereszteket nem rakatjuk magosabbra, és ugy, hogy azokat a szél ne hányhatná el oly könnyen, s esős időben ne ázhatnék meg annyi kéve. Mérsékelt nagyságu kévékből huszonegyet kellene egy csomóba (keresztbe) összerakni, tehát ugy, hogy a csomó mindenik ágában 5 kéve legyen, a huszonegyedikkel pedig befedethessék. Ezen fedél-kévének negyed részét a csomó 4 szegletének mindenikébe ugy kellene leereszteni, hogy a viz lefolyhasson, s ugy kellene az alsó kévékhez kötni, hogy azokról a szél le ne forgathassa. Nem szenved kétséget, hogy a gabonának rosz betakaritása mellett a maghullás általi veszteség sokszor 3 pos. mérőre is felrug holdankint, s bizonyosak lehetünk benne, hogy ha a gabonából, betakaritáskor átlagosan kihullani szokott szemnek, takarékosabb kezelés által, csak felét sikerül is az elveszéstől megmentenünk, ugy föld-adónk annak árából egészen kikerülend.

Rozs-termésünk alkalmatos, jól mivelt földről, átlagosan (1600 □ öles) holdankint 20 pos. mérő szem és 30 mázsa szalma; de kevésbé alkalmatos földön felére, sőt még azon is alul leolvad. Egy pos. mérő rozs 75—82 fontot nyom; 6 font nem tulérett s jól betakaritott vagy 7 font alomnak-való rozsszalma 1 font szemes rozszsal ér fel. A rozsszalma igen becses az állattenyésztésnél, kivált pedig a trágya-készitésnél, mert a táplálóbb takarmányfélék kihasználását elősegiti, tömegük hiányát kipótolja, s mint alom, nagy tömegénél és csöves szalmájánál fogva a trágya készitésére nagyon szükséges.

IV. Őszi árpa.

Az őszi árpa nagyon bizonytalan termésű, azért termesztése hazánkban még eddig igen korlátolt, s csak kivételesen fordul elő.

Nagyon hideg vagy felette száraz égalj alatt termése nagyon

kétséges. Kövér, tőzeges földön, melyben más gabonafélék meg szoktak dülni, legnagyobb termést ád. A könnyű száraz föld nem neki való, de még inkább nem a sovány. Tehát kinek nincs jó kövér földje, és elegendő trágyája, hasztalanul fog azzal vesződni.

Minden gabnaféléink közt legkorábban érik; azért a madarak pusztításainak is leginkább ki van téve.

Legjobb előnövénye az őszi repcze, az ugar, lóhere; kövér földben buza, zab és maga után is lehet vetni. Minthogy a földet korán elhagyja, utána kétszeres és rozs következhetik. Tiszta buzát csak kövér, tőzeges földbe vethetünk őszi árpára. Repcze, őszi árpa, rozs jól illenek egymás után.

A föld őszi árpa alá épen olyan mivelést kiván, mint a többi őszi gabnaféléknél; csakhogy korábban kell vetni ezeknél, s a magot egész 1½—2 hüvelyknyi vastagon be lehet takarni; vetés után nem kell a földet nagyon porhanyóvá fogasolni, hogy kisebb göröngyök maradjanak azon, melyek a kifagyásnak nagyon alája vetett őszi árpát megoltalmazhassák.

Egy hold földre 2—2½ pos. mérő vetőmag kivántatik. Aratás után azonnal ki szokták csépelni vagy nyomtatni, s kenyérnek vagy eladásra használják. Ezen korai használhatás lehetne azok, mely az őszi árpának termesztését ott, hol a föld és égalj megengedik, ajánlatossá teszi. A termés mennyiségét, minthogy ritkán termesztik, megközelitőleg sem lehet adni. Jó, kövér alkalmas földben, s jó mivelés mellett néha igen nagy terméseket szokott hozni. Egyébiránt a tavaszi árpa sulyával és értékével fölülmulja az őszit; ezen utolsó pozs. mérőnkint 60—64 fontot nyom. Szalmájából 6—7 font felér egy font rozszsal.

Jövő alkalommal a tavasziakról fogunk szólani.

„GAZDASÁGI LAPOK“
szerkesztősége.

GAZDASÁGI ESZKÖZÖK.

Fogas boronák.

A fogas boronák czélját általában, az egyes növények mivelésénél előadottakból ismerik olvasóink; miért is az alábbi rajzokban látható kétféle boronának csupán gyakorlati alkalmazásáról teszünk nehány szót.

1.) Kettős borona.

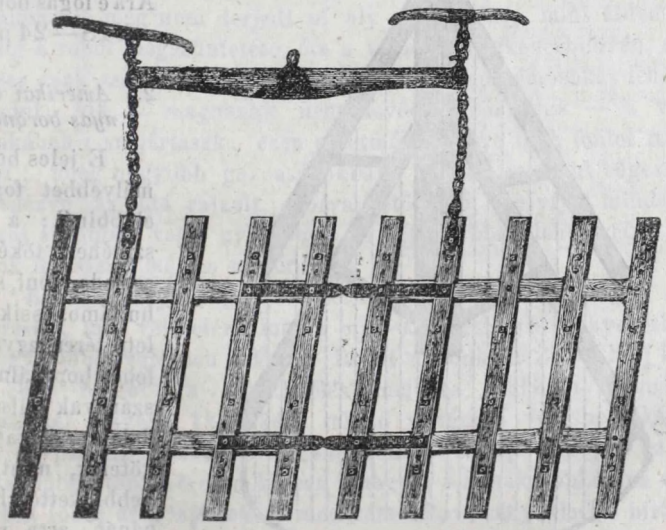

A szerint, a mint e fogas boronával nagyobb vagy kisebb hatást akarunk előidézni, igazitatnak a kisefára akasztott lánczok: hosszabbra az első, s rövidebbre a második esetben. A lánczokat

egyenetlenül is lehet ereszteni, t. i. a baloldalit hosszabbra, s a jobb oldalit rövidebbre, hogy szükség szerint a boronával finomabbat vagy durvábbat lehessen fogatni.

Minthogy az előrehajlitott fogak a szántóföldön találtató gyomot, taraczkot jobban összeszedik, mint az egyenes fogak, s ennélfogva gyakrabban megállapodni szükséges, hogy hol egyik hol a másik boronaszárnyát felemelve, az összegyült gyomot leszedhessük: időkimélés végett czélszerű a 2-ik és 7-ik bordára köteleket akasztani, miknélfogva a béres majd az egyik majd a másik szárnyat hamarjában felemeli, s a fogak közől a gyom — különösen száraz időben — magától is kihull.

Ha lóval boronálunk, hámfákat használunk; ökrökkel pedig, melyek a szokásos kettősjáromba fogatnak, a járom-rud a kisefa közepén levő kapocsba akasztatik. Ára e fogas boronának 18—24 p. ft.

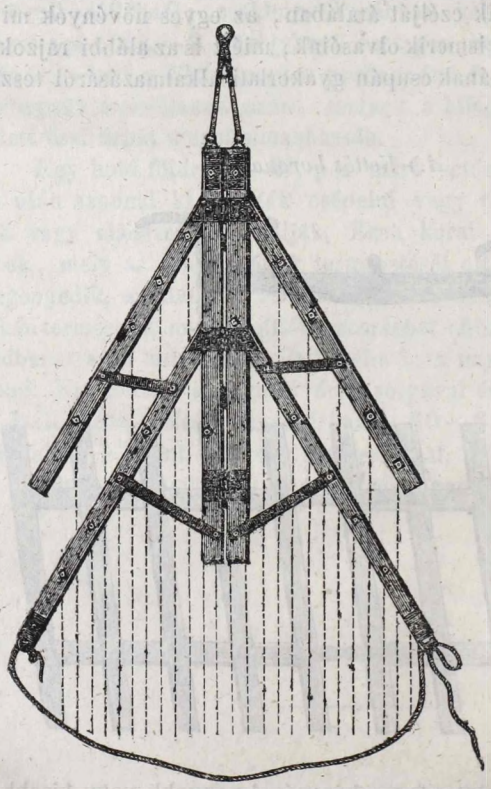

2.) *Amerikai szárnyas borona.*

E jeles borona mélyebbet fog az előbbinél; a föld színéhez tökéletesen oda lapul, s vele hullámos és sik fölületü téren egyaránt lehet boronálni. A szárnyak külső oldalaira akasztott kötelek, mint a fenebbi kettős boronánál, arra valók, hogy azoknál fogva tisztitás végett hol az egyik, hol a másik szárnyat fel lehessen emelni. Hol a taraczk

a mivelt növényen még nem vett erőt, a szárnyas borona jó szolgálatot tehet e makacs gyom kiirtására is. Ára 16—20 p. ft.

Szórva-vető gép.

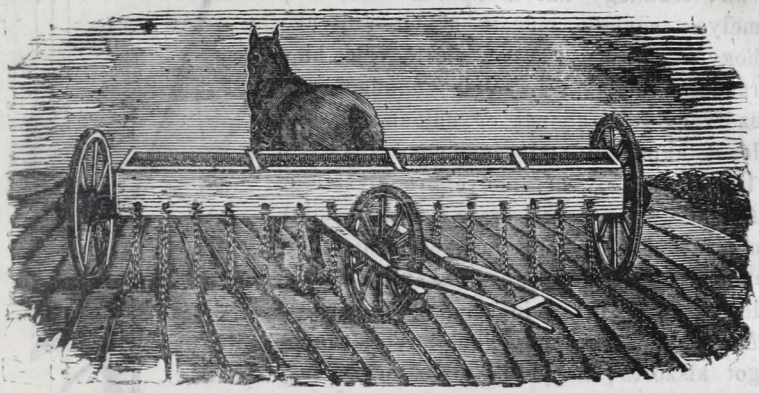

A szórva-vető gép már hazánkban is régen ismeretes, de alkalmazása még nem terjedt el oly mértékben, mint érdemlené. Pedig a robot megszüntetése óta a vetőkéz megkevesbedvén, s vetéshez csak zselléreket és szegény ember napszámosokat lehetvén fogadni, kik — magoknak nem levén gazdaságuk — a vetési munkában nem jártasak, ezen a termésre nézve igen fontos munka most, főleg nagyobb gazdaságokban, felette roszszul végeztetik, mirenézve az ide rajzolt, szórva-vető gép, melylyel mindenféle magot sürübben vagy gyérebben, s egyenlőbben lehet vetni, gazdáink figyelmét méltán megérdemli.

Kerül darabja e gépnek körülbelől 130—150 pfrtba. A fő nyereség, mit vele elérhetni: a mag-kimélésben, időnyerésben s az egyenlőbb vetésben fekszik. Bevet naponként 27—28 (1200 □ öles) holdat; a megkimélés mellette átalában őszinél és tavaszinál bizvást 1½ vékára tehető a kézzeli vetéshez képest. Már egypár száz hold bevetésénél tehát, e gép mindjárt az első esztendőben többszörösen kifizeti magát; s annak, valamint az itt érintett többi eszközöknek is megszerzését, néhány kisebb birtokos vállvetése által vagy a község közös erejéből, teljességgel nem lenne nehéz megbirni.

Mag-takaró három vassal.

Ezen eszköz kisebb mértékre vett utánzása a Csehországban szokásos ekének, az ugynevezett rohadlónak, csakhogy három apróbb vasa van, melyek egymás megett akkép állitvák, hogy a hátulsó vas az előtte való barázdáját betakarja. Vele mindennemü szórva vetett gabonát egyenlően föld alá lehet takaritani, mi végre nem szükséges 1½—2 hüvelyknél mélyebbre ereszteni. A magot nem keveri össze a földdel, mint a fogasborona, hanem megforditván a földet, a rajta levő magot alászántja. Kezelése csak olyan, mint más akármi ekéé. Azon barázdák, melyekből a vető a magot kiszórta, nagyobb biztosság okáért egyszer bevettetnek, s a szárnyas boronával az utóvetést egyszer befogasoljuk.

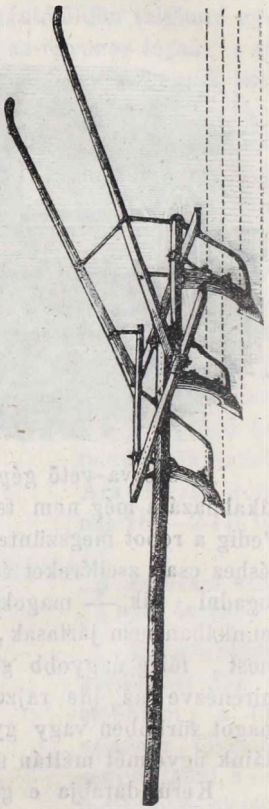

A magtakaró használata jó szántást s igen tiszta földet föltételez. Sürgős munkaidőben egyébiránt, vele egy sekély szántást is pótolhatunk, p. o. vető-szántást, s egy nap kétszer annyit végezhetünk, mint a közönséges ekével.

Az apró ekevasak a magtakarón srófra járnak, a végett, hogy ha idővel a vas elkopik, lejebb lehessen azt ereszteni. Ez által a vasak mélyebb vagy csekélyebb szántásra is igazithatók; de a gerendelyen levő négy lyuknál fogva is. Ára egy ily magtakarónak körülbelöl 15 pft.

AZ EMBER ÉLETE.

Mint az érett gyümölcs,
Az élet fájáról
Hull a fáradt ember,
Midőn órája szól.

S erény vagy bűn, öröm
Vagy bánat, miben élt,
Sírjánál irva lesz
A nép itéletén.

De mint dúlt lant után
A megtört zengemény:
Úgy vész el sok derék
Pályája közepén.

Hiába volt dicső,
Ifjú, szép és erős:
A társaságban gyöngy
A pályán elszánt hős.

Hiába volt gyönyör
Hölgynek, ki látta őt,
Magas, merész öröm
A honfiak előtt.

Míg más kincset sóvárg:
Ő boldogságban élt,

Ha fensőbb vágyakért
Adhatta mindenét.

Önzetlen áldozat
Volt tiszta élete :
Az embereknek üdv,
Magának dics köre.

S ha lelke húrjait
Az élet megüté,
Oly kedves volt a hang,
Mint a legszebb dalé.

Hiába ! mennie
Kellett idő előtt,
Kérlelhetetlenül,
A sír lehúzta őt.

De a ki ennyit élt,
Sír el nem temeti,
Sírját a hála szent
Kezekkel öleli.

Emléke oltva van
A földbe, melyen élt,
Mélyen bocsátja le
Megáldott gyökerét.

S midőn magasra nőtt,
A fának sudarán
Ragyognak tettei
Arany gyümölcs gyanánt.

S idő és a világ
Bevégzik a müvet,
Mit véghez jutni sors
S élet nem engedett.

VÖRÖSMARTY.

MEGBÁNTOTT A RÓZSÁM...

Megbántott a rózsám nagyon,
Haraguttam érte nagyon,
Haraguttam, buslakodtam,
Mint az effélékért szoktam.

Azt gondoltam, hogy sebemet
A sirásó gyógyitja meg,
Hogy akkor zárul be sebem,
Ha megnyílik a sír nekem.

S meddig tartott ez a bajom?
Mig megcsókolt az angyalom.
Mihelyt megcsókolt angyalom,
Mindjárt nem lett semmi bajom.

Édes, hegyes tőr a szava,
S édes balzsam az ajaka.
Ilyen ez a leányféle!
Mit tegyen az ember véle?

PETŐFI.

EGY TÓT LEÁNY AZ ALFÖLDÖN.

(Beszély.)

I. Fejezet.

Mely alkalommal vette észre Apostagi János, hogy tótul is ért, noha életében soha egy szót sem tudott tótul.

— Jöjjön csak, édes apám, a szegény tót igen beteg: szólt Pista, Apostagi János legidősb fia, midőn a juhszín egyik szegletéből apjához sietett, ki a másikban a lemorzsolt kukoricza csutkáktól csaknem eltakarva pihent és falatozott.

— Miféle tót? kérdezé János gazda, fiára tekintve a szalonáról, melyből egy izletes szeletet kenyerére vágott.

— Hát egyik azok közől, a kik tegnap itt kukoriczát morzsoltak, nem látta kend?

— Aha, szólt Apostagi János, a szelet kenyeret és szalonát szájába dugva, oly hangon mintha tökéletesen tudná, kikről van szó, noha őszintén megvallva máskor is legkisebb gondja is nagyobb lett volna, annál ki morzsol a juhszín másik oldalán; most pedig egészen más dolgokról kelle gondolkoznia. — Mult télen, midőn többed magával a zsidó árendás számára Nagyváradra pálinkát szálitott, szekere feldölt s öszvezúzta lábát. A hoszú betegség s a kár, mely szerződés szerint a fuvarosokat illette, vagyonának egy részét felemésztő. Négy lovából kettő, két ökre és sertései rá mentek, s negyed telkén és két sárga lován kivül csak jó felesége és gyermeke maradt meg. Nagyobb bajára még mindég sántikált, s miután saját földjét nagy ügygyel bajjal megszántotta, csak hogy valamit keressen, fiával együtt kukoricza-morzsolásra szánta magát. — Apostagi

Jánosnak, mint ezekből látni, eléggé meggyült a baja; nem ért rá, hogy másokra ügyeljen.

— A többi tót ma reggel elment, folytatá Pista, — ez is elakart menni, de nem tudott; — bizony nagyon beteg, még talán meg is hal. Az elébb, mikorszemét behunyta, épen ugy feküdt ott, mint nagybátyám, mikor őt taval kiterítve láttam. Már édes apámat akartam hívni, de kis leánya megczirogatta, s akkor felnyitotta szemét. Már most megint roszul van.

— Hát kis leánya is van, — kérdezé János gazda, fölkelve.

— Éppen olyan mint a mi Mariskánk.

— Mariskánk anyjánál van, neki semmi baja, — szólt Apostagi. — De ugy látszott mintha legfiatalabb gyermekének említése siettette volna lépteit, melyekkel fiát a beteg emberhez követte.

Szomorú egy látmány vala ez, s ámbár Apostagi nem tartozott azok közé, kik ha bajt látnak, annyira megilletődnek, hogy még magokon sem tudnak segiteni, ő is mélyen meghatva tekintett az idegenre, ki a kemény földön szunnyadva, közelitett halálához. — Szegény tót — szólt a gazda — mily távol szakadt szülőföldjétől. Hej nem tudja senki, hol fog állani fejfája, s lesz-e, ki megsiratja.

— Már kétszer igazitottam fejét, de a csutkák, a miket gubája alá tettem, mindig legurulnak, s feje egészen viszaesik. Ezt mondván, ujra igazitani akará Pista a beteg fekvő helyét.

— Hagyd el Pista, jobb neki, ha nem ébred fel. — S ezzel János gazda levette válláról, s a betegre teritette gubáját.

— Maradj te itt — talán szegénynek vízre vagy más valamire lesz szüksége, s kiáltasz nekem, ha kell; én addig morzsolni megyek.

Épen mikor menni akart Apostagi, a beteg felnyitott szemét. Talán a guba esett jól neki, mely tagjait a hideg légvonal ellen védte; vagy a részvevő hang, melylyel Apostagi szólt; de a beteg ember tekintete kimondhatlan hálával függött ismeretlen jóltevőjén s egy perczig nyugalom, csaknem megelégedés vala kifejezve sápadt arczán.

— Kell-e kendnek még valami? szólt Apostagi; talán egy kis pálinka? ha nincs is puskapor benne, néha a nélkül is jót tesz; majd a majorba szalasztom ezt a fiút.

A beteg szomoruan rázta fejét, s nehány szót mondott, melyből Apostagi csak annyit értett, hogy nem tud magyarúl.

Midőn a kis leány, ki eddig egy pár lépésnyire a betegtől a lemorzsolt csutkákkal játszott, szólni hallotta apját, eldobva játékát hozzá futott s mosolyogva fogta körül nyakát, az pedig gyenge karjával magához szoritá a gyermeket.

Egy pillanatra mindenről megfeledkezni látszott a haldokló. Halvány arczain csak szeretet, csak azon boldogság volt kifejezve, melyel az apa kisdedében egész jövőjének reményeit foghatja körül. De e rövid örömöt, mely mint fergeteg előtt az utolsó napsugár, még egy perczre derüt öntött el vonásai felett, hirtelen más érzések váltották fel. — Karja, melylyel a kebléhez simuló kisdedet átölelte, erősen reszketni kezdett; szemeiben borzadás volt kifejezve, egész valóján leirhatlan nyugtalanság, mintha lelkében most támadt volna először a borzasztó gondolat: mi lesz gyermekéből, ha ő meghal.

E nyugtalanság, mintha uj erőt adna tagjainak. Felült, s szólni kezdett, tompa ércztelen hangon, de folyvást sebesen, mintha végét érzené s félne, hogy nem mondhatja mind el, a mi szivén fekszik.

Apostagi egy szót sem tudott tótul, Pista sem; még is soha szónoklat nem hatott annyira szivekre. János gazda nem volt lágy szivü ember, de könybe lábadtak szemei, fia ingujjával törölte legyöngyöző könyeit.

A haldokló észrevette e hatást, de észrevette azt is, hogy szavait nem értik. Egy pár szót rebegett magyarul, talán azt gondolta, hogy az úr, ki apostolainak a nyelvek adományát adta, egy haldokló apától sem tagadhatja meg, hogy magyarul tudjon, mig gyermekét jó emberek gondviselésébe ajánlja; de hasztalan. — Apostagi az egész beszédből csak annyit értett meg, hogy a leányt Julisnak hivják s a szegény tót szomoruan rázva fejét, ismét anyanyelvén beszélt tovább. Szavai oly esdeklők, oly szivrehatók voltak. Szemei majd gyermekén függtek, majd egy kérdő tekintettel emelkedtek Apostagihoz; de a rendkivüli fölindulás gyorsan emészté föl vég erejét. Halvány arczain a láz sötét vörössége látszott; keble szorult, s csak akadozva folytathatta már nehéz fohászokkal félbeszakitott beszédét.

— Csak azt mondhatnám meg neki, hogy értem, — szólt nyugtalanul fejét csóválva Apostagi. Már hogy ne érteném szegény

nyomorultat, mikor magamnak is öt gyermekem van. Ne féljen kend, gondom lesz leányára, mig nálam lesz, nem lesz semmi baja. — A szóló ajkain csüggöttek a beteg szemei. Egész valója a figyelemben központosult, mintha üdvössége vagy kárhozata függene e szavaktól; de a nyugtalanság, melylyel kezeit összekulcsolva sohajtozott, miután többé nem beszélhetett, azt mutatta, hogy értelmöket nem fogta föl.

János gazda most ez egyszer elveszté egész egyensúlyát. — Uram fia, hogy e tót ember teljességgel nem akar megérteni. Hisz magamnak is öt gyermekem van, nem vagyok pogány, hogy e szegény párát elhagyjam. S ezzel Apostagi, mélyen megindulva, mert nem tudom miért, de a kis tót leánynál mindég kis Mariskája jutott eszébe, erős karjaiba fogta a bámuló gyermeket, s midőn keblébez szoritá, másik kezével könyező fiát vonta magához.

Tudta-e tisztán Apostagi önmaga, mit akart kifejezni e mo dulatával, nem tudom; de az idegen tökéletesen megérté szándékát. — Nyugtalansága megszünt, s leirhatlan nyugalom és megelégedés vala kifejezve arczain, midőn Apostagi karjaiban látta gyermekét.

— Ne félj, — szólt ez lehajolva a beteghez; még te is meggyógyulsz; és gondom lesz leányodra.

A haldokló még egyszer föltekintett gyermekéhez, és ahhoz, kiben pártfogóját látta, szemében fájdalom, de egyszersmind leirhatlan szeretet és hála is vala kifejezve, s mintha egy gyenge mosoly játszanék ajkai körül. Felsohajtott, s visszahajolva kemény nyughelyére, vonaglás nélkül végzé életét. —

— Mi csudálatos, szólt Apostagi, miután a halottnak szemeit becsukta s őt gubájával betakarta,—egy szót sem tudok tótul, és még is megértett.

Evvel felnyitá a juhszin félkapuját s a csősz után küldte Pistát, hogy a történtekről hirt vigyen; ő pedig a kis árva leánynyal kiült a kapu elé.

Minden nyugott vala köröskörül. A nap a félkapun besütve, meleg sugárait lövellé a halottra is. A zöld vetések fölött vigan énekeltek a pacsirták, s János gazdának, midőn a kék égre föltekintett, ugy tetszett, mintha még egyszer oly könnyűnek érzené magát, mióta ez új terhet magára vállalta.

II. Fejezet.

Mit mondott Apostaginé asszonyom, midőn öt gyermek helyett hatot talált házánál.

Nehány nappal utóbb, miután az urasági kukoricza a pusztán mind le volt morzsolva, János gazda fiával, s a kis tót leánynyal haza felé indult. — Igaz, hogy az utóbbinak gondnokságához másoknak talán több joga lehetett; az is áll hogy másult több teketóriával jár, midőn valaki egy árva gyermeknek gondviselését magára vállalja. Mikor a szegény tótot eltemették, az ispánné a kis leányt Apostagi mellett látván, kérdezé: hát a szegény párát kend veszi magához? s ő igennel felelt. Az ispánné erre azt mondá, isten is megáldja érte kendet; és saját gyermekének egy elviselt szoknyáját és egy piros kendőjét adta Apostaginak az árva számára. Igy történt az egész dolog. S az alföldön sok becsületes magyar ember él, kit egykor mint tót gyermeket csak épen ennyi formasággal fogadtak valamely gazda házához, s nem kevésbé nőtt s gyarapodott, noha istenen kivül, ki minden árvák fő gondviselője, senki sem gondolt vele.

Apostagi rég nem volt jobb kedvében. Örült, hogy a morzsolást elvégzé, mely foglalkozásban, mivel lába őt egyéb munkára képtelenné tevé, három hetet töltött tótok, leányok és egy sánta obsitos társaságában. Örült a 34 frt 25 krnak, melyet részint egy ócska kendőbe takarva, részint egy kis bőrzacskójában magával hozott; örült, hogy, oly hosszas idő után, megint láthatja feleségét és gyermekeit, s hogy ismét főtt ételt ehetik; örült a mezőnek, mely minél közelebb jött falujához, annál zöldebbnek látszott. Kis fia, Pista, tarisznyáját czepelte, mert a fazokat, melyben az ispánné a gyermekek számára aludt tejet adott, nem lehetett rábizni. János gazda örömében alig vevé észre, hogy dél lett, s utjának több mint felét már elhaladta.

Pista már régen nem szaladt apja előtt, s látszott hogy a fiú fáradt s Apostagi csak helyet keresett, hol a gyermekekkel kényelmesen megebédelhessen. —

— Pisti te, — szólt végre, visszafordulva fiához, talán el is fáradtál?

— El biz én, felelt amaz. —

— Hát talán jó lenne megpihenni?

— Jó biz a.

— Hát heverjünk le itt — s Apostagi megállt egy begyepesedett határhalom mellett, s miután elébb a tót leányt, kit hátán hozott, vigyázva leemelte s gubáját a földre teritette, maga is lefeküdt, végig nyujtózva azon.

— Addsz ide tarisznyámat, — szólt Pistához, ki az alatt apja mellé heveredve, ingujjával törülgette izzadó homlokát — a kis leány megéhezett, s szemedből látom, hogy te sem bánod, ha egy darab kenyér kerül fogaid közé.

Pista ez alatt rég kiüritette a tarisznyát, s felelet helyett oda nyujtva apjának a kenyeret, kést és szalonnát, oly vágyó tekintetet vetett ezen nyalánkságokra, hogy János gazda mosolygott.

— Ma aludt tejjel élsz, Pista, magam is alig lakom jól a szalonán. Kis darab maradt, s kenyerünk is elfogyott. Ha az ispánné — isten áldja meg — nem segit ki egy darabbal, nem sokat falatoznánk.

S erre a kék kendővel bekötött tejes fazokat a gyermekek elébe állitva, Apostagi egy d rab fejérebb kenyeret adott fiának, melyet az ispánnétól kapott, egy kis bicskával, és egy festett fakanállal, melyet a meghalt tót tarisznyájában talált, s mely ennél fogva kis növendékének örökségéhez tartozott. Pista a tejbe apritván a kenyeret, majd a kis leányt étette, majd maga is hozzálátott. János gazda is ugyancsak hatalmas étvágygyal falatozott.

Ebédeltek ez nap királyok is; kétségkivül fényes lakomákat tartottak sok helyen, melyekre a házi úr ritka ételeket s drága borokat vásárolt össze s a vendégek bársony székeken fogtak helyet, mig az asztal körül bérruhás cselédség szolgált: de jobb izün, s inkább megelégedve a világgal és ön magával bizonyára nem ebédelt senki a föld kerekségén, mint Apostagi János.

Nem is ok nélkül.

Ha a pusztákon mind végig megy, sem találhat vala pihenésre alkalmasabb helyet, mint a melyet elfoglalt. A magas fű a ráteritett subával puha ülésül, s a határ-domb, melynek oldalában leheveredett, hátának támaszul szolgált. Ha János gazda pamlagokon ült volna már életében, most is azon képzelheté magát. S aztán minő kilátás! Előtte virágokkal himzett szőnyegként terült el a határtalan rónaság. Itt ott hosszú sárga vonalok válták fel a vidám zöldet, mely mindent eltakart, jeléül, hogy a repcze virágzani kezd. A tiszta égen könnyü fellegekkel játszott a szellő, s a kutágas is,

mely nem messze a határdombtól állott, a tavaszt hirdeti, mert egy nagy gólya ült tetejére s gondolkozva görbité meg hosszu nyakát. Udvari zene helyett száz pacsirta énekelte még a paradicsomban tanult dalát az ebédlőknek; s inasok helyett egész sereg veréb és nehány szarka ugrált körül, alig várva a pillanatot, mikor a társaság fölkel, s az ebéd maradványain ők fognak osztozni.

— Még is jó az isten, — szólt Apostagi, félig magában, midőn az utolsó darab szalonnát bicskáján Pistának oda nyujtá, ki rég óta vágyó szemeket vetett apja zsirosabb falatjaira. Jól laktunk, s hány ember van a világon, ki nem mondhatja ezt. — E gondolatot a tót leány ébreszté benne, ki evés után Pistával ismét játszani kezdett a fűben. Apostagi olyan boldognak érzé magát e pillanatban, hogy talán senkivel sem cserélt volna e földön. Egyszer azonban jó kedvének közepette gondolkodóvá lett.

Épen a bántornyai templomon függtek szemei. Innen a határról a falut környező ákáczok is meglátszottak már; sőt oda való ember a nagy urasági csűrt is megismerhette, mely a helység egyik végén állott. Apostagi csak a templomot nézte, melynek szomszédságában volt saját laka; s ennél felesége jutott eszébe. Nem azt mondom ezzel, hogy János gazda a tengeri-morzsolás alatt is nem gondolt Zsuzsira; és pedig nem csak akkor, ha fejér ruháját nézte, vagy főtt ételre jött étvágya: egyébkor sem járt senkinek esze többet otthon, mint az övé. Most azonban az villant fel agyában, mit mond majd felesége, ha a kis leányt meglátja; s e gondolatnak épen nem volt viditó hatása.

Tudom, restelni fogja, dörmögte magában; pedig szép leány. De magunknak is elég gyerekünk van. Az eleség meg drága, s ha az embert baj éri, mint a mult télen, saját cselédjeinek sem kereshet eleget... Csak legalább megkérdezhettem volna előbb... De ha nem volt ott Zsuzsi, tehetek én róla?

E gondolatok pillanatra elűzték János gazda kedvét; de mikor ismét útnak indulva, falujához közelitett, annyi tárgy ötlött szemébe, mi által magát érdekelve érzé, hogy minden egyébről megfeledkezett. Nem volt itt egy árok, egy halom, egy ösvény vagy dülő, melyet nem ismert. Pista, ki feledve fáradságát, most megint apja előtt járt, ismerte a mezőn legelő teheneket. János gazda minden földnek megtudta nevezni gazdáját. S ott, a jobbágyok tavaszi nyomásán, — ott volt a föld, melyet maga három héttel azelőtt vetette be. Más csekélynek tartaná azt. — s valóban egy negyedtelkes

gazdának tavaszi nyomása még az alföldön sem nagy; keskeny szalag gyanánt fekszik a többi földek közt: de ezt ő szántotta, vetette el, e földből fogja tartani gyermekeit, s a fukar nem nézheti több megelégedéssel nagy arany halmait, mint ő a zöld vetést, mely mióta oda volt, csaknem egészen eltakarta a barna földet. Ismét otthonosnak, ismét boldognak érezte magát. Csak az az örökös kérdezősködés ne lenne!

Mióta a faluhoz közeledett, alig ment tíz lépesnyire, hogy valaki ne kérdezte volna: miféle gyermeket czepel hátán. S mikor félig komolyan, félig tréfából egyszer azt válaszolta: az enyémet: a szomszéd asszony csaknem ijesztő kaczagás közt mondá: azt köszönné meg a kend felesége!

Apostagi boszankodott a szomszédokra, boszankodott önmagára is, mert érezé, hogy nem egészen oly érzésekkel lép saját küszöbén át, mint a ház urához illik. De ki tehet róla, a nyugtalanság ez egyszer erőt vett rajta; s feleségét nem találván otthon, a kis tót leányt Pista gondjaira bizva, letette gubáját, s az őszi nyomás felé indult, hova az asszony, a gyermekek állitása szerint, ment.

Apostagi fáradtnak érezte magát, s miután egy ideig ballagott, s feleségét még mindég nem látta jőni: leült a szőlőkert végén, ott várva Zsuzsit, kinek utja arra vezetett, s kinek minden esetre inkább itt, mint a háznál, a gyermekek s talán a szomszédok hallottára akarta tudtul adni, hogy családuk egy kis leánynyal megszaporodott.

Lesznek, a kik János gazdát talán gyöngének, feleségét pedig sárkánynak fogják tartani. Az egészben csak annyi áll, hogy Apostagi, ki mindég békeszerető ember volt, s a mult tél óta, mikor két hónapnál tovább feküdt ágyban és felesége nélkül végkép elpusztult volna, még inkább meg volt győződve, hogy minden dolognál az asszonyt is szó illeti a háznál. A szomszédság ugyan, s néha maga János gazda is ugy gondolta, hogy a szó, melyet Apostaginé emelt, olykor talán kelleténél hangosabb volt; de ha már a szent irás szerint a nőt a szegény ember sövényének rendelte isten, ugy hogy a hol e sövény hiányzik, a jószág elpusztul: lehet-e rosz néven venni, ha e sövényben ittott egy tüske is találkozik? Ha elég asszony van a városban, ki ha rá nézünk, vagy beszélni halljuk, angyalnak látszik s pedig nem az: miért ne legyen falun ittamott egy olyan, ki nem néz ki s nem beszél angyalok módjára, de azért

mégis az? Apostagi feleségét azért egy cseppel sem szerette kevesebbé, s mikor őt közeledni látta, minden fáradság daczára, jó kedvűen sietett elébe.

— Jó estét János gazda, isten hozta kendet! mikor jött kend?.. kiáltott már távolról az asszony, mihelyt férjére ismert.

— Csak most, fiam! szólt János gazda. A morzsolás tovább tartott, mint gondoltam. — Baj semmi a háznál?

— Nincs, hála istennek. A kend lába is jobban van: tevé hozzá Zsuzsi, megelégedéssel nézve férjére, ki hatalmas léptekkel gyalogolt a gyermekeihez sietö asszony mellett.

— Kaszálásig, reménylem, egészen jól lesz. Pedig, fiam, ha te nem lettél volna...

— Hát Pista hogy viselte magát?

— Nagyon jól. Sokat morzsolt. Harmincznégy forint 25 krajczárt hozok magammal. Azzal, a mit a mult hónapban szereztünk, egy üszőt is vehetünk a jövő vásáron.

— Jó is lenne. Öt gyermeknek sok kell; ha tej nincs a háznál, nem tudom mit adjak főleg a két kicsinynek.

Ez már nagy baj volt, hogy Apostaginé ezzel állt elő. A jövő vásárkor veendő üszőnek a kis tót leány bevezetőjének kellett volna lenni, s most a tej elmossa az egész hatást. János gazda nem tagadhatá, hogy e czikk fogyasztása a kis tót leány által tetemesen fog növekedni. De mit tegyen; mindég közelebb jöttek a faluhoz, most kellett szólnia.

— Állj meg egy kissé, Zsuzsi, szólt végre Apostagi, miután magát elhatározta, vagy ülj le a szőlő mellett; fáradt vagyok, s még egy kis beszédem lenne veled.

— Ha kend fáradt, üljön le; s ha majd utánam haza jö, beszélhetünk. Sietnem kell. A gyermekek még nem ettek meleget, tűz sincs a háznál.

— Mindjárt mehetsz, de előbb valamit kell még mondanom; nem tart soká. S oly melegen, oly kérőleg nézett nejére Apostagi, hogy ha karját nem fogja, sem mehet vala tovább.

— Furcsa ember kend, szólt bámulva a nő. Már mi az, a mit később vagy menés közben nem mondhatna el?

— Hát, tudod Zsuzsi, én a tengeri-morzsolástól még valamit hoztam magammal.

— Ugyan mit?

— Mit? hát egy kis leányt, kit a pusztáról ide hátamon hoztam. El is fáradtam ám.

— Biz elég roszul tette kend. Alig birják lábai, s már mások gyermekeit czepeli. De hát kié a gyermek és mikor jönnek érte? Mióta az első szobát a szabónak bérbe adtuk, magunk is alig férünk el.

— Alig hiszem, hogy ezért egyhamar eljőjenek, szólt Apostagi, némi zavarral igazitgatván kalapját. Apja meghalt.

— De anyja csak lesz, szólt Zsuzsi nyugtalanul.

— Alkalmasint lesz, válaszolt férje; csakhogy nem tudom, hol. Egy szóval a szegény gyermek árva, egészen elhagyott, azért hoztam el, hogy a mieinkkel fölneveljük.

— Talán csak nem bolondult kend meg: voltak az első szavak, melyekkel Apostaginé terhelt szivén könyitett.

— Biz ez pedig ugy van, mondá Apostagi. S a gazda példás nyugalommal hallgatá végig mind azt, a mit neje öt gyermekökről s a drága időkről felhozott.

— Igaz, igaz, szólt felesége minden okoskodása után Apostagi; de még sem segithetünk rajta.

— Persze hogy nem segithetünk, szólt Zsuzsi hevesen. A gyermeket csak nem lökhetjük ki az utczára. De hova is gondolt kend, mikor ezt tette.

Apostagi most elmondá az egész történetet, körülbelül ugy, a mint megirtam, csakhogy a kinek ő mondta azt el, s ki elbeszélése alatt szemébe nézhetett, csakugyan átlátta, hogy nem cselekedhetett másképen.

— Igaz, hogy a gyermeket nem lehetett magára hagyni, mondá Apostaginé; de gazdagabb embernek kellett volna azt felfogadni.

— Én is azt gondoltam, szólt Apostagi nyugottan; csakhogy gazdagabb ember épen nem morzsolt tengerit a juhszinben. Hol öt gyermek jól lakik, megél a hatodik is, s utóbb két kézzel több dolgozik a háznál.

Nincs jobb néha egy kis menydörgésnél, a nap csak tisztában ragyog utána. Apostaginé, mintha egy perczig sem neheztelt volna, jó kedvüen sietett most férje mellett háza felé, hogy gyermekeinek vacsorát főzzön.

Mikor a házhoz értek, a gyermekek ott ültek a konyha előtt,

faluból jött haza felé, betért Apostagi tanyájára, s Pistát már betegen találta ott.

— Mit mond kend? szólt Apostagi. Pista nem jöhet haza? Hisz ott van lova. Vagy talán csak nem törte el lábát, mint én most tizenöt éve.

— Nem biz' a, mondá a czigánynő, de alig lézeng. Félre is beszél. Mikor meglátott, kért, menjek kendhez, s mondjam, hogy beteg; de mindjárt oly furcsákat beszélt utána, hogy nem is értettem. Hamar befűtöttem a szobát és ide siettem. Szegénynek sem ágya, sem semmije.

Apostagi nem foghatta meg, mint történhetik az, hogy az ember, ha lova van, és lábát nem törte el, nem jöhet haza a tanyáról; de annál inkább elrémült e hirre, s azonnal ment szekeret készíteni.

Mig Apostagi befogta lovait: Julis fejér ruhát, ágyneműt rakott a szekérre, s mindent, a mire csak betegnek szüksége lehetett; maga pedig kendőt kötve fejére, kis bundájában a szekér mellé állt.

— Magam hajtok ki, szólt Apostagi midőn a lovak már be voltak fogva. Mondd meg anyádnak, ha haza jő, miért mentem ki. Estig Pistával együtt haza jövök.

— A kovácsné is megmondhatja azt: felelé Julis. Ha kigyelmednek nincs ellenére, én is kimegyek; legalább egy kis levest főzhetek neki. Ugy is azt beszélte a kovácsné, hogy Pista többször mondta ki nevemet, mintha hivna.

— Ülj fel hát, monda János gazda; dél elmult, sietnünk kell. S még el sem helyezé jóformán magát Julis a szekéren fölhalmozott dunnák és vánkosok között, mikor a gazda lovai közé csapva kihajtott az udvarból.

Nyári időben, mikor a bántornyai vetések zölden állanak, s a nagy legelőn sok száz darab marha és ló jár körül, szépen fekszik Apostagi tanyája. A kis ház és ólak a virágzó ákáczok árnyéka alatt jót veszik ki magokat. Sok boldog órákat töltött itt Apostagi, mióta e tanyaföldet megvette; ugy tetszett neki, hogy az egész alföldön nincs hely, honnan távolabb és szebb kilátás nyilnék, mint akla szegletétől. Február vége felé azonban a kis ház, lombtalan fák alatt, üres gólya-fészkével tetején, lakhatósága színét is elvesztette.

— Biz' az ember meg is halhatna itt, s a nélkül hogy a falu-

— Holtodiglan, mondá Julis mélyen meghatva:

Pista nem tudta, mit beszél, de a leány érzé, hogy esküvést mondott.

— Holtomiglan, holtodiglan! ismétlé Pista halkan többször egymás után, s nyugton behunyva szemeit, ugy látszott ismét álomba merült.

Julis ott ült lábainál és sirt.

IV. Fejezet.

Miképen néha az asszony is átlátja, hogy férjének van igaza.

Mikor másnap reggel az öreg Apostagi feleségével és Galambosnéval együtt a tanyára ért, Pista még nem ébredett föl. Apostaginé elborzadva csapta össze kezét, midőn fiát ily állapotban látta.

— Istenem, ki gondolta volna ezt, szólt a szerencsétlen asszony. Holnapután lesz egy hete, hogy elindult s alig ismerhetni rá.

Apostaginénak igazsága volt. Pista igen megváltozott e rövid idő alatt, s mind a mellett a ki Julis szivébe nézhetne, meggyőződhetnék, hogy még nagyobb volt abban a változás. Szelid, szorgalmas leány volt most is mint mindég. Mióta helyét a betegnél az anya foglalta el, ő a gazdaság után látott, rendezett és tisztogatott, s nemcsak a szoba, hol Pista feküdt, hanem a konyha és az egész ház is, minden butorhiány mellett, lakhatóbbnak és kényelmesebbnek tetszett. Magaviseletében nem volt észrevehető semmi különbség, s mégis ugy érezte magát, mintha egészen ki volna cserélve.

Talán csak most szeretett Pistába? Nem mondhatnám egész bizonyossággal. Az előtt sem szólt senkivel szivesebben, senkinek sem szolgált jobb kedvvel, senki mellett sem dolgozott szaporábban. Senki sem állt közelebb szivéhez nálánál, szóval nem volt a kit inkább szeretett volna, mint Pistát; de ez érzésnek öntudata csak most ébredt föl szivében, s ez a nagy különbség . . . Rég' világos a táj, mielőtt a nap fölkel, de habár az első szürkülétől fogva minden világosság csak a naptól jő is: mi felséges pillanat az, mikor e ragyogó csillagzat végre egészen felmerül láthatárunkon, s

ményét követte, nem is várta be az őszt, mindjárt aratás után egybekelt, s emberek emlékezete óta nem láttak Bántornyán szebb lakadalmat. Nem hibázott semmi az ünnepélyen, még a mátka könyei sem. Julis ugy sirt, mint annak a rende, az esketésnél, — de örömében.

Több év mult el azóta, s elég dolog változott ismét a bántornyai határon, sőt Apostagi házában is. Az öreg János gazda utóbb csakugyan biró lett és kevesebbet járt gazdasága után, mint azelőtt. Apostaginé asszonyom nem panaszkodik többé a ház csendessége ellen, mióta udvarát unokáinak lármája tölti be. S mind ő mind férje megvénültek, de a fő dolog megmaradt. Az öregek boldogoknak érezték magokat, mint ifjabb napjaikban.

— Mégis igaza van kendnek, szólt az öreg-Apostaginé egy vasárnap este férjéhez, kivel a ház előtti padon ült. Jobb feleséget nem talál unk volna Pistának.

— Mindég jól jár, a ki olyat kap, a ki dolgozni is tud, szeretni is, mondá Apostagi. Julis mindég derék leány volt. Mintha isten áldását hozta volna magával; mióta házunkhoz jött, minden gyarapszik kezem alatt.

— S mennyit boszankodtam eleinte, mikor elhoztad, szólt Apostaginé gondolkodva. De ki is hitte volna, mikor annyi hálátlanságot tapasztal az ember a világon.

— Hadd el, Zsuzsi; az sem annyi, mint notárius uram mondja. Mindennel ugy vagyunk, mint a vetéssel. Ha vetünk, sok mag a földben rothad el, sok kifagy, meg kiszárad; a magnak egy része nem hoz kalászokat. Ha előre tudná az ember, melyik mag nem kel ki, nem lenne senki olyan bolond, hogy elvesse. De mivel ezt senki sem mondhatja meg előre: az okos ember azért csak kissé sürübben hinti vetését; mert annyi bizonyos, hogy a ki nem vetett, nem is arat. S ládd Zsuzsi, én vén gazda vagyok, tudok rosz terméseket, de alig emlékszem olyanra, hol egyremásra legalább a magot ne kaptuk volna meg. —

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF.

AZ ÁRVA LEÁNY.

I.

Csak egy lénynyel van kevesebb,
Mint tennap volt,
S nekem ugy tetszik : az egész
Világ kiholt.

Meghalt anyám, le is tevék
A sírba őt;
Lelkemből varrtam én reá
A szemfedőt.

Anyám, miért nem vitted el
Életemet,
Ha már belőle elvivéd
Az örömet.

Te nap valál, én sugarad.
Itt mért hagyál?
Hisz sugarát elviszi a
Nap, ha leszáll.

Beszélek hozzád, hallod-e
A bús panaszt?
Hiába van szám, te, anyám,
Nem hallod azt.

Itt állok, a hol rajtad a
Sír halma kél,

S messzebb vagy mégis a világ
Legvéginél.

Midőn koporsód szegezék,
Ezt rebegém:
„Ébredj föl, kedves jó anyám,
Édes szülém!“

Fölkelt-e a föltámadás
Majd tégedet,
Kit gyermeked siralma sem
Ébreszthetett.

II.

Virasztánk kinosan
Anyám, te s én;
Kis mécsünk reszketett,
Haldokló éltedet
Jelképezvén.

Magam valék anyám
Fájdalminál;
De nem soká közénk
Egy vendég érkezék . . .
Jött a halál.

Anyácskám édesem,
Jó szivedet
Keze megérinté,
S verése szünt belé
S hidegedett.

Midőn közel vala
A szörnyü vég,
Mint hervadt fára le
Az ősz erős köde:
Rád borulék.

Beléd akartam én
En éltemet
Csókolni . , . s oh szülém
Te csókolád belém
A tiedet!

III.

Virágot ültettem
Anyám sírhalmára
Harmat nem is kell, mert
Könnyem csorog rája:

Még holta után is
Kedvét keresem én,
Ezen virágokat
Csak azért ültetém.

Kedvelője volt a
Virágoknak anyám,
Szép intését mintha
Még most is hallanám:

„Szeresd a virágot
És ne féltsd szivedet,
Mert ki ezt szereti,
Rosz ember nem lehet;

A virág s az erény
Két atyafi gyermek;
Egy szivben egymással
Nem ellenkezhetnek.

Tudod, mi a virág?
A földnek jósága;
Tudod, mi a jóság?
A lélek virága.“ —

Virágot ültettem
Anyám sírhalmára.
Le az égből, anyám,
Tekintesz-e rája.

Látod-e az égből
Viruló sírodat,
S viruló sírodnál
Hervadt leányodat?

PETŐFI.

A LEVEGŐRŐL.*)

A földet, melyen lakunk, legalább 8—9 mértföldnyi magasságra levegő veszi körül. Ezen légkör a földre és a tenger vizére egyaránt nehezedik, és pedig tizenöt fontnyi erővel minden négyszög hüvelyknyi térre. Ha magas hegyre megyünk, kevesbbé tapasztalhatjuk e nyomást; ha mély aknákba szállunk alá, érezhetőleg növekszik.

A levegőt beszívjuk, s attól függ életünk, a nélkül egy perczig sem tartana. E lég örök mozgásban van a föld körül, s a szerint a mint lassabban vagy sebesebben mozog, szellőket, erős szeleket és borzasztó zivatarokat támaszt.

Annyira megszokott, nélkülözhetlen és mindennapi dolog előttünk a lég, hogy ritkán jut eszünkbe, utána járni, mi az voltaképen. Pedig szép is, hasznos is azt tudni.

A régi népek, kik a természetet még nem igen ismerték,

---

*) Johnston hires népszerü munkája nyomán: „Chemistry of common life."

annyit tudtak a levegőről, hogy igen nagy fontossággal bir, s a négy elem vagy egyszerü test közé számitották, a miből — ugy hitték — minden össze van téve. E négy elem volt szerintök : a tűz, viz, levegő és föld.

Igaz is, hogy egészen tisztának látszik előttünk a levegő, mintha csak egyszerü test volna, melybe semmi sincs elegyitve. Pedig különböző alkatrészekből van az egybetéve, s mindenik alkatrész oly bölcs és szép, mint czélszerü viszonyban áll az állatok és növények életével. Legalább négy fő alkatrész van abban elegyitve. Kettőezek közől: az éleny és légeny képezi majd egész tömegét; a másik két alkatrész, a szénsav és vizgőz, csak csekély mennyiségben jő abban elő.

Az éleny maga is oly légnem, avagy gáz*), mint a levegő; sem szaga, sem ize. Az égő test sokkal inkább világit benne, de jóval hamarabb is elég, mint a közönséges levegőben. Az állatok is szabadabban, vigabban lélekzenek az élenyben, de aztán annyira is fölizgatja őket, annyira gyorsitja vérök forgását, hogy lázas állapotba, gyuladásba esnek, s hamar végök lesz. Tiszta élenyben még oly testek is nagy fénynyel és lánggal égnek, melyek vagy igen gyöngén, vagy épen nem látszanak égni a levegőben, mint például a tapló, a tüzesitett drót. Tiszta élenyben oly hamar ellángolna életünk, mint a lobbal égő gyertya. Ellenben ha a kigyult kéménytől elzárjuk a leget, s abban az élenyt: megszünik a tűz, mihelyt a beszorult légből az égő korom fölemésztette az élenyt.

Az élenyt bizonyos összetett testekből, különböző módokon, könnyen elkülönzik és felfogják üvegben a tudósok.

Másik fő alkotó része a légnek a légeny. Ha az éleny onnan nyerte nevét, mivel a nélkül nem képzelhetjük az életet: a másik elemet megazért nevezték légenynek, mivel olyan légnem, mely sokkal nagyobb mennyiségben fordul elő a légben. Ennek sincs sem szine, sem ize, sem szaga. De e gázban már azonnal elalszik a gyertya, s nem élhetne benne sem ember, sem állat. Nem azért, mintha valami mérges vagy ártalmas gáz volna a légeny, hanem mivel, magában véve, hiányzik benne az éleny.

*) Gőznek hivjuk azon légnemü testet, mely cseppfolyóvá vagy merővé is válhatik, mint a vizgőz; gáznak azt mondjuk, a mi eddig csak légnemü állományban ismeretes. Lásd: Irinyi Vegytanát.

Az éleny egy kilenczed részszel nehezebb, a légeny pedig egy harminczhatod részszel könnyebb a közönséges légnél.

A szénsav is szinetlen test, mint az éleny és légeny, de már némi szaga, s észrevehető savanyás ize van. Ez már nem oly tiszta elem, mint a másik kettő, melyekről az előbb szólottunk. Elemeknek nevezzük azon testeket, melyeket két vagy több különnemü testre nem lehet szétbontani. A szénsav már nem tiszta szeneny, hanem élenynyel vegyülve van a levegőben. Ezen gázban is elalszik az égő test, s állatot és embert megölne belehelése. Felényivel nehezebb levén a levegőnél, egyik palaczkból ugy tölthetjük a másikba, mint a vizet vagy bort. A szénsavat a természetben gyakran különféle ásványokhoz kötve találjuk; ez fejlik ki a mészből a mészégetésnél *); ennek elszállása okozza az ásványos és savanyu vizek pezsgését. A pezsgő borban és üvegekbe zárt sörben forrás közben fejlik ki, s mihelyt a dugót kihúzzuk, erős pezsgét közt szokott elillanni.

Vizgőz alatt értjük a viznek látható vagy láthatlan elpárolgását. Ez elpárolgás minden vizből folyvást történik a szabad légkörben. Ha száraz időben vizet öntünk a földre, hamar eltünik, láthatlanul fölszáll, mint pára, s a légkör többi részei közt végtelen apró adagokban eloszlik.

A légben mindég és mindenütt föltaláljuk az emlitett négy fő alkatrészt: nélkülözhetlenül szükségesek azok az állatok és növények életére. Az éleny és légeny teszi mindazáltal oly tetemesen nagyobb részét az egész légnek, hogy közönségesen csak azt szoktuk mondani: hogy a száraz lég élenyből és légenyből áll csupán. És pedig egy rész éleny van elegyülve négy rész légenynyel: vagyis szabatosabban kifejezve, ha kivesszük a vizgőzt és szénsavat a légből, 21 részlet élenyt és 79 részlet légenyt találunk száz részlet levegőben.

Szénsav csak igen csekély mértékben van aránylag a légben, holott pedig a nélkül nem is élhetnek földünkön a növények. A tenger szine fölött rendes felületen ötezer térrészletnyi **) légben csak két térrészletnyi van e gázból, mi $\frac{1}{2500}$-ad részét teszi az egésznek. De minél magasabbra megyünk a tenger szine fölött: annál inkább növekszik az arány; ugy hogy nyolcz-tizezer lábnyira

*) Mészvegyületeiből (a krétából, fejér márványból stb) ki lehet hajtani a szénsavat, ha valamely más erősebb savat (p. o. só — vagy salétromsavat) töltünk rá.

**) Vagy teriméü.

csaknem felét teszi a lég szénsav tartalma. Különösnek tetszik e tünemény első tekintetre; mert hiszen azt mondtuk a szénsavról, hogy az nehezebb a közönséges levegőnél. Ebből azt lehetne következtetni, hogy inkább le kellene annak szállania, s annyira megsűrűdnie a föld fölött, hogy benne sem ember, sem állat nem élhetne. Azonban ha nem is vesszük figyelembe a szeleket és légfolyamokat, melyek a különböző gázokat folyvást elegyitik, zavarják a légkörben: minden légnem már a természet bizonyos törvényénél fogva egymásba foly, áthatja egymást s e szerint kisebb és nagyobb gyorsasággal elegyül egymással; és pedig épen akkor leginkább, ha legnagyobb szélcsend uralkodik, vagy, a mint mondani szoktak, egészen elült a szél. Nem lehet tehát, hogy például a vizgőz a légkör magasabb rétegeibe szálljon, s a súlyosabb légnemek fölött usszék; s a nagyobb súlyu szénsav sem sülyedhet alá a földre. Sőt inkább annyira elegyülve vannak egymással az egyes gázok és gőzök, hogy némi tekintetben csak egy testet képeznek, s a lég egész tömegében mindenütt egyiránt el vannak terjedve. A természet ezen törvénye következtében föl és alá száll a szénsav lassanként mindenütt; s a lég, melyet belehelünk egyiránt tisztán marad mindenütt a szabadban. Vannak ugyan völgyek és barlangok, mint például Jávában a halál völgye, hol mindég sürü rétegekben lebeg a föld fölött a szénsav. Ez onnan van, mivel gyorsabban fejlődik ott a földből, hogy sem felszállhatna és szétterjedhetne a légben. S ha a levegő fensőbb rétegeiben, hegyek tetején, nagyobb mennyiségben van e gáz: oka az, hogy az alsóbb rétegekben a növények levelei s a tenger és folyamok vizei sokkal gyorsabban fölveszik magokba, hogy sem e hiány pótlására felülről alászállhat.

A vizgőz mennyisége a légben a szerint változik, a milyen az éghajlat és időjárás, vagy a vidék melegségi foka. Hidegebb évszakban és égalj alatt rendesen kevesebb, mint meleg tájakon és évszakban. De ritkán tesz többet egy hatvanad résznél, ritkán kevesebbet egy kétszázad résznél a lég összes tömegéből.

Hogy szénsav van a légkörben mindjárt megláthatjuk, mihelyt meszes vizet teszünk ki a légre. Vékony fejér hártya vonja be a vizet a szénsavas mésztől. S a vizgőzről is meggyőződhetünk, ha egy meleg napon jéghideg vizet töltünk üvegpalaczkba. Azonnal megsűrűdik a vizgőz a palaczk légkörében, s harmat-csöppekben rakodik le az üveg külsején, mintha ráleheltünk volna.

Ha nézzük, minő feladatnak felelnek meg a légkör ezen egyes részei : meg kell győződnünk, hogy egyáltalában mind fontos és nélkülözhetlen részei azok a légnek; s hogy különböző adagaik épen oly arányban vannak egymással elegyülve, a mint a növényi és állati élet szükségkép megkívánja.

Igy például az éleny.

Minden lélekzet-vétellel egy adag élenyt szí a légkörből minden élő állat s fölemészti tüdejében*). Az éleny tehát az állat táplálatának egy részét teszi, melyet semmi egyéb természeti forrásból nem merithet, s mi nélkül pillanatig sem élhetne.

Említém, hogy az égést sem képzelhetjük éleny nélkül. Ez táplálja folyvást a tüzet és lángot, érintkezésbe jövén az elégetett test alkatrészeivel. Ha tehát az éleny eltünnék a légből: sem a fa, sem a szén, olaj és zsiradék, vagy egyéb égő anyag nem adna nekünk világot és meleget.

S mennyiségre nézve is helyes arányban van elegyülve az éleny a légben az élő lényekre nézve. Ha csupa légenyből állana a légkör : azonnal oda lenne az állati élet. Szükség tehát, hogy elegendő éleny legyen abban. A légeny viszont, mely nem ártalmas, mint a szénsav, kellőleg mérsékli az éleny szerfölötti hatását : a mint gyöngitjük a szeszes italokat, ha vizzel keverjük.

Nézzük a szénsavat.

Minden zöld levél a mezőn és fákon szénsavat szí nappal a légből. Oly nélkülözhetlen ez a növények életére nézve, mint az éleny az állati életre. Ha semmi szénsav nem volna a légben, megszünnék a növények tenyészete, s kopár pusztasággá lenne a föld. Nagyon lényeges része tehát ez is légkörünknek.

De a szénsav méreg az állatokra nézve. Ezért aránylag kevés a légben. Ha nagyobb mennyiségben volna, mostani testalkatuk mellett ártalmas lenne az állatoknak. Oly légkörre, mely szénsavval túl van terhelve, nevezetes például szolgálhat a Halálvölgy Jáva szigetén, melyről fenebb szólottunk. Egy hegy aljában van ez, melyről lefele menve, a völgy fölött egy pár ölnyire már erős, fojtó szag érzik, mi azonban megszünik, ha a völgy széléhez értünk. A völgy mintegy 30—35 lábnyi mély; alja egészen lapályos; sehol semmi nyoma a tenyészetnek; itt amott nagy kövek, mik közt emberek és állatok, tigrisek, szarvasok és madarak csontjai

*) Hol a vér alkatrészeivel egyesül. Erről azonban majd más alkalommal szólunk részletesebben népszerü vegytani czikkeink során.

hevernek. Semmi kipárolgás vagy fölszálló gáz nem látszik a földön, mely kemény homokos. Tizennyolcz lábnyira a föld felett még nem volt fojtó a lélekzés; de szenvedhetlen szagot érezni. Ha kutyát vagy más élő állatot bocsátnak le, nehány másod percz alatt felfordul és elvesz. Sok ily hely van még, főleg barlang e földön, hol efféle szénsav gőzölög ki, habár csak kisebb kiterjedésben, ugy hogy nehány lábnyira a föld felett többnyire nem is érezhető, s azért csak kisebb állatokra veszélyes. E barlangokhoz hasonlitanak némileg pinczéink is a borforrás idején.

Ha szénsavra az állatoknak nincs szükségök, annál inkább van, mint mondám, a növényeknek. A növények folyvást nagy mennyiségben szivják a légből a táplálatukra szükséges szénsavat. Arra valók a számtalan, sokalaku levelek, melyek mindenfelé kiterjeszkednek vékony ágaikon a légkörbe. Ezen levelek tömérdek apró nyilással vagy szájadékokkal vannak ellátva, főleg alsó lapukon, melyeket csak nagyitó üvegen láthatni; s e nyiladékokon választják külön és lélekzik be a szénsavat a légből. S épen a növény-levelek ezen folytonos működése okozza, hogy a légkör alsóbb rétegeiben csekélyebbnek tetszik a szénsav mennyisége, mint a magasabb helyeken.

Nem kevesbbé szükséges az élet fentartására földünkön a levegő vizgőz tartalma. Az élő növény összes súlyának három negyed része vizből áll, s ezen viz láthatlan kigőzölgésben szüntelen párolog a növény zöld részeiből, főleg leveleiből.

Ha a lég merőben száraz volna : a levelekből sokkal hamarabb elpárologna a viz, mint a millyen gyorsan pótolhatnák a gyökerek a földből szivott nedvvel. Hirtelen elhervadnának a levelek, s elfonnyadna és kiszáradna az egész növény.

Az élő állat teste is szintén vizből áll nagy részint. Egy 154 fontot nyomó emberben 116 font a viz, s csak 38 font a szilárd anyag. Bőre és tüdője vizet párolog ki szüntelen, s ha az őt környező lég merőben száraz volna, össze asznék bőre, s láz rongálta teste csakhamar szomjan veszne el. A lég, melyet tüdőnk kilehel, mindég nedvvel van tele. Ha a beszivott légben semmi vizpára sem volna, hamar kilehelnők az összes nedvet, a mi bennünk van, s száraz, kiaszottá lenne testünk. Az ázsiai és áfrikai puszták tikkasztó szelei épen azért hatnak oly gyilkos módon az utazóra és minden élő lényre, mert majd egészen kiszárasztják a levegőt.

Rendkivül fontos dolog tehát az állat és növény élete fentar-

tására egyiránt, hogy a légkör nedves legyen. E nedv behat a növények levelein és számtalan apró lyukacsain, megtalálja utját az ember és állatok egész testalkatába.

S még egyéb haszna is van.

Nyárban, ha lement a nap, a hűs éjszakával, lassu köd gyanánt, üditő harmat száll alá a hőség pörzselte földre és növényekre, s megáztatja fényes csöppjeivel a zöld levelet és szomjas földet. A menynek ez éji ajándéka után ki nem látta mint ujul meg a természet? Honnan van e harmat, mi okozza azt? Oly kérdés, mely megérdemli, hogy kissé közelebbről vizsgáljuk.

A föld felületén a testek mind sugárzók, vagy is meleget özönlenek ki sugárokban vagy egyenes vonalokban, — és pedig a melegebb testek a hidegebbek fölé; sőt az egész föld is szüntelen meleg-sugárokat bocsát fölfelé a tiszta légen át a hideg légürbe. Egyenlő hőmérsékletre törekszenek általában a földi testek, mig maga a föld felülete lassanként hüsebb állapotra törekszik. A kihüléstől azonban nem lehet tartani, mig a nap világit, mert a föld felülete sokkal több melegben részesül az által, mint a mennyit maga kibocsát. S ha nap lemente után felhő fátyolozza a tiszta eget: ez ismét fölfogja a kisugárzott meleg egy részét s megint visszaadja a földnek. E kölcsönös egymásra-hatás mellett nem tarthatunk szerfölött nagy melegvesztéstől. Éjjel, ha a nap letünt, leginkább kihül a föld, — és pedig tiszta éjszakákon sokkal inkább, mint ha felhős az ég. S ha fölöttünk az égnek csak egy részét boritják fellegek, mindég azon helyei a föld felületének leghidegebbek, a hol derült az ég.

A vizgőz mennyisége továbbá a légmérséklettől is függ. Forró égöv alatt, nagyobb hőfok mellett, vagy melegebb időkben, mint szoktuk mondani, sokkal nedvesebb a légkör, mint csekélyebb hőfok mellett, avagy ha hidegebb idő jár. S ha már most az aránylag melegebb, nedvesebb légfolyam alászáll, s a hideg hegygerinczczel érintkezésbe jő: azonnal kihül, s ez állapotban nem lesz képes egész vizpára-tartalmát tovább is fenn lebegtetni*). Köd vagy felhő alakban hátrahagyja tehát nedves terhe egy részét, s e köd és felhő aztán ott lebeg a hegyormon, részben le is ülepedvén. A völgy lakosa látja ezt, s időváltozást jósol. S a hegytetőn ülő köd vizrészei aztán folyam vagy forrás alakban megint alá-

*) Ha kihül a gőz vagy pára, cseppfolyóvá lesz, a mint tudjuk.

szállnak lapályos helyekre, s ujra frisülést és táplálatot hoznak a szomjazó földnek.

Ha a földfelületet hüsebbé teszi a meleg kisugárzása : a légnek is ki kell hülnie, mely azzal érintkezésbe jő; s a kihült légfolyam szintugy hátrahagyja a benne levő nedv egy részét a sikon, mint a hegyeken. Rendkivül finom, különvált részecskékben ülepszik az le, s a feljövő nap sugárainál minden levélkén, minden füszálon ott ragyognak a harmat gyöngyei.

S a teremtő e részben is bölcs arányt alkotott. Különböző anyagok különböző fokban birnak képességgel a meleget kisugárzani; honnan nem is egyiránt gyorsan hül ki minden test. Először tehát azon testek részesülnek és pedig legdúsabb mértékben a harmat csöppjeiben, melyek legelőbb hülnek ki. Hüs nyári estén már nedves a pázsit, mikor a köves út, mely a mellett elvisz, még egészen száraz. S minden zöld levél az erdőben, minden füszál a mezőn élvezte immár a menyei forrás vizet, mikor a kopár föld s a poros országutak még nem részesültek abban.

Ugyanazon vizpára, mely a légben szállong, adja mérsékelt égöv alatt az üditő esőt; onnan származnak forróbb világrészekben a nagy esőzések, melyek ott az északi telet pótolják. Csak a leesés módjára nézve különbözik egymástól a harmat és eső.

A légkör magasabb rétegeiben hideg légfolyamok özönlenek folyvást északról, s melegek dél felől. A mint két ily különböző hőmérsékletü légfolyam, mindenik bizonyos mennyiségü nedvvel terhelve, találkozik a légkörben : elegyül egymással, s ez elegyület teszi aztán a kettőnek közép hőfokát. De az ily középmérsékletü lég nem képes többé a két légfolyam által hozott vizgőzt fentartani. Felhők képződnek, s az összesürüdött nedvfölösleg csöppekben foly össze, s e csöppek hullanak aztán eső gyanánt a földre.

Ha meggondoljuk, mi csekély mennyiségü vizpára van a légben, — ugy hogy ha egyszerre mind leesnék is, öt hüvelyknyire is alig boritná el a föld felületét : valóban csodálnunk kell roppant, végtelen hatását. Évenként annyi eső esik Európa mérsékelt égalja alatt, hogy ha egyszerre ömlenék alá, 20—30 hüvelyknyire emelkednék a vizár; habár kétségkivül vannak egyes vidékek a szárazon, hol nincsen oly nagy esőzés. Ellenben mennyire megnyilnak a déli égöv alatt a meny csatornái : mutatja azon adat, miszerint a Kassaya hegyek mentén, Kalkuttától északra, Keletindiában, 610 hüvelyknyire is fölmenne az évi esőzés, miből 550

hüvelyknyi a májussal kezdődő hat hónapban esik. Egy nap alatt is fölülhág gyakran 25 és fél hüvelyknyi magasságon az esőviz. S mindezen sok viz azon légkörből hull alá, melyben alkalmasint soha sincs egyszerre több nedv, mint a mennyi harmatképen permetez évenként az egész földre.

S egy más fontos szolgálatot is tesz az eső: kimossa mintegy a leget, melyen átfoly, fölloszlatja és lemossa mindazon gázokat és gőzöket, melyek az érintett főbb alkatrészeken kivül még a légben vannak; s mik ártalmasak az emberi életre, mig hasznos tápszerül szolgálnak a növényeknek. Minél fogva kétképen használ nekünk az eső: egészségileg tudniillik és a mennyiben szükségeinket kielégiti; megtisztitja a leget, melyet beszivunk, s élelmi szereket nyujt a növényekben.

Mihelyt megáll az eső, s a tiszta égről melegen süt a nap: megint viz gőzölög ki a földből, s a szél fuvalma fölszáritja az eső és harmat csöppjeit. Vannak vidékei földünknek, hol örökké süt a nap a tenger végtelen tükre fölött, s folyvást roppant menynyiségben párolog a viz a légbe. E párákat aztán más tartományokba hajtja a szél, s ez uton, a viz helyett, mely valahol eső- vagy harmatképen leesik, mindég uj meg uj nedv gyülekezik, s száll a légfolyammal.

Mi bölcsen van elintézve, hogy a viz folyvást párolog, s emelkedik föl egy helyt roppant mennyiségben, másutt gyérebben, s aztán egyenlően eloszlik a szüntelen lebegő lég ürében, majd meg frisitő esőkben hull alá, megtisztitván a tikkasztó leget, vagy köd alakban ül meg hegyeken és völgyeken. De még bámulatosabb azon természeti törvény, miszerint a harmat, mint egy ösztönszerüleg, megtudja választani, mely tárgyakra essék. Először az élő növényeket üditi föl, s ha ezeknek eloltotta szomját, akkor pazarolja gyöngyeit terméketlen helyekre.

De legyen elég a lég főbb alkatrészeiről. Főbb alkatrészeinek mondám, mivel azokon kivül némi más anyagok is fordulnak elő a légben, rendkivül kicsiny, számokban épen ki sem fejezhető adagokban. Ez anyagok közöl némellyek a légben képződnek, mások a föld felületéről gőzölögnek föl, mások meg a tenger vizéből fejlődnek ki.

Azon anyagok közt, melyek a légben fejlenek ki, emlitendő különösen a lég- vagy salétromsav. A közéletben választóviz név alatt ismerjük e savat, s csak légenyből és élenyből áll, a lég-

kör eme két fő alkatrészeiből. Minden villám után, mely az égen czikázik, minden villanyszikra nyomán, mely fönn elgyul, apró adagokban vegyül az emlitett két elem, és salétromsavat állitnak elő. Mindenütt és majd minden időben czikáznak ily villanyszikrák a légben, főleg a déli égöv alatt, hol majd minden nap láthatólag is nyilatkoznak : minélfogva a lég állandó alkatrészének kell tartanunk a légsavat. Nem tudjuk mindeddig, van-e e savnak befolyása az állati életre ; annyi bizonyos, miszerint oly adagban fordul elő olykor a légben, mérsékelt égaljunk alatt is, hogy néha az esőviz egészen savanyú lesz attól. A növényi életre egyáltalában hasznos e sav.

A földről is szüntelen szállnak föl a légbe különféle gőzök és gázak. A növények és állati testek fölbomlása, s azon mindenféle anyag, mely a légben elég, mind különféle folyékony és gáznemü vegyületeket állit elő, mik aztán fölszállanak a légbe, s elegyülnek azzal. Némelyiket már szagáról észre lehet venni, mint például az ammoniát, másokat azonban épen nem lehet megkülönböztetni. Nyári időben a mocsárok és posványok kigőzölgése is sokféle kóranyagokkal terheli és mintegy megmérgezi a levegőt. E kóranyagok számtalan betegség szülői, azonban semmiféle tudományos eszközökkel nem lehet fölfedezni jelenlétöket a légben. Mennyi tüzokádó hegy lehel továbbá fojtó gőzöket ki ; s mennyi egyéb természetes és mesterséges utakon készülnek különféle gázak. Mindezek fölemelkednek a földről lassanként, a lég fölveszi, s most lassabban, majd gyorsabban elterjednek az egész légkörben.

A lég azon alkatrészei közt, melyek a földről szállanak föl, az ammoniát emeltük főleg ki, mint a mely annyira jótékony hatással van a növények életére és növésére. E gáz az állati és növényi részek kórhadásából fejlik ki, nedv és lég hozzájárultával. E gáz okozza az ilyen rothadásba ment testek büzét.

Végre a szelek is fölverik a háborgó tenger hullámait, miknek könnyü vizrészecskéit magával viszi a vonuló légfolyam. Igy hordják a szelek a tenger vize sós és egyéb részeit a szárazföld távol tartományaiba és magas hegyekre.

Ennyi sok idegen anyag vegyülése a légben kétségkivül ártalmassá lehetne idővel nemcsak az állatok, hanem némely növények kifejlésére is. A meny vizei azonban, mint érintém, folyvást uszkálnak föl és alá, s kimossák és megtisztitják a légkört. Az ő feladatuk az élet ama legfontosabb tényezői közt súlyegyent tartani ; s meg kell vallani, derekasan megfelelnek e föladatnak.

Bármi egyszerü testnek látszik is ezeknél fogva a lég első tekintetre, csak e nehány sor is mutatja, menyi különféle alkatrész foly abban össze. S ez alkatrészek aránya és a feladat, melynek mindenik megfelel, hirdeti a teremtő örök bölcseségét *).

CSENGERY A.

Időszerü figyelmeztetések.

September vagy őszelő, a rómaiak számitása szerint a hetedik hónap, mellyben a nyár végződvén, — midőn a nap Máté után a mértékbe, egy nedves, hideg égijegybe lép — az ősz kezdődik.

Ha sz. Mihály tájban a tölgyeken sok gubacs mutatkozik: Karácson előtt nagy mennyiségű havat várhatni. Eleink hagyománya szerint a tölgygubacsot következő észrevételekkel kisérhetni: ha abban bizonyos póknak hálója látszik: terméketlen; ha szunyog találkozik benne: közép; ha pedig férgekkel van lepve: gazdag termésü esztendőt remélhetni. Ha a gubacsok belől szárazak: kemény tél bekövetkeztét jelenti.

A hány dér Mihály előtt, ugyan annyi György után.

Meleg őszre többnyire hosszas utótél következik. September vége felé mutatkozó zivatarok, szilaj szeleket hoznak. Éjnap-egyentájban többnyire szélvészek uralkodnak.

Ha őszkor a vándormadarak korán köszöntenek be, korai hideg telet várhatni; ha pedig a költöző madarak Mihály előtt még nem huzódnak: Karácson előtt kemény hidegtől nem tarthatni.

A meleg eleinte lassan fogy; közepén a hónak sebesebben, s 25-től 30-ig kitünőleg gyorsan. September eleje közönségesen keleti; közepe délnyugoti; vége éjszaki széllel szokott lefolyni.

Ha a mult hóban a zab és hüvelyes veteményekből valami takaritatlan maradt, késedelem nélkül hordassuk haza, hogy a föld idejében megmunkáltathassék.

Hegyes vidékeken, hol az aratás, a gabona késő érése miatt rendes idején tul halogattatik, most serényen utána kell lenni, hogy a kedvező időket arra felhasználjuk, mert itt leginkább lehet alkal-

*) Johnston nyomán folytatjuk e népszerü vegytani czikkeket, s rendben szólunk a vizről, melyet iszunk, a földről, melyen lakunk, s a növényi és állati életről stb.

mazni azon gazdasági alapelvet: „egy elmulasztott nap sokszor egy elmulasztott év.“

Az utolsó herevágás legkésőbben e hónap közepére esik. A május és juniusban vetett pohánka jelen hóbon akkor vágatik, midőn magvainak legnagyobb része megérett. — A korai komló már augustusban; a késői nehány héttel később érik meg.

A földek vetés alá készittetnek. A mivelendő növényeknél kicsinyben is gyakoroljunk váltógazdaságot, vagyis változtassuk földeinken a növényeket. Továbbá magas, sovány, nedves helyeken termett gabnafajainkat: alacsonyabb, kövérebb s szárazabb földbe felcserélve vessük, mert tapasztalásból tudhatjuk, miképen a hajlam ellenkező rosszra nemcsak a magban, hanem a földben is megvan. Igaz marad az, miszerint a föld okszerü mivelése többet jövedelmez, mint a termékenység magában.

Magas helyeken a vetés Mihály körül; alacsonyabbakon később történhetik, mert a völgyületek tovább tartják meg nedvességüket.

A kézből vetés annál tökéletesb, mennél egyenlőbben szóratnak el a magvak; ezért czélszerü két járóban vetni. Különféle magvak súlyuk szerint vettessenek, ha kell többszöri szórással, mert a nehezebb szemek tovább hullanak; és sohasem kell szél ellenében, vagy könnyü gabnamagot, például zabot, erős szélben vetni.

Vetőgépek egyenlőbben szórják el a magot, s jelentékeny mennyiséget kimélvén meg abból, a megszerzési költséget hamar helyre ütik.

Vetés előtt a földek megvizsgáltatnak, ha vajjon elkészitésök helyesen történt-e a vetőmag kellő befogadására. Hol a föld füves, boronával megfogasoltatik. E mellett szemügyre kell venni, hogy vető-szántáskor barázda barázdához egyformán zárkózzék, és semmi feltünő tarajosság vagy mélyedés ne látszassék, mert a borona a vetőmagot a barázda mélyedésekbe kotorván, olly vetési sorok támadnának, mellyek a termést igen csökkentenék. E baj elmellőzése végett a vetés alászántásakor is keskeny és egyenlő barázdák vonatnak. — Vetés előtt jó a göröngyöket szétzuzni, s a szántás és boronálással netán összevont trágyát és tarlót szétegyengetni.

Az őszi gabnavetéseknél fődolog: hogy a növények már őszkor meggyökerezzenek s megborosuljanak. A vetésnek tehát, minél rövidebb az ősz, annál hamarabb kell megesni. A föld tulajdonságának is befolyása van a vetésre. Nehéz hideg talajt, valamint éjszakra dülő földeket korábban kell őszivel bevetni, mint a könnyü, meleg természetü és délre fekvő helyeket. — Az őszi gabnavetés 14 nappal Mihály előtt vagy után szokott megtörténni. Általában a korábbi vetésnek elsőbbsége van a kései felett.

Először az őszi árpa vettetik, hogy kellőleg megbokrosodhassék, különben könnyen kifagy. Ezután a rozs vetése következvén, ennek is, ha sikeres termést kivánunk nyerni, még őszön át meg kell

bokrosodnia. Megkivánja, leginkább kötött földeken, hogy száraz talajban sekélyen takartassék alá. A buza vetési ideje a helyiség, föld és égaljhoz képest különböző, és tart septembertől majdnem novemberig. Nehéz földön fogas boronával vagy könnyü ekével szántatik alá.

Mihelyt valamelly szántóföld bevetve s tisztára átboronálva van, a szükséges vizi barázdákat, lejtős oldalán a földnek, készitsük el, ugy azonban, hogy az esőviz minden rohanás nélkül könnyen lefolyhasson.

Réteken a sarjukaszálást szorgalmazzuk, mellyel azonban — mig csak a fü további növését remélhetni, s az ősz a sarju megszáradására kedvezőleg mutatkozik — nem kell sietni.

Marhatáplálásnál az elfogyott zöld takarmányfélék répa és gumós növényekkel pótoltatnak. Ködös időben legelőre a marhát csak akkor hajtsuk, midőn a köd már eloszlott.

E hónap első felében, ha a gyümölcsfa héja könnyen hámlik, lehet még alvó szemre nemesiteni. Azon szemzetek, mellyek meg nem fogamztak, késsel vigyázva kivétetnek, s az elszáradt héjszárnyak a zöldig lemetszetve, fatapaszszal bekenetnek. Továbbá minden felnőtt fának vizhajtásait (rablóágait) lemetszegetjük.

A gyümölcs eltartása most a házi asszony fő gondosságát veszi igénybe. Minthogy a gyorsan nőtt, nedves és kövér földről nyert gyümölcsök hamarabb megromlanak, legelőbb is ezek költetnek el. Az eltartandó gyümölcsök közül azok, mellyek sérültek, zúzottak, fáról lehulltak és kocsin rázattak, kiválasztandók. Ha valamelly gyümölcsöt soká akarunk eltartani, nem kell azt fáján egészen megérni hagyni, megérik az később állva is. A gyümölcs-eltartás főkellékei ezek: száraz, hűvös rakhely, takaróul szalma, szecska, polyva, széna, száraz moha vagy fürészpor; melly eljárással az egyes gyümölcsök érintkezését, s a rothadt példányokról az egészségesekre háramolható ragályt meggátolhatjuk.

A „Gazd. lapok“ szerkesztősége.

GAZDASÁGI ROVAT.

GAZDASÁGI NÖVÉNYEINK MIVELÉSE.

II.

Tavasziak

1.) *Tavaszi-buza.*

Emlitettük már az őszszel termesztetni szokott buza-fajokat, melyek mindenikéből lehet szoktatás által tavaszit csinálni, s ez az őszitől csak abban különbözik, hogy minden részeiben kisebb, tehát mintegy ¼ részszel kevesebb és bizonytalanabb termést is ad.

A tavaszi buza hazánkban ismeretes növény ugyan, de még sem termesztik oly kiterjedésben, mint megérdemlené. Legjobbnak tartják az ugy nevezett járó-buzát. E kalászos buzafajt leginkább Arad megyében termesztik, honnan a szomszéd megyékbe, sőt messzebb vidékekre is eljutott.

A tavaszi-buza termesztése hasznos: hol a tél és éghajlat zordonsága miatt, az őszi vagy teljességgel nem diszlik, vagy gyakran kifagy és kiázik, mint átalában hazánk északi és északkeleti vidékein; továbbá őszi rozs helyett hazánknak melegebb vidékein is, midőn ez télen kifagy vagy kiázik; végre tavaszi árpa helyett oly földeken, melyek ezen tavaszi gabna-félét, kötöttségök miatt, csak silányan vagy épen meg sem termik.

A tavaszi-buza tiszta, gazdag, egy kissé kötött, jó mély miveletü földet szeret leginkább; azonban minden föld alkalmatos alája, melynek alsó rétege a vizet átbocsátja, nem felette nedves, s az őszi buzát biztosan termi, csak hogy az szárazabb földet kiván, mint ez. Átalában legjobban diszlik jól trágyázott kapanövények után, minők: a burgonya, kukoricza, repcze, répa stb.

effélék; továbbá veres lóhere, luczerna és trágyázott bükköny után; őszi buza és rozs után, de itt termése bizonytalanabb.

Tavaszi buza után épen ugy lehet vetni minden tavaszi veteményeket, mint más őszi gabnaféléink után.

A fris trágyát, főként hazánk melegebb vidékein, épen ugy nem szereti, mint a többi gabna-félék, de ha mégis fris trágyás földbe kellene azt vetni, ugy a könnyebb és melegebb földek őszszel trágyáztassanak meg alája, s a trágya mindjárt akkor szántassék föld alá; kötöttebb, hidegebb földet jobb télen megtrágyázni, s a trágyát tavaszszal szántani alá. Azokra érettebb, ezekre frissebb, melegebb trágya alkalmatosabb.

Hazánkban, hol a tavasz többnyire felette rövid és a meleg napok hamar beállanak, igen hasznos tavasziak alá átalában a földet őszszel egyszer, sőt kétszer is jól megszántani, hogy abba tavaszszal, mihelyt az idő és föld engedi, minden szántás nélkül, de jó fogasolás után, azonnal vetni lehessen.

Használ az ilyen őszi szántás minden kötöttebb földnek, melyet a téli fagy megporhanyit, minő: főként az alföldi fekete agyag föld, de hasznos a szelid és más kötött agyagföldeknek is. A könnyű homokföld nem sokat nyer az őszi szántás által, a meszes földnek pedig még ártalmas is.

Ha a tavaszi buza kapa-növények után vettetik, ugy rendszerint egy őszi jó mély szántás elegendő alája, mely tavaszszal vetés előtt, jól megfogasoltatik; őszi, vagy más gabna-félék után szükséges, hogy a föld aratáskor azonnal csekélyen feltöressék, késő őszszel pedig még egyszer jól mélyen megforgattassék, tavaszszal épen ugy kezeltetvén, mint a kapa-növények után; lóhere, luczerna és hüvelyes vetemények után ugyanezen eljárás legczélszerübb, mert káros lenne a földet tavaszi szántás által kiszáritani, és igy a buzacsirázását és kifejlődését késleltetni. Ha azonban az ilyen tavaszi alá őszszel megszántatott földek a téli nedvesség által összeolvadnak, s ezen esetben a tavaszi szántást ki nem kerülhetjük, legjobban cselekszünk, ha a földet jól megfogasoljuk, maggal bevetjük, ezt illő mélységre közönséges vagy még jobban 3 vasu magtakaró ekével alászántjuk, s végre fogas vagy tövis-boronával megboronáljuk, s a könnyebb földeket meg is hengerezzük.

A meszes földeknek az őszi szántás, tavaszi magvak alá, ininkább káros mint hasznos levén, a meredekebb dombokon fekvő

szántóföldekről pedig az őszszel felszántatott termő réteget, a tavaszi hóviz könnyen lehordván : ezen okokból az ilyen földek tavaszi buza alá is csak tavaszszal szántathatnak meg és készittethetnek el, melylyel, hogy a termés bizonytalanságának eleje vétethessék, a lehetőségig sietni kell.

Tavaszi buzából rendszerint több magot kell vetni, mint az ősziből, minthogy pedig szeme kisebb mint ezé, erre nézve azon többség nem sokra teendő. Tökéletes és tiszta magból, minőnek kell lenni minden vetőmagnak, egy 1,600 □ öles hold földbe, 2—3 pozs. mérő (1 p. m. = 1 kila = 2 véka) mag kivántatik. Luczerna, veres lóhere, baltaczim, s más takarmányfű-magot, épen ugy lehet rá vetni, mint az árpára és zabra vettetni szokott.

A tavaszi buza épen ugy meg szokott üszögösödni, mint az őszi, azért igen czélszerü azt vetés előtt kékkő vagy csudasó olvadékkal jól megnedvesiteni, és ezután porrá mállott mészszel behinteni, miként már az őszi buzánál emlitettük.

A tavaszi buzának á'alában, főként pedig ha növése buja, épen ugy használ a fogasolás, mint az őszinek, sőt használ a tarlózás is, ha megdüléstől lehet tartani; a gyomlálást is épen ugy megkivánja, mint a többi gabna-félék, különösen a tavasziak.

Ha árpa, zab vagy más tavaszi magvak vegyülnek közé, s igy tisztaságát elveszíti, ezen esetben nehány hold földet őszszel kell azzal bevetni. Igy azon magvak, melyek a telet nem türik, már az első évben eltünnek ábból, s buzánk ismét tiszta leend.

A tavaszi buza nem oly biztos termésü mint az őszi, de az árpánál ezen tekintetben sem áll hátrább, mire nézve — főként jó termékeny és olyan földben, melyben az árpa nem igen szokott diszleni, s nem felette száraz éghajlat alatt, megérdemli, hogy főként trágyázott kapa-növények után, árpa helyett termesztessék, melynél értékesebb terméstszokott adni.

A termés mennyiségét átlagosan és holdankint 15 pozs. m. szemre és 24 mázsa szalmára lehet tenni; azonban nem hiányzanak esetek, melyekben 24 p. m. szem és 30 m. szalma is arattatik utána. Egy p. m. szem súlya 80—84 font. Tavaszbuzából 85 font felér 100 font rozszsal.

Szalmáját a ló, szarvasmarha és juh szivesen eszi; több tápszer van benne, mint az őszi buzáéban, és e részben az árpa szalmával, és igy 6 font egy font rozszsal ér fel.

Szeme jó piaczi czikk; a piros tavaszi buzát jó lisztjeért em-

beri eledelnek és keményitő-készités végett, ugy fizetik, mint az őszit.

2.) *Tavaszi rozs.*

A tavaszi rozs sem valamely különös faja a rozsnemnek, hanem az ősziből hosszas szoktatás által vált tavaszszal is vethetővé. Ez is, ugy. mint az őszi rozs, közönséges és bokros, s e két külön faj csak abban különbözik egymástól, hogy az utolsó jobban megbokrosodik és nagyobb termést ad, mint az első, de épen ezért később is érik. A tavaszi rozs pedig az őszitől abban tér el, hogy — különben hasonló körülmények közt — minden részeiben valamivel kisebb, később virágzik, később érik, rendszerint vékonyabb héju, és lisztesebb, mirenézve kenyérnek az őszi rozsnál nem alábbvaló, szemben rendszerint kisebb, ellenben szalmából csaknem akkora termést szokott adni, mint az őszi; azonban termése ezénél bizonytalanabb. Minden más tavaszi gabnafélék közt legtöbb szalmát ad, s e tekintetben is az őszi rozsot legjobban pótolja. —

Mérsékelt nedves meleg éghajlatot szeret. Főként jól diszlik hazánk északi és észak-keleti hegyes vidékein, hol az őszi gabna vagy felette ritkán, vagy épen nem is termesztethetik. Ily körülmények közt a mezőgazdák figyelmét különösen megérdemli. A száraz tavaszt nem igen tűri.

Termelése hazánkban felette korlátolt, holott — tekintvén tágasan kiterjedt homokos vidékeinket s azon másféle földeket, melyekben az árpa és zab nem szoktak kielégitő termést adni — megérdemelné, hogy átalánosabb és kiterjedtebb termelésben részesüljön.

Legjobban diszlik trágyázott kapa-növények után, főként pedig ott, hol a föld a tavaszi árpának nem kedvez; lóhere, luczerna, baltaczim és trágyázott repcze és bükköny után; kevésbé diszlik őszi rozs után; száraz homok földben, melyben sem árpa, sem zab nem adnak kielégitő termést; igen jó pótlója a télen kifagyott vagy kiázott őszi vetéseknek és repczének. Ha nem felette száraz, jó trágyás földbe vettetik, borsót vagy bükkönyt is kell közibe vetni, mintegy ⅓, ¼, ⅕ részben. Ha az idő e hüvelyes veteményeknek kedvez, akkor a rozs támaszul szolgál azoknak, és jó termést s különösen jó takarmány-szalmát adnak; ha pedig a szárazság miatt nem sikerülnek, a föld nem marad üresen, mert a

rozs annál jobban kifejlődik. Homokos vidéken csak igy lehet némi sikerrel borsót termeszteni.

A trágyára és trágyázásra nézve ugyanazon szabályok érvényesek, melyeket a tavaszi buzánál emlitettünk.

A tavaszi rozs kifejlődése, a tavaszi buza kivételével, hosszabb időt kiván mint a többi tavaszi gabna-fajoké, azért a legkorábbi vetést igényli. Tavaszszal oly korán kell tehát vetni, mint csak az idő és föld megengedi, márczius végeig be kellene annak végeztetni, mert a későbbi vetés rendszerint kisebb termést szokott maga után vonni. — A tavaszi fagyok és derek épen ugy nem ártanak neki, mint a járó tavaszi buzának.

A könnyebb, télen nagyon meg nem ülepedő s meg nem keményedő földek őszszel készittetnek el vetés alá, hogy a téli nedvesség azokban annál inkább megtartathassék, és a vetést tavaszszal annál korábban lehessen végezni. Ha burgonya, kukoricza, dohány, vagy más kapa-növények után vettetik, ugy — legtöbb esetben — elegendő alá egy jó mély őszi szántás; miveletlen földön, mely tavaszi szántást is igényel, a vetés többnyire elszokott késni; a gyomos és taraczkos földek a termést felette bizonytalanná teszik; a homok földek, mint a szabolcsmegyei, nyíriek, ezen rozsot is jó sikerrel megteremnék, az ilyenek egyszeri tavaszi hó-olvadás után azonnal kár nélkül szántathatnak, a vetés még sem késik el.

Egy hold földre — a föld minősége, miveleti állapota és a vetés idejéhez képest — 2—3 pozs. mérő mag kivántatik egy 1600 □ öles holdra; a magot ugy, mint az őszi rozsot — 1 legfeljebb 1½ hüvelyknyi mélyen kell föld alá takarni. Azonban a kivételek itt sem hiányoznak, mert a könnyü homok földben 2½ hüvelyknyi földtakaró sem ártalmas, de sőt inkább hasznos, mivel az ilyen földekről a szél a csekélyebb földtakaró alatt fekvő magot igen gyakran kitakarja, sőt el is szokta hordani.

A meg betakarása épen ugy történik, miként a tavaszi buzánál; de mindenesetre legczélszerübben alászántás által, vagy a több kapáu, vagy még jobban a közönséges, vagy még ennél is jobban, tökéletesebben és legolcsóbban a háromvasu magtakaró ekével. A fogasolás és hengerezés vagy töviselés végre a szokott módon alkalmazandó, s ezután a vizvezető barázdák helyes irányban és elegendő számmal, melyek vagy a közönséges vagy a halmozó ekével huzatnak, rekesztik be a vetési munkákat.

A tavaszi rozs a vetés idejétől aratásig, csupán gyomlálást igényel, melyet épen ugy nem kell elmulasztani, ha szükséges, mint más tavaszi növényeknél.

Aratása semmi különös eljárást vagy a többi gabna-féléktől eltávozó fogásokat nem kiván. De eléggé nem ajánlható, hogy zsengésében arattassék vagy kaszáltassék, t. i. mihely a szemből a tej kiszáradt, de azt körmünkkel még ketté vághatjuk. Ezen időpontnak bekövetkezését legjobban megmutatja a gabnafej alatt lévő vékony szalmának sárga szine: mert mihelyt a szalmának ezen része megsárgul, a nedvforgás a gyökök és szemek közt azonnal megszünik, habár a szalmának alsóbb része még zöld volna is.

A gabna-féléket jobb kaszálni, mint aratni, mert a jó kaszás után kevesebb szem hull ki, mint az arató után. — A késői aratás által hazánkban temérdek gabnaszem hull el s megyen veszendőbe, s azt lehet számitani legalább is annyira, mint mennyi a föld jó bevetésére fel szokott használtatni.

A rozs legbecsesebb, ha szeme zöld szinű, mely csak korai aratás által tartathatik meg. A barna szemü rozs tulérett, s sem annyi, sem oly jó kenyeret nem ad, mint a zöld.

Ugyanezek érvényesek a tavaszi buza aratásának idejére és kezelésére nézve is.

Figyelmet érdemel még a learatott gabnának megszáritása: mert a renden vagy a földön szétszórva fekvő kévékben, tehát a nap sugarai által száritott szemek elvesztik kellemes szinöket. Mire nézve, mihelyt a learatott gabna annyira szikkadt, hogy a keresztben vagy kalangyákban megromlástól félteni nem lehet, azonnal össze kell azt rakni, s a tökéletes megszáradást, melyet a szalmán levő bötykök tökéletes szárazsága határoz meg, azokban bevárni, mielőtt haza hordatnának.

A tavaszi rozs termése nem oly biztos, mint az őszié, mivel a rosz időjárás iránt érzékenyebb. Ugyanazon betegségnek van alá vetve, t. i. a mézharmatnak és rozsanyának vagy anyarozsnak, de még sem oly nagy mértékben, mint az őszi.

Termése, a föld minősége, miveleti állapota, a vetés ideje és az éghajlat szerint 10—24 pozs. mérő közt változik holdankint, a szalmáé 16—30 mázsáig. Sulya pozs. mérönkint rendszerint akkora, mint az őszi rózsé: 76—82 font; értéke sem áll alább ezénél: mert azzal az őszi rozsot minden tekintetben tökéletesen lehet pótolni. Szalmájának valamivel kisebb értéke van, mint a

többi tavaszi gabna-félékének, de nagyobb mint az őszi rozsénak, ezért, de még azért is, mert többnyire füvesebb, 6 font belőle egy font rozszsal ér fel.

3) Tavaszi árpa.

A termesztetni szokott árpa-félék két fő családra oszlanak. t. i. a két és hat sorosokéra.

A két soruak vagy csupaszok, vagy fedett szemüek. Az elsőkhöz tartozik a csupasz két soru. az utolsókhoz a közönséges két soru és a páva vagy rizs árpa, mely a közönségestől szétálló hosszu kalászaival különbözik.

Ezen három fajnak alfajai, fehér, pirosas, barna, szürke, kékes és feketés szinök, és fejeik hosszuságával különböznek egymástól.

A páva árpa őszszel és tavaszszal is vethető, vastag kemény szalmája van, miért ritkábban dül meg, mint a többi árpa-fajok.

A 6-soru árpa 4- és 6-soru alfajokra oszlik. A 4-soruakhoz tartozik a csupasz hámló árpa, és a közönséges fedett szemű.

A csupasz hámló árpa alfaja a hymalája vagy naptó árpa, mely korábbi érésével és egy kissé kékes szemével jellemzi magát. — Ezen alfajt őszi rozs és őszi árpa után, mint második növényt lehet ott termeszteni, hol az ősz hosszu, mint átalában az Alföldön. —

A 6- soru árpákhoz tartozik a közönséges őszi árpa, mely hosszu és rövid fejüre oszlik.

Az árpa sajátságai a többi gabnafélék irányában következők:

1.) Gyors növés, melyhez 10—12 hét kivántatik. E sajátsága okozza, hogy azt hazánk legészakibb vidékein is mindenütt jó sikerrel termesztik, hol a föld minősége azt nem gátolja.

2.) Az árpában aránylag legtöbb keményitő liszt van, ezért a serfőzésnél minden gabnafajt fölülmul.

3.) Mézga és fehérnye kevesebb van benne, mint a rozsban, miért nem is oly jó kenyérnek való; ugyanezen okból az erős fris állati trágyát is kevésbé szenvedi.

4.) Hazánk mérsékeltebb és hüvösebb éghajlatu részében biztosabb termést ad, mint a buza és rozs, s szalmájának a gabnafajok közt legnagyobb takarmány-értéke van.

Hogy a fönebb megnevezett fajok közől melyik érdemli meg

leginkább a termesztést, ezt a körülmények határozzák meg. A közönséges két sorunak szebb és több lisztje van, ellenben a 4- és 6-soru soványabb földdel is beelégszik, később vettethetik, a szárazságot jobban tűri, termése biztosabb, és csaknem oly bőven terem, mint amaz. Ezek lehetnek az okok, melyek ezen árpafaj termesztését az Alföldön javalják, s melyért ezt ott leginkább is termesztik.

A tavaszi árpa hazánkban mindenütt, még a legészakibb hegyes vidéken is haszonnal termesztethetik; termése azonban valamivel bizonytalanabb déli vidékeinken, de leginkább azért, mert nem részesittetik mindenütt termesztési sajátságával megegyező földben, a föld nem készittetik el alá őszszel tökélletesen, és igy vetése többnyire el szokott késni. Csirázása és kikelésekor nagy hideget képes kiállani, mire nézve február hóban is lehet vetni, ha az idő és föld megengedi, s az ilyen korai vetés után néha bekövetkező fagyoktól nincs okuk félni a gazdáknak.

A földre sokkal kényesebb, mint az éghajlat iránt. E tekintetben kényesebb mint a buza és rozs. Szivós agyag földből gyenge levelei nem képesek kibúvni, a száraz laza földet nem szereti, sovány földben nem ád kielégitő termést, a savanyu földet nem tűri, miért viz-állásos és néha vizöntött, vagy tőzeges és hanga-földben igen roszszúl érzi magát. A homok földben még akkor sem l terem, ha annak alsó rétege tőzeges.

Tökéletes diszléséhez, meleg, mély termőrétegü, termékeny föld kivántatik, melyből azonban az agyag ne hiányozzék, az alsó rétege a vizet áthocsássa. — Gyomtól tiszta földet kiván; a hideg nedves földet nem szenvedi.

A tökélletes jó árpaföld minden más gabna-féléket biztosan megterem, mire nézve a „kitünő vagy első osztályu árpa-föld“ a szántóföldnek igen sokat jelentő nevezete.

Legjobb helye van a vetésforgásban trágyázott kapanövények után, továbbá trágyázott hüvelyes vetemények és trágyázott őszi gabna, végre tavaszi gabna-félék, sőt ön maga után is. — A tavaszi árpa nemcsak jó, hanem még jól trágyázott földet is kiván, a trágya legyen a földben már elrothadva, mert a fris rothadatlan trágyát nem igen tűri. Nem felette meleg éghajlat alatt jól diszlik a fris trágyás földben is, csak hogy a trágya őszszel szántassék alá, s jól kevertessék össze a földdel, mert igy a tél a trágya melegét elveszi, s felolvadhatóbbá teszi.

A tavaszi árpa mélyen megmivelt, felporhanyitott és jól megérett földet kiván. Ha őszi gabna után vettetik, ugy két jó őszi szántást igényel. Ha a föld nem taraczkos, nem nedves s nem felette kötött, miveletlen vagy szivós, ugy nem árt, ha őszszel a második szántáskor mély szántást kap. Ha tavaszszal a vetés-szántáson kivül még egyre van szükség, hogy a föld árpa alá illően el legyen készitve, ugy előre le kell mondanunk a tökéletes termésről.

Ha a tavaszi árpa kapa-növények után vettetik, akkor egy őszi jó mély, és a tavaszi magszántás többnyire kielégitőleg elkészitik a földet alája.

A vetést bármily korán lehet végezni, ha az idő és föld megengedi, azonban legjobb ideje mégis május és aprilis havak; melegebb vidéken a vetést legfölebb aprilis közepeig be kellene végezni, északibb vidékeinken május közepéig is el szokott húzódni. — Vetéskor legyen a föld száraz, mert ritkán diszlik, ha nedves időben és nedves földben történik.

A tavaszi árpából 2—3 pozs. m. mag kivántatik egy holdba. Midőn lóhere vagy luczerna-magot vetünk közé, 2 pozs. mérőnél több mag nem lenne czélirányos, mivel az ilyen jó földben a sürűn vetett árpa könnyen megdölhetne, s igy a közte levő takarmányt is veszélyeztetné. Egyébiránt a mag tökéletes és egészen tiszta legyen.

Nem szereti a mély föld-takarót: legjobb neki a ½ legfelebb 1¼ hüv. mélység. Ha igen mélyen takartatik be, sárgán kel ki, betegeskedik, gyakran kevésbé bokrosodik meg, s gyenge marad.

A tavaszi árpa is betegségek alá van vetve, melyek közől az üszög és mézharmat vagy rozsda érdemelnek emlitést; az üszög ellen ugyanazon oltószerek által lehet megóvni, melyeket a tavaszi buzánál előadtunk; mézharmatot ugy lehet legjobban kikerülni, ha az árpát természetével megegyező meleg, nem lapályos, nem tőzeges földbe s e mellett korán vetjük. Emlitett minőségü földekben e betegség leggyakrabban szokott megjelenni.

A tavaszi árpának ellenségei a különféle gyomok, melyek a föld és vidék sajátságai szerint változnak. Könnyebb melegebb földekben a vadrepcze és mustár, borsika, taraczk; agyagosabban az aszat, s több effélék. A borsikától és aszattól gyomlálás, a többitől folytonos jó müvelés által szabadulhatunk meg.

Gyomláláson kivül a tavaszi árpa a vetés idejétől aratásig

egyéb ápolást nem kiván, mert a 2—4 levélben lévő növények megfogasolását nem szokta mindíg siker koronázni.

Az árpát sárga érésében kell kaszálni vagy aratni; árpánál, mely néha 2—3 nap alatt tulérik, mindig a kaszát kellene alkalmazni. Tulérett, mihelyt sárgás szine fejérre változik, s fejei föld felé lekonyulnak; ilyenkor már felette sok szem hull el, s kellemes színét is elveszíti. Kaszálni kell tehát, mihelyt fejének szine sárgás lesz, a szemből a tej elenyészett, s azt körmünkkel kettévághatjuk a nélkül, hogy összelapulna. Ha a tulérést néha ki nem kerülhetjük, ekkor kaszáljuk azt reggelenkint korán, és kezeljük gondosan.

A lekaszált árpát többnyire kévékbe szokás kötöztetni, s ezeket keresztekbe összerakatni; azonban vannak vidékek, hol azt egyszerüen, mint a szénát, boglyába rakják, s végre haza hordják. Ezen utolsó eljárás mellett több szemet veszt a gazda, mint az első mellett, azonban sokkal olcsóbb mint amaz, de szekérre és csűrbe vagy asztagba rakása több bajjal jár, mint a kévéké. Okos és számitni tudó gazda azon eljárást fogja választani, mely körülményeivel legjobban megegyezik.

A kévékbe kötözésnél főként arra kell vigyázni, hogy az addig ne történjék, mig a szalma és szem meg nem száradtak, mert az árpa, az asztagba, vagy csűrben minden más gabna-félék közt leghamarébb megmelegszik. Ha a szalma bötykei nem tökéletes szárazak, azon kevés nedvesség, mely azokban van, elegendő arra, hogy az asztagban vagy csűrben megmelegedjék s megveresedjék, mikor aztán kellemes színét is elveszti.

Ha lóhere volt közé vetve, ugy nehány nappal még hamarább kell kaszálni, mivel ekkor tökéletes kiszáradásaig még több időt kiván.

A termés mennyisége, a föld minőségétől, és miveleti állapotától, az éghajlattól, a vetés idejétől s a gazda értelmességétől, szorgalmától függ, s 8—30 pozs. m. közt változik; mire nézve átlagos termését 18 pozs. m. szemre, és 21 mázsa szalmára lehet tenni holdankint.

Egy pozs. m. két soru árpa átlagosan 70 fontot nyom, 110 f. árpa szem felér 100 f. rozszsal, 6 f. szalma 1 f. rozszsal. — 1 pozs. m. rozs nyom 80 fontot, 1 p m. árpa 70 f., tehát $1^{18}/_{72}$ pozs. m. árpa felér 1 pozs. m. rozszsal.

Az árpát kenyérnek, darának levesbe és ételekbe, ser és pá-

linkafőzésre használják az emberek; az állatoknak szemben, darálva és lisztalakban adatik.

Igen kivánatos lenne, hogy a hazánkban létező jobb szerkezetü malmok, minők a pesti henger-, debreczeni gőz-, s több hasonló malmok, hazánk igen jeles minőségü árpájából az annyira kapós és jó ulmi darát készitenék, s igy maguknak hasznot; nekünk pedig olcsóbb eledelt biztositanának.

4.) Zab.

A zabnak, mint a többi gabnaféléknek is, több fajai vannak, melyek közől azonban legkiterjedtebb termésben részesül:

a) A közönséges bugás, mely minden földben, kivevén a felette száraz futóhomokot, megterem, átlagosan legtöbb szemet és elegendő szalmát ad;

b) A zászlós zab, szeme kisebb, mint az elsőé, és könnyebb, szalmája ellenben hosszabb. Ugyde sem szemben, sem szalmában nem ad akkora termést, mint amaz.

c) A korán érő zab. Ez azon jó sajátsággal bir, hogy korábban érik, fagytól nem igen szenved, és igen jó minőségü szemet ad, azonban éréskor könnyen kihull. Ezekre nézve hazánk északi vidékein a hegyek közt, hol a zab-aratást gyakran a tél meglepi, termelése leghasznosabb, de hogy sok szem el ne hulljon, ugy, mint a többi zab-fajokat, tökéletes érés előtt kell kaszálni.

d) A duzzadt zab. Szeme rövid, vastag, fehér, igen nehéz, néha 1 pozs. m. 60—65 font; szalmája rövidebb, mint a közönséges és zászlós zabé, éréskor könnyen kihull, azért mindig tökéletes érés előtt kell kaszálni, hogy szeme zöldes fehér, vagy szürke maradjon. — Igy kezelve, egyik a legjobb zabfélék közől. Termelése hazánkban is terjed. Trencsén megyének legfelsőbb vidékén a Vág és Kisutza folyók mellett „richlich," ellenben vasmegyében stájer-zab név alatt ismeretes.

Az égaljra nézve a zab kevésbé válogatós. Megterem hazánk legmagasb és leghidegebb vidékein, hol az árpával együtt csupán a zab az egyedüli gabnaféle; eltüri melegebb vidékeinket is, melyekben azonban, többnyire csak lapályos, nedves, tőzeges földeken ád néha, midőn az időjárás kedvez, igen nagy, átlagosan pedig középszerü terméseket.

Balfogást követnek el mindazok, kik a zabot, alája minden földet és minden hiányos miveletet alkalmatosnak tartván, felette

sovány s rosszul mivelt és olyan földbe vetik, melybe semmi más gabna nem vettethetik haszonnal : mert a zab is szintazonkép, mint a többi gabna-félék, csak ugy ad kielégitő termést és hasznot, ha termékeny és jól mivelt földbe, és a vetésforgóban illő helyre vettetik.

Uj törésekben, lóhere, több évi luczerna után, átalában olyan földekben diszlik legjobban, melyekben régi korhany (televény) és sok agyag van; a savanyu, korhanydus föld, melyben más növények nem tenyésznek, alkalmatos zab alá, mindazonáltal azokat az álló viztől oltalmazni kell.

Jól diszlik oly földben is, mely nehány évig mint legelő feküdt; trágyázott kapa-növények, hüvelyes vetemények és őszi gabnák után; tavaszi gabna-félékre következtetni azért nem tanácsos, mert igy a földet nagyon elgyomositja.

A fris rothadatlan trágyát, mely tavaszszal a vető-szántással takartatik föld alá, nem szereti; ilyenkor ha száraz meleg nyár következik, termése kevesebb szokott lenni, mint ha trágyázatlan földbe vettetett volna.

Minden más gabna-félék közt leginkább szereti a mélyen szántott földet; ellenben — ha a föld különben tiszta és időről időre jó miveletben részesült — beelégszik egy jó őszi-szántással is. De ha a föld miveletlen, és tavaszszal két szántást igényel, ekkor már termése bizonytalan, mert a vetés elkésik, a gyomfélék erőt vesznek rajta, és a föld a sok tavaszi szántás által felette kiszárad. Az ilyen földet legjobb aratás után azonnal csekélyen feltörni, késő őszszel, jó fogasolás után, jól mélyen megforgatni, s télen igy feküdni hagyni.

Ha kapa-növények után vetjük, legtöbb esetben egy jó mély őszi-szántással beelégszik. Termését legjobban biztositjuk, ha a földet alája őszszel tökéletesen elkészitjük, kora tavaszszal megfogasoljuk, vagy még jobban alászántjuk, ugy, miként a tavaszi buzánál és rozsnál előadtuk.

A zab lassabban fejlik ki, mint az árpa, s ezért ha termését biztositani akarjuk, kora tavaszszal kell vetni, mihelyt az idő és föld megengedik. Ha azonban az idő és a föld a korai vetést meg nem engednék, ezen esetben sokkal jobb azzal várakozni, mintsem tökéletlenül végezni. Nedvesebb vetést szenved el ugyan, mint a többi gabna-félék, de ha a föld ragadós és nem porhanyó, ha az abba inkább bemázoltatik, mint befogasoltatik, ezen esetben a kö-

vér földről is csekély aratást várhatunk. — A vetés legjobb ideje marczius; de ha az idő és föld megengedik, februárban is elvettethetik, mert a korán vetett zab adja a legnagyobb terméseket. Hazánk északi vidékein a vetés aprilis hóban történik. Ha ezen időn tul vettetik, szalmájában néha kielégitő, de szemben felette kevés termést szokott adni.

Egy hold földbe 2½—3½ pozs. mérő mag kivántatik; felette sürü vetést nem szeret; kövér földben nagyon bokrosodik, s ha felette nagyon sürün vettetett, megsárgul, szalmájában rövid, s terméseben tökéletlen lesz. Egyébiránt ebből is mindig a legtökéletesebb magot kell vetni: mert semmi sem árt inkább termésének, mint azon bal vélemény követése, miszerint a zabból többnyire tökéletlen léha mag szokott elvettetni, mely ezen kivül tele van vad repcze és más gyomfélék magvaival. — A miveletlen, göröngyös, nem porhanyó földbe több magot kell vetni, mert abban azt nem lehet tökéletesen betakarni, s kikerülni, hogy a marha sok magot mélyen a földbe ne taposson.

A zab ½, legfeljebb 1 hüvelyknyi földtakarót kiván. Ha felette mélyen takartatik be, a növények gyengék lesznek, rosszul bokrosodnak, és sem magban, sem szalmában nem adnak tökéletes jó és kielégitő termést.

A föld meghengerezése vetés után csak könnyebb földeknél hasznos; nehezebb hidegebb, nedvesebb földek kár nélkül csak igen ritkán hengereztethetnek meg. Bevégeztetvén a vetés, végre a viz-vezető barázdák szántatnak ki, s vonatnak mindenfelé szükséges irányban.

Ha vetés után, mielőtt a zab-növények a földből kicsiráznak az eső a földet megkérgesiti, ekkor szükséges azt jól megfogasolni, különben a növények a megkeményedett földhéját vagy kérget keresztül nem törik, ez alatt elsárgulnak és elrothadnak. Még akkor is hasznos ezen fogasolás, ha — mint többnyire szokott — a vetés felette sürün történt; mert a nagyon sürün álló növények különben elgyengülnek s csekély termést adnak; ezen fogasolás azonban csak akkor hasznos, ha utána jó meleg termékeny eső következik; azért csak akkor kell azt alkalmazni, midőn ilyenhez kilátás van; mert száraz hideg szeles időben csak ártanának azzal a zab-növényeknek.

A zab, minthogy eleinte nagyon lassan nő, időt enged a gyom-féléknek, melyek — főként ha az idő a zab-növényeket

még inkább hátra tartja — nagyon elszoktak azok közt terjedni; ezen csak gyomlálás által segithetünk, s kár nélkül el sem mulaszthatjuk. Ki földjét folytonosan jól miveli, s a gyom-félék kiirtására illő gondot fordit, annak kevesebb oka leend a költségesebb s még is hatástalanabb gyomláláshoz folyamodnia. —

Ha a zab tökéletes érett állapotában, de még inkább, ha — miként hazánkban rendszerint történni szokott — tuléretten kaszáltatik le, ezen időig abból a szél és eső felette sokat kiver, s kaszálás, felkötözés, és keresztekbe, szekérre és asztagba rakáskor rendkivül sok szemet hullat; mely nagy veszteséget csak tökéletes érettség előtti kaszálással lehet kikerülni, midőn bugájának felső része sárga, ellenben az alsó még zöldes.

A learatott zabot azonnal kévékbe kell kötözni s keresztekbe rakni, mihelyt megszáradt, mert felkötés előtt a renden sokkal több hull ki abból, mint a kévéből; sőt jobb azt inkább tökéletes megszáradás előtt kévékbe köttetni, mint ezzel csak egy napot is késni, ezután kévékben is könnyen ki lehet száritani.

Jó földben termése néha 30—40 pozsonyi mérőre is szokott menni; ha azonban tekintetbe veszszük azon rosz szokást, melynél fogva többnyire a legsoványabb és legrosszabbul mivelt földbe vettetik, melyekről gyakran 10—12 pozs. mérő szem arattatik, ugy átlagos termését 20 pozs. mérőnél és 18—20 mázsa szalmánál többre alig tehetjük. Egy p. m. szem súlya 45—50 font, 118 font felér 100 font rozszsal, 6 font zabszalma 1 font rozszsal; mirenézve 2 pozs. mérő zab felér 1 pozsonyi mérő rozszsal.

Szeme hazánk legészakibb vidékein kenyérnek használtatik, legközönségesebb használata mégis a marhatartás körül fordul elő, hol a lovaknak legfőbb és legjobb takarmányát képezi. Szalmáját minden marha örömest eszi, tejelő tehénnek azonban nem alkalmatos, met a tej keserü lesz tőle. —

5.) *Kukoricza.*

A kukoricza (tengeri, törökbuza) csaknem minden földben megterem, s czélszerü mivelet és trágyázás mellett mindenütt gazdag termést ád. Vannak azonban mégis némely feltételek, melyek termesztése körül okvetlenül megkivántatnak, u. m.

1) A föld fakvése legyen száraz.
2) A föld ne legyen szivós agyag.
3) A föld a napnak feküdjék.

4) A föld legyen tökéletesen gyomtalan és tiszta.

Átalában a kukoricza könnyü földben sokkal jobban diszlik, mint a nehézben. De a kövér, mély, porhanyó, porhanyos (televényes) földet épen ugy szereti, mint többi gabna-féléink, sőt hol ezek a föld televényessége miatt megdülnek s laza termést adnak, a kukoricza legkitünőbben diszlik, valamint az olyan földön is, mely az év bizonyos szakában rendesen vizáradásoknak van kitéve; az ilyenben bámulatos nagyságra növekedik, s felette nagy terméseket szokott adni, miként a Tisza mellett mindenütt. Egyébiránt a homokban is, ha ez illően megtrágyáztatik, s annyi kötöttség van benne, hogy nagyobb szél sem viheti el, tehát ha nem futó homok, jobban diszlik a kukoricza, mint többi gabna-féléink; példa erre Kecskemét környéke, Szabolcs megyének nagy része, s több homokos vidékeink.

A kukoricza a vetésforgóban igen becses növény, most kövér, trágyázott földben minden növényeink után, sőt maga után is lehet termeszteni; legjobb helye mégis a jól megmivelt uj gyeptörés, minők: a legelő, luczerna, lóhere, baltaczim törések, és trágyázott burgonya, czékla után, főként pedig a nevezett repcze helyett. Haszonnal termeszthető azonban minden más gabna-félék után is, kiváltképen ha azok alá a föld megtrágyáztatott. Általában legjövedelmezőbb vetés-forgások azok, melyekben kukoricza van, s ez czélszerü mivelésben részesül.

Kukoricza után igen jól diszlenek minden tavaszi gabna-féléink, sőt az ősziek is; mely körülmény azt a legbecsesebb növények sorában méltán a legelső helyre emeli. Alkalmatos jó földben, illő trágyázás mellett, kitünő vetésforgó a következő.

1) kukoricza trágyázva,
2) buza,
3) árpa.

vagy:

1) Kukoricza trágyázva; 2) buza; 3) árpa; 4) lóhere; 5) repcze; 6) rozs vagy buza, s ha tetszik 7) zab.

E vetésforgóhoz azonban annyi rét kivántatik, mennyi elegendő trágya-anyagot legyen képes szolgáltatni, vagy e mellett még a lóherét is két évig lehet használni.

A kukoricza-termesztés lelke a kövér, mélyen és jól megporhanyitott föld; ezért, de meg azért is, mert termesztése több mun-

kát, nagyobb költséget igényel, mit csekély termés alig lenne képes visszatériteni: ha a föld nem elég kövér, e hiányt trágyával kell pótolni s oda törekedni, hogy a lehető legnagyobb termést állithassuk elő. Igen czélszerü, ha a kukoricza-föld az ültetést megelőző évben, mihelyt arról az előnövény letakarittatott, jó mélyen megszántatik, erre megtrágyáztatik, s a trágya még a télelőtt alászántatik. Az igy elkészitett földnek még csak ültetéskor kell egy jó fogasolást, ezután szántást és ismét fogasolást adni, és ezzel az tökéletesen elkészittethetik a mag legjobb befogadására. — Ha a trágyát őszszel ki nem hordhatjuk, s alá nem szánthatjuk, ezen esetben a földet őszszel jó mélyen megszántjuk, télen megtrágyázzuk, a trágyát tavaszszal, mihelyt a föld és idő engedi — alászántjuk, szántás után tövisboronával azonnal besimittatjuk, s a vetésig igy feküdni hagyjuk. Vetéskor jól megfogasoljuk, mag alá még egyszer megszántjuk, s ezután ismét megfogasoljuk. — Ha trágyázatlan földbe ültetjük a kukoriczát, egy jó mély őszi, és ültetéskor ismét egy jó porhanyó szántás által tökéletesen el lehet készitteni, mely előtt és után azonban jól meg kell fogasolni. — A gyeptörés tél előtt egy csekély és egy mély szántással, s tavaszkor mihelyt a föld és idő engedi, — egy harmadikkal, ültetéskor ismét, a negyedikkel készittethetik el czélszerüen, előtte és utána mindig erősen megfogasolván. — Trágyázott burgonya és czékla után egy őszi mély, és tavaszi megszántás elegendő. Átalában a földnek kukoricza aló szükséges porhanyóságát könnyü homok földön kevesebb, kötöttebben több, jól és czélszerüen végzett szántással érhetjük el.

A kukoricza felette sok trágyát elszenved, s termése annál nagyobb, minél jobban meg volt a föld trágyázva. Mennyiségét azonban a trágyának mindig a kukoriczára és az utána ugyanazon trágyázásban termesztendő növényekre való tekintettel kell meghatározni. Egyébiránt ne higyjük, mintha a kukoricza azért kivánna igen sok trágyát, mivel a földet nagyon kiszivja. Biztos tapasztalások szerint nem fogyaszt az, termésének mennyiségéhez aránylag, több földerőt, mint a többi gabna-félék; sőt ha széles leveleit s vastag zöld szárát tekintjük, melynek segitségével a légből több tápszert képes felvenni, azt kell hinnünk, hogy annyira sem huzza ki a földet, mint más gabnafélék.

A kukoricza-ültetésnek ideje hazánkban april 10-től ugyanezen hó 30-ig terjed. Ezen időközben be kell azt végeznünk, kü-

lönben csekélyebb termést remélhetünk; érése elkésik, s a termés betakaritása a rövidebb, hidegebb, nedvesebb őszi napokra esik, s felette megnehezül.

A kukoricza magas szára, és széles, hosszu levelei miatt, nagy helyet kiván, azért ritkán kell vetni; hogy a gyom el ne nyomja, gyakran megkapálni s végre hogy a földben szilárdabbul állhasson, s a szél által könnyen földre ne döntethessék, fel is halmozni.

Hogy a kapálást és halmozást annál jobban és könnyebben végezhessük, s minden egyes kukoricza-növénynek annyi helyet adhassunk, mennyit tökéletes kifejlődhetése végett igényel, legjobb azt sorba ültetni, azért a szórt vetést mint hiányos eljárást egészen mellőzni kellene.

A vetés alá tökéletesen elkészitett földet, melynek az utolsó szántást épen vetéskor adjuk, halmozó, vagy olcsóbban és mégis épen oly tökéletesen, afféle barázda-vonalzóval barázdáljuk fel, mely egyszerre 3, egymástól 2 láb távolságra nyúló és oly mély barázdát von, melybe a magot a sima föld felületétől számitva, 2 hüvelyknyi mélyen lehessen ültetni.

Mihelyt nehány mag-barázda elkészül, azonnal — hogy a föld ki ne száradjon — elinditjuk az ültetőket, kik az egész mag-barázdákba egymástól 12 hüvelyknyi távolságra 3 szem kukoriczát tesznek, de ugy, hogy ezek ne egymáson, vagy felette közel egymáshoz, hanem mintegy 1 hüv. távolságra feküdjenek; az igy lerakott magot, egy másik napszámos, milyen mindenik ültető után állittatik, kézikapával ugy takarja be, hogy erre mintegy 1—1½ hüv. földtakaró essék, ezen takaró föld azonban teljességgel ne göröngy, hanem a legporhanyóbb, legkövérebb legyen, mivel a kukoricza-növények göröngyök alól nem bujhatnak ki, s többnyire el szoktak veszni; végre, a magra tett földet, ha ez nem felette nedves, a kapás kapájával mérsékletesen a magra reá is nyomja, mi hengerezés helyett szolgál.

Ha fogas vagy tövis-boronával takarnók be a magot, miként nálunk sokan teszik, ugy kétség kivül munkánk sokkal olcsóbb lenne, s ha minden a mi olcsó, egyszersmind jó is volna, ugy ezen munkának kellene adni az elsőséget; azonban, a dolog másképen áll, mert nem mindig az a jó, a mi olcsó, hanem a mi hasznosb; a magkukoriczának kézi-kapávali betakarása is azért hasznosb, mert a borona leginkább göröngyöket hárit a magra; melyek alatt

ez, leveleivel azok alól ki nem bujhatván, többnyire elvesz; s ültetvényünkben sok üres helyek támadnak, melyek a termés mennyiségét tetemesen hátravetik.

A fennebb előadottnál gyérebb ültetés, mi hazánkban, főként az alföldön mindennapi és általános jelenet, a gyomot előidézi, a földet kiszáradni engedi és sokkal kisebb termést von maga után. Ellenben a leirt módon végzett ültetés valamivel drágább ugyan, mint a vető-géppel, vagy kevesebb figyelemmel intézett, de azért sokkal jobb is, mert a következő kapálási munkákat könnyiti, és sokkal nagyobb termést biztosit.

A magkukoricza legyen a legtökéletesebb, s e végre különösen és nagy gonddal kiválasztott csövekről való, melynek végei is egészen be vannak szemekkel növe, — s melyek télen oly helyen tartattak felaggatva, hol a kemény hideg ellen némileg oltalmazva valának. E szabályt azért szükséges követni, mert gyakran megtörténik, hogy a kukoriczát nedvesen kell behordanunk, mely nagy hidegben megfagy, s ily állapotban a csirák is szenvednek. — A kukoricza különben is néha hiányosan szokott csirázni, azért szükséges a mag csirázó erejét ültetés előtt megkisérteni, nehogy fáradságunk, költségünk és termésünk veszélyeztessék. Ily kisérlet különösen rendkivüli száraz években szükséges, midőn a kukoricza nem szokott egyszerre s rendesen virágozni, miért is könnyen megeshetik, hogy némely csövek nem termékenyülnek meg illendően. Midőn a magkukoricza lemorzsoltatik, a csőnek mindkét végét le kell törni, és csak a közepén lévő szemeket ültetésre forditani, mert a két végén lévő szemek nem tökéletesek, s ültetésre sem alkalmatosak. — A magnak való kukoriczát legjobb télen felkötözve és felaggatva tartani el, mivel igy csirái nem száradnak ki oly nagyon, de meg sem fagyhatnak oly könnyen; a lemorzsolást legjobb ültetés előtt néhány nappal végeztetni.

Elvégezvén az ültetést, addig, mig a kukoricza-növények a földből épen kibujni akarnak, mi a föld minősége és az időjárási körülmények szerint 10—16 nap alatt történik, — semmi más munkát nem forditunk azokra. Ekkor azonban jól megfogasoljuk, nem tartván attól, hogy a munka által a növényekben valamely kár történnék. E fogasolás az első kapálást pótolja.

Ha az idő kedvező, a kukoricza-növények május hó végeig 9—12 hüvelyknyi magosságra nőnek, s ezzel beáll azon idő, midőn azokat először meg kell kapálnunk, mely munkát azonban, ha

a föld gyomosodni kezdene, s a gyom a kukoricza-növényeken erőt akarna venni, hamarább is meg kell tenni, midőn a kukoricza még csak 4—8 hüvelyknyi magas.

Ezen kapálás legjobban és legolcsóbban lókapákkal történik, melyekkel a föld a kukoricza közt felkapáltatik. Ezen felkapálást akkor kell végezni, midőn a földet lókapákkal keresztben nem lehet megkapálni, a kukoricza-növények közt a sorban lévő gyom, és a felesleges kukoricza-növények a fészkekből, kézi kapával — egyen kivül — mind kikapáltatnak, szorosan vigyázván arra, hogy egy fészekben egy erős, egészséges kukoricza-növénynél több ne maradjon, s az igy meghagyott növények egymástól mintegy 1 láb távolságra álljanak. Egy ló-kapával egy ló és két ember segedelmével naponkint 2—3 hold földet kapálunk meg.

Nálunk többnyire a kukoricza-növények egymástóli távolsága körül követtetik el a legnagyobb hiba, mivel a magot többnyire fészkekbe szokják ültetni, s minden ilyen fészekben 2—5 szál kukoricza-növényt hagynak meg, melyek — egy helyen a szükséges tápszert mind fel nem találhatván, alig adnak több termést, mint ha mindenütt csak egy egészségesebb és erősebb növény állana. Ebből azért következik kisebb termés, mert — egy fészekben több növény levén, a fészkek egymástól sokkal nagyobb távolságra csináltatnak, mint rendes ültetés mellett kellene.

Mások ellenben, kik a kukoriczát szórva-vetik, miként alföldön többnyire, a kukoricza-növényeket egyenkint hagyják ugyan, de nagyon távol egymástól. Ezen eljárás mellett a földet a napsugarak felette nagyon kiszáritják, a gyom a kukoricza-növények közt törésig ezeknek magosságát eléri, s a termés sokkal kisebb, mint helyesebb eljárás mellett azon áldott jó földről nyerni lehetne.

Ha az idő kedvező, s a föld nem felette gyomos, és a vetés alá tökéletesen elkészittetett, ugy a második kapálás többnyire el is maradhat, mivel a növények ezután oly gyorsan nőnek, hogy nem sokára fel kell azokat halmoztatni.

Az utolsó kapálás után mintegy 10—15 nappal következik az első felhalmozás, melyet halmozó ekével szoktunk végezni. Igen jól áll kukoriczánk, ha ezt junius 15-ig el kell végeznünk. Az első halmozásnál a halmozó-eke kormányai nem bocsáttatnak nagyon szét, hogy az eke mélyen szánthasson, s a felemelt földnek egy része a barázdába ismét visszahullhasson, s a másik része a kukoricza-növények

mellett felette magosra ne emeltessék. Az első halmozásnál is ugy, mint a kapálásnál megemlitők, a növények közt a sorokban lévő gyom kézi kapával vágatik ki, s a netalán félre döntött kukoricza-növények felegyenesittetnek.

A második halmozás az elsőt 10—15 nap mulva követi, de mindenesetre akkor, midőn a kukoricza virágjait mutatni kezdi. Ezen munkánál a halmozó-eke kormányai annyira széteresztetnek, hogy azok a földet egészen a kukoricza-növények mellé taszitsák, s ott elegendő magosan felhalmozzák, — mirenézve a halmozó-ekébe oly széles vasat kell tenni, milyen elegendő földet vághat és emelhet fel a barázdából. A halmozási munkákat is oly időkben kell végezni, midőn a föld elegendő száraz, nem ragad, hanem tökéletesen szétomlik és porhanyóvá válik. Ezen utolsó halmozás után még az ugy nevezett fattyu-hajtások kivánnak némi gondot, melyek egyébiránt ha le nem vágatnak, sem sokat ártanak, ha pedig levágatnak, kisebb gazdák marháinak jó takarmányt szolgáltatnak.

Ezentul törésig semmi munkát nem forditunk a kukoriczára.

A kukoricza tökéletes kifejlődésig hosszu időt igényel, korábban érők csak september hó végeig, a későbben érők october 15-keig, sőt néha még ezen hó végeig, érnek meg tökéletesen. Az érést némelyek azzal igyekeznek előmozditani, hogy virágzás után a kukoricza-szárnak a csőveken felül lévő részét levágják, s igy a napnak befolyását a csövekre előmozditják, s egyszersmind marhájoknak becses zöld takarmányt nyernek. Ezen eljárás azonban, ha idő előtt történik, nagyon káros, mert ha a csövek felett lévő zöld levelek és szár, mielőtt a kukoricza szeme tökéletesen kifejlődik és keményedni kezd — levágatnak, ugy a szemek kifejlődésükben nagyon hátra vettetnek, sőt egészen is gátolva lesznek; de ha azután vágatnak le, midőn a szemek már tökéletesen kifejlődtek, ugy nem lehet semmi ellenvetés ezen eljárás mellett.

Egy hold föld szem-termése 40—120 pozs. mérő cső, melyből 20—60 pozs. mérő szem lesz, és 20—60 mázsa szár. Mire nézve a termést átlagosan 80 pozs. m. csőre, vagy 40 pozs. mérő szemre és 40 mázsa szárra lehet tenni. — 90 font kukoricza szem és 750 font jól eltartott szár, 100 font rozszsal ér fel.

A szem használatán kivül a kukoricza még más czélokra is termesztetik, minők: a czukorgyártás és a takarmányozás. Czukorgyártásért még eddig csak kisérletképen termesztetett. Azonban kimeritő kisérletek kétségen kivül tették már, hogy a zöld kuko-

ricza-szárból, sőt a szárazból is, melyről az érett csövek már leszedettek, sok és igen jó czukrot lehet készíteni. Ellenben takarmánynak hazánkban is nagyobb kiterjedtségben termesztetik, s mint különös jó zöld takarmány, főként a szarvasmarhának, igen nagy becsben áll. Takarmányul lehet vetni ugarba és tarlóba. Trágyázott ugarba, korán vetve igen sok és jó takarmányt ád, melyet julius végeig folytonosan használhatunk, s mégis elegendő időnk marad a földnek őszi alá két jó szántást adhatni. Az őszi gabna-félék igen jól diszlenek utána, alkalmatos földben a buza mégis jobban, mint a rozs. Ha aratás után azonnal a termést a földről elhordjuk, s a kukoricza-magot alászántjuk, igen sok és jó őszi takarmányt nyerünk, melyet addig lehet használni, mig a nagyobb derek beállanak.

Ha az ugarban termesztett zöld kukoriczát julius végeig mind fel nem használhatjuk, ugy azt ekkor lekaszáljuk, kévékbe kötjük, s szellős száraz helyre elrakjuk, s folytonosan takarmányozzuk; mert a kukoricza-szár — mivel bötykeit még a legmelegebb 1834-ik évben sem lehete tökéletesen kiszáritani, nem eltartható, nedves bötykei megkeserednek, megpenészednek, mikor aztán a marha nem szivesen eszi.

Egy hold tökéletesen porhanyóra szántott jó kövér földbe 3—4 pozs. m. magot vetünk, s ezután rendszerint, ha vetésünk jó sűrün áll, 3—3 szár mázsa nyers, vagyis 50—60 mázsa száraz takarmányt nyerünk. Azért megérdemli, hogy mindenütt, hol a föld és égalj neki való, a legnagyobb kiterjedésben termeszszük.

„GAZDASÁGI LAPOK“
szerkesztősége.

A FÜLEMILE.

(Igaz mese.)

Hajdanában, a mikor még
Igy beszélt a magyar ember:
„Ha per — ugymond — hadd legyen per!“
(A mi nem volt épen oly rég) —
Valahol a tiszaháton
Élt egy gazda: Pál barátom,
S Péter, annak tőszomszédja;
Róluk szól e rövid példa.

Péter és Pál (tudjuk) nyárban
Összeférnek a naptárban,
Könnyü ott nekik szerényen
Megárulni egy gyékényen:
De biz' a mi Péter-Pálunk
Háza körül mást találunk:
Zenebonát, örök patvart,
Majd felforditják az udvart,
Rosz szomszédság: török átok,
S ők nem igen jó barátok.

Ha a Pál kéménye füstöl,
Péter attól mingyár' tüszköl;
Ellenben a Péter tyukja
Ha kapargál, a szegény Pál
Háza falát majd kirugja;
Ebből aztán lesz hadd-el-hadd,

Mely a kert alá is elhat;
Ez sem enged, az se' hagyja,
S a két ház kicsinye, nagyja
Összehorgolnak kenényen;
Mint kutyájok a sövényen
Innen és tul összeugat,
S eszi mérgében a lyukat.

De, hogy a dologra térjek,
Ember emlékezet óta,
Állott egy magas diófa
Diszeül a Pál kertjének;
A szomszédba nyult egy ága,
Melyet Péter, minthogy róla
A dió is odahulla,
Bölcsen eltürt, le nem vága.
Történt pedig egy vasárnap,
Hogy a fentirt fülemüle
Ép' a közös galyra üle;
Azt szemelvén ki oltárnak,
Honnan istent jókor reggel
Magasztalja szép énekkel:

Megköszönve a napot,
Melyre, im, felvirradott,
A sugárt és harmatot,
A szellőt és illatot;
A fát, melynek lombja zöld,
A fészket, hol párja költ,
Az örömet, mely piczi
Szivecskéjét megteli;
Szóval, a mi benne él
S mit körében lát, szemlél,
Azt a pompát, fényt és szint;
Mely dicsőség
(Semmi kétség)
Ő érte
Jött létre,
Csupán ő érette, mind!

Elannyira, hogy Pál gazda,
Ki gyönyörrel ott hallgatta,
Igy kiáltott örömében :
„Istenem uram,
Beh szépen
Fütyöl ez a z é n madaram!“

„Kendé bizony az árnyéka!
Mert olyat mondok, hogy még a . . . .“
Hangzik által a sövényen
Egy goromba szó keményen.
„Hát kié“ pattogja Pál,
„Mikor az én fámra száll?“
„De az én portámon zengett :
Hogy illetné a f ü t t y kendet!“
Pál nem hagyja : őtet uccse!
Péter ordit : ő meg ugy se'!
Többrül-többre, szórul szóra,
Majd szitokra, majd karóra, —
Majd mogorván, átugorván,
Ölre mennek, hajba kapnak ;
Örömére a szent napnak :
Egymást ugyan vérbe-fagya —
Hanem a j u s t mégsem hagyva.

Pál azonban bosszut forral
És, a hogy van, véres orral
Megy panaszra, birőt búsit ;
S melyet a vér-szenny tanúsit
A bántalmat előadja ;
Jogát, ugymond, ő nem hagyja,
Inkább fölmegy a királyig
Térden csúszva : de a f ü t t y ö t,
Mely az ős diófárul jött,
Nem engedi, nem! halálig!
Nyomatékul egy tallért dob
Az igazság mérlegébe,
Mit a biró csúsztat a j o b b
Oldalon levő zsebébe.

Pétert sem hagyá pihenni
A nagy ártatlan igazság :
Nem rest a bíróhoz menni,
Igy s igy történt — elbeszéli,
Övé a fütty, ő azt véli,
Nincs vármegye, ki elvegye,
Nincsen törvény, nem lehet per;
Hisz' azt látja isten, ember! . . . . .
De hogy a beszédet össze
Annál jobb rendben illeszsze :
Az ütlegből sokat elvesz
És a joghoz egy tallért tesz,
Mely is a bírói zsebben
Bal felül, a sziv iránt,
Meghuzódik a legszebben.

Földerűle a kivánt
Nap, mely a vitát eldöntse,
Hogy a fülemile-perben
Kinek szolgál a szerencse;
Amde a birót most cserben
Hagyja minden tudománya;
És ámbátor
Két prókátor
Minden könyvét összehányja,
S minden irást széllyeltúr is :
Ilyen ügyről,
Madár-füttyről
Mit sem tud a corpus juris.
Mignem a biró, haraggal. . . . . .
Rámutatván a két félre
S ráütvén a két zsebére,
Törvényt monda, e szavakkal,
A szegény fülemilére :

„Hallja kendtek!
Se ide nem — se oda nem
Fütyöl a madárka : hanem
(Jobb felől üt) nekem fütyöl; —

(B a l felől üt) s n e k e m fütyöl; —
Elmehetnek.“

Milyen szép dolog, hogy már ma
Nem történik ilyes lárma,
Össze a szomszéd se' zördül,
A rokonság
Csupa jóság,
Magyar ember fél a pörtül.
Nincsen osztály, nincs egyesség
Hogy békével meg ne essék,
A testvérek
Összeférnek;
Felebarát
Mind jó barát:
Semmiségért megpörölni,
Vagy megenni, vagy megölni
Egymást épen nem akarja;
De nem is akadna ügyvéd,
Ki a f ü l e m i l e f ü t t y é t
Mai napság felvállalja.

ARANY JÁNOS.

A MOLNÁR LEÁNY.

(Beszély.)

Nagy Magyarországban sok szép vidéket találunk. A Karpátok éghez felnyuló csúcsai, a dicső folyó, mely Buda mellett áthalad, a Balaton, melynek környékét koszorus költőnk megénekelte, mindez még a külföldet is bámulatra ragadhatja; de ki kedves vidéket keres, melyben az ember magát otthonosabban érezhetné: menjen Sajógátra, álljon meg a lelkész háza előtt, s tekintsen körül. A Sajó épen e ház előtt kanyarodik nyugot felé, ugy hogy a folyó mentében épült falunak egy része meglátszik; s a tulsó parton a zöld rónaság, melynek ős erdejéből csak itt-ott egyes százados tölgyek maradtak s nehány facsoportozat, melynek setétebb lombja a mezőség vidám szinét még inkább emeli; távolban kék hegyek, s elválva a többiektől a tokaji csúcs: oly egészszé olvadnak össze, melyet minél többször látunk, annál inkább szeretni kell. A paplak nem különbözik semmiben a falu vagyonosabb gazdáinak házaitól, egyszerü az, mint a templom, melynek korát sem felirás sem az épitési rendszer, hanem csak nehány százados hárs hirdeti, melyet falához ültettek; de a venyige, mely gondosan felnevelve a ház falát fedeléig eltakarta, ugy, hogy levelei között csak az ablakok látszanak ki, s a zöld ágak, melyek a templom ócska fedelén, mintha azt védenék, átnyulnak, különös bájt vonnak az épületek körül: mintha a természet a remény legszebb zöldjével akarta volna felékesiteni a helyet, hol e falu lakói nehéz napokban vigasztalást keresnek. Éppen a templom előtt áll a komp, melyen a falu lakosai a Sajón tul fekvő szántóföldeikre járnak, a a tulsó partról a nagy malomnak kopogása hangzik át. Itt ült egy szép őszi nap délutánján több mint husz év előtt a falunak akkor még fiatalabb lelkésze; dolgait végezvén ott akarta bevárni felesé-

gét, ki a szomszéd faluba szüléit ment látogatni. Könyvet hozott magával, a romai nagy költők egyikét, kiket mindenek felett tisztelt, de rövid olvasás után a padra tette kedvelt iróját s helyette inkább a természetet nézte, miből ő s minden valódi müvész kincseit meriti s fogja meritni mig a világ fenáll. — Egyike volt azon nyájas napoknak, minőket november közepe után hazánkon kivül talán sehol sem lehet élvezni. A tölgyek alig hullaták el lombjaikat, s ámbár a nap már alkonyhoz közelgett, a levegő oly langyos vala, mintha a tél még hónapokra volna. Mégis az egész táj szinezetében, a felhők formáiban van valami, a mi arra int, hogy e tért, mely még oly zöldben áll, talán már holnap hideg hólepel fogja takarni. Nem legszebb képe-e ez életünknek, hol a ki hivatásának eleget tesz, hasznos munkássága közepett szenderül álmába, mint a föld, melynek termékenysége az utolsó meleg pillanatig tart. A fiatal lelkész véghetlenül jól s megelégedve érzé magát e pillanatban. Más, hasonló tehetségekkel és tudománynyal biró ember talán szüknek tartotta volna a kört, melyet elfoglalt; ő tudta, hogy minden körben nem tovább, de mindig magasabbra kell törekednünk, s áldotta végzetét a szerény szerencséért, melyet e faluban talált. E gondolatok közt a komp vonta magára figyelmét, mely körül, a mint az este közeledett, élenkebb élet kezdett támadni. A megrakott szekerek sora a tulsó parton, a lárma, melylyel az onnan megérkezettek marháikat a meredek parton szólitgaták, a révész, ki majd fen hangon türelemre inté a várakozókat, majd egy tréfával nyugtatá meg az unatkozókat, mely tiz év óta ismételve mindig nevető közönségre talált, a fenhangu beszélgetés, mely egy part és a másik között folyt, a nélkül hogy a hallgatónak füleit sértené, egészen elfoglalák a lelkész figyelmét, főkép midőn a Sajó tulsó partján egy idegent vön észre, kit egy ideig hatalmas lépésekkel közeledni látott, s ki épen most a kompba szállott.

A mennyire az innenső partról látszott, tisztességesen volt öltözve. Hosszu sötét kabátban, alacsony széles karimáu kalapban, hátán egy kis utazó-zsákkal, melyet, mihelyt a hajóba lépett, maga mellé állitott; hóna alatt kis négyszegü köteggel. Mikor a komp kikötött, a révész, kivel utközben beszédbe ereszkedett, a paplak felé mutatott. Az idegen egyenesen ide irányzá lépteit s bizonyos méltósággal hajolva meg a lelkész előtt, jó estvét kivánt, s elmondá, hogy a szomszéd falu lelkészétől jő, ki a tiszteletes urnak

sógora, s azt a hirt hozza, hogy a tiszteletes asszony ma estve nem fog haza jönni.

A lelkész nyájasan viszonzá a köszöntést s kérdezé : nem akar-e a házba jönni, mert a levegő kissé hüvesedni kezdett.

— Igen megtiszteltetve érezem magamat — szólt az idegen, ismét meghajtva magát — megvallom, fáradt vagyok. Négy órát gyalogoltam reggel, s ámbár a tiszteletes ur sógora magyar szivességgel fogadott s rég nem ebédeltem oly derekasan mint úri házánál : még is messzebbnek találtam ezt a falut, mint a milyen távolnak gondoltam, mikor elindulék.

Régi tapasztalás, hogy sík földön mindig távolabb fekszik, mint hittük, a czél, a hová törekszünk; hegyek közt pedig a távolság helyett más akadályokat találunk. Fáradni mindig kell; erősen vagy sokáig.

A lelkész kijelenté sajnálkozását, hogy sógora szekeren nem küldte őt által.

— A tiszteletes ur oly kegyes volt s ajánlotta — szólt utasunk udvariasan — de nem fogadtam el. Jól mondja a közmondás : „pauper Aristoteles cogitur ire pedes," vagy magyarul mondva :

Deliberatum Ártándon,

Hogy a deák gyalog járjon. — Nem jó oly dolgokhoz szokni, miket csak ritkán élvezünk, s ilyen rám nézve minden kényelem.

Az utolsó szavakat keserüség nélkül, de oly hangon ejté, mely szivre hatott. Egyáltalában volt valami az idegen egész személyében, a mi érdeket gerjesztett iránta. Magaviseletének szegletessége, a méltóság, melyhez oly könnyen szokik a kinek parancsolni kell, legyen bár hadvezér vagy iskolamester, talán nevetséges benyomást tehettek volna. A száraz magas alak, rendkivül hosszu arczvonásaival, s a bokros szemöldökkel, mely beszélgetés között fel és alá vonult, teljességgel nem vala szépnek nevezhető; de a férfi egész megjelenésében mégis volt némi tiszteletet-gerjesztő. Első tekintetre meglátszott, hogy azon egyéniségek egyike áll előttünk, kin a sors csapásai mély sebeket hagyhatnak, a nélkül hogy magokat legyőzetteknek vallanák. S a lelkész csaknem zavarba jött, mikor szolgálatát ajánlá vendégének, ha netalán segedelmére szüksége volna.

Az idegen erre előadta, hogy a szomszéd faluban hallá, mi-

szerint Sajógáton megürült a rektori állomás, s azért jött hogy magát ajánlja e helyre.

— Talán irodalmi érdemeimre is hivatkozhatnám — monda, midőn a hóna alatt hozott kötegből két könyvecskét átnyujtott. Ime két munkám: „A régi történetekből a jövő kor használára szerkesztett erkölcstükör," melyet Kolozsvárt; és „101 jeles mondat az ifjuság számára," melyet Debreczenben adtam ki. Ha vevőkre találnak vala talán hasznosabb olvasmányul szolgálhattak volna egyéb könyveknél, melyeket a közönség élénk érdekkel fogadott. De szóljanak helyettem mások.

Ezzel zsebéből kendőbe takart bizonyitványait vette ki s a lelkésznek átadá.

A bizonyitványok a legkitünőbbek voltak, csak egy volt felötlő azokban, hogy, az elsőt kivéve, mely egy nagyobb helységben hét évig kitünő szorgalommal és képességgel tett szolgálatait tanusitá, a többi mind aránylag igen rövid időről szól. A lelkész kijelenté csudálkozását e fölött s kételyeit: vajjon ily bizonyitványokkal ellátva e helység igen csekély jövedelmekkel ellátott rektori állomását elfogadhatónak fogja-e tartani.

— A tiszteletes ur kétségen kivül igy gondolkozik magában, — szólt az idegen szomoruan, — ez ember nem tud megférni sehol; házsártos ember lehet, egyike azoknak, kikről semmi roszat nem mondhatni, de a kikkel egy jó órát sem tölthetünk. Ne rázza fejét, szemeiből látom gondolatát s nem neheztelek érte. Ki vádolja a szelet, mely a kórót magával ragadja, vagy a földet, melyben az erős gyökeret nem verhetett? a kóró haszontalan, miért kóborol?!

— Ön félreértett, — szólt a lelkész nyájasan, — csak bámulásomat akartam kifejezni, hogy képességével és azon szorgalommal, melyet irományai bizonyitnak, biztosabb állást nem szerezhetett magának.

— Ennek oka félig a tanitói pálya nehézségeiben kereshető, félig magamban, miért választám e pályát s mért kerestem rajta saját hasznomon kivül egyebet? A ki mindig csak arra gondol, hogy minél továbbra haladjon pályáján, oly helyek mellett, hol kényelmesen megpihenhetne, elsiet, s estve többnyire hajlék nélkül találja magát. A ki ideálok után jár, nem szokta megtalálni mindennapi kenyerét; s a ki valamely életmódot választott magának, ne keressen abban hivatásánál egyebet. Ha iró irjon, ha nevelő ne-

veljen, ha pap papoljon. mint a varga bőrét, a szabó ruháját, az asztalos padjait készíti. Az élet költészete nem szegény legénynek való.

A lelkész tagadta ezen keserüséggel mondott nézetet, s állitá, hogy valamint a legszerényebb hivatásnak megvan költői oldala, ugy épen foglalatosságunk ezen költői oldalának köszönhetjük a megelégedést, melyet abban találunk.

— Megengedem az elsőt, tagadom a másodikat : szólt az idegen, ki szemöldeit, melyeket a lelkész beszéde alatt fölhuzott, most megint össze vonta. Minden pályának megvan költészete : szintoly tagadhatlan, mint azon állitás, hogy a ki szárazon jár, épen ugy a csillagok után irányozhatja utját, mint a tenger hajósai. Csakhogy a ki ezt teszi, magas utmutatásra forditva szemeit, sokszor botlik sőt gödörbe is esik. Igy jártam én is. A jövőnek embereket nevelni : egyike a legszebb hivatásoknak. Nem kényelenségből, de lelkesedéssel választám e pályát; szüleim kérése, barátaim tanácsa ellen. Soha ember komolyabban nem fogta föl feladatát. Elkövettem mindent, hogy magamat tökéletes nevelőnek képezzem ki, s azért az időt, melyet külföldön tölték, hittudományi tanulmányok helyett arra szenteltem, hogy Németország és Helvetia akkor hires intézeteit bejárjam. Nagy reményekkel és föltételekkel tértem viszsza hazámba, s kevés ember lehet boldogabb, mint én akkor valék, midőn nem sokára egy nagyobb helység iskolájának vezetésére hivtak meg. Hét évig müködtem itt, s mint bizonyitványom mutatja nem siker nélkül. De e helyzet nem felelt meg várakozásimnak. Minél tovább folytatám hivatalomat, annál inkább láttam, mi csekély az iskolamester hatása, ha az egész élet ellentmond oktatásainak. Ha egész életemet e falusi község mivelésének szentelem is, mi befolyást gyakorolhatok ez által az emberiség vagy csak a nemzet jövőjére; mind ez fel fogja-e tarthatni nevemet? — igy gondolkoztam magamban s elszomorodtam e gondolatnál. Nagy embert akartam nevelni a hazának; ez volt ideálom, ez rögeszmém; s örömmel hagytam el falumat, midőn az akkori alispán fiai növelésére meghivott. Azóta egy hosszu vándorlás életem, melynek pihenő helyei rám nézve kinpadok voltak. Tanitottam egy grófi, két bárói családban, allspánoknál és előkelő nemeseknél. Könyveket irhatnék tapasztalásaimról; de nem akarom a tiszteletes urat untatni, elég hogy a közmondás : „Quem dii oderunt, paedagogum fecerunt," vagy magyarul :

Csak a kit az isten megver,
Abból lesz iskolamester,

rajtam szomoruan beteljesedett. Rögeszméből most már fájdalommal ugyan, de tökéletesen kiábrándultam. Nagy embereit isten és a kor maga neveli magának. Az anyag, melyet a nevelő kezébe adnak, nem mindég olyan, a miből nagy egyéniségek válhatnak. Fából vas karikát csinálni : ez a nevelő feladata; s jaj neki, ha nem hitetheti el a szülékkel, hogy ennek megfelelt, vagy épen, bevallja hogy e csudára elégtelen. Több házban csak azért nem volt maradásom, mert a szüléket fiaik gyönge tehetségeire figyelmeztettem; másutt tulszigorunak tartottak; másutt meg' szerfölött engedékenynek; mig nehány háznál azt tulajdonitották rosz neven, hogy oly elveket csepegtetek a gyermek szivébe; melyek az életben nem alkalmazhatók; sőt egy helyen a tánczmester lépett föl ellenem, mert tartásom és viseletem által, melyet tanitványom utánzott, müvészetének eredményeit, állitólag, meghiusítom. Egy szóval sehol sem feleltem meg a várakozásnak, s ámbár nem küldöttek el, ugy bántak velem, hogy magamnak kellett elmennem: s itt állok most, ötven esztendős koromban, nem tudva, hol hajtsam le fejemet.

A lelkész meghatva hallgatta az egész előadást s azon igérettel felelt rá, hogy kivánatát minden kitelhető módon segiteni fogja.

— Fogadja köszönetemet — szólt érzékenyen az idegen. Nagyobb jótéteményt nem tehet embertársának, mint ha számomra a rektori állást megszerzi. Jótéteményképen kérem, koldulnék ha szükséges lenne — tevé hozzá, összevonva nagy szemöldjeit, melyek alatt köny ragyogott szemében. A tél küszöbén állunk, s nőm és gyermekem van.

A lelkész és a jövevény még sokat beszéltek ez estve egymással. Más nap a lelkész bemutatta vendégét az egyház elöljáróinak; s egy hét mulva Zátonyi Illés családostól a rektor házban telepedett le.

Az öreg Zátonyi nem birt azon tulajdonokkal melyek által a nép szeretetét megnyerhetni. Szigorú elvei, magaviseletének szegletessége, főkép pedig azon körülmény, hogy magát nem érzé otthonosnak a tanácsbeliek társaságában, megannyi ok volt, mi miatt népszerüséget nem szerezhetett, bár soha ember hivebben nem teljesitette kötelességét. Az öreg molnáron kivül, ki egész életén át

csak magánál tudósabb vagy magasabbak társaságát kereste, senki sem volt, a ki vele szorosabb viszonyban állt volna. A többiek csaknem ellenséges állást foglaltak el, legalább egy alkalmat sem mulasztottak el a szegény rektor valamely gyöngeségének kiemelésére. Hiába, ilyenek az emberek! Ha nem tudják vagy nem akarják mondani miért nem szeretnek valakit, addig törik fejöket, mig valami okot találnak. Ez nem csak Sajógáton, de más helyeken is igy szokott történni. Felhozták ellene a feszes méltóságot, melylyel iskoláját igazgatta, s hogy beszédébe deák mondatokat vegyitett, nevetségesnek találták, hogy mindennek oly nagy fontosságot tulajdonit, a mihez kezd, rosz neven vették, hogy órákat töltött kis zongorájánál, melyet, mihelyt körülményei engedék, vásárolt s rajta Haydn és Mozart müveit, azaz oly darabokat játszott, melyeknek nótáját még öregapjok sem hallotta — mint a parasztok mondák — s melyeket a czigány sem hegedülhetne utána; mindezt annyiszor pengették a rektor ellenségei, mig végre a faluban azt nevették ki valamennyien, a ki mindnyájoknál többet ért.

Az öreg Zátonyi jól tudta ezt, és sokszor panaszkodott nem annyira a nép, mint saját maga ellen. Mit ér — monda sokszor — hogy szivünk szeretni tud, ha tőlünk a sors megtagadta a mesterséget, mi által magunkat szerethetővé tesszük. De, hivatalához kötve családja által, melyet szerény jövedelméből tartott, nyugottan elviselt minden kellemetlenséget. A szeretet, melylyel egyedüli gyermekén függött, kipótolt mindent. Mit bánta ő, ha a világ saját érdemeit nem ismerte el; ha minden tervei meghiusultak, s a dicsőség helyett, melyet ifju korában mint az ország első növelője várt, most egy kis falu népszerüségét sem birta megnyerni. A sors a fiunak fogja megadni, a mit az apától megtagadott: e remény föntartá őt az élet kisebb nagyobb kellemetlenségei közt.

Kevesebbet tanulunk tapasztalás utján, mint közönségesen gondoljuk. Ritka ember tudja azokat csak saját gyermekeinek javára is használni. Megbuktunk a pályán, s ugyanazon ösvényre vezetjük, melyen mi megbuktunk, ujra átéljük ifjuságunk álmait, s tapasztalásaink daczára bizalommal tekintünk a jövő elé, mintha e világon csak mi csalódhattunk volna.

Ez volt az öreg Zátonyi gyengesége is. A ki minden tehetségei mellett alig biztosithatta mindennapi kenyerét, fia fényes jövendőjéről ábrándozott. A dicsvágy, mely jellemének egyik fővonását képezé, vén korában abban találta kielégitését, hogy fia szá-

mára fényes terveket alkosson. Volt valami nevetséges és mégis megható, ha a szegény iskolamester elmondá, mire fogja nevelni gyermekét. Nem volt czél oly magas, mit elérhetőnek sőt biztosnak nem gondolt, ha kis fia kedves vonásait látta maga előtt. Csak az volt szomoru az egész dologban, hogy e fényes ábrándok a gyermek nevelésére roszul hatottak, s hogy a szegény fiu, kit apja minden nagyra szánt, tulajdonkép semmire sem mehetett: már azért sem, mert anyja, nem osztva férje reményeit, a gyermek nevelésénél egészen ellenkező irányt akart követni.

A rektorné egy vagyonos falusi gazdának volt leánya, s szeretetből ment Zátonyihoz. A nyomoruság, melyen átment, annál nagyobb gyülöletet támasztott benne minden tudományos pálya iránt, minél inkább bámulta férje eszét. Homlokod izzadságával fogod munkálni földedet: ez áll a szentirásban, — monda sokszor; — nem esze, hanem keze után él az ember, s én nem türöm hogy fiamat nyomoruságra neveljék. Legyen mesterember, legyen gazda mint nagyatyja volt, de ne vesztegesse életét arra, hogy másokat olvasni tanitson.

A tudomány és iskolamesteri hivatal kapcsolatban tüntek fel a rektorné képzeletében, s a jó aszszony meg akarta őrzeni fiát azon nyomoruságtól, melyet maga tapasztalt.

Hogy a rektornénak ezen nézetei, melyeket tartózkodás nélkül kimondott, nem növelhették fiában a tanulási vágyat, nem szükség mondanom.

Az öreg Zátonyi azonban férfiasan meg akart küzdeni neje előitéleteivel, s látva miként házi tanitásával nem sokra megy, elhatározá, hogy iskolába küldi fiát. Kész vala ő minden áldozatra, mikkel a terv kivitele szük körülményei mellett járt volna. Mindent kiszámolt és rendbe hozott; de mit használt? Nincs ellentállhatlanabb oly nőnél, kinek szeretetén nem kétkedünk, főkép ha erős meggyőződése ellen csak reményeinkkel léphetünk fel. Ezt tapasztalta a rektor is. Minél inkább közelitett a pillanat, melyben fiával Sáros-Patakra készült menni, annál inkább ingadozott föltételében. Többnyire nehány nappal elutazása előtt a lelkésztől kért tanácsot: nem tartaná-e jobbnak, ha a fiut fél esztendeig még magánál tartja s a pataki iskolára jobban elkésziti? S ha a lelkész ellenkezőt tanácsolt is, mégis otthon maradt Zátonyi az elhatározott napon; s csak aztán panaszkodott gyöngesége ellen. — Meglátja a tisztelet es ur — monda ilyenkor szomoruan — feleségem makacssága el-

rontja gyermekünk jövőjét. Nem jó, ha a szülék annyira ragaszkodnak gyermekeikhez, hogy tőlök megválni nem tudnak. Önzés ez is; annál veszélyesebb, mert a szeretet palástjába takarja magát.

Az egész világ tudta, hogy e vádak Zátonyit magát legalább ép ugy illetnék, mint feleségét; s maga a rektorné végre annyira meg volt győződve erről, hogy férje terveit, mikről előre tudta hogy nem sikerülnek, nem is ellenezte többé. Kik azonban e gyermeket ismerék, nem bámulhatták apja gyengeségét. Szeretetreméltóbb fiu nem vala az egész környékben. Észbeli tehetségeire nézve az öreg Zátonyi alkalmasint csalódott. A nyugtalan kivánciság, a bő beszéd, a tudákosság, szóval mindazon, idegenek előtt kellemetlen tulajdonok, melyek gyermekeknél észre mutatnak, hiányoztak fiában; de a kihez e gyermek közelitett, lehetetlen volt őt nem szeretnie.

A nép nem érzelgős. Kemény élethez szokva, keményen bánik saját gyermekével is, idegenekkel épen nem sokat gondol; de a kis Lajos kivételt képeze. Őt mindenki kényeztette, hozzá a legkomolyabb parasztok nyájasan szóltak; őt a legzsugoriabbak magokhoz hivták s ha kalácsot sütöttek a háznál, megvendégelték; mindenki örült, a ki őt magával szüretre vagy kocsiján a mezőre vihette. Fia által az öreg Zátonyi is csaknem népszerüvé vált a faluban.

Részben szépsége okozta azon varázst, melyet a gyermek mindenkire gyakorolt. Külsőnk soha sincs nagyobb hatással jövőnkre, mint gyermekkorunkban, mikor az első benyomás, melyet reánk az élet tesz, azon módtól függ, a mint az emberek hozzánk közelitenek, s ezt azon hatás határozza meg, melyet mi reájok tevénk. De nem a kék szemek, nem az arany fürtök, nem a kedves gyermekarcz, mely oly derült szelidséggel mosolygott mindenkire, hanem inkább a kifejezés, mely mindazt egy bájló egészszé olvasztá, hatott azokra, kik e gyermeket látták. Véghetlen jóság volt kifejezve ez arczon, s mély érzés, minőt gyermekben ritkán találunk. Derült volt s mégis különös szendeség mutatkozott egész magaviseletén. Csaknem osztani kellett a lelkészné véleményét, ki mindig mondá: kár hogy a kis Lajosnak nőni kell, ő sem szebb sem jobb nem lehet e világon.

Noha az öreg rektornak szive boldogsággal telt el, ha fiára nézett, ez öröm nem volt aggodalom nélkül valahányszor a jövőre gondolt. Ő bizonyosan nem hanyagolta el nevelését, s a kis Lajos

többet tudott, más egykoru gyermekeknél, kik tanulmányaikat a fölvett rendszer szerént folytatják; de mindez, rendes iskolai bizonyitványok nélkül, a fiunak jövőjét nem biztosithatta, s közelgett az idő, mikor számára pályát kelle választani. Zátonyi, mint mindég, egy uj nádparipát választott magának.

Fia teljes mértékben öröklötte zenészi szenvedélyét, s ahhoz képest, hogy csak apjától tanult, csinosan hegedült. A rektor uj fellegvárakat épitett e hajlamra. Egyes nagyobb zenészek fényes helyzetéről szólt, s fiát néha már ezek sorában látta. De ha a nehézségek s a bizonytalanság iránt elámithatta volna is magát, melyek e pályán nagyobbak, mint bármelyiken: neje, ki a czigányok mesterségétől nem tudta megkülönböztetni a zenészetet, még kérlelhetlenebb ellensége volt annak, mint a tudományoknak. A szegény asszony még azt is restelte, hogy fia hegedülni tanult, s néha vasárnapokon egy vagy más gazda udvarán szivességből nótáit elhuzta. Nem hallotta-e saját füleivel, mikor a kisbiró őt egy ily alkalommal *szőke czigánynak* nevezte?

Mind e bajok és aggodalmak azonban szerencsésen eltávolíttatak.

Zátonyinak — mint mondám — egyedüli pártolója és barátja a faluban a molnár volt. „Nagy molnár"-nak nevezték, nem testi nagysága miatt, hanem mivel a Sajó mentén három mértföldnyire nem volt nagyobb malma senkinek.

Csalódik, a ki a nagyravágyást csak palotákban és udvarok körében keresi, hatalmas szerepet játszik az faluinkban is a nép azon osztályai között, melyeket közönségesen az aristokracziával ellentétben képzelünk s melyek saját körükben ép annyi aristokratai hajlammal birnak, mint bárki más. A felsőbbséget sehol sem követelik egyesek szigoruabban; sehol sem ismerik el oly könnyen és átalánosan e követeléseket, mint a nép között; csakhogy ezen aristokraczia alapját a népnél majdnem kizárólag a vagyon képezi. A telkes gazda, a ki szebb házzal vagy több marhával bir, tiszteletet követel, és szomszédai többnyire zúgolódás nélkül hódolnak felsőbbségének, s midőn még a biró választása a gazdáktól függött, csak nem kivétel nélkül mindig a legvagyonosabbakra adták szavazatukat. A molnár mintája volt e falusi aristokracziának. Középkori zászlós ur nem nézhetett le büszkébben jobbágyaira, mint ő azokra, a kiktől a malomvámot szedte. Minden mozdulatából kitünt az öntudat, hogy a Sajó mentében az ő malmánál nincs nagyobb,

egyet kivéve, mely három mértfölddel magasabban állt, de a melyet nem lehet az övéhez hasonlitani, mert koronai jószághoz tartozik és zsidó birja haszonbérben. Ki a kis vastag emberkét látta, ha malmában szüntelen perelve körüljárt, s majd legényeit dorgálta, majd az őrlőkkel vitatkozott, itt kegyelmeket osztva és soron kivül töltetve fel egyeseknek gabonáját a garádra, ott szidva a türelmetleneket, s mindig azzal végezve beszédét, hogy a kinek nem tetszik, máshová mehet őröltetni; a ki, mondom, mindezt látta, nevetett néha ennyi méltóság felett, de jaj neki ha a nagy molnár észrevette. Ha gazdaember követte el e felségsértést, annak a sajógáti malomban bizonyosan nem őröltek többé; cseléd vagy más siheder pedig nem kerülte el a verést. A molnár sokkal inkább becsülte ön magát, hogy sem ily sérelmet megbocsáthatna. Senki nem tartá magát fontosabbnak, szükségesebbnek a világon mint ő. A mi csak a faluban történt, mind ő tevé, sőt, meggyőződése szerint, még messzebbre terjedt befolyása. Ha ő nem szól vala a főispánnal, midőn az egyszer erre járva malmát megnézte, maig sem készült volna el a töltés, mely most erre megy. Kis Mihály gazda soha sem nyeri meg perét, ha ő nem ajánlja azt a főbirónak, s az egész falu annyiszor hallá mindezt, hogy végre elhitte s a molnárt csakugyan hatalmas nagy embernek tartá. S e hibái mellett volt k neki jó tulajdonai is. Nem panaszkodott senki becsületessége ellen. Sokszor történt hogy egy özvegy asszony vagy más szegény ember életét ingyen őrölte meg, sőt midőn leánya született, malma egy egész nap vám nélkül járt; mind ez azonban oly nagyuri lecreszkedéssel történt, hogy a ki jótéteményeit elfogadta, inkább megalázva érezte magát, mint hálára kötelezettnek. Gazdag volt s azért tisztelték, goromba és azért féltek tőle, s felsőbbségét nem vonta senki kétségbe: s még sem elégedett meg helyzetével. Minél inkább hódoltak szomszédai, minél inkább türték, hogy lenézi őket, annál inkább vágyódott magasabb, magához illőbb társaság után, s tulajdonkép csak is ez volt a kapocs, mely őt Zátonyihoz köté. Zátonyi tudós ember volt, a ki könyveket irt és sokszor fordult meg a földesur házánál. Maga a főispán, kinek egyik rokonánál mint nevelő működött, mikor ő ekszellenciája utolszor a megyében volt, kedves barátjának nevezte, s a büszke molnár megtiszteltetve érezé magát ily férfiu barátsága által s elkövetett mindent, hogy azt magának biztositsa.

Mikor a kis Lajos tizenkétéves lett, felszólitá szüleit, adnák

őt a malomba, s ezzel a rektorné legforróbb ohajtásai teljesültek, mig a fellegvárak, miket férje épitett, elpárologtak. Zátonyi sokkal józanabb volt, hogysem a biztos jövőt, mely fia előtt nyilt, s mire az maga is kedvet mutatott, nem fogadná el; de ki bámulhatja, hogy a ki ez egyetlen gyermekének születése óta fényes jövendőjéről álmodozott, nem barátkozhatott meg a gondolattal, hogy őt molnárnak fogja látni. Igaz, csak reményeiről kelle lemondania, nem is voltak remények már, hanem ábrándok, melyekkel magános óráit vigasztalá; — de, ki bir lemondani fájdalom nélkül ábrándjairól?! S még azok közt is, a kik felsőbb körökben élve az örömtelen fényt megunva, irigyléssel szólnak a nép boldogságáról, hol van, ki gyermekét fájdalom nélkül a magáénál alantabb körbe láthatná szállani.

— Ki gondolta volna — szólt a rektor szomoruan: — mikor sorsom az ország egyik határától a másikra kergetett, hányszor kértem istenemet, hogy helyet adjon, a hol családommal megpihenhessek. Meglett. Gyökeret vertünk végre, én mint iskolamester, fiam mint molnárlegény. Ne vigasztaljon — tevé hozzá — midőn a lelkész, kinek ezt mondá, az előnyöket kezdé felszámolni, melyek Lajosnak a malomba való fölvételéből várhatók. Ha fiam boldogságához vezet, nem panaszkodom semmi ellen. De ismerem fiamat, vannak keblének vágyai, melyek azon körben, hová lép, kielégitést nem találhatnak. Feleségem nem hiszi, s talán a tiszteletes ur sem; de Lajosomat isten müvésznek teremté, s az irásnak példabeszéde a vas fazék- és cserép edényről nem csak a gazdag és szegények közötti érintkezésre illik, mire ott használtatik; — jaj annak is, a ki gyöngéd érzelmekkel durvább körbe lép: szétzuzzák, s nem is gyanitja talán senki, hogy csak sértheté.

Saját házában szegény Zátonyi ezekről nem szólhatott. Neje sokkal boldogabb volt, hogysem kételyeket türne. Ő már a gazdag molnár utódjának, a nagyszerü malom és terjedelmes földbirtok örökösének, a vidék első gazdájának látta fiát, s csakugyan ugy tetszett, mintha mind e reményeknek teljesülniök kellene.

A molnárnak volt egy, a kis Lajosnál két évvel fiatalabb leánya, s nem mondta-e számtalanszor: hogy ha a gyermekek később is ugy illenek egymáshoz, ő a rektor fiánál jobb vőt soha sem kiván magának? És ugyan hogy ne illenének később egymáshoz, gondolá magában a rektorné, elmerengve a boldog jövő ábrándjain; mikor már most is az egész falu mondja, hogy ebből pár lesz s gyermek

létökre már is szeretik egymást. S ha e szót gyermekekről használhatjuk, a viszonyban, mely Lajos és Mariska között csaknem találkozásuk első pillanatától fejlődött, csakugyan volt valami, a mit szerelemnek nevezhetnénk.

Szép, szeretetreméltó gyermekek voltak mindketten, jók és kedvesek, egyébként nem hasonlitottak egymáshoz.

Ha szomoru idők vonulnak el valamely család fölött, megmarad azok nyoma a gyermeken is. A kisded nem ismeri a nélkülözéseket, miken keresztülmegy, nem érti a gondteli tekintetet, melylyel szülei játékát követik; a panaszok, miket hall, a könyek, miket lát, egyaránt megfoghatlanok előtte; de a szomoru kör, melyben felnőtt, észrevétlenül hat kedélyére s a zajos gyermeki vidámság — életünk eme legtisztább boldogsága — az egyetlen, a mit tőlünk senki nem irigyel, jókor eltünik a gyermeknél, kit szülői gondok között neveltek föl. Lajos kitünőleg csendes gyermek vala, ábrándozó, szende még örömei közt is.

— Nézze csak fiamat — monda Zátonyi többször, ha vasárnap délután a tiszteletessel a templom körül játszó gyermekeket látta, — mennyire kiválik a többiek közől. Már most is meglátszik benne az ember, ki csak a tudomány és müvészet körében érezheti jól magát; hej be kár hogy nem keményebb kedélyü — tevé hozzá sohajtva — keményebb ércz lármásabban hangzik minden érintésre.

A gyermek kitünőleg nyugott, de derült volt. Ha anyja neki téli estvéken József történetét vagy valami mesét mondott el, melyben a jó gyermek egész háznépére szerencsét hoz, vagy ha apja tanulás után vállát megveregette s mondá hogy megelégszik: a szelid gyermekarczon mondhatlan boldogság kifejezése látszott. E gyermek valóságos angyal, — mondá egy öreg szomszéd asszony — már kinézése is olyan, mint az angyalokat festik, arany haja, mint a fénysugár foly körül fején. Sajnálom a rektornét! angyaloknak nincs maradása e földön. Nekem is volt két olyan gyermekem, s eltemettem mind a kettőt, mielőtt felnőttek volna.

A kis Mariska épen ellenkező, piros, vig, kedvesen csintalan gyermek vala. Nyájas csevegése elüzött minden gondot, s jöttében a csengő ének s a kedves gyermek-hahota, mely őt csaknem mindig megelőzte, messzünnen hirdette a mezőn és faluban, hogy itt öröm közelít.

A rektor és molnár közötti barátság mindég szorosabb vi-

szonyba hozta a gyermekeket is, s alig mult nehány hónapja, hogy Zátonyiék Sajógátra jöttek s már elválhatlanokká lettek. Azon időt kivéve, mely alatt Lajos atyjánál tanult, vagy a kis Mariska anyja mellett sok fészkelődés között kötött, majd mindig együtt voltak. A malom mögött a nagy tölgyek alatt, hol hő nyári napokon az őrlők megálltak, az erdőben, a Sajó partján ott ültek és jártak együtt. Ha a többi gyermekek játékaiban részt vettek is, azért csak együtt mulattak. Mariska csintalanságai Lajoshoz voltak irányozva, s ez csak kis barátnéját követte szemeivel, lesve az alkalmat, melyben valamely kivánatát teljesitheté. S e szüntelen együttlét annyira hatott mindkettőre, hogy Lajos vidorabb, Mariska csendesebb lett. Mint két hang, mely annál szebb összhanggá olvad, ha az egyik nehány fokkal magasabban szól, mint két szín egy napsugár fényében: ilyenekké váltak ők e szüntelen érintkezés s e közös örömök befolyása alatt. A különbség megmaradt, de a mi ellentmondónak látszott jellemökben, eltünt. Mintegy kiegészitték egymást, ugy hogy ha őket elválva gondoljuk, a kedves hatás, melyet személyességök mindenkire tesz, félig elenyésznék.

Mindezek kicsinségeknek látszanak, de hisz én csak egyszerü falusi történetet mondok el s hallgatóim nem várhatnak meglepő változatosságot, melyet ugyis inkább csak regényekben találunk. Az élet, kevés kivétellel, sokkal csendesebben foly. Valamint az erdőben a téli álom után a fák ágait zöld lomb takarja, s őszkor a lomb lehull s az ágak ismét szárazon állnak a nélkül, hogy a fejlődést és fonnyadást fokozatonként észrevennők; valamint ott egyik fának sudara hatalmasan emelkedik ég felé, mig a másik fonnyadni látszik, a nélkül hogy ismernők az erőt, melynek amaz növését köszöni, vagy meg tudnók mondani hol és mi féreg rágja ennek gyökerét: ilyen többnyire az emberek élete is; az idő rendes folyamában vesz és nő a szerencse. Ritka a fa, melyet villám dönte meg: s a szivek többnyire zajtalan csapások alatt vérzenek el.

Miután a kis Lajos a malomba jött, még szorosabbá lett a családok viszonya; de Zátonyiék állására nézve sem maradhatott e változás befolyás nélkül a faluban.

Gazdag embernek egyetlen leánya, falun mint városban, csaknem születésétől fogva sok fényes remény tárgya szokott lenni, s a falu jegyzője és többen a legvagyonosabb gazdák közől nem szivelhették, hogy Lajos évekig ápolt reményeiktől most minden valószinüség szerént megfosztja őket. Zátonyival a közvélemény las-

sanként részint megszokásból, részint mivel a rektor érdemei tagadhatatlanok voltak, már kibékült; s most ismét jött-ment embernek nevezték, s Lajos valamennyiek előtt irigység, némelyek előtt gyülölet tárgya lett. Szelidségét gyávaságnak, nyájasságát aljas kedvkeresésnek tulajdoniták; s épen mivel tudták, hogy a rektornét sértik, fiát azóta mindenki csak a szőke czigánynak szokta nevezni.

Lajos sokkal érzékenyebb volt, hogysem e változást észre nem vette volna. Azon szerencsés vagy szerencsétlen egyéniségek közé tartozott ő, kik senki iránt nem maradhatnak közönbösek, s a kiket mások hidegsége szintugy sért, mint a szivesség legkisebb jele boldoggá tehet. A hiuságnak egy neme ez is, de kétségen kivül csak a legnemesebb szivek hiusága. Az ártatlan fiu nem értette ugyan a változás okát, kedélyére azonban az a hatása volt, hogy őt félénkebbé tevé. Az elevenebb Mariska a kedves pajtásán elkövetett sértéseket türelmetlenebbül viselte el. Mióta a faluban ugy bántak Lajosával, apja egész büszkesége felébredt keblében. Mint egy kis herczegné járt a többiek között, s a kik hozzá közelitettek, bő mértékben visszanyerték, a mit a szegény Lajoson elkövettek.

A szivnek tulajdona is csak a határok által válik biztossá; s valamint azok, kik csak egymásnak birtokában keresik boldogságukat, körükből minden egyebet szivesen kizárnak: ugy semmi sem hozhat két szivet közelebb egymáshoz, mint ha egészen visszataszitva érzik magokat. S igy a viszony, melyben Lajos és Mariska boldogok voltak, épen ez által még szorosabbá lett. A rektorné azonban aggodalommal nézte a köz irigység jelenségeit. Baj ha az embernek egy nagy ellensége van, — monda egyszer a lelkészhez, ki őt meg akarta nyugtatni; — de sok apró még roszabb. Amaz egy csapással teritheti le az embert, de kitérhetünk előle; ezek aláássák a földet, s nincs menekülés. Minden bajnak az az átkozott hegedű az oka. Ha ez nem lenne, nem volna semmi, a mit fiam ellen felhozhatnának, s miatta csuf névvel nevezi az egész falu.

Mindamellett a kárhoztatott hangszer nem csak Lajosnak, de mind azoknak, kik őt hallák, sok kedves élvezetet szerzett. Kivévén néha a földesur házánál, — idegenek előtt most ritkán játszott; de ha a hosszu téli vasárnapokon a tiszteletes nejével s a molnár és Zátonyiék családja a nagy kályha körül összegyült, s Lajos hegedűjét elővette, még a molnár arczai is szelidebb kifejezést vettek föl, s a rektorné, minden ellenszenve mellett, örömittas szemekkel

nézte fiát. — Be kár, — mondá az öreg Zátonyi sokszor a tiszteletessel a malomtól haza felé ballagván — a szegény fiu az első rangu müvészek egyike lehetne, és most — —

Inkább sohase tanitottad volna hegedűre a szegény fiut — szólt a rektorné, — legalább senki sem nevezné szőke czigánynak a faluban, s meglátod, ebből végre is még baj lesz.

Semmi sem igazolá e szomoru jóslatokat. Évek folytak változás nélkül. Lajos a munka között nőtt erős ifjuvá, Mariska a legszebb leánnyá serdült, s ha a versek, melyeket a jegyző fia, aranykarimás papiron, neve napjára átaladott, hizelgők voltak is, nem volt leány hét vármegyében, kire jobban illettek volna a régi dal szavai :

„Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Piros pünkösd napján
Hajnalban születtél.“

Soha két ártatlan kebel biztosabban nem nézett a jövő elé, mint ők. Hisz Mariska Lajosnak mátkája volt, mi állhatott utjában boldogságuknak. Mihelyt Lajos egyévi vándorlásából visszajő, az öreg molnár igérete szerint, megtartják a lakadalmat; s ők olyan ifjak voltak mindketten.

Az öreg molnár annyira megszokta legényét, kire mindent bizhatott, annyira szeretni látszék őt, hogy ő maga volt a ki mindég halogatta a vándorlás idejét. De végre Lajos 19, Mariska 16-éves volt; a tiszteletes, a két család közös barátja s tanácsadója, mindinkább sürgette az elindulást, mig végre csakugyan kitűzték napját.

Lajos egy szép májusi reggelen indult el. Szülei, mátkája és a tiszteletes az erdőig kisérték a távozót. Itt vettek bucsut egymástól. Apja kekblére szoritá s elfordult, hogy sẽ ő, se az asszonyok ne vegyék észre szemeiben a könyeket. Mikor mintegy száz lépésnyire ment Lajos, megállott és visszanézett; a rektorné még egy áldást kiáltott egyetlen fia után, oly hangon, minőt csak anyáknak adott a természet; mig Mariska még egyszer kedvesséhez futott s őt még valamivel tovább elkisérte. A szülők meghatva néztek e szerető pár után. Kezet fogva mentek egymás mellett egy nagy vadkörtefáig, melyet most virágai egészen elboritottak. Itt megálltak, s még egy ideig beszéltek egymással. Végre Lajos

két kis ágat szakitott le. Egyikét mátkájának nyujtá, keblére szoritá őt, s még egyszer bucsut intve kezével, elsietett. A szegény fiu nem is nézett vissza többé, — talán mivel érzé, hogy ha visszanézne, nem mehetne tovább.

Midőn Mariska visszajött, szeme telt vala könyekkel, de arczain megelégedés látszott, mintha mondaná: mégis én vagyok az utolsó, a ki tőle bucsut vett.

Ne sirj kedvesem, — szólt Zátonyiné zokogva, — hisz jövő tavaszra visszajön, s akkor nem hagy el többé soha e világon.

Tudom, tudom — válaszolt Maris, mig piros arczáin könyek gördültek le — nem is azért sirok, csakhogy olyan nagyon szeretem fiát. Mikor utolsó bucsut vettünk s Lajos ez ágat leszakitotta, felülről a virágeső mint egy áldás hullott reánk, s az öreg Bodóné, ki az egész falunak kártyát vet, mikor tegnap kértem, hogy nekem és Lajosnak is jövendöljön, azt mondta: hogy nem is szükséges a kártyavetés, mert a ház, melynek fedelén a gólya fészket rakott nem olyan biztos, mint a ki szeretőjének, ha utra ment, szivében készen tartja helyét. De egy esztendő mégis sok, és a malom oly üres lesz Lajos nélkül.

II.

Eleinte ugy látszott, mintha Lajos eltávozása senkinek nem esnék nehezebben, mint gazdájának. Mióta kedves legénye elment boszuságot látott a hova csak nézett. Az őrlők szemetes buzát hoznak, a legények csak szájokat tátják, a Sajó is kétszer áradt meg három hét alatt; mintha minden csak azért volna a világon, hogy őt boszantsa. Szidta legényeit és az őrlőket, néha megverte kocsisát, s ha a tiszteletessel vagy Zátonyiékkal találkozott, órákig elpanaszkodott az ostoba czéhbeli törvény ellen, mely a legényeknek kötelességül teszi a vándorlást, s mi miatt neki most jött-ment himpellér ficzkókat kell fogadnia Lajos helyett. Pedig szeretné látni azt a malmot, a hol valamit tanulhatna, a ki nála tanult. A molnár rosz kedvét most még Mariska sem üzhette el; sőt miután ez azon szeretetreméltó, de nem ritka egyéniségek közé tartozott, kik, ha magok vigadnak, nem foghatják meg, miért nem nevet az egész világ, s ha magok rosz kedvüek, nem értik, hogy mosolyghat valaki körükben: ha apját földeriteni jött, csak szidta ez a le-

ány könnyelmüségét, miszerint Lajost feledve, megint tud nevetni és danolni. Soha sem volt pedig igazságtalanabb vád.

Mint a rózsa, ha az est leszállt, lehajtja harmatos fejét, de azért szintoly derült szinekben áll, mint egyébkor: ilyen az, a kit a vidámság isteni adományával áldott meg az ég. Ilyen volt e napokban Mariska is. Le kell törni a virágot, levelenként széttépni kelyhét, hogy elveszitse az örömszint, melylyel a természet fölékesité. Az élet és az emberek is megteszik ezt néha.

Ez időben épen változás történt a megyei tisztviselők közt. Egy szolgabiró meghalt; a sajóháti járás esküttjét tették helyette ideiglenes szolgabirónak, e helyett pedig egy fiatal embert választottak, ki, miután iskoláit végezte, s erejét többféle pályán megkisérté, apja halála után ösi telkére vonult vissza, hol egy év alatt azt a keveset is elfeledte, a mit tanult. Miután az előbbeni esküt halála után az a kérdés forgott fenn: vajjon a helyettesités választás vagy főispáni kinevezés útján történjék-e? az ügy az egész megye figyelmét magára vonta. A napot, melyen Ékesyt megválasztották, fontos politikai győzelem napjának tekintették, s az uj eskütt, főleg a sajóháti járásban, melynek kisebb nemessége magát benne képviselve látta, a legnépszerübb ember volt egy ideig.

A molnár, mint képzelhető, makacsul ragaszkodott a legkisebb jogához: minél fogva csakhamar ismét panasz támadt a malom iránt. Egy ujonnan épült gát, vagy más valami adott-e rá okot: nem tartozik ide; elég az ahhoz, hogy az ügy elintézésére a főszolgabiró lön kiküldve, s ez volt az első alkalom, hogy Ékesy eskütt ur is megismerkedett a malomban.

Meglehet, hogy Ékesy esküttet sok ember nem tartá valaszeretetreméltó embernek. Arczának éles vonásai, a rikácsoló hang, az alázatosság, melylyel a felsőbbekkel, a gőg, a mint alattvalóival bánt, az iszonyu hahota, melyre főleg saját mondatai fölött fakadt, vagy ha a főbiró és alispán valami tréfásat beszélt: e vegyülete a gőgnek és alázatosságnak, az uri és inasi rosz tulajdonoknak, sokakra talán kellemetlen hatással lehetett; de azért voltak olyanok is, kik csakugyan fájin embernek tartották az esküttet, értve e szép szó alatt oly uri embert, ki ha az utczán végig megy, megérdemli, hogy megnézzék. E csodálói közé tartozott a molnár is. Felfogása szerint nem volt ember a vármegyében, a kit az isten inkább urnak teremtett volna. Tekintélyes emberré tevé őt azon jó mód, a mint bajuszát hegyesre pödré, s magatartása, ha falusi

bíróval vagy más alattvalóval szólott, s kezeit hátratéve, lábait kissé széttámasztva ugy hogy térdeit felváltva meghajtá, testét különös mozgásba hozta, mitől a néző csaknem elszédült. Hát még a méltóság, a mint pipázás közben köpni tudott, miben az amerikai szövetséges államok minden polgárát felülmulta! Csuda-e, ha a mi esküttünknél, — főleg miután, a molnár hite szerint, az ő befolyása következtében döntötték el az imént érintett pört kedvezőleg, — csuda-e, mondom, ha csakhamar senki sem volt a malomban kedvesebb vendég. Ékesy csaknem mindennapos lett a házban, s jól esett a molnárnak, ha a birák, oda hivatva, levett kalappal állottak a vármegye esküttje előtt, mig ő maga kényelmesen tovább pipázott háza előtt, mintha maga is eskütt avagy szolgabiró volna már.

Mariska szépsége, vagy csak a molnár vagyona volt-e, a mi Ékesyt arra birta, hogy a leány ellenszenve daczára is folytassa udvarlását? bajos volna meghatározni. Az emberi kebel a szép és aljas tulajdonoknak oly csodálatos vegyületét hordja magában, hogy az érdek a legnemesebb, s az érzelem a legaljasb emberekre is mindég gyakorol befolyást: annyi azonban bizonyos, hogy nehány hét mulva ép oly kevés kétség lehetett az eskütt szándokai iránt, mint az iránt, hogy a molnár szivesen látja leányának ezen uj udvarlóját. Ki azelőtt minden alkalommal emlité Lajost, most, ha csak nevét mondták is ki, már másra fordità a beszélgetést; szóval egész magaviseletéből kitünt, hogy előbbi összeköttetéseit minél lazabbakká igyekszik tenni. — A rektorné mindég nyugtalanabbá lett; s álmatlan éjeket töltött. Mindenki osztá aggodalmait, a kivel csak szólott. Csak Mariska és Zátonyi néztek bátran a jövő elé: amaz mivel bizott saját szivében, s meg volt győződve, hogy apja jobban szereti őt, hogysem oly valamire kényszeritse, a mi által örökre szerencsétlenné válnék; Zátonyi meg, mivel emberismereténél fogva, lehetlennek látszott előtte, hogy valaki másnak eljegyzett mátkája után járjon, vagy hogy a molnár ünnepélyesen adott szavát megszegje.

Igy mult el a nyár. Beszüreteltek. A tarlók egy része föl vala szántva, itt-amott már uj vetés is látszott, vidám zöldjével vigasztaló reményként terülve el a dér-sárgitotta rétek és mezők közt. Megváltozott a fák szine; arany vegyült a fejér nyárfák ezüst lombja közé; az erdőben vörös foltok látszották, s a finom szálak erdőn és mezőn a hoszú ősz eme hirdetői, ezernyi fonállal szőtték körül az ágakat, de nem birták lekötni a hulló lombot. Már száraz levelek szállongtak

a legkisebb szellő érintésére ide s tova a fák közt. Vasárnap volt. Mariska, mint Lajos távozása óta szokása volt, magánosan ült egy facsoport alatt a malomtól nem messze; s mig szemei majd az égen uszkáló könnyü fellegeket, majd a Sajó csöndes folyását kisérték, eltávozott kedvesére gondolt. Mit is tehetett volna egyebet?

Elvégezte dolgait, s tudta, hogy apja nem szereti, ha Zátonyiékhoz vagy a tiszteleteshez jár, s hogy vele Lajosról beszélnie sem szabad többé. Itt, hol annyiszor járt kedvesével, legalább szabadon gondolhatott rá. Mintha a lomb róla susogna, mintha a folyó tükréből is az ő képe mosolygana felé: nem érzé itt magát egyedül Maris; s a mult emlékei közt elfeledte sok baját, mik között töltötte életét, mióta Ékesy a malomba jár.

— Milyen bolond ember az az Ékesy, — szólott magában, mig Lajos utósó levelén függöttek szemei, melyet többször elolvasva még mindig nem hajtott össze, mintha szemei nem tudnának megválni a kedves vonásoktól; — azt hiszi, hogy végre majd elfelejtem Lajosomat. A Sajó nem foly el hamarébb egyik határról a másikra, mint változik a leányszív: azt mondta apám a minap. Igaz, a szív és a folyó sok tárgynak veti vissza képét: de, valamint a Sajó mély közepén, le egészen addig, a hol a Tiszába foly, mindég csak az ég tükrözik: ugy Lajos képe sem vesz el szivem mélyéről soha, soha!

Mig Mariska a Sajó partján mindinkább elmerült ábrándjaiba: adddig apja elvégezve délutáni álmát, melylyel a hoszu vasárnapokat rövidíteni szokta, fölkelt a lóczáról, pipára gyujtott, s fölnyitva ablakát, kinézett. Az ablak nem a Sajóra, hanem az udvarra, kertre és ezentul a termékeny térségre szolgált, mely a Sajót a hegyektől elválasztja. Itt látta földjeit, a fölszabadult réten legelt a falu csordája között kilencz tehene, s távolabb a város és hegyek látszottak, hol háza és szőlei voltak. Bő volt a termés s a szüret is megfelelt a várakozásnak. Megtelt a pincze, s uj évig sem birják kicsépelni a mit a csürben összeraktak, s a padlásra sem fér többé a vámban szedett gabona. A molnár megelégedéssel tekintett végig gazdaságán, s a boglyák, a kazlak fölött, melyek a kert mögött látszának, azon büszke, csak gazda által ismert öntudat emelte keblét, hogy takarmánya tavaszig nem fog elfogyni. Vissza gondolt azon időkre, mikor legénykorában először ide jött. Mennyi minden változott azóta; maga az özvegy molnárné, kivel a malmot kapta, sem ismerne most saját házára. Födele uj, fala uj, kerekei ujak,

csak a hely maradt a régi, s mégis csak annak köszönheti szerencséjét, hogy a malomba jutott. Csak megfészkelhesse magát az ember egy helyen, csak itt álljon meg erősen, a többi magától jön. A malom kereste a földeket, a földek a szőlőt, a szőlők a házat; s végre mégis mindent vén feleségemnek köszönök, — isten nyugtassa meg szegényt, most ugysem élhetne többé. Nyalka legény voltam akkor, s a faluban azt mondták, kár hogy magamat pénzért eladtam : mintha bizony azok, kik magokat ingyen adják el, nem koptak volna meg szintugy mint én. A kovács, ki akkor leginkább nevetett, ott dolgozik rongyos viskójában, s a biró fia, ki akkor állott katonának, mikor megházasodtam, most mint vén obsitos kolduł házam előtt. Engem tisztel az egész világ. Hiába, a kitől valamit várnak, mindenki támogatja azt, mint a gyümölcs-terhelte almafát. Ur vagyok; hát még ezentul. Ekkor Marisra gondolt, s Ékesyre, a szolgabiróságra és alispánságra, a czimerre s kiváltandó nemesi jószágokra, az unokák unokáira. Nem is vette észre lelkesedésében, hogy rég kiégett pipája, s még a füst is csak képzelődés, melyet szájából ereget.

Gondolatai közepett egy hintó vonta magára molnárunk figyelmét. Az egyenetlen sebességből, a mint az az országuton majd vágtatva, majd lassan haladott, a mint a kocsis lovainak gyengeségét vagy azon intéseket vette tekintetbe, — melyek időről időre háta mögött hallatszottak, tapasztalt ember, mint a molnár volt, könnyen észrevette, hogy a hintót előfogat huzza; a forgós huszár a bakon arra mutatott, hogy benn a hintóban a nemes vármegyét viszik. Sokkal jobb összeköttetései voltak a járásban, hogysem attól félhet vala, miszerint ez előfogatot az ő lovai fogják felváltani, azért nyugton sőt valódi gyönyörüséggel követte a hintó mozdulatait. Hisz a forgó és előfogat épen oda illettek ábrándjai közé. Egykor, ki tudja mihamar, előfogattal s a bakon forgós hajduval jár majd Mariska is.

A hintó egyszerre csak elhagyta az országutat.

— Biz' isten, ide tartanak. Nem is tudom ki lehet, talán maga az alispán? Julis te, Vikta, — kiált a molnár. Átkozott leányok, utoljára valamennyien elmentek a templomba, s ha vendég jő, még cselédet sem talál a háznál. Vikta, Julis! orditott a gazda ujra, mig a hivott leányok végre előkerültek.

— Megint aludtatok! Látott-e az ember ily álomszuszikat?

— Mit csináljon az ember, — válaszolt Vikta rosz kedvüen:

— dolgozni nem lehet, mert a tiszteletes tiltja, tánczolni meg nem szabad, mert kelmednek nem tetszik.

— Csak az volna még hátra, — te nyelves, te kofa! Mossátok ki hamar a poharakat, s hozzatok föl két czilindert abból a 34-diki egriből, jobbrul a pinczeajtó mellől. Maga az alispán jön.

— Nem a biz' a, — szólt elkedvetlenedve Julis, ki e hirre nagy érdekkel nézett ki az ablakon; hisz e nem Miska, hanem Jancsi.

— Persze hogy Jancsi, kiáltá Vikta földerülve. Már pödrött bajuszát is látom.

— Igaz, csak a főbiró, — szólt a molnár nyugottabban; hát csak a miskolcziból hozzatok fel, balrul a pinczeajtó mellől.

— Hát Jancsinak? — kérdezé Vikta.

— Annak is adhatsz egy pohár bort, de csak idevalót, értted-e? S evvel a molnár már követni akarta a szolgálókat, ha eszébe nem jut, hogy a főbirónak az utolsó tisztujitáskor háromszáz forintot adott kölcsön, miből eddig, irásán kivül, egyebet nem látott. Elhatározá tehát, szobájában várni be vendégét. Nyugottan ablakához állott s csak akkor ment ki vendégei elé, mikor az ablak alatt elhajtottak s már az ajtó előtt állt a kocsi; sajnálva hogy Jancsin és a szolgálókon kivül nem volt több tanuja azon fesztelenségnek, a mint ő molnár létére fogadja a főbirót.

— Isten hozta a teéns urat, — szólt, alig billentve meg kalapját; mig a biró Jancsi segedelmével a hintóból kiszállt. Jó napot Ékesy. . . Vigyék azt a kocsit az állás alá. . . Méltóztassék besétálni: talán egy pohár borral szolgálhatok.

S ezzel a molnár, fölnyitva a konyhából a szobába vezető ajtót, vendégeit beereszté. A főbiró egész magaviselete nem valami különösnek látszott. Ékesy sokat-mondólag köszörülte torkát, s egyet köpött, midőn a szobába lépett. Jancsi, mint látszik, legujabb dolmányát huzta fel. — Mégis csak abból az egriből hozhatsz fel, — sugott a molnár Vikta fülébe; s evvel bement ő is.

Eleinte csak általános dolgokról folyt a beszélgetés. A főbiró a molnárt szüretjéről, ez a főbiró felesége felől tudakozódott; de miután Julis, a két czilinder egrit s a csengő poharakat az asztalra téve, eltávozott, s a molnár vendégeivel az első poharat kiüritette, komolyabb irányt kezdett venni a beszélgetés.

— Fogadni mernék, — szólt a szolgabiró, midőn poharát az

asztalra tevé, — Farkas ur nem találná ki mi járatban jövünk házához. Pedig fontos ám a mi dolgunk, ugy-e öcsém?

— Fontos bizony, viszhangzá az esküttt.

— Tudom már, — szólt a molnár roszkedvüen — bizonyosan ujra szomszédom adott fel a nemes vármegyénél; pedig hazud ha azt mondja, hogy az én malomgátam szoritja ki rétjére a vizet. A gát egy hajszállal sem magasabb, mint azt maga a teéns ur kimérte az inzsellérrel.

— Nem vizről van itt szó, Farkas uram, hanem tüzről. Nem feladás hoz minket ide, hanem itt akarjuk találni a feladást vagy megadást vagy általadást. Mi pedig a gátot illeti, különösen azért jöttem, hogy minden gátokat elháritsak: ugy-e öcsém?

A molnár nem tudta még tisztán, mihez tartsa magát, de miután észrevette, hogy a főbiró tréfál, nevetett. Ékesy hahotája az állásig kihallott. Bogasy főbiró, ki, más egyéb tulajdonsága mellett, a megye leghiresebb toasztozója volt, nyugott maradt. Az általános elismerés, melylyel találkozott, most mint egyébkor, csak arra birta őt, hogy nyugottan kiüritve poharát, ujra megtöltse.

— Nem értem a teéns ur czélzatait, — szólt a molnár jókedvün.

— Meghiszem, barátom, — mondá a szolgabiró. — Mi házas és övegy-emberek nem értjük a buzgóságot, melylyel az efféle nőtelen legény szabadságától szabadulni kiván, s az embert kéri, hogy kérője legyen; de volt idő, mikor mi is fiatalok voltunk, mikor mi is azt hittük, hogy az öröm, mint az iskolásfiu sárkánya, csak akkor repül magasra, ha megkötik. Igyunk egy pohár bort e szép ostoba idők emlékére!

Farkas gazda most már tökéletesen megérté a főbiró czélzatait; s ha az első benyomásnak enged, nyakába borul vala az összes járásbirósságnak és eljegyezte volna Mariskát, még mielőtt megkérték. De mint a hajó, mely elegendő terhet hord, ugy az olyan ember sem billen föl egy könnyen, a kinek telvék zsebei. Miközben kiüritě poharát, visszanyerte nyugalmát, s csak azt jegyzé meg, hogy a főbiró ur rendkivül jókedvében lehet.

— Nem akarják megérteni példázgatásinkat, öcsém, nyíltan kell szólanunk, monda a főbiró mosolyogva esküdtjének. Én tehát minden sujtás és csűrés csavarás nélkül kimondom, hogy Ékesy öcsémmel leányt kérni jöttem a nemzetes ur házához.

Bogasyt nagy szónoknak tartották a megyében. Elbeszélt fél-

óráig a nélkül, hogy a tárgyat kimerité vala, s ha kivánták tiz poharat köszöntött egy huzamban, de soha semmiféle szónoklat sem hatott jobban hallgatóira, mint az egyszerü szavak, a miket a molnárnak mondott. — A gondolat, melyet egykor magányos óráiban mint hiu ábrándot sohajtva el kelle utasitni magától, a remény, mely mióta Ékesy házához jött, napról napra erősbödött, de mind eddig még is csak bizonytalan remény maradt, most már teljesült. Tekintetes asszony lesz leányából; most immár bevégzett tény az, bár mit mondjon a tiszteletes, a szomszédok, a földesur, az egész vármegye. Megtörtént dolog, melyet többé nem lehet elvitázni, hogy leányát maga a főbiró kérte meg Ékesy számára.

Ha Ékesy helyett a szomszéd járás esküttje kérte vala meg leányát: első pillanatra akkor is szint oly boldognak érezte volna magát. És nem volt-e Ékesy fiatal legény, nem volt-e derék legény. A ki őt pitykés dolmányban, pörge kalappal, rövidszáru, csucsos kupaku tajték pipával látta, — s ki látta őt valaha másképen — nem volt-e kénytelen megvallani, hogy az egész megyében sincs nyalkább legény? Magas termete, a vékony tagok, a hegyes orr, a vékonyra pödrött bajusz, a feje közepén hegyes üstökbe összekefélt haj, az egész sovány alak mintegy arra látszott teremtve, hogy a leányok szivébe belé furja magát. Éles hangja diadalmasan hatott át a kortes-zaj tengerén: miért ne találna végre utat Mariska szivéhez is? Farkas uram, ki, midőn saját vágyait követé, egyszersmind legfőbb kötelességét vélte teljesiteni, boldognak érezte magát; de sokkal tapasztaltabb ember volt, hogy sem belső érzelmeit elárulja azok előtt, kik tőle valamit kérnek. Miután egy pohár egrivel lecsilapitá első fölgerjedését, látszatos közönbösséggel csak azt jegyzé meg: hogy Mariska még fiatal; s hogy csakugyan nem gondolná senki, mennyi szerencsét tehetett volna már eddig is. Igaz, tevé hozzá, a leány csinos, s miután mindenemet rá hagyom, maholnap nem áll roszul, a ki őt elveszi. Azt a jószágot, melyet Sajógáton zálogban birok, s városi házamat és szőlőimet mindjárt átadom vőmnek. Istenő felségének hála, adott annyit, hogy jusson is maradjon is.

Ékesy ez utolsó szavaknál nagy lélekzetet vett s egyet köpött utána; a főbiró nem kétkedve győzelmén, biztosan folytatá ostromát. — Épen mert a kisasszony fiatal, azért kérjük meg — szólt nevetve — ha vén lenne, nekünk nem kellene, nemde, öcsém? És a mi a szerencsét illeti: Farkas uram annyira köztiszteletben

áll, hogy kétségen kivül sokan vágyódnak Mariska kisasszony keze után. A molnár csaknem megzavarodott örömében, mikor leányát kisasszonynak nevezték, s hallá mily tiszteletben áll a megye előtt. — De — tevé hozzá a főbiró emeltebb hangon : — a mi a szerencsét illeti, Farkas uram, a valóságos szerencsét, melynél természet szerint nem csak a jelen pillanatra, hanem a jövőre kell tekintenünk, ne vegye rosz néven, tisztelt barátom, de nagyobb szerencsére leánya nem számolhat, mint Ékesyvel. Nem azért mondom, mert öcsém. Nekem annyi öcsém van (Bogasy ur osztályuknál sokallotta is számát), annyi öcsém és bátyám, én igazságos tudok lenni atyámfiai irányában is. De nincs egy sem esküttjeink közől, kire szebb jövő vár. Hogy jövő tisztujitásnál szolgabiró lesz, most is már kicsinált dolog, s aztán mi akadályoztatja őt fölebbmenetelében. Én nem! Nem én, Farkas uram; ha arról lesz a szó, hogy helyettem főbiró legyen, szivesen engedek neki helyet. Ha arról van szó: ő legyen-e főbiró vagy én, visszalépek; emlékezzék rá Farkas uram, én visszalépek.

A főbiró oly érzékenyen szólt, hogy a gazda, kire az egri bor szinte nem maradt hatás nélkül, megindulva törülte szemeit, mig Ékesy roppant határozottsággal köpve egyet, megesküdött, hogy ő bizony a világ kincseért sem teszi, hogy üsse meg a menydörgős menykő, a ki olyasmit csak gondolni is merne, hogy a sajóháti járásban más legyen főszolgabiró, nem Bogasy ur.

— Tudom, öcsém — szólt az előbbi nyájasan — ismerem szivedet; de utójára sem tőled függ, és a megyének több járása is van. Én csak azt akartam mondani, hogy előbb utóbb főbiró lesz belőled. Higyje el Farkas uram, főkép ha feleségével egy kis pénzhez jut, hogy jószágait kiválthatja, végre még alispán lesz belőle; azután tudja isten, mire viheti. Ha nekem leányom volna, azaz férjhez adható leányom, soha sem kivánnék magamnak jobb vőt.

— Hát én mondtam-e egy szóval is, hogy jobbat kivánok? — szólt a molnár, ki már nem birta eltitkolni érzelmeit. — Itt a kezem. Mariskám Ékesy felesége lesz. A mi pedig a jószágot és szőlőket illeti, nálam egy szó annyi mint száz.

— No, mit mondtam, — szólt a főbiró összecsapva kezeit, — nem megmondtam én neked, hogy ha én kérem meg régi, kedves, jó barátomat, nem tagadja meg. Nem megmondtam-e, öcsém? Borulj nyakába s köszönd meg jövendőbeli ipad szivességét.

Az esküt, ki eddig egészen főbirájára bizta az ügy vezetését, s csak azáltal mutatta rendkivüli érdekeltségét, hogy szétterpesztett lábain sebesebben ingadozott, mint vallatásoknál szokása volt, s hogy még hegyesebbre pödörte bajuszát s még többször és még nagyobb elhatározással köpdösött, e felszólitásra most nyakába borult a molnárnak, megcsókolta jobb és bal arczáját, s éles hangon, szokott ékesszólásával, melynek elismert érdeme volt, hogy senki sem tudott gyorsabban beszélni, adta elő köszönetét.

Miután, Bogasy főbiró urral egyetértve, én is azt hiszem, hogy a mit Farkas uram Ékesy szavaira érzett, csak apa foghatja föl tisztán — ez is valószinüleg csak midőn saját leányáról van szó : elhagyom az esküttköszönő-beszédét, valamint szintén a czifra köszöntést is, melyben a főbiró Ékesynek és Mariskának annyi boldogságot jósolt, hogy az esküttt, ki azalatt, poharát kezében tartva, egy húzomban mosolygani iparkodott, maga is megsokallotta.

Kiüriték poharaikat, s Farkas uram egy uj czilinder bort akart felhozatni a pinczéből. Azonban a főbiró a kisasszony után kérdezősködött, s Ékesy csakhamar észrevette, hogy Mariska könyelg.

— Hát hidd be, öcsém; hadd mondjam el kérésedet neki is, — szólt a főbiró, — ugy hozza magával a dolog formája.

— Majd behivom én, — szólt a gazda. S alig, hogy kiment, egy percz mulva kérői előtt állt Mariska.

A főbiró, oly ember módjára, ki nem először jár el hasonló dologban, czikornyás szavakban adta elő kérését. Ékesy a legédesebb arczokat vágva hallgatta szószólóját.

— S mit mond ehhez a kisasszony? — igy végzé a főbiró.

— Mit csúfolódik a teéns ur, — szólt Mariska s remegő hangján meglátszott belső megindulása. Nem vagyok én kisasszony.

— Nem azt kérdeztem én, galambom, — ingerkedett a főbiró — feleljen csak kereken kérdésemre; eltérésekkel, kétertelmüséggel, hallgatással nem megy velünk semmire.

Mar is, mielőtt felelne, egy kétkedő tekintetet vetett apjára; de az, meggyőződve arról, miszerint leánya akarata ellen nem mer szólani, oly jókedvüen mosolygott a főbiró szavaira, hogy a leánynak visszatért bátorsága.

— Ha a teéns urak azt akarják, hogy kereken kimondjam véleményemet, szólt elhatározottan, hát kimondom: hogy nekem Ékesy ur nem kell, s hogy igen kár volt a teéns főbiró urat ide fárasztani, miután rég' tudja szándékomat.

Ékesy csak mosolygott e szavakra, a főbiró meg nevetni kezdett. — Már miért szomoritja szegény öcsémet?

— Miért tetteti magát, lelkem, mintha csakugyan nem szenvedhetné?

— Bizony nem is kell nekem, — szólt Maris, kinek, főleg midőn Ékesy kényszeritett mosolygását látta, haragjában könyek tolultak szemeibe. — Nem is szenvedhetem soha sem.

— Eszem a lelkét, be szépen tud haragudni, kedvesem, — szólt a főbiró, kinek jó kedve Mariska haragjával nőni látszott. — Valóságos szerencse, hogy házasember vagyok, máskép magam is belé szeretnék. S milyen komolyan szól, az ember azt hinné, hogy szegény öcsémet gyülöli, pedig . . . .

Azon mód, a mint a főbiró, az egész dolgot fölvette, lecsilapitá a molnár haragját, ki máskép leánya határozott föllépését nem vette volna oly jókedvüen; de épen az fájt leginkább Marisnak. Keble szorult, mintha meg akarna repedni, s mikor körültekintett, részvétel helyett még csak komoly ellenzést sem talált, melylyel szembeszállhatott volna.

— Hogy ne gyülölném őt, — szólt a leány a legnagyobb indulattal, megvető tekintetet vetve Ékesyre, — mikor olyan rosz, alávaló hazug ember, ki a teéns urnak bizonyosan azt beszélte, hogy szeretem: pedig tizszer mondtam neki, hogy szivemet és szavamat más birja; itt, ugyan-e helyen mondtam neki.

— Már arról csak nekem is kellene valamit tudnom, — szólt a molnár, ki a további hallgatást tekintélyével nem tartá megegyeztethetőnek.

— Nem is történt apám uram tudta nélkül, — mondá Maris bámulva: — nem mondta-e százszor, hogy ha Lajos vándorlásból visszajő, felesége leszek?

— Ördögöt mondtam én olyan ostobaságot, — szólt a molnár, haraggal akarván elütni zavarodását, — vagy ha mondtam, hát tréfából mondtam; vagy megkértek-e a maga rendjén, volt-e kézfogás, gyürüváltás? Majd bizony, én egy jöttment sohonnainak, egy olyan embernek adlak feleségül, kit csupa kegyelemből tanitottam ki.

— Hát arról a szőke molnárlegényről szól — kérdezé a főbiró jókedvüen, — annak a hóbortos rektornak a fiáról, kit a szőke czigánynak neveztek. No ez jó, ez csakugyan kapitális egy gondolat. S a főbiró annyira nevetett e gondolatra, hogy végre a

molnár is nevetni kezdett, s mikor amaz fülébe sugta, hogy a szeretőket legjobb lesz magokra hagyni, szinte kaczagva ment ki a főbiróval. Miből azonban egyáltalában nem következik, hogy Farkas uram nem boszankodott belsőképen. Csakhamar kitört az belőle egy kis káromkodásban: hogy majd megtanitja ő igy meg amugy engedelmességre azt a rosz leányt.

— Föl se vegye, Farkas uram, — szólt a főbiró jókedvüen. — Megszelidül ő magától is. Akár mit beszél most, a lakadalomnál mégis csak igent mond. Csak nem kell elveszteni a flegmát. De, ugy látszik, Ékesy nem sokra ment, — szólt, a ház felől közeledni látván esküttjét. — No öcsém, ugyan hamar végeztél.

— Mariska roszkedvü, — válaszolt emez szinte nevetésre kényszeritve magát, miközt azonban belső haragja látszott. — Csak ugy szórta a szitkokat, s mikor kezénél fogva meg akartam nyugtatni, kiragadta magát és elszaladt. Mind azért az átkozott molnárlegényért, — de ha egyszer kezem közé kerül.

— Tréfaság, öcsém, csupa tréfaság — szólt a főbiró. Ha szitkok helyett egyebet szórna, még akkor is csak nevetni kellene. Birjuk Farkas uram szavát, a többi tréfa-dolog.

— Majd megmutatom én, ki az ur a háznál, — szólt a molnár.

— Soha se nehezteljen, tisztelt barátom. Becsületes leánytól nem is várhatni mást. Csak nem mondhat igent, mihelyt megkérik. Egyik elpirul, másik ha hozzá nyulnak kiragadja kezét s elszalad, a harmadik meg talán kezével is védelmezi magát. Egyik szelidebb, másik tüzesebb, de végre mindenik csak megadja magát. Olyan az a leányféle, öcsém, mint a mézesszáju méhecske. Megszúr, ha hozzá nyulsz, de csak egyszer, — aztán elveszti fulánkját.

E szép hasonlatosság, melyet a főbiró, hogy hallgatóinak figyelmét valamikép ki ne kerülje, különféle formákban többször ismételt, tökéletesen megnyugtatta a molnárt is. Az egész társaság jókedvüen tért vissza a szobába, s az ujra megtöltött czilinderek előtt minden egyébről megfeledkezett.

Késő éjszakáig folyt a mulatság, pohár poharat, tréfa tréfát, czilinder czilindert követett. Felköszöntöttek, kezetcsaptak, megölelték egymást. Az esküt főbiráját, ez az esküttet, mindketten a molnárt s a molnár mindkettejöket a világ legderekabb emberének mondá, —

s tán annak is tartotta; szóval három vármegyében nem mulatott ez este senki jobban a molnár vendégeinél.

Megtörtént, hogy valamint többnyire mindhárman egyszerre szóltak, ugy egyszer véletlenül mindhárman egyszerre hallgattak, s akkor a molnárnak ugy tetszett, mintha zokogást hallana.

— Ni, hogy sír mérgében, — szólt nehezedő nyelvvel; de a méhecske is szúr és .... hogy is mondta csak a teens ur?

— Aztán elveszti fulánkját — pótolá ki a főbiró.

— Mindez csak azért van, — szólt ismét a molnár, — mert azt a haszontalan szőke czigányt szereti. Koldus, valóságos koldus még az apja is, mégis azt szereti.

— Tréfaság, — szólt megnyugtatólag a főbiró, — valódi tréfaság!

— Ugy-e bár? Én is azt mondom, — szólt a molnár. Mit tehetünk mi róla, hogy oly zokon veszi.

— Az csak neki baj, — jegyzé meg az esküttnagy philosophiával, mig a poharakat ujra megtölté. Igyunk egészségére.

S ittak és lármáztak és nevettek. Mariskának baj, hogy oly zokon veszi! Miért ne vigadnának azért mások?

III.

Még aludtak a molnár és vendégei, s alig kezdett szürkülni, mikor Mariska másnap a kis ladikba ült s átevezett a Sajón. Hideg őszi reggel volt. A folyó felett sürü köd terült, melyen át csak a paplak egyik ablaka világitott. Erre hajtá csónakát. Ki segithetne rajta e nehéz bajában, mint a ki őt és Lajost felnövelte.

A lelkész, midőn Maris szobájába lépett, s az álmatlan éjtől halvány arczait látá, első pillanatra azt gondolta, hogy a molnárt érte baj; mikor aztán megtudta e váratlan látogatás okát, oly szelid szavakkal vigasztalá a hölgyet, oly biztosan igérte, hogy apjával még ma szólni fog, miszerint Maris egészen megnyugtatva érzette magát.

— Talán igazán csak tréfa az egész; különben aligha nevetett volna apád: — ugymond. — S ha csakugyan megkértek, és apád azt mondta is, hogy neki magának ellenvetése nincsen, azt gondolod-e hogy azért szerencsétlenné fogna tenni? Bizonyosan nem tudja, mennyire szereted Lajost; s azt hiszi, hogy Ékesyvel, a ki

nemesember és tisztviselő, boldogabb lehetsz; de azért melyik apa áldozná föl gyermekét saját szeszélyének?

Mariska eddig oly boldog napokat élt, oly valószinütlennek tartá, hogy valaha szerencsétlen lehetne, miszerint a lelkész által tökéletesen megvigasztalva érzé magát. Letörülte könyeit, előre köszönte a tiszteletesnek közbenjárását, s könnyült szivvel evezett ismét a Sajón át. Itt is oszolni kezdett már a köd, s midőn haza érve, mindent csendesen talált, meggyőződött, hogy nem vették észre távozását. Alig foghatta meg, miért is aggódott annyira. Nem mondta-e apja sokszor, hogy szeme világát sem szereti jobban nálánál; nem tett-e mindent kedvére; hogy tenné most szerencsétlenné? — Tréfa volt az egész, a tiszteletes urnak igaza van, hogy nevethetett volna különben apám, midőn zokogni látott.

A tiszteletes ur azonban korán sem volt annyira meggyőződve közbenjárása sikeréről, mint Marisnak mondá, hogy őt megnyugtassa. Senki sem ül oly erősen lován, mint nádparipáján, s a molnár épen azon egyéniségek közé tartozott, kik a lovaglás e nemében legkitünőbbek. Minél szükebb volt eszmeköre, minél inkább bele élte magát saját gondolataiba: annál tántorithatlanabb volt meggyőződésében. Azok közé tartozott, kik évek óta betéve tudják a feleletet, melyet bizonyos kérdésekre adni fognak, s kiknek épen azért hasztalan beszélnünk. Nagyravágyás volt egész életének vezéreszméje, azon pillanattól fogva, hogy legény korában elvette az özvegy molnárnét, a ki anyja lehetett volna, azért fáradott mind mostanáig. Rábirhat-e valakit bármely okoskodás, hogy rögeszméiről vagy szenvedélyeiről lemondjon. — De hisz nem is okokkal fogok előállani, — vigasztalá magát a tiszteletes, — csak szivéhez szólok. S bármely makacs ember legyen, lehetetlen, hogy rögeszméinek saját gyermekét áldozza fel. S e meggyőződése által annyira biztatva érezte magát, hogy midőn délután a malomba átment, csak azon törte fejét: hogy hozza szóba a dolgot?

Alig lépett ki a kompból, s a molnár, ki őt beszállani látta s a malomtól elébe jött, azon kérdéssel fogadta: — nem hallott-e semmi ujságot? S nem is várva feleletre, maga mondta el a tegnap történteket.

— Már ez nagy dolog, — szólt a tiszteletes, — nagy dolog, Farkas uram.

— Bizony nagy dolog, ugy-e? Ki gondolta volna, hogy Ma-

riskából ilyen hamar teéns asszony, tán alispánné lesz. Ékesy, nagyra mehet, ha pénzzel segitik.

— De hát Mariska mit mond ehhez? — kérdezé a lelkész a lehető legártatlanabb hangon.

— Hát, a kisasszony — szólt gunyosan a molnár — azt mondja, hogy neki nem kell az esküt.

— Nekem ugy látszik, Farkas uram, hogy leányának véleménye nem épen közömbös e dologban, — mondá a lelkész, ki e beszélgetés közben a molnár szobájába érve kalapját és botját az asztalra tette, s bármennyire föl volt gerjedve belsőképen, nyugottan leült.

— Még csak az volna hátra, — szólt a molnár haraggal. — Én parancsolok, és a leánynak engedelmeskedni kell. Majd meglátjuk, ki az ur a háznál?

— Nem uraságról van itt szó, kedves szomszéd, hanem egyetlen gyermeke boldogságáról. — válaszolt nyugottan az előbbi.

Mihelyt észrevette a molnár, hogy a lelkész más szinben látja a dolgot, neheztelni kezdett. Most, mikor látta, hogy valaki meg meri támadni határozatát: egyszerre haragra lobbant.

— Gyermekem boldogságáról! — kiáltott — tehát mégis a z é n gyermekem boldogságáról, k i t é n növeltem fel, nem más, k i t é n tartok és nem más, ki csak én utánam várhat valamit a világon s nem más után, s kihez rajtam kivül senkinek semmi köze.

— Csalódik Farkas ur, — válaszolt a lelkész komolyan. — Ha nem is emlitem a barátságos viszonyt, melyben állunk, de lelkészi kötelességem. . . .

— Az már más — szólt megnyugtatva a molnár: — ha a tiszteletes urnak kötelessége, jól teszi, ha szól. Rám hivatkozhatik a papi gyülésen, tanuságot teszek, hogy mindent elmondott. A tiszteletes urat feleletre vonhatják: nekem nem parancsolnak. Többet adok az eklézsiának mint akárki; de ur akarok lenni házamban. Ilyen dologban nekem a vármegye sem parancsol. Az egész vidék ismer, szavam annyi, mint a szentirás. Ékesynek igértem leányomat, Ékesyné lesz, és azzal punktom, ha az egész világ fejére áll is.

A lelkész elmondott mindent, a mi, véleménye szerint, a molnárnak szivére hathatott, s elég nyugodtan hallgatta meg szavait, kivéve midőn Zátonyiéknak adott igéretét emlité. Ekkor, mivel nem

volt egészen meggyőződve ügye igazságáról, indulattal félbeszakasztá.

— Zátonyiék? — kiáltott haraggal — nem bántam-e elég jól velök szegénységökhez képest; nem kölcsönöztem-e a rektornak 100 forintot, mikor a faluba jött, a mit csak második évben fizetett vissza? nem tartottam-e fiát s nem én tanitottam-e mesterségére? S nem mondom, hogy még többet is nem teszek érte, — tevé hozzá valamivel nyugottabban. — Ha visszajő, talán két, háromszáz forintot adok neki, hogy malmot bérelhessen. De ha boszantanak, egy fillért sem lát tőlem, isten engem, egy fillért sem.

— Hát adott szava? kérdezé a tiszteletes: szomszéd uram azt mondá, hogy szava szent, mint az irás. Mit fognak mondani az emberek?

— Micsoda emberek — szólt a molnár s homlokán kidagadtak az erek, hogy szinte félni lehetett, baj éri, — a parasztok? Szeretnék annak a szeme közé nézni, a ki rólam szólni mer. Nem szőke czigánynak nevezi-e Zátonyit az egész falu: s én neki adjam leányomat? Mikor Marist neki igértem, még nem tudtam, hogy őt szőke czigánynak nevezik, s azt sem gondoltam — tevé hozzá — hogy leányomra oly szerencse vár. Ékesy, mint a főbiró ur mondja, még sokra viheti: nemesemberből Magyarországban minden lehet.

— S ezért, a szomszéd, feláldozná egyetlen gyermeke boldogságát? — szólt a lelkész szomoruan, mert érezni kezdé, hogy beszéde hasztalan.

A molnár nevetett.

— Majd meglátjuk, ha teéns asszonynak nevezik s a vármegye-urak eljőnek lakodalmára, mert mind el fognak jöni; olyan lakodalom még nem volt a környéken, a milyet én tartok: — majd meglátjuk, mit fog akkor mondani. Sirni fog, igen. Hisz a leányok mindig sirnak az esketésnél; talán panaszkodni is fog, de utoljára is nem lesz senki boldogabb nálánál. Van-e nagyobb boldogság a világon, mint ha az embert az egész világ süvegeli?

— Ez szomszéd urnak boldogság lehet — szólt a lelkész, de leánya, mint sok mások is, másban keresheti boldogságát.

— Mert nem ismeri a világot — vágott szavába az előbbi. — Sokszor hallottam beszélni oly emberekről, kiknek vagyon nem kell, s kiknek mindegy akár első, akár utolsó helyen állanak; a tiszteletes ur maga azt prédikálja, miszerint ilyennek kellene lennie a ke-

resztyénnek; meglehet hogy ilyen emberek találkoznak valahol, de én nem láttam még, s azért mindvégig azt hiszem, vagyon- és czimernek mindenki örül. Nincs is egyéb boldogság a világon. — Az isten minden embert egy sárból teremtett, azért izlésök sem lehet annyira különböző.

— Hisz minden dolognak az adja meg becsét, hogy mily gondolatot kötünk azzal össze, — szólt a lelkész.

— Ez is csak beszéd, — válaszolá a molnár, — puszta beszéd. Egy ember olyan mint a másik. Nekem hasztalan beszél a tiszteletes ur. Ismerem a világot s legjobban tudom, hogy tehetem boldogabbá leányomat, mint én voltam. A tiszteletes ur is bizonyosan azt hitte, hogy szerencsés vagyok, hisz az egész környék azt gondolta, de most megvallhatom: hogy nem voltam az soha! A ki nem nemes, nem is lehet szerencsés a világon. Évenkint növekedett vagyonom. Irigylették pénzemet, s elég ur fordult meg házamnál, kinek contractusát elömutathatnám s ki csaknem porig alázta magát előttem. Irigylették pénzemet, de restórácziókor, vagy ha a szomszéd faluból a nemeseket gyülésre vitték be, én csak parasztnak éreztem magamat. Ha vőm szolgabiró lesz, velem is másképp beszélnek, mint eddig: már pedig hogy ő belőle az lesz, azért jót állok. Ha az egész világ fejére áll is, megtartjuk a lakadalmat a jövő tavaszkor.

A lelkész sokkal jobban ismerte az embereket, hogysem tovább is vitatkozott volna, midőn minden szava csak növelte a molnár makacsságát. Fölkelt tehát, és menni készült.

— Csak reménylem, a régiek maradunk, azért hogy leányomra nézve a magam szándékomat követem, — szólt a molnár.

— Én csak a szomszéd uram érdekében szóltam. Tudom hogy szereti leányát és . . . .

— Tréfa az egész, — vágott szavába az előbbi — csak tréfaság, főbiró ur is azt mondá. Maris tüzről-pattant leány, s pár napig boszankodik. Fel sem kell venni. A méh is megszúrja az embert ha hozzá nyulnak, de épen igy veszti el fulánkját.

— A főbiró ur ez egyszer roszul választá hasonlatosságát, — szólt a lelkész szomoruan; — a méh ilyenkor nem csak fulánkját veszti el.

— Tréfaság! Mikorra Ékesy házát kiigazitják, — ahhoz is én adtam a pénzt, — s a lakadalmat megtartjuk, Mariska háromszor is megváltoztatja gondolatát.

Ez volt az egyetlen vigasztalás, melyet a lelkész magával vihetett.

Mennyi történhetik fél év alatt, hányszor megváltoztathatja apja föltételeit : ezzel vigasztalá Marist, s végre a leány is nyugottabbá lett egy időre, s reményleni kezdett. Mikor oly szükséges volt neki a remény!

Csak Zátonyiék maradtak vigasztalhatlanok. Életök végső reményét vesztették el; s először történt, hogy meg lön zavarva az egyetértés, mely annyi éven és viszontagságon keresztül uralkodott a házaspár között. A rektorné mindent a hegedünek tulajdonitott, s ha százszor föltette is magában, hogy e meggyőződését, mely férjének fájt, nem fogja többé említni, valahányszor fiáról szólott, végre is mindég csak arra tért vissza : hogy ha fia nem muzsikálna, senki sem nevezné szőke czigánynak, s ha nem neveznék szőke czigánynak, a molnárnak sem lenne ürügye, igéretét visszavonni. Zátonyi maga ellenben az egész szerencsétlenség okát saját gyöngeségében kereste. — Ha nem engedek feleségemnek, s fiamat annak növelem, a mire hivatva volt, most boldog lehetne : — igy szólt többször. — Lajosom eddig mint müvész nagy nevet szerzett volna magának, és most! . . . Azt mondták, minél szerényebb körbe állitom fiamat, annál biztosabb jövője; nagyobbat bukhatni a magasból. De ez mind balgatagság, nem ugy lehetünk boldogok, ha alábbszállunk, hanem csak azon helyen, melyre születtünk. S fiamat az isten is müvésznek teremtette.

Belsőleg egyik a másikra rótta a baj egész okát, igy történt, hogy e csapás, mely a rektort és feleségét egyaránt érte, épen akkor távolitá el őket egymástól, mikor legtöbb szükségök vala egymásra. Mindeniknek magánosan kellett hordoznia bánata egész terhét.

IV.

Az ősz elmult s utána a tél, a nélkül hogy változott volna valami azon személyek helyzetén, kiknek egyszerü történetét irom; azt az egyet kivéve, hogy a rektor és családja, kik iránt, mint mondám, azelőtt ellenszenv mutatkozott, most egyszerre köztisztelet tárgyaivá lettek. A molnár és a járás esküttje hatalmasabbak voltak, hogysem őket valaki szemben sérteni merné, de annál többet szitkozódtak ellenök magok között, s a hol csak sajógátiak — főkép a falu

asszonyai — összejöttek, széltében folyt a beszélgetés a molnár felfuvalkodottságáról és a koldus esküttről, ki csak Mariska vagyona után sóvárog. Mindenki sajnálta Zátonyiékat s azon volt, hogy iránt tok részvétét bebizonyitsa.

A molnár észrevette mindezt, de nem gondolt vele. Mióta a főbiró s a megye alsóbb tisztviselői házánál naponként megfordultak, annyira el volt kapatva hiusága által, hogy még azt sem bánta, ha az egri ugyancsak fogyatéknak indult. Fontos személynek tartotta magát a megyében. Mondogatta, hogy ha száz akó borába kerül is, szolgabiróvá teszi vejét a jövő tisztujitáson, s hogy esküttis csak az lesz, a kit ő akar. Ha panaszról hallott, azonnal igérte pártfogását, szóval, annyira élvezte jövendő nagyságát, hogy alig vette észre a változást, mely leányán történt, s ha figyelmeztették rá, azzal vigasztalta magát: miszerint ha most halványabb is leánya, majd pirosabb lesz, ha férjhez megyen.

Hisz a szegény leány nem panaszkodott senkinek, csöndesen végezte házi dolgait, szó nélkül teljesitette apja minden parancsát, s még Ékesy irányában is csupán hideg közönyösség által mutatta megvetését. De a kik őt régebben ismerték, jól látták, hogy a bú, mely életén rágódik, nem olyan, a mit az idő megorvosolhatna. A fergeteg nem tépte szét e szép virág szirmait, édes illatot áraszt mint azelőtt; s mikor azt látjuk, hogy az eső csepjei rég fölszikkadtak szirmain, s még sem emeli föl fejét, és hogy a szelid nyári fuvalom érintésére nem mozdul, mint testvérei: csak akkor veszszük észre, hogy le van törve az ág, melyen éltető tövével egybefüggött.

Eleinte reményekkel biztatta magát. Nem volt-e meggyőződve apja szeretetéről; nem teljesité-e az eddig legkisebb kivánatait? Jönni fog oly pillanat, mikor apjával szólhat, s ez nem fogja magától eltaszitni egyetlen gyermekét. Órákig gondolkozott erről. Ha mind elmondhatja a mit érezett, mit magában föltett, hogy el fog mondani: lehetetlen, hogy apja ne engedjen. De mikor végre a rég várt pillanat eljött s apja előtt kitárta egész szivét, zokogott és lábaihoz borult, s ez őt harag nélkül végig hallgatta, aztán nevetve csak azt válaszolta: — hogy majd meg jő az esze, s át fogja látni, miszerint mindez csupán javára történik; s midőn, nem ijedve vissza kérése sikeretlenségén, ujra megkisérté a szerencsét, megint kért és rimánkodott, s legfölebb is csak azt vihette ki minden esdeklésével, hogy a lakadalmat születésnapjáig elhalasztották: akkor,

lemondva minden reményről, nem is küzdött többé sorsa ellen. Az egykor oly vidám leány sötét közönyösségbe sülyedett.

Igy jött meg a tavasz.

A fűzfák a Sajó partjain friss leveleket hajtottak, s már a tölgy is, lerázva a mult év száraz lombjait, uj életnek indult. A kizöldült vetések fölött vigan danolta énekét a pacsirta, s a réten kerepelve járt fel és alá a megjött gólyasereg. A tavaszszal Mariska magaviseletében nagy változás történt. Minél közelebb jött a pillanat, melyben tavaly Lajosától bucsút vett s melyben őt visszavárta : annál inkább növekedett nyugtalansága. A hányszor csak szerét ejthette, átjött a lelkészhez vagy Zátonyiékhoz; napjában kétszer is átküldte az egyik szolgálót vagy legényt, mindég azon kérdéssel : még sem-jött-e meg Lajos? Beszélgetésbe ereszkedett mindenkivel, a ki megfordult a malomban, hogy megtudhassa : nem hallottak-e valamit Zátonyiékról?

Ezek azalatt nem kevesebb nyugtalansággal várták fiuk viszszatértét, annál inkább, mert őt a történtekről eddig nem tudósitották. A lelkész többször tanácsolta, s a rektorné is mindég ugy vélekedett, hogy jobb lesz, ha fiát előkészitik e csapásra. De Maris eleinte, mikor még remélt, annyira kért, hogy ne tegyék, hogy mindég elmaradt a tudósitás. — Minek tudná meg szegény fiu pár hónappal előbb, hogy mindenét elveszté. Ne röviditsük boldogsága napjait. Ilyen csapásra ugy sem készithetni el senkit. S ha viszszajött, könnyebben viseli el körünkben baját mint idegenek közt.

Elmult az év, melynek elteltével szülői és kedvese haza várták a vándorló legényt. Óráról órára nőtt nyugtalanságuk, mert a rektorék rég nem kaptak levelet fiuktól, s mind inkább közelgett a nap, mely Mariska lakadalmára volt kijelölve.

— Bizonyosan beteg, különben irna, — igy aggódott a rektorné. — Ki tudja, talán ő is elfelejtett! — szólt Maris. Utolsó időben neki minden lehetségesnek, sőt valószinünek látszott, a boldogságon kivül.

Május vége felé közelgett. Maris lakadalma más nap reggelre volt határozva, s a malmot szokatlan mozgás töltè el. Künn a tölgyek alatt a molnárlegények az erdőn vagdalt friss galyból sátort készitettek a násznép számára. A konyhában, Zsuzsin és Viktán kivül, a városból hozott két szakácsnő s a faluból segiteni jött asszonyok egész serege dolgozott; mig a molnár majd a pinczében, az uri asztalra szánt palaczkokat állitja rendbe, majd szobáról szo-

bára jár, szorgalomra intve a súrolokat, rendezve, parancsolva, szidva és káromkodva, de mindig jó kedvben. — A molnárnak úgy látszott, mintha életében soha sem lett volna annyi dolga, s mégis soha sem tetszett a nap hoszabbnak előtte, soha nem unta jobban magát, sőt minden jó kedve mellett is soha nem boszankodott többet: mert nem volt-e valóságos gyalázat, hogy mig ő fárad és pénzét költi, s az egész szomszédság segiteni jő, csak az nem nyul semmihez, a kinek kedvéért mind e készületek történnek. Maris jókor reggel elment a háztól s azóta vissza sem jött, mintha nem is őt illetné az egész. Farkas uram nem adná sokért, ha leányát jól megverhetné, s tán meg is tette vala, ha háza tele nincs emberekkel s Ékesy maga nem kérte volna, hogy a világért se tegye azt, nehogy végre még azt kiáltsák rá, hogy leányát kényszeritette.

Maris addig a Sajó tulsó partján mulatott, mintegy bucsutjárva a helyeken, hol egykor Lajossal együttvolt. A templom hársai alatt, a réten, künn az erdőben, hol kedvesétől bucsut vett: mindenütt boldogabb idők emlékei támadtak szivében Mint a ki egy sirkertben bolyong, hová kedveseit eltemették, egyenkint megnyilni érzi keble sebeit s még sem válhatik meg e helytől, hol magát egykori boldogságához közelebbnek érzi. Szive kimondhatlan fájdalmakat türt, de e fájdalom nem volt édesség nélküli. S alig szakithatta el magát azon helyektől, hol, mint az alkony a nap után, egykori boldogságának legalább emlékei maradtak meg. Csaknem dél lett, mire visszajött az erdőből a faluba.

A tiszteletes épen ablakánál állott, a malomra nézve, melynek kerekei ma álltak, s honnan épen most vig kurjongatás hallatszott. A gazda borral tartja legényeit, kik a sátort bevégezték s most ebédhez ültek. A lelkész fölsohajtott, az örömhangok fájtak szivének. — Szegény leány, — gondolá magában, — ez örömrivalgás között ki hallhatja sohajtozásidat! Virággal hintik utadat, koszorut fonnak homlokodra s igy kisérnek az oltárhoz, nem is gyanitva, hogy áldozat vagy. Hisz ők szeretnek téged! Apád minden nélkülözést türne inkább, hogysem vagyonodat csonkitná, életével védne minden bántás ellen; most is csak azért oly kérlelhetlen, mert leányának emelkedése, leánya boldogsága forog kérdésben. Csakhogy nem értenek: ez az egész baj. Szomoru egy Babel a világ. — E pillanatban nyilt meg az ajtó. Visszanézett, s a szobában Mariska állt előtte.

A melegtől és sebes járástól nekipirosodott arcza, az egyszerü ruha, a virágzó faág, melyet kezében tartott, minden azon pillanatra emlékezteté, mikor Maris, egy év előtt elbucsúzván kedvesétől, e szobában volt. S mégis minő változás, ha az arcz kifejezésére nézünk; mennyi fájdalom, mi szomoru elhatározottság van kifejezve e gyöngéd, csaknem gyermeteg vonásokon.

A lelkész meghatva fogadta a jövevényt, s jobbját nyujtva, kérte: hogy üljön le és pihenjen meg.

— Nincs időm, tiszteletes uram, — szólt a leány. Hir nélkül jöttem el hazulról, s apám. . . Maris arczain fájdalmas kifejezés vonult át. — Csak egy kis kérésem van, tudom, tiszteletes ur megteszi kedvemért. Ekkor a leány egy bepecsételt levelet vont ki kebléből, s a lelkésznek nyujtá. — Ha majd elmegyek — szólt elfojtott hangon, — és Lajos visszajő: adja át neki e levelet. Zátonyiéknak akartam adni, kétszer is voltam házuknál, de megint csak elmentem. Szegények! eleget szenvednek ugyis, miért növelném bánatukat azáltal, hogy őket fölkeresem. Mégis csak én vagyok oka az egész szerencsétlenségnek. Ők is csak átkozva gondolnak rám. Meg fognak vetni, gyülölni, s engem többé nem fog senki sem szeretni e világon!

— Szegény leány, hogy gondolhatsz ilyeneket, — szólt a lelkész nyájasan. — Zátonyiék ismernek s bár mint fájjon nekik a mi történt, jól tudják, mennyire szeretted fiokat.

— Azt nem tudhatják, — mondá Maris, szomoruan rázva fejét; — magam is csak azóta tudom, mióta oly szerencsétlennné lettem. Ha Lajos eljött volna, most talán megmondhatnám neki, s talán megértene. Meg akartam irni, de én gyenge iró vagyok; a mit érezek, nem lehet szavakban kimondani. Isten maga ugy akarta, hogy legalább valami legyen a világon, a mit nem lehet hazudni. Csak legalább láthatnám, csak félóráig szólhatnék vele. Igy válni meg tőle, örökre! . . . . ez fáj lelkemnek.

A lelkész szelid szavakkal vigasztalni akarta őt.

Maris szó nélkül hallgatta végig.

— Ki tudja, szólt végre szomoruan, talán ő sem szeret többé; másra gondol s engem elfelejtett. Ha igy volna; ne adja neki levelemet a tiszletes ur, dobja tűzbe, és ne emlitse nevemet. De ha a régi maradt, ha azon szivvel jő vissza, melylyel elment: ó, akkor mondja meg neki, hogy apám kegyetlensége szakasztott tőle el, de hogy csak őt fogom szeretni végső pillana-

tomig, hogy az ő nevét fogják kimondani ajkaim végső fohászommal. Ne epedjen. Jobb ha egészen elfelejt. Mondja neki, hogy felejtsen el! — — Nem nem, az istenért ne felejtsen el; hisz én őt oly nagyon szerettem, s miért éltem volna a világon, ha ő is el tudna felejteni!

Rég visszatartott könyei kitörtek s egy székre vetve magát. sirt keservesen. — A jámbor lelkész vigasztalni akarta de érzé, hogy az ő szemei is könyekbe lábadtak. Egy idő mulva Maris letörülte szemeit s föltekintett.

— A tiszteletes ur sir, — szólt keservesen — látja hogy szerencsétlen vagyok s megesik szive rajtam. Atyám fél éve, hogy látja kinjaimat, térdre esve rimánkodtam előtte : s ő nevet, tegnap estve lábával taszitott el magától. O istenem! csak anyám volna, tudom könyörülne rajtam. Ezerszer jobb lenne, ha a leányt, kinek anyja meghalt, vele temetnék el, apja meg sem érti őt soha e világon!

A hangból, melylyel Maris e szavakat mondá, atyja iránt végetlen elkeseredés volt észrevehető, s a lelkész tisztének tartá őt az isteni parancsra inteni, mely a szüléket tisztelni rendeli.

— O én ismerem e parancsot, — szólt az előbbi : tiszteljed apádat és anyádat, hogy hoszu életü légy e földön. Nemde igy tanultuk; a ki apját nem tiszteli, nem lesz hoszu életü. Isten maga rendelte igy. — Maris az utolsó szavakat félhalkan mondá, mintha csak magában beszélne. Arcza egész kifejezésében volt valami, a mitől a lelkész megijedt. De mielőtt még valamit mondhatott volna, a leány, mintegy erőszakkal elüzve sötét gondolatait, nyájasan kérte őt, hogy ha olyasmit mondott, a mit nem kelle, ne nehezteljen rá; legalább ő ne itélje el. S ezzel, megcsókolva a már ősz férfiu kezeit, elsietett.

Mikor a Sajó partjához ért, csolnakját nem találta ott. A molnár, csak hogy leányát boszantsa, rég áthozatta azt s Maris kénytelen volt a kompon menni át. Épen indulni készült. A komp telve volt szekerekkel és emberrel; de alig lépett be, midőn a komp elején fülhasitó hangok szólamlottak meg. A szomszéd mezőváros czigányai, kik a holnapi lakadalomhoz jöttek, mikor a menyasszonyt a kompba látták lépni, harsány trombitaszóval üdvezlék váratlan utitársukat. A révész s az idősebb férfiak gyönyörrel vagy legalább elgondolkozva hallgatták a marsot, melyet a czigányok husz év óta minden lakadalomnál fujtak; a fiatalok jókedvüen nézték a zenészeket s nevettek a primáson, a ki kondor fejét ide s

tova rángatta, mintha vonójához volna kötve, mig kontrása, — mint kontráshoz illik — félig behunyt szemekkel álmosan követte pajtását; a czimbalmos pedig mintegy kétségbeesve hadarászott körül nyakába akasztott czimbalma hurjain. A klarinétos és trombitás felfuvalkodva állottak társaik mellett. A révészek megfeledkeztek kötelességökről, s kicsibe mult, hogy a komp a Sajó közepéről visszafelé nem ment ismét. Az innenső és tulsó parton hallgatók gyültek össze, irigy szemekkel nézvén a boldogokat, kik szép muzsikaszóval kelnek át a Sajón. Maris azalatt, mintha észre sem vette, vagy már elfeledte volna, hogy az egész az ő tiszteletére történik, a komp egyik végén ült, s hallgatva nézett le a vizbe.

— Ez sem ugy néz ám ki, — szólt a révész egy vén paraszthoz, mikor a komp megállott s Maris eltávozott, — mintha nagyon örülne lakadalmának.

— Nincs is miért, kényszeritik szegényt — mondá a megszólitott.

— Hiába, Ékesy ur nemis ember, szólt gunyolva az előbbi; a molnár is csak olyan akar lenni, és leányával kezdi.

A molnár épen háza előtt állt. Maris, kire a lelkész intései nem maradtak hatás nélkül, mikor apját látta, közelitni akart. Azonban visszariasztá őt a kaczaj, melylyel apja fogadta, látván, hogy leánya, ki a menyegzői készületek elől ment el, most egy czigánybanda kiséretében jő haza. Hallgatva ment be a házba s szobájába zárkozott.

Farkas uram rendszerető ember volt, a malomkerekek nem jártak pontosabban, mint ő maga. Házában minden dolognak meg volt szabva ideje, minden embernek foglalatossága, s a félelem és megszokás, a világ e nagy rendfentartói, az év első napjától az utósóig kellő kerékvágásban tartották az egészet. Ha a nagy kakukkos óra a cselédszobában megállna, — a mi azonban soha sem történik, mert Zsuzsi, kire a felhuzást bizták, csak a lehetőségtől is elszörnyedik, — de hogy ha mégis meg találna állani, bátran lehet azon órát az emberek szerint igazitani. Ha Vikta behozza a levest oly bizonyosak lehetünk benne, hogy épen tizenkettő az óra, mint ha tiz faluban harangoznának.

Az esteli harangozás után a molnár naponként szobájába jött; s ha épen vendégei nem voltak, magánosan költé el vacsoráját, mi csak egy pohár borból és kenyérből állott. E mellett azonban néha

egy óráig is elült. Mióta Maris annyira nőtt, hogy a kenyeret és palaczkot rábizhatták, ő hozta be apja vacsoráját s ez sokszor órákig elbeszélt gyermekével s nem vágyódott más társaság után. Mióta Marist Ékesynek igérte, megszünt a régi bizodalom; a leány néha fél óráig elült szó nélkül az asztal mellett, és sem ő sem apja nem tudták, min kezdjék a beszélgetést; de hogy leányát maga mellett lássa, hogy ő hozza be borát, ő tegye elébe a tányért, melyen a kenyér és kés minden nap ugyanazon módon fekszik, szükségévé vált a molnárnak, s alig képzelhette, hogy az valaha máskép lehetne. — Maris, ha apjától valamit akart kérni, mindig ez időt szokta használni, ilyenkor szólt vele tegnap is Ékesy iránt. Kétségbeesése erőt adott, hogy annyiszor tett kérését ismételje. Apja lábaihoz borult, elmondott neki mindent, mi szivére hathatott. Az apa előbb boszankodott, aztán észrevevén a hatást, melyet leánya szavai tettek reá, szenvedélylyel taszitá őt el magától. A szerencsétlen lábával lökte el könyörgő gyermekét, botot emelt reá s azt mondta, hogy megveri.

Ma sem ő fogja behozni boromat, — szólt a molnár magában, mikor az estharangot hallva haza felé ballagott. Pedig nem fél tőlem, tegnap sem félt ugy-e, szemem közé nézett, sőt azt merte mondani, nem bánja, ha agyonütöm is. Makacs egy teremtés. Elkényeztettük s most nem akar szótfogadni apjának. Se baj. Egy nappal előbb vagy utóbb szokom el tőle, mindegy; ha ő nem hozza be boromat, majd behozza Zsuzsi vagy Vikta. Bánom is én; s ezzel a szobába lépett Farkas uram; s roszkedvüen az asztalra csapva sapkáját épen le akar ülni, midőn az ajtón, szokott mód szerint, Maris lépett be.

A molnár, mikor leányát látta, első pillanatra meg volt hatva. Tehát mégis eljött — gondolá magában. Jó leány, csakhogy ember kell neki. Jó estét Maris, — szólt nyájasan, midőn ez a poharat és tányért az asztalra tevé. — Szinte furcsán esik, ha meggondolom, hogy boromat esténkint más fogja behozni. No de asszony lesz belőled; s majd megszokom.

— Édes apám, akár haláláig szolgálnám. —

— Az nem megy, — szólt az öreg fejét rázva, — a leánynak férjhez kell menni. Majd bizony, szolgálónak tartalak, mikor teéns asszony lehet belőled.

— Én nem akarok az lenni, apám, — szólt Maris, ki a ke-

vés nyájas szavakhoz uj reményeket kötött, — nem vagyok én arravaló.

— S mért nem volnál arravaló? — szólt a molnár boszankodva. Nem vagy-e gazdag, igen gazdag, de csak ugy ha én akarom. Ékesy uram megköszönheti, hogy ily feleségre tett szert.

— Én oly boldog voltam házában, — mondá az előbbi esdeklő hangon; oly boldog lehetnék ezentúl is. Ne taszitson el magától, hisz én nem kivánok semmi mást. Itt leszek körülte, soha, soha sem hagyom el.

— Tudjuk, — szólt a molnár gyanakodva; hogy ha aztán a vén bolond maholnap meghal, akkor a sehonnaihoz mehess. Ho hó; az én házamban bizony soha sem parancsol e koldus nép. O én keresztüllátom az egész trafikát. Halálomra számoltok ugy-e? De én nem oly hamar fogok meghalni, vagy legalább addig élek, mig téged Ékesynél látlak, s a szőke czigány majd ott muzsikálhat házad körül.

— Atyám, atyám! hogy gondolhat ilyet — szólt Maris — hát oly elvetemedettnek hisz, hogy rólam ezt fölteheti.

— Akár gondolsz halálomra, akár nem, — szólt mindég több ingerültséggel az előbbi, a leánynak kötelessége engedelmeskedni, különben nem jóravaló. Akár sirsz akár nem, Ékesyné lesz belőled, ha az egész világ fejére áll is.

— Az Úr kinszenvedésére kérem, apám, — szólt Maris kétségbeesve, legyen irgalmas irántam, kivánjon tőlem akármit, csak ezt ne. Életem függ szavától; legyen irgalmas irántam. . . . S apja lábaihoz rogyva a leány, kezét akarta megragadni. Az öreg molnár dühösen felugrott.

— Nem teheted? majd meglátjuk: ki állja szavát, te-e vagy én. Mindjárt üssön meg a menydörgős menykő, ha e hasztalan pityergés miatt az egész vármegye által vén szamárnak neveztetem magamat. Ha agyon sirod magadat, mégis Ékesyhez adlak. Inkább halva látnálak, mint hogy saját gyermekem által parancsoltassak magamnak.

S ezzel a molnár felkapva süvegét, magára hagyta leányát.

Maris még térdepelve, sokáig nézett utána. Bocsássa meg isten bünömet, — szólt végre fájdalomtól elfojtott hangon. Én nem tehetek róla. S fölkelvén ő is elhagyá a szobát.

Farkas uram körüljárta házát és udvarát; pipára gyujtott s a Sajó partján nézte a holdat, mely épen a templomtorony fölött állt.

A csend és a hüs esti levegő csillapitólag hatott a molnár indulatára, s félig sem szítta ki pipáját, mikor ismét nyugottan haza ment, azon gondolkozván, hogy' is veheti föl ennyire egy ostoba leány haszontalan beszédét. Rövid idő mulva elaludt.

Minden hallgatott a malom és falu körül. Csak a kerekek egyforma kopogása, a fülmileének s időről időre a könnyü zaj, melyet a réczék s más vizi madarak szárnycsapásai okoztak, szakiták félbe az ünnepélyes csendet. Mint mikor őszszel a cserjén a szellő átszalad, ilyen e zaj. Sietve közelit. Fejünk fölött hallatszik a repülő madarak rikkanó hangja, s pillanat mulva minden eltünt, a nélkül hogy a fölöttünk átvonuló vándorokat láthatnók. A holdvilág tiszta fényét önti el a táj fölött s szelidebb világitásánál minden tárgy szebbnek látszik, mint egyébkor. Az erdő sötétebb, a fák nagyobbak, a hegyláncz, mely a határon elvonul, magasabbnak látszik; maga a köd, mely a Sajó partján álló lápok fölött elvonul, csak fejér fellegként tünik föl, mely a földről lassanként a csillagos égen szállongó testvéreihez emelkedik. — De rég alszanak a faluban s nincs, ki a tavaszi éj leirhatlan szépségeit élvezné. Csak a révész maga van még ébren. A komp oldalához támaszkodva néz át a malomra, melynek kerekei ezüst hullámokat csapnak föl a setét folyon. Ugy tetszik neki, mintha a tulsó parton valaki járna. Mi köze hozzá, talán az is csak a holdvilágot nézi. Végre a révész is elálmosodik. Még egyszer föltekint a gönczöl-szekerére, hogy megtudja, hány óra lehet, s lehever bundájára.

Szemeit a csillagokra függesztve, fekszik a szunnyadás és éberség közti állapotban, mely az álmot megelőzi, mikor egyszerre különös nesz üti meg füleit. Mintha a Sajó másik partján valami nehezet dobtak volna a vizbe. Bizonyosan a malomnál volt. Fölkél és átnéz: de nem lát senkit. Talán csak álmodott. De nem: a folyó fölszinén széles habgyürük láthatók, melyek az innenső partig terjednek. A révész gyengén ingani érzi kompját, mikor az oda ért habok aljához csapódnak. — Tudom már, — szólt végre, rövid gondolkozás után, — a Sajó ismét egy darabot mosott le partjáról. A gyürük mind a malmon tulról terjednek el. Mély ott a viz és sebes.

A habok meginț elsimultak. Tiszta tükörként fekszik a folyó, fölötte ezüst sugaraiból hidat épitett a holdvilág. A révész még egy ideig körülnéz és gondolkodik. A Sajón tul, a molnár kertjében, olyan szépen énekel a csalogány.

V.

Alig önté el a nap első sugarait a táj fölött, mikor a czigánybanda a szinből, hol az éjt töltė, kijött s a molnár ablakai előtt hozzá fogott nótájához. A révész fölugrott kompjában s szemeit dörzsölte; a partmelletti házakból asszonyok és gyermekek jönek elő, s maga a klarinétos, kit a molnár jó bora ugy elaltatott, hogy félig öntudatlanul, mint az alvajáró, fogott hozzá a muzsikához, tökéletes ébenségre fujta magát s a nóta mértékéhez erősen hajtogatta fejét. Pár pillanat mulva mind talpon valának a malom lakói; de senki sem ugrott ki vigabban ágyából, mint az öreg molnár. Zsuzsi az uj rojtos csizmát és a buzavirág szinü ruhát tevé ágya mellé, melyet ez alkalomra varratott. Az asztalon feküdt uj selyem kalapja. Farkas uram saját lakadalmára nem öltözködött oly jó kedvvel mint ma.

— Ördögadta czigányai milyen keservesen fújják; még megfájul a fejem.

S ezzel fölnyitá a zsalut és kikiáltott. A primás, a nélkül hogy félbehagyta volna a hegedülést, az ablakhoz jött.

— Már mit lármázzátok föl az egész falut ilyen jókor reggel, — szólott nevetve.

— Nemzetes uram, — válaszolt a megszólitott, nagy alázattal, — ez igy szokás; mikor a teéns alispán ur leányát házasitotta ki, ezzel a nótával költöttük föl a menyasszonyt.

— Hát huzd rá, — szólt a molnár mosolyogva, ki a vicispán emlitetésénél szinte nőni érezte magát. S aztán gyertek be egy kis papramorgóra.

Mikor a nótát elvégezték, ő is fel volt öltözködve s nagy ezüstgombos köntösében, melyet fölül nehéz filegrán láncz ékesitett, kilépett cselédjei közé. Már mind a pitvarban állottak, csak Maris hiányzott.

— Menj be, Zsuzsi, siettesd az öltözködéssel.

— Magam is be akartam menni, felelt a megszólitott, de ajtaja zárva van s nem is mozdul semmi a szobában.

— Ennek jó álma van, — szólt a molnár nevetve. — Ide czigányok, huzzátok el a „földiekkel-játszó-"t, Maris azt szereti.

A czigányok beállottak a konyhába, honnan Maris szobájának ajtaja nyilik, s elhuzták a kivánt dalt oly hatalmasan, hogy a falak is megrezzentek belé. Mennyire bámult a molnár, mikor a he-

lyett hogy leánya ébredésének valami jelét adná, fülébe sugott Vikta, hogy jöjjön ki csak egy kicsit.

— Maris nincs szobájában, — szólt ez mikor a molnár az udvarra jött. Nem is aludt idehaza, ágya azon módon van, a mint tegnap estve volt.

— Hazudsz semmirevaló.

— Mem hazudok biz én, nézzen csak be ablakán.

A molnár az ablakhoz sietett. A fejér függönyök egyike félig oldalvást vala huzva, ugy hogy a szobába láthatott. Maris ágya vetve, s ő nem volt szobájában.

— Megszökött, — orditá a molnár, csaknem magánkivül haragjában, s az ajtó felé rohant. Lóduljatok pokolba, — kiáltá a czigányoknak, — ide a baltámmal. De mielőtt azt elhozták oly dühösen rugta be az ajtót, hogy az megnyilott.

A muzsika elhallgatott, a cselédek ide s tova futkostak. A molnárhoz senki nem mert közeliteni, s ő, leánya szobájában egy székre vetve magát, haját tépte.

Épen akkor jött át a komp a Sajón, s még mielőtt a parthoz érhetett, valaki elbeszélte a történteket.

— Hát Maris lett volna, — szólt a révész eliszonyodva.

— Hol látta kend? hogy utána mehessünk-— szólt az egyik molnárlegény, ki épen oda jött. — A gazda száz forintot igért annak, a ki visszahozza vagy megmondja hol van.

— Hol van? — szólt a révész megilletődött hangon, te is elmész egyszer oda gazdáddal együtt, csakhogy onnan senkit sem hozasz vissza. Isten legyen irgalmas lelkének. A szegény leány vizbe ugrott.

A révész, a molnárlegények, sokan a faluból, hova a hir pár pillanat alatt eljutott, gyalog és ladikokon indultak keresni a leányt. Csak a molnár maradt a háznál; ő nem hitte, nem akarta hinni a haszontalan beszédet. Mind csak alávaló cselszövés. A leány Zátonyiéknál vagy talán a tiszteletesnél rejtetette el magát; csak rá akarják őt szedni. De ő nem enged; nem, ha az egész világ felfordul is. Ugyan miért ugrott volna az ő leánya vizbe, mikor mindene megvolt, a mit csak szive ohajthatott; egy báró kisasszonynak sem lehet jobb dolga.

Dühösen járt fel és alá szobájában, boszut esküdve mindazoknak, a kik hálátlan gyermekét a megszökésben elősegitették. Igy találta őt Ékesy, ki a főbiró társaságában egy zötyögős hintón

három, csupa atyafiakkal megrakott szekértől követve, a többi vendégek előtt a malomhoz jött.

Miután az eskütt és társai a történtekről értesitve a keresőkhöz csatlakoztak, a főbiró maga maradt a molnárral. Az érdemes tisztviselő egészen osztotta a gazda nézeteit. Elég hasonló eseteket tud ő is, hogy a leányok eltüntek a lakadalom előtt, s mindenfelé keresik és nem találják, vagy valami ruhadarabot találnak a folyó mellett. Az egész világ azt mondja, hogy vizbe ugrottak : szüléik, — ha t. i. gyengék — kétségbe esnek. Végre az elveszettnek gondolt kisasszony visszajő, s az egész csak tréfa. Hiába, az ilyen leány mindent megpróbál.

— Ugy-e hogy csak próbálgat, — szólt remegő hangon a molnár, ki a főbiró szavaira leirhatlan figyelemmel hallgatott. Csak bolonddá tartanak. A teéns ur több ily esetet tud. Ugy-e ez már sokszor megtörtént a világon. Semmi különös nincs a dologban. Már ugyan ki hinné, hogy az én leányom vizbe ugorjék, mikor olyan gazdag, szép és fiatal. Épen tegnap volt tizenhét éves. Ugyan ki hihetné azt! És még effélével ijesztgetik az embert. A molnár nevetett, oly keservesen, hogy maga a főbiró sem tudta, mit mondjon hozzá, s végre más szavakkal megint csak ismétlé, a miket már előbb mondott.

— Ne gondolja a teéns ur, hogy oly könnyen rá szedet em magamat, — szólt az előbbi mindég nagyobb fölgerjedésben. Nem vagyok bolond, hogy efféle mesének hitelt adjak. Az lehetetlen, hogy Maris a vizbe ugrott; teljes lehetetlen! Ugy-e teéns uram ?

De a molnár már alig hallotta a főbiró felelelét. Pillanatról pillanatra növekedett nyugtalansága. Szemei majd az ablakon függtek, honnan a Sajó partjára látott, majd az ajtón. Időről időre, ha közelgő lépteket gondolt hallani, fölkelt és kinézett. Orczáját halálos sápadtság lepte el. — S még hirt sem hoznak — szólt, szék ére vetve magát. Eddig rég megtalálhatták volna; meg is találták, csak hogy nem mernek vele haza jönni. Legalább két órája hogy keresik.

— Ne aggódjék, Farkas uram, — szólt a főbiró — fogadni mernék, hogy Mariskának semmi baja. Hisz ha meg akarta volna magát ölni, legalább egy levelet hagyott volna a szobájában, hogy megirja, miért tette. . .

— Igazság, — szólt a molnár homlokára csapva; s hogy ne-

kem ez nem is jutott eszembe. S ezzel felugrott, és a főbirótól követve Maris szobájába sietett.

Lázas nyugtalansággal kutatta fel az egész szobát. Kinyitott minden fiókot. Remegő kézzel emelt föl minden papirdarabot, a melyet talált. Fölhányta az ágyat és almáriomot. Minden tagja reszketett, mint ha hideg lelné. Nincs levél, egy sor nincs sehol, — szólt végre fáradtan egy székre vetve magát. Pedig ugy-e lehetetlen hogy ne irt legyen, ha olyan szándéka volt. A molnár nagyot sohajtott, mintha könnyülni érzené lelkét.

E pillanatban a lelkész lépett a szobába. A molnár felugrott s elébe szaladt.

— Hol van leányom, tiszteletes úr; miért nem hozta őt magával? Hisz én nem haragszom rá. Istenemre nem haragszom. Nem fogom bántani, — egy rosz szót sem mondok neki.

A lelkész hallgatott. Halvány arczain mély fájdalom volt kifejezve.

— Vagy tudja-e mit, tiszteletes uram, vezessen engem hozzá. Ott van tiszteletes uraméknál. Én nem haragszom senkire, csak leányomat akarom vissza. Hisz egyetlen leányom, az én gyermekem, hogy bántanám. Mondja meg neki, hogy ha épen olyan nagyon ellenére van, Ékesy visszalép. Lajoshoz mehet. Mindent, mindent; csak jöjjön vissza. Az egy élő istenre kérem a tiszteletes urat: hol van leányom?!

A főbiró is meg volt hatva. A lelkész szemében könyragyogott.

— Barátom, — szólt megszoritva a molnár kezét, — Legyen férfi!.. Leánya nincs többé az élők közt.

— Hazugság, alávaló hazugság! Látni akarom leányomat, vezessenek hozzá! — orditott a molnár s csaknem magánkivül rohant az ajtó felé.

Itt találkozott azokkal, a kik leánya holt testét hozták.

A leány nem volt megváltozva, csakhogy a szép arcz valamivel halványabb vala, mint azelőtt s fájdalom helyett csak a halál szelid nyugodalma volt rajta kifejezve.

Mig a szomoru terhet az ágyra tevék, a révész elmondta, hol keresték és hogy találta meg végre ő a testet a Sajó hajlásánál, a hol a füzfák állanak. A szerencsétlen apa nem hallgatott semmire,

nem látott semmit maga körül; szemei leányán függtek. Melle nehéz, rendetlen lélekzettől emelkedett. Néha vadon tekinte körül, mintha valakit keresne vagy valamit akarna mondani, a mi ízekre zuzza szivét oly teherrel fekszik rajta s mit ő egy világért nem tudna kimondani. Most lépett Ékesy a szobába.

A molnár alig hogy meglátta, szenvedélylyel rohant felé : El innen, el, orditá, te gyilkoltad őt meg! Légy átkozott.

— A gazda magán kivül van, — szólt emez elég nyugottan. Különben nem beszélne igy.

— Te gyilkoltad őt meg, te — kiáltá a molnár fájdalmasan s magánkivül rogyott le leánya ágya mellett.

Mikor ismét magához jött, egészen meg volt változva. Mintha reggel óta tiz évvel idősebbé lett volna. Oda ült a kedves halott ágya mellé s órákig elnézte; reszkető kezekkel megsimitva nedves haját : de a dolgok összefüggése csak homályosan, — mint egy borzasztó álom emléke — állott előtte. Csak néha villant föl agyában a szörnyü valóság, s akkor leányára borult és keservesen sirt.

Azoktól, a kik életöknek magok vetnek véget, meg szokták tagadni a rendes temetést. Mintha meghalva sem nyughatnék a többi emberek közt, a ki nálok gyöngébb vagy szerencsétlenebb! Minden botrány kikerülése végett a főbiró, mint legfőbb tekintély, azon meggyőződést jelenté ki, hogy Maris halála véletlenül történt. A szegény leány vigyázatlanul nagyon közel jött a meredek parthoz s az leszakadt alatta. Nem hitte senki, de ellenmondás nélkül elfogadták e magyarázatot, s midőn harmad nap fejérbe öltözött leányok vitték a koporsót temetőbe, a falu minden lakói meghatva kisérték ki a hölgyet végső nyughelyére. Hisz neki csak egy büne volt : hogy nagyon is hiven szeretett!

A holdvilág ujra elönti fényét a Sajó és a falu fölött, mely partjain épült. A csalogányok édes dalt zengenek az orgonavirágbokrokon, melyek a temetőt környezik, elrejtve az ujonnan fölhányt sirdombot. Az emberek rég aludni mentek; oly csendesen és bájolón fekszik a környék, mintha mind csupa boldog emberek laknának ott.

Tarisznyájával hátán s bottal kezében egy utas jő a faluba. Egyenesen a rektor házának tart. Sötét minden. Kocog. Vár, s megint kopogtat. Zátonyiék alkalmasint nincsenek otthon. A pap-

lakhoz siet, mely mindjárt a rektorház mellett áll, s melynek ablakán át még világosságot lát. Halkan az ablak mellé vonul. Zátonyiék csakugyan ott vannak. Kopogtat. Belép.

A rektorné fölugrik s az idegent karjai közé szoritja.

— Lajos! kedves, szegény fiam!

Az anya, hoszú távollét után, zokogva tartja karjai közt egyetlen gyermekét; s a könyek, melyek arczán leperegtek, keserü fájdalom könyei valának.

Kevéssel a történtek után megint eltávozott Lajos. Katonának állván, oda veszett a háborúban, mely a következő évben kitört. Zátonyiék ott pihennek Mariska mellett; s magát a lelkészt is kiragadták az idő vészei azon körből, melyben élete üdvös működés közt folyt el.

Több év, s nagyszerü események, melyek alatt a Sajó csendes környékét hadi zaj töltötte el, háttérbe szoritották e szomoru történetet, s talán egészen elfelejtették volna, ha az öreg molnár nem élne még s kisértethez hasonló alakjával nem emlékeztetne mindenkit a multra.

Legalább husz évvel idősebbnek látszik. Egészen meghajlott; ezüst haja hoszu fürtökben lóg alá halántékain, csaknem eltakarva a halvány arczot, melynek redőit nem simitják el többé szerető kezek. — A malom elégett a háboru alatt, birtokának nagyobb része elpusztult, a többit távol-rokonok foglalták el, kiket a hatóság az egészen elgyengült s magával-tehetetlen öreg gondnokainak nevezett ki. Igy él ő, maga is egy rom, egykori házának romjai között. Lelkét csak egy emlék tölti el, minden egyéb iránt eltompult s ugy látszik, csak fájdalma által függ össze az élettel.

Órákig, napokig ül a Sajó partján, s gondolataiba merülve nézi a folyó csöndes folyását. Az öreg révészen kivül alig van, ki őt néha megszólitaná.

A molnár nem kerüli, de nem is keresi ez ember társaságát; s valahányszor vele találkozik, midég leányára viszi a beszélgetést. — Hisz' kend találta meg szegényt! Ugy-e ott a füzfák alatt feküdt a szerencsétlen? t

— Ott biz az — válaszol a révész, megindulva. Isten nyu-

gasztalja szegényt! Ki tudja, talán jobbb neki, hogy e szomoru időket nem érte meg!

— Jobb bizony, szólt az agg remegő hangon — sokkal jobb! Csak az fáj ha arra gondolok, hogy mikor Marist a Sajó elragadta s karjait segitségért nyujtotta ki, én nem voltam ott s nem foghatám meg kezét! Csaknem megőrülök, ha eszembe jut. Szüntelen előttem van! Mintha most is hallanám szavát. Kétségbeesve nyujtja felém karjait, s nincs kéz, mely felé nyulna s őt a partra vonná!

S a szerencsétlen agg elmerülve fájdalmában ismét hallgatva ül ott a Sajó partján. Hab hab után folydogál lábai alatt; hónapok és évek folynak el : de a képet, melyet a Sajó tükrén lát, sem idő sem a viz folyása nem viszi el magával.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF.

IDE, KIS LYÁNY . . .

Ide, kis lyány, ide hozzám egy szóra,
Vagy ha tán jobb neven veszed: egy csókra,
Azt sem bánom, ha kettő lesz belőle,
De még ez is, ha úgy tetszik, pengőbe.

Jer ide már, jer ide már, ha mondom,
Ne légy olyan akaratos, galambom!
Eszem azt a képmutató szívedet,
Ugy is tudom hogy a csókot szereted.

Mit beszélsz, hogy nem értesz te hozzája?
Kopasz mentség! megtanitlak én rája.
Megtanitlak amugy hirtelenében,
Mert az nekem már régi mesterségem.

Mestere voltam már gyermek koromba,
Lesbe álltam amott a kis ajtóba,
Ha jöttek az iskolából a lyányok,
Kiugrottam, csókkal estem utánok.

Add ide hát azt a piros kis szádat,
Most láttam az olba menni anyádat,
Tudod, soká szedi össze a tojást,
Addig akár agyoncsókoljuk egymást.

PETŐFI.

KÁRMENTESITŐ TÁRSULATOK A TERMÉSZETBEN.

Ki nem hallott olvasóink közől a kármentő társulatokról? Nehány ember, hogy pénzét jobban kamatoztassa, kezeskedik bizonyos csekély évi fizetésért, hogy ha valakinek háza elég, vagy jég veri el vetését, nagy részben megtériti a kárt.

Kétségkivül hasznosak az ily társulatok; s ha meggondoljuk, mi gyakori a tüzvész és jégeső: ohajtani lehet, bár senki se sajnálná azon kevés évi fizetést, a mely bennünket megment az örökös aggodalomtól, s ha megtörténik a kár, legalább a legroszabb esetben is elmondhatjuk, hogy veszett fejszének nyele került.

Ha sokan vannak a kik biztositják vagyonukat, a sok kevésből, a mit fizetnek, jókora öszlet begyül; s ha egy részét kármentesitésre megint visszafizetik is a társulatok, minden esetre marad nekik annyi, hogy behozza összetett pénzök kamatját, sőt a fölött némi osztalékot is nyernek.

A természetben is vannak kármentő társulatok, melyek az emberi vállalatok felett azon elsőséggel birnak, hogy többnyire meg is óvnak a kártól. Gazdag és szegény, s fájdalom rosz és jó ember egyiránt érzi e társulatok működésének jótékony hatását. Azonban, meg kell vallani, ezeknél is önérdek a rugó.

De minthogy önérdeke mindenkinek legelső szokott lenni: e társulatok legrendithetlenebb alapokon nyugszanak. Gyülést, melyben a teendőkről értekeznének, nem tartanak. Minden tag tudja s el is végzi kötelességét. A társulatok tagjai magok szedik fel a befizetést, s az, nem pénzből, hanem terményekből, például férgekből, rovarokból s több efféle dolgokból áll. Ugy-e különös egy társulat ez? s pedig ugy van, — a mit mondok az nem tréfaság, az szóról szóra mind igaz. Ezen társulatok végetlen idő óta működnek s tagjaik a szükségekhez képest most itt, majd amott sereglenek öszve.

Ki nézte figyelemmel, hogy az apró madárkák, főleg fülmile és czinkeféléink mit mivelnek bokraink, kertjeink és erdeinkben? miért mászkálnak a fakuszok és harkályok csaknem minden fa tövétől annak tetejéig? Sok ember azt felelné bizonyosan : hogy azok bizony csupa jó kedvökben ugrálnak s danolgatnak a kertekben az ember mulattatására. A harkályok pedig, bárcsak mind kipusztulnának, mert azok a fákat ugyancsak meghántják, hogy azok e miatt gyakran ki is száradnak.

Az ember felette önző, s képzelt bölcseségében nem látja, nem hallja meg, a mi körülte történik. Ezen állatkákban isten keze munkálódik s őrködik háztartásunk nagy része fölött.

Hogy mi fontos befolyása van a madaraknak a mezeigazdászatra és erdőszetre, különösen az erdőkben és kertekben levő ártalmas rovarokat illetőleg : érdekesnek tartom elmondani, egy kitünő természet-vizsgáló Vodziczki Kázmér nevü lengyel gróf tapasztalásait.

A tudós gróf fájdalmas szivvel adja elő a XVII. század óta történt nagy erdőpusztitásokat, miket sok részben a bogaraknak, hernyóknak kell tulajdonitani. A XVII. században bőjtölés, bucsujárás és imádkozás által akarták, ugymond, megmenteni az ártalmas rovarok, férgek ellen a fákat. Később nálunk is különböző időkben választmányokat biztak meg, hogy ovó szerekről gondoskodjanak. E választmányok azonban, nem ismervén az erdőpusztitók természetét, nem sokat használtak.

Lássuk, minő eszközökhez folyamodtak.

Árkokat ásattak, hogy a bogarak, hernyók az erdő egy részéből a másikba át ne másszanak. De ez csak ugy ér valamit, ha vizzel töltik meg az árkokat; különben a száraz árkon átmásznak a rovarok. E fölött e módszer költséges is magán birtokosra, ha az ország nem nyujt segélyt. Annak pedig elég más dolga van.

A mi a disznónyájaknak az erdőkbe való hajtását illeti : az károsabb mint hasznos, mert a disznók főleg gyökereket keresnek s csak a falánkabbak eszik meg a hernyókat is; azonban elbetegetednek azoktól s menthetlenül eldöglenek. Lehet, hogy valamely erdőbirtokos meggátolja az erdő pusztitását némileg, ha nehány száz disznót oda hajtat : azonban tartsa készen magát csordájának elpusztulására is, mert ha a disznók által kiturt bábok nem ártalmasak is, annál ártalmasabbak a mohok és levelek alatt rejtező szőrös hernyók, mellyeknek szőre a disznók gyom-

rában megakad, azokban fájdalmas gyuladást okoz, emésztést gátol stb. Jól vessen tehát számot magával, hogy miben szenved nagyobb kárt. A lembergi gazdasági egyesület azt ajánlja : hogy a felnőtt hernyókat bábbá átalakulásuk ideje táján emberi kézzel pusztitsák el és hogy a fatörzsökön levő nehézkés éjjeli lepkéket (a nösténeyeket, mielőtt tojásaikat leraknák) hálókkal gyüjtsék össze.

Ily módszer azonban csak Oroszországban alkalmazható, a hol egyetlen parancsra ilyes czélokra ezer meg ezer emberkéz áll készen rendelkezésre.

A természetvizsgáló sok kárt és veszélyt, mely a természetben uralkodó súlyegyen felbomlásából származik, egészen másképen lát, mint mások.

Tekintsünk egy nyári hónapban a mocsárokra, a rovarelőgyök, legyek és szúnyogok millióira, melyekből mindenik nöstény még nehány százat szaporit. Vagy tekintsük meg a hernyók súlya alatt földig görnyedő galyakat s félelem és borzadással kell felkiáltanunk, hogy : a nap is el fog sötétülni, ha mind ez kifejlődik.

A természet-vizsgálót nem réméti el e látmány; mert ismeri a természetben mindenütt uralkodó teljes öszhangzást, súlyegyent. E súlyegyent az ember is csak nagy nehezen képes megsemmisiteni; de ha megsemmisitette azt, ha a teremtésnek csak legkisebb tagját irtotta is ki : magát okozza.

A poroszok hires királya Fridrik, a kit nagynak neveztek, bölcs ember volt ugyan különben, de bizony a természettudományokat nem igen ismerte. Kedvelt gyümölcsét, a cseresznyét, mely Brandenburg hálátlan homokos földjében nem nagyon tenyészik, szerette volna szaporitani. Ezért parancsot bocsátott ki : hogy a házi és mezei verebeket, — melyek, mint tudva van, be sem várják ezen gyümölcs értkorra jutását, hanem azt birtokosa orra elől elcsipkedik, — fogdossák, lődözzék s merőben pusztitsák ki; minden verébfőre 6 fillér jutalmat tett. De mi történt? A kormány két év alatt nehány ezer tallért fizetett. s nem hogy cseresznye és más gyümölcs termett volna, hanem a kertekben még csak falevelet sem lehetett látni, ugy elszaparodtak a hernyók és egyéb rovarok! Nagy Fridrik vissza vonta kezét a teremtés öszhangzó köréből. Nemcsak visszahúzta parancsát, hanem kénytelen volt messze tartományokból hozatni verebeket.

Lehet ugyan egy vagy más lény által okozandó kártól megvédni magunkat, de súlyos bünködést vonunk fejünkre, ha a terem-

tés köréből valamely tagot bármily csekély legyen is az, kiirtunk. Kellemetlen látvány sok földészre nézve, mikor a verebek nagy sergekben leeszik a gabonát még zsenge korában, s midőn a varjak és csókák ellepik a vetéseket. Ezen madarak, igaz ugyan, hogy kárt is okoznak, de kárpótlásul nagy hasznot is hajtanak; verebek nélkül a fentebb leirt csapás érne; a varjak nélkül a bogarak rendkivüli elszaporodása kertjeink és erdeink tönkrejutását vonná maga után.

Az erdőszeti káros rovaroknak s lepketojásaiknak nincsenek nagyobb pusztitói mint a czinkék és azoknak rokonai, melyek következők : a czinke-nemből a szén-, kékfejü,- kontyos,- tavi-, fekete-, hosszufarku és függőfészkü czinkék, a kékes fakusz, a családos fakusz és az ökörszemek. Ezek télen által nálunk vannak s mig más rovarevők telelni melegebb tartományokba vándorolnak, ezek hat egész hónapon át minden fatörzsöt s annak minden galyait, repedékeit szorgalmasan kikutatják kertjeink és erdeinkben.

Irja az idézett lengyel gróf, hogy 1848-ban a páratlan selymér (Bombix dispar) kertjében minden lombot lerágott, annyira, hogy kénytelen volt őszszel a fákat és galyakat boritó tojások leszedetését nagy költséggel megkezdeni; de csakhamar átlátta, hogy ott emberi kéz már nem adhat segélyt s készen kell hogy legyen fái elpusztulásának bekövetkezésére. De mi nagy volt öröme, midőn a télen által mindig számosabban oda érkező czinkék és ökörszemek csapatjait s később azoknak számos fészkeit látta. A bekövetkezett tavaszon husznál több czinkepár fészkezett kertjébe, pedig más években alig telepedett meg ott két vagy három pár. A csapás 1849-ben már kisebb lett. Ezen kicsiny, szorgalmas, szárnyas kertészek a fákat teljesen megtisztogatták.

Tudjuk, mi rendkivül pusztitja a fenyőket bizonyos hernyó (Liparis monacha). Egy német természetvizsgáló (Horneyer) kiszámitotta, hogy 100 kakuk naponként képes két millio négyszáz ezer fenyühernyó kifejlését megsemmisiteni, mely mennyiség néhány nap alatt jó darab erdőt foszt meg zöldjétől.

Mivel az ilyen kiszámitás talán kissé mesésnek tetszik : példát hozok fel.

Az emlitett lengyel gróf virágházában 1842-ben három tőrózsalát meglepett a hamuféreg, melyeknek száma 2100 lehetett; (ha nehánnyal a számlálást elhibáztam is — ugymond — 2000-et minden esetre lehet venni). A gróf ezen virágokat a többiektől el-

különözte s nehány tavi czinkét bocsátott azokra. Ezek nehány óra alatt ugy letisztitották azokat, hogy egy sem maradt s még is szakadatlanul keresgéltek más növényeken. Ez tiszta kimutatása annak hogy 2000 hamuféreg nem sok egy ilyen madárkának, éhséget sem űzi el.

Ugyan csak a nevezett gróf mondja, hogy szobájában, hol madarakat szokott gyüjteménye számára kitömni, 1840-ben ugy el sokasodtak a legyek, hogy ámbár gyakran kihajtotta s mérgezte őket, mig is annyi volt, hogy az ablakokat egészen elboritották. Egy rőtikét (Sylvia phoenicurus) fogott tehát, s ezen szobába bocsátotta. A mennyire meg lehetett számlálni, egy óra alatt mintegy 600 legyet kapdosott el kis madara. Ezen kis madárka tehát egy 16 óra hosszu juliusi napon nem kevesebb mint 9600 alkalmatlan teremtménytől szabaditotta meg. Mely jó szolgálatáért visszaadta a gróf előbbi szabadságát.

A falukon annyira utálatos és alkalmatlan cseszlék- és szúnyogoknak is vannak ellenségei. Ezek közt a legügyesebb s hasznosabb a közönséges lappantyu (Caprimulgus europaeus) Ezen falánk éjjeli madár naplemente után nagyon ügyesen vadászsza a szúnyogokat s az éjjeli, főleg molylepkéket. Julius havában 1839-ben egy szép estve egy tó partján állottam s végig néztem, miként esett neki a százezrenként tánczoló szúnyogok rajainak egy pár lappantyú, s ugy hozzá láttak, hogy rövid időn a raj föl volt emésztve.

A harkályok a fabogarak, főleg az igen ártalmas kérgészek (Bostrichus) legnagyobb ellenségei. Ezen felette hasznos madarakat a tudatlan erdőszök még is üldözik, pusztitják; azt állitván, hogy a harkályok a fákat, azoknak kérge lehántásával, végkép megrontják. Mily botorság, midőn valaki a természetben hatni és működni akar, a nélkül, hogy annak még csak elemeit is értené!

Magyarországon a harkályokból 8 faj ismeretes u. m: a fekete-zöld-, szürke-zöld, nagytarka-, középtarka-, fejérhátu-, apró és háromujju harkályok, mely utolsó főleg a kárpátalyi erdőkben gyakori.

A harkályoknak ezen 8 faja valódi védbiztositója erdeinknek! S az erdőszök mégis nemcsak hogy nem gátolják meg a harkályfiak kiszedését, hanem magok eszik meg azokat; a vadászok pedig midőn vadászatról haza térnek kilövik puskájokat; s mire?

harkályra! Pedig ha egy harkályt megölnek : legalább egy millio rovarnak főleg kéregbogárnak adtak életet.

A ki azt akarja hogy kertje termékeny s erdeje jó állapotban legyen : iparkodjék, hogy a fenemlitett madarakból minéltöbb telepedjék kertjébe és erdeibe. Mondhatni, az éneklő madaraktól függ csaknem merőben növényzetünk tenyészése.

Azon tiszteletet, melylyel az egyiptomiak a szent Batla (Ibis religiosa) iránt s Törökország és Délázsia lakói a fehér dögér (Cathartes percnopterus) és más keselyünemüek iránt viseltetnek, nem kellene balga babonának nézni, hanem inkább azon hálaérzet kifolyásának, melyet a vett jótéteményekért nyilvánitanak. Azon szokás is, miszerint sok népeknél a baglyakat védelmezik, onnan származik, hogy már tudják : mennyire pusztitják ezek a gyakran országos csapássá váló egerek elszaparodását. Még a miveltebbek sem ismerik eléggé a baglyak hasznait. Csaknem minden udvarnál látjuk azokat ajtók és kapukra feszitve, vagy madárijesztőül a kenderbe, kölesbe és más gabona-földekre kiaggatva. Pedig, gazdák, tudnotok kellene, hogy a baglyak s még nehány más ragadozó madárfaj nélkül nem nagy aratásotok lenne. Ezek nélkül a gabnavetéseket, csüröket és szérüket a világ minden macskája sem lenne képes megmenteni!

A ki Oroszországban s több más helyeken látta az elzilált boglyákat s a tömérdek egeret : az örömmel hallja a baglyak huhogásait s mondja nejének s gyermekeinek, hogy a bagolyhuhogás halált jelen, — de a halál nem a család valamelyik tagját, hanem az egereket fogja érni. Miért is van a csűrökben, kazlakon és a mezőkön annyi bagoly? Azért, mert csaknem kizárolagos táplálékuk ott nagy mennyiségben föllelhető. —

1844-ben, irja természettudósunk, háza fedele alá fészkezett egy pár Halálbagoly (Strix noctua). Sokan előitéletes olvasóink közől bizonyosan megrémültek volna huhogására. Bezzeg megörült neki a mi tudós gazdánk. Mikor a fészket meglátogatta, elbámult rajta, mennyi egeret talált oda hordva a fiók baglyok számára. Csak egy juniusi este tizenegy darabot számlált meg.

Csak kivételkép történik, hogy a baglyok néha madarat is fognak. Fő táplálékuk, még a nagyobbaknak is, például a nagy fülesbagoly és az uráli vagy nagyfarkolynak is csak egerekből áll. A mi kárt a nagyobb fajok madarakban és nyulfiakban tesznek, ezerszeresen visszapótolják.

1849-ben Krakkó környékén, ugy elszaporodtak az egerek, hogy a lóher gyökereit is mind elrágták s az egész mezőt nagyon pusztitották. Százezernyi egérlyukakat lehetett látni, s némely lyukban egy negyed meszely buza is volt. Ily pusztitás ellenében ellankad az emberi kéz. De a jótevő természet előszólitotta az öszhangzó sulyegyen megtartóit, s a veszély nehány hó alatt meg volt gátolva. Már 1850-ben sem panaszkodott senki az egerekről. Ugyanis augusztusban egyszerre annyi egerészkánya (Falco buteo L.) sereglett öszve, mintha egész Lengyelországból egybe gyüjtettek volna egy nagyszerü lakomára; még a költözés ideje is eltelt s ezek még sem mentek el! Télre ezekhez érkeztek még a gatyás kányák is (F. lagopus) segiteni a maradék fölemésztésében.

A helyett tehát, hogy, mint régen tevők, jutalmakat tűzzünk általában a ragadozó madarak pusztitására: igyekezzük megkülönböztetni azok közt a hasznos fajokat. Sokat tehetnek e hasznos fajok ismertetésére a természettudósok, olcsó és népszerü ismertetésekkel; sokat tehetnek iskolákban a természetrajz tanitói. Ohajtandó egyszersmind, bár minden erdősz és gazda, ki ezen czikket olvassa, csak egy hónapot is forditana évenként a fölhozott jótékony állatok körüli vizsgálódásra! Mennyire lennének igazolva a fentirt adatok a tapasztalás által.

JANCSÓ JÓZSEF.

ALKONY.

Olyan a nap, mint a hervadt rózsa,
Lankadtan bocsátja le fejét;
Levelei, a halvány sugárok,
Bús mosolylyal hullnak róla szét.

Néma, csendes a világ körülem,
Távol szól csak egy kis estharang.
Távol s szépen, mintha égbül jönne
Vagy egy édes álomból e hang.

Hallgatom mély figyelemmel. Oh ez
Ábrándos hang jól esik nekem.
Tudj' isten, mit érzek, mit nem érzek,
Tudja isten: hol jár az eszem.

PETŐFI.

HOGY ÁLL A VIÁG?

I.

E szakaszban emlités sem lesz ütközetekről és vérontásról; de dicsőségről, fényes eredményekről annál több. Elbeszélem, miként lettek Oláhországban és Moldovában a szomoru idők derültekké, s miként válták föl a hadi ágyuk komor dörgését, az örömet hirdető mozsarak durranásai. A történet már régicske ugyan, de azért nem érdektelen, s elolvashatja az is, a ki a hirlapokat naponként meg szokta nézni, annál inkább a ki meg sem nézi.

Midőn a világ állása felől szerzett közelebbi iratom a Magyar nép-könyvben megjelent, ugy látszott, hogy ugyancsak sok ágyu, bomba és kartács fog még Oláhországban és Moldóvában elsülni. Véres ütközetektől tartottak a Duna bal vonalán, az Olt beszakadásától kezdve Galaczig és Reniig. Féltették Bukurestet a lángoktól, melyekbe az Omer basa elől hátráló muszkák boritandják. Elképzelték, milyen nehéz lesz az áttörés a Szeret vizén, melyet Miklós czár, mint jó hadmüködési pontot, körömszakadtáig akart védeni, s majdnem bizonyosnak gondolták, hogy az idén a nevezetesebb dolgok a mi szomszédságunkban, nem pedig a távoli vidékeken fognak végrehajtatni.

Elég ok is volt efféle vélleményekre.

Mert Omer basa, noha tudta az osztrák hadcsapatok bevonulása iránt kötött szerződést, a bolgár partokról több pontokon átkelt a Dunán, s a muszkákat Gyurgyevonál és más helyt megvervén, döntő ütközethez készült.

Gorcsakof herczeg, noha az Oláhországból kitakarodásra a szükséges lépéseket többnyire már mind megtehette vala, ismét visszafordità fő erejét, tudatta a bukuresti urakkal, hogy ő bizony köztök marad, s azon volt, hogy legalább 70 ezer emberrel Omer basa ellen mielőbb hadi szerencsét kisértsen.

Miklós czár, noha a törökkel történt osztrák egyezkedések

megmásitását nem remélhette, a Bécsből hozzá küldött sommatio után is — melyről már szólottam, — csak annyit jelentett ki, hogy hadműködési szempontból a Szeretig visszavonatja seregeit. Miből következett volna Moldova nagy részének az osztrák megszálló csapatok elleni védelmezése is.

Ezen kényes helyzeteket az idő, a kölcsönös értesülések és a körülmények hirtelen megváltoztatták.

Mindenik fél engedet egy kevesettt.

A tábornokok halaszták szándékukat, a kormányok modositák vagy függőben tarták intézkedéseiket.

Omer basa, ki az osztrák megszálló seregek rövid késedelmezésének okait talán félreérté, hamar belátta, hogy rögtönzött hadjárata a junius 14-kén kötött szerződésnek ha nem is szavai, de szelleme ellen van irányozva. Belátta, hogy táborozásai által Ausztria elvállalt kötelezettségeinek teljesitését neheziti, s a nyugoti hatalmak czéljait akadályozza. Belátta, hogy a mit ő csak véres áldozatok árán eszközölhetne, az osztrák seregfölállitásokkal már félig el van érve, s a bécsi kormány erélyes fáradozásai utján kardcsapás nélkül létesülhet. Ezeknél fogva Gyorgyevoból Bukurest felé tolta ugyan előcsapatait, de nem igyekezett a muszkákat határzó ütközetre kényszeritni.

Szintén ekkor Gorcsakof herczeg is fontolgatni kezdé helyzetét. Tapasztalá, hogy seregében a sok megveretésre a bátorság és fegyelem csökenésnek indult. Tudta, hogy a kivonulásra tett régibb intézkedései miatt kellő öszpontositást hamar nem eszközölhet. Meggyőződék, hogy a határszeleken álló s benyomulásra kész osztrák erő miatt már magában lehetlenné lön az aldunai fejdelemségek megtartása. Fölfogta, miként nyert csatái is majdnem akkora zavarba hoznák a czárt, mint vesztett ütközetei. S ily tekintetek arra birták, hogy a mennyire csak lehet, kerülje a törökökkeli nagyobb összeütközést.

Mi Ausztriát illeti: Miklós czárnak a sommatiora küldött felelete nála is némi haladékot idézett elő. Mert ezen irat az eddigieknél enyhébb hangon volt szerkesztetve, s bár semmit sem igért, mi a békealkudozások alapjául szolgálhatna, még is a sorok közt olvasni szeretők hite szerint, a pétervári udvar békehajlamát látszott hirdetni. S a porosz kormány okvetlenül a sorok közt akart olvasni. Szerinte az adott válaszban Nesselrode minister több oly dolgokra czélzott, melyeket a további értekezletek anyagául lehetne

használni s kár lenne a kiegyenlités mutatkozó alkalmát üstökön nem ragadni. Ha a muszka enged, engedjenek hát követeléseikből valamit a nyugoti hatalmak is. Minek törésre vinni a dolgot. Jobb volna ujra terveket készitени, s azokat Párisba, Londonba, és Pétervárra küldözgetni. S Ausztria ne siessen Oláhországba; mert már a törökkel kötött szerződés a megváltozott körülmények miatt feleslegessé vált; hiszen Muszkaország, mint Nesselrode mondja, kész az aldunai fejdelemségek megszállásával fölhagyni, mihelyt biztositékot nyer, hogy e tette által a háboru véget fog érni. Ily forma nézeteket kezdett pengetni Poroszország, melylyel Ausztria ápril 20-kán véd- és daczszövetséget kötött. De Ausztria egészen másként fogta föl az orosz kabinét nyilatkozatát, Németország érdekeit és saját kötelességét. Meg akará tehát győzni a porosz kormányt, fölvilágositani és helyes kerékvágásba tériteni. Ezért néhány napig halasztania kelle a dunai fejdelemségek katonai megszállását, s noha a török portával kötött szerződését okvetlenül teljesedésbe venni szándékozott, inkább akarta a fejleményeket egykevéssé függőben tartani, mint elsietés által váltig bebonyolitni.

Mi végtére Muszkaországot illeti: a bécsi kormánynak ujabb eljárása nagy hatást gyakorolt a pétervári udvarra. Miklós czár nem lehetett többé kétségben, hogy Ausztria a sommatiora irt válasz után is föltétlenül követeli Oláh ország és Moldova kiürítését. Belatta, hogy minden vonakodás e nagyhatalmat Angliával és Franczia országgal szoros szövetségre fogja kényszeritni, s hogy Hesz tábornagy által a rövid ideig elhalasztott megszállás okvetlenül végre fog hajtatni, szép móden ha lehetséges, vagy erőszakkal, ha másként meg nem történhetnék. Ezen körülmények és Gorcsakof herczeg sergeinek demoralizált állapotja Miklós czárt engedékenységre nógatták. Megszünt többé sürgetni a kivihetlent, s védeni a fentarthatatlant. Engedett büszkeségéből. Mérsékelte magát, hogy meg ne aláztassék, s a kényszerüségnek hozott annyi áldazatot, a mennyinél kevesebbet ajánlani nem lehet vala. Miután t. i. azon nyilatkozata, hogy az orosz sereg tisztán csak *hadmüködési szempontból* a Szeret vizéig vonul vissza, semmit sem segitett a dolgon, Gorcsakof herczeg [1]) által hivatalosan kijelenteté, hogy Oroszország Ausztria iránti tekintetből a Dunafejdelemségeket tel-

1) Nem a hadvezér, hanem a hasonló nevü bécsi orosz követ.

jesen kiüritendi. Mire a bécsi kabinét ismételve tudtul adá, hogy e tényben még meg nem nyugodhatik s erős biztositékot kell kivánnia, mikép Oroszország az europai sulyegyent, Németország érdekeit és a közbekét a Moldva és Oláhország elfoglalásához hasonló lépésekkel többé koczkáztatni nem fogja.

Dióhéjba szoritva ezek a főbb indokok, melyek a had szinhelyét az aldunai fejdelemségekből más helyre tették át, s Muszkaországot a megtámadó háboruból védelmire szoritották.

Gorcsakof herczegnek utócsapatai is odahagyták augusztus 1-én a nép nagy örömére, Bukurestet, s másnap az ideiglenes kormányzó Kantakuzeno herczeg az igazgató tanácsban roppant tetszés közt kijelentette, mikép ő a közigazgatást nem a muszkák megbizásából folytatandja; de azon teljhatalomnál fogva, melyet Stirbey fejdelem még eltávoztakor ruházott volt reá.

Érdektelen dolgokat beszélnék, ha részletesen előadnám: hogy és mint huzódtak a Pruth felé s onnan Beszarábiába azon büszke hadcsapatok, melyek a nyarat Adrinápolyban és az öszt Stambulban reméltek tölthetni.

Eleinte Iskender-beg portyázó csapataival szünetlenül nyugtalanitá az orosz utósergeket; de később, bár Omer basa 80 ezer embert állitott volt Turnutól Kalarásig a Duna balbartjára föl, ezen nagy erő semmi akadályt nem vetett a távozó ellenség elé. Kiki összefogott kézzel nézte a visszavonulást, mi másképp nem is történhetett az orosz czárnak Ausztriához intézett hivatalos nyilatkozata után, melly által a muszkák hátrálása elvesztette hadi természetét és szerződésivé vált.

S nem sokkal azután, hogy a csaták ágyuzása megszünt, kezdődött az ünnepélyeké.

Bukurest föleziczomázva, fényes vendégekkel megtömve, zajjal, örömmel mulatságokkal elárasztva lön. A kivilágitás, pompa fogadtatások véget alig értek. Dörögtök az ágyuk, de a lakomák miatt, s az érkező zászlóaljakat fegyvergolyó helyett, virágzápor boritá.

A fővároshoz közel fekvő török seregből előbb Iskender-beg s nyomában Halim basa jelent meg, s részesült a nép lelkesedésének első örömnyilvánulásaiban.

Halim, kit Omer basa ideiglenesen a bukuresti katonai parancsnoksággal bizott meg, a közrend fentartása és a közigazgatás

folyamatba inditása körül némely intézkedéseket tön, melyek erélyt és mérsékletet tanusitottak.

Ámbár azon oláh emigrationak, melly az 1848-ki események miatt vonult külföldre, több tagjait magával hozta, mert sergében szolgáltak-; még is elég óvatos volt sem politikai változtatások sem a muszkaérzelmüek üldözése által, nem bonyolitani a szultánnak a nagy hatalmakkali viszonyait. Sőt Kantakuzeno herczeget, kit a világ a muszkapárthoz számit, s kit az oláh főurak közől sokan a törökhöz szitók üldözésével vádoltak, meghagyta a kormányzóságban; noha legalább arról maga is meg volt győződve, hogy ezen ügyes és befolyásos hivatalnok Gorcsakoff herczegnek és az orosz főkormánybiztosnak igen kedvelt embere volt.

De Halim minden lépéseinél többet hatott a kedélyek megnyugtatására Omer basának következő proklamáczioja:

„Tudomásomra esett, hogy Oláhország némely lakosai hazájokat elhagyták vagy el akarták hagyni, mert attól tartottak, hogy a szultán kormánya által üldöztetni fognak azért, mivel orosz csapatok és hatóságoknak szolgálatokat teljesitettek, vagy azok iránti rokonszenvöket tanusiták. Megragadom az alkalmat kinyilatkoztatni, hogy fölséges urunk, a padisah kormánya meg van győződve, hogy az ilynemü cselekedetek csak azon nyomás alatt követtettek el, melyet egy erős hadsereg, mely az országban áll, természetesen gyákorol. Én szivesen hiszem, hogy a románok sokkal inkább szeretik hazájok jogait, nemzetiségét és szokásait, hogy sem saját meggyőződésökből és szabad akaratból idegen kormány karjai közé vetnék magokat. Szerencsésnek érzem magamat, kinyilatkoztatni, hogy a császári kormány az eltévelyedetteknek, ha ilyenek volnának, kegyelmét s a történtek teljes elfeledését igéri, és hogy senki politikai véleményei vagy cselekedetei miatt, melyek az oroszoknak, mig az országban tartózkodtak, javára voltak, nem fog üldöztetni. De miután fölséges urunk kormánya a multra a feledés fátyolát veti, joga van kivánni, s a leghatározottabban kivánja is, hogy mostantól kezdve Oláhország egy lakosa se tartson fen akár közvetett akár közvetlen összeköttetést az orosz csapatokkal és hatósággal Minden ilynemü cselekedet kémkedésnek fog tekintetni, s a bünösök és bünrészesek haditörvényszék elé fognak állittatni s a rögtönbiróság egész szigorával büntettetni. Remélem, mikép Oláhország lakosai a helyhatóságoknak engedelmességet és segélyt fognak nyujtani, hogy az átalános csendet ismét helyreállithassák és fentarthassák, és hogy mindegyik magánügyei és szokott munkája után fog látni.“

Ezen proklamatzio Ruscsukban kelt augusztus 13-kán.

Már azelőtt három nappal országos küldöttség indult Bukurestből Ruscsukba Omer basa idvezlésére és az oláh fővárosba meghivására, mely midőn a Dunaparthoz ért, a vezér bárkáján szállittatott egész ünnepélyességgel a bolgárföldre. A tulparton pompásan fölszerelt lovakat vezettek elő, s a küldöttség, kisértetve egy segédtiszttől, keleti szokás szerint tartotta Ruscsukba bevonulását. Omer tábornagy kitünő szivességgel fogadá az érkezőkket, s miután Bukurestbe jövetelét megigérte, ezen szavakkal bucsuzék tőlök el: „Én uraim megkeresném önöket, hogy tovább mulassanak nálam; de tudom, hogy az országnak önökre szüksége van. Térjenek

vissza tehát hazájokba, s mondják meg honfitársaiknak, hogy legkegyelmesebb urunk és szultánunk kegyében teljesen bizzanak.

Ily előzmények után az annyi győzelmeket nyert török tábornagynak augusztus 22-kén tartott bevonulása valódi diadalmenet volt, mint azt csak egy fejdelem ünnepelheti. Kantukuzeno az összes nagybojárokkal a Podu Belik nevű vámsorompóig ment elébe. Az oláh katonaság fel volt állitva. Megszámlálhatlan tömege a bérkocsiknak és hintóknak, lovas és gyalog embereknek sietett ki, a hős iránti rokonszenvét tanusitni. A Podu Beliktől egész Podu Mogoshoig vezető uton fej fejhez sorozódott. A roppant menet keresztül huzódott a városon Kolentinába, hol Omer basa az összes csapatokat elépteté. A Podu Belik sorompónál sátor volt ütve, melyben Omer basa Kantakuzeno és a nagybojárok által fogadtatott. Egész a sátorig kocsijában ment a fővezér; de ott leszállt és a Kantakuzenóéba ült. A menet előtt 60 daraboncz (oláh lovas őr) nyargalt. Ezeket követték török dzsidások, és ezek közt ment Omer basa. Mögötte lovagolt táborkara teljes diszben. A férfiak ragyogtak az arany- és rendjelektől. A basák közt volt egy öreg férfiu, ki már alig tudott lován ülni, s oldalánál védőn léptetett. A nép dörgő éljenei közt vonult a menet a városon keresztül s az ablakokból és utczákról hullottak a virágkoszoruk és bokréták a kocsiba, ugy hogy Omer basát virágtenger boritá el. Szép látvány volt 25 ezernyi mindenféle fegyvernemü török katonáknak 80 ágyuval a városon keresztül vonulása. Ezen teljesen fegyelmezett csapatok, melyek mind rövid kék fegyverköntösben, fehér nadrágban és vörös fezzel (sapkával) fejökön, ünnepiesen öltözve jelentek meg, nagy hatást gyakoroltak a tömegre, mely nem rég volt a muszkák kivonulásának tanuja, s a két sereg külsője és szelleme közt összehasonlitást tehetett. Főleg a gyalogság nyerte meg a nézők tetszését. Ez oly vidámon, gyorsan és ügyesen, annyi fegyelemmel és pontossággal teljesitő kötelességét, mind a bevonulás alatt, mind a kolentinai sikon tartott szemlén, hogy lehetlen volt Omer basa katonai képessége iránt bámulatra nem ragadtatni. Mert a bukurestiek, kik a törököket a régi időből is ismerték, jól tudták, hogy Omer erélyes bölcsesége teremté, szervezé, tartá össze, szoktatá tűzhöz és szabályos mozdulatokhoz azon serget, mely a háboru kiütésekor a bátorságon kivül más tulajdonnal nem birt, mig most rend- és gyakorlattságban az európai polgárisodott országok hadtesteivel is versenyez. Az ünnepi menetet

egy szakasz franczia és két szakasz angol gyalogság egészité ki. A szemle bevégződése után a törökök a város előtt ütöttek tábort, a fővezér pedig a fejdelem nyári palotájába szállt.

A kivilágitás, szónoklatok és üdvezlő iratok — mint ily alkalomkor szokás — Bukurestben sem hiányzottak; de e nemei az örömnyilvánitásoknak még frisében sem birnak a komoly emberek előtt elég igézettel; később leirva és elbeszélve pedig, könnyen unalmassá válhatnak.

Mellőzöm tehát fölhozásukat, s Bukurestből az oláhországi határszélekre vezetem olvasóim figyelmét, hol az osztrák csapatok, majdnem azon napon, melyben Omer diadalmenetét tartá, különböző pontokon átlépték a sorompokat. Az ut még itt-ott elrontva, a hidak fölszedve, s a keskeny átjáratok ledöntött fákkal eltorlaszolva voltak; bár az utolsó pillanatokban, — midőn a kivonulás diplomacziai természetet váltott, — a szélekhez közelfekvő orosz csapatok az általok emelt akadályok egyrészét magok enyésztették el, s igyekeztek, a mennyire kutyafuttában lehetett, helyreállitani a közlekedést. A mit ők meg nem tettek, könnyen eligaziták az osztrák utászok, s a bevonuló dandárok minden hátramaradás nélkül haladhattak tovább, legfölebb tisztelgő követségek által tartóztatva föl. Gróf Coronini altábornagy, ki az Oláhországba szánt osztrák seregeket vezényli, september 1-jén indult kiséretestől a verestoronyi szoroson át Bukurestbe, hogy oda a szerb-bánáti hadtest megszálló csapataival egyszerre érkezhessék.

A bevonulás 6-kán délelőtt meg is történt.

Omer basa korán reggel két török dandárt s egy más osztályt az oláh katonaságból állitott fel a Podu Mogoshoji sorompó előtt, s maga személyesen az altábornagy elé ment. A kormányzó tanács, a fő bojárok, a katholikus és görög papság töméntelen néptől körülvéve a soromponál maradtak. Midőn Coronini gróf a sereg élén Bukurest mellé érkezett, fölállitott csapatain szemlét tartott, melyen Omer basa is jelen volt. Az ausztriaiak balszárnyán a két török dandár ált 16 ágyuval és lovas szakaszszal, egyszersmind két zászlóalj oláh honvédekből. Szemle után következett az osztrákok, aztán a török, s végre az oláh csapatok elléptetése. A bevonulás igen ünnepélyes volt és a szép idő nagyszámu népet csalt ki. Coronini gróf Omer basától kisértetve lovagolt a városon végig, s Mavrosz-palotába szállott meg, ott uj üdvözleteit fogadva el az előljáróságnak és a főuraknak. Mihelyt a bevonulás megtörtént, az

ekkorig oláh honvédség által ellátott főőrhelyet tüstént osztrák csapatosztály foglalta el.

Hogy minden idetartozó dolgot egy füst alatt beszéljek el, most emlitem meg, hogy a mint a muszkák Oláhországból elseprődtek, nyomban lepték meg az osztrákok a fontosabb hadműködési vonalokat, s a mint az osztrákok kiterjesztették erejöket, ugy szállottak át a törökök a már védelmezett földről a bolgár partokra.

Moldova kiüritését Gorcsakof hamar nem eszközölhetvén, az ide szánt osztrák sergek bemenetele rövid halasztást szenvedett.

De Hesz tábornagy, a kitüzött czél elérésének könnyitése végett érintkezésbe hozván magát az orosz fővezérrel, mind a visszavonulás gyorsitására hatott, mind pedig saját seregeinek előbbretolását ugy eszközölheté, hogy a két nagyhatalom csapatainak összetalálkozásából eredhető legkisebb kellemetlenség is meg lön előzve.

Egyébiránt az osztrák kormányt az orosz követség később hivatalosan figyelmeztette, hogy september végéig Gortcsakof herczeg a Pruthon egészen át fog huzodni. Mi pontosan meg is történt. És september 29-kén már az osztrák csapatok szállásesinálói Jasziba, Moldova fővárosába, megérkeztek; 30-kán Hesz tábornagy elé meghivó országos bizottmány ment; oktober 2-kán pedig a császári királyi hadtest ünnepélyesen bevonult.

Ez által Miklós czár a támadó helyzetből védelmire szorult, s nem arról volt többé szó, hogy a szultán tartományaiból mennyit és miként vehet el, hanem csak az, hogy a maga saját birtokát a győzedelmes török és a harczra kész angol s franczia sergek ellen mekkora áldozattal védelmezheti.

II.

E rövid szakaszban egy kevés historia lesz, s valamivel több okoskodás. De az okoskodást is valóságos historiának vehetik olvasóim, mert elég figyelemre nem vett tényeket foglal magában, s bekövetkezendő nevezetes események anyagát közli.

A Dunafejdelemségeknek ausztriai csapatok általi megszállása hadi szempontból történt, s Omer basa győzedelmeinek kiegészitése volt.

Elvették a czártól a zálogot, melyet ő az európai sulyegyen és a nemzeti jogok sérelmével azért keritett kezére, hogy a szultánt megalázó békére kényszerithesse.

Megszünt Oláhország és Moldova fölött a muszkák véduralma,

melyet hoszas háboruk és szerencsés békekötések által szerzettek magoknak, s melyet a török birodalom fölbomlásának előkészítésére vas következetességgel használtak; de ugy szünt meg, hogy e tény miatt a két fejdelemség jogai, s szabadságai, — bár a muszka véduralmat biztositó szerződésekbe voltak foglalva — semmi rövidséget nem szenvedtek. Gortcsakoff kiköltözött Bukurestből és Jasziból; de az önkormányzás megmaradt, sőt erősbült. Hesz tábornagy azt végezte be, mit Omer az olteniczai és kalafáti győzedelmek által megkezdett s Paskevics herczeg a Szilisztrianál vallott kudarczczal előmozditott. A rövid emlékezetüeknek is lehetlen volt feledni, hogy Ausztria a szultánnal kötött szerződésnél fogva szállotta meg a Dunafejdelemséget, mint szövetséges hatalom, s hogy bevonulása Anglia és Francziaország törekvéseinek erkölcsi támogatásánál több, mert tettleges föllépés, s mert megmásithatlan kötelezettségek és irány kitűzése.

Ezen nézetekből indult ki a török udvar is, midőn biztosa Dervis basa által, az osztrákok bevonulását következő proklamaczióval adatá tudtul:

„Oláhok! A szultán ő felsége, a mi kegyelmes urunk, az ő alattvalói iránti kivétel nélküli magas és atyai gondoskodásában, kegyének bizonyságát méltóztatott akkor adni, midőn engem az ő császári biztosává nevezett ki az oláh fejdelemségben, hogy jóllétetek felett őrködjem, s a rendet ismét helyreállitsam, melyet szerencsétlenségre az orosz kormány igazságtalansága és önkényelssége megháboritott. — Midőn ő császári felsége e kegyes elhatározását ve etek közölni sietek, még a következendőket adom tudtotokra:

Minthogy a magas porta ő Cs. Kir. Apostoli Felsége kormányával egyezményt kötött, mint ez előtt Francziaország és Anglia kormányaival is történt: ennélfogva tudatom veletek, hogy ez egyezmény alapján az ausztriai csapatok mindkét fejdelemséget ideiglenesen meg fogják szállani.

E csapatok jelenléte Oláhországban mi esetre se nyugtalanitson benneteket, mert ők mint a magas porta egyik baráti és szövetségesei lépnek ez országba. E csapatok semmiesetre sem fognak terhetekre esni, mert minden szükségleteiket és vásárlásaikat kész pénzzel fogják kifizetni.

Minthogy az oroszok a fejdelemségek területét bizonyossággal odahagyják, ennélfogva a kormányok korábbi állapotának ismét helyre kell állittatnia. A ti régi szabadalmaitok föntartva maradnak, s ti ez által Uratok atyai és jóakaró gondoskodását annál inkább meg fogjátok ismerni, miután a korábbi szerződések meg vannak szüntetve. Isten adjon szerencsét és áldást a mi szultánunknak!

Oláhok! Országotok sokat szenvedett, de szultánunk dicső uralkodása alatt minden ismét jóra fog fordulni.“

Hasonló tartalmu, s majdnem ugyanazon szavu kiáltványt intézett Dervis basa sept. 29-kén a moldvai lakosokhoz is.

Igy fogta föl a török kormány az osztrák megszállást.

S az april 9-ki bécsi jegyzőkönyv és a junius 14-ki török-osztrák szerződés után nem is lehetett másként értelmezni.

Miklós czárra nézve sem látszik valószinünek, hogy csak egy perczig is kétkedhetett volna az osztrák megszállás czélja és politikai jelentősége felől.

A pétervári udvar sokkal finomabb tapintattal és kevesebb könnyenhivőséggel bir, mintsem rajta kikapni, vagy vele bujosdit játszani lehessen; aztán az osztrák kormány oly nyiltan járt el, hogy látszott, miként sem félrevezetni, sem félreértetni nem akart.

S mégis az orosz kormánylapok, sőt hivatalos iratok is, a Dunafejdelemségek megszállását, a valótól különböző szinben akarák szemléltetni és látni. Példájokat követték Berlinben, s más német városokban is, azon politikusok, kik igen nagy barátai voltak vagy a békének vagy a czárnak, mi két különböző dolog.

Szerintök Ausztria csak a harczoló felek közé vetette magát, hogy azokat egymástól különválaszsza, és mint egészen semleges hatalom Moldovát és Oláhországot zárva tartsa. A bevonulás tehát tényleg csak annyira szól Gortcsakoff mint Omer, a muszkák mint a nyugati hatalmak ellen. Ezentul dől el: hová fogja befolyásának sulyát vetni Ausztria?

Ugy hiszem, hogy nemcsak a megszállás előzményei, de a megszállás utáni tények is megczáfolják e véleményt.

Alig vonultak Oláhországba Coronini gróf hadcsapatai, midőn az osztrák kormány, a nyugati hatalmakkal és a török udvarral a Dunafejdelemségekben megzavart rend helyreállitására nézve értekezletekbe bocsátkozott, s keresztülvitte: hogy Stirbey és Ghika (Gyika) kik közől az első az oláhországi, a második a moldovai fejdelmi széket hagyta a muszkák berontásakor oda — előbbi méltóságaikba visszahelyeztessenek. Ezen intézkedés következésében Stirbey már át is vette a kormányt, még pedig oly nyilatkozattal, hogy nem ugy jött vissza mint az orosz védhatalom alatt álló fejdelem.

Továbbá osztrák katonatisztek küldettek az Omer basa éa a nyugati hatalmak seregvezérei közt tartott haditanácskozmányokba, kik a hadműködési tervek iránt közölték nézeteiket, s megvivék kormányuknak azon intézkedéseket, melyek szerint fog Omer basa

Beszarabiában St. Arnaud tábornagy és Raglan lord (a franczia és angol hadierővel) Krimben az egyesült angol franczia és török flotta pedig az egész Feketetengeren, a muszkák ellen támadólag működni.

Csak e tények után is: kicsoda állithatná komolyan, hogy Ausztria mint semleges hatalom ül a Dunafejdelemségekben? s hogy ott létezése egyaránt korlátozza a törököt és muszkát?

Közelebbről a beszarabiai[2]) hadviseletet meg fogja Omer basa kezdeni. Nemcsak Dobrudcsából, de Brailából és Galaczból is (tehát Moldova és Oláhországból) indit csapatokat, tesz megrohonást Izmail[3]) ellen. Nemcsak a Dunán, de a Pruthon is átkel, hogy angol-franczia hajók által segitetve a Dunatorkulatokat bevehesse, s hogy midőn a nyugati hatalmak Odeszát bombázni fogják, a muszka szárazi sergeket Izmailtól Akermanig üldözze.

Ausztria épen nem szándékszik a Beszarabia elleni megtámadást gátolni, s nem tiltandja a török sergeknek meg: hogy Moldovába és Oláhországba is bevonuljanak, s hogy onnan lépjenek a Pruthon át, és folytassanak háborut Gortcsakoffal. De a megforditott esetet nem türné. A muszkák a Pruthon nem verhetnének hidat, a muszkák a Pruthon nem mehetnének át, a muszkák visszanyomva Ómer basát Moldva és Oláhország földjére nem vihetnék a háborut, a nélkül, hogy Hesz tábornagy megszálló sergével harczba ne keveredjenek.

El lehet tehát mondani: hogy Ausztria mint a törökök nyilt szövetségese tanyázik a Dunafejdelemségekben.

A ki közölünk ezt nem akarja hinni vagy emlékezetébe tartani, az sem a hadműködéseket, sem a keleti kérdésnek politikai fejlődését megérteni nem fogja. Beszélhet Szebasztopolról, Omerről, Napoleonról, Palmerstonról akármennyit; álmodhatik jót, roszat, tetszése szerint: de a történtek összefüggését, a hadműködé-

---

[2]) Beszarabia 550 négyszeg mértföldnyi tartomány, 800,000 lélekkel. A Dniszter, a Feketetenger, a Duna és Pruth határai. Ezen utóbbi folyam Moldovatól választja el, melynek régen egyik része volt. Néhány mértföldig a mi Galicziánkkal is szomszédos. 1812-ben a bukuresti békekötés által ment a török kézből orosz hatalom alá.

[3]) Izmail főerőssége Beszarabiának. A Duna Kilia nevü egyik ágánál fekszik s derék kikötővel bir. Tizezer lakost számlál, s most arról is nevezetes, hogy az orosz dunai hajóhad, miután a szulinai torkolatból a nyugati hatalmak ágyui által kiszoritatott, ide vonult, s várja későbbi sorsát, mely rája nézve a legkedvezőbb véletlenek közt sem sem lehet derült. Vagy önként süllyesztetnek el a hajók, vagy pedig lefoglaltatnak.

sek kiindulási pontjait és a politika menetét másoknak megmagyarázni aligha lesz képes.

III.

Itt a keletiügy legnevezetesebb fordulat-pontja lesz előadva, s a mennyire a hely szüke engedi, fölvilágositva.

Nesselrode gróf — orosz birodalmi kanczellár és külügyminiszter — midőn jun. 29-kén az ausztriai sommatiora válaszolt, egyszersmind taglalás alá vette az april 9-ki bécsi jegyzőkönyv három alappontját.

Olvasóim ugy hiszem nem feledték, hogy april 9-kén Anglia, Ausztria, Franczia- és Poroszország követei Bécsben értekezletet tartottak, s közakarattal abban állapodtak meg: miként Muszkaországgal csak oly békealkudozásba fognak ereszkedni, mely Törökország területi épségének megtartásán alapszik; mely kezességet nyujt, hogy a czár a Dunafejdelemségeket régi szerződések ürügye alatt többé önkényesen meg nem szállhatja; mely végre a Törökországban lakó keresztyén felekezeteknek — a keleti hitüeket is ideértve — jogait a nagyhatalmak védelme alá helyzi.

Ez volt az april 9-ki jegyzőkönyv szelleme.

Szerinte Muszkaország mindazon vallási és politikai befolyástól megfosztatott volna, melyet nehány háboru s békekötés által a török birodalom fölött nyert, s melyet közelebbről is a szultán megalázásával az európai béke felzavarására akart használni.

De ámbár, mint mondom, az april 9-ki jegyzőkönyv ily irányynyal birt, szavai átalánosak, és ennél fogva, ha valaki csavarni kivánta, jobbra balra magyarázhatók valának. Többet vagy kevesebbet mutattak, a hogy az értelmezőnek czéljai kivánták. S valóban azon körülményekben, mik az april 9-ki megállapodást előidézték, határozottabb szerkezetet készitni nem is lehetett volna, a tanácskozó felek közti egyetértés koczkáztatása nélkül.

Nesselrode gróf tudván, hogy a négy hatalom sem lehet még a bécsi jegyzőkönyvben kimondott elvek alkalmazása és jelentékenysége iránt egészen egy értelemben, ugy gondolá, miként a czár időt nyer, s mégsem kötelezi magát semmire, ha simulni látszik a jegyzőkönyv alapeszméihez, és azok alá rejte csaknem mindent, mit Mencsikoff által Stambulban követett, s mit a csatamezőkön érvényesitni nem tudott,

A sommatiora adott válaszát tehát következő sorokkal végzé:

„A bécsi kabinet előre meg lehet győződve, hogy ő felsége hasonló mértékben osztja azon ohajtást, miszerint mielőbb bevégzettnek lássa azon krizist, mely minden europai állapotokra oly sulyoson nehézkedik. A mi felséges uralkodónk még most is akarja a békét, mikép azt mindig akarta.

Ő a fejdelemségek megszállva tartását sem végtelenül meghoszabbitani, sem magát azokban örökösen megtelepiteni, vagy azokat államaiba kebelezni nem akarja, még kevésbbé pedig a török birodalmat felforgatni. Tekintetben legkisebb nehézséget sem lát, minélfogva az april 9-ki jegyzőkönyv három alappontját alá ne irná.

Törökország csonkithatlan fenállása; ezen pont tökéletesen összhangzik mindazzal, mit mi eddig kinyilatkoztattunk, s tőlünk mindaddig bántatlan fog maradni, valamig azt tisztelni fogják azon hatalmak, kik a tengereket s a szultán birtokait megszállva tartják.

A Dunafejdelemségek kiüritése, mi készek vagyunk teljesiteni, megfelelő biztositékok alapján.

A keresztyének jogainak megállapitása Törökországban; azon nézetből kiindulva, hogy a jegyzőkönyv szerint a Porta minden keresztyén alattvalóira nézve kivivandó polgári jogok a vallási jogoktól különválaszthatlanck, és hitsorsosainkra nézve becsnélküliek fognának lenni, ha ezek akkor, midőn uj szabadalmakat nyernek, a régieket meg nem tarthatnák, már kinyilatkoztattuk, hogy, ha ez volna az eset, ő felsége kész lenne, e szabadalmak europai jótállása mellett közrehatni.

A császárnak ezen a jegyzőkönyv főpontjait illető gondolkozásánál fogva, nekem ugy tetszik, miszerint nem lenne nehéz a békét— ha t. i. azt oly utógondolat nélkül, melly azt lehetlenné tenné, valóban ohajtjuk — ezen hármas alapon helyreállitani, vagy legalább fegyverszünet által az arra vonatkozó tárgyalást előkészitni."

Az orosz külügyminiszter rendkivüli ügyességgel szerkesztett válaszának általam kiirt része, hasonlónak látszik a bécsi jegyzőkönyvhez, de ahoz épen semmiben sem hasonlit.

A jegyzőkönyv készitői, t. i. a nagyhatalmak, biztositékot kivántak szerezni az iránt, hogy nemcsak kitakarodnak a muszkák a megszállott Dunafejdelemségekből, de abba többé — nyilvános hadizenet nélkül — be sem mennek: mi tisztán szólva, az orosz véduralom megszüntetését jelentette.

Nesselrode gróf e fontos kérdésről hallgatott, mintha senki soha arra nem is czélzott volna. Csak föltételesen igéré a Dunafejdelemségek kiüritését; pedig tudta, hogy azt Gorcsakoff herczeg Omertól veretve, és Ausztriatól fenyegetve, rövid időn feltetlenül kénytelen teljesitni. Mi, mint láttuk, meg is történt.

Továbbá a bécsi jegyzőkönyv készitői, midőn a törökbirodalmi keresztyének vallásos jogai megállapitását és védelmét az europai nagyhatalmakra akarták ruházni, e kifejezésen azt értették; hogy az adrianápolyi békétől kezdve a legrégibb egyezkedésekig, mindazon béke- és alkukötések, melyek a keletihit védelmének ürügye alatt a czárnak jogot adtak Törökország belviszonyaiba elegyedni, érvénytelenekké váljanak, és ezentul a czár csak a többi nagyhatalmakkal egyetemben védje a szultán keresztyén alattvalóinak jogait; nem pedig külön, s nem kizárólag csak a keletihitüeket.

Nesselrode gróf azonban ugy magyarázta a bécsi jegyzőkönyvet, mintha a négy hatalom továbbra is pártolni, sőt biztositani akarná azon régi békekötéseket, melyeket a czár a hadviselet által maga semmisitett meg, s melyekbe rejlett a törökbirodalom elgyengülésének, a szlav izgatásoknak, a muszkák terjeszkedésének, s Europa fölzavart békéjének főoka.

Valóban, ha az april 9-ki jegyzőkönyv csak azt kivánta volna, mit Nesselrode gróf olvasott belőle; akkor jobb lesz vala, ha a szultán Mencsikoff követeléseit eleve teljesiti; ha Bécsben semmi jegyzőkönyvet nem szerkesztenek; sha a nyugoti hatalmak egy katonát s egy hajót sem inditanak hazunnan el.

De igazán szólva, Nesselrode gróf csak visszafelelgetésekre akart alkalmat adni, mig az idő meghidegül, a tenger zivatarossá válik. Ő fegyverszünetet szeretett volna szép ürügy alatt eszközölni, vagy legalább néhány levélváltást, és e közben az erélyes föllépések, a nagyobb hadműködések halasztását.

A bécsi kormány közlé a nyugoti hatalmakkal a sommatiora adott választ.

Ezek eleinte vonakodtak Nesselrode gróf békeföltételei fölött nyilatkozni, mindazáltal Ausztria sürgetésére jónak látták tudatni azon legkevesebbet, mely mellett még most hajlandók lennének a czárral alkudozásokba elegyedni.

Franciaország nyilatkozott részletesebben; de nézetei az angolokéival az utolsó kommáig öszhangzók voltak.

Napoleon külügyminiszterének ezen okirata uj korszakat kezd a keleti kérdés ügyében; s én ennek fontosabb részét egész kiterjedésben közlöm:

„Nesselrode gróf ur különös gonddal mellőz minden czélzást az april

9-ki jegyzőkönyvnek azon helyére, melynek pedig leginkább igénybe kellene figyelmét vennie, és mely a mi nézetünk szerint az egyetlen elhatározó jelentőségü, mivel az orosz-török szerződvények europai *átvizsgálásának* szükségességét foglalja magában.

Franciaország és Anglia ennélfogvást, mi a pétervári kabinet békés érzületét illeti, Nesselrode gróf határozatlan sejtései alapján az *ellenségeskedések megszüntetésébe nem egyezhetnek*. A szövetséges hatalmak által hozott áldozatok sokkal tetemesbek, s a czél, melyet maguknak kitüztek, sokkal nagyobb, hogysem utjokban megállapodjanak, mielőtt bizonyosságot szereztek volna, hogy nem lesznek kénytelenek a háborut ujból megkezdeni.

A különös feltételek is, miket ők egy kötendő békére nézve felállitani fognak, sokkal több esetlegességtől függök, hogysem azokat ma már előadhassák, és ők e tekintetben fentartják magoknak vélemény-nyilatkozatukat.

Mindamellett a császári (franczia) kormány már most és örömmel kész néhány garancziát kijelölni, melyek neki mellőzhetleneknek látszanak arra, hogy Europa egy uj békezavarás nem sokárai bekövetkezése ellen biztositott legyen. Ezen garancziák magából a jelen helyzetből forrásoknak, mely épen az ilynemü garancziák hiányából okvetlenül támadó veszélyeket hozta napvilágra.

Igy használta Oroszország azon kizáró ellenőrségi jogot, melyet neki traktátusok Moldva és Oláhországnak a védhatalomhozi viszonyai tekintetében engedtek, arra, hogy e tartományokba bevonuljon, mintha csak saját birodalmának birtokrészei volnának.

A dunatorkolat ellenőrzetlen birása [4]), e nagy folyam hajózása tekintetében oly erkölcsi és anyagi akadályokat szült, melyek minden nemzetek kereskedését kárositják.

Végre a kucsuk-kajnardsii szerződvény czikkei, [5]) a vallási ótalmat illetőleg, egy viszás értelmezés folytán főokává lettek oly viszálynak, mely Törökországot még ma is senyveszti.

Mindezen pontokra nézve uj határozványok megállapitandók és azokban fontos változások teendők a *had előtti állapotot* illetőleg. Én ugy hiszem, elmondhatjuk, miként Európa egyetemes érdeke követeli:

1) Hogy azon védnökség, melyet Oroszország eddig Moldova, Oláhország és Szervia fölött gyakorolt, jövőre megszüntetendő, és hogy ezen a török birodalomtól függő tartományoknak adott szabadalmak egy a portával kötendő egyezmény erejénél fogva a nagyhatalmak kezessége alá helyeztessenek.

2) Hogy a dunatorkolatnáli hajózás minden akadályoktól fölmentessék

---

[4]) Mi az 1829-ben kötött adrianápolyi szerződésből folyt.

[5]) Kucsuk-Kajnardsi egy kis falu a szilisztriai kerületben. Itt kötötte 1774-ben II. Katalin azon hires békét, melyben a törököknek sok foglalásokat visszaadott ugyan; de a Feketetenger szabad hajózását a muszkák számára kivivta, és a keleti vallás számára oly engedményeket szerzett, melyeknek politikai jelentősége nagy volt, miután a hit ügyébeni ellenőrzési jogát a czároknak a Törökbirodalomban megalapitotta, és ezen réven alkalmat nyujtott akárhányszor belévegyülni a török állam beldolgaiba.

s oly elveknek legyen alávetve, minőket a bécsi királygyülés aktája megállapitott.

3) Hogy az 1841-ki julius 13-kai traktátus a magas szerződő hatalmak által az európai egyensuly érdekében, s az orosz hatalomnak a feketetenge reni megszoritása értelmében átvizsgálandó.

4) Hogy egy hatalmasságnak se legyen külön joga a magas Porta alattvalói fölött, bármily vallásfelekezethez tartozzanak ezek, hivatalos védnökséget gyakorolni, hanem Francziaország, Ausztria, Anglia, Porosz- és Oroszország egymás közt kölcsönösen megegyeznek, hogy a török kormánytól a vallási szabadalmak behozatalát és gyakorlását a különböző keresztyén községek számára kieszközlik és hitsorsosaik érdekében a szultán ő felsége által már nyilvánitott nemes lelkü szándékot gyümölcsözővé teszik, de a nélkül, hogy e mellett felségi jogainak méltósága és függetlensége bármi módon csorbulást szenvedjen."

A négy pont, melyet a franczia külügyminiszter kijelölt, s melynek elfogadása nélkül a czárral békealkudozások nem kezdetnek, az európai viszonyokat, s Muszkaország helyzetét Európában lényegesen megváltoztatná.

Mert igaz ugyan, hogy e pontoknál kevesebbet nem kivánhat a maga nyugalmára nézve Európa; de az is igaz, hogy elfogadásuk által Muszkaország többet veszitene, mint a mennyit a háboru megindításakor képzelhetőnek tartottunk.

Kiterjedése a régi maradna ugyan; de a czár birodalmának széles határai nem döbbentenék többé meg a földabroszra tekintőket. A népesség és katonaság száma az eddigi volna, s még is e tömeg sulya, e fegyverek hatalma kevesebbé lenne érezhető.

A négy pont egy fillérrel sem szegényitené meg a czár pénztárát; de hagyományos törekvéseket tenne majdnem lehetetlenekké, sok pénzzel és vérrel szerzett reményeket oszlatna füstbe, s az orosz faj európai jelentőségét az eddiginél szükebb korlátok közé szoritaná.

III. Napoleon külügyminisztere[6]) nem a czár kabinétjával,

[6]) Drouin de l'Huys nek hivják: azonban nevét azért nem szeretem leirni, mert a francziául olvasni nem tudók, akárhogy mesterkednek, ki nem mondhatják. Egyébiránt ezen csinos tollu és eleven felfogásu diplomata 1802-ben született. Eleinte a törvénytudományra adta magát; de később a politikával kezdett foglalkozni, s a hollandi franczia követség mellé titkárrá neveztetett, honnan hasonló ranggal Spanyolországba küldeték, s innen aztán 1840-ben Párisba hivatott vissza, hogy a külügyminiszteriumban magas polczra emeltessék. 1842-ben követté lett, és szabadelvü szónoklataiért hivatalától megfosztaték. A februari forradalom után egy darabig köztársasági volt; de később Napoleont kezdette vállalatában elősegiteni, s most a császárság leghasználhatóbb államférfiainak egyike.

melylyel már semmi összeköttetésben nem vala, hanem a bécsi kormánynyal közlé a négy pontot tartalmazó jegyzéket.

Ausztria a kivánt biztositékokra nézve tökéletesen egyértelemben volt a nyugoti hatalmakkal.

A külügyminiszter Buol gróf tehát a franczia jegyzéket augusztus 10-kén következő nyilatkozattal küldé a pétervári osztrák követ Eszterházy Bálint grófhoz :

„Ezen biztositéki követelések a jegyzőkönyvekben, s névszerint az april 9-keiben felállitott elvekből indulnak ki, s igy a mi saját méltányolásunkkal összhangzók. A császári kabinét, mely ennélfogvást azoknak a szent-pétervári kabinét részéről elfogadásában az egyetlen gyakorlati módot fogná látni az alkudozások terére léphetésre, szükségkép a legmelegebben kénytelen azokat komoly és érett megfontolásra ajánlani. Midőn ön a jelen sürgönyt Nesselrode gróf urnak felolvassa, s egy másolatát átadja, minden védokot fel fog hozni, mely azon alapzatok tartalék-talan elfogadása mellett szól, miken hiedelmünk szerint egyedüllehetséges, a háboru sanyaruságinak, melyek már oly sok áldozatokba kerültek, és kétségtelenül még sokkal többe is kerülendnek, határt vetni.

Ausztria valósággal csak ezen alapok nyilt elfogadásában, melyeket ő maga egy szilárd béke szükséges feltételeinek ismer el, lát reményt egy általános intézkedésre.

Ha a szent-pétervári kabinét a szóban levő négy biztositéki ponthoz hozzájárul, ugy buzgóságunkra hivatkozhatnék, miszerint a tengeri hatalmakhoz a legkomolyabb előterjesztéseket intézzük, őket arra birhatásul, miképen egyezzenek bele, hogy ezen alapokon haladék nélkül alkudozások kezdessenek, s a hadi munkálatok egyszerrei megszüntetése felől egyetértés eszközöltessék.

Mi ujolag esdekelve kérjük az orosz császári udvart, hogy az általa teendő elhatározás mérhetlen horderejéről legyen áthatott, és önnek nem kell ajánlanunk, gróf ur, miszerint használjon fel minden hatalmában álló eszközt a dolognak oda juttatására, hogy ezen elhatározás a békeérdekeknek kedvező legyen.

Mivel pedig a helyzet rendkivüli fontossága mérfokául szolgálhat azon békétlenségnek, melylyel mi az orosz kabinét által önnek adandó választ várjuk, ennélfogvást kérem önt, hogy azt nekünk oly hamar a mint csak lehet, kezünkhez juttassa.“

Eszterházy gróf hihetőleg minden védokot, mely a négy pont elfogadása mellett szól, fölhozott, s a czár bizonyosan belátta, hogy mennyit koczkáztat a háboru tovább folytatásával; de az ajánlott békeföltételek által az I-ső Péter czár óta követett politikáról kelletett volna lemondania, vagy legalább azon eszközökről, mik e

politika sikerére kilátást igérnek. S valamint az egyének gyakran inkább válnak meg vagyonaik egy részétől, mint eszméiktől és rég táplált reményeiktől; szintugy nem lehet csodálni, ha az államok területeik csonkitásánál, finánczjaik kimerülésénél és egy véres háboru minden szerencsétlenségeinél nagyobb áldozatnak tartják azon elvekről vagy álmokról lemondást, melyekre épitették világhistoriai hivatásuknak nevezetesebb részét.

Miklós czár, mint becsületével összeférhetlent visszautasitá a négy pontot.

Beszélik — de e hir igazságáról senki sem mer kezeskedni — hogy a döntő pillanatban, midőn a czárnak magát elhatároznia kellett, neje, a trónörökös, leányai, Nesselrode gróf, a többi miniszterek és számos országnagy térdre borulva kérték volna őt, hogy mutasson engedékenységi hajlamot, s ne utasitsa vissza a béke most kinálkozó alkalmát. Csak Konstantin nagyfejedelem, a czár második fia, [7]) állott a trónteremben egyenesen, s nyugodt hangon tanácsolá a négy pont visszavetését, és a háboru erélyes folytatását.

Okos ember nem képzelheti, hogy miután Nesselrode gróf a békeért térdre borulva rimánkodott, a czár továbbra is reá bizta volna a háboru politikájának vezetését, s különben is az egész tör-

---

[7]) Konstantin 1827-ben született. Közép termetü, karcsu, erős testalkatu ifju. Arczkifejezése parancsoló, modora nyers és száraz. Egész lényére inkább tatárjelleg, mint európai van nyomva, s ebben különbözik bátyjától Sándortól, kinek alakja és arczvonalai a czári család észak-németországi eredetére hün emlékeztetnek. Miklós czár különös hajlammal viseltetik második szülötte iránt, s mondják — de isten tudja, igaz-e? — hogy ennek szánta a koronát, és a senatus levéltárában régóta hever a nagyobbik fiunak lemondó irata, mely az apa halálakor fog felbontatni és közzététetni.

Annyi szent, hogy Konstantin határtalan becsszomjjal bir. Többször mondá, miként a trón nem a vénebbet, de a méltóbbat illeti. Egyszer jóismerősei földabroszok előtt kapták, olmával jegyeket és határvonalokat rajzolva. — Mit csinál fönséged? kérdezék. — Leendő birodalmam széleit kerekitem ki, válaszolá ő. Bátyamé az észak, s az enyim a déli rész.

A Konstantin név sincs nála jelentés nélkül. A nagy Konstantin örököséé. Konstantinápoly urává hiszi magát a végzet által hivatva. Rendkivüli szorgalommal tanulmányozta Törökország történetét, hadi és politikai viszonyait. Folyvást beszéli a török nyelvet, ismeri az arab irodalmat is, s az ember alig határozhatja el: vajjon görög vagy ozman császárnak képezte-e inkább magát? Állitják, hogy a mostani háboru előkészitésére nagy befolyással volt, mi ha igaz, nem csodálhatjuk Miklós czárnak a pétervári angol követtel tartott hoszas beszélgetéseit azon tárgy fölött, hogy a török birodalom egy halálához közelgő beteg ember, kinek órái megszámlálva vannak.

Konstantin jelenleg a keleti tengeren lévő orosz hajóhad főadmirálja.

ténet oly keleti szinezettel bir, mintha az „ezeregy éj"-ből vagy Firdusi költeményéből [8]) volna kiragadva.

Bizton tekinthetjük tehát mesének.

S csak azért is hoztam föl, hogy mellékesen szólhassak az orosz pártok állásáról egy keveset, mert szükség a pétervári palotaküzdelmekről is valamit tudni, miután a háboru bevégződésére egyhamar kilátásunk nem lehet.

Oroszországban két politikai párt van.

Egyik az ugynevezett szentpétervári vagy német, a másik, melyet panszlav, ó-orosz vagy muszkaui pártnak neveznek.

A szentpétervári párt leginkább Nesselrode gróf által van képviselve, s ha ezen hires miniszternek tetteivel és gondolkozásával valamennyire megismerkedünk, érteni fogjuk az ő követőinek is elveit s politikai helyzetét.

Nesselrode 1770-ben született egy angol hajón, mely épen akkor érkezék Lisabon [9]) kikötőjébe. Szülei orosz szolgálatban élő és lutheránus németek voltak, s minthogy történetesen a hajón ily hitű lelkész nem vala, a reformált angol egyház szertartása szerint kereszteltetett meg. Pályáját tengerészeten kezdé; de Pál császár, ki noha félőrült volt, olykor mély emberismeretet tanusit vala — azt mondá róla: ennek a fiatal tengerésznek bőriben nagy diplomata lappang. Nesselrode a czár jóslatának hitelt adva, tüstént megváltoztatá életczélját, s a követségnél kért alkalmaztatást; mire különben atyja példája is bátoritá, ki már a berlini udvarnál képviselte Oroszországot. Hamar haladt előre. A Napoleon elleni nagy szövetség alatt fényesen tüntette ki tehetségeit, s a bécsi királygyülésen fő szerepet vitt. Ezen idő óta pedig Európa minden nevezetesb ügyein látszik az ő keze nyoma.

Nesselrode vezérelve volt európai szinezetűvé tenni az orosz egyeduralkodást, vagy legalább arról győzni meg a világot, hogy az orosz kormány érdeke az európai konzervativ érdekektől semmiben sem különbözik.

Nesselrode minél mélyebbé akarta a polgárisodott államokban tenni azon hitet: miként Oroszország természetes szerepe a trónok legitimitását védni, a forradalmakat mindenütt leküzdeni, s az európai rendet áldozatok s öntagadás által is föntartani.

---

[8]) Az „ezeregy éj" arab novella-füzér; Firdusi pedig hires perza költő, ki a „Királyok könyve" czimü nagy hőskölteménye által tette nevét halhatatlanná.

[9]) Lisabon Portugal fővárosa.

Többnyire az ő érdeme, hogy a közvélemény csakugyan a czárt tartotta az európai konzervativ hatalmak fejének, s hogy még most is vannak, kik Muszkaország külbefolyásának és belerejének csökkenéséből az európai forradalmak győzedelmét jósolgatják.

Nesselrode nem sokat ad a nemzetiségi igényekre. Még leginkább németnek hiszi magát, s aránylag legbüszkébb arra, hogy rokonai westphali és német-birodalmi grófok. XVI. Gergely pápa, midőn Miklós czár Romát hű minisztere kiséretében meglátogatta, találón mondá: Figyelemmel kell lennem Nesselrode iránt; mert benne négy vagy öt nemzet van.

Nesselrode soha sem tanult oroszul meg, s nem szereti az orosz fajt, noha politikája által annak temérdek hasznot tőn. Sándor és Miklós czár fényes uralkodásának babérjaiból sok illeti ezen nagy tehetségű idegent, ki a korszikai születésű Pozzo di Borgoval együtt a pétervári udvart Európának első rendőrévé tette.

Nesselrode a szabadelvű eszméket annyira veszélyeseknek tartá, hogy a görög felkelést, bár az Muszkaország érdekében történt, szenvedélyesen gyülölte, és Sándor czárt végnapjaiban is azzal rémité, hogy a görög forradalom táplálása által a pétervári kormány keleten a szabadelvüség számára oly védbástyát emelt, mely utóbb az orosz törekvések ellen szolgálhat támpontul.

Ennyiből is látható, miként a Nesselrode gróf zászlója alá sorolt pétervári vagy német párt, a szoros értelemben vett konzervativ érdekek képviselője. Tekintélyesebb egyénei többnyire a keleti tenger mellett fekvő, s csak az ujabb korban meghóditott tartományokból származnak. Leginkább német eredetüek, s ha oroszul beszélnek is, nem tekintik magokat az orosz nemzetiségben egészen felolvadtaknak. Ők birják leginkább a főhivatalokat, s az ország érdeke iránti tanácskozásokban a mostani háboru keletkezéséig többnyire döntő szavazattal birtak.

Szólok már a nemzeti, vagy panszlav, vagy muszkaui pártról is egy keveset.

A panszlávok vezér gondolata mindenek előtt és mindenek felett Oroszországnak, mint szlav hatalomnak, emelése és nagyobbitása.

De az eszközök megválasztása által e párt három árnyalatra oszlik.

Azon árnyalat, mely számra és tagjainak jelentőségére nézve egyedül bir fontossággal, Oroszország nagyobbitását a többi szláv

népek bekeblezése által kivánja elérni, s hogy czélját megközelithesse, szeretné örökös izgatásban tartani a török birodalomban lakó szlav és keleti vallásu fajokat.

Van egy más kis párttöredék, mely megelégednék, ha csak Muszkaország véduralma terjedne az idegen szláv fajokra ki, s ha az uralkodó Romanov házból látna bosnyák, bolgár, szerb s több ilyféle fejdelmeket.

A harmadik pártárnyalat tagjai légvárakat keresnek és rendszerint Sziberia kunyhóiba, vagy az éjszaki rézbányákba érkeznek meg, mint fegyenczek. Ők a szabadelvü panszlávok, kik minden szlávot egy alkotmányos akolba szeretnének összeterelni. Ez a herkulesi csudamunkáknál kalandoribb feladat volna, s azért legkivihetlenebb, mert a herkulesi erő más helyt van.

A két utóbb emlitett panszláv pártárnyalat csak eszményi élettel bir, mig az első, mely a czár uralkodását minden szlávokra akarja kiterjeszteni, tevékenyen behat az eseményekbe, néhány fontos államhivatalt foglal el, Mencsikoff által a krimi, Gorcsakoff herczeg által pedig a Beszarabiába öszpontositott sergek fővezényletét tartja kezei közt, a régi aristocratia nagy részét hivei sorába számitja, Orloff grófban a rendőrség és zsándárok fejét birja, s Konstantin nagyherczegben szenvedélyes pártfogóra talált.

A czár, ki eddig europai helyzetének megtartására is ügyelt; de egyuttal a szláv elem jelentékenységét s birodalma határait terjeszteni vágyott, mindkét párt tanácsait a pillanat igényei szerint fogadta el. S hogy mit fog jövendőre tenni? azt sejteni is alig tudom.

IV.

E szakaszban a porosz kormány ujabb helyzetére tekintünk; de csak oly futólag, hogy figyelmünk el ne fáradjon, mert utóbb egypár nevezetes hadi eseményt kell fris érdekkel kisérnünk.

Midőn a Muszkaországgali értekezletek elhallgattak, Ausztriának a porosz kormánynyal versenygése támadt.

Később fogok ezen igen gyöngéd természetü ügyről tüzetesen beszélni; miután most még nincs bevégezve, vagy legalább nincs annyira, hogy historiai áttekintés tárgya lehessen.

A porosz kabinet nem szereti a kenyértörést, távolról vágynék nézni az europai nagy háborut, s csak majd ha békiteni kell, állana elő néhány tollvivővel, kik azt, mit a tábornokok ágyuval be nem végezhettek, tintával hoznák rendbe.

A porosz udvart családi viszonyok csatolják Miklós czárhoz. 1815-ben a bécsi királygyülésen Sándor czár különös részvéttel támogatta a porosz érdekeket. III-dik Vilmos porosz király halálakor szivére köté a mostani uralkodónak: soha a muszka ellen kardot nem vonni. Azóta a mai n pig sok berlini tőkepénzes vett orosz papirokat, sok befolyásos egyén különböztetett meg a czár által. Aztán a pétervári kabinétnak ugynevezett konzervativ politikája a porosz nagyobb földbirtokosokat azon hiedelemre vezette, hogy a forradalmi kisérletek Oroszország gyengülésével egyarányban nyernek erőt és kilátást. Továbbá a vakbuzgóbb porosz lutheránok hiszik, hogy legtöbbet a katholikusok fognak azzal nyerni, ha Miklós czár befolyása megszünik a kelethitű török alattvalók fölött; ha uj központositását elveszti a keleti hit; ha a czár egyházi hatalma nem válhatik oly átalánossá, minő a pápáé. Végre Oroszország a közelebbi években sokat versenyzett Ausztriával a németszövetségbeni elsőség fölött, s nem lehetetlen, hogy bizonyos féltékenységgel néz Moldova és Oláhország felé, hol a bécsi kabinét könnyen szerezhet magának állandó befolyást.

Ezen most futólag emlitett okok nem mentik, csak magyarázzák, Poroszország eljárását, mely naponként mind kevésbé veszi tekintetbe a német birodalom valódi érdekeit, s könnyen idézhet ott meghasonlást elő, hol erélyes közremunkálásra volna szükség.

Poroszország t. i. april 20-kán aláirta volt a véd- és dacz-szövetséget Ausztriával; de szeretné annak II-dik pontját, minél tágabb értelemben venni, [10]) hogy ne legyen kénytelen a fegyverfogásra, ha Omer basának Beszarábiaba rontása Gorcsakoff herczeget a Pruthon átjövetelre birná, mit Ausztria, mint már ki is nyilatkoztatá, béken nem fogna türni.

---

[10]) A II-dik pont igy szól: „A magas szerződő felek magokat kötelezetteknek ismerik, Németország jogait és érdekeit minden és bármi kárositás ellen védelmezni, s ennélfogvást minden támadásnak, mely birtokaik bármely része ellen történik, közös visszaverésére azon esetben is kötele zetteknek tartják magukat, ha közölök valamelyik, egyetértésben a másikkal, a német érdekek védelméül cselekvőleg föllépni magát inditva látja "

Meg kell jegyeznem, hogy az idézett II-dik pontot egy szinté april 20-kán költ mellékczikkely akként magyarázza, miszerint ha a muszka a berlini és bécsi kabinetek sürgetésére nem ad biztositást a Dunafejdelemségek kiüritése iránt, s e miatt összeütközés idéztetnék elő, akkor „minden a két magas szerződő hatalmasság egyikének birtokára intézett ellenséges támadás, a másik által minden hatalma alatti fegyveres erővel fog elhárittatni."

Továbbá „a Dunafejdelemségek Oroszországba beblezése vagy a Balkánnak Oroszország általi megtámadása és átlépése' olyesetnek nyilatkoztatik ki, mely-

Poroszország a nyugoti hatalmak által feltételül tüzött négy pontot kezdetben is lanyhán pártolta. Közelebbi iratában pedig már arról értesiti Ausztriát, hogy e pontok *erkölcsi* támogatása alól visszavonulni nem akar; de csak oly nyilvános kikötés mellett: nehogy ezért őt a muszkák ellen bármi nemü katonai együttműködésre szoritgassák.

Poroszország nem szeretné, ha a német szövetség a négy pontra nézve valami határozott nyilatkozatot hozna, melyet tettekkel is be kelljen váltani, s minthogy Bécsből épen ily nyilatkozatot sürgetnek, tehát a többi kisebb és nagyobb német udvaroknál a semmit nem tevés mellett erélyesen korteskedik.

Mi lehet ily szerepmódositásnak következménye? ezt a jövendő fogja föltárni.

De annyi már most is látszik, hogy Miklós czár orosz-lengyel országban a Visztula bal partján nagy serget öszpontositott. Hadierejének fölállitása pedig arra mutat, hogy inkább tart Ausztriának mint a porosz udvarnak eljárásaitól. És valóban semmit sem olvasunk a berlini kabinet harczias készülődéseiről.

S itt az a kérdés támad: vajjon a béke tulságos szeretete, legbiztosabb mód-e a béke föntartására?

A porosz miniszter-elnök közelebbi jegyzékében mondja ugyan, hogy a nyugalmas várakozás nem annyira a gyengeség, mint inkább a meg nem gyengült erő bizonyitványa; de ha igaz is e nézet, Poroszország nyugalmas várakozásáról szó sem lehet.

Tétovázása már is majdnem ugy veszi ki magát, mintha oroszszali egyetértés volna.

A bécsi félhivatalos „Correspondenz" állitja, *hogy Oroszés Poroszország közt egy a keleti háborura vonatkozó titkos egyezmény léteznék.* A berlini udvarra

---

ben szintugy Poroszország mint Ausztria *támadólag* is kötelesek leendnek Muszkaország ellen föllépni. — „Nincs szerződmény, mely ha történhetőségek irányában intézkedik, oly kimeritő lehessen, hogy magában foglaljon mindent és ugy, miként azt a véletlen s a viszonyok alakulása előállitja. Természetes tehát, hogy ezen nemü intézkedéseknél az okirat szelleme, nem pedig betüje határoz. Poroszország az april 20-ki véd- és daczszövetség betüihez akar ragaszkodni, s föloldva képzeli magát kötelezettsége alól a muszkáknak Moldovából és Oláhországból történt kivonulása által; feloldva még akkor is, ha Omer basa támadó hadmüködései következésében Gorcsakoff herczeg megint átkelne a Pruthon. Ezen magyarázat inkább prokátori mint statusférfiui szabásu, s legfölebb azt mutatja, hogy a porosz kabinet vagy a szerződés keletkezésekor sem hitte az orosz megszállás által komolyan veszélyezetteknek Németország érdekeit, vagy pedig azóta egészen más eszméi vannak Németország valódi érdekei felől.

most leginkább ható párt nem kétkedik, miként Poroszországnak nehéz, majdnem lehetlen volna Oroszországtól különszakadni; a nyugoti hatalmak hangulata olyan, mely mellett tartós semlegességre Poroszország nem is gondolhat, s ha Napier admirál Kielben, Holstein fővárosában fogja hajóhadának egy részét teleltetni, ugy a semlegességnek tavaszra már hire-pora sem lesz, és Manteuffel báró, a porosz miniszter-elnök nyugalmas várakozás helyett gyors mozdulatokat leend kénytelen egy muszka véd- és dacszövetség felé tenni.

Egyébiránt még az Ausztriához közelités utja nincs bevágva. Még visszavonhatlan tények nem kötötték meg a berlini kabinet kezét. Még Németország két táborra oszlása, két zászló alá menetele könnyen kikerültethetik. S ha a bajor és szász udvar közbenjárása sikerül; ha ezek a porosz királyt a bécsi kormány nézeteibek elfogadására rábeszélhetik; akkor az orosz czár, ki a napokban váratik Warsoba, minden sereg-öszpontositás mellett sem fog egykönnyen támadó háborut kezdeni. Megelégszik a védelmivel.

V.

Már untig eleget beszéltem a tanácskozások és külpolitika mezején történtekről, s végrevalahára a hadi eredményekre térhetek át. E szakaszban az olvasó közönséget előbb Napier admirálhoz viszem a Keletitengerre, s onnan gyorsan fogunk Ázsiába menni, hol a mult alkalommal Uzurgethinél hagytuk Szelim basát szétvert táborostól.

Juliushó derekától kezdve Omer basáról hallgatnak a hadi krónikák; mert a török, s muszka közti harcz felfüggesztésére közbejött előbb a kivonulás feletti alku, utóbb maga a kivonulás.

S Gorcsakoff herczegnek a Pruthon átkelésével a háboru uj korszakba lépett.

A törökök megpihentek; helyettök a nyugoti hatalmak segédcsapatai állottak a gátra.

Csak a Feketetenger ázsiai partjain, csak az örményországi és georgiai hegyeken maradt minden a régi kerékvágásban.

Európában a harcz szinhelyei most mások, s a győzedelmek is más nevekre szólanak.

Eddig védelmi háborut folytatott a szultán. Szövetségesei — az angolok s francziák — jobbára csupán előkészületekre forditák idejöket. Most a muszka kényszerült védelmi háborura, s az ellene viaskodó sergek az angoloké és francziáké. A török csak segéd-csapatokat küld melléjök Krimbe, s néhány hajót csatolt a Feketetenger

óriás flottához. A Keletitengeren pedig, hol a czár birodalmának fővárosát is Kronstadt bevétele által könnyen kézre lehet ejteni, Napier admirál összes hajóin egy láb török sincs; ott az egész támadó erő II-dik Napoleon és Viktoria királyné katonai- matrózai- és ágyuiból áll.

Mindezt azért emlitem, hogy olvasóim valahogy el ne feledjék, miként Gorcsakoffnak a Dunafejdelemségekből történt kivonulásával a háboru már alapjaiban európai s csak mellékesen török. Miklós czár ellen augusztus közepe előtt főkép Kelet-Európa, közepe óta főként Nyugot-Európa küzdött.

De elég erről, s menjünk a részletekre.

Ugy hiszem, mindnyájunk emlékezetébe maradt, hogy Napier admirál márczius elején indult a Kelet-tengerre [11]), még pedig oly szép és hatalmas hajóhaddal, melyhez hasonlót addig a világ nem látott.

Még jéghasábok usztak a finniai öbölben, s Reval, Narva és Kronstadt kikötőit a fagy védelmezte.

Napier nem igen sietett tehát, és soknál is több idejét diplomatikai értekezletekkel fogyasztá, hol a dán királynál, hol a svédnél.

Csak arra ügyelt, hogy résen lehessen a hideg engedésével; mert meg akarta gátolni a különböző kikötőkben fekvő hajó-osztályoknak a kronstadti nagy orosz flottávali egyesülését.

Ebben, ha nem csalódom, czélt is ért; de minden haszon nélkül. Mert Miklós czár Konstantin herczegnek, a fő-admirálnak, szégyenlésére keveset hajtván, kemény parancsot adott: hogy ne merjenek a tengerész urak a nyugoti hatalmakkal szembeszállani,

---

[11]) A Kelet-tenger 7500 négyszög mértföld. Hossza majdnem 200 mértföld és széle 24-től 48 mértföldig változik. Hullámaival Poroszország, Meklenburg, Lübek, Dánia, Sveczia és Oroszország partjait öntözi. Sund nevü tengerszoros és a két Belt által az Északi-tengerrel összefüggésben van, még pedig annak Skager-Rak nevezetü csatornájával. Az Északi-tenger pedig — hogy egyebet emlitetlen hagyjak — a Themzé torkolatjánál majdnem Londonig nyulik, és a Calais nevü tengerszorossal. — mely Angliát Francziaországtól elválasztja — kapcsolatban áll. A ki tehát Londonból, vagy a calaisi szorosnak valamelyik franczia kikötőjéből, akar a Kelettengerre evezni, jobb kézre hagyja Belgium, Holland, Oldenburg partjait, Bremat, Hamburgot és a dán királyság egész nyugati oldalát, s igy érkezik a Skager-Rak közepébe, honnan Dánia heleti oldalához kerülve, a Kattegatba lejt, hogy Helsingör és Helsingborg közt a Szundon átjövén a Kelettengeren pihenjen meg. Ez az egész ut jó gőzössel alig vesz öt napot el. A Kelettenger egy darabig a svéd és orosz partok közt jól összetartja magát: de az Aland szigeteknél két ágra szakad. A déli ágat hivják finniai, az éjszakit bottniai öbölnek.

sőt tartsák hajóikat a megvihatlannak hitt kikötők ágyutelepei mögett.

Napier látván, miként az ellenséget vizre nem csalhatja, s a régi hires abukiri és trafalgári győzedelmekhez hasonlókról a muszkák meghuzódása miatt ingyen sem álmodhatik, eltökélé kémszemlét tartani a finniai öböl nevesebb kikötői s különösen Kronstadt körül, hogy megtudhassa: vajjon csakugyan oly bevehetlenek-e azok, minőknek kikürtölték?

Kémszemléi oly meggyőződésre vezették, miként még magát Kronstadtot is egy jól vezetett ostrommal rombadönteni és elfoglalni lehet ugyan; de e czélra először szárazi erő kell, mely a hajóhad működéseit gyámolitsa; másodszor nagy mennyiségü

Ha az Aland-szigetekről a finn öbölbe evezünk balkézre egész hoszában mind csak Finnlandot találjuk; de jobb kézre már a finniai öböl egy mellék-öbölt formál, mely Kurland, Liefland és Esztland nevü orosz tartományokba mélyedik, s melyet erős és gazdag kikötőjéről rigai öbölnek hivnak. Mihelyt a rigai öböl vonalán tuleveztünk s hátrahagytuk nemcsak Oesel de Dago szigetét is, akkor jobb kézről Esztland északi partjait látjuk a revali erős kikötővel, s midőn Esztland szélénél vagyunk, a pétervári kormányzóság partján Narva erődítményeire találunk. A finniai tengeröbölt a bevehetlennek hitt Kronstadt és Szent-Pétervár, a czár óriás birodalmának fővárosa, fejezik be.

A Kelet-tenger másik ága, t. i. a bottniai tenger-öböl, szintén kitünő figyelmet érdemel; de miután ez alkalommal semmi nevezetes esemény helyévé nem vált, nincs szükség róla többet emlitenem, mint azt, hogy ennek is ostromzár alá vetése Napier admirál föladatához tartozék.

A Kelet-tenger a lapos porosz és a kösziklás svéd partok miatt nem könnyen hajózható; sőt a szeleknek rendkivül gyors és viharoktól kisért változása miatt sokkal veszélyesebb a különben magasb hullámzásu Eszaki-tengernél. Aztán évenkint négy vagy öt hónapig van befagyva; midőn a kereskedés s a hadmüködések teljesen megszünnek.

Mondottam fenebb, hogy az Aland-szigetek mellett szakad a Kelet-tenger két ágra. E tény az orosz kezeken még idővel nagy fontosságuvá emelhette volna Bomarsundot, az alandi szigetek erős várát. Ha Miklós czár rég szándékba vett tervét kiviheti, s Bomarsundot a szebastopolihoz hasonló védművekkel láthatja el: akkor Bomarsundból uralkodhatott volna a bottniai és finniai öböl bejáratain, s még ezen kivül Svédországot is jobbágyi függésben tarthatja vala. De szerencsére, midőn Napier admiral a szövetséges nyugoti hatalmak flottájával a Kelet-tengerre érkezett, Bomarsund erödítményei nem voltak ugyan rosz karban; de a derekasb munkálatok nagy része még hiányzott. Összegyüjtött granitdarabok, félig elkészült alapzatok, s kijelölt árkolások barázdái mutaták azon előintézkedések fontosságát, melyeknek végrehajtására ezentul már oly kevés kilátás van, mint a mennyi kedvező alkalom volt régebben.

Meg kell még jegyeznem, hogy az Aland-szigetekhez legközelebb fekszik a muszka erősségek közöl Abo. S ez Finnlandnak említésre méltó kikötője, bár Helsingforshoz képest, mely szintén Finnlandban fekszik, s mely Kronstadton kivül az egész Finn-öbölnek legerősebb tengeri városa, alig jöhet tekintet alá.

lapos ágyunaszád, melylyel a zátonyos s nem mély vizen az erődökhez lőtávolságra lehessen jutni.

Napier szárazi erőt a svéd királytól hasztalan reméllett; lapos ágyunaszádokat pedig nem hozott magával.

Mindkét czikkért tehát sürgetve irt az angol kormányhoz, s Parseval-Duchesnes franczia admirál — ki hajóhadával Napier parancsa alatt állott — szintén levelekkel találta meg Napoleon császárt, melyekben világosan előterjeszté, hogy nehány zászlóalj szárazi katonaság nélkül a Kelettengeren derekas vállalathoz fogni sem lehet.

Ugy látszik: az illető kormányok, midőn hajóssergöket utnak inditák vagy nem voltak a kelettengeri körülményekkel eléggé ismeretesek; vagy pedig Napier roppant flottájával a czárt inkább csak megijeszteni mint megtámadni akarták. A hiányok pótlására idő kellett.

S mig a kivánt dolgok elérkeznének, Napier csak a különböző kikötők ostromzár alá vetését folytatá, hogy a Kelet-tengeren az orosz kereskedést egészen semmivé tegye. S kobzott is el sok degettel, olajjal, len- és kenderczérnával terhelt hajócskát. De miután Anglia a háboru kiütése alatt biztositá a semleges államakat azon elvnek szigoru megtartása iránt: hogy a lobogó fedi az árut; természetes volt, miként az orosz portékák többnyire mind porosz lobogó alatt szállittattak ide-oda, s a kereskedés ahhoz képest elég vidoran folyt.

Több hó multával elérkeztek a lapos naszádok, s vagy később vagy tán előbb, vitéz katonák kiséretében megjött bizonyos Baraguay d'Hilliers nevü félkezü tábornok, ki derék vezér, de mérges ember volt. Minthogy pedig Stambulban — hol rendkivüli franczia követ volt — sokat veszekedett Canninggal, az angol rendes követtel; Napoleon császár nagyhirtelen a Kelettengerre küldé, mondván: keressen ott magának egy tábornagyi botot.

Ekkor Napier admiral a hadviselést megkezdhette.

Legelőször Bomarsundot, mely az Aland-szigetek közt egyedül birt jelentőséggel tüzte támadási czélul ki.

Csakhamar körülvevé azt, s a hajóágyuk védelme alatt ki is szállitá a szárazi sergeket, melyek rövid előcsapati harczok közt, a fővár és a mellék-erődék irányában a kijelölt álláspontokat elfoglalák. Augusztus 12-kén — épen midőn Bukurestben Omer basa

innepélyes fogadtatására készületek tétettek — intéztek a franczia csapatok első támadást Bomarsund sánczaira; de e roham eredménye csak néhány seb, és harmincz orosznak hadirabbá tétele volt. 13-kán Baraguay tábornok az Aland-szigetek 11 templomában kihirdetteté, hogy a lakosok az orosz uralom alól ezennel föloldatnak, s a nyugoti hatalmak ótalma alá vétetnek. Mig az egyházak e különös hirt a vasárnapi imára gyült népnek tudtul adák, egy franczia üteg négy 16-fontos ágyuval s négy mozsárral fényes tüzelést kezdett a bomarsundi erődítmények nyugoti tornya ellen. Az ostromlottak délután fehér zászlót tüztek ki; de ez akkor még semmire sem vezetett. 14-ke reggelén a franczia vadászok bevették a nyugoti tornyot, s Jones angol tábornok 32-fontos ágyutelepét — mely kevéssel hajnal előtt készült el — a keleti torony ellen fordítá. Az ő ágyutelepein négy angolhajó matrózai és tengerész-tüzérei tették a szolgálatot, s rendkivül erélyes lődözés után 15-kén este 6 órakor a keleti torony oldalába nagy rés volt nyitva, mely az örizetet megadásra kényszerité. — A hadi foglyok, számra 125-en, tüstént a Termagart nevü hajó fedélzetére vitettek. Mig az angolok e hadműködése folyt Baraguay franczia tábornok réslövő ütegeivel magát a fő várat vivta; egy franczia és angol hajóosztály pedig ugyanazon pontra jól irányzott bombatüzelést kezdett. Továbba a Blenheim hadihajó kapitánya Pelham azon part-üteget, melyből az oroszok a mult napokon kiüzettek, raká öreg ágyukkal meg, s egy tizlábnyi hoszuból, már golyókat eregetett a várba. Az oroszok sokáig vitézül tartották magukat; de a legnehezebb kaliberü bombák nagy pusztitást tettek a vár belsőjébe. Azonfelül az angolok tüzöket főleg egy torony ellen intézték, mely temérdek lőszer-készletet foglalt magában. Nem is tartott soká és a torony, bombákkal s gránátokkal elboritva, roppant ropogás közt levegőbe repült. A fülsiketitő nesz, a szétszort kődarabok s embertagok annyira megdöbbentek az ostromlottakat és támadókat, hogy a tüzelés ideiglenesen elhallgatott. Mondják, miként sok magas rangu orosz tiszt, kik semmit sem akartak tudni az átadásról, a toronyban, melyet utolsó perczig védelmeztek, lelték halálukat. — 16-án a vár erős ágyuzást kezdett Pelham kapitány ütege ellen, mely igen foglalkodtatta azt, s már csaknem lehetlenné tevé a további oltalmazást, midőn Napier admirál a szorult helyzetet, melybe Pelham esett, észrevevén, egy hajó-csapatot s a franczia parti mozsa-

rakat oda utasitá, hogy az ellent minden 5 perczben egy golyó és egy bombával köszöntsék, s tüzök oly jól volt irányozva, hogy a várőrizet a fehér lobogót kitüzte. E jelre Napier admirál egy kis fegyverzetlen naszádon a partra kiszállott. Néhány merész vadász és matróz a sziklákra mászott fel és egész a vár kapujáig nyomult elő. Baraguay tábornok is táborkara kiséretében az erősséghez vágtatott. Végre megjelent az orosz kormányzó alkudozni. Midőn hallá, hogy okvetlenül élethalálra kell magát megadnia, átnyujtá kardját az angol admirál- és a franczia tábornoknak. Egy franczia segédtiszt rögtön elküldetett a csapatok bevonulását vezérelni. Mi meg is történt. Most a paracsnokok a fegyverek beszolgáltatását kivánák, melyeket a foglyok be is adtak, s nem messze az izzó kemenczétől, hol golyóikat tüzesitették, felállitottak; aztán holmijokat vállokra vevén a hajókra indultak. A győztes csapatok roppant hoszu tért foglalának csatakészen el, s mire a foglyok megjelentek, a zenekar és a tengerészek siposai néhány nemzeti dallamot játszottak. A foglyók száma a kétezeret tulhaladta.

Az angol és franczia vezérek Bomarsundban haditanácsot tartának, s elhatároztaték: legközelebb Abo és Hangoe várakat megtámadni; de az orosz czár szándékuk kivitelét az által teljesen meggátlá, hogy maga rontatá mindkettőt el.

Napier hajóhada nagy részével ismét bejárta a finn öblöt, kétségben tartván ostromra jelelt tárgyára nézve a pétervári udvart. Hihető volt ugyan, miként az időből már kifogyva, Kronstadtra komolyan nem vetheti szemét; azonban Helsingsfors és Reval — az Finnland, ez meg Esztland gyöngye — veszélyben vala. Egyik közülök az őszi viharok vagy a fagy beálltaig még semmivé tétethetéke. S. Miklós czár Helsingforsban nagy hirű erősséget, Revalban pedig virágzó kereskedésű és jól védett kikötőt birt.

Melyiket foglalja el a vakmerész angol admirál? ez volt a talány, mely naponként megoldásra várt.

Helsingforsnál a hajók czirkáltak, kémleteket tartottak, ágyukat sütögettek el, mig ellenben Reval mellett Nargen szigetét, mely sürű erdőivel s parti sánczaival a gazdag kikötőnek előbástyája vala, fölperzselték. E lépés csalhatlanul oda mutatott, hogy Reval van áldozatra kinézve; de mig az angol napi sajtó nagy haragra lobbant Helsingfors mellőzéséért, hirtelen két, bár nem egészen váratlan hir kezdett lábra kapni t. i. hogy Bomarsund széthányatik, mert tarthatatlan, miután Svédország nem akart a sem-

legességből kilépni, s hogy a nyugati hatalmak hajóhada a Keleti-tengeren minden ujabb vállalattal az idén fölhagyand.

Bomarsund várát és erődítményeit csakugyan a megjósolt szomoru sors érte. Rendszeresen s nagy számu közönség jelenlétében — kik biztos távolságból nézték — levegőbe röpittettek a gránitfalak, s boltivek. A rom még használható kő és vas anyagaival, valami svéd szabómesternek adatott nehány talléron el.

Az óriás tüzijátékot nem sokára Parsevalnak Napier-reli összeszóllalkozása követé; mert a franczia hajóhad vezére eljöttnek látta a hazatérés idejét mig az angol vezér még egy keveset háboruzni szeretett volna. Mindkettő kormányához irt: de Parseval a válasz megérkezése előtt lassanként haza inditgatá hajóit, s azok közül nehány már a Sundon át is haladt, midőn III. Napoleon császár rendelete megérkezett, melyben Parseval orrot kapott, s Napier admirálnak adaték igaz. A franczia hajók visszarendeltettek; de már ez alatt az idő ugy eltelt, hogy csakugyan kábaság volna a Kelet-tengeren valami nagy dologhoz fogni.

Napier is tehát bontani kezdi flottáját, a kisebb járműveket haza inditván.

Ő maga még nehány hetet a szükséges hajókkal a finniai öbölben tölt, mert nem szeretné addig az ostromzárt félbeszakitni, mig a fagy beállása minden kereskedést lehetetlenné nem tesz.

Ha e közben a porosz kormány Miklós czártól távolabb nem vonul, s a nyugati hatalmak érdekeit jobban figyelemre nem veszi; akkor könnyen történhetnék, hegy Napier admirál hazatérés helyett a kieli [12]) kikötőben fogna telelni, honnan Danzig, Königsberg és Memelig, egy csoport porosz kikötőt és tengeri várost lehet akár ostromzár alatt tartani, akár minden nagy fáradság nélkül még kedvetlenebb állapotra juttatni.

Megválik: mit fog a bajor és szász miniszterelnök, kik közvetitő tervekkel utaztak Berlinbe, barátságosan elintézni. Megválik: minő hangot fognak a nyugati hatalmak Szebasztopol bevétele után pengetni. Az idő föltárja — s ugy látszik hamar — Porosz-

[12]) Kiel a Dániához tartozó holsteini herczegség fővárosa a Kelet-tenger egy parányi öblében, 11,000 lakossal. Legközelebb van Lübekhez, Hamburghoz, és a mekklenburgi partokhoz; de Putbusztól, s más porosz révektől sincs messze. Még marczius közepén Hekla angol hadihajó horgonyt vetett volt Kielben, s oly gondosan kémlette a vizmélységét, a bejáratokat és a kikötő minden előnyeit s hátrányait, miszerint már előre lehetett sejditeni, hogy Kiel hivatlan vendégek téli állomásává is válhatik. A porosz király vizsgálódni el is ment Putbuszba; de csak nyári mulatás szine alatt.

ország kétséges szerepének titokleplét, s akkor Napier még haza nem tért hajóinak téli szállásáról is hitelesen szólhatunk.

De addig hagyjuk el a Keletitengert s térjünk a háboru másik szinhelyére Ázsiába, hol az uzurgethii ütközet után is egymásra érte a török tábort a szerencsétlenség.

Szelim basa junius 16-kán megvert és sok viszontagság által ostromolt csapatait összevonni, rendezni kezdette. S volt is nehány hétnyi ideje rá; mert a muszka vezér sem vala rongált s mérsékelett számu sergével heves támadásokra hajlandó.

Julius közepe táján azonban az ellenségeskedések az arméniai hegyteren [15]) uj lendületet nyertek.

Szelim basa Bajazedre — mely város orosz Örményország és perzia határszéleihez közel, majdnem az Ararat-hegy lábainál fekszik — támaszkodva, előcsapatait Karabulákig, Bajazettől három órányira tolta, hol 3000 rendes gyalogság és 6000 basibozuk [16]) tábort ütött s kezdé magát védművekkel jól körül-

---

[15]) Az arméniai hegytér magaslatairól özönlötték a régibb világ nagy hóditói Kis-ázsiától a syriai pusztákig, és a Perza-tengeröbölig azon óriás terjedelmü földet el, mely hajdan az Ó-perza birodalomhoz tartozott, s most kevés kivétellel a török szultán uralma alatt van.

Ezen a Feketetenger déli partjaitól nem messze fekvő arméniai hegytér nehány széles és teknő alaku hegyi völgyből áll, melyek magas hegygerinczek által záratnak be, ugyannyira, hogy többnyire csak szük nyilásokon ömölhetnek ki ama hires folyamok, miktől e völgyek nevöket nyerték, s mik a régi világ történeteinek legnevezetesebb lapjain fordulnak elő. Mert tudnunk kell, hogy az arméniai (örmény) hegytér öt főbb hegyvölgye három tenger számára indit kebléből folyamokat; vagy a rendes kifejezést használva: az arméniai hegytér három tengerre vizválasztó. Legmagasb völgyéből ered az Eufrat egyik ága; mert a másik ág, melyet Murad-folyamnak hivnak, az Araratból támad. Kik a szentkönyvet olvasták, emlékeznek arra, hogy az Eufrat a paradicsomat bekeritő vizek közé tartozék, s hihetőleg azt sem feledték el, miként e szép folyam a Trigrissel egyesülve a Perza-tengeröbölbe rohan. — Az örmény hegytér második völgyében az Arakszes (Araxes) forrása van. Ezen viz, mely Nagy-Sándor, maczedoni király, viselt dolgai által is nevezetessé lön, az Eufrattól egészen ellenkező irányt követ, s a mostani orosz Georgiának Persiával határos szélén haladva, végre a Mogan-pusztáig jut, s otta Kaspi tengerbe kanyarodik. — Az örmény hegytér harmadik nagy völgyében támad az Arpa-csaj (csaj folyamot jelent), mely Gumri (Alexandropol) mellett folyik el, s egész az Arakszesbe ömléséig az orosz Georgiának örmény részét választja a török Örményország azon tájékától el, melyben Karsz fekszik, hol Szelim basa sergei összpontositva voltak. — A negyedik völgy a Batumnál a Fekete-tengerbe merülő Csorok-folyam vizmedre. Az örmény hegytér ötödik nagy hegyvölgye pedig a Kur kutfeje. E folyam Georgiát végighasitva, Tiflisz mellett vonul el, és Sirvan tartományban az Araksszessel egyesülve a Kaspi tengerbe ömlik.

[16]) A basibozukot önkénytesnek is nevezhetjük, de jobban találjuk el hogy kik, ha a régi magyar inzurgensekhez hasonlitjuk. Ezek sem voltak rendes katonák; de azért mégis egészen önkénytesek sem.

fogni; mignem julius 29-én tizezer muszka által megtámadtatott. Szilárd ellentállás következék, s már az oroszok a nagy veszteség miatt elgyengülve, gyorsan voltak kénytelenek 5 ezerből álló tartalék-csapataikat a csata szinhelyére vonni; midőn Szelim basa, a helyett, hogy a parancsa alatt álló zászlóalyakkal segédre sietne, minden képzelhető ok nélkül, a Van tó felé kezd hátrálni, mely átalános visszavonulást idézett elő. A muszkák sarkokban voltak a hátrálóknak, egészen felbonták a törökök hadi sorait, s a szaladókat üldözve, bevették Bajazedet is. A szétvert sereg maradványa Karsz felé szállongot, hol Zarif basa fogta föl, s osztá csapatai közé.

Bajazednek orosz kézbe kerülése, könnyen birhatott volna nagy hadműtani és politikai fontossággal. Általa Perziával minden diplomatziai és kereskedelmi összeköttetés megszakadt. S ha Bebutoff tábornok, győztes sergével sokáig elfoglalva tarthatja Bajazedet; akkor a persa király — kit Miklós czár igéretek s fenyegetések által régolta akart a törökök elleni hadizenetre birni — hihetőleg eddigi semlegességéből kilépett volna. De mint látszik Bebutoff nem érzé magát diadalának továbbvitelére elkészültnek. Szünetlen erőditéseket vont tehát magához a helyett, hogy hadjáratát rögtön folytassa, s hogy egy merész előnyomulással Wrangel altábornokkal összeköttetésbe hozván csapatait, Arménia fővárosát, Erzerumot, fenyegesse.

Készülődései alatt Zarif basa sem vala rest, s rövid időn Karszban 30 ezer embert és 85 ágyut öszpontositott, s hogy a támadtatást megelőzze támadólag lépett fel. Augusztus 7-kén az oroszok körülsánczolt táborát, Karsztól nem messze, Kuruk-derénél megrohanta. Heves ágyucsata folyt, rémitő pusztitást idézve kölcsönösen elő; midőn a török gyalogság egy osztálya nagy dühvel veté az oroszok jobb szárnyára magát, s azt átszakitá. E perczben Bebutoff tábornok előléptette tartalékját, s egész lovasságának rohamot parancsolt. A török lovasság szembecsapott ugyan az oroszszal; de lovai kifáradva lévén minden siker nélkül. Ezért a gyalogságnak is kevéssé hátrább kellett vonulni, mit legnagyobb renddel tön, mindig visszaverve a támadó dragonyosokat. Az oroszok végre megszakiták előnyomulásaikat s a kuruk-derei ütközet eldöntetlen maradt. A két fél vesztesége legalább 4000 halottra és sok sebesültre ment, s e jelentékeny öszletből több esik a muszkákra, kik közül két tábornok kapott sebet, egy pedig a csatame-

zőn maradt. A törökök részéről Hasszán basa veszté el életét, s Musztafa nyert sebet. Két órával a viadal után orosz tiszt jelent a török előörsöknél meg, s fegyverszünetet kért a halottak eltemetésére, mi meg is adatott. Zarif basa két lovas ezredet előcsapatként Beli-Koinál állitván föl, a sereg derekát Karsz előtt vonta táborba, utócsapatját pedig Karszba telepité.

A kuruk-derei ütközet az anatoliai számos mahomedan népséget álomkórságából fölrázta. Ázsiai Törökország minden zugából, hová csak a véres s félig elvesztett csata hire megérkezék, tömegesen vonult a nép Karsz felé, hogy az ellenség ellen harczolhassan. S noha rendetlen sereg jól begyakorlott ezredekkel sikerrel alig küzdhet, e közlelkesedés még sem lön időn kivüli; mert fölvillanyozá a török tábort, melyet a rosz élelmezés, a hátralékban levő zsold, a fegyelem csökkenése, s a vezérek közt lábra kapott egyenetlenség nagy mértékben lehangolt vala.

S Bebutoff Bajazedet sokáig nem tarthatá. Csekély hadereje önálló táborozásokra elég nem volt, s Tiflisből segédet annál kevésbe remélhetett, minthogy Samil 16 ezer emberrel dulta a georgiai határokat, sok falut porrá égetett, sok orosz családot kiprédált s rabságra hurczolt vagy meggyilkolt. Samil ellen nyomatékos hadjáratot kellett tehát inditani, s Bebutoffhoz parancs érkezék a visszavonulásra. Ezért az oroszok kuruk-derei hadállásukat elhagyák és Gumrin át Tiflis felé huzódtak vissza. De Zarif basa augusztus 17-kén elérte utóhadukat, s megverte azt, mely alkalommal dús zsákmányt nyert. Utóbb Bajazet is minden ostrom nélkül török kézbe került.

A török kormány az ázsiai hadviselettel elégületlen volt, részint a különféle emigratzioból ott szolgáló vezérek villongása és egymást vádló följelentései miatt; részint pedig Szelim basának, az egész kisázsiai sereg főparancsnokának, tudatlan vagy legalább állandólag szerencsétlen eljárásaiért, melyek végre még jelleme tisztaságát is gyanuba ejték.

Szelim le lön tehát téve, s mint fogoly hurczoltatott haditörvényszék elébe, hol magát a rosz szándék vádja alól kimenté, s a csatavesztések okát is másra háritani igyekezett. Föloldaték; de a hatalmat vissza nem nyerte.

Helyébe a csetatyei hős Izmail basa [15]) neveztetett kisázsiai

[15]) Izmail kaukazi születésü, rendkivül vitéz, és sok természeti észszel bir. Részt vett az 1829-ki török-orosz háboruban, a Mehemed Ali elleni sziriai táborozás-

fővezérre, oly meghagyással, hogy Omer basa táborából válaszszon és vigyen magával az idegenek helyébe néhány alkalmas vezért.

Ő, mint olvastam, öt tábornokot szemelt ki, kikkel már bizonyosan rendeltetéséhez foghatott.

VI.

Hátra van még a krimi hadviselet eddigi története. S olvasóimat e szakaszban Várnatól Szebasztopolig viszem. Magába a városba be nem megyünk; mert még a muszkák birják. De a közelebbi alkalomkor tetszésünk szerint fogunk járhatni utczáin vagy kőhalmain. Legfölebb a kikötőt védő várdák maradnak bántatlanul; mig magában a kikötőben, sorhajók helyett a széttört járművek oldalbordái s megalázott árboczai fognak uszkálni. Egyébiránt ez csak jóslat levén, ellenkezője is történhetik.

A nyugoti hatalmak — mint máskor láttuk — még Szilisztria ostroma alatt kezdettek Várnában öszpontosulni, hogy Krim [16]) ellen, mely az oroszok feketetengeri hatalmának alapja, egy nagy kiszállást eszközöljenek, s a világhirű Szebasztopolt, melynek biz-

---

ban, a Kurdistánban vivott csatákban. Kardja sulyát éreztette az albaniai és bosnyák fölkelőkkel. A montenegroiak megfenyitésére kezdett, de minden derekasabb harcz nélkül végződő táborozás alatt, osztályparancsnok volt. A közelebbi háboruban Achmed basa oldala mellett Kalafaton vezérlett, s az erődítmények az ő felügyelete alatt épültek. Izmail a csetatyei csatában messziről kivehető fényes öltözetben rohant mindenütt előre, mig nem sebektől terhelten a hadtéret elhagynia kellett. Ő lovasság tábornoka vala; de a folyó év februálja 17-kén tábornagynak neveztetett ki.

[16]) Várna a Feketetenger nyugoti partján fekszik Krimtől gőzhajóval alig negyven órai távolságra. Krim, vagy a Tauriai félsziget csak a perekopi vékony földnyelvvel függ a szárazzal össze, s partja egy részét az azovi tenger mossa. Térszine közel jár 400 négyszeg mértföldhez. Lakosainak száma bizonytalan, azonban tán 300 ezerre folrug. Régen genuai olaszok, s azon tatárok maradékai birták Krimet, kik IV-dik Béla király alatt elpusztitották magyarországot. Az olaszok az Ázsia felé dülő tengerpartokon gazdag városokat épitettek — minő Kaffa volt-, s messzeterjedő kereskedést üztek; de mihelyt II-dik Mahommed Konstantinápolyt elfoglalta, összeköttetésök az anyaországgal félbeszakadt, s maguk rendre megaláztattak, elpusztulának, kiköltöztek vagy tatárrá korcsosultak. A szultánok Krim fölött csak felségi jogot gyakoroltak; de a félsziget beligazgatása a tatár-kánok kezében maradt. Az oroszok legelőször 1736-ban nyomultak Münich tábornagy alatt Krimbe 1757-ben az alattvalói által gyülölt Alim Gherajt a nogoi tatárok — kik a Krimmel szomszéd nagy ronákon barangoltak — trónjáról letaszitták, s helyébe Kerim Gherajt nevezték khánná. De tizennégy évvel utóbb a muszkák Dolgoruki herczeg alatt megint berontottak Krimbe, s a khánságot Saheb Gherajnak adák, ki ezért Kercset — Krimnek az azovi tengerbe nyuló földnyakát — Katalin czárnőnek engedte át. Saheb khán vén koráb an eléggé meggyőződhete, hogy mi mindenre vezet a muszka pártfogás; mert 1780 körül Potemkin orosz tábornagy kényszeritő őt egész Krimet a czárnőnek ajándékozni. A török, mely más hatalmak részéről nem támogattaték, nagy szomoruan aláirta Krim elvesztését. Az oroszok elhatározák az ország regényes fekvésü fővárosa Bakcsi-Szeraj helyett, a Szalgir partján egy uj fővárost alapitani, széles utczákkal és kontignácziós nagy házakkal. Igy épült Szimferopol, mely most 40 ezer lelket számlál. A roppant költségbe került szebasztoli kikötő és erődítmények még későbbi vállalatok.

tos kikötőjébe vonult Miklós czár feketetengeri flottája, hatalmokba keritsék, vagy összerombolják.

A sinopei lovagiatlan, kegyetlen s a nemzetek közti jogokkal tán nem is egészen egyező eljárást kellett visszatorlaniok.

De ha igazat akarunk mondani, a sinopei mészárlás megtörténte nélkül is, csakugyan Krimre rohantak volna a nyugoti hatalmak, s kitelhetőleg szintúgy megbombázzák vala, mind a muszka hajóhadat, mind pedig a szebasztopoli kikötőt.

Tulajdonkép Szebasztopol most nem a sinopei tengeri csatáért lakol, melyet oroszok nyertek meg; hanem a még kegyetlenebb, még jogtalanabb navariniért, melyet a saját érdekeikről elfeledkező angolok és francziak vivtak ki. Akkor semmisült meg a török hajóhad, akkor lett a Feketetengernek kizáró urává Miklós czár, s azóta nem tartozik az agyrémek közé Stambulnak egy véletlen hajóhadjárat általi meglepetése s kézrekeritése.

Szebasztopol bukása majdnem lehetlenné teszi Konstantinápoly bukását: ez a krimi háborúból az europai szempont.

Még ezen felül az angolok tudják, hogy ha Miklós czár Szebasztopolja és flottája semmivé tétetik, akkor sok angol kereskedő hajó és olcsó angol portéka fog a Feketetengerre vitetni, a londoni tőpénzeseknek zsebe még jobban kidomborodik.

Aztán Krim állandó megszállása Georgianak — s átalában a muszkák ugynevezett Kaukazon tuli birtokainak — törné a nyakát ki, s vége volna a sok kárörvendő jóslatnak arról, hogy valaha a pétervári udvar még Keletindiában is háborgathatná a londoni udvar nyugalmát. Aztán a georgiai muszka hatalom gyöngitése a perzsa királyt Anglia szófogadó barátjává tenné.

Ezen állandó érdekeken kivül még a jelen viszonyok is azt tanácsolák a nyugoti hatalmaknak: hogy ha már a háboruba tettleg belevegyülnek, akkor Krimet, s különösen Szebasztopolt támadják meg, mert ennek elbukta oly nehéz, oly fényes, oly megdöbbentő eredmény volna, hogy kevés europai hatalomnak lenne kedve a muszkával szövetkezni, vagy a semlegességet pétervári érdekek szerint űzni.

Ezen átalános eszmék után a tényekre, a történetre térek vissza. —

A szövetséges csapatok tehát Varnánál mind inkább gyarapodtak számra és hadkészületekre nézve egyaránt.

Azon franczia és angol hadosztályok, melyek Dobrudzsában

az orosz sergeknek a két oláh fejdelemségből történt visszavonulását összefogott kézzel várták, s a közben falkástól hullának az epemirigy áldozataiul, áhiták a perczet, midőn a várnai kikötőből a tengerre indulhatnak.

Omer basa armádiajából is vétetett át néhány zászlóalj s egy kevés lovasság.

S az angol hadügyminiszterium most már rendkivüli tévekenységet fejtett ki mind ostromszerek, élelem és hadkészletek, mind pedig ujabb csapatok szállitásában.

Végre eljött a nagy vállalat megnyitásának ideje. A hadműködési tervet, melyet Saint-Arnaud tábornagy dolgozott ki, a haditanács többsége elfogadta, bár Hamelin admiral, s Napoleon hg, a franczia császár unokaöccse, némely pontjaiban ellenzették.

Ekkor Saint-Arnaud — ki becsületét kötötte volt le, hogy vagy meghal vagy Szebasztopolt beveszi — minden katonát a század-parancsnokok által megkérdeztetett: akar-e e hadjáratban mint önkéntes egész lélekkel, s korlátlan áldozati készséggel résztvenni? Természetesen egy sem találkozott, ki nemmel felelt volna. A nagy armadia tehát september 1-től 7-kig Burgasz, Várna és Balcsikból kedvező szél mellett vitorlára kelt. Hamelin admiral, ki a hajóhad fővezére volt, a part' hosszában, a Dunatorkulatokhoz vivő tengeruton haladott észak felé, mintha Odesszának tartana, s midőn a szulinai Duna-ággal szemben eső Kigyószigethez ért, horgonyt vetett, hogy itt, hová semmi kém nem furhatja be magát, a kiszállás pontjai iránt még egyszer tanácskozzanak.

Ezen eszélyes lépésből magyarázható, hogy Mencsikoff, ki Várnából szüntelen kapta a titkos értesitéseket, egészen más helyt hitte a kiszállást történendőnek, midőn Hamelin véletlenül Eupatoria mellett jelent meg, s közel a sóstavakhoz, melyek a lapos tengerpartot itt ellepik, egy a hullámok által képzett rakodáson elkezdé a csapatok kiszállitását. Az ellenségnek sehol még csak nyoma sem vala látható. Mihelyt a francziák, kik először léptek szárazra — egy ezredet a parton felállitottak, egy századot azonnal kiküldöttek kémszemlélés végett. Délben már nagy élénkség uralkodott a parton, hol eddig csak tengeri madarak és vadtyukok valának láthatók. Mindenütt fényes szuronyok, ragyogó csákók, lárma és kiabálás. Óránként legalább ötezer ember tétetek Lyons angol aladmirál fölügyelete alatt Krim földjére. Az egész békébeni

manövernek látszott, mellynél pontosabbat és szabályosabbat képzelni sem lehetett. Általában a hadi történelemben alig van példa, hogy egy szárazföldi hadsereg a tengeren keresztül ennyi kényelemmel és ennyi fényüzéssel szállittatott volna. Minden katona egy felső öltönyt hordott — összetekergetve dereka körül — egy fából készült vizpalaczkot, egy kis üveget pálinkával, annyi alsó ruhát, a mennyit eltehetett, és egy revoltert (egy csövű pisztolyt több lövéssel, s aztán egy takarót, főző készletet, és elégséges lőszert.

Délután 1 órakor a könnyü osztály ezredeinek legnagyobb része a dombon állt, vagy a szomszéd helységet elfoglalva tartá. A vadászdandár második osztálya képezte az elő-s a tüzérség az utócsapatot.

A partra szállitás alatt egy kémlő-gőzös hirül hozá, hogy két mértföldnyire délnek a parton orosz tábor látható. Néhány hajó tüstént a kijelölt helyre indult s csakugyan egy körülbelől 6000 emberből álló csapatra bukkant. Rögtön tüzelést nyitottak, s bombáik egyenesen a tábor-sátrak közepébe hullottak, melyek egy óra mulva szétrombolva s a katonák megszalasztva voltak.

Alkonyig az esőre vált idő daczára is a kiszállás bevégeztetett. A szövetséges had Eupatoriába — melynek gyönge védereje a fegyvert letette — őrizetet hagyva, 19-kén utját Szebasztopol északi oldala felé vette, oly közel tartva magát a partokhoz, hogy a párhuzamban vitorlázó hajóhad által, mindenütt — ha szükség leend — erélyesen támogattassék. Az nap csekély jelentésü csatározások történték a Bulgának pataka mellett, hol később a sereg éjjeli tanyát ütött; 20-kán reggel pedig ütközetre készen indult az Alma folyó felé, melynek tulsó magaslatain Mencsikoff herczeg legalább 40 ezered magával várta oly erős hadállásban, melyet, mint Miklós czárnak irá, 80 ezer emberrel is lehetetlen áttörni.

Ezen hadállást, a mennyire pontos földabrosz nélkül fölfogni lehet, igyekszem érthetővé tenni.

Az Alma egy kis, tekervényes medrü folyó, mely vörös agyagföldön tör keresztül, s bár többnyire könnyen gázolható, a tengerhez közeledve mélyebb lesz, s a mellékfolyók által, melyeket a jobb partnak dombos területéről vesz magába, néhol tavakat és örvényeket képez. Partjai majd az egyik majd a másik oldalon meredekek, s néhol alig lehet rájok fölkapaszkodni. A jobb parton egy tatár falu házai láthatók, sürüen egymás mellé csoportosulva, vagy pedig apró szőlőhegyek közt szétszórva, s körülvéve 3 láb-

nyi magos kőfallal. A Szebasztopolba vivő országut ezen falun megy keresztül, egy hidon, mely mellett házak állanak. Észak felől, honnan a szövetségesek serge az Alma jobb partján fekvő ezen faluhoz közelitett, sik lapályon kigyózik egy mellék ut a hidhoz; de a falu előtt hirtelen ugy lealacsonyul a föld, olyan nyerget képez, hogy onnan alig lehet a legközelebbi magas házak tetejét látni.

Ennyit emlitek csak az Alma jobb partjáról, hová 20-kán a szövetségesek közelitének.

S már most tekintsük meg az Almának a hidon tulnani b a l p a r t j á t, hol a muszkák erős hadállásban vártak rájok.

Az Alma balpartján a föld egészen más jellemet ölt magára. A viz mellett mindjárt hepehupás. Nehol egypár öl magasságu meredek partot formál, s máshol a téli sebes patakok által ásott vizmosásokat. E vizmosott partrészt egy közel fekvő hegynek, mely oldalvást fekszik, csermélyei ásták ki. A hegynek, melyről szólók, egy legalább száz öl magasságu foka az Alma folyó mentének tart, kősziklás hátát pedig a tengerre veti. Az oroszok e fok csucsát, melyről vizárkok nyargalnak le, erős földütegekkel láttak el, melyek 24- és 32-fontos ágyukkal valának megrakva, és számos tábori lövegek s bombavetők által támogattattak. Ezen ágyuk nagyobb golyói a fok c s u c s á r ó l egészen annak alyáig szolgálhattak le, mig a fok d ü l l ő j e, melyre a szövetséges csapatoknak — ha a muszkát meg akarák verni — fel kellett mászni, hemzsegett az előcsatárok sürü tömegeitől, kik igen jeles kétcsövű puskával voltak ellátva. Továbbá a hegyfoktól 80 lábnyira egy külön álló és 100 öl magas domb van, mely az Alma folyó fölött uralkodik; de az országut felé egészen ronává simul. Ezen dombon egy földműből álló nagy ágyuüteg állott, melynek alakja megforditott *V* betühez hasonlita (∧). Az üteg hegyével a hid felé volt irányozva, mig oldalai az Alma folyam kigyozó medrét jobbról és balról fedezték, s kivált a 32-fontos golyók a jobb parton fekvő tatár falu legvégső házain is tul jártak. Mondám, hogy a domb a balparti országutnál rónává simul. De ezen kedvező körülmény sem használt a támadó seregnek semmit, mert Mencsikoff az ut mindkét oldalát szintén ágyuütegekkel rakta meg, melyek golyói a hidoni átjárást is igen nehezzé tették.

Ime néhány körvonással szemünk elé van hozva a rendkivül erős hadállás, melynek elfoglalása vala az almai fényes győzedelem eredménye.

A hadi terv, melyet Raglan lord Saint-Arnaud és Canrobert eszméi után alakitott, akként határoztatott el, hogy Saint-Arnaud tábornagy az ellenség balszárnyát, mely Almának alsó — az az, a tengerhez közelibb — részén vala, támadja meg. E végre neki az átmenetet a folyó torkolatjánál, vagy kevéssel fölebb kell kierőszakolni; aztán a vizentuli magaslatokan állást foglalni, s oly közel férni az általam leirt hegyfokhoz és hegydombhoz, hogy az ottani orosz hadállásokat akkor támadhassa oldalvást meg, midőn a hidon és a hidtól jobbra s balra átmenő többi része a seregnek — melyekről mindjárt fogok szólani — ugyanazon hadállásokkal homlokot fordithat, s részint ágyukkal s részint rohammal a hegydomb és hegyfok ellen működhetik. Saint-Arnaud tábornagy a franczia és török sereg zömét (nagyobb részét) vezérelte e vállalat megoldására. De mielőtt ő az Alma torkolatánál átmenne a folyón, Hamelin admirálnak a hajóhaddal, a mennyire csak a tenger' mélysége engedé, az Alma-torkolathoz oly közel kellett vitorlázni. Mert az ő megoldandó feladata volt, a hegyfok ellen hátulról iszonyu bombázást nyitni épen azon időben, midőn a Saint-Arnaud serge a hid felől nyomuló hadosztályokkal egyesülve, vagy azok közül valamelyik külön a hegyfok homlokát támadja meg.

Már most vessük pillanatunkat azon hadosztályokra, melyeknek a legnehezebb szerep jutott; mert a hidon és a hid mellékén kellett átszállaniok egyfelöl az országuton lévő orosz ütegek, másfelől a magaslatok megvivására. A Napoleon herczeg hadosztálya egyrésze és a negyedik angol hadosztály, feladatul nyerte, az ellenség homlokállása elébe nyomulni s a magaslatokra törni; mig az angol sergek zöme s egy kisebb török csapat Raglan lord vezérlete alatt az oroszok jobb szárnyát és középpontját volt megtámadandó. Canrobert hadosztálya az országutat tartá megszállva, hogy a sereg hátát fedje, s visszanyomhasson minden ellenséget, mely Simferopol felől jöhetne. Melléje angol lovas csapatok, s a 4-dik angol hadosztályból egykevés gyalogság is volt rendelve.

Már délhez közelitett az idő, midőn Raglan hadteste fél német mértföldnyire érkezék az Alma folyamhoz. Hamelin még az előtt az Alma torkulata mellé fölállitá többnyire gőzösökből alakitott hajóhid-osztályát, s a hombázást fél egy órakor megkezdé a hegyfok csucsára épitett ágyuütegek ellen, s bombái többnyire az ütegek közepett bomlottak el, iszonyu kárt téve szanaszét. Az

oroszok a csucsról visszafeleltek ugyan a hajóknak; de minden siker nélkül. Egy lőporkocsi franczia bomba által légbe röpittetett; másik egy lesben pattant szét, melyet az oroszok az előre nyomuló franczia sergeknek készitettek. Hamelin perczenként növelte a tüzelést, s az oroszok levonultak a csucsról, s beérték azzal, hogy azon szakadékokat és magaslatokat védelmezzék, melyek a gőzösek lőtávolán kivül estek. A közben Saint-Arnaud tábornagy, ki szerencsésen átmenvén a folyón a haditervben kijelölt dombokat is meglepte, parancsolatot adott a csucs megtámadására. Hadoszlopai az orosz előcsatárok fellege által boritott dülőn, gyilkoló tüzeléstől fogadtatván, másztak mindig fölebb. Egyszer, midőn fenyegető állásban magok felett egy tömeg orosz gyalogságot pillantottak meg, mely sebesen lődözött egymásután közibök, megállottak ugyan; de csak azért, hogy első csatáraikat összeszedhessék, s mihelyt ez megtörtént, kettős menetben rohantak a hegynek, és rögtön szétrobbantották az oroszokat. Halomban hullának mindkét részről az emberek e rövid azonban véres küzdés alatt, s a sebesültek és holtak testei, mint elinditott hógomolyék, föltarthatlanul gurultak a meredeken le.

Mig itt a csata folyt Raglan lord és Napoleon hadosztályai az oroszok roppant ágyuzása közt Almához értek, hátuk mögött hagyva csapatokat, kik a tartalék erősitésére induljanak, mely egy az Alma távolabb fekvő pontján átszállott orosz dandár megtámadásának vala kitéve. Alig történt ezen intézkedés meg, midőn a hid előtt levő tatárfalu (neve Burliuk), mely az orosz sereg derekának átellenében feküdt, az ellenség által minden ponton fölgyujtatott, s lángjával, füstjével ugy beboritotta legalább háromszáz öl szélességre a láthatárt, hogy a tüz miatt a falun át az Almához nyomulni, és a tulparton az országutra kiterjeszkedő ellenség helyzeteit meglátni alig volt lehetséges. A szövetséges csapatok kényszerültek tehát a falu előtt megállani, s jobb szárnyuk az égő kunyhók között az ütegek tüzének vala kitétetve, mely később az egész vonalra kiterjeszteték. Ekkorig Saint-Arnaud hadteste még nem érkezett oly közel a számára jelölt balparti hadállásokhoz, hogy az angolok a közreműködésért ily veszélyes ponton bármi áldozattal áttörni tanácsosnak tartották volna. A tömör golyók jobbra balra sürün hullottak, fölturva a földet, Raglan lord stabjának (törzsének) port, sarat és homokot hányván szeme közé. Ő azonban mégis nyugodtan bevárta a franczia támadás kifejlődését. A gyalogság ennélfogva

parancsot kapott földre borulni, s a hadsereg egy ideig passiv állapotban maradt, kivévén, hogy a tüzérek szakadatlanul szorták a bombákat és röppentyüket, melyek az orosz tömegeket átlyugatták, s bennök iszonyu pusztitást tőnek. Az ellenség azonban nem csüggedt, hanem az angol tüzéreknek derekasan visszafelelt. Golyóik a földön fekvő gyalogság közé ütöttek, s minden lövésnél kezet vagy lábat ragadtak magokkal. Raglan lord végre megunta ezen tétlenséget, harczvágya fellobbant, maga körül tekinte, s láta ott állani férfiakat, kikre a vakmerész vállalatokkor is büszkén támaszkodhatott. Siettetni akará tehát a harcz krizisét, s parancsot adott az előnyomulásra. A fekvő tömegek felugráltak. A legiszonyubb bomba, kartács és golyózápor közt neki rohantak az Almának, melynek vizét a sürün hulló golyók és érczdarabok a szó teljes értelmében habbá korbácsolták. A másik oldalra megérkezőket a szőlőhegyekből nagy csoport lövész fogadta. A tisztek egymásra hullottak; de a katonaság ingadozás nélkül haladt előre. S most következett be a támadás fordulatpontja, melynél Raglan lord éles látása és katonai ügyessége által lehetségessé tette a diadalnak aránylag csekély áldozattali megvásárlását. Átszáguldott a hidon, törzse utána. Az utról tisztán kivevé a csata állását. Látta, hogy az Alma alsóbb vonalain a többi angol dandár s a Napoleon herczegé áttört s a már sokszor emlitett magaslatok felé nyomul iszonyu küzdés és áldozatok közt. Ezen fejlődéssel kellett tehát kapcsolatba hoznia a saját maga által vezénylett hadosztály működését. Ily értelemben rögtön intézkedék.

De mig Raglan ezen intézkedését emlitném, röviden el kell mondanom a többi divizióknak is az Almán átszállását, s helyzetét.

Evans tábornok hadosztályának zöme a Napoleon herczeg által vezérelt ezredekkel együtt a folyam alsóbb részét választotta átjáróul, mely az égő falutól meglehetős távolságra feküdt ugyan, de mélyebb medrű és magas partu volt. Tőle balra, tehát valamivel közelebb Burliukhoz, Pennefather tábornoknak kellett a gázlón átmenni; mig az ő dandára és a falu jobb széle közti teren a Brown vezénylete alatti könnyü gyalogságnak volt föladata, a folyón áthaladást az ellenség arczvonala előtt kieszközölni.

Evans, bár tetemes veszteséggel, a legfényesebben hajtá megbizatását végre, s hamar ért az Alma tulpartjára. Pennefather, ki a legsürübb golyózápor közt is előre ment s biztatta katonáit, kétszer visszanyomaték; de tágitani még sem akart Brown

keresztül küzdve magát a folyamon, s ledöntött fákkal fedett terén, vitéz csapataival a magaslat felé tartott. Az ágyuzás és az ellentállás, melylyel fogadtaték, iszonyu volt. A 7-ik ezred felére leolvadva visszavonula, hogy magát ismét rendezhesse; de a 23-ik meg föltartóztathatlanul nyomult előbbre. Ekkor Brown lovastól elesett egy üteg előtt, porfelleg vonta körül, azonban nemsokára ismét fölállott s kiáltá: „Semmi bajom! Bizzatok abban, hogy e napot nem felejtendem el!“ De a 23-ik ezred a percznyi zavar közt, melyet vezére eleste idézett elő iszonyuan megtizedelteték. Ez alatt a könnyü gyalogság, jobb oldalához helyzett gárdák, s a bal oldalon a hegyi-skottok vitézül ostromlák a magaslatokat. De hirtelen a kartácsok és ágyugolyók zápora önté el őket épen derékon a hegydomb ütegéből, s a mögüle dörgő puskatüz megritkitá első soraikat, ugy hogy tuczetenként hullának földre. A lődözés fokozatosan növekedett, s a hős skottok egy tapottat sem hátráltak, azonban a legszilajabb elszántság mellett előre nyomulniok lehetlen vala; elég volt, ha a helyet megtarthaták. E pillanatban egy iszonyatos orosz gyalog tömeg szállott a felsőbb magaslatról az ütegek felé. Látható volt, hogy ha a kifáradt és kimeritett két végszárnyai — a gárdák és skottok — az üteg irányában még előbbre hajlanak, alig elviselhető csatatüzet kellend kiállaniok. Az orosz tömeg mintha szikláből lett volna kifaragva, tagbaszakadt, zömök, sürü volt, melyet áttörni, s melynek támadó sulyát kiállani, alig vala remélhető. Megjelenése a csata fordulatpontjának tetszett.

Midőn Raglan lord az Alma hidján átnyargalt, s az országutról a golyók fütyölése közt egy pillantást vetett az összes sereg hadállására, épen akkor jelent meg az orosz tömeg, s közelge a hegydombról az angol könnyü gyalogság ellen működő üteghez. Tüstént rendeletet adott tehát tüzéreinek, hogy a távolság daczára is, nagyobb ágyuikat e tömeg ellen irányozzák. Az első lövések hibáztak: de a többiek oly tisztán és élesen metszették keresztül a zömök tömbet, hogy egy pillanatra nyilt utczát lehetett a négyszögön keresztül vonulva látni. Még néhány lövés és az oszlopok szétvalának robbantva, idestova ingadozva összeomlottak, s elfutának a dombtetőn hat vagy hét sor halottat hagyván magok után, melyek sürüen feküdtek egymáson, s a golyók utját pontosan kijelelték. Ezen siker az egész könnyü gyalogságot megmenté nehéz helyzetétől, s azok most ostromlépésben nyomultak a domb magaslatára. Cambridge herczeg a gárdát szóval és példájával bátoritá. Campbell hegyi skottjait igy szólitá

meg: Egy szivességre kérlek benneteket! Egyik se süsse el puskáját mig az oroszoktól három ölre nem leszünk! — Csapatjai pontosan teljesiték meghagyását, s Campbell alól lova lelövetett, de emberei az üteg feléjök eső oldalát röptiben elfoglalták. Szuronyszegezésre került a dolog, s az oroszok kirohontak nagy halmaz halottat hagyva magok után. Mielőtt a skótok ezen eredményhez jutottak a gárdák az üteg másik oldalát szintén ostromlák már, s rövid idő alatt bevevék. Brown tábornok pedig a könnyü gyalogság többi részével a domb magaslatait vivta ki és tisztitá meg.

Mig az angolok e diadala történt, Saint-Arnaud tábornagy hadai is a dombon tul fekvő hegycsucsról — mely, mint emlitém, hátát a tengerre veti, homlokát az Alma vize felé tartja — leterelték volt a muszkákat, s most ágyuikat a min denfelől hátráló vagy megfutamadott tömegek ellen forditák, melyeket lovasságuk hasztalan igyekezett fedezni. Még néhány gyönge kisérlet történt a szétrobbantott gyalogság ujra rendezésére, még egypár ágyu- és puskalövést tettek a muszkák; de azután bomlott és szakadozó csoportokban eredtek délnek 3 tábornokot, 3 ágyut, 700 foglyot és temérdek sebesültet hagyván hátra. De a Canrobert vezényletére bizott tartaléknak is volt mit tennie. Mert azonkivül, hogy a vizen átküldött muszkákat, kik a szövetségesek hátát akarták megtámadni, szétüzte; még egy négyezerből álló hadosztályt is, mely Szimferopolból jött Mencsikoff segitségére, megverni s visszaszaladásra kényszeritenie kellett. Canrobert maga is bal válla körül egy bombadarab által megsértetett; azonban nem veszélyesen. — A szövetséges seregek vesztesége elestek- és sebesültekben megközeliti a négyezeret; de a Mencsikofi herczeg táborának az almai nap majdnem harmadfél annyi áldozatba kerülhetett. Igy tehát a jelen török-orosz háboru alatt legnagyobb vérontásba kerülő csata ez vala, ez egyszersmind a legfényesebb győzedelem, mert legnagyobb akadályok levivásának volt eredménye. De ha a sikert tekintjük: az almai csata nem tartozik azok közé, melyek a hadjáratban döntő momentumot alkotnak. A szövetségesek három napot szenteltek a halottak eltemetésére, s a pihenésre. Addig Mencsikoff háborithatlanul ült a szomszéd Bakcsiszerájban; s midőn a három nap eltölt a szövetségesek fölhagyva eddigi mars-utjokkal, Krim déli részére vonultak, hogy a balaklavai öbölben kiszállitott uj csapattal egyesülve támadhassák Szepasztopolt meg. Mentcsikoff sergei tehát ujra szervezhették magokat.

Saint-Arnaud tábornagy, ki betegen vette át a fővezérletet, csak nehány nappal élte tul az almai győzedelmet. Régi nyavalyájához, melynek erejét a szélsőig vitt fáradalmak sokszorozták, még az epemirigy is járult. De ő midőn lovon ülnie lehetlen volt, hordszéken viteté tovább magát, s a testi fájdalmak közepette ép lélekkel s páratlan erélylyel tőn a legkisebb részletekig kiterjedő intézkedéseket. September 26-án már a halál küszőben volt, s Canrobert osztálytábornok kezébe tette le a vezényletet, kit a császár elővigyázó gondoskodásból zárt levélben a szükséges teljhatalommal előre fölruházott. Saint-Arnaud tetemei fejdelmi pompával temettettek Párisban el.

Canrobert pedig Raglan lorddal együtt máig is Szebasztopol bevételén fáradozik; s czéljához naponként közelebb van.

KEMÉNY ZSIGMOND.

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA